Colecția
Clepsidra

Coperta de
Aurel Bulacu

VIKTOR ȘKLOVSKI

LEV TOLSTOI

ÎN ROMÂNEȘTE
DE
ALEXANDRA NICOLESCU

Colecția Clepsidra

EDITURA EMINESCU
1986

В. ШКЛОВСКИЙ
ЛЕВ ТОЛСТОЙ
ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК ВЛКСМ
„МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ"
МОСКВА 1963

Ţinînd seama de profilul colecţiei, în versiunea românească s-au eliminat unele pasaje cu asentimentul autorului.

Partea I

DESPRE DIVANUL CEL VERDE, CARE A FOST APOI TAPIȚAT CU MUȘAMA NEAGRĂ

Unul din jocurile preferate ale lui Lev Nikolaevici Tolstoi, era „de-a întrebările și răspunsurile", dar îi plăcea tot atît de mult să redacteze un fel de gazete de familie.

Fiica lui, Tatiana, ținea un registru de anchete în care figurau răspunsuri cu privire la numeroasa lor familie. La prima întrebare „Unde v-ați născut ?", Lev Nikolaevici răspunsese „La Iasnaia Poliana, pe divanul de piele".

Acest divan se află și astăzi într-un colț al camerei ce a fost ultimul birou al lui Lev Nikolaevici.

În luna august 1828, dar într-o altă casă, din care nu ni s-a păstrat nici măcar fundația, pe acest divan a văzut lumina zilei cel de-al patrulea fiu al lui Nikolai Ilici Tolstoi și al Mariei Nikolaevna Tolstaia, născută prințesă Volkonskaia.

Pe vremea aceea divanul era tapițat cu safian verde și bătut în cuișoare cu floarea aurită ; avea opt piciorușe, trei sertare, trei perne în loc de spătar și brațe curbate ; în

părţile laterale se trăgeau nişte planşete ca să poţi pune o carte.

Era o mobilă comodă, făcută din stejar, probabil de tîmplarii casei. Pe vremuri divanul fusese tapiţat cu piele, dar în mai 1907 aceasta fusese înlocuită cu muşama neagră.

Acest divan de piele era, se pare, una din mobilele preferate ale lui Lev Nikolaevici. În sertarele lui îşi păstra manuscrisele ce le dorea ferite de oamenii cei mai apropiaţi lui, care erau adesea prea indiscreţi. Pe acest divan se născuseră fraţii lui Tolstoi şi aproape toţi copiii lui.

Ce mai putem spune despre această cameră din care a plecat pentru totdeauna Tolstoi, cu peste cincizeci de ani în urmă ?

Masa e potrivită ca mărime. I-am deschis sertarele şi am găsit unelte de tîmplărie, atestînd predilecţia pentru munca fizică a stăpînului lor.

Pe pereţi, cîteva fotografii şi o gravură înfăţişînd Madona Sixtină ; chiar peste gravură, acoperind-o în parte, rafturi sărăcăcioase pe care stau înşirate volume din dicţionarul enciclopedic al lui Brokhaus şi Efron. Volumele sînt în bună stare. Lev Nikolaevici avea obiceiul să facă însemnări pe cărţi cu un creion foarte bine ascuţit ; nu-i plăcea să strice cărţile.

Alături, două măsuţe, o lampă sărăcăcioasă de petrol, trei fotolii din lemn de stejar. În căptuşeala unuia dintre ele stăteau ascunse scrisorile lui Lev Nikolaevici către Sofia Andreevna. Pe plic era scris „Dacă nu va exista o hotărîre specială a mea în privinţa acestor scrisori, ele să fie predate după moartea mea Sofiei Andreevna“ Probabil că tot aici Tolstoi ascunsese şi manuscrisul nuvelei *Diavolul*, ferindu-se de soţia sa.

Cînd Sofia Andreevna s-a apucat în 1907 să tapiţeze mobila cu o muşama de culoare închisă, Lev Nikolaevici a scos pachetul cu scrisori şi l-a încredinţat spre păstrare

lui Obolenski, soţul fiicei sale Maria. După moartea scriitorului, pachetul a fost înmînat Sofiei Andreevna. În el se aflau două scrisori. Una a fost distrusă de contesa Tolstaia, cealaltă s-a păstrat. În ea scriitorul îşi mărturiseşte intenţia de a părăsi Iasnaia Poliana.

Camera e sărăcăcioasă, nu prea confortabilă şi are o nişă secretă.

E ultima încăpere locuită de Tolstoi, legată de viaţa lui, camera din care a plecat... Un scriitor, care a vizitat casa lui Tolstoi cu mulţi ani în urmă, a spus că lucrurile din această cameră îi amintesc de un cîine credincios, pe care stăpînul nu-l mai iubeşte, şi care vrea să moară tocmai pentru că nimeni nu mai are nevoie de el.

DESPRE ACEA ARIPĂ A CASEI PE CARE SOFIA ANDREEVNA A TOT CONSTRUIT-O TIMP DE CINCIZECI DE ANI

Nu-mi propun să scriu un ghid. Nu fac decît să evoc încăperile în care a locuit Tolstoi. Sînt camere triste. Alături de birou o cameră încăpătoare, cu parchet, cu fereastră mare, care dă spre un balcon mic. Mobilă de tot felul, oglinzi vechi, două piane, cîteva tablouri mediocre, decolorate de ani şi alături portretul lui Lev Nikolaevici executat de Kramskoi.

În camerele locuite de Sofia Andreevna paturi cu biluţe de aramă, multe fotografii, desene, fel de fel de cutiuţe, — aceasta era ambianţa în care se trăia acum şaptezeci de ani. Aici a trăit şi a muncit Sofia Andreevna Tolstaia, din această încăpere a condus ea o gospodărie complicată, gătind, cosînd, comandînd dejunuri ; viaţa i-a fost presărată de multe supărări ; a fost geloasă, a visat că atît ea cît şi copiii ei se vor dedica literaturii, a sperat că va reveni tinereţea şi dragostea lui Lev Nikolaevici. Singura vină a

acestei femei era că se născuse la 1844 în casa medicului de curte Andrei Evstafievici Bers şi a soţiei sale Liubov Aleksandrovna, din familia Islavin, că se căsătorise cu Tolstoi în 1862, că făcuse mulţi copii cu el, că visase şi se străduise să-i facă fericiţi, că născuse şi pe Lev Nikolaevici să-l facă fericit în felul în care erau fericiţi alţi oameni, că nu putuse fi fericită alături de el.

În această casă ea fusese ambasadorul realităţii cotidiene, ea amintea mereu de bani, spunea că şi copiii lor trebuie să trăiască aşa cum trăieşte toată lumea, că fetele trebuie să se mărite, iar băieţii trebuie să termine liceul şi universitatea, că nu e bine să te cerţi cu statul pentru că poţi fi surghiunit, că trebuie să-ţi păstrezi renumele de mare scriitor şi pentru aceasta să mai scrii încă o carte ca *Anna Karenina*. Îşi zicea că ea trebuie să editeze singură cărţile soţului ei, aşa cum făcea soţia lui Dostoievski. În afară de aceasta spunea că trebuie să trăieşti în „lumea bună" şi nu printre nişte oameni ciudaţi şi, după părerea ei, înapoiaţi. Era reprezentanta bunului simţ şi sintetiza toate prejudecăţile vremii. În acelaşi timp era şi creaţia lui Tolstoi, mai în vîrstă decît ea cu şaisprezece ani. Îl iubea şi în această iubire era chin, gelozie şi vanitate. Tolstoi cultivase în soţia sa multe din propriile sale defecte, trecîndu-i-le, aşa cum predai o ştafetă.

Sofia Andreevna nutrea visuri măreţe. Voia să scrie şi ea cărţi, să primească oaspeţi, să cînte la pian. Dar şi la pian Lev Nikolaevici cînta mai bine decît ea.

Viaţa îi era plină de tot felul de griji şi preocupări. Conacul ce purta numele de Iasnaia Poliana era într-un fel creaţia ei, cu care se mîndrea. Viaţa Sofiei Andreevna a fost lungă şi plină de frămîntări. Lev Nikolaevici, unul din oamenii cei mai de seamă pe care i-a dat istoria omenirii, s-a schimbat de multe ori în timpul îndelungatei sale existenţe.

Nu o dată, s-a depărtat de soția lui pentru a se îndrăgosti din nou de ea.

O descria cu entuziasm, cum stă pe divanul vechi de piele, într-o rochie liliachie, aceeași pe care o purtase în primele zile ale căsătoriei lor. I se părea că reușise să cunoască fericirea. Pentru ca altă dată să fie chinuit de suferința că nici nu-și poate schimba viața din temelii, nici nu-și poate transforma soția.

Suferea că nu poate pleca.

Conacul era mîndria Sofiei Andreevna. Unul din primii biografi ai lui Tolstoi scria la sfîrșitul veacului trecut: „Iazurile artificiale și parcul împrejmuiesc conacul modest de astăzi, care fusese pe vremuri doar o parte a unei moșii grandioase. În preajma lui 1840 un incendiu a distrus vechea casă boierească, au mai rămas doar două aripi ale ei, fiecare cu parter și etaj. Într-una stau nenumărații musafiri ai contelui Lev Nikolaevici Tolstoi, cealaltă e locuința modestă a familiei sale. Această din urmă aripă a fost de mai multe ori refăcută și adăugită în ultimele decenii..."

Cuibul familial era una din preocupările principale ale Sofiei Andreevna. Aici și-a trăit ea toate visele. Satul în sine nu-i plăcea, pentru că nu avea felinare. Casa, aranjată de mîinile ei, îi era dragă vara. Și iarna, dar văzută de la Moscova.

Lev Nikolaevici iubea mult parcul, poienile, copacii pe care-i plantase el sau soția lui.

Numai livada de meri din jurul conacului avea șaizeci și două de deseatine. Era una din cele mai mari din Europa, iar parcul întins pe o sută de deseatine reprezenta, de fapt, resturi din pădurile și dumbrăvile pe care Tolstoi nu apucase să le irosească în tinerețe.

Deși încă pe cînd trăia scriitorul copiii lui au tăiat mulți copaci din parc, acesta pare și astăzi uriaș.

Uriaș și bătrîn.

DESPRE PARC, RĂMĂȘIȚĂ A PĂDURII

Lîngă casa în care a trăit Lev Nikolaevici se înalța un ulm uriaș ; un clopot atîrnat în copac chema pe toți ai casei la masă.

De-a lungul secolelor, Iasnaia Poliana și pădurile din preajma ei și-au schimbat mult înfățișarea. Se zice că denumirea „Iasnaia" vine de la frasinii* care creșteau pe aici ; și-ntr-adevăr nu departe se afla satul Iasenki.

Pădurile, care înconjoară „Poiana" (Poliana), formau odinioară o adevărată cetate forestieră. Era o îngrămădire de păduri, ceea ce se cheamă o abatiză.

Stepa cu pămînt de cernoziom pătrundea numai pe alocuri în gubernia Tula, formînd un fel de firide.

Din zona aceasta porneau pădurile, întinse, nemărginite, dese, adevărate ziduri de apărare împotriva tătarilor.

Lev Nikolaevici s-a născut la un hotar măreț al istoriei ruse. Nu știa ce va fi mîine, dar își dădea seama că ziua de azi nu seamănă cu cea de ieri, el însuși reprezenta un trecut fără viitor, dar purtînd un imens dor de acest viitor.

În ultimii ani ai secolului trecut, Lev Nikolaevici renunțase la drepturile sale de autor pentru toate operele scrise după 1881. Rusia țărănească era la acea dată din nou bîntuită de foamete, o foamete care demonstra că nu se mai poate trăi și gospodări ca înainte. Foametea venea ca un bilanț și totodată ca o gravă condamnare a vechii Rusii.

Tolstoi era convins că operele de binefacere nu pot duce la nici un rezultat.

Lîngă ulmul cel bătrîn, denumit „copacul săracilor", se strîngeau săracii, cerșetorii, oameni pe care Tolstoi vroia, dar nu avea puterea să-i ajute, căci binefacerile sale nu puteau salva de la moarte pe cei înfometați.

* în limba rusă iaseni = frasin

Lev Nikolaevici cerea Sofiei Andreevna bani pentru a organiza cantine populare, iar aceasta nota în jurnalul său : „...numai ce a dus la poştă scrisoarea prin care renunţă la drepturile de autor la volumul al XII-lea şi al XIII-lea, nu vrea să primească bani ; mai înţelege-l dacă poţi !"

Soţii se certau. Deşi era dispusă să se împace, Sofia Andreevna nota totuşi „Cînd Liovocika nu-şi anunţase încă în public hotărîrea de a renunţa la drepturile asupra volumelor al XII-lea şi al XIII-lea, am vrut să dau 2 000 de ruble celor înfometaţi... Acum nu mai ştiu ce-o să fac".

Pînă la urmă Sofia Andreevna a plecat la Moscova unde a lansat un apel pentru ajutorarea înfometaţilor : era o femeie stăruitoare şi atentă.

La marginea lăstărişului Sofia Andreevna a aşezat o bancă din lemn de mesteacăn.

Mult îi mai plăcea lui Lev Nikolaevici, în ultimul an al vieţii, să stea pe această bancă şi să privească la muşuroaiele de furnici.

Era locul lui preferat.

Aici se simţea scriitorul acasă. Şi totuşi avea să părăsească aceste locuri.

Deasupra lui Lev Nikolaevici se înălţau, foşnind, copacii.

În depărtare, dincolo de zare, la marginea cîmpiei se ridicau alţi copaci ; verdele se îngemăna cu albastrul cerului.

Toate potecile din pădure erau binecunoscute, străbătute nu o dată, mai ales călare.

Lev Nikolaevici a făcut o dată socoteala că în decursul vieţii sale a stat în şa în total vreo şapte ani, şi cel mai mult aici, la Iasnaia Poliana.

Nu poţi începe însă o biografie povestind despre bătrîneţe, fie ea şi plină de măreţie, după cum nu poţi începe cu o nenorocire, fie aceasta şi inevitabilă.

Marile personalităţi sînt plămădite de contradicţiile vremii în care au trăit. Ele părăsesc lumea veche fie tumultuos, aşa cum coboară Terekul din Munţii Caucaz, fie liniştit, ca Volga.

PRIMELE AMINTIRI

Deşi Lev Nikolaevici părea să-şi iubească în aceeaşi măsură părinţii, păstra despre fiecare din ei amintiri cu totul diferite. Chipul mamei, de care nu-şi aducea de fapt aminte, era înconjurat de o aureolă poetică.

Lev Nikolaevici scria „De altfel, nu numai mama ci şi toţi cei ce au stat în preajma mea în anii copilăriei, începînd cu tata şi terminînd cu surugiii, mi se par a fi fost nişte oameni foarte buni. Probabil că simţirea mea curată de copil mă făcea să văd în oameni numai calităţile lor (şi acestea există întotdeauna), şi e cu mult mai aproape de adevăr să-i prezint pe aceşti oameni ca deosebit de buni, decît să vorbesc numai despre defectele lor".

Aşa scria în 1903 Lev Nikolaevici în amintirile sale. Le-a început de cîteva ori şi pînă la urmă le-a lăsat neterminate.

Tolstoi era înzestrat cu o memorie necruţătoare, o memorie ce putea reconstitui totul ; ţinea minte lucruri pe care nimeni altul nu şi le-ar fi putut aminti.

El îşi începe astfel memoriile

„Iată primele mele amintiri pe care nu le pot evoca într-o ordine cronologică, deoarece nu mai ţin minte care fapte s-au petrecut înainte şi care în urmă. Nu ştiu măcar

dacă unele din ele s-au depănat în vis ori s-au petrecut aievea. Iată-le. Sînt legat, aș vrea să-mi slobozesc mîinile și nu pot. Plîng, țip, nici-mie nu-mi plac țipetele mele, dar nu mă pot opri. Zăresc, aplecate deasupra mea, figuri pe care nu le recunosc. Deși totul se petrece în penumbră, îmi dau seama că sînt două ființe ; țipătul meu nu le lasă rece, le neliniștește, dar tot nu mă dezleagă, iar eu țip și mai tare ca să le fac să înțeleagă ce vreau ; ele cred că așa trebuie (să mă țină legat) pe cînd eu știu că nu e nevoie. Ca să le conving, mă pornesc pe un zbierat care-mi sparge și mie urechile, dar nu-l pot contenri. Simt nedreptatea și cruzimea, nu a oamenilor — se pare că lor le e milă de mine — simt însă cruzimea destinului și mi se face milă de mine. Nu știu și nici nu voi putea ști vreodată ce se întîmplase m-or fi înfășat poate, pe cînd eram sugaci și eu îmi feream mîinile, sau poate că mă mai țineau în scutece după ce împlinisem un an, ca să nu-mi scarpin spuzeala ? Nu știu dacă în amintirea aceasta am strîns, ca în vis, mai multe impresii laolaltă, dar nu încape îndoială că aceasta a fost întîia și cea mai puternică senzație de viață. Și mi s-au întipărit în minte nu țipătul, nu suferințele mele, ci înlănțuirea complicată și contradictorie a impresiilor. Doresc o libertate care n-ar stingheri pe nimeni, și totuși lumea mă chinuiește ! Le este milă de mine, dar mă leagă ! Pentru ce oare toate astea, cînd eu sînt slab, iar ei puternici ?"

Astăzi, nu mai știm cum arăta pe vremuri un prunc înfășat o adevărată mumie înfășurată în pînză smolită. Copilul de astăzi, nou-născut, mișcîndu-și piciorușele libere are cu totul altă soartă.

Prima amintire a lui Tolstoi este senzația lipsei absurde de libertate.

Iată și o altă amintire, mai veselă „Sînt în copaie și mă pătrunde un miros ciudat, nou, dar nu neplăcut, mi-

rosul acru al unei substanțe cu care îmi fricționează trupușorul despuiat. Cred că trebuie să fi fost tărîțe. Cred că mă îmbăiau zilnic, dar senzația nouă stîrnită de tărîțe m-a trezit : am început să-mi iubesc trupușorul, cu coastele care se întrezăreau sub pielea pieptului, copaia netedă și întunecată, mîinile doicii cu mînecile suflecate, aburul cald, apa înfricoșătoare, clipocitul ei și mai ales marginile lunecoase și umede ale copăii, peste care îmi treceam mînuțele".

Tolstoi notează că în primii ani „trăia, și trăia fericit", la data aceea nu știa încă să distingă, să individualizeze ceea ce se petrecea în jurul lui și din această cauză nici nu avea amintiri. Iată o altă însemnare : „Spațiul, timpul și cauzalitatea sînt forme generate de gîndire, pe cînd esența vieții este în afara acestor forme ; totuși întreaga viață se subordonează din ce în ce mai strîns acestor forme, după care urmează din nou eliberarea".

Nu există amintiri în afara formelor. Capătă formă ceea ce poate fi pipăit : „Tot ce țin minte s-a petrecut în pătuț ; în odăiță nu existau pentru mine atunci nici iarbă, nici frunze, nici cer și nici soare".

„Probabil, trebuie să părăsești natura ca s-o vezi, iar eu mă confundam cu natura" spune Tolstoi.

Important este nu numai ceea ce-l înconjoară pe om, important este ce anume scoate el în evidență din cele înconjurătoare.

Se întîmplă adeșea ca tocmai ceea ce nu observă omul să-i definească de fapt conștiința.

Important pentru noi, cînd ne apropiem de creația unui scriitor, este felul în care acesta scoate în relief anume părți ale întregului ; mergînd pe urmele lui vom putea percepe la rîndul nostru acest întreg.

De-a lungul vieții sale Tolstoi a selectat din totalitatea celor văzute elementele ce făceau parte din sistemul lui de înțelegere a lumii ; cînd schimba metodele de selectare, interveneau mutații și în ceea ce privește obiectele alese.

Să examinăm principiile după care proceda la selectare.

Băiatul este mutat jos, la Feodor Ivanovici, ca să stea împreună cu frații săi.

Copilul părăsește ceea ce Tolstoi numește „obișnuință de o veșnicie". Viața abia începe și cum altceva încă nu cunoaște, ceea ce a fost trăit devine pentru el veșnic.

Băiatul se desparte de prima veșnicie palpabilă, „nu atît de oameni, de soră, de doică, de mătușă, cît mai ales de pătuț, de perdelușele de la pat, de perniță..."

Mătușa e citată, dar deocamdată ea trăiește într-un univers neindividualizat.

„Atunci pentru prima oară am identificat personajul cel mai important cu care locuisem sus și de care nu-mi aminteam înainte. Era mătușica Tatiana Aleksandrovna."

Mătușa capătă nume, după care este descrisă ca o femeie nu prea înaltă, solidă, cu păr negru.

Viața încetează de a mai fi joacă, devine un lucru serios.

Primele amintiri au fost începute la 5 mai 1878, apoi părăsite. În 1903, vrînd să vină în ajutorul lui Biriukov, care scria o biografie a lui Tolstoi pentru o ediție de opere complete ce urma să apară în limba franceză, scriitorul reia amintirile din copilărie. De astă dată începe cu o discuție despre păcat și căință pentru a trece apoi la prezentarea strămoșilor și a fraților.

Întorcîndu-și privirile spre copilărie, Lev Nikolaevici se oprește nu numai la momentul apariției conștiinței, dar discută și dificultățile pe care le ridică genul acesta de narațiune.

„Cu cît înaintez în evocarea amintirilor, cu atît sînt mai nehotărît, nu știu cum să scriu. Nu pot să descriu curgător evenimentele și stările mele sufletești, pentru că nu-mi aduc aminte de ele într-o înșiruire ordonată."

Lucrul cel mai important pentru Tolstoi este legătura dintre evenimente, logica sufletească a orînduirii lor, dar torentul imens al vieții îl dezarmează, drept care, hotărăște : „Voi continua să scriu cum s-o nimeri", și imediat după aceea promite „Cînd am să termin această descriere, am să trec la o narare cronologică, fie și fragmentară..."

RĂDĂCINILE ÎN TRECUT

Prințul Volkonski, general-en-chef, era un om singuratic și plin de ghinioane. S-a retras devreme la moșie, supărat pe noua stăpînire, măcinat de mîndrie și invidie. S-a ferecat după porțile așezate între două turnuri albe. Arareori deschidea aceste porți pentru a primi pe cîte cineva.

Aici, în mijlocul parcului imens, se afla casa — un corp central cu aripi laterale ; cum se obișnuia pe atunci, partea de jos era de piatră, cea de sus de lemn, tencuită. Deși generalul-en-chef era om cu dare de mînă, casa a rămas cu un singur cat. După moartea lui, totul a trecut în stăpînirea fiicei sale, Maria Nikolaevna.

În diverse perioade, Tolstoi și-a descris bunicul în mod diferit. La început, în ciornele romanului *Război și pace*, ni se spunea că bătrînul proprietar al domeniului Lîsîie Gorî a trimis la orfelinat copilul avut cu o slujnică. Dar această știre nu a intrat în textul definitiv.

Scriitorul a vrut să scoată în evidență figura lui Volkonski pe fundalul vremii sale ca o personalitate excep-

ţională. Ni-l arată ca un om cu minte ageră, trufaş, dar atunci cînd îi descrie visul ni-l înfăţişează plin de invidie faţă de Potemkin. Prinţul este mîndru şi inteligent ; după spusele lui Tolstoi, este respectat de ţărani.

Bunicul lui Tolstoi a avut o soartă grea pe vremea ţarului Pavel I a fost trecut în rezervă, fiind concediat fără drept de a purta uniformă şi fără pensie ; apoi a fost trimis guvernator la Arhanghelsk şi a obţinut gradul de general de infanterie ; n-a stat prea mult în slujbă fiind din nou concediat, dar de astă dată cu pensie şi drept de a purta uniforma. La patruzeci şi şase de ani prinţul a fost trecut în rezervă definitiv şi nu s-a mai întors niciodată în cadrele armatei.

Se pare că bătrînul prinţ Volkonski era un om posac.

Vechile conace din Rusia erau frumoase, dar rezistau prea puţin timp, ba adeseori chiar stăpînii nu duceau construcţiile pînă la capăt. Vă amintiţi de descrierea casei lui Manilov din *Suflete moarte* ?

Mobila avea tapiţeria neterminată, unele fotolii erau acoperite cu rogojină, pe masă, alături de un sfeşnic extrem de elegant, o pocitanie coclită, toate obiectele erau soioase. Manilov îşi tot zice că le va duce pe toate la bun sfîrşit, dar e limpede că nu-şi va termina conacul niciodată.

Conacele vechi, dinaintea domniei Ekaterinei a II-a, erau simple.

Cele elegante au început a fi construite de-abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd nobilii eliberaţi de serviciul obligatoriu la împărat s-au stabilit la moşiile lor.

Casa cu pretenţii de palat nu a fost terminată de bătrînul Volkonski ; a apucat totuşi să aşeze porţile de la intrare, să croiască aleile, să sape albiile iazurilor, să construiască sere, să sădească livada.

O orchestră de iobagi cînta dimineața în parc, în timp ce generalul se plimba cu fiica sa.

După moartea bătrînului prinț, muzicanții s-au împrăștiat care încotro reluîndu-și vechile îndeletniciri de grădinar, de chelner. A tăcut și muzica.

Casa veche mai era în picioare pe vremea primilor moștenitori ai prințului.

Apoi a fost vîndută.

Vînzarea vechii case-palat a avut loc, s-ar zice, întîmplător, în urma unor partide de cărți pierdute. În jurnalul său, la data de 28 ianuarie 1855, Lev Nikolaevici notează „Două zile și două nopți am jucat stoss. Rezultatul este de la sine înțeles, am pierdut toată casa de la Iasnaia Poliana".

Întreținerea casei depășea posibilitățile financiare ale nepoților bătrînului prinț Tolstoi. Lev Nikolaevici nu voia să vîndă casa ; ca s-o păstreze, cînd avea de plătit datorii, vindea satele mai mărunte — moștenite — sau cereale, cai, pădure...

Strîns cu ușa de datorii, scria fratelui său Serghei Nikolaevici la 28 martie 1852 : „Nici în ruptul capului n-am să vînd casa de la Iasnaia Poliana, nu pentru că aș prețui-o în mod deosebit, ci pentru că mi-e scumpă ca amintire, e ultimul lucru de care mă voi hotărî să mă despart"

Trei ani a mai rezistat Tolstoi, pentru ca apoi să citim această scrisoare adresată mătușii „...transmiteți-i din partea mea lui Valerian Tolstoi că-i mulțumesc pentru vînzarea casei (pierdusem orice speranță de a o vinde atît de bine) ca și pentru banii trimiși, destinați cumpărării de cai și cheltuiți în consecință"

Să ne întoarcem însă la vremurile de altădată.

Ne aflăm în anul 1832 ; construcția casei nu era încă terminată.

UN PRÎNZ ÎN CASA CEA MARE

Tatăl lui Lev Nikolaevici, un om fără avere, era locotenent-colonel în rezervă ; din zestrea soției sale, el a terminat construcția casei, dar nu a apucat s-o mobileze.

Despre tatăl lui Lev Nikolaevici știm destul de multe. Pe mama sa, Tolstoi n-o ținea minte. Imaginea ei și-a făurit-o din sentimentele cele mai alese, de aci chipul ei gingaș, visător și iubitor.

Maria Nikolaevna Volkonskaia era într-adevăr sentimentală, visătoare, dar și hotărîtă ; în relațiile cu prietenele ei, două englezoaice surori, ea nu s-a mărginit la discuții tandre despre prietenie, ci s-a ocupat să le și mărite, dîndu-le ca zestre o sumă imensă, pentru vremea aceea : uneia cincizeci de mii de ruble, celeilalte șaptezeci și cinci.

În casă nu erau bani prea mulți, de aceea au început să se facă de timpuriu împrumuturi, pentru ca Nikolai Ilici să poată răscumpăra moșiile vîndute și irosite de un tată ușuratic. Viața lui familială se desfășura între certuri, procese, afaceri încurcate, totodată însă și în munca asiduă și calmă a unui stăpîn care făcea planuri simple, dar îndreptate spre un viitor îndepărtat.

Casa nu era terminată și nici mobilată toată.

Părea imensă și aveai impresia că n-ai s-o scoți niciodată la capăt cu numărul încăperilor.

Vom povesti despre o zi obișnuită petrecută în această casă, despre masa de prînz a familiei în sala cea mare și, în același timp, ne vom opri și la soarta oamenilor.

Au fost ei fericiți ? Au fost ei nepăsători față de viață ?

Masa de prînz o așteptau strînși cu toții în salon. În această încăpere se aflau un divan, o masă rotundă și cîteva fotolii, din care unul din lemn de stejar, celelalte din mahon. Pe perete erau atîrnate două oglinzi mari. Odaia

lipsită de mobile bogate, reflectîndu-se în oglindă, părea încrustată în două rame sculptate și aurite.

Nikolai Ilici se odihnea în biroul său, pe divanul tapițat cu safian verde. El apărea la ora cuvenită, se apropia cu pași repezi de bătrîna sa mamă, privind-o cu ochi blajini, frumoși și triști. Doamna-guvernator îi zîmbea, fiul îi săruta mîna, iar aceasta îl săruta pe frunte.

Familia Tolstoi se mîndrea cu neamul bunicii.

Pelagheia Nikolaevna era fiica celui mai mare dintre prinții Gorciakov.

Neamul lui Tolstoi era mai puțin însemnat.

Se știa că primul conte Tolstoi, Piotr Andreevici, a fost inteligent și viclean, viteaz, dar necredincios față de prieteni ; a murit în crunta închisoare de la mînăstirea Soloveț, unde deținuții erau supuși bătăilor și înfometării.

Iată ce scria Lev Nikolaevici despre bunicul său Ilia Andreevici, analizîndu-i viața pe puncte.

„*Averea* ruinată, avere mare, — neglijență, tot felul de proiecte, inconstanță, lux prostesc.

În plan *social*. Vanitate, bunătate, respect pentru cei importanți."

Nu-l vom urma pas cu pas pe Tolstoi. În continuare se spune

„În plan *intelectual*. Prost, incult".

Ilia Andreevici Tolstoi nu era chiar incult ; terminase școala militară de marină, servise în flotă, apoi în regimentul Preobrajenski, ajungînd la gradul de brigadier, punctul limită la care putea ajunge un nobil cu aptitudini mediocre.

Ilia Andreevici era un soț credincios, un om bun la suflet, căruia îi plăceau luxul și ospitalitatea plină de pompă.

În Moscova cea primitoare el era renumit prin iscusința sa de a face rost pentru mese de niște nisetri neobișnuiți,

care aveau pentru el o valoare estetică. S-a ruinat pe nesimţite, mai ales în urma incendierii Moscovei.

Ilia Andreevici a cerut despăgubiri pentru averea pierdută în acest fel, dar socoteala pe care a înaintat-o era umflată, drept care nu a fost achitată în întregime.

În timpul evacuării Moscovei nu a săvîrşit fapte eroice, dar nici nu a fost prins cu vreun păcat.

Situaţia materială precară l-a făcut să ceară un post : în 1815, Ilia Andreevici a fost numit guvernator la Kazan. Jocul de cărţi, ospitalitatea exagerată, neglijenţa, conflictul cu reprezentantul nobilimii din gubernie l-au pus curînd pe Ilia Andreevici într-o situaţie dificilă ; se spune că mită nu lua decît de la arendaşii de stat să nu iei mită de la aceştia ar fi însemnat pur şi simplu o atitudine nonconformistă.

Pelagheia Nikolaevna lua mită la uşa din dos, dar o făcea fără pricepere.

Abuzurile lui Ilia Andreevici nu erau prea mari fusese acuzat doar de „neglijenţă suspectă", de asemenea de „evidentă slăbiciune şi incapacitate".

Guvernatorul a murit subit în 1820, în timpul anchetei.

În monografia sa, N.N.Gusev respinge ipoteza sinuciderii, aducînd o serie de probe în acest sens.

Fiul guvernatorului s-a trezit peste noapte năpăstuit de soartă trebuia să aibă grijă de o mamă răsfăţată, iar moştenirea primită nici măcar nu-i putea acoperi datoriile. A intrat în armată ca să scape cel puţin de ameninţarea de a face închisoare ca datornic.

Feciorul anunţă că masa va fi servită de îndată.

Se deschide uşa de un roşu-închis nu e vopsită, ci doar chituită şi dată cu un strat subţire de vopsea. În cadrul înalt al uşii apare majordomul, Foka Demidovici, îmbrăcat într-un surtuc bleumarin încreţit sus pe umeri.

Foka e de mult slugă în această casă, iar pe vremea prinţului Nikolai Sergheevici Volkonski cînta în orchestră la vioară.

Acum Foka Demidovici, ridicîndu-şi sprîncenele cu importanţă, ca şi cum în faţa lui o orchestră uriaşă s-ar fi pregătit să atace o simfonie, rosteşte scurt, mîndru, nu prea tare, dar solemn

— Masa este servită!

Toţi se scoală şi se îndreaptă spre sala cea mare în frunte, frumoasa bătrînă cu bărbie prelungă şi o fundă violetă în păr.

Alături de ea e un om vesel, cu ochi trişti, Nikolai Ilici. E bine făcut, se mişcă cu eleganţă. La începutul carierei cunoscuse succese militare, legase prietenie cu oameni inteligenţi. Apoi toate s-au spulberat. Gloria a trecut pe lîngă el, prietenii i-au murit în război, dar şi furtuna l-a ocolit. După aceea s-a căsătorit cu o femeie inteligentă, are copii buni.

De mîna albă a tatălui îşi alintă obrazul Liova-plîngăciosul, un băieţel de cinci ani. Băiatul are păr blond, nişte ochi strălucitori de un albastru-cenuşiu, o gură încăpăţînată, obraji trandafirii cu pometii proeminenţi.

Liova e încă mic. Fetele se mai joacă cu el de-a păpuşile, uneori păpuşă este el însuşi. Dar acum băiatul are de gînd să înveţe să călărească. Nu mai face lecţiile cu mătuşa, are un preceptor neamţ, iar degetele îi sînt pline de cerneală.

După cei mai vîrstnici din familie, în spatele lui Nikolai Ilici urmează contesa Aleksandra Ilinicina Osten-Saken, o femeie graţioasă de treizeci şi cinci de ani, cu ochi albaştri şi păr blond, într-o rochie scumpă, dar neîngrijită şi neglijentă. E un suflet bun, religios, destul de bogată, dar fără o familie a ei.

Soţul ei, Osten-Saken, un conte bogat din ţările baltice, suferise de mania persecuţiei. În timpul unei călătorii a încercat să-şi împuşte soţia: s-a împăcat apoi cu ea, recurgînd la ajutorul pastorului. Iar cînd s-au întîlnit a sărit să-i taie limba cu briciu. Şi-a speriat şi şi-a chinuit soţia în timpul sarcinii, astfel încît a născut un copil mort.

Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia o ţine de mînă pe Aleksandra Ilinicina, îi ascultă flecăreala binecunoscută, dar nu aude nimic. Toată viaţa şi-a trăit-o alături de omul iubit, de Nikolai Ilici Tolstoi, şi niciodată ochii ei negri, ca nişte agate, nu a putut privi deschis în ochii lui albaştri, trişti.

Timp de opt ani Tatiana Aleksandrovna a trăit în bună pace cu Maria Nikolaevna Volkonskaia-Tolstaia. Maria Nikolaevna a murit. Au mai trecut şase ani Nikolai Ilici a rugat-o pe Tatiana Aleksandrovna să se mărite cu el, să fie o mamă pentru copiii lui şi să nu-l părăsească niciodată. La acea dată amîndoi erau de patruzeci şi patru de ani. Iată însemnarea Tatianei Ergolskaia: „Prima propunere am refuzat-o, cea de a doua am făgăduit s-o îndeplinesc cît voi fi în viaţă".

Însemnarea a păstrat-o într-un portofel de mărgele în biroul său.

După Tatiana Ergolskaia şi contesa Osken-Saken vin cei trei băieţi mai mari însoţiţi de Feodor Ivanovici Roessel, un neamţ din Saxonia, om blajin şi pribeag, chel, fiul nelegitim al unui burger, cizmar neisprăvit, exilat din patrie. Va muri aici şi va fi înmormîntat la Iasnaia Poliana, dincolo de gardul cimitirului, ca unul de-al lor şi ca un străin în acelaşi timp, despărţit prin mii de verste de patrie şi printr-un gard de cei în mijlocul cărora şi-a petrecut toată viaţa.

Băieţii discută. Nikolai e o fire ingenioasă, Serghei blîndă, Dmitri, purtat mereu de visuri, de planuri. Alături

de ei e Maria Nikolaevna, copilul cel mai mic al lui Nikolai Ilici : la naşterea ei mama a murit. Acum e o fetiţă mică, drăgălaşă, dezgheţată. De tînără se va mărita cu vărul ei, Valerian Petrovici Tolstoi, va avea cu el patru copii, dar căsătoria va fi nefericită se va despărţi de soţ, se va îndrăgosti de Turgheniev, va fi dezamăgită în această dragoste. Apoi va îndrăgi un străin, pe vicontele Hector Victor de Kleen, va pleca în străinătate, va mai naşte o fetiţă. În cele din urmă se va duce la mănăstire.

Cine e fericit în această casă ? Cine e liniştit în această zi însorită de vară ?

Poate bătrîna Pelagheia Tolstaia, cînd îşi face seara pasienţele alături de fiul ei iubit, atît de atent cu ea.

Sînt fericiţi copiii.

În amintirile lui Lev Tolstoi vremea copilăriei se confundă cu fericirea. Totuşi cînd, deschizînd ochii, a privit în jur, i s-a părut că fericirea a fost şi abia a plecat.

„În toate familiile există perioade cînd bolile şi moartea nu şi-au făcut încă apariţia, cînd duc o viaţă liniştită... O perioadă ca aceasta a cunoscut mama în familia soţului ei pînă la moarte... Nimeni nu murise, nimeni nu era serios bolnav, afacerile încurcate ale tatălui începeau să se aranjeze. Toţi erau sănătoşi, veseli, prietenoşi. Tata îi distra pe toţi cu poveştile şi glumele sale. Eu n-am mai prins vremea aceea. Cînd am început să-mi dau seama de viaţă, moartea mamei apucase să-şi pună amprenta pe traiul familiei noastre."

Masa de prînz era o sărbătoare şi marca apogeul zilei.

Prin ferestrele mari, solemne, dincolo de obloanele larg deschise, se vedea parcul şi grădina cu flori tufişurile de măceş doldora de flori, trandafirii aduşi din străinătate cu inima roşie, iar marginile pale. De la fereastră, se zărea în depărtare lunca ; jumătatea cosită era de culoare deschisă, parcă argintie, cea necosită, de un brun roşcat.

În depărtare se zăreau mestecenii albi, iar pămîntul părea albastru. Locurile le erau cunoscute tuturor, fiecare vedea de la fereastră nu numai ceea ce cuprindea cu privirea, dar și ceea ce colindase, străbătuse pe jos sau călare.

Domnea o atmosferă de pace și împăcare. Pe masa bătrînei doamne guvernator zăcea o tabacneră de aur cu portretul soțului ei preaiubit, care murise la Kazan în timpul procesului, deci nu fusese condamnat, nu suferise rușinea.

Dacă au fost unele greșeli, au fost din cele obișnuite, omenești, și au fost date uitării. A murit Maria Nikolaevna. Nu i se mai aud pașii grei, nu o mai vezi intrînd, îmbrățișîndu-i pe toți cu privirea ei strălucitoare, apoi îndreptîndu-se spre soțul ei cu mersul apăsat și umerii săltați.

A murit, și a fost plînsă, înmormîntată, înlocuită, s-a transformat în amintire. Deși fiul ei mezin Liova, „Milașka", cum i se spunea, aproape că nu a cunoscut-o, el își va aduce cel mai mult aminte de ea.

După ce se termină prînzul, Liova se furișează în odăița Praskoviei Isaevna.

FUMUL DE LA OCIAKOV

Casa cea veche, construită de tatăl lui Tolstoi, a fost de mult demolată, fundația s-a lăsat în pămînt, pe locul ei au crescut copaci uriași, ale căror coroane se înalță mai presus de acoperișul sub care altădată se afla salonul cel mare.

Lui Tolstoi îi plăcea să asculte amintirile ce se depănau despre această casă boierească. Amintirile aveau un ton de imputare; scriitorul insera tablourile idilice ale vechii și trecătoarei splendori în povestirile despre suferințele de altădată ale țăranilor.

Praskovia Isaevna fusese chelăreasă în casa cea veche. Ea avea totdeauna pregătite pentru copii dulciuri şi poveşti. Cînd copiii veneau s-o vadă, Praskovia Isaevna îi alinta şi le vorbea despre vremurile de odinioară, despre generalul cel viteaz, bunicul lor, care s-a luptat cu turcii lîngă Ociakov.

Cu mulţi ani în urmă, Praskovia Isaevna îl îndrăgise pe Foka Demidîci, care pe vremea aceea' era vioara a doua în impunătoarea orchestră a bunicului ; purta ciorapi lungi, avea pantofi cu cataramă, iar în cap o perucă pudrată, întocmai ca şi stăpînul său. Paşa abia venise de la ţară, era o fată voinică şi veselă. Apoi a început să umble şi ea încălţată, cînd a fost făcută dădacă pe lîngă Maria Nikolaevna. Întîlnindu-se mereu cu Foka, s-a îndrăgostit de el şi a venit timid la generalul cel cu sprîncene groase să-i ceară voie să se mărite cu Foka.

Generalul a clătinat din cap, i-a spus Paşei că e nerecunoscătoare, şi a surghiuit-o drept pedeapsă într-un sat îndepărtat, ca îngrijitoare de vite. Peste şase luni a fost adusă înapoi ; umbla iar desculţă, straiele îi erau ponosite. A căzut Paşa la picioarele generalului, a cerut iertare pentru nerozia ei, şi boierul s-a milostivit şi a primit-o. După aceasta a stat în slujbă douăzeci de ani. A devenit Praskovia Isaevna, a început să poarte bonetă, iar domnişoara, cînd s-a măritat, a vrut s-o elibereze din iobăgie şi i-a promis o pensie anuală de trei sute de ruble. Dar Praskovia a refuzat pensia şi libertatea. A rămas în casa în care continua să fie în slujbă Foka, care între timp încărunţise şi-şi scosese peruca. A rămas chelăreasă. Despre dragostea de altădată pomenea ca despre un lucru necugetat, părea că o închisese undeva în suflet, iar cheia o aruncase să n-o mai găsească.

— Praskovia Isaevna, dar bunicul cum a luptat ? Călare ? — întreabă Liova.

— El a luptat în toate felurile, şi călare şi pe jos. De aia a şi fost general-en-chef.

Liova cercetează lucruşoarele de care e plină camera Praskoviei Isaevna, şi trăncăneşte întruna :

— Eu am să fiu general, am să mă însor cu fata cea mai frumoasă, am să-mi cumpăr un cal roib, am să construiesc o casă de sticlă şi am să aduc rudele lui Feodor Ivanovici din Saxonia.

Iar Praskovia Isaevna, clătinînd din cap, răspunde :

— Da, domnişorul meu, da...

Apoi deschide lădiţa albastră, scoate o smochină şi o caramea să le dea copilului. Ia şi o hîrtie aromată, o aprinde de la candelă şi face vînt cu ea.

— Asta, domnişorule, e mireasma de la Ociakov, adusă de răposatul bunicul, fie-i ţărîna uşoară, din războiul cu turcii. Uite, e ultima bucăţică ce a mai rămas... oftează bătrîna.

Miroase a smoală, a flori ciudate, în semiîntunericul odăii dîra transparentă de fum se încolăceşte, urcă, împletindu-se într-o literă necunoscută. Micul Liova cunoaşte literele, şi pe cele ruseşti şi pe cele franţuzeşti. Dar astea de care sînt, turceşti ? Sau arabe, din poveşti ?

MUNTELE LUI FANFARON

— Pe fete le luăm mai tîrziu, şuşotesc băieţii, e cale lungă pînă acolo.

De aici muntele acela nu se vede.

Acolo pe muntele acela, oamenii trăiesc fără să se culce, grăiesc totdeauna cu voce tare, nu încuie uşile, şi stau de vorbă între ei aşezaţi pe divane verzi.

Izbele ţăranilor au toate coşuri, iar cîinii îi înhaţă totdeauna pe lupi.

Așa le-a povestit într-o seară fratele mai mare Nikolenka, care-l lasă mereu pe Liova cu gura căscată. Nikolenka are 12 ani. El le-a spus fraților săi că deține o taină, care, odată descoperită, îi va face pe toți oamenii fericiți, nimeni nu va mai avea nici un fel de neplăceri, vor dispare certurile, toți se vor iubi între ei, toți vor fi frați ca furnicile. Probabil că Nikolenka a auzit sau a citit în biblioteca tatălui său despre frații-„moravi", care duceau o viață fără prihană, trăind într-un fel de comună, și în repovestirea lui frații-moravi s-au transformat în „frații-furnici" *. Cuvîntul „furnici" le plăcea copiilor, ei cunoșteau bine potecile lungi croite de furnici prin iarbă.

Inventaseră chiar și un joc de-a „frații-furnici" „se așezau sub scaune, le înconjurau cu lăzi, făceau un fel de paravan din baticuri și strîns lipiți unul de altul rămîneau așa pe întuneric".

Nikolenka le-a povestit și care sînt condițiile pentru ca cineva să fie primit în rîndul „fraților-furnici". Trebuia să stai în colț și să nu te gîndești la ursul alb.

Liova stătuse deja prin diferite colțuri, în diferite camere, totuși, cu toate strădaniile, nu reușise să nu se gîndească la ursul cel alb.

Cea de-a doua condiție era să calci pe crăpătura dintre scîndurile podelei fără a face vreun pas greșit, iar cea de-a treia : timp de un an să nu vezi iepure, nici viu, nici mort, nici fript pe masă. Mai trebuia să juri să nu divulgi nimănui taina frăției furnicilor.

Cînd se vor strînge frații-furnici, cînd vor uita de ursul alb și de tot răul din lume și vor deveni buni, Nikolenka va lua bețișorul verde, pe care e scrisă taina. Acest bețișor îl vor duce cu toții la marginea rîpei dinspre Starii zakaz și acolo îl vor îngropa la marginea drumului, iar ei vor urca

* În limba rusă muravii = furnici (n. trad.)

pe muntele Fanfaron și vor trăi în pace și dreptate, — acolo nu vor fi nici oameni mari, nici copii, toți își vor vorbi deschis, nu vor șușoti și nu vor plînge niciodată.

Atunci orice dorință spusă dinainte va fi îndeplinită. Serioja a spus că vrea să facă din ceară cai și găini. Mitenka a zis că ar dori să deseneze totul în dimensiuni mari, iar mezinul Liova neștiind ce să ceară și-a dorit să deseneze totul în dimensiuni mici.

Lucrul cel mai important era să ajungi pe muntele Fanfaron, căci acolo aveai tot timpul să te gîndești ce să ceri.

Copiii nu știau însă unde se afla muntele. Probabil dincolo de cîmpia de orz nesfîrșită, galbenă și strălucitoare, dincolo de pădurea albastră...

Ce legătură avea însă ursul cel alb cu toată istoria ?

Pe vremea Mariei Nikolaevna, în casa Tolstoi se citea mult. În cartea lui Sterne, tatăl lui Tristram Shendi citea despre un urs alb. Acest Sterne va deveni scriitorul preferat al tînărului Tolstoi. Iar gluma lui Sterne se identifica se în familia lui Tolstoi cu visul unei vieți noi.

Din scrisorile Mariei Nikolaevna aflăm că citise și pe Rousseau și pe Sterne. Maria Nikolaevna se deosebea însă de învățătorii săi îndepărtați, pentru că la ea bunătatea dădea naștere unor fapte ce puteau părea altora stranii. Nu întîmplător a fost mama lui Lev Nikolaevici.

Copiilor le plăcea mult să stea de vorbă între ei ; frații mai mari trăgeau cu urechea la discuțiile dintre țăranul iobag Nikolai, fost muzicant, și preceptorul neamț Feodor Ivanovici.

Nikolai Ivanovici și Feodor Ivanovici sînt vechi prieteni și le place să tăifăsuiască noaptea.

Ziua întreagă aleargă Nikolai cu tot felul de misiuni. E om bun și se lasă călărit ; dar seara îi place să povestească și să se laude. Îl privește cu plăcere pe Feodor Iva-

novici care meştereşte din carton de Bristol cutiuţe şi le împodobeşte cu hîrtie aurită. Îi place să povestească despre bunicul lui Lev Nikolaevici, despre generalul-en-chef şi despre viaţa acestuia la moşie ; cum a croit el parcul din faţa casei în jurul ulmului bătrîn, rămas de pe timpul pădurilor străvechi. Ulmul nu putea fi cuprins decît de trei oameni. În jurul lui erau aşezate bănci şi măsuţe, din dreptul lui porneau, ca nişte raze, aleile de tei.

Prinţul Nikolai Sergheevici ieşea în grădină, totdeauna dimineaţa, aranjat, proaspăt ras, urmat de fiica sa ; lenjeria de batist, manşetele şi plastronul erau de o curăţenie nemaiîntîlnită azi ; avea buzele strînse, ochii negri, sprîncenele late, nasul coroiat.

— Opt oameni eram în orchestră, toţi îmbrăcaţi în vestă, cu ciorapi şi pantofi, purtam peruci, şedeam cu partiturile în faţă ; mă uitam şi eu la partitură, căci eram flautist. Iată că iese şi prinţul ; începeam să cîntăm din Haydn. Cînd terminam, fiecare se ducea la treaba lui : unii împleteau ciorapi, alţii lucrau în grădină. Pentru că veni vorba, sarcina mea era să dau de mîncare la porci, îmi aveam şi eu treaba ; dar acum nu e ordine, nici stăpînii nu mai sînt ca altădată. Generalului nostru nu-i plăcea vînătoarea, îi plăceau florile şi plantele de seră. Şi, ca să vorbim drept, parcă porcii de astăzi seamănă a porci ? Trebuie să spun că şi ţăranii au cam sărăcit..

La rîndul său Feodor Ivanovici povesteşte despre treburile vecinilor ; uite că în familia Isleniev lucrurile nu merg bine. Aleksandr Ivanovici joacă toată ziua cărţi, şi nu se ştie cum o să o scoată la capăt cu banii.

În şoaptă cei doi comentează faptul că pe copiii Islenievilor îi cheamă Islavin ; contele Kozlovski nu vrea să-i dea divorţul Sofiei Petrovna, născută contesă Zavadovskaia, iar ca să-i recunoască pe copiii Islenievilor şi să-i treacă pe numele său cere pentru fiecare cîte o sută de mii. Dar

atîta nu strîngi nici dacă vinzi moşia toată. Cît despre Aleksandr Mihailovici, el a cîştigat trei sute de mii la cărţi şi i-a şi pierdut imediat.

Nici în familia Temiaşev nu e totul în ordine. El e bogat, şi de neam nobil, rudă cu Gorciakov, dar fetele lui sînt nelegitime va muri Temiaşev şi moştenitorii le vor alunga pe fetiţe în stradă.

În casa Tolstoi treburile nu merg rău datoriile contractate după întîmplarea din Kazan au fost plătite în urma căsătoriei cu o mireasă bogată. Acum le-au venit şi nişte moşteniri în 1883 a murit Ekaterina Vasilievna Gorciakova, nepoata mamei lui Nikolai Ilici, care fusese măritată cu Lev Alekseevici Perovski ; ea a lăsat două moşii în gubernia Kursk Neruci, de trei sute de deseatine, şi Şcerbaciovka, de o mie de deseatine.

Aici, în casa lor, e foarte bine.

Dar undeva e şi mai bine.

Unde ?

DORMITORUL BUNICII

În casă se vorbea puţin despre bunicul, brigadir şi guvernator la Kazan.

Servitorii fuseseră aduşi ca zestre de Maria Nikolaevna, născută prinţesa Volkonskaia.

De bătrînul conte îşi aducea aminte doar fiul cînd discuta cu maică-sa. Pentru a-i cinsti bătrîneţea, nu-şi acuza tatăl şi discuţiile aveau un ton gingaş, duios.

Bunicul jucase cărţi, fără a şti s-o facă, se băgase în afaceri şi se încurcase atît de tare în datorii, încît economiile nu mai contau, drept care îşi trimitea rufăria la spălat în Olanda şi-şi ospăta musafirii cu nişte nisetri de mărime neobişnuită.

Bunica își dădea multă importanță, mîndrindu-se cu neamul său tatăl ei fusese cel mai mare dintre prinții Gorciakov.

Bunicii îi plăcea viața liniștită, îndestulată, după cum îi plăcea să se simtă admirată de cei din jur. Avea obiceiul să se spele pe mîini cu un săpun neobișnuit ; copiii se minunau văzînd baloanele pe care le făcea clăbucul. În fiecare seară în camera bunicii era de serviciu un nepot în fața căruia ea își spăla mîinile albe. Apoi bătrîna se culca în patul străjuit de icoane grele, îmbrăcate în aur și argint. Candelele ardeau, iar pe perete se profila umbra impozantă a bunicii și boneta ei cu volănașe.

Bunica adormea ascultînd povestirile lui Lev Stepanovici, adus în casă special pentru aceasta încă de bătrînul conte, soțul ei. Povestitorul locuia pe undeva prin casă, iar seara venea sus în camera bunicii. Aici Lev Stepanovici se așeza pe pervazul scund și i se aducea cina de la masa stăpînilor.

Meseria de povestitor era foarte răspîndită în acea vreme. Mai ales orbii dădeau anunțuri la ziar că știu să povestească basme arabe. Pentru oameni de origine mai modestă erau bune și basmele rusești. Basmele arabe intraseră atunci în modă ; cu puțin timp înainte se traduseseră în limba franceză *O mie și una de nopți...*

Lev Nikolaevici își va aminti în 1891 că pînă la vîrsta de patrusprezece ani cărțile lui preferate fuseseră *Istoria lui Iosif,* basmele din *O mie și una de nopți : Patruzeci de hoți, Prințul Kamaralzaman...*

VERSURILE

Lev Nikolaevici își iubise tatăl și-i luase apărarea în amintirile sale, deși îl așezase mai prejos de mama sa.

Se fac adesea apropieri între Nikolai Rostov, eroul din *Război şi pace* şi Nikolai Ilici Tolstoi, tatăl scriitorului. Am putea spune că Nikolai Ilici Tolstoi, aşa cum îl ştim din amintirile scriitorului, era un om mai complex decît Nikolai Rostov.

Nikolai Rostov ne este înfăţişat ca un om credincios şi devotat regimului ţarist. La sfîrşitul romanului *Război şi pace,* în visul lui Nikolenka Bolkonski, Nikolai Rostov este acela care din porunca lui Arakceev împuşcă pe decembriştii răsculaţi.

Nikolai Ilici era un gospodar destul de priceput, ştia să-şi organizeze procesele, să le cîştige ; dar cel mai mult îi plăcea să nu facă nimic, căci socotea că prin inactivitate îşi păstrează independenţa.

Tolstoi a subliniat mai tîrziu această trăsătură de mîndrie din firea tatălui său : „Nu numai că el personal nu a fost în slujbă pe timpul lui Nikolai, dar şi toţi prietenii lui erau oameni liberi, fără slujbă, menţinînd un fel de atitudine de frondă faţă de guvern. În tot timpul copilăriei şi chiar al tinereţii mele familia noastră nu a avut contacte apropiate cu nici un funcţionar. Bineînţeles, în copilărie nu înţelegeam nimic din toate astea, îmi dădeam seama însă că tata nu se înjosea niciodată în faţa nimănui, nu-şi schimba tonul vioi, vesel şi adesea ironic. Şi acest sentiment al propriei demnităţi, pe care-l vedeam la el, mă făcea să-l iubesc şi să-l admir şi mai mult".

Odată, cînd a venit în vizită Iazîkov, tatăl l-a pus pe Lev să recite poeziile lui Puşkin, *Către mare* şi *Napoleon,* pe care copilul le ştia pe de rost.

Şi-n copilărie Lev Nikolaevici se distingea printr-o memorie neobişnuită. Una din poezii are o sută douăzeci de versuri, cealaltă şaizeci. Deci, copilul a ţinut minte şi a

recitat pe de rost, cu mult patos, o sută optzeci de versuri dintr-un text poetic complicat.

Tolstoi își amintește că tatăl său a fost uimit de înflăcărarea cu care el a recitat aceste versuri. După ce a ascultat poeziile, Nikolai Ilici a schimbat o privire cu tîlc cu vechiul său prieten Iazîkov.

Aceste poezii le trezeau amîndurora amintiri din universul trecutului lor.

Una din poeziile recitate de Lev era legată de Napoleon ; cealaltă, *Către mare*, de Byron. Epoca lui Napoleon, războaiele lui, erau parte integrantă a biografiei lui Nikolai Ilici.

Tatăl lui Tolstoi și-a început serviciul militar la șaptesprezece ani. În vremea aceea Nikolai Ivanovici Gorciakov, rudă apropiată a mamei lui Nikolai Ilici, era ministru de război, iar fratele lui, Andrei Ivanovici, general de armată. Nikolai Ilici a fost numit aghiotantul acestuia, a făcut campania din 1813—1814, în 1814 a căzut prizonier la francezi, a trăit la Paris și a fost eliberat de armata noastră în 1815.

Tema napoleoniană era intrinsec legată de tinerețea acestor oameni, iar tema byroniană trezea o stare de decepție, de pe urma unor mari speranțe neîmplinite și sădea în inimi melancolie.

Nikolai Ilici avusese oarecare legături și cu decembriștii.

Prieteni săi cei mai apropiați — Isleniev și Kološin — au fost chiar decembriști. Contele Nikolai Ilici s-a mulțumit să fie doar un fiu devotat și un bun gospodar.

Nikolai Ilici era un om cumsecade, dar nu arăta interes pentru literatură cultura în această familie o reprezenta Maria Nikolaevna, după cum mîndria casei era bunica Gorciakova.

Avea vreo vină pe suflet Nikolai Ilici ?

Nu s-a dus să slujească în armata lui Nikolai şi-i dispreţuia pe cei ce-i chinuiau în Siberia pe decembrişti. Dispreţul său nu-l împiedica însă să trăiască.

Vina lui consta în faptul că fiind om bun şi cinstit, nu simţea totuşi cătuşele pe care le purta.

CUM A FOST CUMPĂRATĂ MOŞIA PIROGOVO

În casa Tolstoi nu prea veneau mulţi musafiri, doar vecinii şi în genere oameni în vîrstă. Aşa era Aleksandr Mihailovici Isleniev, aghiotantul generalului-maior Orlov, ce avusese legături cu decembriştii, moşier bogat, dar cu o viaţă personală nefericită. Isleniev a fost bunicul Sofiei Andreevna Bers, devenită soţia lui Tolstoi, şi al Tatianei Kuzminskaia.

Mai veneau la Iasnaia Poliana şi alţi oameni în vîrstă : N. V. Kireevski, S. I. Iazîkov, naşul lui Lev Nikolaevici, Ogarev, a cărui soţie, spuneau gurile rele, era amanta lui Nikolai Ilici, Temiaşev, un burlac bogat, care nutrea o dragoste plină de admiraţie pentru simpaticul său vecin, contele Tolstoi, ceea ce l-a făcut să-i aducă odată în dar nişte purceluşi minunaţi.

Apoi în casa Tolstoi a apărut un personaj nou — o fetiţă pistruiată, cu faţa lată. O chema Dunecika.

Dunecika a venit cu propria-i dădacă, o bătrînă înaltă, toată ridată.

Apariţia lor era legată de afacerea pe care o încheiaseră Temiaşev şi Tolstoi.

Aceasta privea destinul fiicelor lui Temiaşev ; mama lor era o ţărancă, femeie în casă, cu care boierul nu se cununase. După lege, Temiaşev nu putea să lase copiilor săi averea. Urmau să-i moştenească surorile lui. Atunci, prin

testament, el le-a lăsat lor toate moşiile, doar Pirogovo, unde locuia el însuşi, a fost vîndut, fictiv, lui Nikolai Ilici.

Afacerea era complicată. În contul lui Nikolai Ilici se treceau o sută şaisprezece mii, datoria pentru moşie şi către sfatul tutelar.

În afară de aceasta se considera că Nikolai îi plătise lui Temiaşev o sută optzeci de mii bani gheaţă. În temeiul actelor încheiate Tolstoi se obliga să plătească o sumă mamei fetelor lui Temiaşev.

În *Copilăria* Tolstoi nu l-a înfăţişat pe tatăl său, ci pe oamenii din anturajul acestuia. Aşa, tatăl lui Nikolenka este Isleniev, vecinul de moşie, om sentimental, care iubea mult muzica, şi în acelaşi timp un jucător pasionat de cărţi, pentru care noţiunile de permis şi nepermis nu-i erau prea clare.

Prevederile legilor erau învechite şi ofereau portiţe de scăpare. Şi poate că formalităţile în afacerea cu moştenirea moşiei Pirogovo nu au fost chiar bine întocmite.

Oricum, Isleniev, unul dintre cei care deţinea poliţele în temeiul cărora urma să se achite moşia Pirogovo, a plătit banii, şi de asemenea şi Glebov, cel de-al doilea beneficiar al contractului.

În schimb, după cum îşi aducea aminte Lev Nikolaevici, Iazîkov, cel de al treilea beneficiar şi-a însuşit banii.

Oricum, afacerea era avantajoasă Pirogovo făcea mult mai mult decît suma la care fusese evaluat, nu întîmplător i se spunea „mină de aur".

LA MOSCOVA

La Iasnaia Poliana viaţa îşi urma liniştită cursul. Copiii creşteau.

Afacerile lui Nikolai Ilici păreau să prospere. După

moştenirea primită şi după cumpărarea moşiei Pirogovo, el s-a gîndit să se mute la Moscova cu toţi copiii săi.

Familia Tolstoi a plecat din Iasnaia Poliana spre Moscova în ziua de 10 ianuarie 1837.

Caravana cuprindea şapte căruţe trase de caii boierului şi ai ţăranilor. Bunica îşi avea o căruţă a ei separată. Îi era mereu teamă că se va răsturna, de aceea saniei i se adăugaseră nişte tălpici late.

Au rămas să înnopteze la Serpuhovo. Curtea hanului avea poartă cu boltă. Sania impozantă a bunicii n-a încăput pe poartă, drept care au trebuit s-o poarte pe bătrînă pe braţe pînă în casă.

A doua zi au ajuns la Moscova cea cu cupole aurite, acoperită de zăpadă, albă, curată, fremătînd de lume. Oamenii purtau straie variate, casele erau de înălţime diferită, multe aveau coloane şi lei la poartă. În depărtare, deasupra caselor se înălţa Kremlinul. Toate acestea le-au făcut copiilor o impresie deosebită.

Era o zi frumoasă. Lev Nikolaevici n-a uitat niciodată entuziasmul pe care l-a simţit văzînd bisericile şi casele din Moscova.

Familia a închiriat un apartament — ceea ce era de asemenea o noutate — în casa lui Şcerbaciov, pe strada Pliuşciha, vizavi de biserica Maicii Domnului din Smolensk. Casa era aşezată într-o curte mare, iar faţada ei făcea unghi ascuţit cu strada, aşa că dădea impresia că strada şi casa nu aveau nimic comun.

Un an şi jumătate au trăit în casa aceea. Copiii se plimbau prin Moscova cu Feodor Ivanovici, făceau cunoştinţă cu cei de vîrsta lor.

Aici, Lev Nikolaevici a întîlnit pentru prima dată oameni care nu ştiau cine este Nikolai Ilici Tolstoi şi cine sînt copiii lui.

La țară, toate istoriile și durerile celor ce locuiau la conac erau știute, după cum erau cunoscuți și toți oamenii care trăiau în sat, toate casele...

Aici nimeni nu-i saluta pe stradă. Oamenii care locuiau alături erau niște necunoscuți pentru copiii Tolstoi.

Pe străzi se înălțau case de piatră, dar mai multe erau cele de lemn. Se aflau destule case boierești cu grădină. Pe vremea aceea la Moscova se puteau citi anunțuri de închiriere a unor case cu grădini, cu fînețe, cu iazuri, cu loturi de pămînt, dar fără drept la vînătoare.

Bunica pretindea ca în casă rînduielile să fie la înălțimea titlului de conte, drept care propusese să fie concediat Feodor Ivanovici și în locul lui angajat un perceptor francez, cum se obișnuia în alte familii.

În *Copilăria,* Lev Nikolaevici povestește că atunci cînd a fost concediat, Karl Ivanovici a prezentat o socoteală în care erau trecute restanțele de leafă și banii cheltuiți pentru cadourile pe care le făcuse copiilor — păstrase toate chitanțele. Dar cadourile erau cutiuțe de carton și hîrtie albă pe care le lipise el însuși. Cerea de asemenea să i se plătească prețul ceasului de aur, făgăduit de mult, dar care nu-i mai fusese făcut cadou.

Dar cînd s-a înfățișat stăpînului său, Nikolai Ilici, după cîteva clipe, neamțul a început să plîngă și-a spus că e gata să slujească și fără leafă, pentru că îi iubește tare mult pe copii. Și a rămas.

Istoria e descrisă pe larg în cartea lui Tolstoi *Copilăria,* Feodor Ivanovici Roessel fiind numit Karl Ivanovici.

La oraș, viața li s-a părut copiilor mai grea. Aici trebuia să păstrezi „buna-cuviință", să înveți noile maniere, să știi să saluți, să vorbești așa cum vorbeau nobilii...

Ziua erau totdeauna multe treburi. Băieții învățau să călărească, să se țină în șa, elegant, ca la oraș, nu ca la țară. Și Lev Nikolaevici lua lecții de călărie. O dată a căzut de

pe cal, dar profesorul l-a consolat că a căzut pe moale şi lecţiile au continuat. Această întîmplare a povestit-o mai tîrziu cu plăcere în *Abecedar*.

Curînd copiii s-au deprins cu oraşul. Pe neaşteptate a sosit însă vestea că Temiaşev a căzut paralizat la pat, iar sora lui, Natalia Alekseevna Koriakina, a depus o plîngere împotriva lui Nikolai Ilici.

Surorile cărora le revenea moştenirea susţineau că vînzarea moşiei Pirogovo era fictivă, fără bani, deşi actele de vînzare-cumpărare şi de împrumut erau întocmite în regulă. În 1837, sora lui Temiaşev, Natalia Alekseevna Koriakina, a adresat o plîngere, cum că afacerea a fost încheiată de N. I. Tolstoi cînd A. A. Temiaşev era deja paralizat.

Curgeau petiţii după petiţii. Reclamanta cerea să se facă o percheziţie în casa contelui Tolstoi, pentru a găsi printre hîrtiile sale lucruri de valoare şi documente furate din caseta lui Temiaşev. Era o acuzaţie nu numai gravă, dar şi ruşinoasă.

În ultima vreme, după sosirea la Moscova, sănătatea lui Nikolai Ilici se şubrezise, avusese cîteva hemoragii din gît. Era greu să faci o călătorie la Pirogovo, noua moşie a Tolstoilor. Dar veştile proaste nu mai conteneau : administratorul moşiei, V. S. Bobrov, unchiul copiilor lui Temiaşev, îl anunţa pe noul său stăpîn că Aleksandr Alekseevici Temiaşev şi-a pierdut graiul, că este complet paralizat şi nu mai sînt speranţe de îndreptare, că sora lui trimisese un om al ei să urmărească ca nu cumva să fie înstrăinat ceva, ameninţînd că, dacă va dispare ceva, cei vinovaţi vor fi pedepsiţi.

În mai a fost primită o scrisoare din partea lui M. P. Glebov, prietenul lui Temiaşev şi al contelui Tolstoi. Acesta spunea că totul e o calomnie şi îndemna pe Nikolai Ilici să se ţină tare : „Noi doi am fost prietenii cei mai apropiaţi

ai lui Aleksandr Alekseevici, în noi şi-a pus el speranţa împlinirii datoriei sale sacrosancte. De noi depinde bunăstarea şi viitorul orfanelor lui, deci, oricum ar sta lucrurile, noi trebuie să folosim toate mijloacele ca să atingem acest ţel şi să rezistăm curajos în faţa furtunii care ne ameninţă, mai ales că firea dumneavoastră virtuoasă şi reputaţia binecunoscută, nepătată, de care vă bucuraţi vă fac imun la bîrfele ce se răspîndesc".

Nikolai Ilici a strîns toţi banii pe care-i avea în casă şi a pornit spre Tula pentru a avea o explicaţie cu Temiaşev. Poate că şi-a adus aminte că a întîrziat vreo plată : cert este că Nikolai Ilici a luat mulţi bani cu el.

În seara zilei de 19 iunie 1837, Nikolai Ilici Tolstoi a plecat din Moscova, însoţit de Matiuşa, valetul lui care cumula şi funcţia de gonaci, şi de Nikolai Mihailov. Au mers tot timpul în grabă, nici n-au înnoptat pe drum. Distanţa de o sută şaizeci şi una de verste a fost străbătută în mai puţin de o zi şi noapte.

În dimineaţa zilei de 21 iunie, contele Tolstoi a colindat pe la diferite instituţii de stat din Tula, iar seara au venit la el în vizită cîteva cunoştinţe bune : inspectorul direcţiei sanitare din Tula, T. V. Miller, doctorul I. A. Voitov şi funcţionarii Vasiliev şi Voznesenski. Probabil că se cereau dovezi precum că actele fuseseră făcute de Temiaşev în deplinătatea facultăţilor sale mintale şi, poate, trebuia obţinută în faţa martorilor confirmarea bolnavului că afacerea este legală.

Putem presupune că urma să aibă loc o întrevedere cu Temiaşev în prezenţa medicilor şi a funcţionarilor. Funcţionarul Vasiliev s-a dus la Temiaşev şi stînd la fereastră l-a văzut pe Nikolai Ilici îndreptîndu-se spre casa vechiului său prieten. Şi slugile lui Temiaşev l-au zărit pe conte apropiindu-se, dar cu vreo zece paşi înainte de a ajunge la destinaţie a căzut ; apoi a fost ridicat şi dus în casa de alături,

la registratorul Orlov. S-au strîns medicii cu care tocmai se sfătuise contele în privința afacerii Temiașev.

Nikolai Ilici a murit în aceeași zi. S-a făcut inventarierea hîrtiilor ce le purta cu el. Banii nu s-au găsit însă.

S-a considerat că autopsia ar fi de prisos.

Așa a murit tatăl lui Lev Nikolaevici, om încă tînăr, din cauza grijilor pentru averea prietenului său și pentru a sa proprie.

Moartea lui a fost socotită dubioasă. Tolstoi își amintește că Petrușa și Matiușa „au fost suspectați că l-ar fi otrăvit. Cauza suspiciunii rezidă în faptul că tata a fost jefuit de toți banii și de toate hîrtiile pe care le avea cu el. Hîrtiile au fost aduse apoi, e drept, în casa de la Moscova de o cerșetoare. Nu cred să fi fost acesta adevărul, dar lucrul nu este imposibil !"

Și Tatiana Ergolskaia i-a suspectat pe valeți de crimă. Probabil sub influența ei afirmă același lucru și sora lui Lev Nikolaevici, Maria Nikolaevna. O spunea și nepotul lui Nikolai Ilici, Serghei Lvovici.

N. N. Gusev, în cartea sa *Lev Nikolaevici Tolstoi, Materiale pentru biografie* neagă însă presupunerea, în baza documentelor aflate la judecătoria din Tula.

Actele adunate de N. N. Gusev arată că Nikolai Ilici n-a murit singur, ci înconjurat de oameni, iar diagnosticul a sunat „congestie cerebrală, cauzată probabil de călătoria prea grabnică de la Moscova la Tula, de drumurile pe jos prin tot orașul de dimineață și în timpul zilei, și, în sfîrșit, de plimbarea făcută seara pe deal, care au dus la dereglarea circulației sîngelui".

În ziua morții, alături de Nikolai Ilici nu erau Petrușa și Matiușa, ci numai un servitor, Matvei. Nici unul dintre doctorii care l-au examinat n-au pomenit de otrăvire.

Lev Nikolaevici considera însă posibilă otrăvirea tatălui său și explica în acest fel fapta valeților : „au fost **nu o**

dată cazuri cînd iobagii, mai ales cei care deveneau preferații stăpînilor lor, căpătînd putere mare, își pierdeau capul și ajungeau să-și omoare binefăcătorii... Nu mai știu cum și din ce cauză, dar știu că au fost cazuri ca acestea. În ce-i privește pe Petrușa și Matiușa, cred că ei erau asemenea oameni ce-și pierduseră cumpătul".

ORFANII

Neliniștea și durerea s-au înscăunat în casa de pe strada Pliușciha. Bătrîna contesă care-și iubise cu pasiune fiul, ce o înconjurase de atîta grijă, refuza să creadă că a murit.

Striga cuvinte cumplite, blestema pe Dumnezeu, amenința, umbla în sus și în jos prin cameră, cădea, se prăbușea.

Treburile financiare ale familiei erau încurcate. S-a instituit o tutelă : contesa Osten-Saken, sora lui Nikolai Ilici, și prietenul lui Nikolai Ilici, S. I. Iazîkov, om vesel, blînd, dar de rea-credință. Lev Nikolaevici îi va spune „iezuitul".

Deși avea patruzeci de ani, contesa Osten-Saken se pricepea prea puțin la afaceri. Ea a rămas uimită de numărul imens de procese și de datorii ce rămăseseră de pe urma lui Nikolai Ilici. Iar doamna Koriakina își continua demersurile, afirma că în casa decedatului conte se afla o casetă, în care se păstrau documentele lui Temiașev, privind afacerile acestuia, și că se înstrăinaseră bani, lucruri.

Reclamațiile, denunțurile curgeau gîrlă. Koriakina cerea chiar să se facă percheziție. Înaintase o petiție către țar, reclamînd punerea sub sechestru a moșiei Pirogovo.

Neliniștea domnea în casa de pe Pliușciha. Tutela hotărîse să fie invitat un nou preceptor, Saint-Thomas, un francez. Acesta era născut pentru meseria de preceptor :

cult, pretenţios, ipohondru, îi plăcea să invente reguli, să facă orare, să scrie elevilor scrisori elegante, făcîndu-le complimente, dar şi să-i ameninţe cu nuiaua.

Feodor Ivanovici îi pedepsea pe copii punîndu-i la colţ, atingîndu-i cu linia în palmă ; erau însă pedepse obişnuite. Să stai la colţ era plictisitor cînd te lovea cu linia durea. Feodor Ivanovici te atingea, dar nu te ofensa. Era un om de-al casei.

Saint-Thomas era un om străin ; te pedepsea să stai în genunchi ; îl punea pe cel vinovat să-i ceară iertare, în timp ce el stătea în picioare, umflîndu-se în pene.

Lev Nikolaevici nu putea să-l sufere pe Saint-Thomas nici surtucul, mirosul parfumului, felul lui pretenţios de a vorbi, punînd accentul pe ultima silabă.

Odată Lev a fost pedepsit aspru, închis în odaie, pentru că nu ceruse iertare preceptorului.

Dincolo de uşile închise, viaţa îşi urma cursul, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Doar un servitor bătrîn caută să-l consoleze pe băiat spunîndu-i „Totul trece pe lumea asta şi pînă la urmă se aranjează totul"

După şaizeci de ani, la 31 iulie 1896, Tolstoi nota în jurnalul său „Toţi se simt bine. Iar eu mă simt cuprins de o tristeţe infinită, pe care nu o pot birui. Mi-aduc aminte de ceea ce simţisem cînd m-a închis St.-Thomas în odaie şi auzeam prin uşă cum rîd şi se veselesc cu toţii"

MOARTEA BĂTRÎNEI GORCIAKOVA

Contesa Pelagheia Nikolaevna Tolstaia, născută prinţesă Gorciakova, fiica lui Nikolai Ivanovici Gorciakov, era o femeie mărginită, prea puţin cultă, care vorbea bine franţuzeşte şi ceva mai prost ruseşte. În schimb, foarte răsfăţată, mai întîi de tată, apoi de soţ.

Portretul tatălui ei, pictat pe vremea cînd acesta orbise, se poate vedea şi astăzi în salonul din casa familiei Tolstoi de la Iasnaia Poliana. În tablou, prinţul Nikolai Ivanovici, îmbrăcat în halat, şade în faţa unei lăzi. După unele amintiri, acestui bogătaş îi plăcea să stea să-şi numere monezile de aur, dar slugile au schimbat puţin cîte puţin monezile de aur cu altele de bronz (deşi aurul e de două ori mai greu decît bronzul şi chiar şi un orb putea observa diferenţa de greutate).

Amintindu-şi de rudele sale, Tolstoi socoteşte că cele mai de vază erau cele din familia Gorciakov. El subliniază faptul că Pelagheia Nikolaevna era vizitată de toţi Gorciakovii de Nikolai Ivanovici, fostul ministru de război, de Andrei Ivanovici şi de fiii lui Dmitri Petrovici, cunoscut ca un liber cugetător, — Piotr, Serghei şi Mihail. Ultimului i se spunea Mihail „de la Sevastopol".

Bunica, Pelagheia Nikolaevna era înconjurată în casă de mult respect. I se acorda atîta importanţă, încît nu mai avea cui face imputări. Totuşi trebuia să se supere pe cineva.

Pentru pasienţele care nu-i ieşeau, pentru vremea rea, ba chiar fără nici un motiv, bunica o certa pe slujnica sa, Gaşa, iar aceasta, la rîndul ei, fiind o femeie impulsivă, se răstea la fetiţa care o ajuta în muncă sau îşi trăgea de urechi pisica, după care, apucînd-o de coadă, o arunca pe uşă afară.

Bunica îmbătrînea tot mai mult. Îi plăcea să i se citească cu voce tare romanele lui Radcliff, în care era vorba de mănăstiri, de catacombe înspăimîntătoare, de crime şi de tot felul de fantome ţinute în lanţuri. Romanele se terminau întotdeauna cu bine. Grozăviile descrise în romanele gotice şi gravurile îngrozitoare pe care le privea, păreau să mai îndulcească durerea bătrînei contese.

De obicei şedea într-un fotoliu adînc, priza tutun dintr-o tabacheră de aur, iar la picioarele ei stătea o tîrgoveaţă din Tula, care se aciuise prin casă. Misiunea ei era de a asculta cuvintele franţuzeşti pe care nu le înţelegea şi de a povesti bunicii unul şi acelaşi lucru — cît de frumos fusese Nikolai Ilici.

Moartea fiului a fost o grea încercare pentru Pelagheia Nikolaevna. Fusese un fiu respectuos, cu suflet nobil, care şi-a sacrificat viaţa pentru a păstra în jurul mamei sale atmosfera cu care aceasta era deprinsă ; fusese un bărbat frumos, iar pentru ea o comoară nepreţuită.

Bătrîna suferea şi cînd îşi amintea de Iasnaia Poliana : acolo fusese fericită.

Îşi amintea cum neamţul Feodor Ivanovici, puternic, cărunt, apleca crengile nucilor înalţi. Pelagheia Nikolaevna culegea cu mîinile ei albe nucile de pe crengile cu frunze aspre, nepoţii luau nucile cu mîinile lor micuţe, după care neamţul dădea drumul la cracă, şi aceasta zvîcnea spre cer. Craca era verde pe fondul albastru şi se vedea că în copac mai rămăseseră multe nuci. Ai fi zis că şi viaţa va trece tot aşa se plecase în faţa ta această viaţă, ai ţinut-o parcă şi în mînă, dar pînă la urmă ea a trecut, te-a părăsit.

Alt motiv de grijă pentru bătrînă nepoţii erau cam ciudaţi. Nepotul Liova a sărit de la etajul întîi cînd a fost pedepsit. Noroc că parterul era, de fapt, demisol.

Nepoţii sînt toţi nişte firi complicate. Pe Tatiana Ergolskaia, Toinette, cum i se spunea, nu se putea pune bază. Iar pe Aleksandra Ilinicina cu atît mai puţin — ea nu ştia decît să se închine toată ziua.

Cînd nepoţii veneau s-o vadă pe bunică, se uitau speriaţi la femeia umflată, cu faţa lucioasă şi pielea întinsă, vorbind cu o voce molcomă, pe care nu o mai recunoşteau.

Cu Gaşa, slujnica ei, bunica se purta arogant şi capricios, totuşi numai cu ea mai stătea de vorbă, pentru că bă-

trîna rostea neclar cuvintele, iar Gaşa, chiar dacă nu le înţelegea, nu o mai întreba.

Deşi Gaşa era mereu lîngă ea, bunica îşi făcuse un obicei să sune din clopoţel, şi să-i facă reproşuri.

— Ce-i cu dumneata, draga mea, de ce nu vii ?

Bunica era din ce în ce mai slăbită ; din spatele uşii se auzea zăngănind tot mai des, deşi tot mai încet, clopoţelul pretenţios al bătrînei şi glasul morocănos al Gaşei.

Într-o zi clopoţelul tăcu.

La 25 mai 1838, Pelagheia Nikolaevna, contesă Tolstaia, născută prinţesă Gorciakova, s-a stins molcom din viaţă în vîrstă de şaptezeci şi şase de ani.

Preceptorul Saint-Thomas, blond, micuţ, a intrat cu paşi repezi în odaia unde se aflau copiii şi le-a spus brusc :

— Bunica voastră a murit.

În casă s-a aşternut liniştea. Au apărut cioclii, călcînd cu pas uşor, mergînd de-a lungul pereţilor ; au adus un sicriu cu capac lucios ; au aşezat-o pe bunică în sicriu, punîndu-i sub cap perne înalte şi tari.

Bunica avea nas coroiat, chip sever, o bonetă albă peste părul cărunt, la gît un batic alb foarte scrobit.

Copiilor li s-au cusut în grabă haine noi de doliu, din postav negru, tivite cu bentiţe albe.

BISERICA MÎNTUITORULUI

La 10 septembrie 1839, în prezenţa ţarului, la Moscova s-a pus temelia bisericii Mîntuitorului. Fraţii Tolstoi au privit ceremonia de la fereastra casei lui Miliutin. Lev Nikolaevici a datat acest eveniment cu o eroare de doi ani. El a asociat aşezarea temeliei, care a avut loc în 1839, cu foametea din 1841 şi făcînd un fel de rectificare interioară a notat o dată de mijloc : „Iarna anului 1840".

Iată ce povestește scriitorul în *Amintirile* sale : „Întoarcerea la țară în timpul verii, căluții, foametea care amenință. Caii sînt hrăniți cu ovăz-țărănesc. Iarna anului 1840. Sfințirea bisericii. Sosirea gărzii la Moscova. S-a pierdut Suzetka. Privim din casa Miliutinilor la punerea bisericii. În același an vizităm manejul și admirăm paradele. Vara la țară, moartea Aleksandrei Ilinicina și piciorul rupt al cățelușei".

În acest fragment de cîteva rînduri se asociază continuu foametea, parăzile, moartea, ciinii.

În scurta însemnare lanțul cronologic este înlocuit prin contraste puternice, justificate.

După proiectul arhitectului Vitberg, biserica Mîntuitorului urma să fie așezată pe colinele Vorobiov, azi colinele Lenin, cam pe locul unde se înalță astăzi una din cele mai mari universități din lume. Planul era grandios ; s-au adus blocuri de marmură și de granit și s-au așezat pe ogoare, dar curînd proiectul a fost părăsit, iar arhitectul exilat la Viatka, unde mai tîrziu s-a împrietenit cu Herzen. Blocurile de piatră nu au mai fost ridicate, s-a spus că prezența lor acolo reprezintă un semn de cinstire a stăpînilor acelor ogoare.

S-a născut un plan nou Thon, un neamț, ager la minte, studiind bisericile bizantine, a realizat un proiect sinteză după care urmau a fi construite în serie bisericile ortodoxe în Rusia. Acest tip de biserică era proiectat să aibă cinci cupole și toate de aur. Era o biserică ce nu semăna cu cele bizantine, nici cu cele vechi rusești, nici cu cele europene, în schimb era întru totul asemănătoare cu Rusia lui Nikolai I, impozantă, severă, monotonă.

Pe malul rîului Moscova s-a curățat un teren imens, s-au adus munți de piatră și munți de nisip... În 1839 a început construcția uriașei biserici din piatră albă.

Din casa Miliutinilor se vedea pînă dincolo de rîul Moscova. Se deslușca limpede peninsula formată de cotul rîului Moscova, pentru că pe vremea aceea casele din Zamoskvorecie, de pe malul celălalt, nu erau prea înalte. Se zăreau acoperișurile roșii, grădinile galbene, iar între case, străzi prăfuite ce se îndreptau spre mănăstirea Donskoi cu cupolele ei de aur și zidurile de cărămidă roșie. Oglinda rîului Moscova era albastră, malurile galbene și verzi.

Se înălțau zidurile Kremlinului, iar din vîrful turlelor, vulturii, cu aripile lor de fier întinse, se uitau perechi-perechi unul la celălalt ; cupolele aurii luceau în soare și-n mijlocul Kremlinului se înalța Ivan cel Mare, înalt și zvelt, turn ridicat de Boris Godunov, în timpul unei foamete, cînd țăranii trebuind cumva hrăniți, li s-a dat de lucru ; monument al țarilor și al foametei, purtînd o căpățînă turnată din aur.

Construcția bisericii Mîntuitorului, închinată victoriei asupra lui Napoleon, a durat decenii de-a rîndul. S-au schimbat unii după alții pictorii și cu ei și curentele ai căror reprezentanți erau. Cupolele au fost pictate pe dinăuntru de pictorii „peredvijnici", de Pasternak, pictorul care venea adesea în vizită la vestitul scriitor Lev Nikolaevici Tolstoi.

Biserica uriașă, construită solid, pictată cu grijă, străjuia cu cupolele ei de aur Moscova, înfruntînd lăcașele de altădată, în schimb trăind parcă în armonie cu magazinele tîrgoveților, cu casele din cărămidă roșie.

Primăvara, liliacul înflorea ca un fum albăstrui în jurul bisericii.

În zilele de sărbătoare, pe treptele bisericii, se încingeau discuții înflăcărate între raskolnici și ortodocși. Lev Nikolaevici a notat cîteva din aceste discuții. Peste cîtva timp, lîngă biserică a fost așezat un uriaș de bronz, cu barbă, aducînd a cal de povară, țarul Aleksandr III, care se va

arăta atît de nemulţumit de scrierile lui Tolstoi *Puterea întunericului* şi *Sonata Kreutzer*.

Au trecut anii. Biserica Mîntuitorului a fost aruncată în aer, la un veac de la aşezarea ei... Acum în locul ei este un bazin de înot. Iarna, deasupra apei calde, albastre, se ridică aburii, — ai zice că şi astăzi încă fumegă temeliile dărîmate de dinamită.

Adevăratul monument închinat marelui război din 1812, care va dăinui peste milenii, rămîne *Război şi pace*, cartea scrisă de Lev Tolstoi, copilul care privise cum se înălţa biserica de piatră, cum se turna o fundaţie solidă.

TUTORII CEI NOI

După moartea Pelagheiei Nikolaevna s-a luat hotărîrea să se trăiască mai economicos, cheltuielile fiind foarte mari. A fost schimbată locuinţa, dar familia se obişnuise să trăiască pe picior mare. Peste opt mii de ruble erau numai lefurile preceptorilor.

În februarie 1841, tribunalul judeţean din Krapivo l-a declarat pe răposatul Nikolai Ilici nevinovat de acuzaţiile aduse de N. A. Koriakina.

Treburile cele mai importante au fost rezolvate şi Aleksandra Ilinicina Osten-Saken, împreună cu servitoarea Gaşa, care trecuse în slujba ei după moartea bunicii, au plecat la mănăstire, la Optina Pustîn. După moartea bunicii, copiii mai mici, Dmitri, Lev şi Maria, împreună cu mătuşa lor Tatiana Aleksandrovna s-au instalat la ţară, iar Nikolai şi Serghei au rămas la Moscova.

1841 a fost un an de foamete. Ca să nu se ducă de rîpă moşia, să se păstreze cît de cît forţa de muncă a ţăranilor, au vîndut satul Neruci şi cu banii primiţi i-au ajutat pe ţărani să iasă la liman.

Cu excepția conacului boieresc, toți strîngeau baierele pungii și chiar și caii primeau o porție redusă de ovăz. Lev Nikolaevici își amintește cum se duceau copiii pe cîmp, curățau spicele de ovăz, își umpleau poalele hainelor cu boabe pentru a hrăni caii, de care le era milă.

În anul acela ovăzul a fost hrana oamenilor nu a cailor.

Vara trăiau cu toții la Iasnaia Poliana, iarna se mutau la Moscova.

În toamna anului 1841, a murit, la schitul din Optina Pustîn, mătușa cu ochii albaștri, Aleksandra Ilinicina. În mintea lui Tolstoi întîmplarea se asociază cu alte amintiri: Aleksandra Ilinicina fusese bolnavă, Tatiana Ergolskaia plecase s-o vadă, copiii rămăseseră acasă cu profesorul Feodor Ivanovici... Se jucau după pofta inimii. Aveau un cîine negru, un mops, pe care-l așezau pe un scaun înalt, spunînd că e tron.

Cîinelui nu-i plăcea jilțul împărătesc și sărea mereu jos. Copiii se amuzau.

La un moment dat însă, mopsul, sărind, a început să schiaune și s-a retras sub scaun își rupsese piciorul. Copiii au început să plîngă în hohote.

În memoria lui Lev Nikolaevici, laba ruptă a cîinelui s-a asociat cu știrea despre moartea mătușii iubite, Aleksandra Ilinicina.

Aleksandra Ilinicina este înmormîntată la schitul din Optina Pustîn ; pe mormîntul ei este așezată o piatră funerară pe care sînt săpate versuri scrise de nepotul ei Lev Nikolaevici. Se poate spune că este prima operă publicată de Tolstoi.

Iată aceste versuri :

Părăsind viața pămînteană
Ai păşit pe o cale necunoscută
Pe tărîmul vieții cereşti

Liniștea îți este dulce, de invidiat.
În speranța unei întîlniri dulci
Și cu credința în viața de apoi,
Nepoții în chip de amintire
Au înălțat monumentul spre cinstirea celei defuncte.

În anul cînd a murit mătușa, numai Nikolai Nikolaevici era major, dar el nu putea, student fiind, să preia tutela, și, de altfel, acest lucru nu intra în obiceiurile vremii de atunci : tutorele trebuia să fie un om în vîrstă. Rămînea o singură mătușă, Pelagheia Ilinicina, care se măritase la Kazan cu Iușkov, încă pe vremea cînd bătrînul conte fusese guvernator acolo.

Iușkov era un om amabil, dar pe care nu te puteai bizui ; îi plăcea să facă glume răutăcioase, avea toane, căuta cu orice preț să se facă remarcat în societate.

Pelagheia Ilinicina era o femeie bună, cuvioasă, plină de ea, sentimentală și leneșă. Cîndva, Iușkov îi făcuse curte Tatianei Ergolskaia, de aceea, Pelagheia Ilinicina o dușmănea.

Ce fel de om era Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia ?

Lev Nikolaevici vorbește întotdeauna de nemărginita ei bunătate ; ea căuta să nu supere pe nimeni, niciodată ; toți în sat o iubeau. Mai avea și alte însușiri pe care Lev Nikolaevici, de asemenea, le-a consemnat în însemnările sale.

Cunoaștem cu toții istoria soțiilor de decembriști, aceste doamne din lumea nobilă care și-au părăsit moșiile și au plecat în căruțe pe urmele soților lor deportați în Siberia, petrecîndu-și anii tinereții pe la ușile închisorilor.

Tatiana Ergolskaia, cea oacheșă, ar fi putut fi în rîndul lor, dacă pe Nikolai Ilici soarta, firea lui liniștită și demisia din armată nu l-ar fi ferit de participarea la mișcarea decembristă.

Tolstoi ne povesteşte despre Tatiana Aleksandrovna : „Următoarea întîmplare din copilărie îi pune în lumină caracterul ; ne-a povestit-o chiar ea, arătîndu-ne totodată mai jos de cot urma unei arsuri aproape cît o palmă. Cînd erau copii citiseră cu toţii despre Mucius Scaevola şi, discutînd între ei, recunoscură că nici unul nu s-ar hotărî la o asemenea faptă. «Ba eu aş face-o !» îi înfruntă ea. «Ia să te văd», răspunse Iazîkov, naşul meu şi, cu încăpăţînarea care-l caracteriza, ţinu o riglă la flacăra lumînării pînă cînd se încinse bine. «Poftim, lipeşte-o de braţ», îi spuse el. Ea îşi întinse mîna albă — pe atunci fetiţele purtau braţul gol — şi Iazîkov îi apăsă pe braţ rigla care fumega. Ea se încruntă, dar nu-şi trase mîna ; gemu numai, cînd rigla fu smulsă cu piele cu tot. Cînd cei mari i-au văzut rana şi au întrebat ce se întîmplase, ea le-a spus că o făcuse înadins, vrînd să simtă şi ea ce simţise Mucius Scaevola".

Dragostea ce o purta copiilor, grija pe care le-o arătase atîţia ani, dădeau Tatianei Ergolskaia dreptul de a rămîne în continuare educatoarea lor ; ea era însă rudă îndepărtată, şi, în afară de aceasta, Nikolai Nikolaevici era probabil împotriva ei. El a trimis la 12 septembrie 1841 o scrisoare lui Vladimir Ivanovici Iuşkov, adresîndu-i următoarea rugăminte în numele său, al fraţilor şi al surorii sale „Noi toţi, eu, fraţii şi sora mea, o rugăm pe mătuşa noastră să nu ne părăsească în nenorocirea care ne-a lovit şi să preia asupra ei tutela. Nici nu vă puteţi închipui, unchiule, cît de îngrozitoare este situaţia noastră. Pentru Dumnezeu, nu ne refuzaţi, vă rugăm în numele lui Dumnezeu şi al răposatei".

Pelagheia Ilinicina Iuşkova s-a învoit să primească tutela, dar a pus condiţia să-i ia pe copii la Kazan, unde, spunea ea, le va fi mai uşor să-şi facă studiile.

N. N. Gusev citează un fragment din însemnările zilnice ale Tatianei Aleksandrovna, care se păstrează la secţia de manuscrise a Muzeului de Stat Tolstoi. Amintindu-şi de conflictele sale cu Iuşkova, Tatiana Aleksandrovna scrie la 24 martie 1850 „În fiecare zi mă conving tot mai mult că această ură este legată de căsătoria ei ; nu-mi va putea ierta niciodată că soţul ei a fost îndrăgostit de mine".

La fel credea şi Sofia Andreevna Tolstaia ; ea spunea că, în tinereţe, Vladimir Ivanovici îi ceruse mîna Tatianei Aleksandrovna, dar aceasta îl refuzase.

Tatiana Aleksandrovna îi scria lui Vladimir Ivanovici Iuşkov „...este o barbarie să vrei să mă desparţi de copiii pe care i-am îngrijit cu cea mai mare dragoste timp de doisprezece ani, neprecupeţind nici un efort şi care mi-au fost încredinţaţi de tatăl lor la moartea soţiei sale...

Rămînînd singură pentru mult timp, Tatiana Aleksandrovna a plecat la sora ei.

DIN NOU DESPRE KAZAN ŞI DESPRE UNIVERSITATEA DIN KAZAN

Oraşul Kazan este aşezat la vărsarea rîului Kama în Volga. Volga face aici un cot, aproape în unghi drept, şi-şi îndreaptă apele îmbelşugate spre sud, spre Marea Caspică, spre vechile drumuri ce duc la miazăzi şi răsărit.

A. I. Herzen nota în schiţa sa *Scrisoare din provincie* (1836) :

„Dacă Rusia are misiunea, cum spunea Petru cel Mare, să mute Occidentul în Asia şi să facă Europei cunoscut Orientul, atunci, fără îndoială, oraşul Kazan este punctul de trecere cel mai important al ideilor europene spre Asia şi a deprinderilor asiatice spre Europa. Universitatea din

Kazan a înțeles-o. Dacă ea și-ar fi limitat misiunea la răspîndirea *științei* europene, importanța ei ar fi fost de mîna a doua ; cu greu ar fi putut ajunge ea din urmă nu numai universitățile germane, dar și pe ale noastre, de exemplu, pe cea din Moscova, sau Drept ; acum însă, stă în același rînd cu ele, și totodată ocupă un loc aparte, datorat așezării sale geografice. Aici se predau pe larg literaturile orientale și profesorii sînt adesea asiatici ; în muzeele orașului afli mai multe straie, manuscrise, antichități, monezi *chinezești, manciuriene, tibetane,* decît *europene*"

Orașul Kazan întrase de mult în stăpînire rusească ; de aici urmau a porni expedițiile mai departe, spre Răsărit, aici se recrutau interpreți din populația locală, pentru a pleca în Asia Centrală, aici se studiau limbi ce puteau fi necesare cîndva în viitor.

Nijni Novgorod și Kazan erau punctele limitrofe de legătură între Rusia și Orient.

Oka, Kama și Volga, prin Marea Caspică sau pe drumuri de uscat, prin Don și Marea Neagră, făceau legătura cu Răsăritul.

În același timp ele erau contingente și cu viața urmașilor fostului guvernator al Kazanului.

Pe blazonul familial al conților Tolstoi, complicat și încîlcit, detaliul heraldic cel mai veridic era imaginea închisorii cu șapte turnuri de la Constantinopol.

De două ori a fost acolo întemnițat un boier rus, devenit mai tîrziu contele Piotr Andreevici Tolstoi, om viclean, dar încăpățînat, curajos în a duce pînă la capăt misiunile ce-i fuseseră încredințate.

Și nu ni se pare întîmplător drumul pe care l-a urmat băiatul plecat să studieze la Kazan, să locuiască la ciudatul unchi Iușkov, colonel în rezervă, cel cu mustăți negre și favoriți bogați, deși acest drum a fost determinat de un

şir de morţi intervenite în familie. Nu a fost întîmplătoare, mai tîrziu, nici cunoştinţa pe care tînărul a făcut-o cu Caucazul.

Cu ani în urmă, în drum spre Arzrum, Puşkin a întîlnit carul funebru ce ducea cadavrul lui Griboedov, ucis la Teheran.

Călătoria la Arzrum este dominată de amintirea scriitorilor ruşi dornici de libertate şi de imaginea munţilor Caucaz.

Poetul a recunoscut la orizont norii ce-i văzuse cu zece ani în urmă : „Erau aceiaşi şi în acelaşi loc. Erau vîrfurile înzăpezite ale lanţului caucazian".

Şi Tolstoi va vedea curînd aceiaşi munţi, pe care mai întîi îi va lua drept nori, apoi se va gîndi la depărtările pămîntului şi în cele din urmă va afla în aceşti munţi mîngîiere sufletească.

Drumul spre miazăzi şi răsărit era de obicei pentru nobilii ruşi drum al războaielor sau drum al exilului. Munţii Caucaz au fost un fel de temniţă pentru Bestujev-Marlinski, Odoevski, Lermontov şi pentru mulţi alţii.

La Universitatea din Kazan erau celebre două facultăţi : cea de matematică şi cea de limbi orientale.

La Kazan, familia Tolstoi avea multe cunoştinţe rămase de pe timpul fostului guvernator, în oraş mai dăinuia ceva din gloria de altădată a conţilor Tolstoi.

Lev Nikolaevici călătorea spre Kazan însoţit de propriul său fecior, Vaniuşka, pe care-l dăruise băiatului de treisprezece ani mătuşa sa, Pelagheia Ilinicina.

În timpul popasurilor, feciorul discuta prietenește cu domnişorul în limba franceză. Pe jumătate prieten, pe jumătate servitor, Vaniuşka l-a însoţit în Caucaz, la Sevastopol, apoi la Iasnaia Poliana ; toată viaţa i-a adus lui Lev Nikolaevici apă şi i-a ţinut prosopul, uneori chiar i-a transcris manuscrisele cu scrisul său mare, ca de copil.

Dacă se poate socoti întîmplător faptul că Nikolai Nikolaevici, fratele cel mai mare al lui Lev, eşuînd la examene, s-a mutat de la Universitatea din Moscova la cea din Kazan, în schimb nu este o întîmplare că la Kazan Lev Tolstoi, în vîrstă de paisprezece ani, a fost pus să înveţe turca, tătara şi araba, angajîndu-i-se în acest scop profesori.

Într-un interesant articol, *Din anii de studenţie ai lui L. N. Tolstoi,* B. M. Eihenbaum scrie „La începutul anilor '40 a căpătat din nou popularitate şi actualitate aşa numită «problemă orientală».

La un moment dat, «problema orientală» a devenit deosebit de acută pe plan internaţional ; Nikolai I a pregătit chiar un proiect de împărţire a Turciei «muribunde» între Anglia şi Rusia. Lucrurile au luat o întorsătură atît de serioasă, încît în primăvara anului 1844 Nikolai I a întreprins o călătorie la Londra pentru a purta convorbiri cu regina Victoria şi cu ministrul afacerilor externe, contele Aberdeen. Atunci s-a înnodat acel nod complicat ce a atras mai tîrziu Rusia în războiul Crimeii, la care a luat parte şi Tolstoi".

Funcţionarii cu studiile neterminate plecau în Caucaz, sperînd să obţină acolo titlul de asesor de colegiu.

În Caucaz erau trimişi în exil polonezii, demnitarii cu prea mare influenţă şi poeţii fără de noroc.

Boris Mihailovici Eihenbaum menţionează că în vremea aceea şi Cernîşevski studia cu multă asiduitate limba tătară.

Universitatea din Kazan era binecunoscută în Rusia. La Petersburg, apăruse, în limba franceză, o carte scrisă de E. Turnerelli, profesor de limba engleză la Universitate, şi intitulată *Kazan şi locuitorii lui.* În carte stătea scris : „În afară de o mulţime de profesori... majoritatea bine cunoscuţi în Europa, ale căror cursuri te familiarizează cu baza teoretică a limbilor orientale, studenţii au aici la dis-

poziție ceea ce nu pot afla în universitățile europene un cîmp larg pentru folosire practică a acestor limbi. Kazan este unicul oraș universitar din lume unde vin în număr mare perși, mongoli, tătari, turci, armeni și alții".

Doi ani și jumătate s-a pregătit Lev Nikolaevici pentru examenul de admitere la Universitatea din Kazan ; profesorul Kazembek, care îi preda limbile turcă și tătară, se minuna de talentul neobișnuit al elevului în însușirea limbilor străine. În afară de latină, Tolstoi a trecut cu bine toate examenele de limbă.

La literatură rusă și la compunere a luat „patru", dar a căzut la geografie.

Lev Nikolaevici însuși mărturisea că la examenul de geografie știuse puțin și nu putuse să răspundă epitropului școalelor Musin-Pușkin, care, prieten al casei, voise să-l ajute și îi pusese întrebarea : „Care sînt orașele din Franța situate pe litoral ?". Lev Nikolaevici nu-și putuse aminti nici unul.

Acordîndu-i-se o reexaminare, probabil la stăruințele familiei, Lev Nikolaevici a intrat la universitate.

La Facultatea de limbi orientale, Tolstoi s-a dovedit a fi un student slab.

Nu se simțea atras de arabă și turcă, deși avea aptitudini deosebite pentru limbi. Facultatea de filologie, care va da mai tîrziu vestita școală de la Kazan cu Bulici, Fortunatov și Baudouin de Courtenay, la data aceea nu era încă bine organizată. Limbile orientale se predau întocmai ca în îndepărtatele „medrese" din Buhara : nu se ținea seama de spiritul limbii, cei ce o învățau aveau impresia că au nimerit într-o mlaștină din care se puteau smulge cu mare greutate.

Paralel, la Facultatea de drept un profesor tînăr ținea cursuri care l-au atras pe studentul Tolstoi.

El a început să se gîndească la transferarea sa la Facultatea de drept. În acest scop trebuia să se adreseze rectorului universității, care era, la data aceea, marele matematician Lobacevski.

„Îl țin minte foarte bine — spunea mai tîrziu Lev Nikolaevici. A fost întotdeauna tipul de «savant» adevărat, serios. Ce făcea el acolo, în geometrie, eu pe vremea aceea nu înțelegeam, dar am avut prilejul să vorbesc cu el în calitate de rector. A fost foarte binevoitor cu mine, deși eram un student slab."

Înainte de a se transfera la Facultatea de drept, Tolstoi a plecat să-și petreacă vara la Iasnăia Poliana.

Aici viața părea mai liniștită, mai potolită. Mujicii spuneau pe ocolite că tutorii sînt mai răi decît stăpînii, că viața e mai grea, că nu mai poți intra în pădurea statului, nu mai poți lua de acolo lemne și vreascuri, ca să nu mai vorbim de pădurea boierului.

Casa binecunoscută era pustie. Tatiana Aleksandrovna locuia la demisol, în camera altădată ocupată de bunica. Camera era aproape goală în colțul din stînga o comodă cu nenumărate lucrușoare, prețioase doar pentru Tatiana Aleksandrovna, în cel din dreapta icoane dintre care cea mai mare, în argint, cu chipul Mîntuitorului ; în mijloc un divan pe care dormea mătușica, în fața divanului o masă ; între ferestre o oglindă, o masă de scris, lîngă fereastră două fotolii, un al treilea, deosebit de confortabil, avea niște suporturi pe care îți puteai sprijini capul să te odihnești.

Plăcut, dar pustiu.

Mătușa a îmbătrînit, întreabă fără nici un chef despre rudele de la Kazan ; despre diferitele neplăceri ale lui Liovușka pare să nu știe nimic.

Pe măsuță se află un roman al lui Redcliff, dar nu în engleză, ci în franceză ; romanul are multe volume, cărțile

sînt mititele, comode pentru citit și au gravuri. Mătușii îi place să povestească istorii de groază și pe nepot îl întreabă tot despre asemenea istorii.

Îi place să povestească cancanuri despre soți și soții infidele din societatea înaltă, despre oameni care distrug căsnicia altora, dar o face fără să-i condamne. Îl sfătuiește pe nepot să aibă o legătură amoroasă cu o femeie măritată din lumea bună, căci aceasta îi va da un aer bărbătesc și distincție.

Slujnica mătușii este Glafira, cea pe care altădată o chema Gașa ; servitorii îi spun acum cu respect Agafia Mihailovna ; cînd trece pe uliță lumea o salută.

La 25 august 1845, Tolstoi îi scrie cu teamă Tatianei Ergolskaia de la Kazan, pentru a-i comunica hotărîrea sa, pe care nu avusese curajul să i-o mărturisească direct. Tolstoi, care avea atunci numai șaptesprezece ani spunea : „Vă scriu cu oarecare întîrziere ; aș putea debita multe minciuni ca să mă justific, dar n-am s-o fac ; am să mărturisesc că sînt un om de nimic, care nu merită dragostea ce mi-o purtați. Și deși acest om își dă seama de acest lucru și vă iubește și el din toată inima, el are însă atît de multe defecte, printre altele e atît de leneș, încît nu știe cum să-și arate iubirea. În numele acestei iubiri, iertați-l. Iată au trecut două zile de cînd sîntem la Kazan. Nu știu dacă mă veți aproba sau nu, dar m-am transferat la Facultatea de drept. Cred că această știință poate fi mai ușor folosită și cu mai bune rezultate în viața noastră particulară decît celelalte ; de aceea sînt mulțumit de schimbarea făcută. Să vă comunic acum planurile mele și cum am de gînd să trăiesc de acum înainte. Renunț cu totul la viața mondenă. Mă voi ocupa în mod egal de muzică, desen, limbi și de cursurile de la universitate. Dea Domnul să am puterea de a duce aceste intenții la bun sfîrșit".

La Facultatea de drept, Tolstoi nimerește în seminarul profesorului Meier.

Profesorul l-a remarcat pe noul său student și i-a dat să cerceteze o temă individuală.

În 1904, parcurgînd biografia scrisă de P. I. Biriukov, Tolstoi a făcut o serie de adăugiri și de îndreptări. În capitolul referitor la viața de la Kazan a adăugat cîteva cuvinte privind lucrarea pe care i-o dăduse Meier („această lucrare m-a interesat foarte mult"), iar în discuția purtată cu A. B. Goldenveizer (26 iunie 1904) a precizat: „...În primul an de universitate, la Kazan, n-am făcut într-adevăr nimic. În cel de-al doilea an m-am apucat să învăț. Era pe atunci acolo profesorul Meier, care s-a arătat interesat de mine și mi-a dat o lucrare: să fac comparația între *Nakaz*-ul Ekaterinei a II-a și *L'Esprit des lois* a lui Montesquieu. Mi-aduc aminte că lucrarea m-a pasionat; am plecat la țară, m-am apucat să-l citesc pe Montesquieu, care mi-a deschis orizonturi largi; am trecut apoi la Rousseau și m-am lăsat de universitate tocmai pentru că voiam să studiez".

Pentru prima dată Tolstoi este influențat de un om cu personalitate, care pe lîngă toate îl și înțelege. Meier avusese legături cu cercul lui Belinski, îl cunoscuse în tinerețe pe Cernîșevski. Mai tîrziu, în 1857, Cernîșevski a scris, după moartea lui Meier, despre el, comparîndu-l cu Washington, omul cu vederi democratice care a fost unul dintre făuritorii Statelor Unite ale Americii.

Profesorul Meier organizase la Kazan o „clinică" juridică, unde, în prezența studenților, discuta procese reale, dădea consultații juridice clienților. Era o știință juridică nouă, vie, cunoscătoare a trecutului și a prezentului, luptînd împotriva acestuia din urmă.

V. N. Nazariev, care studiase la Universitatea din Kazan în același timp cu Tolstoi, scria despre Meier: „El

trăia în așteptarea unei înnoiri apropiate a vieții noastre sociale, cînd milioanele de oameni ai Rusiei vor căpăta drepturi depline și prevedea că munca liberă, ca urmare a desființării iobăgiei, va aduce nemăsurate binefaceri".

La Facultatea de drept tînărul Tolstoi continua să învețe prost, dar profesorul, om inteligent, l-a remarcat totuși și l-a caracterizat în cîteva cuvinte, pe care ni le-au transmis amintirile lui P. Pekarski, publicate la Kazan, în 1859. La data aceea, numele lui Tolstoi nu era prea cunoscut și el figurează în amintiri cu inițiala „T"

Iată cuvintele profesorului „Astăzi l-am ascultat la examen și am observat că n-are nici un chef să învețe. Păcat ! are ochi atît de inteligenți și trăsături atît de expresive, încît sînt convins că ar putea deveni un om excepțional, dacă ar avea bunăvoință și independență de spirit".

ANI DE ANALIZĂ ȘI STABILIRE DE REGULI

Tolstoi a căpătat pe neașteptate independența de spirit la care se referea Meier. Profesorul îi ceruse să facă un referat despre *Nakaz*-ul Ekaterinei a II-a. Referatul era, în mică măsură, o lucrare personală, urmărind compararea *„Nakaz"*-ului Ekaterinei cu izvorul său francez. Judecînd însă după felul în care Tolstoi știa să conspecteze bibliografia cînd se afla în Caucaz, ne dăm seama că profesorii de la Kazan l-au învățat multe.

Viața de student șchiopăta. Tolstoi ba nimerea la carceră, ba nu se prezenta la examen. Începutul jurnalelor, pe care le va ține apoi de-a lungul întregii vieți, a coincis întîmplător cu internarea tînărului student în spital.

Aici, Lev Nikolaevici a rămas pentru prima oară singur, fără nici o slugă.

Cauze identice produc efecte cu totul diferite, în funcție de oameni. În existența lui Lev Nikolaevici se ciocneau forțe diferite, păreau a se lupta cîmpuri magnetice opuse, lucrul cel mai important rămînea însă el însuși, faptul că filtra totul prin prisma lui proprie.

Iată cum își începe jurnalul Tolstoi :

„17 mar/tie/. Au trecut șase zile de cînd sînt internat în clinică, au trecut șase zile de cînd sînt aproape mulțumit de mine...

Aici sînt complet singur, nu mă deranjează nimeni, nu am servitori, nu mă ajută nimeni, prin urmare nimic străin nu-mi influențează gîndirea și memoria și în mod necesar trebuie să mi se dezvolte activitatea personală. Lucrul cel mai folositor e faptul că mi-am dat seama limpede că viața dezordonată, pe care cea mai mare parte a oamenilor din înalta societate o iau drept efectul tinereții, nu este altceva decît urmarea destrăbălării timpurii a sufletului".

Peste o săptămînă tonul se schimbă. Tolstoi scrie la 24 martie „M-am schimbat mult ; dar nu am atins încă acel grad de perfecțiune (la învățătură) pe care aș fi vrut să-l ating".

În continuare, Tolstoi își fixează, deocamdată, șase reguli de conduită :

„1. Ceea ce trebuie făcut, fă, orice s-ar întîmpla. 2. Ceea ce faci, fă bine. 3. Niciodată nu te uita în carte dacă ai uitat ceva, încearcă să-ți aduci aminte. 4. Fă ca mintea ta să lucreze tot timpul din plin. 5. Citește și gîndește totdeauna cu voce tare. 6. Nu te rușina să le spui oamenilor care te deranjează că te deranjează ; întîi fă-i să o înțeleagă și dacă nu înțeleg, scuză-te și spune-le-o".

Acest tînăr crescut de femei, amator de jocuri de cărți, vanitos, senzual, și în același timp neobișnuit de talentat, se autoîndruma cu severitatea unui dascăl ; bizuindu-se

numai pe voința sa neobișnuită, el se automodelează și în ciuda greutăților nespus de mari, devine un alt om.

Încep anii de analiză a propriei sale ființe și de stabilire a regulilor.

Tînăr înzestrat cu o voință puternică, Tolstoi se poartă cu el însuși cum s-ar purta cineva cu un elev, își fixează sarcini, se controlează tot timpul, își pune chiar note și așa ani de-a rîndul.

Își fixează reguli și în ce privește jocul de cărți și în ce privește comportarea față de femei, atitudinea în societate, lecturile etc.

Lev Nikolaevici era un om care-și complica în mod neobișnuit propria-i viață. Ceea ce pentru alții nu era decît vis sau cugetări literare pe marginea defectelor lor, pălăvrăgeală, pentru Tolstoi era muncă.

El nu trebuie judecat după greșelile pe care le săvîrșea, ci după felul în care și le îndrepta, sau le înțelegea.

În această perioadă, Tolstoi se apucă serios de citit : îl citește în întregime pe Rousseau, douăzeci de volume, inclusiv dicționarul muzical. Rousseau fusese dascălul generației care făcuse revoluția burgheză din Franța. De la el deprinseseră acești oameni autoanaliza, interesul pentru viața individului, presimțirea apropiatei căderi a orînduirii sociale, ceea ce pentru ei însemna și falimentul vechilor reguli de morală, ce nu puteau rezista în fața noilor exigențe etice ridicate în fața omului.

Lev Nikolaevici îl mai citise și altă dată pe Rousseau ; acum însă el poartă la gît un medalion cu portretul scriitorului. El vrea să îndrepte lumea pornind de la propria-i desăvîrșire.

În acest proces de autoanaliză încordată se maturizează talentul viitorului scriitor.

Cel mai greu lucru este să înțelegi cum se naște un scriitor genial.

În *Primele amintiri*, Lev Nikolaevici scria „De la copilul de cinci ani pînă la mine nu este decît un pas. Dar de la un nou născut pînă la un copil de cinci ani este o depărtare ameţitoare. De la embrion pînă la noul născut este o prăpastie".

De la băieţelul care a scris un epitaf banal pe mormîntul mătuşii sale, pînă la Lev Nikolaevici Tolstoi autorul *Copilăriei* este o distanţă imensă.

Să analizăm acel fascicol de linii volitive care trece prin viaţa lui Tolstoi, determinîndu-i cursul. Pentru a ne da seama de tot complexul de împrejurări să-l comparăm pe Lev Nikolaevici cu fratele său.

Mitenka, mai mare decît Lev cu un an, un băieţandru cu ochi mari, puternic, o fire cam ciudată, neluînd în seamă părerile altora despre el, a sosit la Kazan la vîrsta de paisprezece ani. Mitenka învăţa bine. Era înalt, puţin adus din spate, cu mîini lungi şi, cum mai spuneam, puţin ciudat. Ceea ce pentru alţii de o seamă cu el însemna o clipă de veselie sau o curiozitate, pentru Mitenka devenea o încercare serioasă şi profundă.

La douăzeci de ani, Mitenka a terminat universitatea. Cînd fraţii şi-au împărţit moşiile, lui Lev Nikolaevici, ca mezin, i-a revenit, cum se obişnuia, moşia pe care trăiau, Iasnaia Poliana. Serghei iubea caii şi de aceea a luat Pirogovo, unde era o herghelie. Mitenka şi Nikolenka au primit moşiile rămase : Nikolenka, cea de la Nikolsko-Viazemskoe, iar Mitenka cea din gurbenia Kursk, moştenită de la Perovskaia.

Împărţirea a decurs în bună înţelegere ; fraţii Tolstoi se iubeau, nu erau lacomi ; deşi sora, după lege, trebuia să primească a şaptesprezecea parte, fraţii i-au dat o cotă egală. Maria Nikolaevna a primit la Pirogovo nouăzeci şi patru de deseatini şi şi-a construit acolo o casă. Dat fiind

că Iasnaia Poliana era considerată o moşie nerentabilă, lui Lev fraţii i-au mai dat în plus bani.

Pe vremea aceea fraţii Tolstoi nu aveau impresia că stăpînirea iobagilor ar însemna ceva imoral. Iată ce scria în această privinţă Lev Nikolaevici „...În lumea noastră în anii «patruzeci» nimeni nu socotea că e o nedreptate, că ţăranii ar trebui eliberaţi. Stăpînirea ţăranilor care se puteau căpăta ca parte din moştenire ni se părea un lucru necesar, şi tot ce puteam face era să nu fim stăpîni prea răi, să ne îngrijim nu numai de starea lor materială, dar şi de cea morală".

Mitenka nu avea decît douăzeci de ani, totuşi socotea, în modul cel mai serios, că-şi poate asuma grija pentru educaţia a sute de familii de ţărani.

Naiv cum era, Mitenka s-a dus direct la stăpînire să ceară o slujbă care să-i îngăduie să fie de folos poporului său. A rămas nemulţumit de slujbă.

Dmitri Nikolaevici semăna cu Lev Nikolaevici. Lev Nikolaevici căuta şi el un ideal, şi-şi schimba mereu părerile, încercînd să-şi găsească adevăratul loc în viaţă. Ba i se părea că trebuie să fie la fel cu toţi ceilalţi, şi cum toţi ceilalţi erau nobili, trebuia să se îngrijească de accentul său în franceză, să aibă unghiile curate, să poarte mănuşi pe stradă. În aceasta consta idealul „comme il faut" Curînd însă Lev Nikolaevici a fost atras de Rousseau şi, poate, nu numai de Rousseau. Şi-a imaginat că el este omul care trebuie să le schimbe pe toate. Atunci s-a născut şi ideea că nobilii sînt nişte oameni aleşi, care au misiunea să conducă alte pături sociale. Deci un nobil trebuie să se ocupe şi de negoţ, trebuie să ia parte la toate acţiunile, dar s-o facă în chip ales.

Într-o atare stare de spirit, Lev Nikolaevici a scris o scrisoare mătuşii sale, care s-a păstrat într-o redactare modificată în nuvela *Dimineaţa unui moşier.*

Ca și Nehliudov, Tolstoi se consideră obligat, îndreptățit și destul de puternic pentru a se îngriji de fericirea țăranilor săi.

„N-aș păcătui oare, lăsîndu-i la bunul plac al vătafilor și administratorilor neomenoși, pentru a mă dedica satisfacerii plăcerilor și ambițiilor mele personale ? Și de ce să caut în altă parte prilej să fiu folositor și să fac binele, cînd mi se înfățișează o datorie atît de nobilă, de măreață și de firească ? Mă simt în stare să fiu stăpîn bun, și pentru a fi stăpîn bun, așa cum înțeleg eu, nu-i nevoie nici de diplomă universitară, nici de titlurile pe care dorești d-ta atît de mult să le am."

Despre cauzele retragerii sale de la Universitatea din Kazan, Tolstoi scria următoarele :

„Mă interesau prea puțin cursurile profesorilor... La început am studiat timp de un an limbile orientale, dar am progresat foarte puțin. Învățătura ca atare mă atrăgea foarte mult, citeam un număr imens de cărți, toate însă pe aceeași temă. Cînd mă pasiona o anumită problemă nu o părăseam, nu mă abăteam nici la dreapta, nici la stînga. Mă străduiam să iau cunoștință de tot ceea ce explica această unică problemă, aruncînd asupra ei o rază de lumină cît de slabă. Așa s-a petrecut și la Kazan. M-am retras de la universitate din două motive : 1. fratele meu terminase facultatea și pleca din oraș ; 2. oricît s-ar părea de ciudat, lucrînd la referatul despre *Nakaz* și *L'Esprit des lois* am aflat un nou domeniu de muncă intelectuală independentă, iar universitatea cu cerințele ei nu numai că nu-mi era de ajutor în asemenea muncă, dar mă și împiedica s-o fac".

Și Lev Nikolaevici a plecat acasă, la Iasnaia Poliana, însuflețit de planuri mărețe. S-a apucat să învețe limba engleză și latina, să studieze gramatica, în afară de asta și-a alcătuit un program de lucru pe doi ani „1. trebuie să

studiez tot cursul de ştiinţe juridice, necesar pentru examenul final la universitate ; 2. să studiez medicina practică şi în parte şi cea teoretică ; 3. să învăţ limbile franceză, rusă, germană, engleză, italiană şi latină ; 4. să studiez agricultura atît în teorie, cît şi în practică ; 5. să învăţ istoria, geografia şi *statistica ;* 6. să studiez matematica la nivel de curs liceal ; 7. să scriu teza de doctorat ; 8. să ating un nivel mediu de perfecţiune în muzică şi pictură ; 9. să-mi redactez reguli de conduită în viaţă ; 10. să capăt cîteva cunoştinţe din domeniul ştiinţelor naturii ; 11. să fac notiţe la toate obiectele pe care am să le studiez".

Multe puncte din acest program au fost aduse la îndeplinire. S-a apucat serios de limba engleză, de muzică, s-a ocupat de problemele privind agricultura, lucrul cel mai dificil.

Tolstoi se gîndea să scrie un roman fără intrigă sentimentală. În prefaţa la *Romanul unui moşier rus* scria

„Prefaţa aceasta nu este destinată cititorilor, ci autorului. Sentimentul cel mai de seamă care mă va călăuzi de-a lungul acestui roman va fi dragostea pentru viaţa de la ţară, viaţa de moşier. Toate scenele ce se petrec în capitală, în gubernii, în Caucaz, toate trebuie să fie pătrunse de dorul de această viaţă".

Romanul urma să aibă un subiect moral. Fericirea este o virtute, tinereţea dă naştere la greşeli şi izbăvirea de aceste păcate duce la fericire. Sentimentele sînt împărţite în bune şi rele. Cele bune sînt prietenia, dragostea faţă de artă ; cele rele vanitatea, lăcomia, pasiunile. Pasiunile se subîmpărţeau astfel femeile, cărţile de joc şi vinul.

În nuvela *Dimineaţa unui moşier,* eroul moşier este confruntat cu un ţăran. Antiteza nu se bazează pe lupta răului cu binele, ci pe faptul că un om tînăr şi bun la suflet nu poate face bine şi nici nu ştie ce anume înseamnă acesta.

Confruntarea dintre stăpînul cel bun și țărani pornește de la faptul că moșierul vrea să transforme sistemul de gospodărire țărănească, vede în aceasta obligația sa, consideră că numai el trebuie și poate să facă acest lucru, că nimeni altul nu o poate face.

Se dovedește însă că nu poate să facă nimic, căci pînă și oamenii cei mai apropiați lui, servitorii pe care i-a moștenit de la tatăl său, chiar și dădaca, toți sînt împotriva lui.

Nehliudov, căruia Tolstoi îi transferă, pentru un timp, ca să se elibereze el însuși, o parte din interesele și îndoielile sale, trăiește la țară ; el iese pe ulița satului cu un carnet de însemnări și bani în mînă. Nu cere prea mult țăranilor ; vrea să ridice nivelul de trai al celor săraci, să-i ajute pe mijlocași, iar el să se sprijine pe țăranul bogat, să intre cu acesta în înțelegere, să pună la un loc bani și să cumpere pămînt. Scopul lui este ca mujicii să renunțe la cărăușie, să trăiască acasă din munca pămîntului.

Izbele țărănești sînt în stare de paragină Nehliudov poate să le dea lemne. În afară de aceasta i-a venit o idee : să ridice case noi, din piatră.

Ivan Ciurisenok, — e numele unui țăran adevărat care a trăit la Iasnaia Poliana, vecin cu Tolstoi — nu-i cere însă stăpînului decît pari ca să-și proptească acoperișul, gata să cadă. Conversația are loc în tinda colibei lui Ciurisenok ; lemnul e putred, izba s-a lăsat pe o rînă.

Ivan Ciurisenok nu e bătrîn, are un chip frumos și expresiv, ochi albaștri, cu privire inteligentă și binevoitoare, optimistă, dar picioarele îi sînt strîmbe, pielea de pe față, de pe gît și de pe mîini aspră, umblă adus din umeri. Poartă pantaloni albi de cînepă cu petece albastre la genunchi, cămașa e murdară, tocită pe spate și la mîneci. Țăranul nu cere decît cinci pari, deși știe că e destul să atingi casa ca ea să se prăbușească.

Dar stăpînul îi propune să se mute în alt loc, să locuiască într-o casă cu pereţi dubli de cărămidă, cu pămînt între ei, ca să fie cald.

Stăpînul zîmbeşte, e mîndru el însuşi în acest rol de binefăcător, un zîmbet modest, dar triumfător îi apare pe faţa copilărească.

Femeile se pun pe bocit. Ciurisenok îşi dă seama că a încurcat-o.

El n-are nici cea mai mică intenţie să se mute : „La noi aici creşte cînepă de cînd lumea, pe cînd acolo ce e ? Ce-i acolo ? Pustiu. Nici tu gard de nuiele, nici tu uscătorii de snopi, nici tu şopron, nimic".

Ciurisenok se ţine cu dinţii de gospodăria lui săracă, „din moşi strămoşi". Aici ai şi hambar, şi grădină de zarzavat, şi sălcii.

Ivan o duce greu. Claca creşte : „S-au mărit dările de om... iar pămînt e tot mai puţin şi grîul nu mai rodeşte".

Deşi e om muncitor Ciurisenok e ameninţat să moară de foame.

Tot aşa sînt ameninţaţi şi Iuhvanka Mudrenîi şi Davîdka Belîi, un bărbat cuminte, liniştit, care nu are putere să muncească.

O duce bine doar ţăranul bogat, Dutlov, care face căruşie cu cinci troici ; casa lui e curată, are stupi.

Nehliudov îi propune lui Dutlov : „Cumpără cu mine, juma-juma, o bucată din pădurea statului, şi pămînt...

Surîsul blînd a dispărut dintr-o dată de pe faţa bătrînului".

Caută să-l convingă pe boier că nu are cu ce cumpăra, că astea-s vorbele oamenilor răi că ar avea bani, că în afară de cincisprezece bani de argint nu are nimic.

Nehliudov pleacă aşa cum a venit.

Bătrînul are dreptate în felul lui de înfruntat îl poate înfrunta pe stăpîn, dar de luat ceva înapoi de la el nu va putea.

Stăpînul, dacă aşa vrea, o să-i dea înapoi banii, dacă nu, nu-i va da. Iar dacă stăpînul o să vîndă pămîntul, nici că mai respectă contractul.

Bineînţeles că Nehliudov nu trebuie identificat cu Tolstoi totuşi, Tolstoi se află pe undeva pe alături. Şi în toţi aceşti ani Tolstoi scrie mereu fraţilor săi despre vînzări şi cumpărări : în martie 1849 îl roagă pe fratele său Serghei să vîndă caii şi să grăbească împărţirea locului viran de la Gonciurovka. Probabil are de gînd să-l vîndă şi pe acesta. Tot atunci îi scrie administratorului să vîndă pădurea, iar într-o scrisoare din aprilie către Serghei revine problema vînzării.

În mai îşi roagă fratele să vîndă Mălaia Borotînka, o moşie cu douăzeci şi două de suflete, şi tot în mai insistă iarăşi să se vîndă mai repede pămîntul şi grîul. În decembrie anul următor încearcă o reipotecare şi tot în decembrie îi scrie mătuşii Ergolskaia, vorbind din nou despre bani.

Este mereu preocupat de vînzări şi se grăbeşte, se încurcă. Cum să te faci asociat, tovarăş de afaceri cu un asemenea boier ? Dutlov îşi poate pierde banii.

Tolstoi e tînăr, e puternic, e nobil, curînd va obţine un act oficial cu titlul de conte şi, deşi e ruinat pe jumătate, are totuşi casă şi pămînt. Se pricepe la muzică, vorbeşte mai multe limbi, totuşi ar vrea să fugă de aici, să plece la capătul pămîntului, să zboare tot mai departe şi mai departe, ca eroul lui Gogol, să nu vadă nimic, nimic...

La Iasnaia Poliana Lev Nikolaevici se ocupa intens de gospodărie ; i se părea că sărăcia țăranilor, dificultățile financiare ale moșiei erau determinate de faptul că nu se muncea cum trebuie, nu se ara cum trebuie, nu se treiera cum trebuie, nu se semăna ce trebuie și nu se creșteau animalele care trebuiau.

A construit el însuși o treierătoare despre care povestește în *Dimineața unui moșier*. Treierătoarea a fost încercată în fața țăranilor.

Mașina făcea zgomot și fluiera, dar nu treiera și țăranii rîdeau.

Un moșier vecin, Gagarin, vindea niște viței de Tirol. Lev Nikolaevici s-a dus să vadă noua rasă.

Vițeii erau superbi, cîrni, cafenii, cu botișorul trandafiriu. Lev Nikolaevici a rămas peste noapte în casa administratorului și a cerut sau a luat la întîmplare o carte ca să adoarmă mai repede. A nimerit peste niște versuri. A început și le-a citit pînă la sfîrșit ; pe urmă a luat-o iar de la început și n-a mai adormit pînă dimineața. Era *Evgheni Oneghin*.

Lev Nikolaevici avea pe atunci optsprezece ani.

Cartea a apărut la timp în viața unui om care avea obiceiul să mediteze, să citească. Probabil că la data aceea Lev Nikolaevici îl cunoștea deja pe Sterne, pe care îl citează și nu întîmplător.

Rousseau și Sterne l-au învățat pe Tolstoi să prețuiască sentimentele omului, să le înțeleagă, dar în același timp să treacă ușor peste acțiune.

La Pușkin vedem nu numai sentimentele lui Evgheni Oneghin, ale Tatianei, ale lui Lenski, dar și relații umane.

În noaptea pe care Tolstoi și-a petrecut-o citind *Evgheni Oneghin*, s-a născut în el o nouă atitudine față de

literatură, care nu era cea a unui cititor, ci a unui scriitor.

De timpuriu Tolstoi a pus în faţa literaturii sarcini educative. A cunoaşte sufletul însemna pentru el a-l transforma. La început, Tolstoi avea o idee simplistă despre sarcinile ce-i stăteau în faţă.

Tolstoi a compus cîndva un eseu pe care însă nu l-a terminat, *Pentru ce scriu oamenii.* Din el reiese că oamenii scriu pentru ca alţii să citească, oamenii citesc pentru a fi fericiţi, şi ca să fii fericit, trebuie să fii virtuos, să faci fapte raţionale, să lupţi împotriva pasiunilor, care îl trag pe om spre iraţional. Virtutea înseamnă supunerea pasiunilor de către raţiune.

Aceste rînduri scrise la tinereţe par a descinde din secolul al XVIII-lea.

Orice scriitor de talent răstoarnă straturile aşezate ale culturii şi consideră ogorul arat pămînt virgin.

Adolescent, Lev Nikolaevici citise o carte mediocră a lui Dmitri Nikolaevici Beghicev, guvernator la Voronej. Această carte, stilizată mult de Nikolai Polevoi, ziarist inteligent şi om cu idei, a apărut în 1832 şi s-a bucurat de un mare succes. Acţiunea complexă şi multiplană ne descrie viaţa nobililor din acea vreme. Romanul se intitulează *Familia Holmski. Cîteva trăsături ale moravurilor şi ale vieţii nobililor ruşi.*

Familiile Tolstoi şi Beghicev, se cunoşteau. Lev Nikolaevici îl vizita pe Nikita Stepanovici Beghicev, cu care avea relaţii de afaceri, iar acesta era nepotul lui Dmitri Nikolaevici. Tatăl lui, Stefan Nikitici Beghicev, fusese prieten cu Griboedov.

Beghicev a servit drept prototip pentru unul din eroii comediei *Prea multă minte strică,* Platon Gorîci.

Romanul aducea elemente neaşteptate : oamenii descrişi de el erau în multe privinţe asemănători cu cei ce-l înconjurau pe Tolstoi.

Unii dintre ei purtau numele personajelor lui Griboedov. Așa în roman apărea Ciațki ; deși încă tînăr, avea gradul de general de cavalerie și se făcuse cunoscut în războiul din 1812.

Și în același timp în romanul lui Beghicev, Ciațki se temea de curent și se sfădea cu un om care își acuza generația de a fi pierdut entuziasmul și idealurile din tinerețe.

Familia Holmski se înscrie ca un moment intermediar între romanul postdecembrist și romanul de tip nou, tolstoian.

Lui Tolstoi i-a plăcut povestirea lui Grigorovici care astăzi ni se pare naivă, *Anton Goremîka,* descriind viața unui țăran ruinat. În 1893, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la apariția nuvelei lui Grigorovici, Tolstoi scria bătrînului scriitor, la data aceea pe jumătate uitat

„Îmi sînteți drag... mai ales datorită acelor impresii de neuitat pe care mi le-au lăsat primele dumneavoastră povestiri, înscriindu-se în sufletul meu alături de *Însemnările unui vînător.* Țin minte înduioșarea și încîntarea de care am fost cuprins, la vîrsta de șaisprezece ani, citind *Anton Goremîka,* care mi-a dat fericita posibilitate să descopăr că țăranul rus, cel care ne hrănește și — aș vrea să spun — cel care ne este și dascăl, că acest țăran poate și trebuie descris nu pentru a fi ironizat și nu pentru a înșuflețipeisajul, că el poate și trebuie zugrăvit în toată bogăția personalității sale, cu dragoste, și chiar cu respect și emoție".

În aceeași vreme, Tolstoi mai citise *Un erou al timpului nostru* de Lermontov ; probabil că de la Lermontov a învățat să introducă în opera literară, cu îndrăzneală, descrieri geografice exacte, nu peisaje romantice și să contrapună eroului romantic pe omul simplu.

Literatura rusă a fost un adevărat dascăl pentru Tolstoi, de la care el a avut multe de învățat.

În februarie 1849, Lev Nikolaevici pleacă la Petersburg. Sania trasă de caii de la Iasnaia Poliana alunecă ușor pe străzile Petersburgului acoperit de zăpadă. Albe sînt geamurile înghețate ale caselor. Albe acoperișurile. Albă Neva.

Lev Nikolaevici locuiește într-o casă la intersecția dintre strada Malaia Morskaia și Prospektul Voznesenski. Reia vechile relații de prietenie, leagă altele noi. La Petersburg l-a găsit pe Volodea Miliutin, prietenul de altădată, din anii de liceu, care le-a adus fraților Tolstoi ultima noutate „Dumnezeu nu există". Acum, după zece ani, a devenit scriitor. V. Belinski l-a lăudat. Miliutin scria „...perfecțiunea, atît pentru un singur om, cît și pentru întreaga omenire, constă în dezvoltarea armonioasă și multilaterală a aptitudinilor, a puterilor sale, în satisfacerea deplină a tuturor necesităților sale legice sădite de natură și dezvoltate prin studiu și cultură. Cu alte cuvinte, adevărata chemare a omenirii se concretizează în aspirația continuă spre fericire, spre beatitudine, spre dezvoltarea bunăstării din punct de vedere material, spiritual și moral".

Credința aceasta a înlocuit pe cea religioasă.

Cuvintele, în aparență modeste, ascund de fapt idealul transformărilor sociale, care prinsese să se contureze în sufletul lui Miliutin.

Pe atunci, în Rusia începuse să se răspîndească o nouă idee. Apăruse cuvîntul „socialism", dar nu se știa încă exact ce anume înseamnă el.

În jurnalul său Tolstoi scrie : „Oamenii au căutat piatra filozofală și au găsit multe combinații chimice ; cei ce caută virtuți din punctul de vedere al socialismului, adică

absența viciilor, vor afla multe adevăruri morale folositoare".

Este vorba de socialismul utopic, ca despre un sistem care afirmă ceea ce nu s-a găsit încă.

Și F.M. Dostoievski scria în depoziția sa de la procesul lui Petrașevski despre căutarea pietrei filozofale, încercînd să-i convingă pe judecători de inofensivitatea acestor planuri utopice și de realizarea lor doar într-un viitor foarte îndepărtat.

Tolstoi a rămas un alchimist pentru că-l interesa piatra filozofală — virtutea, care urma să transforme totul în aurul fericirii, fără a se atinge de bazele societății.

Se bucură de prietenia cu V.A. Miliutin ; în același an 1849 îi scrie fratelui său că „are intenția să rămînă pentru totdeauna" la Petersburg ; își enumeră noile cunoștințe făcute ; le socotește cu mult mai presus de cele de la Moscova ; se gîndește să-și ia o slujbă și bineînțeles îl imploră să vîndă pădurea, să mai împrumute de pe undeva niște bani, să vîndă grîul.

Tolstoi se plimbă prin Petersburg, face chefuri cu Kostenka — K.A. Islavin — fiul nelegitim al lui Isleniev.

Kostenka avea un talent muzical remarcabil, dar era un diletant. Tolstoi vroia să-l imite în toate pe Kostea. La 29 noiembrie 1851 el nota la Tiflis „Dragostea ce i-o purtam lui Islavin mi-a stricat opt luni din viața de la Petersburg. Deși inconștient, eram preocupat de un singur lucru : să-i fac lui pe plac".

Kostea era un om fără căpătîi, care nu ocupa în societate locul ce i se cuvenea și nu avea nici un venit în afară de banii pe care îi dădea tatăl său pe ascuns.

Era un om din aceeași lume cu Tolstoi, dar care nu avea nici un fel de rădăcini. Konstantin Islavin era unchiul Sofiei Andreevna, care a devenit apoi soția lui Lev Nikolae-

vici. Mai tîrziu, la Iasnaia Poliana i se va spune „unchiul Kostea".

La Petersburg, Tolstoi a dat cîteva examene la universitate, pe care le-a trecut cu succes. A dat două examene de drept penal și brusc a plecat cu neamțul Rudolf la Iasnaia Poliana.

Șederea lui Tolstoi la Petersburg a coincis cu activitatea cercului lui Petrașevski. Aceștia au fost arestați în noaptea de 22 spre 23 aprilie 1849. Tolstoi trece cu succes examenele la sfîrșitul lui aprilie. În mai începe să se agite, își retrage actele de la universitate, caută bani, vrea să plece ca junker în campania din Ungaria, pentru a lăsa totul baltă într-o zi și a se retrage la Iasnaia Poliana.

Sîntem îndreptățiți să presupunem că represaliile împotriva adepților lui Petrașevski l-au speriat pe Tolstoi, că ar fi avut oarecari legături cu ei, fie chiar și îndepărtate. Eihenbaum citează numele lui Miliutin, Beklemișev.

Întors la Iasnaia Poliana, Lev Nikolaevici duce o viață de petreceri cu cîntece țigănești, ascultă compozițiile lui Rudolf și, în același timp, studiază muzica.

Își face planuri, cum să scrie literatură și alcătuiește reguli, cum să joace cărți fără a pierde. Se duce din cînd în cînd la Moscova, visează să intre într-un cerc de jucători de cărți și să cîștige, să pătrundă în societatea bună și în anumite condiții să se însoare, să-și găsească o slujbă avantajoasă, și, în sfîrșit, cel de-al patrulea vis, să împrumute bani. Vrea deci să acționeze.

Deocamdată, el se autoanalizează, e nemulțumit, își face singur mustrări, și notează pedepsele pe care și le dă.

Trebuie spus că Lev Nikolaevici scria despre sine însuși numai cînd era nemulțumit. În jurnalul său aflăm mereu notate insuccesele, greșelile, situațiile jenante. Despre munca sa scrie des, dar pe scurt. De aceea semnalarea succeselor miră întotdeauna.

Nu numai moşierii din vecinătate, dar şi fraţii îl consideră pe Lev Nikolaevici un om fără scaun la cap.

Tînărul conte a strîns slugile de la conac, a găsit viori, flaute şi i-a pus să cînte, ceva de neînţeles, fără cuvinte, mai rău decît muzica ţigănească.

În casă e gălăgie : mai vine şi fratele Serghei, aduce ţigani, cîntă, fac chefuri. Serghei a răscumpărat cu bani grei pe ţiganca Maşa Şişkina, cu care va trăi ani de-a rîndul şi apoi se va însura. Era cît pe-aci să-l însoare şi pe Lev cu o ţigancă, deocamdată doar l-a învăţat să vorbească ţigăneşte.

În vremea aceea multă lume se pasiona de muzica ţigănească. Apollon Grigoriev cîntă şi el romanţe ţigăneşti, acompaniindu-se la chitară.

La Iasnaia Poliana ţiganii erau iubiţi. Marele salon al casei se umplea de oameni cu părul creţ, cu ochi strălucitori, cu feţe cărămizii.

Vorbeau, făceau zgomot, îi dirija Serghei Nikolaevici. Apoi un ţigan cu păr lung se aşeza, lua tonul, împingînd cu piciorul chitara şi cînta monoton

Aşa, cum ziceau...

Corul acompania monoton şi armonios.

La început cîntecul era liniştit, apoi tot mai vioi, mai vioi, o lua înainte cu o energie nemaipomenită şi o artă inimitabilă. Pe neaşteptate corul tăcea. Din nou răsuna primul acord şi acelaşi motiv se repeta cu un glas duios, dulce şi sonor ; glasul cu înfloriturî şi intonaţii originale creştea şi motivul era preluat de cor, care-şi făcea intrarea pe nesimţite.

Lui Tolstoi îi plăceau cîntecele ţigăneşti şi le-a descris de multe ori. Îi plăcea să-i audă pe ţigani cîntînd şi vechile cîntece ruseşti. În această privinţă avea aceleaşi gus-

turi cu fraţii şi prietenii săi, dar s-a străduit de la început să înţeleagă ce este muzica, cum trăieşte ea în conştiinţa muzicianului şi a ascultătorului.

Prima creaţie literară la care se gîndeşte Tolstoi trebuie să fie *Poveste din viaţa ţigănească.* Iar după cincizeci de ani în piesa *Cadavrul viu* va vorbi în cuvinte pline de inspiraţie despre muzica ţigănească.

Tolstoi juca mult cărţi : şi la Iasnaia Poliana şi în Caucaz şi la Sevastopol şi la Petersburg şi în străinătate.

Şi mătuşii Ergolskaia îi plăcea să facă pasienţe, era o modalitate de a se linişti, de a-şi uita soarta fără de noroc, viaţa neîmplinită.

Lui Tolstoi îi era greu să uite, el trăia la ţară şi era nefericit pentru că ştia prea bine viaţa satului.

TOLSTOI SE GÎNDEŞTE SĂ SE APUCE DE SCRIS ŞI ÎNCEPE SĂ SCRIE

Zilele treceau fără rost, zgomotoase, adesea ca un caleidoscop. Tolstoi era tînăr, plin de viaţă, talentat, dar nu-şi putea afla locul în viaţă ; în zbuciumul său, călătorea de la Iasnaia Poliana la Tula, Moscova şi Petersburg, oscilînd între clocotul pasiunilor şi virtutea cea mai austeră.

Se autoeducă cu o severitate neobişnuită şi după multe insuccese ajunge cel puţin să se cunoască la perfecţie pe sine însuşi.

Nu trebuie să-l judecăm după jurnalele sale, deşi ele sînt sincere şi cu atît mai puţin trebuie să dăm crezare notelor la conduită pe care şi le pune sau căinţei sale.

Nu trebuie să dăm crezare totală însemnărilor lui Tolstoi pentru că în anii tinereţii el notează numai momentele întunecate ale vieţii sale, lăsînd doar să se ghicească succesele.

Voinţa lui Tolstoi, neobişnuita lui muncă de scriitor, zi de zi, care începe la Moscova, continuă în staniţa caucaziană, sub gloanţe, la bastionul din Sevastopol, în Alpi, în timpul excursiilor pe jos, se face simţită şi în jurnale, de obicei îmbracă însă forma căinţei de a fi făcut prea puţin.

Nu poţi să nu te minunezi cîte eşecuri cunoaşte, ori de cîte ori vrea să fie rezonabil.

În septembrie 1850, ocupă un post la Direcţia guberniei Tula ca funcţionar al Adunării deputaţilor, fiind încadrat în categoria întîi.

Începe deci slujba administrativă.

Rămîne însă nelămurită problema ce e de făcut în continuare. Slujba la Tula nu e o treabă serioasă pentru tînărul conte, ci doar o sinecură proastă.

Deocamdată părea că nu-i rămîne decît să se ocupe împreună cu Rudolf de teoria muzicii, să alcătuiască o orchestră din muzicanţii răposatului său bunic, să-şi asume rolul de protector al oamenilor de artă, rămaşi de izbelişte, să se ducă din cînd în cînd la Moscova, pe la cunoscuţii mai de vază şi pe la rudele bunicii, iar seara să şi-o încheie în şatrele ţigăneşti de la Sokolniki, irosind bani, cînd îi avea.

Din această perioadă datează prima creaţie literară a lui Tolstoi, intitulată *Povestea zilei de ieri*. Deşi nu lipsită de virtuţi literare, a văzut lumina tiparului abia după şaptezeci şi patru de ani, în primul volum al ediţiei jubiliare, prezentată în comentarii ca o descriere a evenimentelor petrecute în ziua de 24 martie 1854.

Un alt proiect literar al lui Tolstoi dătînd dinaintea acestei nuvele a fost de a scrie istoria copilăriei sale.

În vremea aceea Lev Nikolaevici era uşuratic şi impulsiv, deşi altminteri om punctual. Iată un fragment din jurnalul său datat 17 ianuarie 1851

„Comportarea mea în ziua de 14 a fost nesatisfăcătoare. La bal, la Stolîpini, nu m-am dus ; am împrumutat bani cuiva şi de aceea stau fără o leţcaie ; de vină e lipsa mea de voinţă. *Regulă. Să nu joc cu miză mai mică de 25 de copeici de argint.* — Nu am bani deloc ; la multe din poliţe termenul de plată e depăşit ; încep să observ, de asemenea, că şederea mea la Moscova nu-mi aduce foloase din nici un punct de vedere, iar de trăit trăiesc cu mult deasupra posibilităţilor venitului meu. *Regulă. Să spun lucrurilor pe nume. Oamenilor care vorbesc superficial despre afacerile băneşti să nu le arăt situaţia mea, dar să le îndrept atenţia asupra acestei probleme.* — Am scăpat aproape toate cele trei posibilităţi întrezărite pentru îndreptarea afacerilor mele, adică 1. *Să pătrund într-un cerc de jucători şi, avînd bani, să joc.* 2. *Să pătrund în societatea înaltă şi, în anumite condiţii, să mă însor.* 3. *Să găsesc o slujbă bună.* Acum mi-apare şi o a patra posibilitate, şi anume, să împrumut bani de la Kireevski. Nici una din cele patru posibilităţi nu vine în contradicţie cu celelalte, deci trebuie *acţionat.* Să scriu la ţară să mi se trimită cît mai repede 150 de ruble de argint, să mă duc la Ozerov şi să-i propun un cal, spre cumpărare, să repet anunţul dat în ziar. Să mă duc la contesă, să aştept să aflu despre invitaţia la balul pe care-l dă Zakrevski, să-mi comand un frac nou. *Înainte de bal să mă gîndesc şi să scriu mult.* Să mă duc la prinţul Serghei Dmitrievici să-i pun problema slujbei, şi la prinţul Andrei Ivanovici să-l rog şi pe el de un post. *Să-mi amanetez ceasul.*

Să aflu de la Evreinov unde stă Kireevski şi să mă duc la acesta. La 1 $^1/_2$ la Evreinov şi de acolo, oricare ar fi răspunsul, să mă duc la Nikolai Vasilievici".

Planurile nu dădeau rezultate. Probabil că a reuşit doar să-şi amaneteze ceasul ; nu reiese însă că ar fi aflat

măcar adresa aceluia de la care avea intenţia să împrumute bani.

Pe 18 ianuarie, Tolstoi schiţează următorul program de activitate : „...mă duc la manej, la Certovaia, la Gorciakovi, la prinţul Nikolai Mihailovici. Spre seară joc de cărţi. Scriu istoria zilei care a trecut".

Dar de scris nu scrie.

Tolstoi se îndrăgosteşte. Apoi cumpără un cal de care nu are nevoie, şi ca urmare notează această regulă *„Să nu propui nici un preţ pentru un lucru de care nu ai nevoie"*.

A urmat apoi o perioadă de muncă inspirată la nuvela *Povestea zilei de ieri*. Această povestire doar începută este interesantă nu numai prin soarta ei, dar mai ales prin tensiunea ei neobişnuită, simptomatică pentru literatura de mai tîrziu.

La dàta aceea Tolstoi era împotriva literaturii contemporane lui. El nota „Toţi descriu slăbiciunile omeneşti şi latura comică a oamenilor, trecîndu-le asupra unor eroi imaginari ; aceasta se poate face cu succes dacă scriitorul e talentat ; de cele mai multe ori totul pare artifical". Tolstoi socotea că poţi fi cu adevărat fericit dacă scapi de groaznica povară a spaimei de a fi ridicol, a groazei stupide de acest lucru.

Nuvela *Povestea zilei de ieri* începe prin descrierea vizitei lui Lev Nikolaevici Tolstoi în casa lui A. Volkonski şi a soţiei sale, şi este direct legată de jurnalul scriitorului. În jurnal aflăm despre acest lucru într-o primă însemnare: „La Volkonski m-am comportat nefiresc, am fost distrat şi am stat pînă la unu..." Dar acest fragment trebuie citit în întregime.

„La Volkonski m-am comportat nefiresc, am fost distrat şi am stat pînă la unu (a fi distrat înseamnă dorinţa de a te face remarcat, dar şi o dovadă de slăbiciune de caracter). *Sarcini pentru ziua de 25*. De la 10 la 11 însemnări în jur-

nal despre ziua precedentă și lecturi. De la 11 la 12 gimnastică. De la 12 la 1 limba engleză. *Becklemișev și Beer* de la 1 la 2. De la 2 la 4 călărie. De la 4 la 6 masa de prînz. De la 6 la 8 lectură. De la 8 la 10 scris. De tradus ceva dintr-o limbă străină în rusă ca exercițiu de memorie și stil. De descris ziua de azi cu toate impresiile și gîndurile pe care le va genera".

Ziua de 25 nu i-a reușit. Tolstoi își pune în față o nouă sarcină: „Sculat la 5, pînă la 10 de notat evenimentele zilei de azi".

Pe 26 Tolstoi „s-a sculat cu o oră mai tîrziu decît își propusese, a scris bine, a făcut și scrimă, s-a ocupat de engleză *în grabă* și *mințindu-se pe sine*".

În ziua următoare a scris pînă la 11, dar în grabă.

La sfîrșitul însemnărilor, programul de a doua zi: „De la 8 la 9 scris. De la 9 la 11 treburi. De la 11 la 1 citit. De la 1 la 3 călărie și plimbare pe jos. De la 3 la 5 prînzul. De la 5 la 8 citit și baie. De la 8 la 10 limba engleză. De dimineață de terminat descrierea serii și de trecut pe curat ziua de mîine".

Ce se ascunde în spatele acestor rînduri grăbite, parcă pătrunse de un sentiment de vinovăție, și a acestor înșiruiri de eșecuri?

Tolstoi începe să scrie o nuvelă pe care el însuși o apreciază ca deschizînd calea spre un gen literar nou. Iată începutul:

„Scriu povestea zilei de ieri, nu pentru că ea ar fi fost remarcabilă prin ceva anume, sau s-ar fi putut numi minunată, ci pur și simplu pentru că simt de mult dorința să povestesc viața unei singure zile în planul ei intim. Numai Dumnezeu știe cîte impresii, diferite și atrăgătoare, și cîte gînduri, trezite de aceste impresii, deși întunecate, neclare, dar înțelese de sufletul nostru, se nasc într-o singură zi.

Dacă ele ar putea fi povestite astfel, încît autorului însuși să-i fie ușor să se citească pe el însuși și alții să-l poată citi, așa cum o face el însuși, ar ieși o carte din cele mai instructive și mai atrăgătoare, o carte pentru care nu ar ajunge cerneala de pe lume pentru a fi scrisă și nici tipografii s-o tipărească".

Narațiunea curge ca un torent, care nu poate fi dezmembrat nici măcar gramatical.

S-ar putea spune că în primăvara anului 1851 Lev Nikolaevici experimenta procedeul literar pe care astăzi îl legăm de numele lui Proust, Joyce.

Tolstoi crea o operă literară care folosea microscopul nu numai pentru a mări evenimentele neînsemnate, dar și pentru a arătă legătura lor cu restul universului.

Un tînăr stă de vorbă cu o femeie. În afară de schimbul lor de replici are loc un dialog interior între bărbat și femeie, iar trupul tînărului își urmează linia lui proprie de comportare, care răstoarnă ambele dialoguri ce se desfășoară între ei.

Timpul capătă extindere purtînd discuția, omul are timpul să aprecieze formele de gîndire ale partenerului, încearcă să ghicească, să întrezărească prin ele anume întîmplări din sufletul femeii cu care stă de vorbă.

Femeia vorbește distrat, trage linii pe masa de lamber, desenează „o figură nedeterminată, nici geometrică, nici picturală, își privește soțul, apoi se uită undeva în spațiul dintre mine și el «Haideți să mai jucăm trei roberi !» zice ea. Eram atît de cufundat în studierea acestor mișcări, și a tot ceea ce se numește *charme* și nu poate fi descris prin cuvinte, imaginația mea era atît de departe încît nu am avut timp să dau cuvintelor expresia adecvată ; am spus doar «nu, nu pot». Nici n-am apucat să rostesc cuvintele, că am și început să mă căiesc, — adică nu eu în întregime, ci o părticică din mine. Nu există nici un act de compor-

tament care să nu fie condamnat de o părticică din suflet ; dar se va găsi și una care să aprobe : ce are a face că ai să te culci după ora 12, căci nu poți ști dacă vei mai avea vreodată o seară atît de norocoasă ? Această părticică trebuie să fi vorbit foarte elocvent și convingător (deși eu nu mă pricep să redau acest lucru) pentru că m-am speriat și am început să caut argumente. În primul rînd nu-ți face prea mare plăcere, mi-am zis eu pentru că femeia nu-ți place deloc, și te și afli într-o situație jenantă ; ai apucat să spui că nu poți, și ai pierdut în opinia...

— Comme il est aimable ce jeune homme !

Această frază care a urmat după a mea mi-a întrerupt gîndurile. Am început să-mi cer scuze, că nu pot, și cum aceasta nu-mi cerea un efort de gîndire, am continuat să discut cu mine însumi Cît îmi place că mi se adresează la persoana a III-a. În germană e o mitocănie, dar mi-ar place și în germană. De ce nu-mi găsește un nume potrivit. Se observă cît îi e de peste mînă să mi se adreseze pe nume, pe numele de familie sau cu titlul. Nu e cumva din cauză că eu... — «Rămîi la cină» mi-a spus soțul. Pentru că eram preocupat de gîndurile legate de formulele la persoana a III-a, nu am observat cum trupul meu, cerîndu-și foarte cuviincios scuze, că nu poate să rămînă, și-a scos iar pălăria și s-a așezat foarte liniștit în fotoliu".

Analizînd legile subconștientului, Tolstoi ajunge la problema visului. Nu-l interesează visul povestit, după ce omul se trezește. El nu urmărește transpunerea visului în limbajul gîndirii lucide, el analizează visul însuși. Descifrînd lipsa de logică a visului, și prin aceasta întorcîndu-se la viața de fiecare zi, el respinge tălmăcirea lui obișnuită.

Existența la Tolstoi este multiplană.

Tolstoi va arăta în *Război și pace* că generalizările nu sînt un apanaj al visului, că ele pot privi și alte fenomene ale conștiinței.

Adevărata conștiință a omului, care depinde de felul lui de viață, nu este numai ceea ce omul își mărturisește lui însuși despre el însuși. Tolstoi arată mai departe că este mai precisă conștiința despre om pe care și-a format-o societatea.

Omenirea știe despre oameni mai mult și mai exact decît omul despre el însuși.

Acum, mai ales după apariția ediției complete jubiliare în 90 de volume a operelor lui Tolstoi, știm cum a luat naștere forța lui artistică verificată de treecrea anilor și biruitoare peste acești ani.

Tema visului și a delirului, ca mijloace de înțelegere, de pătrundere a realității a continuat să-l preocupe pe scriitor. Ne-a povestit visul lui Pierre, delirul lui Andrei Bolkonski, visul lui Petea Rostov, legat de muzică, visul lui Nikolenka Bolkonski, în care vedem și tabloul răscoalei decembriste și intuirea unor viitoare ciocniri.

Ne-a povestit visul Annei Karenina, care parcă-și presimțea soarta tragică legată de calea ferată, dar nu se putea desprinde de drumul pe care îi pornise viața.

Visele lui Tolstoi sînt un mijloc de analiză, ele se includ în realitate.

Există trei căi în artă. —

Poți să te retragi în tine însuți, să creezi în tine. Dar omul trăiește în continuare în univers, ochii lui, pielea lui nu sînt ziduri între el și lumea înconjurătoare, ci mijloace de legătură. Universul ni se adresează mereu prin diferite semnale, el devine parte din existența noastră, iar noi devenim continuarea lui.

Oamenii pe care-i întîlnim, rîurile care străbat orașele îndreptîndu-se spre oceane, zborul rachetelor deasupra oceanelor, toate contribuie la extinderea vieții noastre.

Există o a doua cale, îngustă.

Există opere literare care povestesc întîmplări minunate, aventuri și conflicte.

Aceste aventuri se repetă de la o operă la alta și ele ne îndepărtează de perceperea profundă, nouă, a lumii, reducînd studierea ei la analiza scriitorilor ca stiliști și caligrafi.

Există o a treia cale : lărgirea propriei sale conștiințe.

Preluînd o frază a lui Sterne, Tolstoi vorbea despre pînza de păianjen a dragostei, pe care trebuie s-o întinzi în jurul tău, pentru a prinde în ea pe toți oamenii.

La fel ca și Sterne, el socotea că adevărata legătură dintre oameni se naște din dragostea unuia față de celălalt.

La 14 aprilie 1852, la Kizliar, Lev Nikolaevici transcrie următorul citat din Sterne

„Dacă natura și-a țesut astfel pînza de păianjen a binelui, încît unele fire ale dragostei și unele fire ale senzualității se află împletite în aceeași țesătură, trebuie oare distrusă toată țesătura pentru a smulge aceste fire ?"

Iată și comentariul lui Tolstoi „L-am citit pe Sterne. Admirabil".

Fraza a fost modificată în însemnarea din jurnal, datată 12 mai 1856.

„Da, calea cea mai bună pentru a atinge adevărata fericire în viață este să țesi, fără a ține seama de vreo lege, în jurul tău, o pînză, deasă de dragoste și să prinzi în ea pe toți : și bătrînica, și copiii, și femei, chiar și pe polițaiul de cartier."

Imaginea păienjenișului revine în gîndurile lui Olenin, eroul din *Cazacii*. Olenin nu a putut prinde în pînza sa de păianjen pe oamenii pe care-i iubea, căci în lume sînt felurite relații, care nu se bazează numai pe dragoste, care țin seama de munca în comun, de-o morală comună, sau de ura comună.

Toată viața lui, Tolstoi s-a străduit să înțeleagă legile după care percepem lumea și legile după care putem transforma această lume. Era conștient de faptul că lumea trebuie mai întîi cunoscută și apoi schimbată.

Așa cum, altădată, micul Lev își părăsise mătușa pentru a trece în grija preceptorului, tot așa acum Tolstoi părăsea Iasnaia Poliana pentru a pleca printre oameni. L-a luat fratele iubit, Nikolai Nikolaevici, fără să întîmpine nici o rezistență.

Nikolai Nikolaevici era ofițer în brigada 20 de artilerie, care se găsea atunci pe Terek lîngă Kizliar, făcînd parte din Corpul de armată caucazian. Hotărîrea a fost luată la 1 ianuarie 1851 la moșia Pokrovskoe a Mariei Nikolaevna, unde se afla în permisie Nikolai Nikolaevici.

DRUMUL SPRE CAUCAZ

În Caucaz se pregătea o ofensivă de mare amploare. După o perioadă de defensivă, trupele ruseşti urmau să străpungă pozițiile inamicului, imamul Șamil, sub stăpînirea căruia se afla Daghestanul și Cecenia.

Frații Tolstoi au plecat din Iasnaia Poliana într-o căruță cu coviltir.

Pe atunci, drumurile erau pline de gropi, resorturile de oțel nu rezistau ; moșierii plecau adesea, în călătoriile lungi, în căruțe cu coviltir. Roțile din față și din spate ale căruței erau depărtate unele de altele, pe axul roților se așezau stinghii lungi și elastice, pe stinghii se punea un coș ; coșul împletit se legăna ușor pe barele suple ; nu era nici o nenorocire dacă se rupea căruța, se putea repara cu toporul, iar lemn se găsea în orice pădure.

Nikolai Nikolaevici și-a luat lacheul, pe Aliosa Orehov, iar Lev Nikolaevici pe Vaniușa Suvorov. Mai apoi amîn-

doi au rămas în serviciul lui Lev Nikolaevici, întrucît Nikolai Nikolaevici avea ordonanţă la dispoziţie.

La drum, au luat vişinată, care le plăcea mult ambilor fraţi, şi saci cu făină sau diferite crupe.

Au lăsat în urmă rîul Voronka, au străbătut Tula, au trecut peste Oka, au intrat în Moscova. La Moscova au rămas două zile.

Aici, Lev Nikolaevici şi fratele lui au făcut o poză la dagherotip. Dagherotipul fusese inventat de curînd de un om, cu numele de Daguère.

Dagherotipul a fost trimis mătuşii Tatiana Ergolskaia şi s-a păstrat.

Pe tăbliţa argintată vedem sprijinindu-se în baston un tînăr îmbrăcat într-o haină croită fără talie. E tînăr de tot, mustăţile nu i-au acoperit încă gura puternică, deasupra ochilor adînci cresc sprîncene stufoase, bărbia masivă este rasă, părul des e tuns neglijent, ba chiar ciufulit. Alături, într-o tunică strînsă pe corp un ofiţer surîde. Seamănă cu Lev Nikolaevici, e însă puţin ironic, viaţa şi-a pus deja amprenta pe chipul lui.

De la Kazan, Lev Nikolaevici i-a trimis mătuşii o scrisoare în care îi povestea despre zilele petrecute la Moscova. „Am fost la plimbare în pădurea Sokolniki pe o vreme îngrozitoare, de aceea n-am întîlnit nici una din doamnele din societate, pe care aş fi vrut să le văd. Şi, întrucît, cum spuneţi dumneavoastră, sînt un om care face tot felul de experienţe pe propria-i piele, m-am contopit apoi cu plebea, adică m-am dus la ţigani."

La Moscova a trecut pe la librăria lui Vladimir Ivanovici Gotie, care vindea şi împrumuta cărţi. Fiind o cunoştinţă veche, Lev Nikolaevici s-a abonat la o serie de cărţi pe care, împachetate, probabil, în cutii din scoarţă de copac, le-a pus în căruţa cu coviltir.

Au pornit mai departe. În afară de bagajul obișnuit și de cărți, în geamantane mai erau costume elegante de vizită pentru care Lev Nikolaevici nu-i plătise croitorului, un francez. Dat fiind că în *Cazacii*, atît în ciorne, cît și în povestirea tipărită, Lev Nikolaevici își aduce mereu aminte de M. Kapelet (Chapelet), căruia i-a rămas dator șase sute șaptezeci și opt de ruble, putem presupune că suma este notată exact.

Costumul de gală a fost îmbrăcat de-abia după mult timp, la Tiflis, iar de plătit a fost plătit abia peste patru ani.

Căruța cu coviltir și-a început călătoria, care se măsura în mii de kilometri și urma să țină mai bine de o lună.

Pînă la Kazan călătoria a durat două săptămîni. Cei doi frați au rămas destul de multă vreme în acest oraș.

Lev Nikolaevici fusese chiar pe punctul să ceară în căsătorie pe Zinaida Molostvova, într-o seară cînd stătuse cu ea în grădină. Pe buzele amîndurora stăteau cuvinte de dragoste, dar nici unul nu le-a rostit.

Vaporul, și erau puține vapoare la ora aceea, trebuia să plece din Kazan la 10 mai. Au așteptat sosirea vaporului, dar acesta n-a oprit la Kazan. Următorul nu putea să vină prea curînd.

Tolstoi avea douăzeci și trei de ani, fratele său douăzeci și șapte. Nici unul nu-și mai aducea aminte de bețișorul cel verde și nu avea intenția să se ducă pe muntele lui Fanfaron ; pe amîndoi îi aștepta în schimb Caucazul.

Soldații ziceau că în Caucaz e „prăpăd". Începuse o nouă ofensivă ostașii despădureau munții, distrugeau întăriturile cecene, urmăreau ocuparea Ceceniei.

Războiul, care durase mult, intrase în faza lui finală.

Nikolai Nikolaevici era ofițer, el trebuia să se gîndească să ajungă la vreme în Caucaz.

Au încărcat deci lucrurile în căruță și au pornit. Era la mijlocul lui mai, pe stil vechi.

După cinci zile de drum căruța a ajuns la Saratov. Cei doi frați erau sătui de noroiul cu care avuseseră de furcă pe drum. S-au duș să privească Volga. Și Lev Nikolaevici a notat la repezeală în jurnalul de călătorie :

„M-am gîndit să mergem din Saratov pînă la Astrahan pe Volga. În primul rînd, mi-am zis, chiar dacă timpul n-o să fie prielnic, e mai bine să mergi pe apă, decît să te scuture căruța încă 700 de verste ; apoi mai sînt malurile încîntătoare ale Volgăi, meditațiile, pericolul, toate sînt plăcute și folositoare ; îmi închipuiam că sînt poet, îmi aduceam aminte de oamenii și de eroii care-mi plăcuseră și mă puneam în locul lor, într-un cuvînt, mă cuprinsese fantezia așa cum mi se întîmplă totdeauna cînd pun ceva nou la cale, cînd îmi zic de-abia acum începe viața, tot ce a fost pînă acum e doar o introducere căreia nu merită să-i acorzi atenție".

Hotărîrea a fost luată.

Au mers pe Volga cu barca douăzeci de zile, deci au tras la mal de cel puțin douăzeci de ori. Între timp a fost și o furtună. Au văzut neamuri diferite.

Satele, bisericile erau tot mai rare, malul tot mai jos. Au înnoptat la Țarîțino, oraș întins pe malul Volgăi, cale de cîteva ore.

Barca plutește. Nikolai Nikolaevici, un om liniștit, plăcut, iubit de toți, știe că fratele său mezin duce cu el un flaut și un dicționar englez vrea să învețe limba. Lev e un om de nimic, n-o să cînte nici la flaut, nici n-o să vorbească engleza, dar e deștept ; are să-l ia la vînătoare lîngă Kizliar, numai că Lev nu se prea pricepe să vîneze cu pușca.

Tolstoi este tînăr și bine ras în fiecare zi îl bărbierește Vaniușka. Lev Nikolaevici frunzărește revistele, îl recitește pe Turgheniev, îi citește din revista *Sovremennik* fratelui său cu voce tare, versurile lui Nekrasov, sau niște articole despre Franța scrise cam abscons, totuși înțelese.

Vaniuşka Suvorov se bucură să vadă meleagurile noi, e curios să ştie ce o să fie mai departe, dar nu se hotărăşte să întrebe cît vor mai merge cu barca.

Ajunşi în Caucaz toţi vor bea : Lev Nikolaevici cu mustrări de cuget, Nikolai Nikolaevici fără să-şi facă probleme, Vaniuşka pe ascuns ; şi vor bea toţi acelaşi lucru : vin ieftin caucazian.

Vaniuşka e ca şi prieten cu Tolstoi. Totuşi la 8 octombrie 1852, Lev Nikolaevici notează în jurnal : „Ieri l-am expediat pe Vaniuşka la cazarmă pentru că a fost mojic".

„A expedia", „a trimite" înseamnă că Vaniuşka a fost biciuit.

•

La Astrahan au înnoptat, au ascultat orăcăitul broaştelor, au scris scrisori surorii lor Maşa, în satul Pokrovskoe.

La Astrahan lumea e amestecată ; ruşi, tătari, calmîci, sînt şi indieni ; piaţa e cu totul alta.

Au trecut pe malul celălalt al Volgăi să vadă păpurişul, care se înălţase ca o adevărată pădure, acoperind cerul.

Apoi, luînd iarăşi o căruţă cu coviltir şi cai de poştă, au pornit spre Kizliar. Drumul bătătorit, dar plin de gropi, se afunda în stepă. Copacii dispăruseră fără urmă.

La început stepa era cenuşie, apoi căruntă parcă, şi în cele din urmă roşie.

Turmele de oi sînt ruginii din cauza prafului, pămîntul nemărginit e şi el ruginiu.

Noaptea stelele coboară în iarbă, ai zice că cerul se strecoară sub pămînt sau că cerul ţine ca-n palmă întreaga stepă.

Lev Nikolaevici e plin de grijă, ţine minte totul, unde a pus banii, şi cîţi sînt. Şi-a făcut socoteala ce datorii are

și se încruntă, amintindu-și cum se scuza în fața croitorului că nu-l poate plăti și ce figură smerită făcuse acesta.

A socotit cît trebuie să economisească, ca să-și plătească datoriile, cît trebuie să pună deoparte pentru cheltuielile curente, a mai pus zece ruble în plus peste sumă și a rămas încîntat că totul e în ordine.

Au plecat mai departe. Alt vizitiu, un nagai, alți cai, mai mărunței, mai rotunjori, parcă ciufuliți, de o singură culoare.

MUNȚII

Călătoria lui Tolstoi în Caucaz, în 1851, a durat patruzeci de zile. În Caucaz a stat doi ani și șapte luni.

Iar nuvela *Cazacii* a scris-o timp de zece ani, din 1852 pînă în 1862.

Ceea ce înseamnă că poți scrie numai după ce ai înțeles multe, după ce te-ai schimbat în multe privințe. De fapt, pînă la urmă, eroul nuvelei nu este Lev Nikolaevici, ci un om care seamănă cu el, Olenin.

Aș cita aici cîteva rînduri din *Cazacii* : „Cu cît Olenin se depărta de centrul Rusiei, cu atît și amintirile se depărtau parcă de el. Pe măsură ce se apropia de Caucaz, își simțea sufletul mai ușurat".

Tolstoi pleca din lumea sa, se simțea eliberat de trecut, dar trecutul îl urma, împachetat în bagajele din căruță.

Se schimbau caii la căruța cu coviltir, care era și ea amintire și moștenire a trecutului.

Cîmpia era acoperită de nisipuri, stepa își schimba mereu culoarea, cînd galbenă, cînd roșie ; în locul ierbii au apărut scaieții, hrana cămilelor, puștile au trebuit încărcate, le puteau apărea în cale oameni înarmați.

„Într-o zi, spre amurg, surugiul nogai îi arătă cu vîrful biciului un lanț de munți care se întrezăreau în dosul norilor. Olenin privi cu nesaț în direcția arătată, dar era vreme urîtă și norii acopereau crestele pe jumătate.-Zări ceva cenușiu-albicios, lînos și, oricît se străduí, nu putu găsi nimic frumos în aspectul munților despre care citise și auzise atîtea."

„Dar a doua zi se deșteptă în zori — îl trezise răcoarea dimineții — și aruncă spre dreapta o privire indiferentă. Cerul era limpede ca cleștarul. Deodată, la vreo douăzeci de pași — cum i se păru în prima clipă — zări contururile lin ondulate ale unor mase enorme de o albeață strălucitoare și linia capricioasă a crestelor, profilîndu-se net pe cerul senin."

Munții se apropiau ; dimineața se distingeau, fiecare în parte, așezați la distanță. Stepa însă era mereu aceeași, doar că devenise, poate, mai ruginie și mai nisipoasă.

Iată și Terekul, rîu repede de munte, care se așternea larg în stepă. Drumul e străjuit în apropiere de Kizliar de plopi înalți, pe părți susură canalele cu apă adusă din Terek, cetatea de lut e înconjurată de valuri de pămînt nu prea înalte în formă de pentagon, de șanțuri năpădite de stufăriș.

Popasul la Kizliar a fost scurt, totuși călătorii au apucat să se minuneze văzînd cîrdurile de cîini hoinari și mulțimea de vii.

Populația orașului e amestecată, fiecare neam își are cartierul său, înconjurat și el de un val de pămînt, care îi desparte pe ruși de gruzini, pe aceștia de cumîci, de nogai, cerchezi, tătari, cazaci și perși.

La Kizliar au schimbat caii.

Rîul larg curge tulbure ; în stînga nisipuri și negară galbenă și cărunție, în dreapta grădini, sate rusești întinse,

cu şanţuri săpate de jur împrejur, înconjurate de valuri de pământ.

La intrarea în staniţă porţi, bariere, gherete vopsite cu dungi albe şi negre, în diagonală. Deasupra porţilor se înalţă căciulile miţoase ale cazacilor. Sentinelele privesc spre satele, „aulele" de dincolo de Terek. Acolo e Cecenia, paşnică, dar care îţi poate oferi oricînd o surpriză, în care nu te poţi încrede.

E drumul pe care va merge Olenin. Iată ce scrie Tolstoi după o meditaţie îndelungată, căutînd să facă abstracţie de propria lui persoană şi totuşi aţintind privirea spre sufletul său :

„Care dintre noi nu a fost tînăr, cine nu şi-a iubit prietenii, cine nu s-a iubit pe sine şi n-a aşteptat de la el însuşi ceea ce nu a venit ? Cine în timpul tinereţii nu lăsa deodată viaţa fără succese, nu ştergea vechile greşeli, nu le deplîngea cu lacrimile căinţei şi dragostei şi proaspăt, puternic şi curat ca un porumbel, se arunca într-o nouă viaţă, aşteptînd dintr-o clipă în alta să potolească întregul clocot din sufletul lui".

Visul decembriştilor de libertate, eroismul, mîndria victoriei, triumful puterii, toate acestea au fost înlocuite pentru generaţia lui Tolstoi cu gînduri noi...

Tolstoi scria într-o ciornă : „În timpul ultimei domnii, tineretul rus avea o atitudine ciudată în faţa vieţii. Toată dezlănţuirea de forţe, care nu-şi putea afla aplicarea în activitatea exterioară, se transferase în domeniul activităţii interioare, unde căpătase dezvoltare liberă şi puternică. Toate firile nobile ale tineretului rus din anii «patruzeci» poartă amprenta acestei neconcordanţe dintre dezvoltarea interioară şi capacitatea de a acţiona, amprenta speculaţiilor leneşe, a libertăţii totale de gîndire, a cosmopolitismului şi a dragostei trîndave, dar arzătoare, lipsite de ţel şi de obiect".

Căruța înainta, pe drumul moale, plin de praf.

Tolstoi nu știa încotro merge, nici care-i era țelul.

Mai tîrziu scriitorul a spus despre eroul său : „Situația lui Olenin în societate, educația ciudată pe care a primit-o în timpul domniei lui Nikolai, l-au făcut să fie un om căruia îi era greu să nege, imposibil să cadă de acord, dar care totuși vroia să trăiască".

STANIȚA STAROGLADKOVSKAIA. DEZILUZII, UTOPII, VÎNĂTOARE

În nuvela *Cazacii*, ea figurează sub numele de Novomlinskaia, reunind aspectul a patru stanițe diferite.

Bateria a patra din brigada 20 de artilerie în care era ofițer Nikolaï Nikolaevici se afla încartiruită în stanița Starogladkovskaia. Au ajuns aici la 30 mai. Casele curate ale vechii stanițe se înălțau pe stîlpi groși, înconjurate de plopi și sălcii, ce umbreau plăcut ulițele, dovlecii își împleteau cîrceii, geamurile spălate ale ferestrelor străluceau. Streșinile prispelor erau susținute de coloane subțiri împodobite cu modele dantelate, — proaspăt vopsite, spălate, ai fi zis că e ajun de sărbătoare. Acoperișurile înalte, noi, erau acoperite cu stuf.

Totul e rusesc și totul, totul te privește cu dușmănie.

În primele zile Tolstoi nu se prea simțea în largul său.

„Scriu pe 1 iunie de la stanița Starogladkovskaia. Cum am nimerit aici ? Nu știu. De ce ? Nici asta nu știu."

Îl cuprinde dorul de casă.

Încă de la Astrahan îi scria Tatianei Aleksandrovna Ergolskaia :

„Nu încetez să mă gîndesc la dumneavoastră și la toți cei de-acolo, uneori chiar îmi fac imputări că am părăsit

viața care mi-era scumpă datorită dragostei ce mi-o purtați ; dar e vorba doar de o întrerupere după care cu atît mai mare îmi va fi bucuria de a vă revedea și de a mă întoarce".

Tolstoi spera ca despărțirea să fie scurtă.

Din stanița Staroglądkovskaia trimite niște versuri glumețe prietenului său de la Kazan, Aleksandr Stepanovici Ogolin, care era logodit cu sora Zinaidei Molostova. Spera pe această cale să primească veşti despre Molostova.

Domnul meu
Ogolin
Scrie
Degrabă
Despre voi toți
În Caucaz
Este sănătoasă
Molostova ?
Fă un bine
Lui Lev Tolstoi.

Din jurnal reiese că Tolstoi o iubește pe Molostova : îi e dor de ea, visează la ea, dar nu-i poate scrie pentru că nu-i știe numele după tată. Sau poate că se lăsa într-adins în voia soartei pentru că numele după tată îl putea afla ușor, chiar de la Ogolin.

Staniţa e bogată, oamenii vorbesc rusește, o limbă veche, frumoasă. Mîncarea e neobișnuită pentru Tolstoi. De sărbători mănîncă porc și nisetru, plăcinte cu struguri și carne de porc ; beau vin cu găleţile. În zilele obișnuite mănîncă lapte acru fiert și un fel de pîine coaptă din mei. În zilele de sărbătoare se îmbracă în mătăsuri și haine cu galoane, joacă hore și bat în tobele din piele de crap. În zilele obișnuite se îmbracă simplu, dar și atunci poartă arme bogate.

Toți sînt sătui, liniștiți și mîndri.

Deasupra Terekului e ceață. Munții nu se văd, totul pare calm. Totuși nu se poate spune că e liniște. Staroglad-kovskaia e despărțită de munți doar prin Terek. Un vechi proverb căzăcesc spune : „Terekul fierbe — cazacul doarme ; Terekul tace — cazacul nu doarme".

Tolstoi nu doarme. Își amintește cu dor de Kazan, de Zinaida Molostova, o dragoste scăpată din mînă ce ar fi putut afla împlinire, de țiganca Katia.

La început Lev Nikolaevici a locuit în casa lui Aleksandr Ivanovici Sehin, cazac bogat, care vorbea ca orășenii, dar era cîrcotaș, cîștigase printr-un proces o livadă de la fratele său.

Mai apoi Lev Nikolaevici s-a mutat la fratele lui Sehin. Pe bătrîn îl chema Épifan, dar în staniță, pe stradă, lumea îl striga Eapișka, iar în nuvela *Cazacii* figurează sub numele de Eroșka.

Vara, cînd se topeau ghețurile din munți, apele Terekului se umflau, apoi scădeau și atunci abrecii făceau incursiuni pe malul căzăcesc pe care-l socoteau ca al lor.

Deci, malul stîng prezenta un pericol permanent. Cînd ieșeau la arat cazacii se împărțeau în grupuri de cîte zece zece pluguri erau înconjurate de cîteva căruțe în care stăteau de strajă copiii.

Arau femeile. Le însoțeau la cîmp cazacii înarmați, iar în livezi, printre pomii înalți, stăteau sentinele de pază.

În staniță era un clopot de alarmă ; între staniță, puncte de observație la înălțime, unde se așezau butoaie cu smoală prin a căror aprindere erau anunțați vecinii despre primejdie, noaptea prin flăcări, ziua prin fum.

Noaptea se închideau porțile și stătea un om de pază.

Trăiau în belșug, pămîntul rodea din plin struguri, porumb, pepeni, mei. Aveau și multe vite.

Iată cum descrie Tolstoi în *Cazacii* viața pe această fișie îngustă de pămînt roditor stăpînit de cazaci.

„...Pe fîşia roditoare, împădurită şi cu vegetaţie bogată, trăieşte din timpuri imemoriale o populaţie războinică, frumoasă şi bogată, formată din ruşi staroveri : cazacii de pe Greben.

Demult, foarte demult, strămoşii lor, schismaticii, au fugit din Rusia şi s-au stabilit dincolo de Terek, printre ceceni, pe Greben, primul lanţ de munţi păduroşi ai Ceceniei Mari. Trăind printre ceceni, cazacii s-au încuscrit cu ei şi şi-au însuşit obiceiurile, felul de viaţă şi moravurile acestor munteni ; dar au păstrat şi acolo, în toată puritatea ei de pînă atunci, limba rusă şi credinţa veche. O tradiţie, încă vie pînă în ziua de azi printre cazaci, glăsuieşte că ţarul Ivan cel Groaznic a venit odată la Terek, a cerut bătrînilor de pe Greben să se înfăţişeze în faţa lui, le-a dăruit pămîntul de dincoace de fluviu, i-a îndemnat să trăiască în pace şi bună înţelegere şi le-a făgăduit, în schimb, să nu-i silească nici la supunere, nici la schimbarea credinţei. Pînă în ziua de azi neamul căzăcesc se socoteşte rudă cu cecenii. Iubirea de libertate, de trîndăvie, de pradă şi de război constituie trăsăturile principale ale caracterului lor. Influenţa Rusiei se face simţită numai prin părţile ei rele o anumită stînjenire în alegeri, interzicerea de a avea clopote la bisericile schismatice şi obligaţia de a primi trupe în cantonament şi în trecere. Din născare cazacul îl urăşte mai puţin pe munteanul djighit care i-a ucis fratele decît pe soldatul cantonat la dînsul pentru a-i apăra staniţa, dar care i-a afumat casa cu tutun. Pe munteanul vrăjmaş îl stimează, dar pentru soldatul care-i este străin şi-l asupreşte are numai dispreţ. La drept vorbind, pentru cazac, mujicul rus este o fiinţă străină, sălbatică, dispreţuită, care în mintea lui se confundă cu negustorii ambulanţi sau cu emigranţii maloruşi, pe care îi poreclesc în derîdere «şepcari». Eleganţa cazacului constă în a imita portul cerkez. Cea mai bună armă şi-o procură de la mun-

teni, cei mai buni cai îi cumpără sau îi fură tot de la ei. Își face un titlu de glorie din cunoașterea limbii tătare și la chefuri vorbește tătărește chiar cu ai lui. Și, cu toate acestea, acest mărunt popor creștin, aruncat într-un colț al pămîntului, înconjurat de neamuri mahomedane pe jumătate sălbatice și de soldați, se consideră pe o treaptă înaltă de dezvoltare și nu-i socotește oameni decît pe cazaci. La tot restul omenirii se uită de sus. Cea mai mare parte a timpului, cazacul și-o petrece la cordon sau în expediții militare, la vînătoare sau la pescuit. Acasă, nu lucrează aproape niciodată... Pentru cazac, femeia este un fel de unealtă a bunei sale stări ; numai fetei nemăritate îi dă voie să petreacă. «Muierea» însă trebuie să muncească pentru el din tinerețe și pînă la adînci bătrînețe. Îi cere muncă și supunere, potrivit felului oriental de a privi femeia. Ca o urmare a acestui mod de a fi, femeia se dezvoltă foarte mult atît trupește cît și moralmente și, deși resemnată în aparență, capătă în viața casnică — ca pretutindeni în Orient — o influență și o autoritate incomparabil mai mare ca în Apus. La aceasta contribuie nu atît faptul că e înlăturată din activitatea socială, cît deprinderea ei de a munci din greu, bărbătește. Cazacul care socotește că, de față cu oameni străini, ar fi necuviincios să stea de vorbă cu «muierea» lui, necum să fie drăguț cu ea, cînd rămîne cu dînsa între patru ochi, îi simte, fără să vrea, superioritatea. Casa, averea, gospodăria, ea le-a agonisit și numai prin grija și munca ei se păstrează. Deși e ferm convins că pentru cazac munca e o rușine și că numai lucrătorul nogai și femeia se cuvine să muncească, simte în mod nelămurit că tot ce zice că-i al lui și de care se bucură este rodul acestei munci și că stă în puterea femeii — fie mamă, fie nevastă — pe care el o socotește sluga lui, să-l lipsească de toate aceste bunuri de care se bucură. ...Femeia

este de cele mai multe ori mai voinică, mai inteligentă şi mai frumoasă decît bărbatul".

Tolstoi vede în căzăcime un model de viaţă pentru întreaga Rusie : un popor format din ţărănime, fără nobili.

Ideea îl urmărea şi în perioada cînd termina nuvela *Cazacii* şi în timpul cînd lucra la şcoala din Iasnaia Poliana.

Şcoala de la Iasnaia Poliana cu frecventarea ei liberă, fără o programă anumită, înfiinţată pentru a depista şi forma copii talentaţi din rîndul ţăranilor, e ca o continuare, cu aplicare la pedagogie, a ideilor pe care se întemeia viaţa cazacilor.

Oamenii din staniţă trăiau fără teamă ; nu le era frică nici de munţi, nici de Terek, deşi, cînd se umfla Terekul, acoperişurile unor staniţe se cufundau în apele lui repezi şi tulburi. Apele năvăleau chiar în staniţe şi atunci oamenii plecau mai departe de rîu, părăsind vechile vii şi grădini.

Cazacii nu prea erau deranjaţi de guvernul ţarist. Vechile tradiţii căzăceşti erau legate de felul de viaţă al muntenilor, de obiceiurile ruseşti de altădată, ce căpătaseră aici un caracter nou.

La marginea pămîntului rusesc, dincolo de Volga, dincolo de nisipuri trăia o obşte ţărănească fără moşieri şi popi. Nu erau aici nici oameni săraci, nici femei chinuite, nu erau vechili ; aici nu puteai să biciui pe nimeni, dar era greu şi să mîngîi pe cineva.

Se spune că Pugaciov, după ce a fost înfrînt, ar fi vrut să plece la marginea pămîntului rusesc, la cazacii de pe Terek.

Acum, însă, şi aici se schimbase totul.

Apăruseră ostaşii, funcţionarii, banii, argaţii. Deveniseră o raritate cazacii care mai trăiau după legiuirile de demult. Epifan Sehin avea aproape optzeci de ani, şi spunea că atunci cînd soldaţii aveau ţarină el nu mai era un

băieţandru : deci, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, Epişka avea peste douăzeci de ani.

Iată cum l-a descris Tolstoi :

„Peste cîteva clipe în uşa izbei apăru chipul unchiului Eroşka. De-abia acum îşi dădu seama Olenin ce statură de uriaş are acest om şi cît e de vînjos, cu toate că barba lată îi era cu desăvîrşire albă şi cu toate că vîrsta şi munca săpaseră zbîrcituri adînci în obrazul lui oacheş-roşcat. Muşchii picioarelor, ai braţelor şi ai umerilor erau plini şi noduroşi ca ai unui tînăr. Pe cap avea cicatrice adînci, vizibile sub părul lui scurt. Gîtul gros, vînos, era acoperit de cute, ca la vite. Mîinile aspre îi erau pline de zgîrieturi. Uşor şi sprinten, Eroşka trecu pragul, se descotorosi de puşcă, pe care o aşeză într-un colţ, aruncă o privire repede, de cunoscător, peste catrafusele din odaie şi înaintă binişor pînă în mijlocul camerei, cu labele picioarelor întoarse în afară, călcînd fără zgomot în încălţămintea moale. Odată cu el, pătrunse un miros puternic, dar destul de plăcut, de cihir, de votcă, de praf de puşcă şi de sînge închegat"

Altădată om puternic, cunoscut în întreaga armată căzăcească, Eroşka îi spune acum Lukaşkăi :

— „Păi s-au schimbat şi vremurile şi oamenii. Voi, cazacii de azi, sîntеţi oameni de nimic. Şi pe urmă, uite cîţi ruşi ni s-au trimis aici ! Aştia te bagă la închisoare..."

Cazacii nu cunoşteau iobăgia şi Tolstoi cu servitorii săi era o apariţie nouă şi neplăcută pentru ei. La început se vorbea urît despre el.

Şi ţăranii ruşi care locuiau mai departe, spre Kizliar, trăiau liberi, fără moşieri.

De vreo zece ori a revenit Lev Nikolaevici în staniţa Starogladkovskaia. La început a stat aici împreună cu fratele său Nikolai Nikolaevici pe care-l iubea toată lumea : copiii, prietenii, subalternii. Era un om norocos, de cum

a început să scrie a reuşit să facă lucruri remarcabile. Dar omul acesta nu voia nimic, nu urmărea nici un scop şi, mai ales, nu voia să ocupe nici un loc în societate. Avea numai două pasiuni : vinul şi vînătoarea.

Vînătoarea şi vinul l-au împrietenit pe Nikolai Nikolaevici cu Epişka, pe care-l aprecia, pentru că bătrînul cazac cunoştea la perfecţie pădurea, găsea urma fiarelor şi ştia să povestească despre animale.

Datorită lui Epifan Sehin, Nikolai Nikolaevici a intrat şi el în literatură. Lui i-a închinat fratele lui Tolstoi un eseu *Vînătoarea în Caucaz*, remarcabil din punct de vedere literar.

Ivan Turgheniev spusese cîndva că lui Nikolai Nikolaevici Tolstoi îi lipsesc doar defectele pentru a deveni un mare scriitor. Eseul-schiţă *Vînătoarea în Caucaz* în care Nikolai Nikolaevici vorbeşte pe larg şi cu talent despre Epişka a fost publicată în 1857 în *Sovremennik*. După cum vedem Nekrasov i-a lansat pe amîndoi fraţii, şi pe cel mai mare şi pe mezin.

Vînătoarea este splendid descrisă. Epişka apare ca o fire poetică, iar vînătoarea devine o luptă eroică.

Pe Terek se vîna cu puşti. Epişka mergea la vînătoare cu o puşcă lungă şi veche, din care trăgea după metoda cecenilor, aşezînd-o pe nişte rezemătoare speciale.

Vînătoarea cu cîini, pe care o îndrăgise Lev Nikolaevici, nu era cunoscută aici ; de altfel nici nu erau ogari.

Cîinii din staniţa căzăcească trăiau într-un fel de semisălbăticie umblau singuri prin pădure, după vînat, se aciuiau pe lîngă mulţimea peştriţă a vînătorilor, erau neobosiţi, îndrăzneţi şi sălbatici.

La început, Tolstoi spunea că odată obişnuit cu tutunul turcesc nu poţi fuma tutun obişnuit, iar după vînătoarea cu cîini, cea cu puşti nu este interesantă.

Totuşi s-a lăsat ademenit de mrejele acestei vînători, care îţi dădea posibilitatea să rămîi singur în pădure, să te gîndeşti, să nu stai de vorbă cu nimeni.

Lev Nikolaevici se simţea izolat în staniţă fratele lui pleca des, ceilalţi ofiţeri îl ocoleau, socotindu-l îngîmfat, doar uriaşul Epişka ce-i mai povestea despre vremurile vechi şi în felul lui îl învăţa să trăiască, să vîneze fiare şi să descopere urma cerbilor.

Necesitatea îţi apare cîteodată travestită în haina întîmplării aşa spunea Hegel, filozoful ce pusese stăpînire în anii aceia pe minţile oamenilor.

Tolstoi s-a dus în Caucaz din întîmplare şi tot din întîmplare a rămas acolo vreme mai îndelungată ; întîmplător a făcut mult timp armata ca simplu soldat, întîmplător s-a împrietenit cu cazacul Epifan, dar toate laolaltă au însemnat o necesitate în viaţa lui şi el nu li s-a împotrivit.

Tolstoi se gîndea mai de mult cum să-şi aşeze viaţa pe noi temelii, cum să-şi orînduiască relaţiile cu ţăranii. Întîmplarea, pe care uneori o numim soartă, l-a adus, aici, în mijlocul cazacilor. Interesul pe care i l-a stîrnit viaţa din Starogladkovskaia, l-a făcut să revină de cîteva ori în staniţă.

Elaborarea nuvelei *Cazacii* a durat mult. În cei zece ani s-au născut nu numai noi variante, dar s-a schimbat întreaga concepţie despre viaţă a lui Tolstoi. Obiceiurile cazacilor liberi au devenit pentru el o posibilitate nouă de a organiza viaţa întregii omeniri. Căutînd să afle maniera potrivită pentru a zugrăvi traiul cazacilor, Tolstoi citea *Biblia, Iliada*. Dar esenţialul nu l-a aflat din cărţi. Cazacii l-au învăţat că viaţa celor ce muncesc este complicată şi în acelaşi timp ea reprezintă lucrul cel mai important. Tolstoi s-a străduit să dea expresie tocmai acestei vieţi.

La început se plictisise în staniță, pentru că trăise ca un călător pentru care un loc nou este plin de amintirile propriului său trecut și de visurile sale de viitor.

Îi scria Molostovei, de care îl despărțeau deșerturi și rîuri, fără să aibă intenția de a-i trimite scrisorile : de fapt nu erau scrisori, ci mai curînd însemnări de jurnal.

Își amintea cît de fericit fusese la Kazan „N-aș spune pentru că m-am îndrăgostit. O, n-o știam. Și mi se pare că tocmai această neștiință este principala caracteristică a iubirii și îi conferă un farmec aparte..." „Relațiile mele cu Zinaida au rămas la faza de năzuință curată a două suflete unul către celălalt."

Alături de Zinaida, apare în amintiri o țigancă : „Cîntecele, ochii, zîmbetele, sînii și cuvintele duioase ale Katiei sînt încă proaspete în amintirea mea. De ce să le notez ? Vreau doar să povestesc despre altceva. Observ că am obiceiul prost de-a face digresiuni... Deși Sterne, scriitorul meu preferat, are un talent uriaș de povestitor și pălăvrăgeala lui e plină de spirit, digresiunile sînt și la el greu de suportat".

Digresiunile continuă totuși. Tolstoi își aduce aminte de cîntecul Katiei : „...cîntecul pe care mi-l spunea Katia, ștînd pe genunchii mei, în seara în care mi-a povestit că mă iubește și că acordă altora atenție numai pentru că așa îi cere corul, dar că nu permite nimănui, în afară de mine, libertăți care se cer camuflate de pudoare. În seara aceea credeam din tot sufletul în pălăvrăgeala ei vicleană, țigănească, eram bine dispus, nici un musafir nu m-a supărat și de aceea iubesc și seara aceea și cîntecul ei".

Visînd astfel, Tolstoi îngîna un cîntec țigănesc. Un cazac care trecea pe uliță a crezut că melodia e calmîcă și a rîs de Tolstoi. Lev Nikolaevici crezuse, la început, că trecătorul s-a oprit ca s-o asculte.

În jurnal citim: „...bineînțeles, după aceasta nu mai puteam continua, nici să visez, nici să cînt".

Descrierea lui Tolstoi se desfășoară în mai multe planuri: află loc aici și amintirile despre Kazan și despre țiganea Katia și considerații generale despre digresiunile în literatură, despre cîntecele țigănești și toate acestea se întrepătrund cu realitățile staniței.

De multe ori va mai căuta Tolstoi înțelegerea ascultătorilor, de multe ori se va mai îndrăgosti și nu va ști să spună pe cine anume iubește, de multe ori va deschide ușa și nu va găsi în cameră pe cea pe care o căuta. Și la un moment dat va nota că o fată cazacă de care se îndrăgostise voluntarul Olenin, venit de la Tula, îl va repezi: „Pleacă de aici, scîrbosule".

STARÎI IURT. MISERBIEV. PRINȚUL BARIATÎNSKI

Tolstoi a ajuns apoi în fortăreața Starîi Iurt, din regiunea Terek, unde fratele său fusese trimis cu artileria să apere ostașii rămași în convalescență. Se aflau aici două regimente de infanterie și cîteva tunuri.

Tolstoi simțea cum îl apasă urîtul și nu-i putea înțelege cauza.

„Credeam înainte că urîtul se datorește lipsei mele de ocupație, trîndăviei. Nu, nu trîndăvia e de vină. Și în același timp din cauza acestei situații nu pot să fac nimic. Cel mai important e faptul că nu găsesc nicăieri ceva asemănător cu tristețea care m-a cuprins: nici în descrierile altora, nici chiar în închipuirea mea. Îmi imaginez că poți fi trist cînd ai pierdut pe cineva, sau după o despărțire sau cînd încerci o dezamăgire. Înțeleg că poți avea o deziluzie: ajungi să te plictisească totul; dacă vei fi fost adesea amăgit în așteptările tale nu mai aștepți nimic...

Toate acestea le înțeleg și în fiecare tristețe de ácest fel există și o parte pozitivă.

Tristețea pe care mi-o simt n-o pot înțelege și nici nu o pot explica. Nu am ce regreta, nici ce dori nu prea am, nu am de ce să fiu supărat pe soartă. Îmi dau seama ce bine s-ar putea trăi numai din închipuire — dar nu, nu pot, imaginația mea nu-mi făgăduiește nimic, năzuințe nu am. Să-i disprețuiești pe oameni — e și asta o plăcere sumbră —, dar nici asta nu pot, căci, pur și simplu, nu mă gîndesc la ei ; ba mi se pare ; iată un om cu suflet bun și simplu, ba mi se pare nu, mai bine să nu caut, de ce să greșesc ! Nu am decepții, totul mă amuză ; nenorocirea este că m-am apucat prea devreme de lucruri serioase în viață, m-am apucat de ele cînd nu eram copt pentru ele și o simțeam și o înțelegeam așadar, nu cred ferm nici în prietenie, nici în dragoste sau frumusețe, sînt decepționat de lucruri importante în viață iar în mărunțișuri mai sînt încă naiv ca un copil."

Starîi Iurt se afla la granița cu Cecenia.

Neobișnuita putere de muncă a lui Tolstoi ne uimește și aici. Lev Nikolaevici studiază limba localnicilor, face însemnări folclorice foarte exacte, care sînt primele lucruri scrise în limba darghină ; ele nu sînt atît exerciții ale unui tînăr ofițer, care încearcă o pasiune romantică pentru munți, cît mai ales o etapă pregătitoare pentru viitoarele povestiri despre Caucaz. Ecourile folclorice vor reveni peste multe decenii, ajutîndu-l pe Tolstoi să scrie nuvela *Hagi-Murad*.

Tolstoi face cunoștință cu un tînăr cecen. Sado Miserbiev ; tatăl acestuia fusese om bogat, dar își îngropase banii în pămînt, nu se știa unde și acum fiul trăia din expediente.

Despre Sado Tolstoi scria „își riscă uneori viața de douăzeci de ori, pentru a fura un lucru care nu prețuiește

nici 10 ruble ; şi nu o face din interes, ci pentru a-şi dovedi curajul".

Tolstoi a fost la Miserbiev în vizită, a primit de la el în dar o sabie scumpă. La rîndul lui i-a făcut cadou ceasul de argint al fratelui său. L-a învăţat pe cecen să-şi noteze cîştigurile şi pierderile căci toţi îl trăgeau pe sfoară pe Sado.

Şi Tolstoi se lăsa tras pe sfoară. Tînărul voluntar îşi propusese să nu cheltuiască mai mult de 10 ruble pe lună şi, într-adevăr, cu banii aceştia se putea trăi în staniţa Starogladkovskaia, dar Tolstoi pierdea la cărţi sute de ruble, jurînd mereu să se lase de cărţi şi luînd-o mereu de la cap. Jocul de cărţi, lucru obişnuit pe atunci, nu-l făcea să uite de natură, de Caucaz, de cazaci, de tovarăşii săi de vînătoare. Prin prisma traiului patriarhal al căzăcimii el începea să vadă într-un chip nou viaţa ţăranilor în genere.

Printre ofiţeri se afla un oarecare Knorring. El a trezit interesul lui Lev Nikolaevici ca obiect de descriere, de practică literară. Iată portretul, nuanţat de dispreţ, al acestui om care a fost la un pas de a-l nenoroci pe Tolstoi.

„O faţă lată, cu pomeţi proeminenţi, cu o moliciune care la cai se numeşte «cap cărnos». Ochi căprui, mari, care nu cunoşteau decît două variante : sau rîdeau sau aveau o privire ce nu spunea nimic. Cînd rîdeau rămîneau nemişcaţi, cu un aer tîmp. Restul semnalmentelor ca în paşaport."

La Starîi Iurt Tolstoi se plictisea. Se gîndea că va fi ucis fără prea mare emoţie. Gîndurile la moarte erau sincere şi în acelaşi timp desperarea era o parte a experienţei literare. Se afla de două săptămîni în Caucaz şi vroia să se schimbe. Deocamdată e mulţumit de un lucru şi notează la 13 iunie : „...De cîte ori ofiţerii au vorbit în faţa mea despre jocul de cărţi, am vrut să le arăt că şi mie îmi

place. Dar mă abţin. Sper că voi refuza, chiar dacă mă vor invita..."

E preocupat de jurnalul său. Tonalitatea acestuia se schimbă, devine mai matură, însemnările au un caracter mai concret „E o noapte senină, un vînt răcoros adie în cort gata să stingă luminarea... Stau lîngă cortul în care doarme Knorring (ce om nesuferit !)... E linişte. Se aude orice adiere de vînt, zborul vreunei gîze care se roteşte în jurul focului sau suspinul, oftatul cîte unui soldat..."

Aici, în acest cort, Tolstoi a pierdut la cărţi o sumă importantă, jucînd cu Knorring.

În nuvela *Hagi-Murad* ni se descrie scena în care Butler, ofiţer în corpul de armată al generalului Bariatînski, pierde la cărţi.

După aceasta Tolstoi se închide în sine, începe să lucreze şi mai mult, se hotărăşte să vîndă Iasnaia Poliana, ca să-şi plătească datoriile.

Deocamdată îi rămîne speranţa să ia viaţa de la capăt în Caucaz.

Pentru aceasta are însă nevoie de slujbă ; cea mai bună ar fi una în armată.

Lucrul cerea protecţie şi relaţii.

Tolstoi avea nevoie de protecţia prinţului Bariatînski.

Nu cunoaştem amănunte despre felul cum l-a primit prinţul Bariatînski pe Tolstoi. Ştim doar că la 17 august Tolstoi îi scrie din Starogladkovskaia Ergolskăi : „Acum două săptămîni m-am despărţit de Nikolenka ; el se află cu armata la izvoarele termale, iar eu mă aflu la cartierul general. Se va întoarce în septembrie. Sînt sfătuit de mulţi să intru aici în serviciul militar, mai ales de prinţul Bariatînski, a cărui protecţie este atotputernică".

Această observaţie optimistă se bizuia pe cele scrise de Nikolai Nikolaevici după participarea lui Tolstoi la un atac : „Prinţul Bariatînski a spus cuvinte foarte frumoase

la adresa ta, se pare că i-ai plăcut şi ar vrea să te ia pe lîngă el".

După ce pierduse la jocul de cărţi Tolstoi se simţea dezorientat. Scrisorile adresate mătuşii sînt contradictorii ; nu-i mărturiseşte păcatul, dar îl simţim cum dă din colţ în colţ, nu are bani nici să se întoarcă la Tula şi nici să rămînă în Caucaz...

Salvarea trebuia căutată aici, în Caucaz. Să se întoarcă la Tula fără grad de ofiţer, fără vreo decoraţie, însemna să piardă definitiv stima celorlalţi. Din Caucaz nu putea reveni decît acoperit de glorie ; situaţia lui Tolstoi era grea pentru că nimeni nu-l trimisese în Caucaz, se dusese singur şi o făcuse punîndu-şi speranţa într-o protecţie.

Lev Nikolaevici era convins că de vreme ce vorbeşte franţuzeşte, este conte şi umblă cu mănuşi pe stradă, Bariatînski, cu care avea cunoştinţe comune, trebuie să-l ia sub protecţia lui.

Mai tîrziu, Bariatînski a fost descris în schiţa *Incursiunea* cu ironie şi invidie.

Întîlnirea întîmplătoare cu Bariatînski l-a reţinut pe Tolstoi în Caucaz şi a transformat călătoria într-un lung serviciu militar, făcut în cele mai grele condiţii şi care pe deasupra nici nu a fost considerat multă vreme drept serviciu cu adevărat, căci Lev Nikolaevici se înscrisese voluntar.

La 3 iulie 1851 Tolstoi mărturiseşte în jurnal cît de mult înseamnă pentru el Bariatînski : „Am luat parte la atac. Şi de astă dată am acţionat prost : inconştient mi-a fost frică de Bariatînski. De altfel sînt atît de slab, atît de stricat, am făcut atît de puţine lucruri ca lumea, încît nu pot să nu cad sub influenţa unuia ca Bariatînski".

Deşi se autodispreţuieşte din cauza lui Bariatînski, acesta rămîne pentru Tolstoi o culme de neatins în acele timpuri.

La 28 august Lev Nikolaevici împlineşte 23 de ani. Se consideră un ghinionist, un jucător de cărţi, un laş „Am avut femei, m-am dovedit slab în multe împrejurări, în relaţiile obişnuite cu oamenii, în faţa unui pericol, la jocul de cărţi, şi, ca şi înainte, mă simt terorizat de o jenă falsă. Am minţit mult. Dumnezeu ştie de ce am plecat la Groznaia ; iar acolo n-am avut curajul să mă apropii de Bariatînski"

Tolstoi îl disprețuieşte pe Bariatînski. Continuă să fie supărat şi la Tiflis, cînd îşi aduce aminte de prinţ ; speră încă în bunăvoinţa lui, deşi îşi dă seama de pe acum de distanţa care îi desparte.

DRUMUL SPRE TIFLIS ŞI PRIMELE IMPRESII

Luna septembrie a anului 1851 Lev Nikolaevici a petrecut-o în staniţa Starogladkovskaia. Mergea la vînătoare, umbla după fetele cazace, bea, scria, traducea, se ducea pînă la fortăreaţa Groznaia şi în Starîi Iurt.

Se punea problema să intre în serviciul militar. Nikolai Nikolaevici se pregătea să plece la Tiflis. Lev Nikolaevici simţea că-l apucă urîtul cînd se gîndea să rămînă singur.

Fraţii au plecat împreună. Drumul era lung. În munţi stăpînea Şamil. Au pornit-o mai întîi spre nord-vest pînă la staniţa Ekaterinogradskaia, apoi spre sud, prin Vladikavkaz, prin defileul Darial, prin trecătoarea Krestovîi. Au călătorit şapte zile. Primele o sută de verste au fost neinteresante, — podiş, valurile monotone ale Terekului, staniţe cunoscute.

Vladikavkazul i-a întîmpinat pe călători cu pădurile sale de fag şi stejar, care coborau de pe versanţii munţilor pînă spre suburbiile oraşului. Terekul curgea tumultuos,

săltînd peste bolovanii cenuşii şi netezi, căraţi din munţi. Străzile erau pavate cu aceiaşi bolovani.

Drumul înainta prin cîmpia ce se îngusta treptat. Terekul era din ce în ce mai zgomotos, munţii se apropiau, strîngînd în braţele lor rîul repede. Drumul urca săpat în munte.

Jos — se auzea rîul repede, urlînd zgomotos, sus — era cerul.

Tolstoi călătorea pe urmele lui Puşkin şi Lermontov.

Defileurile urmau unul după altul, turnuri rotunde străjuiau trecerile, ferecîndu-le. Locurile erau strîmte şi întunecate.

Tufişurile păreau agăţate de stînci, deasupra lor străluceau gheţarii ca nişte şuviţe albe. Drumul trecea de pe un mal al Terekului pe celălalt, peste poduri ce abia se ţineau. Pe neaşteptate, munţii s-au dat în lături.

Satul Kazbek este aşezat la o mie şapte sute cinci metri deasupra nivelului mării. De jur împrejur munţi, iar în mijlocul lor se vede de departe, imens, împodobit de gheţuri, Kazbekul. Pe o stîncă neagră, ieşind în afară, se înalţă o bisericuţă cu turlă ascuţită ; norii strîmtoraţi de defileu se strecoară în spaţiul dintre Kazbek şi biserică.

Tolstoi a urcat pînă la biserică. Biserica era mică, lăsată în părăsire.

Au pornit mai departe drumul se îngusta iarăşi, zăpezile coborau pînă aproape de drum. Cotind, drumul urca pe versantul nordic spre crucea ce se zărea în defileul Krestovîi.

Crucea se vedea tot mai desluşit : era mare, de piatră.

Se făcea tot mai frig, şi era tot mai multă linişte. Terekul rămăsese undeva departe, apele tăcuseră, gheţarii amuţiseră ; aerul părea cristalin.

Apoi începu coborîşul.

Apărură livezile şi crîngurile.

Gruzia i-a întîmpinat ospitalieră. Au vizitat Duşeta şi orăşelul de piatră Mţhet, parcă uscat de vremuri, cu o bisericuţă din secolul al XI-lea.

Două rîuri : Kara cea tulbure şi Aragva cea alb-albastră se întîlneau lîngă podul construit de romani ; iar sus se înalţa vechea biserică descrisă de Lermontov în poemul *Mţîri.*

Oraşul e plin de trăsuri, cai, cămile, pe străzi o mulţime pestriţă, balcoanele caselor par să atîrne deasupra uliţelor, care se întîlnesc în pieţe triunghiulare.

Pe străzile înguste şi abrupte urcă fără grabă măgăruşi, purtînd în spinare coşuri.

La marginea oraşului, vezi case scunde, ca la Kizliar, cu acoperişuri drepte. În partea de nord sînt construcţii europene cu ferestre mari. Palatul guvernatorului se află în faţa teatrului.

La piaţă vînzarea se face pe tejghele, sub cerul liber.

Meseriaşii lucrează cu uşile larg deschise, stînd jos pe podea.

E o viaţă nouă, bogată, interesantă, ca un caleidoscop.

Nimeni nu-i bagă în seamă pe cei doi călători.

Nikolai Nikolaevici priveşte obosit, el a mai văzut toate astea. Tolstoi şi Vaniuşka mijesc ochii din cauza soarelui puternic, a frunzelor de un galben strălucitor şi a rochiilor ţipătoare.

Era în noiembrie luna fructelor, a mustului, a recoltei strînse în hambare.

DEMERSURI PENTRU A OBŢINE O SLUJBĂ

Părea să fie un lucru destul de simplu ca acest conte tînăr care terminase liceul, nu făcea parte din vreo socie-

tate secretă, şi, în afară de aceasta, mai avea şi un frate ofiţer pe acelaşi front, să găsească o slujbă în armată.

A doua zi după sosirea sa la Tiflis, Tolstoi s-a înfăţişat generalului Brimmer Eduard Vladimirovici, comandantul artileriei în corpul de armată din Caucaz.

Lev Nikolaevici purta haine cusute la cel mai bun croitor din Petersburg, Charmeur ; pe lîngă aceasta îşi cumpărase la Tiflis o pălărie pliabilă de zece ruble. Trebuia să fi fost un tînăr chipeş, deşi cam timid.

Generalul Brimmer a examinat cu pedanterie tipic germană documentele prezentate de Tolstoi, apoi i-a răspuns că nu-l poate primi în serviciul militar pentru că lipsea demisia din slujba civilă şi certificatul de la Haroldie privind rangul nobiliar. Generalul l-a sfătuit, binevoitor şi politicos, să aştepte să sosească actele de la Petersburg.

Lev Nikolaevici a aşteptat două săptămîni. Nu credea să întîmpine greutăţi, mai ales că avusese noroc să întîlnească o veche cunoştinţă de la Petersburg, pe prinţul Gheorghi Konstantinovici Bagration-Muhranski.

Acesta avea multe relaţii la Tiflis, deşi nu ocupa un post însemnat — era doar consilier de colegiu.

Prin Bagration Tolstoi a făcut cunoştinţă cu familia prinţului Ciavciavadze, unde a cunoscut-o pe Manana Orbeliani, vestită pentru frumuseţea ei în toată Gruzia, pe care apoi a descris-o în *Hagi-Murad*.

Lev Nikolaevici rămăsese fără bani şi se afla într-o situaţie foarte încurcată : locuia pe malul drept al rîului Kura în colonia germană, unde închiriase două camere destul de curate cu cinci ruble de argint pe lună, pentru că vorbise nemţeşte cu proprietarul. Aştepta să-i vină actele. Nu se putea întoarce la Starogladkovskaia pentru că avea de plătit acolo o datorie, nu putea să revină la Tula pentru că era de aproape un an în Caucaz şi nu primise nici slujbă, nici decoraţii.

Dacă plecase în Caucaz trebuia să se întoarcă încununat cît de cît de glorie militară.

Muncii literare îi acorda prea puţină importanţă. Scria mătuşii sale „Ţineţi minte, scumpă mătuşă, că m-aţi sfătuit odată să scriu romane ; iată că v-am ascultat sfatul ; preocupările de care vă vorbesc sînt literare. Nu ştiu dacă se va publica vreodată ceea ce scriu, dar mă distrează această muncă, şi pe urmă sînt de atîta timp şi cu atîta sîrguinţă preocupat de ea, încît nu-mi vine să mă las de ea".

La data aceea Tolstoi lucra la a doua versiune a nuvelei *Copilăria*.

Între timp s-a îmbolnăvit. Î-a scris fratelui său la Starogladkovskaia că nu are bani nici pentru medicamente, nici pentru doctor, şi nici nu poate pleca, rugîndu-l să-i trimită o sută patruzeci de ruble.

Dar cum se apucase să joace biliard pierdea şi puţinii bani ce-i mai rămăseseră.

Prieteni nu avea. Fraţii nu răspundeau la scrisori sau scriau de complezenţă. Numai mătuşa Ergolskaia răspundea cu dragoste şi fără pic de ironie scrisorilor lui lungi, pline de speranţe neîmplinite şi de îndoieli.

Tolstoi avea conştiinţa poziţiei sale sociale ; se simţea nobil şi încă un nobil de viţă veche, rudă cu familia Gorciakov, deci era un om care avea putere. Aici, însă, la Tiflis, s-a trezit în postura unui cerşetor, a unui om căruia, spre ruşinea lui, nu-i ajung banii să trăiască.

La 23 decembrie 1851, de la Tiflis, Lev Tolstoi îi scrie fratelui său, Serghei Nikolaevici, o scrisoare lungă şi glumeaţă în care vorbeşte între altele de Bagration şi de prinţul Bariatînski.

„L-am cunoscut în timpul atacului la care am participat sub comanda lui şi apoi am petrecut cu el o zi într-o

fortăreață. Era cu noi și Ilia Tolstoi, pe care l-am întîlnit tot aici."

După care urmează decepțiile „Această cunoștință, fără îndoială, nu m-a distrat prea mult pentru că-ți dai seama cum poate privi un general pe un junker".

Situația lui Tolstoi, care era simplu soldat, semăna cu cea a unui exilat, a unui surghiunit ; așa se și vorbea despre el la Piatigorsk, cînd a ajuns acolo.

Posibilitatea de a discuta cu Bariatînski, de a-i aduce aminte ca din întîmplare despre cunoștințele comune, însemna pentru Tolstoi reîntoarcerea în societatea din care făcea parte. De fapt Tolstoi nu se simțea în largul său printre cei de condiția lui. Acest lucru îl va înțelege însă mai tîrziu.

În iulie 1853 se va întîlni la Piatigorsk cu Mașa, sora lui mult iubită, și cu soțul acesteia, și în același timp vărul lui, Valerian Tolstoi. Cu uimire va nota în jurnal că și aceștia îl primesc cu răceală, că nu se simte bine cu ei, drept care se va întreba „Sau poate eu nu sînt făcut pentru această lume ?"

Fratele Nikolenka a trimis actele, dar printre ele nu se afla demisia. Nikolenka nu avea nici o vină că Tolstoi pur și simplu nu-și înaintase demisia la Tula, crezînd că va reveni curînd.

Generalul Brimmer, în care Tolstoi își punea toate speranțele, s-a declarat bolnav și nu l-a mai primit. Prințul Bagration a pus o vorbă bună pentru Tolstoi pe lîngă generalul Volf, șeful statului major. Acesta a făgăduit să se ocupe de problemă, dar cancelaria lui a luat vacanță de sărbători. Prințul Bariatînski, pe care se bizuia Tolstoi, a plecat.

Banii se terminaseră definitiv, cînd pe 3 ianuarie s-a primit o hîrtie, neclar formulată, prin care se anunța că

Tolstoi, subofiţer de artilerie de clasa a IV-a, fost registrator de colegiu, trebuia să se prezinte la bateria sa.

Lev Nikolaevici este în culmea fericirii. Îi scrie fratelui Serghei o epistolă lungă sfătuindu-l şi pe el şi pe fratele Mitea, care nu-şi făcuse încă nici un rost, să vină în Caucaz. Despre propriile sale treburi povesteşte astfel :

„...pot spune că am acţionat eroic — mi-am luat prin luptă decizia de numire, — acum stau toată ziua acasă, citesc, scriu şi aştept banii".

Tolstoi nu ştia încă ce festă i se pregătea.

De fapt, generalul Brimmer nu-l angajase pe Tolstoi în serviciul militar, el trimisese toate hîrtiile mai departe Ministerului Armatei, scăpînd cu o abilitate nemţească de tînărul pisălog şi de cererea acestuia.

Tolstoi a luat parte, apoi, la bătălii grele : împreună cu fratele său a atacat un aul cecin într-o zi ceţoasă şi detaşamentul lui a capturat de la duşmani atelajele. Dar nu a putut primi nici decoraţie, nici nu a putut fi înaintat în grad pentru că nu făcea parte efectiv din armată, ci „era oarecum în serviciul militar" „pînă la examinarea situaţiei" pînă cînd actele lui umblau pe la diferite instanţe, iar el căuta să-şi găsească o protecţie.

Peste cîteva luni Ergolskaia îl întreba uimită de ce continuă să se agite cu angajarea în armată cînd, după propriile lui cuvinte, fusese deja angajat.

Răspunsul lui Tolstoi nu era prea explicit.

El îşi începea misiva către Ergolskaia, spunîndu-i că plînsese cu lacrimi dulci la citirea scrisorilor ei. Apoi îi spunea că Sado Miserbiev cîştigase la cărţi poliţele pe care el le dăduse lui Knorring, că le rupsese şi că în seara dinainte de a afla despre poliţe el se rugase mult, deci socotea că ceea ce se petrecuse era o adevărată minune.

În vremea aceea, sentimentul religios al lui Tolstoi, uneori entuziast, alteori ușor sceptic, nu depășește atitudinea obișnuită a oamenilor din societatea lui.

Între timp lucra la *Copilăria*, scria pagină după pagină, capitol după capitol, scria, refăcea, iar ceea ce povestea rudelor sale era colateral adevăratei sale vieți.

Munca era neîntreruptă, zilnică, se desfășura pe multe făgașuri, urmărind extragerea aurului din nisipul aurifer, nuvela devenea din ce în ce mai clară, mai simplă, pregătind terenul și pentru alte opere ce nu-i vor semăna însă.

La începutul lui 1852 Tolstoi era aproape fericit. Pleca de la Tiflis ducînd o misivă secretă în care, credea el, se afla și decizia cu numirea lui ; pleca la staniţa Starogladkovskaia care devenise un cămin pentru el.

DURERILE ȘI BUCURIILE DE LA STAROGLADKOVSKAIA

La 14 ianuarie 1852 Tolstoi ajunge din nou la Starogladkovskaia.

În timpul călătoriei scrisese misive lungi mătușii Ergolskaia și fratelui său Serghei Nikolaevici, în care vorbea despre Iasnaia Poliana și visa să-și reia viața dinainte, în conacul vechi, ignorînd timpul care trecuse. Pe mătușă o vedea luînd locul bunicii, pe Agafia, pe cel al Praskoviei Isaevna, mătușa îl va certa pe Liova că mănîncă cu mîinile, pe Nikolai că nu s-a spălat pe mîini.

Pe Nikolenka nu l-a găsit la Starogladkovskaia : plecase pe front ; știrea a aflat-o de la doi servitori veniți de la Iasnaia Poliana, Dmitri și Aleksei. Tot ei i-au transmis că mătușa e bine, sănătoasă, că boierii ceilalți merg la vînătoare ; servitorii au adus provizii, probabil nu prea multe, și patru cîini doi gonași, Katai și Pozor, un cîine

cu botul negru, Bulka, probabil de rasă buldog, şi Pomcişka.

Cei doi servitori au rămas la dispoziţia lui Lev Nikolaevici.

Lev Nikolaevici era un om plin de contradicţii, născut şi format de epoca sa, educat într-o casă de nobili, unde ţăranii nu erau nici bătuţi, nici chinuiţi, dar unde relaţiile cu slugile aveau un caracter aparte. Lev Nikolaevici considera, de exemplu, că trebuiau înrolaţi ca soldaţi nu mujicii, ci slugile.

După multe îndoieli l-a luat la Sevastopol pe Dmitri, care, se pare, era un servitor cu experienţă, deşi cu unele păcate pe care le aveau însă şi Nikolai şi Lev Tolstoi. La Starogladkovskaia vinul era ieftin, toţi beau.

Dmitri l-a însoţit pe Tolstoi în expediţia care ne este descrisă în povestirea *Tăierea pădurii*. Apoi Dmitri a fost cu Tolstoi şi la Sevastopol. La 31 martie 1852, Tolstoi nota în jurnalul său „Dmitri bea, dacă şi mîine va face la fel, va fi biciuit".

Lev Nikolaevici citea cu emoţie nuvela *Anton Goremîka*, plîngea în scrisorile către mătuşa sa, dar, ca şi fraţii lui, se socotea mai înţelept decît ţăranii şi, deci, obligat să-i îndrume prin toate mijloacele de care dispunea.

Dostoievski în cuvîntarea sa la jubileul lui Puşkin spusese că Evgheni Oneghin nu-şi bătea ţăranii, pe cînd Aleko o făcea cu siguranţă.

La Starogladkovskaia, în acel fund de ţară, Tolstoi se comporta ca Aleko, iar Epişka precum Bătrînul ţigan ; Tolstoi începea să înveţe cum să se comporte într-un fel nou cu oamenii. Aici, în staniţa Starogladkovskaia şi apoi la Sevastopol, a înţeles că soldaţii şi ţăranii nu trebuie bătuţi, că imperiul care se sprijină pe bătaie are o temelie şubredă, se face de ruşine şi suferă înfrîngere după înfrîngere.

Erau vremuri vechi, tulburi, dinainte de reformă, cînd Rusia nu ajunsese încă la acea situaţie revoluţionară care distrusese, cel puţin în cuvinte, iobăgia, lăsînd însă intact imperiul.

Tolstoi se împrieteneşte cu cecenii, cu Sado şi Balta, notează cîntecele lor cu exactitate. Sînt primele însemnări ale cîntecelor muntene. Serviciul merge aşa şi aşa ; Tolstoi este în artileria de munte ; pe vremea aceea tunurile grele nu puteau fi transportate prin Caucaz, armata înainta uneori prin locuri neumblate. Tunurile de munte erau purtate pe braţe ; explozibilul nu avea putere mai mare decît grenadele de mînă de astăzi.

Triburile muntenilor erau înzestrate cu artilerie trimisă de Anglia. Iar puştile lor aveau raza de tragere mai mare decît cele ale ruşilor construite pe vremea lui Petru.

Bătăliile nu luaseră încă amploare. La Londra, la Paris se vorbea despre ofensiva Rusiei în Orient, se dădea lupta pentru „trecători" *, pentru Balcani, pentru Orientul Apropiat ; Şamil ţinea pe loc în Caucaz o armată rusească numeroasă ; înviorarea luptelor din Caucaz prevestea începutul războiului în Orient, atacul Angliei, al Franţei asupra Rusiei.

La Starogladkovskaia părea să fie vorba de atacuri disparate, totuşi armata rusească devenea tot mai numeroasă şi acţiona tot mai energic.

În februarie, Tolstoi a participat la o operaţie militară destul de importantă : detaşamente mari porniseră unul în întîmpinarea celuilalt, tăind drumuri prin pădure, cu gîndul să dezbine Cecenia nesupusă. Avuseseră loc bătălii grele, tunurile fuseseră trecute peste rîuri îngheţate, pierderile în oameni fuseseră mari.

* Este vorba de trecătorile Dardanele care fac legătura dintre Marea Neagră şi Marea de Marmara.

Deşi Tolstoi se comporta în bătălii ca un om curajos, era nemulţumit de sine însuşi, socotea că nu dovedise destulă vitejie.

Schimbul de focuri de artilerie avusese loc în ceaţă, tunurile cu bătaie lungă ale muntenilor făcuseră multe victime printre artilerişti ; un tun din bateria lui Nikolai Nikolaevici fusese lovit, un cal ucis. Nikolai Nikolaevici nu vroise să renunţe la harnaşament şi reuşise să-l scoată de sub ploaia de gloanţe. Arătase o perfectă stăpînire de sine, pe cînd Lev Nikolaevici fusese tulburat. Scria în jurnal : „Starea mea sufletească în timpul pericolelor mi-a deschis ochii. Îmi plăcea să-mi închipui că sînt absolut calm şi cu mult sînge rece în pericol. Dar nu m-am comportat ca atare în timpul luptelor din 17 şi 18".

Era o mare deziluzie.

Problema avansării se tot lungea, se încurca : Tolstoi nu mai putea părăsi serviciul militar, dar nici de rămas nu-i convenea să rămînă ; au fost cazuri cînd ar fi putut primi Crucea Sf. Gheorghe, o dată însă Tolstoi a cedat-o unui soldat, altă dată, jucînd o partidă de şah, a scăpat parada şi în loc să primească decoraţia s-a ales cu zile de carceră.

Totul era încurcat, ca urmele prin pădure.

Tolstoi se socotea nefericit, credea însă că adevărata fericire este să faci bine altora.

Viaţa îi aducea totuşi bucurii, mari bucurii. Odată, s-a dus la vînătoare cu gonaşii şi cu Bulka era în ziua de 29 octombrie 1852. Mistreţul, cînd e încolţit de cîini, se refugiază în desiş, spumegînd de furie. Este unul din animalele cele mai fioroase la vînătoarea cu puşca.

Tolstoi a întîlnit mistreţul în desiş ; acesta a pus pe fugă cîinii, Bulka cea vitează s-a ales cu burta sfîşiată. Tolstoi a tras de la o distanţă atît de mică, încît i-a pîrlit mistreţului părul. Era mulţumit că fusese curajos. Iată ce-i

scria mătușii sale : „În cele 18 luni petrecute în Caucaz, m-am făcut mai bun, am să mă străduiesc să trăiesc cu folos și ceilalți doi ani... Cu sănătatea stau bine, ocupațiile îmi sînt aceleași, vînătoarea îmi face plăcere ca și înainte. Săptămîna trecută am omorît un mistreț ; n-am simțit niciodată o bucurie mai mare".

ÎN AJUNUL SUCCESULUI

În dimineața zilei de 29 martie 1852 Tolstoi a făcut scrimă, folosind floreta și masca trimise de la Iasnaia Poliana, a luat masa, a scris și apoi a început să se căiască. Îl chinuia meschinăria vieții sale, pe care o disprețuia, se acuza că nu are o fire armonioasă, și în același timp spera să fie cu adevărat mai presus de oamenii obișnuiți. Scria

„Sînt bătrîn (avea douăzeci și patru de ani — V. Ș.) epoca de formare a personalității mele sau a trecut sau este pe trecute iar pe mine mă tot chinuie setea... nu de glorie, glorie nu vreau și o disprețuiesc, ci setea de a înrîuri fericirea și folosul oamenilor. — Oare voi muri cu această dorință neîmplinită ? — Sînt gînduri, pe care nu mi le mărturisesc mie însumi, dar pe care le prețuiesc într-atît, încît fără ele viața mea nu ar mai avea nici un rost".

Simțea totdeauna dorința să acționeze direct asupra vieții, s-o schimbe, nu știa însă cum s-o facă ; își ascundea gîndurile, pentru că încă nu le descifrase întru totul nici în propriul său suflet. Eșecurile mici, dar și dureroase, îl supărau și îl îmbătrîneau, la douăzeci și patru de ani.

I se pare că nu scrie destul de bine : „Am scris o nuvelă despre vînătoare ; dar acum îmi disprețuiesc munca, pe mine însumi, și pe cei ce o vor citi ; nu mă las de treaba asta numai pentru că sper să-mi alung în felul acesta plic-

tiseala, să capăt obișnuința de a munci și să fac plăcere Tatianei Aleksandrovna".

Seara după ce termină de scris la *Copilăria*, Tolstoi stă de vorbă cu Epișka. Se gîndește să scrie și o mică povestire despre viața cazacilor, dar se abține —, nu trebuie să sari de la un lucru la altul ; citește cu pasiune pe Buffon, vechiul naturalist, care scria despre animalele domestice cu o mare simplitate și în amănunt, fără să se grăbească, convins de interesul cititorului.

Tînărul Tolstoi trecuse deja printr-o școală a literaturii, dar nu umblase pe drumurile ei largi, ci pe cărări ; îl știe pe Sterne, pe Buffon, citește reviste vechi. Îi citește desigur pe clasicii ruși, se compară cu scriitorii ruși contemporani, Turgheniev, Goncearov, poate Panaev, și-și zice că talentul lui nu se aseamănă cu al lor.

Îl atrage cînd „generalizarea", adică subordonarea amănuntelor unei idei conducătoare, cînd „mărunțișurile", adică amănuntele. Trebuie găsită calea de mijloc ; toate frunzele din pădure sînt frunze, dar nu există două frunze identice.

Omul trebuie descris ca o frunză. Faptul că avem în față o frunză de stejar este generalul, lucrul principal, dar cînd scrii despre om, trebuie să scrii despre un anumit om, unic, prezentîndu-l atît generalizat cît și individualizat. Pe Tolstoi îl preocupau diferențele dintre oameni, căuta să afle arta de a uni diferite trăsături de caracter într-o singură imagine.

Planurile erau ispititoare. Tolstoi se gîndește tot mai mult să scrie un roman despre viața moșierilor ruși. La 3 august 1852, după ce-l citise pe Aristotel notează „În romanul meu voi arăta tot răul pe care-l reprezintă guvernarea în Rusia și dacă voi fi satisfăcut de munca mea, voi consacra tot restul vieții mele întocmirii unui plan de conducere aristocratică, electivă, care să meargă mînă în mînă

cu monarhia, pe baza alegerilor existente. Iată un scop demn de o viață virtuoasă".

Să nu ne mirăm. Cu puțin înainte de a fi arestat, Petrașevski înaintase Consiliului Nobilimii un proiect de rentabilizare a moșiilor prin sistemul falansterelor.

În sfîrșit prima operă literară a lui Tolstoi a fost terminată și expediată. Tolstoi o anunță pe Ergolskaia, scriindu-i din Piatigorsk, în mai 1852 „...treburile mele literare înaintează încetișor, deși nu mă gîndesc încă să dau ceva la tipar. E o lucrare pe care am început-o demult, am refăcut-o de trei ori și am intenția s-o mai refac o dată ca să fiu mulțumit de ea ; parcă aș fi Penelopa, dar asta nu mă deranjează, nu scriu din ambiție, ci din plăcere ; găsesc plăcere și foloase în această muncă, de aceea și muncesc".

Scriind apoi din nou și interesîndu-se de vînzarea satelor sale, Tolstoi adăuga : „De mult nu am mai avut atîtea treburi pe cap ca astăzi : am de trimis opt scrisori, astăzi expediez romanul meu *la Petersburg, cererea și procura* și, pe deasupra, tot astăzi plec la cura de ape minerale".

Timpul trecea încet. La 4 iulie Tolstoi trimisese manuscrisul lui Nekrasov la *Sovremennik*, cea mai bună revistă la acea dată, anexînd o scrisoare scurtă, rece și foarte precisă.

„Rugămintea mea Vă va deranja atît de puțin, încît sînt convins că nu mă veți refuza. Aruncați-vă ochii peste acest manuscris și dacă nu e vrednic de a vedea lumina tiparului, înapoiați-mi-l."

Mai departe urmează rugămintea de a nu fragmenta arbitrar manuscrisul, scrisoarea încheindu-se cu laude la adresa redactorului : „Sînt convins că un redactor cu experiență și de bună credință, mai ales în Rusia, prin situația sa, de mijlocitor permanent între scriitor și cititor, poate să-și dea seama totdeauna dinainte de succesul unei opere și de părerea publicului despre ea".

Omul care scrie această scrisoare își cunoaște valoarea, deși are și dubii, drept care anexează bani pentru returnarea manuscrisului.

Scrisoarea odată expediată, Tolstoi pleacă mai întîi la Piatigorsk, apoi revine la Starogladkovskaia ; viitorul îi părea nebulos.

La 28 august notează : „Am împlinit 24 de ani, și pînă acum n-am făcut nimic ; simt că de 8 ani nu mă lupt degeaba cu îndoielile și pasiunile. Dar care mi-e destinul ? O va arăta viitorul. Astăzi am omorît trei sitari".

A doua zi Lev Nikolaevici a primit de la Nekrasov o scrisoare destul de scurtă, dar favorabilă.

„Manuscrisul este atît de interesant — spune Nekrasov — încît am să-l public. Întrucît nu cunosc continuarea, nu pot da un răspuns definitiv, mi se pare totuși că autorul are talent."

Urmează aprecieri mai concrete : „În orice caz, orientarea autorului, simplitatea și autenticitatea conținutului, constituie o calitate incontestabilă a acestei opere".

Nekrasov nu știa numele autorului ; îl sfătuia totuși să renunțe la inițiale și să semneze cu numele întreg.

Tolstoi notează în această zi „Am fost cu Nikolenka la vînătoare ; am omorît un fazan și un iepure".

Continuă cu o notă scurtă că a primit o scrisoare dezgustătoare de la Kostenka Islavin : „...și una de la redactor, care m-a bucurat pînă la prostie. Nici un cuvînt despre bani însă ! Mîine, epistole : lui Nekrasov, Buemski și apoi scriu".

Pe 30 august Tolstoi nu a scris scrisorile. Pe 5 septembrie citim în jurnal : „Am scris lui Nekrasov", dar scrisoarea a fost trimisă abia pe 15 septembrie.

Între timp, Nekrasov, fără să aștepte răspunsul lui Tolstoi, trimite pe 5 septembrie a doua misivă. Scrisoarea e foarte serioasă. Nuvela a fost culeasă și urmează să apară

în nr. 9 al *Sovremennik*-ului. Şi în continuare, aprecierea ei :

„...citind atent corectura... mi-am dat seama că nuvela este cu mult mai bună decît mi s-a părut la prima lectură. Pot să afirm că autorul are talent. Cred că această convingere în momentul de faţă este cea mai importantă pentru dumneavoastră ca începător".

În continuare se spune că numărul revistei cu povestirea va apare a doua zi.

Tolstoi i-a comunicat lui Nekrasov numele său deoarece pînă atunci semnase cu iniţialele L.N.T. Nu-şi dă încă seama ce s-a întîmplat. Îi pare însă rău că redactorul trece sub tăcere problema banilor, de care are nevoie urgent, chiar a doua zi, căci a rămas fără o leţcaie.

Situaţia lui Tolstoi în armată era de nesuportat ; fără îndoială făcuse şi el o serie de paşi greşiţi ; ba îşi dăduse demisia, ba şi-o retrăsese, sperînd într-o avansare. L-au scos din încurcătură Iasnaia Poliana şi vechile legături cu familia Gorciakov.

Începutul glorios şi strălucit al carierei literare a lui Tolstoi a schimbat atitudinea multora faţă de el. Altul a devenit tonul scrisorilor lui Serghei Nikolaevici, care începe prin a-i cere scuze. Ergolskaia, interesîndu-se de literatura rusă, îl citeşte pe Panaev şi este convinsă că Liova al ei scrie mult mai bine.

Serghei Nikolaevici îi povesteşte cît de mult îi este apreciată nuvela, mărturiseşte că şi el a citit-o de două ori : la început credea că-i place pentru că-i sînt cunoscute toate „personajele ce se găsesc înfăţişate", dar şi cei din jur o laudă.

Se oferă să vină în Caucaz, îl sfătuieşte pe Lev Nikolaevici, care între timp a primit gradul de ofiţer, să vină să stea împreună la Moscova, la Petersburg, la Odessa, sau, dacă le vor da drumul, să plece în străinătate. Spune

că toate s-au schimbat ; îl întreabă un singur lucru : dacă mai continuă să joace cărți ?

Îmbărbătat de succesul său literar, de aprecierea lui Nekrasov, Tolstoi scrie prințului Bariatînski în luna iulie 1853 o scrisoare atît de tăioasă, încît începutul ei aduce a provocare la duel... Putem presupune însă că scrisoarea n-a fost trimisă. „Poate părea ciudat sau chiar necuviincios faptul că mă adresez direct Dvs., care sînteți general. Dar cu toate acestea în ochii mei, și sper că și în ochii Dvs., am tot atîta dreptul să vă cer dreptate cît și Dvs. mie, am dreptul să fiu ascultat de Dvs., drept bazat nu pe bunăvoința Dvs., de care m-am folosit cîndva, ci pe răul pe care, poate fără voie, mi l-ați făcut.“

Mai departe Tolstoi spune : „ ...trebuie să intru în niște amănunte“. Prezintă pe scurt istoria serviciului său militar, începînd cu un reproș. „În 1851, Dvs. m-ați sfătuit să-mi caut o slujbă în armată.“

Tolstoi menționează că un om nu poate să-i reproșeze altuia sfatul pe care acesta i l-a dat, dar Bariatînski l-a sfătuit să intre în armată cu scopul de a sluji sub comanda lui.

Tolstoi arată că a fost în serviciu șaisprezece luni, a participat la cîteva atacuri, bateria de sub conducerea lui a distrus un tun al dușmanului. A fost confirmat în serviciu, dar nu a primit nici decorații, nici nu a fost înaintat în grad, deși propus de două ori. Este nevoit să le explice rudelor sale de ce este simplu soldat, rudele îl întreabă dacă nu cumva a fost degradat „Poate că Dvs. toate acestea vi se vor părea caraghioase, dar, credeți-mă, trec adesea prin clipe grele“.

Tolstoi vrea să-și dea demisia.

În Caucazul îndepărtat, cutreierînd pădurile cu Epișka, Tolstoi nu-și dădea încă seamă de personalitatea sa. A trecut un deceniu pînă a luat cunoștință de sine, pînă a reu-

şit să se distanţeze de Olenin, ridicîndu-se parcă deasupra lui însuşi, a trebuit să treacă Sevastopolul, să vadă înfrîngerea armatei lui Nikolai I, să cunoască scriitorii din cercul de la *Sovremennik*, pe Nekrasov, Cernîşevski, să lege o scurtă prietenie cu Turgheniev.

Pentru a înţelege Caucazul, a trebuit să se întoarcă la Iasnaia Poliana, să regîndească totul, să se îndrăgostească de o ţărancă, să-i înveţe carte pe copii, să viseze să-şi schimbe viaţa.

La douăzeci şi patru de ani Tolstoi abia îşi începe drumul totul mai e încă zăvorît în el, doar copilăria a reuşit să şi-o înfăţişeze într-o operă literară.

Sîntem în anul 1853. Tolstoi aştepta să fie prezentat spre avansare, dar pentru aceasta trebuia să meargă la Petersburg, să treacă nişte examene. Tolstoi voia să obţină avansarea pe loc. Îi scria fratelui său, Serghei Nikolaevici „Pentru aceasta trebuie doar rugat cineva important la Petersburg din comandament... acolo trebuie să fie hîrtiile mele. Nu poţi găsi o relaţie la domnii aceştia prin Gorciakovi, A. I. sau S. D. sau prin Tolstoi din partea Praskoviei Vasilievna ?...“

Andrei Ivanovici Gorciakov, văr de-al treilea cu bunica lui Tolstoi, era general de infanterie. El îl avusese într-o vreme drept aghiotant pe tatăl lui Tolstoi. S. D. Gorciakov era unchi de-al treilea al lui Tolstoi (apare în *Copilăria* sub numele de prinţul Kornakov). Fratele lui Lev Nikolaevici s-a adresat lui Andrei Ivanovici Gorciakov, care s-a mirat că nepotul lui nu fusese avansat de atîta timp şi a făgăduit să scrie cui trebuie ; între timp însă, Lev Nikolaevici îşi înaintase demisia.

Cererea a întîrziat să fie aprobată din cauza războiului cu Turcia, care începuse.

Ţarul Nikolai I socotea că poate dicta Europei, doar el „a salvat“ Austria de răscoala maghiară, el era lider în

Sfînta Alianţă, care apăra vechiul regim în Europa, avea legături personale cu Anglia, susţinuse Turcia, cînd aceasta luase atitudine în faţa puterii crescînde a Egiptului. Socotind că între Franţa şi Anglia trebuie să fie o duşmănie veşnică, întrucît Anglia îl ţinuse pe Napoleon pînă la moarte pe insula Sfînta Elena, iar împăratul francezilor, Napoleon al III-lea, era nepotul lui Napoleon I, considerînd că Prusia şi Austria depind de el, Nikolai declarase război Turciei... Războiul începuse cu bine : în lupta navală de la Sinope, flota turcă fusese distrusă.

Ştiind că în fruntea armatei care urma să ocupe principatele dunărene se afla unchiul său de-al treilea, Mihail Dmitrievici Gorciakov, care participase în 1812 la lupta de la Borodino, Tolstoi i-a înaintat un raport în care îi amintea că în serviciul civil a avut funcţia de registrator de colegiu, după care, pentru a se afla alături de fratele său, a intrat în serviciul militar ca subofiţer de artilerie de clasa a patra.

Menţiona apoi că fratele lui îşi dăduse demisia şi deci nu mai avea rude decît în armata operativă. Se citau verii de-al treilea Dmitri şi Alexandr Gorciakov.

Gorciakov i-a răspuns, iar raportul a fost trimis la statul major. Transferul a avut loc în scurt timp.

Pe 15 noiembrie 1853 Tolstoi nota în jurnal : „Am primit o scrisoare binevoitoare de la prinţul Dmitri Gorciakov şi o hîrtie arătînd că actele mele sînt reţinute la Heroldie".

Scrisoarea prinţului S. D. Gorciakov are în acelaşi timp un ton părintesc şi unul oficial : „Scumpe conte Lev Nikolaevici, am primit astăzi scrisoarea D-tale de la Kizliar şi raportul anexat, prin care ceri transferarea în armata operativă".

În continuare arată că hîrtiile au fost trimise fratelui Mihail şi-şi exprimă nedumerirea : „Nu înţeleg un lucru,

de ce nu eşti junker, ci subofiţer de artilerie şi încă de clasa a patra".

Aici tonul devine pe de-a-ntregul familiar nu se adresează cu D-ta, ci cu tu.

La 26 noiembrie Tolstoi îl roagă pe fratele său să grăbească hîrtiile la Ministerul de război şi la departamentul Heroldiei.

Nu ştim care a fost răspunsul Heroldiei ; s-ar părea că lucrurile s-au aranjat fără aceste acte şi, datorită protecţiei sus-puse, Tolstoi a fost transferat în armata dunăreană şi totodată avansat sublocotenent.

Partea a II-a

COPILĂRIA

Din jurnalele lui Tolstoi nu reiese planul nuvelei *Copilăria* aşa cum fusese ea concepută în perioada dinainte de Caucaz. În staniţa Starogladkovskaia scriitorul a introdus primele schimbări. Variantele dintîi nu semănau cu forma pe care o ştim.

Iniţial nuvela a fost concepută ca o scrisoare către un prieten apropiat. Autorul este nefericit şi se justifică. E începutul unui roman epistolar. Primul fragment este semnat cu iniţialele G.L.N. Literele pot fi descifrate ca o semnătură făcută în grabă : Contele * Lev Nikolaevici. Numele de familie nu este indicat pentru că autorul scrie pentru el, deci îşi ştia titlul nobiliar, prenumele, numele patronimic şi subînţelegea pe cel de familie.

„Mi se pare că v-aţi supărat cu adevărat pe mine pentru că nu v-am trimis de îndată însemnările promise. Îmi scrieţi «Oare nu merit atîta încredere ?», «Oare curiozitatea mea vă jigneşte ?». În acelaşi timp faceţi o digresiune despre curiozitate, spunînd că ea poate avea două

* graf în limba rusă (n. trad.)

motivări contrare invidia născută din dorința de a afla slăbiciunile cuiva și iubirea stimulată de dorința de a-i afla calitățile ; și multe alte idei subtile vă mai trec prin minte pe această temă. Din nefericire, mie mi-e absolut egal care sînt motivele care determină curiozitatea dvs. și a tuturor celor cărora le-ați putea arăta aceste însemnări. Căci situația mea în acest caz e cea a unui condamnat la moarte care nu cere achitarea el cere doar să i se asculte justificarea."

Lev Nikolaevici concepuse un plan vast, îmbrățișînd decenii. El nu voia să descrie numai copilăria, ci patru epoci ale dezvoltării omului.

În multe romane obișnuite despre copilărie eroul își părăsește casa, familia, din cauza unei nenorociri, mai rar pentru a căuta aventuri, mai des pentru că este bastard și nu-și află locul alături de oamenii din cercul său.

Candide, Tom Jones și Oliver Twist sînt bastarzi. Și eroii din prima variantă a *Copilăriei* sînt tot bastarzi : este vorba de vecinii lui Tolstoi, Islavinii sau respectiv Islenievii, două familii care trăiesc în aceeași casă : mama și-a părăsit soțul legal, și locuiește cu tatăl copiilor. Bunicii îi e milă de fiica ei ; situația socială a familiei e dubioasă ; un neam de viță veche și totuși cu pată.

Treptat, Lev Nikolaevici a renunțat la această soluție tradițională. Bastard a rămas numai preceptorul neamț Karl Ivanovici. Familia este din cele obișnuite. *Copilăria* descrie cîteva zile din viața unei familii ca oricare alta, și nenorocirile ei sînt obișnuite, din cele de neînlăturat.

Lev Nikolaevici a vrut, — poate mai curînd a fost nevoit — să lămurească de ce familia Tolstoi, patru frați și o soră, toți oameni buni la suflet, e nefericită.

De fapt, el analizează soarta unei generații.

Pentru a înțelege această soartă, trebuia să se cufunde în propriul său suflet, să încerce o experiență neobișnuită.

Anii petrecuți de Tolstoi în Caucaz au fost rodnici, dar tulburi.

De Caucaz îl lega serviciul militar, de care, formal, nu ținea, căci gradul de fruntaș pînă la urmă nu l-a primit. Era soldat, cu o situație privilegiată, avea prieteni ofițeri, și, în comparație cu ei, poziția lui socială era superioară.

Această situație ciudată și prelungită i-a oferit lui Tolstoi oarecare libertate. Participa rareori la instrucție, putea călători, fusese de multe ori la Starogladkovskaia, de două ori la Piatigorsk, stătuse mult timp la Tiflis, petrecîndu-și-l în alergătură fără rost.

Anii de îndoieli, autoanaliză, însemnări zilnice, neîncredere în viitor, totul s-a dovedit a fi de folos lui Tolstoi, cînd s-a apucat să scrie.

Munca depusă în toți acești ani este uriașă. În 1852, în numărul pe septembrie al revistei *Sovremennik* se afirmă un scriitor care nu numai că stăpînește forma, dar reușește să dea și o nouă expresie epocii sale.

Literatura reflectă lumea, realitatea, lucrul acesta este evident. În univers nu există nimic altceva în afara universului însuși, și literatura poate să reflecte sau să exprime altceva numai creînd o lume pentru sine, în care ar stăpîni alte legi fizice și biologice.

În biografia lui Lev Nikolaevici prezintă importanță opera scriitorului, actul creator în sine vrem să știm cum lucra, cum a reușit să aibă succes, ce putem învăța din viața lui.

Nu poți învăța cum să fii genial ; în schimb poți deprinde dragostea de muncă, metodele de lucru, căutarea înverșunată a dreptății, lupta cu tine însuți pentru a fi mai bun.

Cînd un om scrie despre el însuși, scrie și despre noi și despre alții, despre lumea care l-a modelat și despre lumea pe care el o modelează prin opera sa.

Lumea artei repeta într-un chip complex lumea realității. Legile artei, cu toată libertatea formelor ei, sînt determinate de istorie, pe care o exprima și pe care ne ajută s-o descifrăm. Ne ajută să descifrăm istoria sufletului omenesc. De aceea opera de artă supraviețuiește omului care a făurit-o, iar uneori unor epoci sociale întregi, civilizațiilor ce dispar, popoarelor Atlantidei ce a pierit.

Nu trebuie să disprețuim caracterul actual al operelor. Arta adevărată este adesea actuală. Sofocle a fost condamnat la plata unei amenzi pentru că tragediile sale, arătînd situația țării, au făcut ca mii de spectatori să verse lacrimi și să fie disperați.

Horațiu este și el actual.

Actuală ca un ziar, dacă acesta ar fi existat pe atunci este și *Divina Comedie* a lui Dante.

Actual este Pușkin și a plătit-o cu ani de pribegie.

Actuali sînt Lermontov, Gogol și aceasta i-a dus la moarte.

În *Anna Karenina* putem data cu exactitate lunile cînd se petrece acțiunea, după modă, după discuții, după conversațiile din saloane, după felul eșecurilor pe care le cunoaște Levin.

Același lucru se poate spune și despre *Învierea*.

În schimb, *Copilăria*, *Cazacii* creează iluzia că ar fi în mod ostentativ lipsite de actualitate.

Copilăria a fost scrisă de un autor care la douăzeci și patru de ani se plîngea de bătrînețe, dar distanța dintre el și evenimentele descrise în nuvelă e de numai zece ani.

Nuvela *Cazacii* a fost terminată la Iasnaia Poliana, la zece ani după plecarea din Starogladkovskaia.

Cum rămîne în aceste cazuri cu actualitatea ?

Şi totuşi ea există şi în aceste nuvele.

Să ne mai oprim o dată la problema măiestriei literare, a modului cum poate fi ea însuşită, prelucrată.

Învăţămintele artei trec de la o generaţie la alta. Cuceririle ei, inevitabil modificate, sînt preluate de urmaşi de la strămoşi.

A vorbi despre absoluta originalitate a unui scriitor este tot atît de imposibil pe cît este de imposibil să demonstrezi că un copil a creat singur limbajul şi a învăţat să citească singur.

Lev Nicolaevici a citit mult, multe lucruri le-a auzit fără să pară că şi le-a însuşit. Mai tîrziu a făcut o listă cu cărţile care l-au format : aflăm printre ele *Biblia*, basme arabe, balade ruseşti, numele unor scriitori pe jumătate uitaţi.

Tolstoi cunoştea bine literatura secolului al XVIII-lea, citea reviste astăzi uitate. Cu Puşkin făcuse cunoştinţă datorită caietelor tatălui său, care avea obiceiul să copieze versurile preferate. În copilărie îl citise pe Rousseau.

Meritul lui Rousseau şi Sterne este de a fi dezvăluit sufletul omenesc ; deşi numai prin aceasta n-au putut să facă fericită omenirea.

În staniţa Starogladkovskaia, Tolstoi l-a tradus pe Sterne, capitol după capitol, învăţînd în acest fel engleza.

Aceşti scriitori au descoperit sentimentele omeneşti pe care le-au contrapus statului, scolasticii vechi, medievale, rămăşiţelor feudale.

Sterne îi învăţa pe contemporanii săi să-şi supravegheze mişcările, să-şi dea seama de caracterul contradictoriu al gîndurilor lor. El a dinamitat vechiul roman englez, l-a făcut să se sfărîme în ţăndări.

Traducîndu-l pe Sterne, toamna şi iarna, în casa ţărănească din staniţa Starogladkovskaia, Tolstoi îşi deslușea propriul său drum.

Lev Nikolaevici era încă puternic legat de tradiție. În prefața la cartea pe care o scria, el se adresa, ca în vechime, cititorilor săi.

„Ca să faceți parte dintre cititorii mei aleși, se cer puține condiții : să aveți inima simțitoare, cu alte cuvinte, din adîncul inimii să vă fie uneori milă, și chiar să vărsați cîteva lacrimi pentru personajul imaginat pe care l-ați îndrăgit și să vă bucurați din suflet pentru el fără să vă fie rușine de aceasta, să vă fie dragi amintirile, să fiți un om cuvios, să căutați în cartea mea pasaje care să vă emoționeze, și nu cele care să vă facă să rîdeți, să nu disprețuiți din invidie societatea înaltă chiar dacă nu faceți parte din ea, ci s-o priviți liniștit și fără patimă".

Sînt rînduri scrise de un aristocrat, care cheamă îngăduitor, în numele virtuții, oamenii simpli, cuvioși, cu inima simțitoare, să admire împreună cu el rînduielile lumii.

În primele variante ale prefeței era spovedania unui om care pierduse totul în viață și se apăra în fața prietenului său celui mai apropiat, explicîndu-i firea sa : „Sînt nefericit și dacă nu sînt cu desăvîrșire nevinovat, nu sînt mai vinovat de nenorocirea mea decît alți nefericiți".

Eliminînd tînguirile, Tolstoi a păstrat tonul general decepționist al povestirii, fără a face însă imputări cuiva. Tonul *Adolescenței* este și mai amar. *Tinerețea* pare neterminată pentru că Tolstoi nu s-a lămurit pînă la urmă pentru ce anume își condamnă eroii, care sînt motivele nemulțumirii sale.

El se retrage din prezent în amintirile trecutului fericit. În *Copilăria* există un fragment povestit de Tolstoi cu mîndrie, dar scris parcă de un om străin, capitolul al XVIII-lea — *Prințul Ivan Ivanîci.*

Prințul Ivan Ivanovici Kornakov-Gorciakov, rudă cu Tolstoi din partea bunicii, este descris cu un respect neobișnuit, fără umbră de critică

„Era un om de vreo șaptezeci de ani, cu expresia feței liniștită și deschisă, înalt de statură, îmbrăcat în tunică militară, cu epoleți groși, iar de sub guler îi ieșea o cruce mare, albă. Felul nesilit și simplu în care se mișca mă uimi".

Autorul nu e numai uimit de frumusețea lui Ivan Ivanîci, dar și mîndru de înrudirea sa cu prințul

„Nu mă mai săturam să-l privesc ; stima de care era înconjurat, epoleții mari, mai ales bucuria bunicii cînd îl vedea, cît și faptul că era singurul care, fără nici o teamă, se purta cu ea în chip firesc și avea curajul s-o numească ma cousine, mă făceau să-l respect la fel ca pe bunica, dacă nu chiar mai mult..."

Prințul are o inteligență mediocră, e superficial, nu cunoaște literatura contemporană, tace cînd se discută pe această temă și scapă cuvinte anodine, dar este un Gorciakov, deci reprezintă înalta societate.

Portretul lui Ivan Ivanîci, zugrăvit fără umbre, lipsit de analiză psihologică este unic în *Copilăria.*

Celelalte personaje sînt toate pline de contradicții. Nici unul nu e doar bun sau doar rău ; fiecare e și bun și rău în felul său ; poate doar mama apare ca un înger, înconjurată de nimbul albăstrui al amintirii.

Tatăl eroului ne este prezentat ca un personaj complex.

Jucător de cărți, bărbat cuceritor, prieten al compozitorului A. ...., adică al lui Aliabiev, „un om al veacului trecut... avea un caracter cavaleresc, întreprinzător, plin de sine, curtenitor și ușuratic — amestec de trăsături proprii tineretului de atunci".

Două capitole, al III-lea și al X-lea, sînt închinate în întregime analizei firii tatălui. În capitolul al III-lea, este un tată duios, un gospodar nepriceput, dar plin de străduință, care de fapt se lasă condus de vechil. În capitolul al X-lea este descris altfel „La bătrînețe avea păreri

formate şi principii bine stabilite, dar numai dintr-un punct de vedere egoist socotea bune faptele şi felul de viaţă care-l făceau fericit sau îi plăceau, şi găsea că toată lumea ar trebui să facă la fel. Avea darul povestirii, şi cred că aceasta mărea relativitatea principiilor. Era în stare să prezinte aceleaşi fapte, fie ca pe cea mai nevinovată năzbîtie, fie ca pe cea mai josnică ticăloşie".

Dar portretul acesta nu e definitiv.

Oamenii şi chiar peisajele sînt arătate în mişcare şi din punctul de vedere al celui ce face analiza.

În *Copilăria,* eroul principal, totodată şi povestitor, Nikolenka este bun, îşi iubeşte mama, se poartă frumos cu slugile totuşi lîngă sicriul mamei sale, deşi pătruns de durere, se gîndeşte ce impresie face celorlalţi.

De la începutul naraţiunii universul este prezentat în contradicţiile sale şi în acelaşi timp oarecum în glumă. Băieţelul se trezeşte din somn pentru că neamţul Karl Ivanovici a omorît o muscă deasupra patului său, pocnind-o cu o bucată de carton. Băiatul este întîi supărat, apoi înduioşat de mîngîierea bătrînului, pe urmă plînge, după aceea inventează un vis ; universul copilului este prezentat plin de contradicţii şi cu ironie.

Lumea îţi trezeşte nu numai un sentiment de duioşie, ea este totodată lipsită de sens, şi de obicei chiar crudă. Profesorul neamţ nu cunoaşte decît vreo două-trei cărţi *Istoria războiului de şapte ani, Tratat despre îngrăşarea pămîntului* şi întregul curs de hidrostatică. În rest citeşte numai revista *Severnaia pcela.*

Femeia din casă, slujnica mamei eroului, a fost despărţită de omul pe care l-a iubit. Amîndoi au îmbătrînit în casă, au trăit tot timpul despărţiţi cu credinţa că s-au făcut vinovaţi de ceva.

Mama a fost părăsită de tatăl eroului ; guvernanta, probabil, sedusă de tată ; guvernanta nu-l poate suferi pe preceptorul neamț.

Acești oameni îți trezesc un sentiment de milă, dar nu și dorința de a trăi în mijlocul lor, mai curînd dorința de a-i transforma.

Personajele se dezvăluie treptat. Ele ajung să se cunoască, dar rămîn neschimbate. Iar Tolstoi prețuiește cel mai mult capacitatea omului de a se schimba, de a se dezvolta spiritual.

De aceea în cartea lui subiectul, peripețiile biografice ale eroilor nu joacă un rol important.

Instrumentul de analiză al lui Tolstoi este microscopul, pe care-l fixează asupra tainelor sufletului omenesc.

Descoperind particulele cele mai neînsemnate ale vieții cotidiene a omului, Tolstoi ajunge la o înțelegere proprie a lumii și caută noi căi pentru a o schimba.

Nu întîmplător o carte despre copilăria și adolescența unui aristocrat a fost tipărită în revista lui Nekrasov. Ai impresia că Tolstoi își ia rămas bun de la trecutul său, se desparte de acesta cîștigînd o nouă conștiință a lumii.

În prima sa povestire Tolstoi a făcut o experiență la care a recurs apoi adesea el secționează acțiunea în capitole mici — fiecare din acestea își are propriile sale personaje, propria sa intrigă bine încheiată, acțiunea petrecîndu-se de obicei într-un loc nou. Capitolul *Profesorul Karl Ivanîci* relatează istoria unui bătrîn povestită de un copil. Aici coexistă diferite percepții ale unuia și aceluiași om. Cu toate că există unitate de personaje, acțiunea se petrece în două locuri : în dormitor și în clasă.

Capitolul al II-lea — *Maman* — se desfășoară în salon, apar mama, surorile eroului și guvernanta Maria Ivanovna. Aici visul lui Nikolenka din primul capitol se transformă în presimțirea morții mamei. La sfîrșitul capitolului stăpîna

casei „puse pe tavă șase bucăți de zahăr pentru cîteva slugi mai respectate" și această frază face trecerea la descrierea slugilor.

Capitolul al III-lea — *Papá* — povestește despre conversația dintre tată și vechil. Oamenii vorbesc, dar adevăratul sens al conversației se poate înțelege numai analizîndu-le gesturile.

Băiatul află că vor pleca la Moscova. La sfîrșitul capitolului, Nikolenka sărută ogarul preferat al tatălui său.

„— Milocika ! — am înțînat, mîngîind-o și sărutînd-o pe bot. — Să știi că plecăm. Adio ! N-o să ne mai vedem niciodată."

Primele patru capitole cuprind zece pagini de text tipărit. Locul acțiunii se schimbă de cinci ori, incluzînd terasa, unde are loc conversația cu cîinele Milka.

În afară de aceasta ni se descrie priveliștea ce se vede de la fereastra odăii de clasă, ceea ce putem considera a fi al șaselea loc al acțiunii, pentru ca în curînd narațiunea să treacă din casă în grădină și în pădure.

Fenomenele din lumea înconjurătoare sînt întîi amintite, apoi expuse pe larg. La început lumea pare a fi văzută de sus pentru ca apoi autorul să treacă la examinarea ei în amănunt. Toate capitolele apar ca independente și finisate și, în același timp, sfîrșitul unui capitol este legat de începutul celui următor, constituind o verigă de legătură cu capitolele următoare.

Aceste procedee sînt folosite de Tolstoi în mod conștient.

„Maniera adoptată de mine de la început de a scrie capitole mici este cea mai comodă. Fiecare capitol trebuie să exprime o singură idee sau un singur sentiment." Sub această remarcă este scris cu litere mari „LUCRUL. REGULĂ LITERARĂ".

Erau învățămintele pe care le-a tras Tolstoi din experiența primului său succes de seamă din 1852.

Capitolele se constituiau într-un fel de nuvele independente cu o analiză liberă din partea autorului, limitată din punct de vedere lexical și sintactic de percepția copilului, deși în mod evident depășind posibilitățile de înțelegere ale acestuia.

În prefață, adresîndu-se cititorului, Tolstoi spune despre limba scrierii sale „După părerea mea, personalitatea autorului, — a scriitorului — este lipsită de poezie, și întrucît am apelat la forma autobiografiei și am dorit mai presus de orice să stîrnesc interesul pentru eroul meu, am căutat să nu-i imprim pecetea autorului, drept care am evitat orice procedee literare — ca și expresiile savante sau frazele lungi".

Copilăria este astfel construită, încît narațiunea cuprinde convențional trei zile prima zi — 12 august la țară, apoi mutatul care pregătește cunoașterea unui univers mai larg, după aceasta descrierea unei zile petrecute la Moscova ; a treia zi — întoarcerea în țară, la înmormîntarea mamei.

Aceste trei zile îmbrățișează șapte luni din viața copilului.

Capitolele-portrete, precum *Grișa, Prințul Ivan Ivanîci, Ce fel de om a fost tatăl meu ?* se abat de la înșiruirea cronologică, simplă și totodată convențională.

Digresiunile sînt însă în așa fel încadrate, încît descriind trecutul ele nu întrerup desfășurarea lină a acțiunii, ci doar îi lărgesc perspectiva.

Reîntors la Starogladkovskaia, Lev Nikolaevici se apucase de o schiță : *Încă o zi pe Volga.*

Lui Tolstoi i-a rămas foarte dragă călătoria pe Volga ; fusese după părerea lui una din perioadele cele mai fericite din viața sa. În 1904, Tolstoi îi va spune lui D.P. Makoviţki, că „ar putea scrie o carte întreagă despre acest drum".

La Starogladkovskaia îl atrăgea însă un material nou de viață.

Se gîndea să scrie niște însemnări despre Caucaz. Inițial, personajul central trebuia să fie moș Epișka, iar scrierea urma să aibă un caracter aproape etnografic. Cum însă, între timp, scria *Copilăria,* și era preocupat de caracterele umane, Epișka începe a-i trezi interesul prin el însuși, ca personalitate neobișnuită.

La 20 octombrie 1852 notează : „După amiază am dormit, m-am plimbat, am scris o scrisoare Tatianei Aleksandrovna și l-am admirat pe Epișka"

Mai departe această însemnare scurtă „Epișka, Safa Ghildî, horele căzăcești, cu cîntece și focuri de armă, șacali, o noapte splendidă înstelată — ce plăcere ! Epișka e o fire deosebită. Am scris o jumătate de coală — bine".

Dar toate acestea țin de planul al doilea ; importante sînt proiectele vaste privind romanul despre un moșier rus, cărora nu le-a fost dat să fie puse în aplicare.

La 13 octombrie citim : „Însemnările din Caucaz le scriu pentru a-mi forma stilul și a face bani". Pare a fi o treabă aparte, de o importanță infinit mai mică decît lucrul la roman. „Ideea care se află la baza romanului e interesantă, poate că nu va fi o capodoperă, dar va fi oricum o carte folositoare și bună. De aceea trebuie să lucrez la el, să lucrez fără încetare."

Pentru a se apuca de „însemnări", Tolstoi ar avea nevoie de o comandă din partea cuiva „Dacă în scrisoarea sa redactorul mă va îndemna să scriu însemnările din Caucaz, iată planul lor 1. Moravurile populației : a) Povestea Solomonidei, b) Povestirea lui Balta, c) Călătoria la Mamakai-Iurt. 2. Călătoria pe mare a) Povestea neamțului, b) Administrația armenească, c) Avatarurile doicii. 3. Războiul : a) Trecerea, b) Înaintarea, c) Ce este curajul ?". Urmează planul unei scrieri „*Romanul unui mosier rus* 1. Eroul caută realizarea idealului de fericire și dreptate în viața la țară. Negăsindu-l, decepționat, vrea să-l caute în viața de familie. Prietenul lui îi sugerează ideea că fericirea nu ți-o poate da idealul, ci munca zilnică îndreptată spre fericirea altora. 2. Nu există dragoste. Există necesitatea trupească de comunicare și necesitatea superioară de a avea o prietenă de viață. Argument pentru nemurirea sufletului este existența lui. Mi se va spune că toți mor. Nu : totul se schimbă și această schimbare noi o numim moarte, dar nimic nu dispare. Esența fiecărei ființe — materia — rămîne. Să facem o paralelă cu sufletul. Esența sufletului este conștiința de sine. Sufletul se poate schimba odată cu moartea, dar conștiința, adică sufletul ca atare nu va muri".

Să ne ocupăm de această părere importantă și s-ar părea, contradictorie. Din planul însemnărilor numai paragraful „c" a fost realizat parțial. Tolstoi a început să scrie *Călătoria la Mamakai-Iurt*, care se deschide cu o indicație precisă „În 1852, în luna iunie, mă aflam la Starîi Iurt, unde sînt ape termale"

Urmează polemica cu Marlinski și Lermontov : cu părerea lor despre cerchezii războinici, despre cerchezele cu ochi albaștri, despre platani etc. Cîndva, autorului i-au plăcut toate acestea, așa cum plac poeziile într-o limbă semicunoscută. Mai departe începe analiza „...voi începe

prin a spune că nu există cerchezi, există ceceni, cumîci, abazehi ș.a., dar cerchezi nu există. Platani nu există, există fagul, cunoscutul copac rusesc. Cercheze cu ochi albaștri nu există (chiar dacă prin cuvîntul cerchez am înțelege denumirea colectivă a popoarelor asiatice) și multe altele nu există".

Aceste rînduri aparțineau unui tînăr scriitor și unui om tînăr, care nu stătuse mult timp în Caucaz. El are și nu are dreptate. Cerchezii nu există în sensul în care era folosită această noțiune în literatura de atunci, dar cerchezii ca o uniune de popoare se formase deja. Platanul nu are nimic comun cu fagul.

În aceste însemnări Tolstoi vroia să redea exact realitatea și să biruie greutățile pe care le cunoaște arta cuvîntului. „Cuvîntul nu poate nici pe departe să redea ceea ce-ți imaginezi, dar să redai realitatea e și mai dificil, scria el. Redarea exactă a realității este piatra de încercare a cuvîntului."

În Epișka Tolstoi vedea un om liber, care nu cunoaște civilizația mincinoasă.

Epișka se dovedește a fi nu numai un om care știe multe, nu e numai sursă de informații, un povestitor din cuvintele căruia se pot nota multe, ci și o fire în contradicție cu viața care se instaura în Caucaz, caracterizată prin ascuțirea luptei cu cecenii și descompunerea cătăcimii.

Pentru Tolstoi Epișka reprezintă mai mult decît bătrînul țigan pentru Pușkin.

Dragostea, Epișka, munții, cătăcimea, toate luate în dialectica lor, în contradicțiile lor, cercetate prin dinamica sufletului, îl obligă pe Tolstoi să înceapă nuvela *Cazacii*, fără să-și fi realizat însemnările, fără să fi terminat romanul care trebuia să afirme, ca o dogmă, importanța și obligațiile moșierului rus.

Cazacii este o nuvelă despre dragoste, despre Caucaz și despre autor, despre Tolstoi. Cu cît înainta acțiunea cu atît Olenin devenea tot mai mult Tolstoi, așa cum începea acesta să se înțeleagă pe sine în raport cu lumea.

În planul inițial eroul este un ofițer. Îl vedem în ciorne sub diferite nume de familie Gubkov, Budkov, Rjavski. Este un ofițer rus care vine în Caucaz ; pe vremea aceea erau mulți cei care veneau aici, căutînd altă viață sau măcar alt peisaj, o leafă de două ori mai mare și aventuri cu frumoasele cazace.

Tolstoi voia să scrie un roman despre „un cazac fugar". Mult timp romanul s-a și numit *Fugarul.*

Fugar era, bineînțeles, Lukașka (în ciorne Kirka), care, rănind un ofițer, se ascunde în munți, dar fugar era și Olenin, care părăsise Moscova.

În *Cazacii* sînt doi eroi principali, Olenin și Eroșka. Dar Eroșka e un bătrîn bețiv ; el, reprezentantul vechii căzăcimi, nu își mai află locul în noua staniță.

Un timp Tolstoi a încercat să creeze un conflict între Mariana, tînărul cazac Eroșka și Olenin. Voia să-l întinerească pe Eroșka, să-l facă de vreo treizeci de ani, astfel ca el să devină rivalul ofițerului.

DESPRE UN TÎNĂR OFIȚER DIN ARMATA OPERATIVĂ ȘI DESPRE ȚARUL NIKOLAI I

În așteptarea avansării, Tolstoi pleacă la Tula însuflețit de cele mai luminoase speranțe.

În februarie 1854 Lev Nikolaevici ajunge la Iasnaia Poliana. La Tula îl aștepta înștiințarea despre avansarea la gradul de sublocotenent. Lev Nikolaevici a făcut vizite moșierilor vecini, printre alții cunoștințelor sale vechi, familiei Arseniev.

La Iasnaia Poliana s-au adunat toţi fraţii. Se schimbaseră foarte mult.

Nikolai slăbise, Dmitri îşi lăsase favoriţi şi mustaţă, era cel mai elegant, dar părea înrăit ; Serghei, ca totdeauna, liniştit.

Lev Nikolaevici s-a întors pe front în armata operativă pe un drum ocolit, prin Kursk, trecînd pe la moşia lui Dmitri Nikolaevici, Şcerbaciovka, apoi spre Poltava, Balta, Chişinău.

Pînă în gubernia Herson a fost un drum de sanie splendid. Apoi vremea s-a încălzit, au lăsat săniile şi cele o mie de verste pînă la graniţă le-au făcut cu poştalionul prin noroi.

La mijlocul lui martie Tolstoi soseşte la Bucureşti. L-a încîntat oraşul unde juca o trupă franceză, cînta opera italiană, era muzică pe bulevarde şi la cafenea, se servea îngheţată. După spusele lui Tolstoi însuşi, bătrînul prinţ Mihail Dmitrievici Gorciakov l-a primit bine, iar verii săi, copiii prinţului Serghei Dmitrievici i-au plăcut foarte mult. Despre mezin scria „...n-a inventat el praful de puşcă, dar are multă noblete şi bunătate sufletească".

Operaţiile militare se desfăşurau cu succes, armata rusă trecuse Dunărea şi cucerise patru cetăţi.

Lev Nikolaevici îşi comandă o uniformă de gală, cască, sabie, toate alese cu mare grijă. Deocamdată este aghiotantul generalului Adam Osipovici Serjputovski.

Totuşi situaţia lui Lev Nikolaevici continua să fie nestabilă şi îndoielnică.

Făcîndu-şi portretul el notează „Sînt atît de ambiţios, şi atît de puţin mi-a fost satisfăcut acest sentiment, încît adesea mă tem că dacă ar trebui să aleg între glorie şi virtute aş alege prima"

Şi apoi „Aşa-numiţii «aristocraţi» trezesc în mine invidia".

Continuă să insiste în același sens. Presimțind apropiata glorie, Lev Nikolaevici, cu veșnica lui pasiune de a crea reguli, notează „1. Să fii ceea ce ești : a) Ca aptitudini — scriitor, b) Ca origine — aristocrat".

Situația sa neclară în armată continuă să fie un punct nevralgic. O simțim în cea de a doua povestire despre Sevastopol.

În familia lui Tolstoi, Nikolai I nu era iubit, dar se credea că pe plan militar Rusia este un stat foarte puternic. Se știa desigur despre mită și delapidări. Curînd însă, la Sevastopol, Lev Nikolaevici a aflat că întregul imperiu fură, că puterea militară a decăzut.

Veștile politice ajungeau cu greu pînă la Tolstoi ; mult timp tînărul ofițer a fost un optimist.

Armata rusă se afla sub zidurile cetății Silistra ; se săpase un șanț cetatea urma să fie aruncată în aer și luată cu asalt. Părea că totul se va încheia prin fapte strălucite de vitejie.

Pînă atunci Tolstoi văzuse războiul doar de la distanță. Îi scrie Tatianei Aleksandrovna Ergolskaia : „Teritoriul ce se întinde în fața ochilor noștri este nu numai încîntător, dar prezintă și un deosebit interes pentru noi. Ca să nu mai vorbim de Dunăre, de insulele și malurile ei, unele ocupate de noi, altele de turci. Vedem ca în palmă orașul, cetatea și forturile mici ale Silistrei... La drept vorbind, este o plăcere cam ciudată să vezi cum se omoară oamenii între ei, dar și dimineața și seara privesc ore întregi acest spectacol stînd în căruța mea. Și nu numai eu o fac".

Cetatea urma să fie luată cu asalt, dar între timp Austria, ale cărei trupe erau așezate în flancul armatei rusești, putînd deci să-i taie calea, a cerut ca oștirile țarului să fie evacuate din principatele dunărene.

Țarul Nikolai I s-a învoit și s-a retras, lăsîndu-i pe bulgari în voia soartei. Șapte mii de familii bulgărești au încercat să fugă din fața turcilor.

Tolstoi scria

„Pe măsură ce părăseam satele bulgărești, pe urmele noastre apăreau turcii și-i omorau pe toți, cu excepția femeilor tinere pe care le luau în harem. Într-un sat unde m-am dus după lapte și fructe întreaga populație fusese ucisă".

M.D. Gorciakov era amărît, căuta să explice delegaților trimiși de acești nenorociți, să-i convingă personal că nu poate lăsa să treacă peste pod atîția oameni cu vite și căruțe ; cu banii lui proprii a închiriat cîteva vase pentru a-i transporta pe celălalt mal.

Astfel insuccesul diplomatic al țarului a fost plătit de bulgari cu sînge.

Au pornit război împotriva Rusiei nu numai Turcia, dar și Anglia, Franța și chiar Sardinia, Austria și Prusia rămăseseră neutre, dar era o neutralitate dușmănoasă.

Flota engleză patrula la granițele Rusiei ; a atacat, deși fără succes, orașul Petropavlovsk-pe-Kamciatka, a bombardat Solovki, s-a arătat în fața Kronstadtului, a ocupat insulele Aland, din golful Botnik, a intrat în Marea Neagră și a debarcat lîngă Eupatoria.

Armatele rusești duceau lipsă de fontă și praf de pușcă.

Într-adevăr, oamenii care se aflau în fruntea armatei nu erau în stare să descopere praful de pușcă.

Nu se poate spune că Nikolai I era un om lipsit de curaj, era totodată și mîndru și visător. Insuccesul diplomatic al Rusiei îl preocupa și-l chinuia, știa bine că rezervele trimise armatei operative nu puteau ajunge la destinație decît peste o jumătate de an, cu efective reduse la jumătate ; era informat despre furturi, despre incapacitatea comandanților, dar nu putea schimba nimic, pentru

că el însuşi era nu numai creatorul acestui regim, dar şi produsul lui.

Nu trebuie să credem că pentru aliaţi războiul cu Rusia era lucru uşor. Ei aveau pierderi mari cauzate nu numai de armatele noastre, dar şi de boli. Anglia se temea pentru posesiunile ei din Indii.

Soldaţii ruşi mai rezistau, dar generalii din rîndul aristocraţiei erau îngrozitor de incapabili. În afară de aceasta ţara era săracă, totul fusese furat, războiul se făcea cu resturi.

Soldaţii erau înarmaţi cu puşti cu cremene ca cele de pe timpul lui Petru I. În vremea lui Petru, a Elisabetei, a Ekaterinei, a lui Napoleon armata rusă era înarmată la fel ca oştile străine, dar spre sfîrşitul domniei lui Nikolai Rusia avea numai cîteva vase mari cu aburi, cîteva puşti cu bătaie lungă (carabine), dar nici un fel de artilerie rapidă.

La 2 noiembrie 1854 Tolstoi nota : „...adversarul a pus la bătaie 6000 de carabine, numai 6000 contra 30 (de mii). Şi noi ne-am retras pierzînd aproximativ 6000 de soldaţi curajoşi. Şi a trebuit să ne retragem pentru că din cauza drumurilor desfundate jumătate din trupele noastre nu aveau artilerie şi, Dumnezeu ştie de ce, nici batalioane de tragere. Ce crimă groaznică ! Ea va apăsa conştiinţa multora!

Luptele începeau cu bine, dar se terminau prin înfrîngeri. Cauzele ţineau de slaba pregătire a comandamentului general, de nepriceperea de a folosi hărţile, de proasta aprovizionare a armatei. Delapidările deveniseră oficiale.

Despre mită şi hoţii discutau liniştit oameni care urmau să moară a doua zi.

În povestirea *Sevastopol în august 1855*, un bătrîn ofiţer de artilerie îl mustra pe Volodea Kozelţov, tînăr ofiţer abia ieşit din şcoală

„— Uite ce-am să-ţi spun tinere, începu, pe un ton mai serios, ştabs-căpitanul. Ştii dumneata că, dacă eşti comandant de baterie şi te pricepi să gospodăreşti bine, îţi rămîn la sigur, pe timp de pace, vreo 500 de ruble, iar pe timp de război, ca la 7—8 mii — şi încă numai de la cai ? Şi asta e foarte bine. În aprovizionarea trupei, comandantul de baterie nu se amestecă. E un lucru ştiut de cînd lumea în artilerie : dacă nu eşti bun gospodar, n-o să-ţi rămînă nimic. Afară de asta, trebuie să-ţi mai şi pui deoparte — şi asta după împrejurări — pentru potcovitul cailor — una la mînă (el îşi îndoi un deget), pentru medicamente — două la mînă (şi-şi mai îndoi un deget), pentru cancelarie — trei ; pentru caii lăturaşi se plăteşte 500 de ruble, da, domnule, iar preţul unui cal de remontă este 50 de ruble — asta-i patru. Trebuie să mai schimbi şi gulerele soldaţilor, lucru care nu-i cuprins în statut ; mai cheltuieşti în plus şi pentru cărbuni ; le mai dai şi masă ofiţerilor. Şi, dacă eşti comandant de baterie, eşti obligat să duci o viaţă cuviincioasă ai nevoie şi de-o trăsură, şi de-o şubă, de tot felul de chestii, una-alta, a zecea... Ce să mai vorbim !

— Lucrul cel mai important, Vladimir Semionîci, — se amestecă atunci căpitanul care tăcuse tot timpul, — este următorul închipuie-ţi că un om, ca mine de pildă, e de douăzeci de ani în slujbă, cu 200 de ruble soldă lunar, şi e veşnic strîmtorat. Atunci, de ce să nu-i dai posibilitatea, măcar pentru cît te-a slujit, să-şi asigure şi el o bucată de pîine la bătrîneţe, cînd comisionarii cîştigă într-o săptămînă zeci de mii ?“

Aceste lucruri au fost nu numai scrise, dar şi tipărite ; erau cunoscute de toţi. La 19 mai 1855 Tolstoi a primit comanda unui pluton de artilerie de munte. După ce ia cunoştinţă de sistemul de evidenţă, el notează ...îmi dau

seama cît e de uşor să furi, e atît de uşor, încît nu poţi să nu furi".

La început Tolstoi nu şi-a dat seama cît de critică era situaţia.

La 10 septembrie notează „Mă chinuie debarcarea de la Sevastopol. Încrederea prea mare în propria-i forţă şi apatia— iată principalele trăsături negative ale armatei noastre, comune tuturor armatelor ce aparţin unor state prea mari şi puternice".

Tolstoi şi cîţiva ofiţeri au găsit de cuviinţă şi folositor să creeze o asociaţie pentru instruirea soldaţilor.

La 17 septembrie el notează : „Planul de organizare al asociaţiei mă preocupă foarte mult".

Curînd s-a hotărît să nu se înfiinţeze o asociaţie, ci o revistă militară, căreia i-au dat mai întîi numele *Soldatskii vestnik*, apoi unul mai modest *Voennîi listok*. Revista urmărea menţinerea unui moral ridicat în rîndul armatei ; s-a făcut un număr de probă, s-a desenat şi o vignetă. Tolstoi a scris pentru revistă două schiţe : *Cum mor soldaţii ruşi* şi *Unchiul Jdanov şi Cavalerul Cernov*.

Amîndouă au intrat apoi în nuvela *Tăierea pădurii*.

Cum nu erau bani pentru editarea revistei, căpitanul A. D. Stolîpin şi Tolstoi au hotărît să facă ei singuri rost de bani. În acest scop Lev Nikolaevici a dat dispoziţie să fie vîndută casa de la Iasnaia Poliana. Proiectul revistei a trecut prin diferite instanţe, a fost aprobat de comandantul frontului M. D. Gorciakov, care a transmis proiectul ministrului de război. În noiembrie, ministrul a prezentat proiectul ţarului şi a primit o rezoluţie, pe care a transmis-o înapoi lui Gorciakov.

Rezoluţia era următarea : „Majestatea sa, dînd pe de-a-ntregul dreptate scopului înalt pentru care urmează să fie editată revista menţionată, a binevoit să socotească nepotrivită editarea acesteia, pentru că toate articolele

care se referă la acțiunile militare ale trupelor noastre, înainte de a fi publicate în reviste și ziare, se tipăresc în ziarul *Russkii invalid* și după aceasta se transcriu în alte ediții periodice. Înălțimea Sa Imperială permite domnilor ofițeri din armata de sub conducerea luminăției voastre să trimită articolele lor pentru a fi publicate în *Ruskii invalid*".

Nu existase niciodată nici o interdicție pentru nimeni de a publica materiale în *Ruskii invalid*.

Astfel, Tolstoi a primit un refuz net. Atunci el a scris la 19 decembrie o scrisoare lui Nekrasov, întrebîndu-l cînd vor fi publicate în *Sovremennik Povestirea unui artilerist* și *Adolescența*, adăugînd că deține multe materiale noi : „...am imens de multe materiale. Materiale cu conținut actual, militar, adunate și pregătite nu pentru revista dvs., ci pentru *Soldatskii listok*, pe care am încercat s-o înființez în Armata din Sud, cum poate că ați și auzit la Petersburg. Drept răspuns la proiectul meu Înălțimea sa Țarul a binevoit să ne permită să publicăm articolele în *Invalid*"

Nekrasov îi comunicase încă la 2 noiembrie (dar scrisoarea nu ajunsese la Tolstoi) că *Adolescența* a apărut în octombrie 1854, dar cu serioase tăieturi de cenzură. Îi transmitea salutări din partea lui Turgheniev, îi dădea adresa, spunînd să scrie la redacția *Sovremennik*-ului pe numele lui Turgheniev sau Panaev.

Tolstoi se mîndrește cu scrisoarea lui Nekrasov, care laudă *Adolescența* și în același timp ajunge la disperare, notînd „Toate adevărurile sînt paradoxuri. Concluziile directe ale minții sînt greșite, deducțiile absurde ale experienței — fără de greș".

Trebuie să renunțe la experiența lumii vechi, la prejudecățile sale, la ceea ce-i dictează rațiunea. Experiența războiului vine în contradicție cu tot ceea ce știe.

La sfîrșitul lui 1854 îl aflăm la Sevastopol, în linia de foc, iar peste cîteva luni la al 4-lea bastion, locul cel mai periculos.

Primele lui însemnări sînt seci și în același timp înduioșătoare.

Notează „Ieri a căzut o ghiulea lîngă un băiețel și o fetiță care se jucau pe stradă de-a călușeii s-au prăbușit împreună, îmbrățișîndu-se".

Îl vedem lucrînd. Pe 24 iunie 1855 notează următoarele reguli de muncă literară „...să-ți întocmești un program, să scrii pe ciorne și să treci apoi pe curat, fără să șlefuiești separat fiecare frază. Nu poți judeca ceea ce ai scris tu însuți dacă revezi mereu textul. Nu e bine, dispare farmecul și interesul ineditului și adesea tai ceea ce e bun pentru că ți se pare prost, reluînd prea des textul". Peste două zile altă însemnare „Am terminat *Noapte de primăvară,* nu mi se pare atît de bună ca la început".

Zilele sînt pline pînă la refuz de tot felul de treburi, te și miri cum mai are Tolstoi timp nu numai să scrie, dar să și corecteze, să scurteze textul.

Notează „Cariera militară nu este de mine și cu cît voi scăpa mai repede de ea, ca să mă dedic în întregime literaturii, cu atît va fi mai bine".

În martie 1855 o imploră pe Ergolskaia să-i trimită bani „Mi se pare că v-am mai povestit despre perioada de început a șederii mele în Crimeea. În general a fost bine, pentru că eram ocupat cu serviciul și stăpînit de interesul general pentru război ; dar începînd însă cu noul an, cînd am primit banii, destinați pentru revista din care nu s-a mai ales nimic, duc o existență trîndavă și imorală".

Tolstoi își liniștește de îndată mătușa, adăugînd că nu a ajuns încă în situația în care se afla „înainte de plecarea în Caucaz... și în care aș putea ajunge din nou". El speră să-și ia revanșa la cărți și nu numai să-și plătească toate

datoriile, dar să răscumpere și moșia ipotecată ; se gîndește să dea libertate țăranilor săi.

Pentru Tolstoi era o grea încercare nu atît pierderea la jocul de cărți, cît mai ales înjositoarea necesitate de a cere bani de la rude, de a-i implora să vîndă orice pentru a-i trimite bani, de a asculta părerile de rău ale mătușii, mustrările fraților și răspunsurile îngăduitoare ale lui Valerian Petrovici, cumnatul său, ce părea a fi gata să-i vină în ajutor, dar n-o făcea din toată inima.

Între timp, trăgînd în inamic din tunurile sale micuțe, trăind pe bastion sub foc intens de artilerie, reproșîndu-și trîndăvia și apatia, reușea totuși să continue *Tinerețea,* să termine *Tăierea pădurii* și să lucreze la *Povestiri din Sevastopol.*

Lev Nikolaevici a ținut tot timpul jurnale intime și a hotărît ca ele să fie tipărite integral, fără prescurtări. Știm astfel despre el tot ce se poate ști despre un om ; lucrurile cele mai importante pe care le-a avut de spus le-a spus însă în cărțile sale, în care s-a cristalizat esența pură.

Pușkin scria în septembrie 1825 din satul Mihailovskoe prințului Viazemski „Nu este greu să disprețuiești judecata oamenilor este imposibil să disprețuiești propria-ți judecată"

Cernîșevski, citind primele scrieri ale lui Tolstoi remarcase deprinderea de autoanaliză și o mare experiență sufletească el intuise, într-un fel, existența jurnalelor lui Tolstoi, despre care, bineînțeles, nu putea ști nimic.

Tolstoi se analiza și se judeca tot timpul și nu disprețuia judecata semenilor, de accea a și fost de acord cu publicarea jurnalelor sale, pe care trebuie să le citim cu adînc respect și să le considerăm ca o faptă de eroism.

Concomitent cu însemnările zilnice continua să lucreze la *Povestiri din Sevastopol.* Aici era nu numai judecata propriei sale vieți, a aristocraților și semiaristocraților ce-l

înconjurau, ci şi a întregii Rusii ţariste, care nu se arăta demnă de faptele de eroism ale ostaşilor ce luptau la Sevastopol.

SEVASTOPOLUL ÎN DECEMBRIE

Povestirile din Sevastopol s-au născut ca urmare a proiectului de a scoate o revistă militară, conceput în septembrie-octombrie 1854 de către un grup de prieteni, ofiţeri de artilerie în Armata din Sud.

Iniţial articolele-reportaj erau destinate ostaşilor, dar la începutul lui ianuarie 1855 Tolstoi i-a promis lui Nekrasov să trimită lunar *Sovremennik*-ului cîte 2—5 pagini şi a dat o listă de teme fără să pună numele autorilor: *Scrisoare către surorile de caritate, Amintiri despre asediul Silistrei, Scrisoarea unui soldat din Sevastopol.*

Se intenţiona crearea unei reviste militare cu o redacţie independentă sub egida *Sovremennik*-ului. Nekrasov îi scria lui Tolstoi la 27 ianuarie 1855 „Am primit scrisoarea dumneavoastră cu propunerea de articole pe teme militare şi mă grăbesc să vă aduc la cunoştinţă că sînt gata şi chiar bucuros să vă ofer un spaţiu în *Sovremennik* — am mai multă încredere în gustul şi talentul dumneavoastră decît într-al meu."

Din jurnalul lui Tolstoi ştim că la 27 martie el a început povestirea *Sevastopolul zi şi noapte.* Din acesta s-a născut *Sevastopolul în decembrie ;* cea de-a doua parte a fost părăsită pentru a se transforma apoi în punctul de plecare al povestirii *Sevastopolul în mai.*

În schiţa *Sevastopolul în decembrie,* importanţa temei, a materialului domină. Autorul doreşte înainte de toate să arate situaţia militară. Povestirea este construită ca o relatare a unei inspecţii în oraş făcută de către o persoană

necunoscută, interesată și de curînd sosită. Povestitorul nu apare ca persoană, el joacă rolul de ghid în sensul propriu al acestui cuvînt.

Tolstoi descrie cel mai tragic eveniment al acelei epoci și nu ascunde nimic, dar își structurează în așa fel povestirea, încît amănuntele militare par trăsături ale vieții cotidiene, subordonate parcă acesteia. Relatarea modului neobișnuit în care sînt duși morții la cimitir — atelaj cu cămile — diminuează parcă impresia de grozăvie, impune o atitudine calmă și practică în fața morții.

Povestitorul îl previne pe cititor că îi va face o impresie neplăcută amestecul ciudat dintre viața de oraș și cea de cazarmă, dintre orașul frumos și bivuacul murdar.

Se vorbește despre război fără teamă și cu calm ; se amintesc mănușile imaculate ale unui ofițer ce trece pe stradă, chipul unui marinar cu pipă în gură, silueta unei fetișcane „care, temîndu-se să nu-și ude rochia trandafirie, sare din piatră în piatră".

Războiul este prezentat ca o existență cotidiană, obișnuită, și în același timp de la început sînt înfățișate spitale, se vorbește de amputare, de oameni după amputări, se povestesc halucinațiile unei femei căreia i se amputaseră ambele picioare de la genunchi. Și numai după aceste amănunte de maximă exactitate, după ce se arată delirul sub influența cloroformului, cînd cel pregătit pentru operație rostește „ca într-un delir, cuvinte fără sens, uneori simple și înduioșătoare", după toate acestea se descrie înmormîntarea, pe scurt și aproape festiv. „S-ar putea ca din biserică să-ți iasă în cale înmormîntarea cine știe cărui ofițer, cu coșciug trandafiriu, muzică militară și prapuri fluturînd în vînt".

Pentru ca brusc descrierea să-și schimbe coloritul amintindu-se de „bubuiturile canonadei de pe bastioane"

Cititorul este introdus într-o lume nouă. Scriitorul afirmă „...înmormîntarea îți va apărea ca o foarte frumoasă privelişte războinică, bubuiturile ca nişte foarte frumoase zgomote războinice, dar nu vei asocia nici privelişte a aceasta şi nici bubuiturile cu gîndul limpede pe care l-ai trăit şi pe care îl porţi în tine, gîndul suferinţei şi al morţii, aşa cum le-ai asociat cînd erai la postul de prim-ajutor".

Suferinţele oamenilor sînt subordonate ideii de apărare a Sevastopolului.

Povestitorul străbate oraşul ; în locul oamenilor veseli apare peisajul din zona frontului. Urmează iarăşi o descriere a drumului, cu indicaţii precise „la dreapta", „în sus".

„Mai treci de o baricadă, intri pe o poartă în dreapta şi apoi dai de o stradă largă, în pantă. Dincolo de această baricadă, casele de pe amîndouă părţile străzii sînt nelocuite, firmele date jos, intrările mascate de scînduri bătute în cuie, geamurile sparte, cîte un colţ de zid dărîmat, cîte un acoperiş găurit. Clădirile par toate nişte veterani care au avut de îndurat tot soiul de nenorociri şi lipsuri, şi parcă se uită la tine mîndre şi oarecum dispreţuitoare. Pe drum te împiedici de ghiulele aruncate şi luneci în gropi cu apă, săpate de bombe în solul pietros. Pe străzi te încrucişezi sau trecí pe lîngă grupuri încolonate de soldaţi, ofiţeri ; se-ntîmplă să întîlneşti, cînd şi cînd, cîte o femeie sau cîte un copil, dar femeia asta nu mai e din cele care poartă pălărie ; e o nevastă de marinar, cu vreo scurteică veche pe ea, încălţată cu cizme soldăţeşti."

Povestitorul înregistrează, născîndu-se brusc, simţul de autoconservare ; ne apropiem de linia întîi.

„Şuierul vreunei ghiulele sau al vreunei bombe prin preajmă, chiar în timp ce urci dealul, te va surprinde neplăcut, şi dintr-o dată vei pricepe cu totul altfel decît pri-

cepeai atunci înțelesul bubuiturilor acelora pe care le auzeai încă din oraș. Cine știe ce amintire senină a clipelor de răgaz te va străfulgera pe neașteptate, și propria ta persoană va începe să te preocupe mai mult decît observarea celor ce se petrec ; vei deveni mult mai puțin atent la cele înconjurătoare, și un sentiment neplăcut, de nehotărîre, va pune stăpînire pe tine."

Urmîndu-l mai departe pe povestitor, cititorul se înspăimîntă că a pătruns în zona de front ; groaza lui este însă gratuită.

„Nu departe de tine auzi căzînd o ghiulea, și ți se pare că din toate părțile te împresoară fel de fel de zgomote de gloanțe — zumzet ca de albină, tremur mai apropiat sau mai îndepărtat de strună — auzi bubuitul înfricoșător al tunului, care te zguduie pînă-n străfunduri și-ți pare ceva înfricoșător.

«Va să zică ăsta-i bastionul patru ! Iată, acesta-i locul acela cumplit, pe drept cuvînt înfricoșător !» îți spui tu, încercînd un simțămînt de oarecare mîndrie, amestecată cu foarte multă frică înăbușită. Dar vai ; dezamăgire n-ai ajuns încă la bastionul patru... Asta nu-i decît reduta Iazonovskaia, loc care, comparativ, e foarte puțin primejdios și cu totul liniștit. Ca să ajungi la bastionul patru, ia-o la dreapta, de-a lungul acestei tranșei înguste, pe care a pornit, încovoindu-se de mijloc, infanteristul acela."

Bastionul al patrulea, socotit cel mai înspăimîntător se dovedește a fi un loc în care viața se scurge în mod obișnuit. Oamenii trăiesc la Sevastopol, luptă, își țin pipele în buzunar, mestecă pesmeți, apoi se apropie de tunul de lîngă care a fost ridicat un mort sau un rănit.

Sevastopolul în decembrie a avut un ecou deosebit în presă și a fost apreciat de toți. A fost tradus în limba franceză pentru a fi publicat în revista *Le Nord* din Bruxelles și a fost retipărit, parțial, în *Russkii invalid.*

Campania din Sevastopol apărea pentru toți într-o perspectivă nouă; schița lui Tolstoi nu vorbea direct despre faptele de eroism, dar, în încheiere, zugrăvind peisajul orașului, Tolstoi arată cum rezistă Sevastopolul asediat:

„De-abia acum povestirile în legătură cu prima fază a asediului Sevastopolului, cînd în cuprinsul lui nu existau nici fortificații, nici trupe, cînd lipseau cu totul orice posibilități materiale de a-l păstra, și cînd totuși nu-și făcuse loc nici cea mai mică îndoială asupra hotărîrii de a nu fi lăsat dușmanului — povestiri legate de vremea cînd Kornilov, acest erou demn de Grecia antică, spunea, inspectînd trupele: o să murim băieți, dar să nu predăm Sevastopolul și rușii noștri, care nu prea sînt tari în frazeologie, îi răspundeau: «Murim! Ura!» — de-abia acum povestirile de pe vremea aceea au încetat să mai fie pentru tine o frumoasă tradiție istorică și au devenit, dimpotrivă, un adevăr real, un fapt".

SEVASTOPOLUL ÎN MAI

Cea de-a doua povestire închinată Sevastopolului înfățișează un oraș care s-a deprins cu viața de asediu. Introducerea în povestire, nu lipsită de originalitate, concretizează noțiunea de timp exprimînd-o prin acțiune.

„Șase luni au trecut de cînd prima ghiulea, pornită de pe bastioane, a șuierat prin văzduh și a scurmat pămîntul întăriturilor inamice, și de atunci mii de bombe, ghiulele și gloanțe au zburat fără încetare de pe bastioane în tranșee și din tranșee spre bastioane, iar îngerul morții n-a încetat să plutească pe deasupra lor."

Cel de-al doilea paragraf pune față în față două noțiuni îndepărtate ca sens vanitatea și moartea.

„Mii de oameni au reuşit să-şi înfrîngă amorul propriu, mii au reuşit să şi-l satisfacă, alte mii de oameni au ajuns să-şi afle liniştea în îmbrăţişarea morţii. Cîte steluţe n-au arborat epoleţii, cîte n-au picat, cîte ordine «Sfînta Anna» sau cîţi «Vladimiri», cîte sicrie trandafirii şi cîte linţolii !"

Urmează o descriere foarte scurtă, concentrată a Sevastopolului, văzut din punctul de vedere al francezilor şi o prezentare a taberei duşmane din perspectiva locuitorilor Sevastopolului.

„Şi tot aceleaşi zgomote vin de pe bastioane şi tot aşa — cu aceeaşi înfiorare involuntară şi frică superstiţioasă — se uită, în serile limpezi, francezii, din tabăra lor, la pămîntul negru şi brăzdat al bastioanelor Sevastopolului, la siluetele negre ale marinarilor noştri care forfotesc pe ele şi numără ambrazurile prin care tunurile îşi arată ameninţător ţevile de fontă ; tot aşa cercetează cu luneta un subofiţer timonier, de sus, de pe foişorul telegrafului, siluetele pestriţe ale francezilor, bateriile lor, corturile, coloanele care se mişcă pe muntele Zeleonaia, nouraşii de fum ce izbucnesc în tranşee, şi tot cu aceeaşi înfocare se-nghesuie din toate colţurile lumii mulţimi felurite de oameni, care mai de care mînaţi de şi mai felurite dorinţi, spre acest loc fatal."

Discursul liniştit, solemn povesteşte despre lucruri cumplite, despre fapte de vitejie, privindu-le cu fatalism, ca ceva obişnuit. În încheiere se arată inutilitatea războiului în general. Pentru a dovedi lipsa de sens a războiului autorul propune să se pună faţă în faţă cîte un soldat din partea fiecărei armate şi să fie lăsaţi să se bată ei între ei.

„Acest fel de a judeca e un paradox numai în aparenţă în fond e valabil. Într-adevăr, care ar fi deosebirea între un rus care ar lupta împotriva unicului reprezentant al aliaţilor, şi cele optzeci de mii de oameni care luptă împotriva altor optzeci de mii de oameni ? De ce n-ar fi o

sută treizeci şi cinci de mii împotriva altor o sută treizeci şi cinci de mii ? De ce nu douăzeci de mii contra a douăzeci de mii ? De ce nu douăzeci contra douăzeci ? De ce nu unul împotriva unuia ? Un caz nu e cu nimic mai logic decît celălalt. Dimpotrivă, cel din urmă e cu mult mai logic, pentru că e mai uman.

Aici întîlnim pentru prima dată procedeul tipic al lui Tolstoi de a interveni în naraţiune pentru a distruge interpretarea tradiţională a unei noţiuni acceptate. Scriitorul se situează în afara lanţului logic obişnuit scopul lui este de a prezenta războiul ca o nebunie, ca un act lipsit de legitimitate.

Maniera de a povesti a lui Tolstoi s-a schimbat mult. În prima povestire din ciclul Sevastopolului naraţiunea era severă şi concisă. Personalitatea povestitorului trecea în plan secundar, dominată fiind de acţiune. În intervalul dintre cele două povestiri autorul a suferit o mare deziluzie asumîndu-şi acum rolul de judecător al politicii ţariste. El însuşi s-a schimbat, s-a dezbărat de o parte din prejudecăţile trecutului. În felul acesta se neagă însăşi biografia lui Tolstoi.

Adevărul acestei povestiri înseamnă negarea vieţii obişnuite, negarea războiului şi a rînduielilor din Rusia. Naraţiunea nu are pasaje inerte, fără dinamism, de pildă aş putea spune că nu are peisaje.

Cerul este prezent în naraţiune cu un anumit sens el este văzut diferit de la un personaj la altul şi în acelaşi timp rămîne unul şi acelaşi, neînţeles şi prin aceasta general omenesc. Ofiţerii — aristocraţi se uită pe fereastră, privesc noaptea de deasupra Sevastopolului şi făIindu-se cu vitejia lor vorbesc despre cer şi despre război

„— Dar ştii că încep să se audă pocnituri prin preajma retranşamentelor ? ! Oho ! E de-a noastră sau de-a lor ? Uite cum a explodat, — spuneau ei, stînd aple-

cați pe fereastră, cu ochii la dungile de foc ale bombelor care se încrucișau în văzduh, la fulgerele salvelor care luminau cîte o clipită cerul siniliu și la fumul alb al prafului de pușcă, iar cu urechea ațintită la bubuitul canonadei ce se tot întețea.

— Quel charmant coup d'oeil ! Nu-i așa — spuse Kalughin, atrăgînd atenția oaspetelui său asupra acestei panorame cu adevărat minunate. Știi, uneori nu poți deosebi o stea de o bombă.

— Da, eu crezusem adineauri că e o stea și cînd colo s-a lăsat în jos, uite cum a explodat dar steaua asta mare, cum i-o fi zicînd ? E întocmai ca o bombă.

— Știi, m-am obișnuit pînă într-atît cu bombele astea, încît sînt sigur că în Rusia, într-o noapte cu stele, o să mi se pară că nu-s toate decît bombe. Așa de mult te obișnuiești !"

În același timp, cu ei privește cerul o bătrînă ce fusese mutată la marginea orașului lîngă ea stau ordonanța Nikita și un copil

„— Steluțele astea, ia te uită cum se mai rostogolesc steluțele ! — întrerupse fetița tăcerea ce se așternuse după cuvintele lui Nikita, privind cerul. Uite, uite, încă una s-a rostogolit ! Oare de ce o fi așa, mămică ?

— O să facă una cu pămîntul și ce ne-a mai rămas din căsuță, spuse bătrîna suspinînd, fără să răspundă la întrebarea fetiței.

— Cînd ne-am dus noi pe-acolo deunăzi, mămică, împreună cu nenea, urmă cu voce cîntată fetița care prinsese gust de vorbă, uite așa o ghiulea mare a căzut drept în odaie, lîngă dulap se vede că a găurit tinda și a nimerit în odaie. Ma-a-re, uite atît, de nici nu poți s-o ridici".

Cerul este luminat de bombe, stelele s-au amestecat cu bombele ; în finalul povestirii steaua-bombă aduce

moartea lui Praskuhin; realitatea neagă discuţia uşuratică despre război şi despre adevărul mărunt.

Însemnările din jurnal au aflat o nouă existenţă în povestire, ele sînt negate de analiza naraţiunii.

Reflecţiile din jurnal despre aristocraţi, despre cine e aristocrat şi cine nu, nu reprezintă un moment esenţial al naraţiunii, am spune că sînt anihilate prin reducerea lor la proporţii minime.

Viaţa obişnuită continuă în timpul războiului, continuă prin îndoiala meschină şi invidioasă în ce priveşte valoarea sa autentică. Şi aici continuă să aibă importanţă originea aristocratică.

„Cuvîntul *aristocraţi* (în sensul unui cerc înalt, ales, aparţinînd indiferent cărei pături) a căpătat la noi, în Rusia (unde s-ar părea că nici n-ar fi trebuit să existe), de la un timp încoace, o mare popularitate şi a pătruns în toate colţurile şi în toate straturile societăţii, acolo unde nu sălăşluieşte decît vanitatea (şi în ce împrejurări, ori în ce epoci nu sălăşluieşte în om această respingătoare şi meschină patimă ?) — printre negustori, printre funcţionari, printre furieri ori ofiţeri, la Saratov, la Mamadîşi, la Viniţa, peste tot unde sînt oameni. Şi cum în oraşul asediat Sevastopol sînt oameni mulţi, este prin urmare şi multă vanitate, deci sînt şi *aristocraţi*, în ciuda faptului că deasupra capului fiecăruia, *aristocrat* sau *nearistocrat*, atîrnă în orice clipă ameninţarea morţii. Pentru căpitanul Objogov, ştabs-căpitanul Mihailov este un *aristocrat*; de vreme ce are o manta curată şi mănuşi, şi el nu-l poate suferi pentru asta, deşi îl stimează întrucîtva ; pentru ştabs-căpitanul Mihailov, aghiotantul Kalughin e un *aristocrat*, pentru că e aghiotant şi se tutuieşte cu ceilalţi aghiotanţi ; de aceea nu-l prea are la inimă, cu toate că îi şi cam ştie de frică. Pentru aghiotantul Kalughin, contele Nordov e un *aristocrat* şi în sinea lui îl înjură în-

totdeauna şi-l dispreţuieşte numai fiindcă e aghiotant imperial."

Vanitatea obişnuită, rezultat al unor anume rînduieli sociale îi orbeşte pe oameni : ea îl ispiteşte : „...pe ofiţerul de marină Serveaghin, cunoscut pentru vitejia sa, care dorea şi el să se alăture cercului *aristocraţilor* şi de aceea se apropiase şi-i vorbise. Şi faimosul viteaz îşi strecură cu multă bucurie braţul muşchiulos, pe care nu o dată i-l simţiseră francezii, pe după braţul lui Praskuhin, care se bucura şi el de faimă, dar nu de faimă de om prea cumsecade".

Inegalitatea socială îi înrobeşte şi pe acei oameni, care dacă n-ar ţine seama de ea ar putea să moară şi să trăiască cu demnitate. Doi oameni — Praskuhin şi Mihailov — preocupaţi de ideea inegalităţii lor, se întorc din linia întîi şi se găsesc într-o zonă aparent sigură. Ei aud strigătul sentinelei „Markela !"

„— Mihailov îşi întoarse capul. Punctul de foc al bombei părea că se oprise la zenit, în poziţia în care nu-i mai poţi defini deloc direcţia..."

Mihailov se trînti pe burtă. Praskuhin se aplecă, fără voia lui, pînă la pămînt şi-şi strînse bine pleoapele ; n-auzi decît bufnitura bombei, care căzuse undeva, foarte pe-aproape, pe pămîntul tare. Trecu o secundă, care i se păru lui Praskuhin un ceas, şi bomba nu mai exploda. Lui Praskuhin începu să-i fie teamă, să nu se fi speriat de pomană, poate că bomba a căzut departe şi lui doar i s-a părut că focosul ei sfîrîie pe aici. Deschise ochii şi văzu că Mihailov, căruia el îi era dator douăsprezece ruble şi jumătate, zace pe burtă nemişcat, mult mai jos, chiar la picioarele lui, lipit de ele — şi acest lucru îi satisfăcu amorul propriu. Dar în aceeaşi clipă dădu cu ochii de luleaua luminoasă a focosului bombei, care se răsucea la numai un arşin de el.

Groaza, o groază rece, care exclude orice alte sentimente şi gînduri, puse stăpînire pe toată fiinţa lui ; îşi acoperi faţa cu mîinile şi căzu în genunchi.

Mai trecu o secundă, o secundă în care o lume întreagă de sentimente, idei, nădejdi şi amintiri i se perindară în imaginaţie."

Moartea este alături.

Cele douăsprezece ruble şi jumătate au mai fost amintite în povestire. Zăcînd, Mihailov îşi aducea aminte că Praskuhin, care acum stătea în picioare, îi datora douăsprezece ruble şi jumătate la préference, şi în acelaşi timp îşi zicea că în comparaţie cu el Praskuhin e aristocrat.

Impresiile înălţătoare şi cele triviale sînt amestecate în povestire. Analiza trece mereu de la Mihailov la Praskuhin şi invers. Timpul este saturat de teamă, timpul are o durată reală. Mihailov se gîndeşte

„«...am mai trecut şi în infanterie ca să pot lua parte la campanie ; nu făceam eu mai bine să fi rămas în regimentul de ulani în oraşul T. şi să-mi petrec timpul cu prietena mea Natasa ?... Pe cînd acum, poftim, uite ce pătesc !» şi începu să numere unu, doi, trei, patru, făcînd în gînd rămăşag că, dacă bomba avea să explodeze la un număr cu soţ, el are să scape cu viaţă, iar dacă se va întîmpla să răbufnească la un număr fără soţ — va fi ucis. «S-a sfîrşit totul ! M-a omorît !» îşi zise el cînd bomba explodă (nu-şi aduce aminte dacă era un număr cu soţ sau fără soţ) şi simţi o lovitură, urmată de o durere ascuţită în cap. «Doamne, iartă-mi mie greşelile mele !» rosti el împreunîndu-şi cu zgomot palmele, ridicîndu-se şi căzînd înapoi cu faţa în jos, în nesimţire."

Omul pare să fi murit, totuşi el continuă să analizeze, drept care imediat urmează negarea morţii :

„Prima senzaţie, cînd îşi veni în fire, fu sîngele care i se scurgea de-a lungul nasului şi durerea la cap care

devenea din ce în ce mai slabă. «Acuma-mi iese sufletul, îşi zicea el. Oare ce mă aşteaptă *acolo* ? Doamne, primeşte-mi sufletul în pacea ta ! Un lucru doar mi se pare ciudat, medita el, că murind, aud aşa de limpede paşii soldaţilor şi bubuitul salvelor...»

Cineva îl luă de umeri. Încercă să deschidă ochii şi văzu deasupra capului albastrul închis al cerului cu roiurile de stele şi două bombe fugărindu-se una pe alta, în zbor, deasupra lui ; îl văzu pe Ignatiev, soldaţii cu targa şi cu puştile, parapetul tranşeei şi deodată se încredinţă că nu e încă pe lumea cealaltă.

Fusese uşor rănit la cap de o piatră..."

În primul moment Praskuhin se crede atins de schijă ; în mintea lui gîndurile îşi urmează cursul. Am zice că sînt ideile lui Tolstoi, concentrate la maximum şi răstălmăcite. Praskuhin îşi aduce aminte de datoria pe care trebuia s-o plătească la Petersburg, de un cîntec ţigănesc, de femeia pe care o iubise, de omul care îl jignise cu cinci ani în urmă şi căruia nu-i plătise pentru jignirea adusă (un asemenea om, şi jignirea pe care i-o adusese, probabil mărunţă, trăia în amintirea lui Tolstoi). Prin faţa omului se desfăşoară viaţa lui mărunţită sub forma unor rămăşiţe cineva îl îmbrînceşte cu un zgomot asurzitor, el aleargă, se împiedică apoi cade şi crede că e doar rănit.

Pe lîngă el trec în goană soldaţii „...Unu, doi, trei soldaţi ; uite şi un ofiţer cu mantaua suflecată..." îi numără el. Dialogul interior se desfăşoară cu o veridicitate neobişnuită. Avem impresia că trăim înainte de moarte, în ultima clipă, iluzia vieţii.

Praskuhin se încurcă la numărătoare. Locul gîndurilor îl iau senzaţiile. Praskuhin este încă viu.

„...îşi adună toate puterile şi dădu să strige : «Luaţi-mă !» Dar, în loc de asta, gemu atît de cumplit, încît se îngrozi singur auzindu-se. Pe urmă, lumini roşii în-

cepură să-i joace în ochi și i se păru că soldații îngrămădesc deasupra lui bolovani luminile săltau tot mai rar, tot mai agale, pietrele pe care le îngrămădeau deasupra lui îl apăsau tot mai greu și mai greu. Făcu o sforțare ca să dea pietrele la o parte, se întinse și nu mai văzu, nu mai auzi, nu mai gîndi și nu mai simți nimic. Fusese ucis pe loc de o schijă care-l lovise în crucea pieptului."

Care este adevărul pe care-l afirmă destinul unui om ce a trăit meschin și a murit înșelat ?

Tolstoi vrea să cunoască adevărul mai mult decît orice alt scriitor pînă la el consideră adevărul ca fiind eroul autentic al operei sale. O meditație despre adevăr încheie povestirea.

„Iată că am și spus ceea ce am dorit să spun ; dar îndoieli apăsătoare mă copleșesc. Poate că nu trebuie s-o spun. Poate că ceea ce am spus eu face parte din acele adevăruri care, tăinuite inconștient în sufletul fiecăruia, nu trebuie rostite pentru a nu se face vătămătoare, ca drojdia din vin, care nu trebuie stîrnită, ca să nu strice vinul.

Unde-i aici, în această povestire, răul ce trebuie evitat ? Unde-i expresia binelui, de la care trebuie să luăm pilda ? Care e personajul negativ și care e personajul pozitiv al povestirii ? Toți sînt și buni și răi.

Nici Kalughin, cu strălucita lui bravură *(bravoure de gentilhomme)* și cu trufia lui, motorul tuturor faptelor sale, nici Praskuhin, un om inofensiv, dar superficial, cu toate că *a căzut pe cîmpul de luptă pentru credință*, tron și patrie, nici Mihailov, cu lipsa lui de curaj și vederile lui mărginite, nici Pest — băiețandru fără principii și convingeri bine stabilite, nu pot fi nici personaje negative, nici personaje pozitive ale povestirii.

Căci eroul povestirii mele, pe care îl iubesc din tot sufletul, cel pe care m-am străduit să-l zugrăvesc în toată

splendoarea lui şi care a fost, este şi va fi întotdeauna splendid, este adevărul!"

Care este acest adevăr şi prin ce se deosebeşte adevărul lui Tolstoi de adevărul altor ofiţeri curajoşi care au luptat şi ei la Sevastopol? Cum face Tolstoi din adevăr eroul său?

Prin procedeul analizei şi al sistemului de contrapuneri. Neadevărul războiului iese la iveală în timpul armistiţiului.

„Pe bastionul nostru şi deasupra tranşeei francezilor au fost arborate steaguri albe, iar printre ele, în valea smălţuită de flori, zac, fără cizme, înveşmîntate care în albastru, care în cenuşiu, mormane de cadavre sfîrtecate, pe care oamenii de corvoadă le cară şi le aşază în care. O miasmă grea, îngrozitoare, de hoit, umple văzduhul. Din Sevastopol şi din tabăra franceză au ieşit pilcuri de oameni să contemple priveliştea aceasta şi, cu o bucurie şi binevoitoare curiozitate, se apropie unii de alţii."

Adevăr nu este războiul, adevăr este pacea, care se poate instaura atît de simplu.

Oamenii vorbesc paşnic şi binevoitor, glumesc, mai francezii şi ruşii încearcă să se înţeleagă unii pe alţii. Ofiţerii vorbesc între ei, urmînd inerţia modului de a gîndi, obişnuit pentru un ofiţer de cavalerie-aristocrat, pe care Tolstoi îl numeşte „jargon franţuzesc de frizerie".

Dar armistiţiul este încheiat numai pentru a se putea strînge cadavrele de pe cîmpul de luptă.

Războiul este continuat prin inerţia unor state ajunse în stare de descompunere. Tolstoi se întreabă patetic:

„Da, pe bastion şi deasupra tranşeei au fost arborate steaguri albe, valea smălţată de flori geme de cadavre ce duhnesc, mîndrul soare se lasă de pe cerul senin în jos spre marea albastră şi marea albastră, legănîndu-se, scînteiază în razele de aur ale soarelui. Mii de oameni se în-

bulzesc, cască gura, stau de vorbă şi-şi zîmbesc unii altora. Şi aceşti oameni, creştini cu toţii, care mărturisesc una şi aceeaşi mare lege a iubirii şi a jertfirii de sine, uitîndu-se la isprava lor, nu vor cădea deodată cuprinşi de căinţă în genunchi în faţa aceluia care, dîndu-le viaţă, a sădit în sufletul fiecăruia, dimpreună cu frica morţii, dragostea pentru bine şi frumos şi nu se vor îmbrăţişa cu lacrimi de bucurie şi fericire în ochi, ca fraţii ?„Nu !"

Condamnarea războiului nu se termină cu acest discurs.

Povestirea se încheie printr-o scenă emoţionantă şi cutremurătoare.

Un băieţel de zece ani strînge flori albastre de cîmp în valea fatală. Copilul merge acoperindu-şi faţa cu buchetul şi se opreşte în dreptul unui cadavru, descris laconic, dar în toată grozăvia lui, atinge cu piciorul mîna înţepenită „Mîna s-a bălăbănit şi a revenit la loc. Băiatul a scos deodată un ţipăt, şi-a ascuns faţa în flori şi a rupt-o la fugă, cît îl ţineau picioarele, înspre cetate..."

Aşa înţelegea Tolstoi să biruie războiul.

La Sevastopol el a devenit din sublocotenent locotenent şi s-a afirmat ca un mare scriitor, pe care viaţa pe care o văzuse, la care luase parte l-a făcut să gîndească, să confrunte idee de idee pentru a găsi, în urma acestei confruntări, un nou erou al literaturii — adevărul.

În spatele fortificaţiilor vremelnice, ridicate la Sevastopol, în spatele tunurilor ruseşti ce răspundeau arareori focului aliaţilor, sub bombele ca nişte stele el a aflat o nouă manieră de a scrie.

Aceasta a cucerit apoi lumea întreagă. A cucerit-o prin adevăr.

Tolstoi se îndrepta către marele său roman trecînd prin experienţa şi prin decepţiile de la Sevastopol, căutînd sprijin în popor şi negînd trecutul.

SEVASTOPOLUL ÎN AUGUST 1855

În ziua de 18 februarie 1855 la ora trei și jumătate, deasupra Palatului de iarnă s-a ridicat un drapel negru : după o grea agonie, murise țarul. Unele zvonuri spuneau că ar fi răcit, altele, care reprezentau majoritatea, că ar fi dat ordin să fie otrăvit.

Așa a murit omul pe care Șevcenko l-a poreclit Nikolai „Frînă", iar Tolstoi, mai tîrziu, Nikolai „Ciomag"

Tolstoi nu i-a iertat niciodată acestui țar cruzimea fără de sens, decăderea armatei, rușinea înfrîngerii de la Sevastopol, apusul gloriei rusești.

Nikolai murise, dar sistemul statal nu se schimbase ; o mită era compensată de altă mită, hoția era premeditată, nu lua mită doar Akaki Akakievici, care se ducea la slujbă pe ger, fără manta.

La 25 august, Tolstoi nota „Stele pe cer. La Sevastopol e bombardament, în tabără muzică. Nu am făcut nici o faptă bună, din contra, l-am bătut la cărți pe Korsakov"

Timpul căderii Sevastopolului este timpul deznădejdii lui Tolstoi.

La 2 septembrie scriitorul notează „Sevastopolul a fost predat, am fost acolo chiar de ziua mea de naștere. Acum lucrez la descrierea acestei zile, merge bine. Îi datorez lui Rozen 300 de ruble și l-am mințit".

Sub ochii lui se petrece un eveniment istoric de seamă. Tolstoi devine martor și chiar părtaș la „făurirea" istoriei.

Fiind om de litere i s-a încredințat să scrie raportul oficial cu privire la ultimul bombardament și la cucerirea Sevastopolului de către armatele aliate. Concluziile au fost redactate de Tolstoi pe baza rapoartelor înaintate de ofițerii de artilerie de pe toate bastioanele.

În însemnarea sa *Câteva cuvinte despre cartea „Război și pace"* Lev Nikolaevici scria : „Îmi pare rău că nu am copiat aceste rapoarte. Ar fi fost cea mai bună dovadă de minciună militară, necesară, naivă, care figurează în mod obligatoriu în atare scrieri".

Tolstoi socotea că mulți dintre tovarășii săi de luptă, care întocmiseră aceste rapoarte „...vor rîde, amintindu-și că la ordinul comandanților scriseseră lucruri pe care nu aveau cum să le știe".

Moartea lui Nikolai I, speranțele de noi reforme, reîntoarcerea decembriștilor, unele libertăți acordate presei au adus societatea liberală petersburgheză într-o stare de mare entuziasm, au trezit o poftă uriașă de vorbărie ; s-ar fi zis că țara cîștigase războiul. Eroii erau întîmpinați cu discursuri, cu plecăciuni, cu banchete și apoi repede dați uitării.

Mulți așteptau ca Tolstoi să scrie o povestire monumentală despre căderea Sevastopolului.

Lev Nikolaevici a scris într-adevăr această povestire, dar nu așa cum se aștepta lumea din partea lui. Înfrîngerea de la Sevastopol l-a făcut să-și aducă aminte de multe, de decembriști, de războiul din 1812, de cel din 1805 ; și pentru a putea căpăta libertate de mișcare și-a întors privirea cu ani în urmă.

Sevastopolul în august e străbătut de o mare amărăciune ; în același timp e o narațiune calmă și plină de un fel de sinceritate interioară. În această povestire Tolstoi rezolvă pentru el unele probleme pe care mai tîrziu, odată trecut momentul, nu ar mai fi putut să le rezolve tot atît de bine.

În romanul *Război și pace* el va alege drept erou principal, ca un fel de Achile, pe frumosul și curajosul Bolkonski. Va încerca să-i transmită lui noul său fel de a înțelege problemele militare, fără să știe la data aceea,

şi, pare-se, fără s-o fi aflat vreodată, că la o tălmăcire identică a experienţei de la Sevastopol şi prin ea a istoriei lui Napoleon, a ajuns şi N. G. Cernîşevski, în timpul detenţiunii sale în fortăreaţa Petropavlovsk. Probabil că în vremea aceea Tolstoi îl considera pe acesta din urmă un adversar. De fapt, amîndoi se îndreptau spre aceeaşi ţintă, îndrumaţi fiind de aceeaşi forţă, dar ştiau prea puţin unul despre celălalt, deşi Cernîşevski prevăzuse încă de pe atunci în multe privinţe evoluţia lui Tolstoi. Prinţul Bolkonski s-a dovedit a nu fi necesar în război — cum a remarcat-o Fet, om inteligent şi spirit lucid. Nobil, deştept şi curajos, Bolkonski nu este de nici un folos ca militar, iar jertfele pe care le aduce sînt urmarea disperării.

Destinul războiului este hotărît de ofiţeri modeşti, ca cel care figurează în ciornă sub numele de Belkin, iar apoi în descrierea luptei de la Schoegraben apare ca un viteaz anonim, conducînd infanteria. Războiul are nevoie de modestul Tuşin, ofiţer de artilerie, fire independentă, capabil să ia o hotărîre, al cărui eroism are un ţel şi care pentru a salva ostaşii nu se teme de răspundere.

Aristocraţii n-au hotărît soarta rezistenţei oraşului Sevastopol şi nu numai pentru că erau răi, nu numai pentru că nu erau viteji. Au rezistat alţii — oameni de altă obîrşie socială, ofiţerimea de rînd, modeştii ofiţeri de marină, Kornilov cel aspru şi Nahimov, om simplu, fiul unui scriitor de fabule din provincie.

Sevastopolul în august pregăteşte romanul *Război şi pace*. Personajele descrise seamănă cu eroii ce au deţinut victoria în 1812.

Sevastopolul în august glorifică oamenii care, deşi îşi dădeau seama că împotrivirea este imposibilă, continuau totuşi să-şi facă datoria. Un ofiţer rănit, om puternic, revine la Sevastopol din spitalul de la Simferopol : „Bubuiturile răsunau des, cum nu se poate mai clare, şi, s-ar fi

zis, apropiate, mai cu seamă unde nu le opreau munţii sau cînd le aducea vreo pală de vînt : ba o explozie zguduia văzduhul, făcîndu-te să tresari fără voie, ba sunete mai puţin puternice, dar dese ca bătaia unei tobe, repezi şi scurte, păcăneau unul după altul, întrerupte uneori de un vuiet ce nu se poate închipui, ba se contopeau totul într-un trosnet rostogolitor, asemănător cu bubuitul tunetului cînd furtuna e dezlănţuită şi răpăitul ploii torenţiale abia a început".

Ofiţerul se grăbeşte într-acolo, spre furtună şi se uită la cei ce-i ies în cale „...cu o răutăcioasă nepăsare".

La Sevastopol vedem o altă scenă un soldat din garnizoană mănîncă un pepene şi-i spune altuia care merge la Sevastopol „Grozăvie, mă frăţioare... încît, mai bine, nici nu te-ai mai duce, ci te-ai trînti pe-aici pe undeva în fîn şi-ai zăcea o zi, două ; mult mai bine ai face".

Soldatul îşi aprinde pipa, îşi ridică uşor chipiul şi o ia spre Sevastopol.

„— Hei, mai bine ai mai aştepta, — spuse tărăgănat, apăsînd cuvintele, soldatul care scormonea un pepene.

— Totuna e ! — mormăi drumeţul, strecurîndu-se printre roţile căruţelor îngrămădite. Se vede treaba c-am să-mi cumpăr şi eu un harbuz şi am să cinez, că oamenii spun ei multe dacă stai să-i asculţi."

Concluzia este simplă, obişnuită ; înainte de moarte trebuie să mănînci, şi de altfel trebuie să-ţi duci viaţa mai departe, dar şi la moarte trebuie să mergi.

La moarte se duc doi fraţi. Unul este tînăr, Volodia, şi Tolstoi îl compără cu totul neaşteptat cu un boboc de trandafir, celălalt, Mihail, seamănă cu un măcieş veştejit. Tolstoi descrie duios, matern, chipul celui tînăr, îi admiră trupul zvelt.

Asaltul o să fie undeva departe, iar cei doi fraţi trăiesc aşa cum se cuvine unor ofiţeri superiori. Ei ca oameni

nu sînt aproape deloc caracterizaţi în schimb ni se povesteşte pe larg despre viaţa unui ofiţer necinstit.

„Fraţii îl găsiră pe acest ofiţer în faţa unei mese pliante, pe care era un pahar de ceai rece, scrum de ţigară, o tavă cu o sticlă de votcă, fărîmituri de pîine şi icre uscate ; era îmbrăcat cu o cămaşă galbenă, murdară, şi număra un maldăr uriaş de bancnote pe un abac mare. Dar înainte de a ne ocupa de persoana acestui ofiţer şi de a-i reda vorbele, e necesar să-i cercetăm mai atent interiorul locuinţei şi să-i cunoaştem cît de cît felul de viaţă şi ocupaţiile. Baraca cea nouă era atît de spaţioasă, de trainic întocmită şi de confortabilă, cu măsuţe şi bănci împletite din nuiele, încît ai fi zis că fusese construită pentru un general sau un comandant de regiment. Pe lături şi în tavan, ca să nu cadă frunze, erau atîrnate trei covoare, care, deşi urîte foc, erau totuşi noi şi pesemne scumpe. Pe patul de fier, aşezat în dreptul covorului celui mare, reprezentînd o amazoană, era aşternută o cuvertură de pluş de culoare roşie ţipătoare, o perină de piele cu ramă de argint, o perie foarte murdară cu mîner de argint, un pieptene de os rupt şi plin de păr unsuros, un sfeşnic de argint, o sticlă de lichior cu o uriaşă etichetă în aur şi în roşu, un ceas de aur cu efigia lui Petru I, două inele groase de aur, o cutiuţă de cine ştie ce pilule, o coajă de pîine, nişte cărţi de joc vechi, risipite în toate părţile, iar sub pat, o sumă de sticle de porto golite şi unele pline. Ofiţerul acesta comanda coloana de transport a regimentului şi avea în seama sa aprovizionarea cu nutreţ. Împreună cu el locuia şi un bun prieten de-al său, comisionar, care se ocupa şi el de nu ştiu ce afaceri..."

Volodia se schimbă înainte de luptă „Sufletul lui copilăresc, speriat şi mărginit, se maturiză dintr-o dată, se lumină şi în faţă i se deschiseră noi şi largi orizonturi luminoase".

Fratele mai mare se simte pe front ca acasă. Soldații îl primesc pe Mihail Kozelțov ca pe unul de-ai lor, cu încredere în vitejia lor. Kozelțov se așază să joace cărți ; se pornește un chef de ofițeri, care se ceartă între ei. Sînt obosiți cu toții, „singura bucurie este uitarea, nimicirea conștiinței". Fără să ascundă ceea ce ar fi putut fi un moment surpriză al subiectului Tolstoi spune : „...în adîncul sufletului fiecăruia zace scînteia nobilă care îl poate preface în erou dar vine clipa cînd această lămurire se transformă într-o vîlvătaie care luminează faptele mari".

Se apropie asaltul.

Oamenii nu se tem. Timpul merge înainte : „...iar la ora douăsprezece precis, începu asaltul colinei Malahov..."

Se descrie pe scurt peisajul Sevastopolului : biserica neterminată, coloanele, cheiurile și bulevardul plin de verdeață ce urcă pe deal : timpul pare să nu existe pentru acest oraș. Deasupra lui plutește un fum negru și nori albi lunguieți, prevestind vreme cu vînt, iar de-a lungul liniei fortificațiilor se ivesc ghemotoace de fum alb-deas, condensat. În sfîrșit toți înțeleg : a început asaltul. Pe curganul Malahov se înalță steagul francez.

Mihail Kozelțov pierduse la cărți în timpul nopții ; i se anunță că asaltul a început, își vede compania speriată și atunci în sufletul acestui om oarecare se naște un sentiment de eroism. El se comportă în sfîrșit așa cum a visat-o toată viața.

„Frica i se transmise involuntar și lui Kozelțov : îl trecură fiori.

— Au ocupat poziția lui Schwartz, spuse un ofițer tînăr, căruia îi clănțăneau dinții. Totul e pierdut.

— Prostii! — spuse furios Kozelțov și vîrînd să-și facă curaj smulse din teacă sabia lui mică și neascuțită de fier și strigă :

— Înainte, băieți ! Ura !

Glasul îi era sonor și puternic și-l îmbărbătă pînă și pe el. Kozelțov o porni în fugă de-a lungul traversării, vreo cincizeci de soldați o porniră și ei, strigînd în urma lui. Cînd ieșiră de pe traversă pe platforma descoperită, gloanțele cădeau literalmente ca grindina. Două izbiră în el, dar unde și ce-i făcură, dacă-l contuzionară numai sau îl răniră, nu mai avu timpul să se gîndească. În față, prin fum, se și zăreau tunicile albastre, pantalonii roșii, se și auzeau strigătele în alt grai : un francuz, stînd pe parapet, își flutura chipiul și striga ceva. Kozelțov era încredințat că-l vor omorî și tocmai asta îi și dădea curaj. Alerga mereu, mereu, înainte, tot înainte. Cîțiva soldați îl depășiră ; alții se iviră de undeva, dintr-o parte și o porniră în fugă și ei. Tunicile albastre se țineau la aceeași distanță, luînd-o la fugă înapoi, spre tranșeele lor, și călcau în picioare, la întîmplare, răniții și morții. Ajunseso la șanțul exterior, cînd lui Kozelțov totul i se întunecă în fața ochilor și, simțind o durere în piept, se așeză pe banchetă. Cu neasemuită plăcere văzu el prin ambrazură cum mulțimile de tunici albastre alergau în dezordine spre tranșeele lor și tot cîmpul era presărat cu morți, printre care se tîrau, în pantaloni roșii și tunici albastre, răniții".

Iar Volodia trage cu șrapnelul pe curganul Malahov, aleargă prin fum de la o mortieră la alta, uitînd de primejdie. Pînă la urmă cade în luptă.

Cu aceasta Tolstoi pare să încheie istoria apărării Sevastopolului. Oamenii au făcut tot ce au putut chiar și ceea ce părea doar o năzuință. Au fost totuși învinși ; la mormintele lor nu are rost să se țină discursuri, acești oameni au nevoie doar de dragostea poporului.

Ce se poate spune la aceste morminte ale unui eroism inutil, ce cuvinte liniștitoare ?

Tolstoi află cuvintele de care e nevoie „...Ieşind la celălalt capăt al podului, nu era soldat aproape care să nu-şi scoată şapca şi să nu se închine. Dar dincolo de acest sentiment mai era unul, greu, chinuitor şi mai profund, un sentiment asemănător căinţei, ruşinii şi urii. Aproape nu era soldat care, privind de pe Severnaia spre Sevastopolul părăsit, să nu ofteze cu neînchipuită amărăciune în suflet şi să nu ridice pumnul, ameninţînd duşmanul".

Nu poţi rămîne pentru totdeauna la atare înălţime. Pentru a urca aici Tolstoi a trebuit să se autodepăşească. Avea în faţa lui un drum obişnuit abia în viitor urma să devină un scriitor celebru, să aibă succese, să cunoască însă şi indiferenţa cititorilor. Trebuia să se străduiască să devină ca toţi ceilalţi, dar mai cinstit decît ceilalţi, ceea ce nu însemna chiar atît de mult. În viitor va fi şi membru în comisiile de împăciuire, va călători prin Apus, îşi va căuta fericirea personală şi nu se va ridica prea curînd pînă la acea renunţare de sine şi înţelegere a oamenilor, pînă la acele culmi pe care s-au aflat ostaşii ruşi cînd îşi luau rămas bun de la Sevastopolul în flăcări, părăsindu-l fără vina lor.

DUPĂ CE BUBUITURILE DE TUN AU ÎNCETAT

Viaţa omului se împleteşte din fire subţiri şi fire groase, din firele dreptăţii şi ale nedreptăţii şi nu poţi scoate un fir fără să dăunezi întregii ţesături a sistemului ca atare. Aceasta ştie încă Sterne şi această idee a lui Sterne îi era dragă lui Tolstoi.

Este foarte greu să scoţi fire izolate din viaţa lui Tolstoi. Sîntem prea pasionaţi de analogii literare, de aceea tentaţi să-l comparăm pe Tolstoi sau pe alt om de ge-

niu cu personalităţi ce le sînt apropiate, cu personalităţi cu care, după părerea noastră, trebuie să fi intrat în comunicare. Comparăm ideile lui Tolstoi cu cele ale lui Proudhon, îl apropiem de Rile, Urusov şi Paul de Coq. Şi ce rezultă ?

Munca scriitorului, deşi incompatibilă cu munca altor oameni este totuşi legată de lumea înconjurătoare. Munca lui Tolstoi exprimă epoca sa, şi pornind de la paginile scrise de el, se poate ajunge la Herzen direct sau indirect, ceva mai greu la Proudhon, Urusov. Iar Tolstoi însuşi a umblat cu adevărat pe urmele lui Rousseau, dar a văzut mai mult decît Rousseau.

Opera în sine reprezintă o anumită construcţie, are o anume structură, cum obişnuim să spunem astăzi ; elementele operei pot fi apreciate numai prin prisma acestei structuri, prin ea pot fi înţelese ; este important să ştim fiecare fapt cum a avut loc în realitate, cum a existat, ce transformări a suferit şi ce loc ocupă în structura respectivă.

Cheia unei opere poate fi aflată numai în intenţia artistică a autorului, care are totdeauna o finalitate şi ale cărei legi ba se cufundă în subconştient, ba revin în conştiinţă. Ca urmare opera are o construcţie conştientizată, fără ca toate sensurile ei autentice să fie conştient prezente pînă la capăt ; ea îşi găseşte dezlegarea şi în alte construcţii, care tind spre dezvăluirea lumii.

Uneori ne vine greu să citim jurnalul lui Tolstoi.

Puşkin scria în 1825 din satul Mihailovskoe lui Viazemski „De ce regreţi pierderea însemnărilor zilnice ale lui Byron ? Ducă-se naibii ! Slava Domnului că s-au pierdut. În versurile sale, purtat pe aripile extazului, el ne-a lăsat mărturisiri spontane. Într-o proză rece ar fi putut minţi căutînd ba să strălucească prin sinceritate, ba ponegrindu-şi adversarii. Ar fi fost demascat, cum demascat

a fost și Rousseau, și deci răutatea și calomnia ar fi triumfat din nou. Lasă vulgului curiozitatea și alătură-te geniului"

M-am apucat să scriu viața lui Tolstoi folosind corespondența, jurnalele și operele sale. Lev Nikolaevici însuși spunea că scriitorul se desluşeşte mai bine în opere decît în jurnale, căci operele ne dezvăluie scopul omului.

Este nevoie însă și de date biografice, ele aduc precizări, înregistrează relațiile și situează viața omului pe harta vremii; ele ne arată elementele personale și pe cele comune cu toții, dar retrăite de el.

Așadar, ne întoarcem, cum se spunea în vechile romane, la eroul nostru. Sîntem în noiembrie. Îl vedem călătorind pe drumul bătătorit de război fiind trimis în calitate de curier din Crimeea la Sankt-Petersburg.

Războiul era pe sfîrșite ; dar în stepă liniștea nu se așezase încă.

În drum spre Petersburg, Tolstoi s-a abătut pe la fratele său Dmitri, al cărui fel de viață se deprinsese de mult să-l condamne.

Frații Tolstoi nu semănau între ei ; uneori însă aveai impresia că te afli în fața unuia și aceluiași om în diferite ipostaze. S-ar putea totuși ca așa să-i fi înfățișat doar Tolstoi în amintirile sale.

Cel mai mare, Nikolai, talentat din fire, nu avea obiceiul să vorbească de rău pe nimeni și era prea puțin dispus să se confeseze despre propria-i viață. Serghei nu avea nici un scop, trăia liniștit. Dmitri, ascet, vroia să schimbe viața din temelii. Nu-i reușea acest lucru, pentru că era un om pătimaș, crud și orgolios, om al unei epoci ale cărui reguli și adevăruri dispăreau.

Alături de Dmitri, se afla Maşa, soția lui nelegitimă, luată de el dintr-o casă de toleranță, și vărul lor de-al doi-

lea, cumnat totodată, contele Valerian Petrovici Tolstoi, soțul surorii lor Maria Nikolaevna, pe care Lev Nikolaevici nu-l agrea. Valerian Petrovici era un om obișnuit, nu s-ar fi putut spune că era rău sau lacom, nici din cale afară de desfrînat, totuși, Lev Nikolaevici ori de cîte ori îl întîlnea simțea un fel de iritare împotriva lui.

Dmitri era pe moarte, Valerian Petrovici se plictisea lîngă patul muribundului. Lev Nikolaevici l-a schimbat pentru cîteva zile dar n-a suportat prea mult timp spectacolul cumplit al morții unui om apropiat și a plecat curînd.

Înainte de moarte, Dmitri a început să se sufoce. Cerea doctorului și preotului să fie dus la Iasnaia Poliana. I s-au dat niște picături, Dmitri s-a liniștit, a cerut măcar să fie înmormîntat la Iasnaia, a adormit și nu s-a mai trezit.

Lev Nikolaevici a înfățișat-o pe Mașa, numind-o Maria Nikolaevna, în *Anna Karenina* lîngă patul de moarte al lui Nikolai Levin, pe care în roman l-a transformat într-un nihilist ce visează la realizarea comunismului pe calea artelului.

Tolstoi a sosit la Petersburg, trecînd prin Moscova ; călătorea pe cale ferată, care la data aceea nu împlinise încă nici cinci ani de funcționare.

Iarna lui 1855—56 a petrecut-o la Petersburg.

Petersburgul se schimbase față de 1849, ultima oară cînd fusese aici Tolstoi. Deasupra orașului se înălța, ca un ou în pahar, eliberată de schele, strălucind aurie, pe fundalul cerului albastru, cupola nouă a catedralei Isaaki, începută de Ekaterina și Pavel și dusă la capăt de Nikolai. Bubuia caldarîmul de piatră al Fontankăi sub roțile trăsurilor. În schimb Prospektul Nevski, de curînd acoperit cu scînduri, era tăcut.

La începutul romanului *Decembriștii*, rămas neterminat, Lev Nikolaevici a descris în amănunt și cu emfază ironică Petersburgul acelor timpuri.

El comentează cu ironie entuziasmul oamenilor care se bucurau în zadar că au scăpat de tirania lui Nikolai I, fără să înțeleagă că bucuria lor vine în contradicție amară cu lupta eroică a decembriștilor.

Ea venea în contradicție și cu faptul că decembriștii fuseseră învingători în războiul cu Napoleon I, pe cînd liberalii erau contemporanii înfrîngerii pe care Rusia o suferise din partea lui Napoleon III.

Voi cita începutul introducerii „Cele povestite aici s-au petrecut nu demult, pe vremea domniei lui Aleksandr al II-lea, în zilele noastre — în epoca civilizației, a progresului, a *problemelor*, a renașterii Rusiei etc., etc. ; pe vremea cînd victorioasa armată rusă se întorcea din Sevastopolul cedat dușmanului ; pe vremea cînd întreaga Rusie sărbătorea nimicirea flotei din Marea Neagră, iar Moscova, durată din piatră albă, întîmpina și felicita pentru acest fericit eveniment rămășițele echipajelor acestei flote, le oferea un păhărel de vodcă rusească și, potrivit vechiului obicei rusesc, le ieșea înainte cu pîine și sare și cu o plecăciune adîncă".

Introducerea se încheie astfel „Cel care scrie rîndurile de față nu numai că a trăit în acea vreme, dar a fost unul din oamenii care au luat parte activă la evenimentele de atunci. Nu numai că a stat cîteva săptămîni într-una din redutele Sevastopolului, dar a și scris despre războiul din Crimeea o lucrare care i-a adus o mare glorie, lucrare în care a descris bineînțeles clar și amănunțit cum trăgeau soldații cu puștile din bastioane, cum erau pansați pe la ambulanțele sanitare și cum erau înmormîntați în cimitire. Odată săvîrșite aceste fapte de glorie; cel ce scrie aceste rînduri s-a înființat în centrul țării, în acel vestit

arsenal de artificii, unde nu a întîrziat să culeagă laurii isprăvilor sale. A văzut cu ochii lui entuziasmul ambelor capitale şi al întregului popor şi a constatat pe propria-i piele cum ştie Rusia să răsplătească adevăratele merite... De aceea cel ce scrie aceste rînduri este în măsură să aprecieze acel măreţ timp, de neuitat. Dar nu despre asta e vorba".

Tolstoi era tînăr, avea douăzeci şi patru de ani. Sosind la Petersburg, trase mai întîi la hotel, iar dimineaţa se duse la I. S. Turgheniev, căruia îi dedicase *Tăierea pădurii.* Cei doi scriitori care-şi cunoşteau reciproc foarte bine valoarea, se îmbrăţişară sincer.

„E un om foarte bun" — scrie Tolstoi surorii sale Maria Nikolaevna despre Turgheniev.

În aceeaşi zi se întîlneşte şi cu Nekrasov, pe care-l cunoştea şi ca poet şi ca redactor. Acest redactor îi trimisese cîndva la Piatigorsk o veste atît de bună.

Acum a văzut un om trecut de prima tinereţe, cu faţa gălbejită, tuşind mereu. „Nekrasov — a notat Tolstoi — este interesant şi bun, dar lipsit de acel farmec ce te poate atrage de la prima vedere."

Turgheniev l-a convins pe Tolstoi să stea la el, pe strada Fontanka, lîngă podul Anicikov, nu departe de Nevski. Casa era mare, Lev Nikolaevici s-a instalat la parter.

Nekrasov îi scria lui V.P. Botkin despre Tolstoi „Ce om simpatic, şi mai ales ce om inteligent ! Mi-a făcut multă plăcere faptul că venind la Turgheniev, direct de la gară, a declarat că vrea să mă vadă. Ziua aceea am petrecut-o cu toţii şi nu ne-am mai săturat de pălăvrăgeală. Un tînăr drăguţ, energic, bun, un şoim !... sau poate — un vultur ! Mi s-a părut mai presus de scrierile sale, iar ele sînt valoroase..."

Acest tînăr stătuse aproape trei ani în Caucaz, doi ani şi-i petrecuse pe front, iar înainte de aceasta trăise la

țară. Cu șase ani în urmă, la Petersburg, citind revistele admirase *Polinka Saks* de Drujinin, povestirile lui Grigorovici, *Scrisorile din Spania* ale lui Botkin, poeziile lui Nekrasov, poate și pe cele ale lui Fet. Acum toți acești oameni deveniseră de-o seamă cu el, tovarășii săi, care-l admirau deschis.

Văzuse cu ochii lui înfrîngeri, cazemate, în care mișunau șobolanii, stătuse sub focul dușmanului. La Petersburg era liniște, treceau trăsuri pe pavajul de lemn al Prospektului Nevski, pe acel Prospekt ce fusese descris de Gogol.

Nu era atît sărac, cît mai ales ruinat. Tolstoi avusese totdeauna nevoie de bani cu o zi înainte, totdeauna implorase să i se trimită bani, vînzîndu-se orice și în orice condiții. La Petersburg venise după o pierdere serioasă la cărți. Dar adusese cu el cîteva manuscrise, nuvela *Viforița*, primită cu entuziasm de Nekrasov, citise aici începutul din *Cazacii*.

Se simțea plin de energie, tînăr. I se tipăreau *Adolescența*, *Tăierea pădurii*, *Sevastopol în august*, *Viforița*, iar acum scria *Tinerețea*.

Vestea despre moartea fratelui său, Dmitri, sosise imediat după venirea lui la Petersburg, dar nu-l zguduise în prima clipă. Moartea era inevitabilă și apoi gloria și forfoteala vieții eclipsaseră totul.

La 2 februarie, la Petersburg, Lev Nikolaevici notează: „Fratele Dmitri a murit. Am aflat-o astăzi".

Și imediat urmează: „Mîine trebuie să-mi pun în ordine hîrtiile, să-i scriu Pelaghiei Ilinicina și starostelui, să transcriu pe curat *Viforița*. Iau masa de prînz la clubul de șah și continui să lucrez la *Viforița*, seara trec pe la Turgheniev, iar dimineața mă plimb o oră"

Nu trebuie să-i imputăm lui Tolstoi această întoarcere grăbită la treburi. Lev Nikolaevici alerga de la un lucru la altul, muncea cu insistență. Să ascultăm mărturia unui

contemporan, mătușa de-a doua a lui Tolstoi, Aleksandra Andreevna, o nouă cunoștință, atrasă probabil de gloria tînărului.

A. A. Tolstaia locuia în palatul Anicikov, ca profesoară a nepoatelor lui Nikolai I, deci era vecină cu Turgheniev. Cînd tînărul Lev Nikolaevici fusese prima oară la Petersburg, pregătindu-se pentru examenul de admitere, nu avusese prilejul să o cunoască. Aceasta își remarcase ruda numai după ce Tolstoi devenise celebru. Era o femeie matură, destul de inteligentă, din înalta societate, și care se arăta foarte interesată de Tolstoi.

Contesa A. A. Tolstaia ne povestește că în ziua în care scriitorul primise vestea morții fratelui său se organiza o serată, la care și el fusese invitat. Lev Nikolaevici a anunțat-o că nu va putea veni din cauza decesului.

Totuși seara a apărut : „...și drept răspuns la întrebarea ei revoltată «de ce a venit ?» a spus «Pentru că ceea ce v-am scris azi dimineață nu era adevărat. Precum vedeți am venit, ceea ce înseamnă că am putut să vin»".

De la serată Lev Nikolaevici s-a dus la teatru, și cînd s-a întors acasă în sufletul lui „...era un adevărat infern".

La această nouă vizită a sa Petersburgul s-a dovedit a fi plin de oameni minunați, interesanți, celebri. Tolstoi trăia acum la fel cu cei pe care altădată îi invidiase.

În același timp sosise la Petersburg din Derpt un ofițer nu prea bogat, care încă nu reușise să-și dovedească obîrșia nobilă, nici să-l înduplece pe țar să-i confirme numele de Senșin ; era totuși un om deja vestit în întreaga Rusie sub numele scurt de Fet, cu care semnase poezii minunate, neobișnuite, noi, totodată ușor de pus pe muzică, mai ales de cîntat cu acompaniament de chitară. Poetul Fet era un om așezat.

Nekrasov, Panaev, Drujinin, Annenkov și Gonciarov au hotărît să-l ajute pe Fet să-și publice poeziile ; Turgheniev

s-a oferit să redacteze aceste versuri, drept care a introdus în structura lor poetică o anume logică prozaică. L-a invitat apoi pe poet la Petersburg pentru a-l consulta asupra părții grafice, — vroia să scoată un volum elegant, care să poată „sta pe măsuța oricărei femei frumoase".

Poetul-ofițer, om talentat și înțelept s-a înfățișat la Turgheniev acasă. El ne-a lăsat o descriere interesantă a întîlnirii sale cu Tolstoi, totuși nu întru totul exactă, schimbînd puțin faptele.

„Turgheniev se scula și bea ceai (după moda Petersburgului) foarte devreme ; în decursul scurtei mele ședere veneam în fiecare zi la el pe la ora zece să discutăm pe îndelete. Într-o zi, cînd Zahar mi-a deschis ușa, am remarcat într-un colț al antreului o sabie și panglica ordinului Sf. Anna.

— Ce-i cu sabia asta ? — am întrebat eu, îndreptîndu-mă, ca de obicei, spre salon.

— Pe aici, vă rog, a spus șoptind Zahar, și mi-a arătat spre stînga. Este sabia contelui Tolstoi, el doarme aici în salon. Iar Ivan Sergheevici bea ceai în birou.

Timp de o oră, cît am stat cu Turgheniev, am vorbit în șoaptă de teamă să nu-l trezim pe contele ce dormea alături...

În aceeași seară am și făcut cunoștință cu Tolstoi, dar a fost o cunoștință absolut formală, întrucît la acea dată nu citisem încă nici un rînd scris de el și nici nu auzisem de el ca scriitor, deși Turgheniev îmi vorbise de povestirile lui inspirate din copilărie. Din prima clipă am observat la tînărul Tolstoi o opoziție involuntară față de opiniile unanim acceptate."

Nu Fet, ci Drujinin a fost cel care a atras atenția lui Tolstoi, deși pentru scurtă vreme. Drujinin, numai cu patru

ani mai în vîrstă decît Tolstoi, părea la data aceea un om consumat ; își începuse drumul de scriitor cu o nuvelă de succes, *Polinka Saks*, descriind dragostea nobilă a unui bărbat, care-i uimise pe toți, pe Tolstoi inclusiv. Acum Drujinin era vestit și părea foarte obosit, timpul o luase înainte, iar el rămăsese în urmă. Scria articole despre literatura engleză, documentate și lungi foiletoane despre întîmplări la ordinea zilei.

Nu trebuie să ne mire faptul că Tolstoi s-a împrietenit atît de repede cu Drujinin, un om mai curînd mediocru.

Pentru Tolstoi, A. Drujinin era un scriitor cunoscut, nuvelele lui îi plăcuseră cîndva foarte mult. Drujinin era ofițer, servise timp îndelungat-în batalionul de gardă finlandez, ceea ce de asemenea îl apropia de Tolstoi. Drujinin știa multe, văzuse multe în viață și în același timp era un cinic. Lev Nikolaevici nu era cinic, dar avea o senzație lăuntrică de superioritate față de atitudinea obișnuită a oamenilor în raport cu lumea înconjurătoare. Nu credea nimic pe cuvînt.

Nekrasov, un poet talentat, om care văzuse și el multe, fire de artist, îl iubea pe Lev Nikolaevici, credea în viitorul lui poate chiar mai mult decît el. Socotea cuvintele lui Tolstoi, care spusese că eroul principal al *Povestirilor din Sevastopol* este adevărul, o descoperire și în același timp o confirmare a ideilor lui Cernîșevski despre Gogol. Îl încînta adevărul analitic al lui Tolstoi și vedea în acesta viitorul întregii culturi ruse.

Totuși relațiile lui Tolstoi cu scriitorii contemporani erau complicate și puteau oricînd să se transforme în conflict. Pe Drujinin îl supraapreciase, mai tîrziu își va da seama cît era de plictisit și va înțelege că „arta pentru artă" propovăduită de acesta era un gard cu care se în-

conjura un om ce se afla în pădure, pentru a se teme mai puțin.

Relațiile lui cu Rusia oficială, țaristă, nu erau cîtuși de puțin bune. Cîntecul pe care-l compusese despre înfrîngerea de la 4 august ajunsese la urechile marelui duce. Tolstoi nu era deloc agreat, mai ales că și soldații cunoșteau cîntecul.

La 1 ianuarie 1857 traduce un mic basm de Andersen și notează că l-a citit lui V. Botkin căruia nu i-a plăcut. Basmul este fără îndoială *Regele gol* de care Tolstoi își va aduce aminte deseori mai tîrziu spunînd că literatura are menirea de a demonstra că regele e gol.

În aprilie 1856 el notează „Unul din relele principale care sporește de-a lungul veacurilor, luînd diferite forme, este credința în trecut. Schimbările geologice, istorice sînt necesare" Lui Tolstoi însuși îi sînt apropiate și schimbările estetice.

El respinge „clădirile cu coloane grecești", adică acel neoclasicism care se afirmă în arhitectura ministerelor sau a Catedralei Sf. Isaaki.

Ce-i plăcea lui Tolstoi în acea vreme, unde vedea el noul ?

La 2 ianuarie 1857 notează „Dimineața l-am citit pe Belinski, și începe să-mi placă".

La 4 ianuarie scrie „Articolul despre Pușkin este minunat".

La 6 ianuarie „I-am spus despre Belinski proastei de Viaz."

Ediția jubiliară descifrează această prescurtare proastei de „Viazemski" făcînd acordul. Dar „proastă" cu referire la bărbați era o definire maximă a prostiei. Viazemski care îl nega pe Lermontov, care îl ura pe Belinski, este după Tolstoi „o mare proastă".

Tolstoi nu înțelege încă viitorul, dar știe că dacă țăranii nu vor fi eliberați, peste trei luni va fi răscoală, revoluție. El este unul dintre puținii care înțeleg situația revoluționară ce se instaurează încetul cu încetul în Rusia. El, moșier, nobil, se teme de revoluție. Revoluția îi va răpi pământul și el crede că acest lucru se va face fără răscumpărare ; în același timp este împotriva coloanelor de granit care susțin în mod irațional ceea ce este perimat din punct de vedere istoric.

De la Belinski, pe care-l acceptau Annenkov, Botkin, Turgheniev, și-l nega Drujinin, drumul ducea direct la Cernîșevski. Cernîșevski era partizanul noului, dar noul acesta era respins de Tolstoi.

Deși se întîlnea cu Cernîșevski care tocmai își publicase *Studiile despre perioada gogoliană în literatura rusă*, ce produseseră o sciziune în lumea literară a vremii, Tolstoi nu-l simpatiza. Totuși, Cernîșevski a scris cel mai bun articol despre Tolstoi *Copilăria și Adolescența. Povestiri din război. Scrieri de L. N. Tolstoi*, articol ce și-a păstrat mulți ani valoarea.

Tolstoi, ca scriitor, era doar la începutul drumului său. Cernîșevski i-a ghicit întreaga evoluție spunînd „Atenția contelui Tolstoi este îndreptată mai ales asupra felului în care unele sentimente și gînduri se dezvoltă din altele ; el este preocupat să examineze cum se nasc sentimentele nemijlocit dintr-o situație sau impresie, cum se subordonează influenței amintirilor și puterii de asociere, decurgînd din imaginație, cum ele se transformă în alte sentimente, revin din nou la punctul inițial pentru a pribegi apoi, modificîndu-se pe parcursul amintirilor ; el ne arată cum o idee stîrnită de prima impresie naște alte idei, crește mereu, duce la contopirea visurilor cu percepții reale, a speranțelor de viitor cu reflecții despre prezent".

Cernîșevski a dat pentru totdeauna o definiție exactă creației tolstoiene, numind procedeul lui esențial „dialectica sufletului" Concepția lui Tolstoi care vedea omul în dezvoltare și fenomenele de viață în esența lor contradictorie, nu putea să nu-l ducă la conflictul cu realitatea înconjurătoare. El se simte străin printre ai săi ; cei străini lui în schimb îl simt al lor ; Cernîșevski îi este nesuferit, totuși îi ascultă părerile cu atenție. Și peste ani și ani își va aduce aminte de discuțiile cu acesta.

Despre orice perioadă din viața lui Tolstoi se poate scrie o carte, despre perioada la care ne referim aici cu deosebire. Lev Nikolaevici s-a apucat din nou de *Cazacii*, a terminat *Viforița*, a scris *Doi husari*, a isprăvit *Sevastopolul în august*, *Tinerețea*. Omul acesta care deschidea căi noi în istoria literaturii universale era el însuși un nefericit, un suflet hoinar, ce nu-i putea iubi pe intelectualii „raznocinți", care puseseră stăpînire pe *Sovremennik*, dar nu se simțea bine nici alături de cei ce propovăduiau „arta pentru artă".

Nici frații Tolstoi, nici sora lor nu păreau să aibă noroc în viață.

Lev Nikolaevici are senzația că un capitol important din existența lui s-a încheiat multe lucruri trebuiau reexaminate. Deși succesul nu-l ocolește, se arată nemulțumit de sine însuși și-și întreabă fratele „Cum ți-a plăcut *Viforița* ? Eu, zău așa, nu sînt mulțumit de ea. Am chef să scriu, dar în blestematul ăsta de Petersburg nu ai timp".

Scrisoarea e semnată aproape ca un document, deși în glumă :

„Fratele tău C. L. Tolstoi" — adică „fratele tău contele Lev Tolstoi".

TOLSTOI VIZITEAZĂ LOCURILE ÎN CARE AU TRĂIT ROUSSEAU ŞI EROII LUI

Şi Tolstoi şi Rousseau şi-au dat seama că lumea în care trăiesc este rea şi nu merită respect.

Nu este vorba de lumea de la Iasnaia Poliana. Aceasta a rămas totdeauna pentru Tolstoi un univers drag, deşi viaţa începuse să-l sape la rădăcină. Tipul ideal de relaţii între oameni îl reprezintă staniţa în care Olenin se împrieteneşte cu moş Eroşka.

La data cînd scria *Cazacii* Tolstoi era şi nu era conştient de hotărîrile sale de viitor.

Sfîrşitul anului 1856 l-a prins pe Tolstoi într-o stare de tulburare şi nehotărîre ; se încurcase în relaţiile sale, mai ales epistolare, cu Arsenieva. Scrisoarea de la 14 ianuarie, care marca ruptura, începea cu aceste cuvine reci şi neaşteptate „Dragă Valeria Vladimirovna, fără îndoială sînt vinovat şi faţă de mine însumi şi foarte vinovat faţă de dumneavoastră". La sfîrşitul scrisorii o anunţa „Zilele acestea plec la Paris. Şi numai Domnul ştie cînd mă voi întoarce în Rusia".

Tolstoi părăsea Rusia, unde toate erau răvăşite şi nimic nu se statornicise încă. Un lucru era însă clar nici un ţăran de la Iasnaia Poliana nu mai avea încredere în moşieri.

Fugea şi de complicaţiile vieţii literare.

Tolstoi era legat printr-o strînsă prietenie de V. Botkin, A. Drujinin şi P. Annenkov. Aceşti teoreticieni, foarte elocvenţi de altfel, apărau principiul „artei pentru artă", pe care îl opuneau articolelor lui Nikolai Cernîşevski.

Încă la 4 decembrie 1856, Tolstoi nota în jurnalul său o idee, îndreptată în acelaşi timp şi împotriva acestei teorii şi împotriva religiei.

„Ne căutăm salvarea în arta pentru artă. Oare aceasta nu este tot o taină, o taină a religiei, căreia noi, obosind, am hotărît pentru o vreme să nu-i mai căutăm izvoarele."

Hotărîrile se contrazic unele pe altele. Tolstoi întreține corespondență cu Botkin, Annenkov, dar și despre Cernîșevski scrie la 11 ianuarie, înainte de plecare, aceste cuvinte : „...A venit Cernîșevski, un om inteligent și plin de însuflețire".

Lev Nikolaevici cunoștea bine franceza, germana, avea intenția să-și perfecționeze engleza și să înceapă să învețe italiana. Călătoria în Apus era un lucru firesc : toți cei din jurul lui fuseseră în străinătate, numai el nu.

A trecut prin Varșovia, a ajuns la Paris. De aici îi scrie lui Botkin, asociind în scrisoarea sa în aceeași frază două nume care deja la data aceea erau îndepărtate unul de celălalt.

„Am sosit aseară la Paris, dragă prietene Vasili Petrovici, și i-am găsit aici pe Turgheniev și pe Nekrasov. Amîndoi orbecăie într-un fel de pîclă, sînt triști, se vaietă de viață, pierd vremea fără să facă ceva și se simt stingheriți amîndoi, fiecare din motive proprii."

Plecînd în străinătate Tolstoi credea că tema principală a viitoarei sale scrieri va fi viața muzicianului Kizeveter, idee din care s-a născut apoi nuvela *Albert*.

Medita mereu la această temă și mărturisea că „pe drum, destinul muzicianului s-a conturat atît de puternic, încît pare să-mi depășească puterile".

Parisul l-a uimit pe Tolstoi prin veselie, balurile pline de frenezie, prin muzeele și galeriile de artă.

Îi plăcea Franța și spunea că nu există om „asupra căruia să nu aibă influență sentimentul de libertate socială, ce constituie farmecul principal al vieții de aici, sentiment pe care nu-l poți aprecia atît timp cît nu l-ai încercat tu însuți.".

Curînd au început însă îndoielile. La început ele nu se fac simțite din cauza muncii intense, a lecturilor, a teatrului, a lecțiilor de limbă italiană. Tolstoi se înspăimîntă de cultul lui Napoleon I și după vizita făcută la Domul Invalizilor notează : „Divinizarea unui răufăcător, ce lucru cumplit. Soldații sînt niște animale învățate să-i muște pe toți". Îl îngrozește trivialitatea discursurilor lui Napoleon III.

Deși foarte ocupat cu scrisul s-a dus totuși cu Turgheniev, care era bolnav, pînă la Dijon. Iar Turgheniev a notat într-o însemnare că Tolstoi „lucrează cu sîrguință și așterne pagini după pagini". Capacitatea de muncă a lui Tolstoi a uimit totdeauna nu numai prin intensitate, dar și prin ritmul său susținut.

Neobosit, Tolstoi caută să cunoască totul în viața nouă din jurul său. La 6 aprilie pe un timp urît, fără să se gîndească prea mult, se duce să asiste la o ghilotinare.

Impresia a fost tragică „Am văzut multe grozăvii în război și în Caucaz, dar chiar dacă în fața mea un om ar fi fost sfîșiat în bucăți, spectacolul tot nu ar fi fost atît de cumplit ca cel oferit de această mașină iscusită și elegantă, care într-o clipă a omorît un om puternic, plin de viață, sănătos... Și ce mulțime respingătoare ! Un tată care-i explică fetiței sale cît este de iscusit mecanismul etc. Legea omenească este o prostie ! Adevărul este că statul complotează nu numai pentru exploatarea, dar mai ales pentru depravarea cetățenilor... Cît despre mine, eu văd în toată această minciună odioasă numai ticăloșie, numai rău și nu vreau și nu pot să cîntăresc unde e mai mult și unde e mai puțin".

În jurnalul său Tolstoi notează laconic la 6 aprilie : „Pieptul și gîtul sănătoase, albe, cărnoase. A sărutat evanghelia și apoi — moartea ! Ce nonsens !..."

Ghilotina i-a retezat lui Tolstoi credința în libertatea socială și în rațiunea ce ar domni în Apus.

La 7 aprilie „...mi-a venit dintr-o dată o idee simplă și serioasă — să plec din Paris".

Își ia rămas bun de la Turgheniev cu lacrimi în ochi. La data aceea îl iubea. Găsim această însemnare despre Turgheniev „El a făcut și face din mine alt om".

A pornit spre locurile îndrăgite altădată de Rousseau. Spera să scape de impresiile groaznice trăite la Paris.

Pînă la Geneva a mers cu trenul. Calea ferată s-a terminat și a luat o diligență. Iată un fragment dintr-o scrisoare către Turgheniev : „Aseară la ora 8, cînd am luat diligența, scăpînd de îngrozitoarea cale ferată, cînd am văzut drumul pe o noapte cu lună și am sorbit sunetele și miresmele specifice călătoriei, tristețea și boala au dispărut dintr-o dată sau mai curînd s-au transformat în acea bucurie liniștită, înduioșătoare care o cunoașteți. Am făcut foarte bine că am plecat din această Sodomă. Pentru Dumnezeu, plecați undeva și dumneavoastră, dar numai nu cu trenul. Calea ferată e pentru călătorie ceea ce e bordelul pentru dragoste, la fel de comod, dar și la fel de neomenesc, automat și plictisitor de moarte"

Încă din copilărie Tolstoi visase să vadă Clarens, pe malul lacului Geneva. Cunoștea pe de rost peisajele, locurile pe care le vizita îi stăruiseră în minte încă de pe cînd trăia în Caucaz, căci o rugase pe mătușa sa să-i trimită în stanița Starogladkovskaia *Noua Héloïse.*

Într-o scrisoare trimisă lui P. V. Annenkov în acea vreme, I. S. Turgheniev îl caracteriza astfel pe Tolstoi „Într-adevăr, Parisul nu i se potrivește deloc din punct de vedere sufletesc. Ce om ciudat ! Nu am mai întîlnit alții asemenea lui și nu-l pot înțelege pe de-a-ntregul : un amestec de poet, calvinist, fanatic, moșier — ceva amintindu-l pe Rousseau, dar mai cinstit decît Rousseau — o ființă de

mare virtute şi în acelaşi timp puţin simpatică. Are intenţia să rămînă mult timp pe malul lacului Geneva, dar cred că-l voi revedea peste o lună la Londra, unde mă duc pe 1 mai, stil nou".

Tolstoi descrie lacul Geneva cu accente noi, cu o nouă forţă. Admirînd lacul se gîndeşte să refacă itinerariile lui Rousseau ; însemnările zilnice se transformă în note de călătorie.

„...lacul Leman azuriu, de un albastru viu punctat de pînzele albe şi de bărcile negre, strălucea în faţa ochilor, înconjurîndu-mă din trei părţi ; lîngă Geneva, în largul lacului strălucitor tremura aerul fierbinte, pe malul opus se ridicau munţii abrupţi ai Savoiei, cu căsuţe albe la poalele lor, cu stînci fisurate, semănînd cu o uriaşă femeie îmbrăcată într-un costum antic alb. La stînga, se contura limpede deasupra viilor ruginii, în desişul verde închis al livezilor, Montreux cu biserica graţioasă, parcă lipită de stîncă. Villeneuve era aşezat chiar pe malul lacului, acoperişurile de tablă ale caselor străluceau în soarele amiezii, defileul tainic de la Vallé cu munţii îngrămădiţi unii peste alţii, Chillion, alb şi rece, chiar deasupra apei şi insula mult cîntată parcă ireală, înălţîndu-se în faţa lui Villeneuve. Vîntul încreţea uşor suprafaţa lacului, soarele îi îmbrăţişa întinderea albastră, bărcile cu pînze împrăştiate pe lac păreau nemişcate.

Ciudat lucru ! am petrecut două luni la Clarens şi de fiecare dată cînd deschideam obloanele de dimineaţă şi mai ales după masă, în amurg, cînd se lăsau umbrele şi priveam lacul şi în depărtare munţii verzi şi albaştri care se oglindeau în el, frumuseţea aceasta mă orbea ; simţeam de îndată stăpînindu-mă forţa ei neaşteptată. În clipa aceea voiam să iubesc şi chiar simţeam în mine dragoste pentru mine însumi, îmi părea rău de trecut, speram în viitor,

simțeam bucuria de a trăi, voiam să trăiesc mult, mult, și gîndul de moarte mă înspăimînta ca în copilărie. Uneori, stînd singur în grădina umbroasă și tot privind aceste maluri, aveam chiar senzația că frumusețea îmi pătrundea în suflet prin ochi."

Două luni și mai bine a petrecut Lev Nikolaevici în acest loc sfînt pentru el. De aici, din Clarens, i-a scris Tatianei Ergolskaia la 6/18 mai : „Tocmai am primit scrisoarea dumneavoastră, dragă mătușică, care, după cum vă spuneam în ultima mea misivă, mi-a parvenit la Clarens, în împrejurimile Genevei, în satul în care trăise Julie, eroina lui Rousseau. Nu voi încerca să vă descriu frumusețea locurilor, mai ales acum cînd totul este verde, totul este în floare, voi spune numai că nu-ți poți lua ochii de la acest lac, de la malurile lui și că cea mai mare parte a timpului mi-o petrec admirîndu-i frumusețea, plimbîndu-mă sau stînd pur și simplu la fereastra camerei mele".

Lev Nikolaevici a străbătut pe jos sau călare toate împrejurimile lacului Geneva. De la Lucerna îi scrie lui V. Botkin. Scrisoarea din 27 iunie (9 iulie) este plină de reminiscențe din romanul epistolar al lui J. J. Rousseau. Tolstoi admira felul de viață simplu, pe cale de a dispare, al elveților. Lui Botkin îi vorbește însă despre durerea „bucuriilor în singurătate" și scrie scrisori celor apropiați lui sufletește.

Tolstoi se pregătea să dea un roman epistolar ; în formă finită a rămas doar o povestire : *Lucerna.*

La origine a fost o lungă scrisoare către Botkin, supraîncărcată de peisaje, care mai apoi au dispărut. Subiectul povestirii pornește de la conflictul dintre un cîntăreț tirolez hoinar și societatea cultă din Lucerna. Oamenii aceștia l-au ascultat pe cîntăreț, dar nu i-au dat nici un ban.

Tolstoi a intervenit, l-a poftit pe cîntăreț la masa lui și l-a alungat pe servitorul care a vrut și el să ia loc.

Lucerna face să treacă pentru o vreme pe al doilea plan nuvela despre Kizeveter. Aceasta din urmă prezintă trăsături asemănătoare și chiar unele coincidențe, nu întîmplătoare, determinate de îndoielile timpului, cu *Netocika Nezvanova* a lui Feodor Dostoievski, scrisă cu mulți ani înainte.

Este tema omului de artă care moare în umilință, în sărăcie, deși este un om bun, mai presus de toți, de o mare puritate.

Tolstoi ia apărarea omului de artă în fața celorlalți eroi ai nuvelei care devin judecătorii lui ; ei apar în delirul artistului înainte ca el să înghețe de frig.

Muzica lui Kizeveter îi era deosebit de dragă lui Tolstoi. Această muzică răsunase odinioară, și el o ascultase, în vechile sere de la Iasnaia Poliana. Tolstoi se simțea cîteodată în impas ca și eroul său, și nu putea afla mîngîiere în cîntecele țiganilor cum o făceau frații săi. Totuși Tolstoi nu a mers pe același drum cu Kizeveter.

Îndrăgostit de Rousseau, Tolstoi a colindat luni de-a rîndul pe malurile lacului Geneva.

N-a plecat de unul singur : a luat cu el un băiețel, pe Sașa, un copil care nu era în stare să-l ajute cu nimic.

Îl sfătuiesc pe cititorul meu să nu se rezume la cărțile celebre ale lui Tolstoi, ci să facă din scriitor un ghid al vieții sale. Însemnările lui de călătorie prin Elveția sînt pagini minunate de proză. Ele par să fi fost uitate de scriitor, lăsate în părăsire, dar ele ne oferă nu numai descrieri de natură, ci ne vorbesc și despre psihologia oamenilor, care admiră priveliștile. „Pe neașteptate ne-a uimit un miros neobișnuit de primăvară, alb, aducînd aminte de fericire. Sașa a fugit în pădure și a cules flori de vișin, dar acestea n-aveau miros ; pe ambele părți se zăreau copaci verzi și tufișuri fără floare. Mirosul dulce și amețitor devenea tot

mai pătrunzător. După ce am făcut vreo sută de paşi, tufişurile din dreapta s-au dat la o parte şi în faţa ochilor noştri s-a deschis o imensă vale alb-verzuie cu cîteva căsuţe împrăştiate pe pantă.

Saşa a fugit să culeagă cu amîndouă mîinile narcisele albe şi mi-a adus un buchet imens, mirosind puternic, pentru ca apoi, cu pofta de distrugere proprie copiilor s-o ia din nou la fugă, să calce în picioare şi să smulgă florile tinere, minunate şi suculente, care-i plăceau atît de mult."

Finalul fragmentului este foarte trist. Tolstoi scrie : „Au mai rămas puţine cîmpii cu narcise, pentru că vitelor nu le plac aceste flori amestecate în fîn".

Tolstoi şi-a ales anume un tovarăş de călătorie atît de plăpînd, ca să nu se gîndească la propria-i persoană pe drum. Iată ce scrie : „Sînt convins că în om sălăşluieşte o forţă nemăsurată nu numai morală, dar şi fizică ; în acelaşi timp însă această forţă este stăvilită de o frînă cumplită — dragostea de sine sau mai curînd amintirea de sine care duc la neputinţă. De îndată însă ce omul biruie această frînă, el devine atotputernic. Aş vrea să spun că cel mai bun mijloc în acest scop este dragostea pentru ceilalţi, dar, din nefericire, ar fi nedrept. Atotputernicia se naşte din inconştienţă, neputinţa decurge din amintirea de sine. Poţi scăpa de această amintire de sine cu ajutorul iubirii faţă de alţii, cu ajutorul somnului, al beţiei, al muncii etc. ; întreaga viaţă a oamenilor se desfăşoară în căutarea acestei uitări. De unde provine puterea clarvăzătorilor, a lunaticilor, a celor în delir, a oamenilor aflaţi sub influenţa pasiunilor, a mamelor, a oamenilor şi animalelor ce-şi apără copiii ? De ce nu sînteţi în stare să pronunţaţi corect un cuvînt, cînd nu vă gîndiţi la nimic altceva decît să-l pronunţaţi fără greşeală ? De ce pedeapsa cea mai groaznică inventată de oameni este închisoarea pe viaţă ?... Întemniţarea, în care omul este lipsit de tot ceea ce îl putea face să

se uite pe sine, în care el rămîne cu veşnica amintire de sine".

Acest fragment cu caracter filozofic este revelator pentru viaţa lui Tolstoi şi în acelaşi timp ne arată ce mult se deosebea el de Rousseau. Rousseau se gîndeşte tot timpul numai la el, face caz de el, de viciile sale, se consideră dascălul oamenilor, le propune reguli de viaţă şi nu se simte împovărat de izolarea sa : fără să-şi dea seama el se chinuie într-o veşnică întemniţare în sine însuşi. Se pot spune multe lucruri despre Rousseau, multe care l-ar înălţa în ochii noştri şi în acelaşi timp se poate spune că Rousseau parcă a prevăzut izolarea în sine însuşi, în care se zbat atîţia scriitori de seamă ai timpului nostru. Această izolare în sine, adevărată captivitate a fost ridicată la nivel de sistem filozofic de către Freud.

În tinereţe, Rousseau hoinărise prin Alpi, umblase pe drumurile pe care le urma, după el, Tolstoi. Rousseau se desfătase cu propria-i tinereţe, se bucurase să fie singur.

Dacă această faptă eroică a fost cu adevărat săvîrşită nu putem decît să ne exprimăm admiraţia. Oricum, descrierea ei ne arată un om desfătîndu-se cu durerea dulce a singurătăţii.

Tolstoi urmase în mod conştient aceleaşi drumuri, dar îşi luase ca tovarăş o fiinţă mai plăpîndă decît el. Nu din milă, nu dintr-o necesitate exterioară, ci pentru a deveni astfel mai puternic.

Tolstoi era o fire comunicativă, sociabilă. Sociabilitatea şi-a format-o în copilărie, la ţară, apoi în timpul marşurilor ca voluntar în armată, sau şezînd împreună cu soldaţii lîngă focuri de tabără, sau scoţînd împreună cu ei tunurile de munte împotmolite. Pădurile din Caucaz Tolstoi nu le-a cutreierat singur, ci împreună cu fratele său Nikolai şi cu moş Epişka. Alături de ei el era mezinul.

Călătoria lui Lev Tolstoi şi a lui Saşa a durat două săptămîni, şi a fost grea. Cei doi drumeţi au văzut multe, au umblat cu barca, au discutat mult ; cînd oboseau de atîta umblat, beau apă de izvor precum caprele.

Carnetele de note şi jurnalele lui Tolstoi sînt pline de peisaje, descrise ca niciodată pînă acum, cu strălucire şi exactitate. Iată o însemnare : „17/29 mai. Gesnais — Interlaken. 29 mai. Pat foarte prost. Ofiţerii fac zgomot. Am plecat la Char de côte. La Wissbourg. Ne-am dus la ape minerale. Sumbru şi minunat. Saşa spune că peisajul nu se potriveşte şi că Chateau nu e frumos. Am mers pe jos de la Vimmis pînă la Spiez, bieţi pescari, Karla l-a mişcat pe Saşa. Cu barca pînă la Neuhaus cascade minunate, grote, castele".

Probabil cuvintele „peisajul nu se potriveşte" se referă la peisajul descris de Rousseau, la descrierea poetică a peisajului montan, făcută cu o sută de ani în urmă.

Nu ştiu cum s-a întîmplat ca Saşa să-l ţină minte pe Rousseau. Se prea poate ca romanul lui Rousseau *Noua Héloïse* să fi fost la Clarens carte de căpătîi. Poate că Lev Tolstoi a luat la drum *Noua Héloïse* şi i-a arătat-o lui Saşa.

Mergînd pe urmele lui Rousseau Lev Nikolaevici s-a despărţit totuşi de marele său predecesor.

Tolstoi pleca, ducînd de pe malurile lacului Geneva o nouă viziune despre Iasnaia Poliana, o nouă concepţie despre relaţiile sale cu ţăranii. Acum nu-i mai era de ajuns să-i înveţe pe copii carte, acum vroia să treacă împreună cu ei peste munţii timpului, să devină fericit şi puternic, să nu se mai gîndească la el.

Meditaţiile pe malul lacului Geneva au o elevaţie neobişnuită. Lev Nikolaevici reia problema căzăcimii, vede altfel menirea şcolii şi totuşi el rămîne acelaşi Tolstoi pe care-l cunoaştem. Îl înconjoară figuri cunoscute. Sentimente pe jumătate filiale, pe jumătate de dragoste îl leagă

de Alexandrine Tolstaia. Lev Nikolaevici cugetă ca şi altă dată la importanţa artei, îşi spune tot mai des că civilizaţia apuseană nu poate fi acceptată fără rezerve.

Nici trecutul nu poate fi uşor părăsit.

Relaţiile cu Alexandrine au rămas pentru totdeauna neclare pentru ambele părţi. Cei doi n-au vrut să rostească totul pînă la capăt pentru a nu se certa. De neînţeles erau şi relaţiile cu sora Maria.

La 1 august, pe stil nou, Tolstoi a primit de la Serghei Nikolaevici o scrisoare după care a notat în jurnal : „Maşa s-a despărţit de Valerian. Noutatea aceasta mi-a tăiat respiraţia".

Maria Nikolaevna, sora lui iubită, plină de farmec, dar se spune urîţică, se despărţise de bărbatul ei, care ar fi voit să facă din ea prima soţie în haremul său. Maşa era o femeie deosebită, cu adevărat sora lui Tolstoi, de aceea soarta nu i-a fost deloc simplă. Deşi o alinta, soţul părea să-i poarte o ură ascunsă.

De Maşa s-a îndrăgostit Turgheniev. Se spune că ei i-ar fi dedicat nuvela *Faust ;* deşi scrierea aceasta nu poartă nici o dedicaţie. În general relaţiile dintre Maşa şi Turgheniev au rămas nelămurite şi nici nu puteau fi clarificate, căci Turgheniev era prea încurcat în legăturile sale din Franţa.

Tolstoi se întorcea acasă tînăr şi mîndru, după o călătorie în care văzuse multe. Pe drum s-a oprit la Dresda. Madona Sixtină „m-a impresionat de îndată puternic". A umblat prin magazine, în căutare de tipărituri, de cărţi, a revenit de cîteva ori la muzee, a trecut prin faţa tablourilor, care l-au lăsat rece. În afară de Madona Sixtină.

Drumul de întoarcere era prin Berlin, unde îl miră destrăbălarea de pe străzi. La Stettin constată că-i lipseşte un taler să-şi plătească biletul la vapor. L-a scos din încurcătură Puşcin, pe care l-a întîlnit întîmplător.

De la Stettin pînă la Petersburg au mers trei zile; marea era agitată, dar de dormit a dormit bine. La 11 august Lev Nikolaevici a văzut Petersburgul şi cupola înaltă a Catedralei Isaaki.

Dimineaţa era ceţoasă, cenuşie, înnourată, mestecenii se înălţau gingaşi în şiruri.

Tolstoi a tras la Nekrasov; privind-o pe Avdotia Panaeva, îl compătimea şi pe Panaev şi pe Nekrasov, căruia îi dorea din suflet o viaţă liniştită. Tot aici l-a citit pe Saltîkov. Apoi a plecat acasă.

S-a întors la Iasnaia Poliana, la ţăranii lui săraci şi neîncrezători. Îl stăpînea gîndul morţii: „Tot timpul mi se pare că am să mor în curînd. Mi-e lene să descriu totul în amănunte, aş vrea să scriu cu litere de foc".

Citea *Iliada*. Era îngrijorat de soarta surorii sale care plecase singură la Spasskoe-Lutovinovo, moşia lui Turgheniev.

Scria *Cazacii*.

Lev Nikolaevici se întorsese din Apus maturizat. Nu numai că se simţea copleşit de Homer, dar prin prisma *Iliadei* voia să înţeleagă ceea ce văzuse în Caucaz.

De două ori Homer i-a părut legat de ideea vieţii patriarhale: a citit *Iliada* pe cînd scria *Cazacii*, apoi l-a reluat pe Homer şi pe Herodot în stepele băşkire.

Pentru Tolstoi viaţa ţăranilor sau chiar existenţa semiscitică a băşkirilor însemna poezie; viaţa cotidiană a Apusului i se părea antipatică şi imorală. Revenea la ţară, deşi îi cunoştea starea de înapoiere, şi această întoarcere însemna idealizarea trecutului ei, văzut într-o lumină poetică.

Tolstoi s-a întors în Rusia în momentul cînd se prăbuşeau vechile rînduieli, în ajunul reformei ţărăneşti.

Lenin scria în articolul *L. N. Tolstoi şi mişcarea muncitorească contemporană*:

„După 1861, sub influența capitalismului mondial, această Rusie veche, patriarhală a început să se destrame. Țăranii flămînzeau, mureau cu miile, se ruinau mai mult ca oricînd în trecut și fugeau la orașe, lăsînd pămîntul în paragină. Se construiau intens căi ferate, fabrici și uzine datorită «muncii ieftine» a țăranilor ruinați. În Rusia se dezvolta marele capital financiar, marele comerț și marea industrie.

Tocmai această rapidă, grea și aprigă sfărîmare a tuturor «temeliilor» vechii Rusii s-a oglindit în operele lui Tolstoi scriitorul, în concepțiile lui Tolstoi cugetătorul.

Tolstoi cunoștea foarte bine Rusia rurală, felul de viață al moșierului și al țăranului. În operele sale literare, el a oferit imagini ale acestui fel de viață, imagini care se numără printre cele mai bune creații ale literaturii mondiale. Apriga sfărîmare a tuturor «temeliilor vechi» ale Rusiei rurale i-a ascuțit atenția, i-a sporit interesul pentru ceea ce se petrecea în jurul lui, a dus la o schimbare radicală a întregii lui concepții despre lume".

INCERCAREA DE A AFLA FERICIREA ÎN VIAȚA DE FAMILIE

Tolstoi se apropia de 30 de ani. Era cazul să se însoare. Căuta cu înfrigurare o fată de care să se îndrăgostească, dar nu reușea.

Ideea de a contracta o căsătorie ca o afacere îi venea în minte în formele cele mai variate ; încă pe cînd fusese foarte tînăr, alături de visul de a cîștiga la jocul de cărți, el nutrise speranța să intre în societate și cu puțin noroc să se însoare cu o fată bogată. Lucrul pare să sune ciudat cînd e vorba de Tolstoi, totuși același lucru îl dorise și mătușa lui, o femeie cu sufletul bun și curat. Timpurile s-au schimbat, Tolstoi s-a maturizat și acum dorea să se îndră-

gostească, să găsească o femeie care să-l asculte, dorea să realizeze aievea un roman de dragoste, construit după un plan al lui.

Cel mai mult a durat povestea cu Valeria Vladimirovna Arsenieva. Era o femeie tînără, orfană, cu păr castaniu, vecină de moşie, — trăia la Sudakov — cu oarecare avere, dar fără să fie bogată ; era cultă, şi-i plăcea muzica.

Scrisorile lui Tolstoi către Arsenieva sînt pline de poveţe şi cu note tragice. Valeria Arsenieva a suportat 16 scrisori de-ale lui Tolstoi, îmbîcsite de sfaturi moralizatoare, deşi nu le putea suferi.

Valeria Vladimirovna Arsenieva era un om sincer ; ea îi povestise lui Tolstoi multe lucruri, aşa cum o va face după aceea şi Lev Nikolaevici cu Sofia Andreevna, arătîndu-i logodnicei jurnalul său.

Nu cunoaştem toate scrisorile Arsenievei, dar cele pe care le ştim ne arată că femeia aceasta era plină de atenţie şi gingăşie faţă de Tolstoi.

Lev Nikolaevici dorea să reeduce, să transforme femeia cu care avea intenţia să se căsătorească, fără să-şi dea seama cît este de greu acest lucru.

În corespondenţa dintre ei, Lev Nikolaevici se foloseşte de un nume imaginar, Hrapoviţki. Acest personaj este un moşier cu oarecare stare, mulţumit de sine, destul de apatic.

În relaţiile cu Arsenieva Tolstoi a mers departe, a prezentat-o mătuşii sale, fratelui, prietenilor, a scris 16 scrisori, apoi un roman, dar pînă la urmă nu s-a căsătorit, pierzîndu-se în tot felul de analize şi paranteze.

Unele din scrisorile sale aveau o formă „dramaturgică", de dialog între „un om prost" şi „un om bun".

Din scrisori ne dăm sema că Tolstoi nu era îndrăgostit.

De pildă, scria : „Credeţi-mă, nimic nu se obţine în viaţă fără muncă. Chiar şi dragostea, sentimentul cel mai frumos şi mai adevărat.

„...avem în față o muncă foarte grea. Să ne înțelegem unul pe celălalt și să păstrăm dragostea și respectul reciproc".

Tolstoi se asigură pe sine și o asigură și pe Arsenieva că : „un om bun este gata să vă iubească cu cea mai puternică, gingașă și trainică dragoste".

Tolstoi îi cere logodnicei sale să-l înțeleagă și să gîndească la fel cu el.

Planul său este de a trăi la țară, de a-i face fericiți pe țărani.

Logodnicei sale îi cere să muncească, să fie plină de abnegație. În scrisori viitorii soți, adică el și Valeria, figurează sub numele de Hrapovițki. Iată cum le descrie viața „Domnul Hrapovițki își va pune în aplicare planul conceput mai de mult, iar doamna Hrapovițkaia îl va ajuta, adică va întreprinde tot posibilul pentru a-i face pe țărani fericiți ; el va scrie, va citi, va studia, și o va învăța pe doamna Hrapovițkaia. Doamna Hrapovițkaia se va ocupa cu muzica, cu cititul și împărtășind intențiile domnului Hrapovițki îl va ajuta în planul său principal. Mi-o închipui sub chipul unui înger păzitor al țăranilor, într-o rochie de poplin, cu căpșorul ei castaniu, intrînd în izbe, apoi întorcîndu-se în fiecare zi cu conștiința că a făcut o faptă bună, iar noaptea se va trezi din somn, mulțumită de sine, dorind să se lumineze cît mai repede ca să înceapă o nouă zi și să facă iar bine, lucru pentru care din ce în ce mai mult o va adora domnul Hrapovițki".

Așa scria Tolstoi noaptea întreagă pînă dimineața, zugrăvind o idilă ce amintea de visele lui Gogol, din ultimii ani ai vieții, și de moșierița virtuoasă din *Noua Héloïse* a lui Rousseau.

Tolstoi este însă mai sever decît colegul său de la Geneva. Eroina lui Rousseau, Julie, este simțitoare, dar și

curajoasă, ea încalcă legile moralei obișnuite, iubind un om care nu aparținea societății înalte.

Valeria trebuie să fie mai presus de orice bănuială și Tolstoi își amintește mereu cu ciudă de simpatia pe care ea o arătase înainte unui muzicant. În ceea ce privește programul pozitiv însă, aceasta coincide cu al lui Rousseau.

În *Noua Héloïse,* Julie îi sfătuiește pe țărani să rămînă la țară.

Doamna Julie de Vollmart consideră necesar „mai ales să se opună ca pătura cea mai fericită dintre toate, și anume pătura țărănească, într-un stat liber, să se micșoreze ca număr, în favoarea altora".

Tolstoi îi povestește în amănunțime logodnicei sale cum vor trăi după căsătorie ; vor sta mai mult la țară, din cînd în cînd vor pleca la oraș, vor face economii ca să meargă în străinătate și să nu se provincializeze. A calculat dinainte cîte pălărioare va putea cumpăra tînăra soție ; i-a explicat de asemenea că pălăria are nevoie de o anumită ambianță în care să poată fi purtată ; uneori nu este cazul să cumperi o pălărie pentru că nu există ambianța potrivită ei. Lev Nikolaevici i-a explicat apoi ce rol au aghiotanții la curte și ce proști sînt.

Data nunții fusese deja fixată, cînd Tolstoi a plecat pe neașteptate. Am putea spune că a fugit. Strania poveste de dragoste a lui Tolstoi, atitudinea lui oscilantă au supărat-o foarte mult pe Ergolskaia. Lev Nikolaevici a trebuit să se justifice.

Arsenievei i-a scris de-abia din străinătate și nu înainte de a-și fi întrebat mătușa cum trăiesc vecinele ei, Arsenieva și doamna ei de companie, și dacă „l-au iertat pe marele păcătos".

Mai tîrziu, Tolstoi a scris un roman *Fericirea vieții de familie* în care a depănat în continuare firul istoriei un

om îndrăgostit de o femeie încearcă s-o reeduce, se însoară, nu reuşeşte, şi amîndoi sînt nefericiţi.

Romanul i-a plăcut lui Botkin, alţii însă l-au primit cu indiferenţă şi chiar cu ironie. S-a spus că aduce a istorie învechită, scrisă de o domnişoară de pension.

Tolstoi însuşi regreta că scrisese romanul.

ÎNDOIELILE ÎN DRAGOSTE ALE LUI TOLSTOI

I

Aducîndu-şi aminte de pasiunile sale Tolstoi scria în 1851 „Nu am fost niciodată îndrăgostit de o femeie. Un sentiment puternic, asemănător dragostei, am simţit numai cînd aveam 13 sau 14 ani".

Apoi continuă : „... aş vrea să cred că a fost dragoste cu adevărat..."

În ediţia jubiliară (volumul 46, p. 237), redactorii au introdus de la sine putere în paranteză „nu".

Tolstoi însă a scris că aceasta *a fost* dragoste ; e drept, mai departe se miră el însuşi : „ea era o slujnică voluminoasă (ce e drept drăguţă la chip)". „Aş vrea să cred" scria Tolstoi, dorind să se ştie capabil de dragoste.

Persoana de care se îndrăgostise era slujnica Maşa pe care Tolstoi a descris-o în *Copilăria.* În jurnalul său aflăm indicaţia că elementul erotic în descriere trebuie diminuat. Drept care, capitolul ce o priveşte a fost scurtat.

Dragostea pentru Maşa s-a încheiat prin aceea că eroul din nuvela *Adolescenţa* şi poate chiar Tolstoi a căutat s-o ajute să se mărite cu Vasili pe care fata îl iubea.

Poate că amintirile poetice privind-o pe Maşa s-au împletit cu cele privind slujba religioasă de paşti, primăvara, la ţară, şi Maşa s-a transformat în Katiuşa Maslova, păstrînd o serie din trăsăturile ei fizice.

Tolstoi însuşi mărturisea într-o însemnare de jurnal din iunie 1856: „Am visat adesea să duc o existenţă patriarhală, să muncesc zi de zi în mijlocul naturii şi nu ştiu cum un senzualism brutal era totdeauna prezent în gîndurile mele. Vedeam o femeie lucrînd în faţa mea, voinică, braţe puternice, sîni mari, picioare goale".

Nu este vorba de erotism, ci de viaţă cotidiană, de muncă.

Planurile care-l aduseseră pe Olenin în staniţă erau aceleaşi cu cele nutrite de Tolstoi la ţară, ele urmăreau evadarea din societatea înaltă.

Dacă Olenin nu se poate însura cu Mariana, el urmează să plece din staniţă. Dacă se poate însura trebuie să trăiască la ţară la Starogladkovskaia, să coboare la nivelul lui Lukaşka, să-i ia femeia. Iar Lukaşka este dator să se răzbune.

Nuvela *Cazacii* a rămas neterminată căci Tolstoi nu a reuşit să găsească pentru Olenin o modalitate de existenţă în staniţă.

Aceasta a dus la modificarea soluţiilor.

Au apărut variante în care Mariana devenea soţia ofiţerului, iar Lukaşka (Kirka) fugea în munţi. Din acest moment însă Tolstoi s-a împotmolit. „Nu-mi reuşeşte fuga în munţi" (12 aprilie); „M-am oprit la fuga în munţi. De aceea am scris puţin" (13 aprilie).

Partea a doua a presupusului roman n-a mai fost scrisă.

În consecinţă, Olenin nici nu se putea însura cu Mariana, nici nu putea s-o uite.

II

O altă dragoste, o dragoste mare, a pus stăpînire pe sufletul lui Tolstoi după ce s-a întors din Caucaz. S-a îndră-

gostit de Aksinia Bazîkina. Scria între timp *Cazacii* şi această iubire şi-a aflat ecoul în nuvelă.

Dragostea pentru o ţărancă îl împiedica pe Tolstoi să se însoare cu o fată din înalta societate. Iată numai cîteva însemnări concludente.

14 ianuarie 1858 „Alexandrine Tolstaia a îmbătrînit şi a încetat să existe pentru mine ca femeie".

19 ianuarie : „Tiutceva mă preocupă necontenit. Îmi pare rău cu atît mai mult că acest sentiment nu este iubire, nu are nimic din farmecul acesteia".

26 ianuarie despre Tiutceva : „Este rece, mediocră, aristocrată".

Tot aici „...Cicerina este drăguţă".

9 februarie „Seară la Valeria (Arsenieva—V.Ş.) Nu e urîtă deloc".

Şi despre Aksinia „O zi frumoasă de Rusalii. Crengi de ceriomuha veştejite în mîini muncite, ţărăneşti... Am văzut-o în treacăt pe Aksinia. Foarte frumoasă. Toate aceste zile am aşteptat-o cu nerăbdare. Deunăzi, în bătrîna pădure a venit cumnată-sa, iar eu am fost un prost... Sînt îndrăgostit ca niciodată în viaţa mea. Nu mă gîndesc la nimic altceva. *Mîine cu toate puterile*".

Vrea s-o rupă cu Aksinia.

Tolstoi împlinise 30 de ani. Se gîndea la Tiutceva : „Aş zice că sînt gata să mă însor liniştit cu ea, fără s-o iubesc, dar ea m-a primit cu o răceală subliniată".

17 septembrie a luat prînzul la familia Bers „Drăguţe fete !".

La 1 ianuarie 1859 notează în jurnal „Trebuie să mă însor anul acesta — sau niciodată".

Trebuie să se însoare, dar dragostea nu mai vine.

La 9 mai notează „Am primit *Fericirea vieţii de familie*. Mi-e ruşine de această carte. Sînt cu desăvîrşire rece

față de tot ceea ce mă înconjoară. Mi-aduc aminte de Aksinia cu dezgust..."

9 octombrie : „O văd numai pe Aksinia". În aceeași zi scrie : „Am fost la Lvovi ; cînd mi-aduc aminte de această vizită încep să urlu. Mi-am zis că este ultima încercare de a mă însura, dar văd că și aceasta este o copilărie".

Femeia pe care voia s-o găsească în lumea sa nu exista și probabil că nici nu putea să existe. Făcea încercări disperate care-și aflau ecoul în nuvela *Cazacii*. Tolstoi caută concomitent o soluție pentru soarta lui Olenin și pentru a sa proprie.

La 13 octombrie 1859 notează : „A fost Aksinia".

La 26 mai 1860 scrie : „Am căutat-o peste tot, nu e nicăieri. Nu e sentimentul cerbului, ci al soțului față de soție. Ciudat, caut să fac să renască vechiul sentiment de saturație și nu pot".

Pasiunea pentru Aksinia a dat naștere nuvelelor *Idilă* și *Tihon și Malania*.

În *Tihon și Malania* toate conflictele de dragoste se rezolvă simplu, omenesc, dar în viața lui Tolstoi toate se încurcaseră. Drept care pleacă în străinătate, să vadă cum se trăiește acolo, cum sînt organizate școlile.

ÎN STRĂINĂTATE

Drumul spre apus a fost lung, deși Apusul părea aproape.

Tolstoi credea că pleacă în Apus să învețe, de fapt însă se ducea să discute în contradictoriu și să nu fie de acord.

Aproape toate evenimentele din viața lui Tolstoi nu sînt atît de neexplicat, cît mai ales comportă multiple explicații. Lev Nikolaevici avea obiceiul să gîndească îndelung, pentru a se hotărî dintr-o dată, parcă brusc, fără motiv.

În Rusia avea loc o reformă şcolară. Doctorul Pirogov propunea experienţa şcolii germane. Lev Nikolaevici visa la un alt tip de şcoală ; o şcoală pe care ar fi putut s-o creeze ţăranul pentru nevoile sale, o şcoală care să nu-l distragă pe ţăran de la viaţa lui patriarhală şi în acelaşi timp, poate fără să-şi dea seama de acest lucru, voia să creeze o şcoală care să dea elevilor o educaţie poetică. Multe lecţii le preda el însuşi. De pildă, lecţiile de istorie, la care povestea mituri biblice, mai ales pe acelea care nu aveau o semnificaţie pur religioasă, ci mai ales una umană. Învăţa de la scriitorii anonimi din vremuri îndepărtate, cu milenii în urmă, cum trebuie povestită istoria lui Iosif pe care l-au vîndut fraţii săi. Iosif îşi iubeşte fraţii, îi iartă. Şi punîndu-i într-o situaţie dificilă, obligîndu-i, după ce-şi lasă fratele mezin Veniamin în Egipt, să-şi repete trădarea, se retrage în camera vecină să plîngă.

Tolstoi pleca în Apus convins că rînduielile de viaţă cele mai drepte sînt la Iasnaia Poliana ; dar nu în casa lui, ci pe cîmp şi în izbe. El pleca să discute în contradictoriu, să-şi exprime dezacordul, pleca să se întîlnească cu o mare personalitate, cu Aleksandr Herzen, care trăia în Apus de mulţi ani şi de tot atîta timp discuta în contradictoriu şi cu guvernul rus, şi cu Apusul, şi cu slavofilii, care credeau că drumul Rusiei nu este trasat de viitorul ei, ci de trecutul ei istoric.

Tolstoi pleca în străinătate să înveţe pentru a se întoarce apoi în popor şi a-l înţelege mai bine. El voia să înveţe cum să evite tragicele încercări ale zilei de mîine, cum să facă ca în Rusia să nu vină Anglia cu maşinile ei, cu fabricile ei, în care trudeau copii, cu bogăţia celor puţini, cu coloniile. El era un utopist, şi drumul pe care-l proiecta trebuia să ducă înapoi ; dar calea aceasta este imposibilă timpul merge numai înainte.

Lumea patriarhală din care pleca Tolstoi se apropia de dispariţie. „Eliberarea ţăranilor" însemna, de fapt, jefuirea lor, preţul de răscumpărare al pămîntului era foarte mare şi pe lîngă aceasta, cele mai bune loturi rămăseseră în mîna moşierilor. Capitalismul, care încă în timpul lui Nikolai I începuse să pătrundă în Rusia, punînd stăpînire pe pămînt, îşi arăta acum chipul său de jefuitor. Vechea nobilime se ruina repede şi pe căi diferite, deşi în primii ani de după eliberare primise sume mari în urma răscumpărărilor. Pămîntul fusese vîndut ţăranilor la preţuri fantastice, care depăşeau cu mult valoarea reală. Începu ruinarea rapidă şi a ţăranilor.

A. Fet în partea a doua a cărţii *Amintirile mele,* replicînd lui Turgheniev şi pledînd împotriva Fondului literar scria „Oamenii serioşi nu pot să nu-şi dea seama că literatura este capabilă să fie o distracţie sau o plăcere şi uneori chiar un ajutor în cîştigarea pîinii de fiecare zi, dar că în majoritatea cazurilor munca pur literară este tot atît de puţin capabilă să hrănească un om ca şi lotul de pămînt al ţăranului".

Rîndurile acestea au fost scrise în 1872.

Lui Fet i se pare o axiomă imposibilitatea ţăranului de a se hrăni de pe urma lotului pe care-l stăpîneşte şi mărturia are cu atît mai multă importanţă cu cît este spusă întîmplător, printre rînduri.

Moşierii se adaptau cu greu la noua situaţie. Familia lui Tolstoi era din cele care păstra vechiul sistem de gospodărire. Serghei Nikolaevici nu renunţase la haita de cîini de vînătoare, nici la herghelia de cai. Liber, inteligent, el trezea uneori invidia lui Lev Nikolaevici prin independenţa sa de spirit, prin modul său de viaţă liber şi prin priceperea de a trăi ca un boier de altădată.

Sora, Maria Nikolaevna, o ducea greu, aştepta mereu să primească bani. Toţi Tolstoii erau în fond nefericiţi.

Maria Nikolaevna se despărţise de soţul ei şi se îndrăgostise de Turgheniev. Dragostea surorii sale şi nehotărîrea gingaşă a lui Turgheniev, egoismul acestuia, îl enervau pe Tolstoi. Maria Nikolaevna nu ştia cum să-şi rostuiască viaţa.

Nikolai Nikolaevici, fratele cel mai iubit, cu care călătorise împreună pe Volga, acela care-l adusese pe Lev Nikolaevici în Caucaz, îi făcuse cunoştinţă cu Epişka, îl învăţase să vîneze, să fie liber, să trăiască altfel decît ceilalţi, Nikolai Nikolaevici pe care îl iubeau toţi era bolnav de tuberculoză şi era bolnav de moarte.

Medicii l-au sfătuit pe Nikolai Nikolaevici să plece în străinătate. Maria Nikolaevna voia să-l însoţească, pentru că bolnavul nu putea fi trimis singur şi pentru că ea însăşi nu prea avea cu cine să rămînă, Lev Nikolaevici spera să se întîlnească cu fratele său şi să stea împreună cu el. Nikolai Nikolaevici se ducea să-şi caute de sănătate. Maria Nikolaevna pleca pentru că nu avea ce face acasă şi pentru că spera să-l întîlnească pe Turgheniev. Lev Nikolaevici pleca să vadă ceea ce de mult dorea să afle.

Totuşi nu era de acord cu arta vremii, adesea chiar Turgheniev i se părea banal. Nu credea în ceea ce se numeşte în mod obişnuit progres. După ce a citit povestirile scriitorului german Auerbach, inspirate din viaţa ţăranilor şi *Reineke Liss* a lui Goethe a notat în jurnalul său : „Am văzut în somn idei. Ciudată e religia mea şi religia timpului nostru, religia progresului. Cine i-a spus omului că progresul este un lucru bun ? Progresul înseamnă numai absenţa credinţei şi necesitatea unei activităţi conştiente, care să se manifeste într-o idee. Omul are nevoie de avînt..." Dar în ce anume ar consta avîntul, n-a mai precizat. Pur şi simplu avînt, capacitatea sufletească de a se avînta.

Lev Nikolaevici, Maria Nikolaevna şi copiii acesteia, au plecat din Iasnaia Poliana prin Tula spre Moscova, apoi

spre Petersburg, cu trăsuri proprii. La Petersburg n-au găsit nici o cunoştinţă ; era vară şi toţi plecaseră din oraş. Tolstoi a arătat nepoatelor sale catedrala Sf. Isaaki abia construită, a cărei cupolă de aur încă nu se înnegrise ; deşi schelele încă nu fuseseră ridicate complet în biserică se făcea slujbă.

Biserica strălucitoare, toată de marmură şi granit, era rece, neprimitoare. Au privit de asemenea noua statuie a lui Nikolai I aşezată în spatele catedralei. Ţarul frumos, cu un aer viteaz, călărea pe un cal elegant, turnat din bronz, de excelentul sculptor animalier Klodt. Omul turnat din bronz, care încătuşase Rusia, călărea într-o uriaşă piaţă lîngă catedrala monumentală înlocuind, post-mortem, victoria printr-o paradă.

Cu cîteva ore înainte de plecarea în străinătate Lev Nikolaevici i-a scris din Petersburg mătuşii Ergolskaia : „...marile oraşe, chipurile noi, cunoştinţele mă plictisesc. Nu există viaţă mai bună decît să coseşti cu Tihon".

La 2 iunie 1860 Tolstoi s-a îmbarcat la Petersburg pe vasul „Vulturul prusac" pornind spre Stettin.

La Berlin, oraş mare, dar care nu ajunsese încă reşedinţă imperială, Tolstoi a rămas zece zile. A vizitat clubul meşteşugarilor : i-a plăcut aici „cutia cu întrebări". Oamenii care aveau de pus întrebări scriau bileţele, le aruncau în cutie după care urma procedura binecunoscută. Răspunsurile germane erau foarte detaliate. Tolstoi a vizitat de două ori clubul meşteşugarilor, a adus la Iasnaia Poliana statutul acestui club, precum şi cîteva însemnări din „cutia cu întrebări".

În Germania Tolstoi s-a întîlnit cu pedagogi, cu oameni de ştiinţă. Ei îl primeau ca pe un coleg şi rămîneau uimiţi de cunoştinţele multilaterale ale contelui rus. Interesîndu-se de agricultură, Tolstoi află multe puncte comune între ţăranii germani şi cei ruşi.

La 12 august a ajuns la Kiessingen unde se găsea fratele său. Iată însemnarea din jurnal : „Starea lui Nikolenka este îngrozitoare. Este deosebit de inteligent, conştient de toate, are dorinţa de a trăi, dar energie nu are".

Fratele şi sora au plecat în sudul Franţei. Tolstoi şi-a continuat singur călătoria. A vizitat ferma, se mira cît de prost sînt hrăniţi argaţii, cît de mult seamănă munca lor cu a clăcaşilor. Decepţionat, notează la 29 august : „E timpul să nu mai aşteptăm daruri de la viaţă şi să o modelăm noi înşine". Dar cum s-o modelăm ?

Pe fratele său Lev Nikolaevici l-a reîntîlnit la Hyères, oraş aşezat pe coasta de sud a Franţei, nu departe de Toulon. Fraţii locuiau într-o pensiune ale cărei ferestre dădeau spre plaja plină de lume, spre marea albastră ; în depărtare se zărea o insulă. Maşenka stătea la alt hotel.

„Clima de aici este minunată, scria Tolstoi mătuşii sale Ergolskaia. Lămîi, portocali, dafini, palmieri înfrunziţi toată iarna, copaci înfloriţi şi cu fructe. Sănătatea lui Nikolenka este aceeaşi : aici însă şi numai aici sînt speranţe de îndreptare."

Pînă în ultima clipă Nikolenka nutrise speranţe. Încerca să lucreze, scria, îl întreba pe fratele său despre planurile acestuia, îl ruga să-i citească fragmente, îi dădea sfaturi. Dar lui Tolstoi i se părea că le face toate nu dintr-o dorinţă interioară, ci din principiu. Nu voia să se dea bătut. Se stingea încet, liniştit şi chinuitor. De mii de ori şi-a repetat Lev Nikolaevici cuvintele din *Evanghelie* : „Să lăsăm morţilor să-i îngroape pe cei morţi" şi cuvintele din *Biblie* „Din pămînt ai fost luat, în pămînt te vei întoarce". Tolstoi notează „Nu poţi convinge o piatră să cadă în sus şi nu în jos, spre pămîntul de care este atrasă. Nu poţi să rîzi de o glumă care te plictiseşte, nu poţi să mănînci cînd n-ai poftă. La ce bun toate acestea, dacă mîine vor începe chinurile morţii, însoţite de atîtea ticăloşii, minciuni şi se vor în-

cheia prin nimic, reducîndu-te la zero. Ce glumă veselă : fii folositor, fii bun, fii fericit cît trăiești, îşi spun oamenii de secole unii altora şi noi după ei o repetăm ...adevărul însă pe care îl văd de 32 de ani îmi spune că situaţia în care ne aflăm este cea mai cumplită minciună şi ticăloşie pentru care noi (noi liberalii) nu am fi găsit cuvinte dacă un om ar fi pus pe altul în asemenea situaţie".

Totuşi Tolstoi nu credea în acest lucru. Iată cuvintele lui „luaţi viaţa aşa cum este. Sigur ! Eu, într-adevăr, iau viaţa aşa cum este ea ca o situaţie din cele mai josnice, respingătoare şi mincinoase".

Înainte de moarte, Nikolai Nikolaevici s-a trezit şi a spus încet : „ Ce înseamnă asta oare ?"

Văzuse moartea şi-şi speriase fratele ce-i era prieten prin felul liniştit în care primise moartea, dar şi prin groaza în faţa ei. Se văzuse scufundîndu-se în neant. Lev Nikolaevici vroise să înveţe să învingă spaima de moarte, dar văzuse moartea biruitoare şi-şi văzuse fratele mort.

Tolstoi a rămas pe malul mării albastre. Umbla pe străzi printre oameni grav bolnavi. Scria scrisori rugînd să se dea ţăranilor lemne din pădure, pentru a-şi putea reconstrui izbele distruse de incendii. Toate acestea le făcea cu moartea în suflet.

Maria Nikolaevna a plecat cu copiii. Îşi avea viaţa ei. Lev Nikolaevici s-a apucat de scris. Scria *Cazacii, Decembriştii,* confruntîndu-se cu epoca, povestea despre Eroşka, despre păduri, despre vînătoarea la care fusese împreună cu fratele său, scria despre femeia din staniţa cazacă de care nu mai ştia nimic din 1854. Se ascundea de moarte, evocînd chipul bătrînului liniştit care trăise o viaţă îndelungată pentru că ştiuse să privească în ochii femeilor şi să meargă la vînătoare.

Eroşka va muri, prăbuşindu-se ca un copac bătrîn uriaş. Pădurea va rămîne.

ÎN VIZITĂ LA HERZEN

P. Sergheenko povesteşte că în ianuarie 1908 a venit la Iasnaia Poliana din Siberia, cu un geamantănaş în mînă, V. P., fiul unor oameni bogaţi. El se considera discipolul lui Tolstoi. Îşi părăsise casa, călătorise în Japonia şi America, trăise la Londra. Acum venise la Tolstoi, aşa cum vii la un dascăl de viaţă.

S-au pus să discute. Lev Nikolaevici s-a plîns întîi cît de repede uită evenimentele cele mai recente şi a început apoi să povestească cu amănunte din cele mai mici despre străzile Londrei din secolul trecut şi despre o seară literară la care Dickens ţinuse o conferinţă.

Tolstoi asistase la una din primele conferinţe ale lui Dickens.

Charles Dickens avea mustăţi negre, îşi pieptăna părul peste cap, se îmbrăca în culori pestriţe şi lui Chasterton, care-l cunoştea bine, i se părea un om de statură mică.

Tolstoi spunea că Dickens era vînjos, înalt ; aşa îi rămăsese în amintire timp de 60 de ani.

Cu ochii lui Dickens a privit Tolstoi şi Londra.

Dickens l-a învăţat să vadă amănuntele şi să scoată în evidenţă principalul ; el i-a arătat ce înseamnă într-o casă englezească ţîrîitul greierului, clocotul ceaiului, ce înseamnă ghetrele lui Pickwick, felul în care Micawber curăţă lămîile şi amestecă zahărul în apa fierbinte, după toane.

Herzen locuia într-o suburbie.

Tolstoi s-a apropiat de casa cu etaj, aşezată în fundul unei curţi nu prea mari. În spatele casei se înălţau copacii pe care abia mijeau frunzele verzi : era în martie. O cărare din dale de piatră, printre care crescuse iarba deasă, ducea spre casă. Tolstoi a înmînat unui lacheu cartea de vizită. După cîteva clipe s-au auzit nişte paşi grăbiţi Her-

zen cobora în goană scările. Văzu un om nu prea înalt, cu mişcări iuţi, cam voluminos, dar plin de energie.

Herzen îl privea pe noul sosit ţinînd o şapcă plată în mînă. Lev Nikolaevici era îmbrăcat în palmerston şi avea un cilindru nou.

S-au plimbat prin Londra, au mîncat la cîrciuma din apropierea casei.

„Nu am mai văzut un om ca el, îşi amintea Tolstoi de Herzen. Ogariov era drăguţ şi bun, dar nu putea fi comparat cu Herzen. Nici Turgheniev nu putea, deşi era şi el drăguţ şi fermecător", adăuga în grabă Tolstoi.

Tolstoi a păstrat pentru totdeauna în amintire cuvintele lui Herzen : „Dacă oamenii ar voi să se salveze pe sine în loc să salveze lumea, să se elibereze pe sine în loc să elibereze lumea, ce mult ar face ei pentru salvarea lumii şi eliberarea omenirii".

Amintirile oamenilor seamănă mai toate între ele toţi îşi aduc aminte de fapt de ei înşişi.

Herzen îl ştia de mult pe Tolstoi, care urmase să-l viziteze încă din timpul primei sale călătorii în străinătate. Turgheniev îi scrisese lui Herzen de la Paris la 16 februarie 1857 : „Şi Tolstoi va veni în Anglia ; îl vei îndrăgi, sper, şi el pe tine".

Lui Tolstoi Herzen i s-a părut un om bătrîn, dar plin de energie, un om cu o concepţie de viaţă proprie. Tolstoi i s-a părut lui Herzen un om care ia totul cu asălt.

Au făcut cunoştinţă, s-au înţeles unul pe celălalt, şi-au manifestat respect reciproc, dar nu s-au împrietenit. Au păstrat însă pentru totdeauna amintirea întîlnirii.

Cu Ogariov, care se găsea într-o stare de depresiune sufletească, Tolstoi a fost şi mai puţin de acord decît cu Herzen şi a avut şi mai puţine de învăţat de la el. Tolstoi şi Ogariov şi-au găsit însă o cunoştinţă comună, Rudolf Kizeveter, muzicianul din Petersburg, pe care Tolstoi l-a

adus cu el la Iasnaia Poliana în 1849. Reamintesc cititorului că Rudolf i-a adunat pe vechii muzicanți ai bunicului lui Tolstoi și i-a deprins și pe ei și pe Tolstoi cu muzica nouă.

Tolstoi a plecat din Londra în ziua cînd în Rusia a fost publicat *Manifestul despre eliberarea țăranilor.* S-a oprit cîteva zile la Bruxelles așteptînd niște scrisori de la Herzen. La sfatul acestuia l-a vizitat pe Proudhon.

Prudhon lucra pe atunci la eseul său despre „dreptul la război". Nu trebuie să credem că *Război și pace* a lui Proudhon i-a sugerat lui Tolstoi ideea romanului său. Herzen scrisese și el un articol amplu, *Război și pace,* care fusese reeditat tocmai în zilele cînd se plimba cu Lev Nikolaevici prin Londra. Articolul vorbea despre cezarism, despre viitoarele războaie, despre așa-numiții conducători și despre popor, despre conștiința generală care determină mersul istoriei ; am putea spune că mai curînd ideea lui Herzen decît a lui Proudhon a dat impuls romanului tolstoian.

Din scrisoarea primită la Bruxelles ne putem da seama despre ce au discutat Tolstoi și Herzen.

Au discutat despre Rusia, despre viitorul ei, despre mișcarea decembristă. Au vorbit despre religie și despre viitoarea orînduire socială, despre articolul lui Herzen, *Robert Owen,* care, după spusele lui Tolstoi, era „din păcate, mult prea apropiat" de sufletul lui.

„Adevărul — scria el lui Herzen din Bruxelles — în vremea noastră este un lucru posibil numai pentru un locuitor din planeta Saturn, sosit pe Pămînt, sau pentru un rus. Mulți oameni și 99% dintre ruși nu vor da crezare ideilor dvs. de frică (și în paranteză fie spus, e un lucru comod pentru ei, datorită tonului superficial al articolului. S-ar zice că vă adresați numai oamenilor inteligenți și îndrăzneți). Oamenii, care nu sînt nici îndrăzneți și nici inte-

ligenţi, vor spune că e mai bine să tacă, de vreme ce s-a ajuns la acest rezultat, adică la părerea că drumul nu a fost cel just. Şi dvs. le cam daţi dreptul să spună acest lucru, pentru că în locul idolilor răsturnaţi aşezaţi viaţa însăşi, arbitrarul ei, «desenul» ei cum vă exprimaţi. În locul speranţelor uriaşe de nemurire, de desăvîrşire veşnică, în locul legilor istorice etc. acest «desen» care nu înseamnă nimic — un nasture în locul unui colos. Ar fi fost mai bine să nu le daţi acest drept. Să nu le daţi nimic în loc. Nimic, excluzînd forţa care a dărîmat colosul. Pe lîngă aceasta, oamenii aceştia sînt timizi, ei nu pot înţelege că gheaţa trosneşte şi crapă sub picioarele lor, ceea ce este tocmai o dovadă că omul merge şi că unicul mijloc de a nu te scufunda este să mergi înainte fără să te opreşti.

Dvs. spuneţi că eu nu cunosc bine Rusia. Ba da, cunosc bine Rusia mea, o Rusie subiectivă, pe care o privesc prin prisma mea măruntă. Iar dacă balonul de săpun al istoriei a crăpat pentru dvs. ca şi pentru mine, e o dovadă că am început să umflăm un nou balon, pe care nu-l vedem încă. Acest balon înseamnă pentru mine cunoaşterea clară şi fermă a Rusiei mele, tot aşa cum Rîleev în 1825 avusese şi el o idee clară despre Rusia. Noi oamenii practici nu putem trăi fără această conştiinţă.

Cum v-a plăcut manifestul ? L-am citit adineaori în limba rusă şi nu înţeleg cui se adresează ? Ţăranii nu vor înţelege o iotă, iar noi nu vom da crezare nici unui cuvînt. Nu-mi place de asemenea faptul că, judecînd după ton, manifestul vrea să lase impresia că ar fi mare binefacere pentru popor, cînd de fapt el nu aduce decît făgăduieli.

...Nici nu vă puteţi închipui cît de mult mă interesează toate ştirile referitoare la decembrişti pe care le publică *Poliarnaia zvezda.* Am început acum vreo patru luni un roman, al cărui erou ar urma să fie un decembrist, ce se întoarce din surghiun. Am vrut să vă cunosc părerea în

această problemă, dar n-am mai avut timp. Decembristul meu trebuie să fie o fire entuziastă, un mistic, un creştin, care se întoarce în 1856 în Rusia, împreună cu soţia sa, cu fiul, cu fiica, şi care-şi confruntă opiniile severe, şi întrucîtva idealiste, cu noua Rusie. Spuneţi-mi dacă acest subiect vi se pare potrivit şi actual. I-am citit lui Turgheniev începutul şi lui i-au plăcut primele capitole..."

Eroii romanului, Piotr şi Natasa Lobazov, se întorc în Rusia din Siberia, după terminarea războiului din Crimeea, şi cunosc, probabil, multe decepţii. Idealurile decembriste ale nobilimii revoluţionare, spiritul elevat de sacrificiu intră în confruntare cu ideile liberale.

Toată viaţa Tolstoi s-a gîndit cum să afle o punte de unire între decembrişti şi poporul de care ei erau atît de îndepărtaţi ; a înfăţişat cîţiva nobili cu idei revoluţionare sau pur şi simplu nobili cumsecade care trăiau în mijlocul ţăranilor şi ajungeau în cele din urmă la o înţelegere cu aceştia.

Tolstoi nu vedea altă forţă socială. Pleca la Iasnaia Poliana cu gîndul să se ocupe de copiii de ţărani, să-i înveţe credea că dacă va reuşi să transforme viaţa a zeci sau a mii de oameni va ajunge să schimbe lumea pe această cale.

Tolstoi socotea necesară transformarea vieţii. În prima variantă a articolului *Importanţa învăţămîntului popular* el scria : „Cînd bagi o aţă destrămată în urechea acului, cu cît tragi mai mult, cu atît aţa trece mai greu. Ca s-o bagi, trebuie s-o scoţi şi, după ce ai răsucit-o, s-o treci din nou prin urechea acului".

Tolstoi i-a spus lui Proudhon : „«...pe cît se poate judeca privind lucrurile din depărtare, în societatea rusă s-a format conştiinţa după care nici un fel de organizare statală nu poate fi trainică atît timp cît poporul zace în întuneric». Proudhon a sărit de pe scaun, a făcut cîţiva

paşi prin cameră şi mi-a spus, cu invidie parcă. «Dacă acest lucru este adevărat, vouă, ruşilor, vă aparţine viitorul»".

Herzen i-a dat lui Tolstoi unele sfaturi în legătură cu romanul. Putem presupune că cei doi au mai discutat şi despre starea universităţilor din Rusia, despre tineretul rus. Vremurile erau tulburi. Temîndu-se de tulburări, guvernul introdusese taxe la universităţi şi-i obligase pe studenţi să aibă foi matricole în care se notau calificativele obţinute la examene. Se semnalau cazuri de răzvrătire printre studenţii din Petersburg şi din provincie ; ceva mai rare la Moscova.

Întorcîndu-se de la Londra, Tolstoi a invitat pentru a fi profesori, la şcoala din Iasnaia Poliana, studenţi care fuseseră exmatriculaţi din universitate.

ÎNFLORIREA ŞCOLII DE LA IASNAIA POLIANA

Tolstoi începuse a preda la şcoală încă din 1849 ; ne mărturiseşte el însuşi în articolul său *Proiect de plan pentru organizarea şcolilor populare.* Şcoala nu avusese un statut oficial ; tînărul moşier ţinea lecţii cu copiii iobagilor săi, ajutat de bătrînul servitor Foka Demidovici.

Apoi Tolstoi a plecat în Caucaz, a urmat campania de la Sevastopol, şederea la Petersburg.

Călătorind prin străinătate, Tolstoi a vizitat locurile unde trăise altădată Rousseau. Visase să realizeze un nou sistem de educare a omului. Spre sfîrşitul călătoriei Lev Nikolaevici începe să se gîndească tot mai insistent la învăţămîntul public ; meditaţiile sale sînt notate în jurnal şi în caietele de însemnări alături de cele referitoare la viitoarea orînduire politică a Rusiei, asociindu-se unei teme permanente *Cazacii, Povestire căzăcească ;* Mariana, Kirka (viitorul Lukaşka).

Ideea şcolii se încadrează în planul de a scrie un roman despre un tînăr care trăieşte în mijlocul cazacilor şi visează la transformarea societăţii.

Tolstoi meditează la diferite probleme privind arta, se întreabă care trebuie să fie atitudinea Rusiei faţă de moştenirea clasică a Apusului şi nici un moment nu uită de şcoală.

Într-un cadru obişnuit el încearcă să rezolve probleme neobişnuite.

Viaţa lui Tolstoi pare prea simplă prietenilor săi, oameni inteligenţi şi culţi, toţi cu vederi liberale. Şi el însuşi o consideră ca fiind banală.

În februarie 1860 caută să-l convingă pe poetul A. A. Fet să-şi cumpere o moşioară în apropiere de Iasnaia Poliana şi să se stabilească la ţară. Totodată povesteşte că a citit romanul lui Turgheniev *În ajun* şi remarcă : „După părerea mea în genere n-are rost să scrii romane şi cu atît mai mult cînd eşti trist şi nu ştii prea bine ce vrei de la viaţă".

Şi în continuare : „De altceva avem nevoie acum. Noi nu avem nevoie să studiem ; noi avem datoria să-i învăţăm pe toţi aceşti Marfuşka şi Taraska, împărtăşindu-le cîte ceva din ceea ce ştim noi".

Peste cîteva săptămîni, B. N. Cicerin, om inteligent, dar înfumurat, îi trimite lui Tolstoi o scrisoare. Tonul scrisorii este al unui om mai cu experienţă care se adresează altuia mai tînăr, îndemnîndu-l să înveţe, să studieze antichitatea, să nu zacă degeaba acasă.

Scrisoarea de răspuns a lui Tolstoi duce la ruptura cu un prieten apropiat : „Dacă misiva ta a avut drept scop să mă oblige să-ţi răspund, ea şi-a atins scopul. Chiar m-a supărat. Îmi dai sfaturi pe un ton de superioritate amabilă spunîndu-mi cum trebuie să se dezvolte un artist, *cît de binefăcătoare este influenţa Italiei,* a monumentelor, a cerului... tot felul de adevăruri banale. Îmi scrii *cît este de*

dăunătoare viața trîndavă de la țară în halat și papuci, îmi spui că trebuie să mă însor și să scriu niște povestiri drăguțe etc. Oricît de măruntă și falsă mi s-ar părea activitatea ta, n-am să mă apuc să-ți dau sfaturi. Știu că omul (adică ființa care trăiește liber) află în fiece lucru, în fiece idee ceva deosebit, propriu, ceea ce alții nu zăresc și numai acest lucru îl poate îndemna să meargă pînă la jertfirea de sine".

Pentru Tolstoi lucrul principal este „să are pămîntul, să învețe tineretul, să fie cinstit".

Scrisoarea se termină astfel : „Ce fac eu ? — vei întreba tu. — Nimic deosebit, fac ceea ce mi se pare la fel de firesc cu a respira și ceea ce îmi îngăduie în același timp, recunosc, să vă privesc adesea cu mîndrie vinovată, *vous autres*".

Tolstoi revenise din străinătate însuflețit de idei originale și radicale. Avea intenția să-și schimbe propria-i viață și totodată și viața poporului și s-o facă pe cale practică. La baza ideilor tolstoiene era respingerea totală a orînduielilor care începuseră treptat să pună stăpînire pe Rusia. Nega însăși noțiunea de progres burghez, și o făcea consecvent și pînă la capăt. Articolul *Progresul și definirea învățămîntului*, scris în 1862, este un răspuns dat vestitului pedagog Markov. Tolstoi scrie : „Vorbind despre fapte reale simt nevoia să vorbesc despre Rusia care mi-e foarte cunoscută, lăsînd în pace Europa". Își afirmă încrederea în progresul nobilimii, al negustorimii și al funcționărimii. Spune că progresiști sînt arendașii, scriitorii de origine nobilă, studenții, funcționarii fără slujbă și muncitorii. Neprogresiști sînt mujicii, proprietarii de pămînt, muncitorii care au de lucru și slujbașii. Considerîndu-se și pe sine un om ocupat, Tolstoi nu se socotește progresist. Este împotriva telegrafului, împotriva tipăririi cărților. Deși la școală îi învață pe copii carte, citează cu

simpatie pe Dal care declarase că alfabetizarea corupe oamenii din popor. Se ridică împotriva ideii că ştiinţa de carte ar fi dăunătoare numai cît timp reprezintă o excepţie, urmînd să înceteze a mai fi dăunătoare cînd va deveni generală. „Ipoteza poate părea inteligentă, dar este numai o ipoteză."

În articolul *Progresul şi definirea învăţămîntului,* Tolstoi pune probleme de mare importanţă. La prima vedere, articolul pare a fi doar un răspuns dat pedagogului Markov, care îi replica de pe poziţiile obişnuite, liberale, de încredere în progres şi în înflorirea apropiată a omenirii.

În răspunsul său Tolstoi porneşte de la cartea istoricului englez Macooley care se bucura în perioada aceea de mare popularitate în rîndurile intelectualilor ruşi, atît conservatori, cît şi liberali, admiratori ai progresului occidental. Tolstoi rezumă conţinutul capitolului al II-lea din partea I a istoriei lui Macooley : „Lucrurile importante sînt numai următoarele 1. Populaţia s-a mărit, s-a mărit atît de mult, încît trebuie să invocăm teoria lui Malthus. 2. Altădată nu era armată, acum ea a devenit uriaşă ; acelaşi lucru se petrece şi cu flota. 3. Numărul micilor proprietari de pămînt s-a micşorat. 4. Oraşele au atras spre ele cea mai mare parte a populaţiei. 5. Pămîntul a fost despuiat de păduri. 6. Salariul a sporit cu cincizeci la sută, dar au crescut toate preţurile şi viaţa a devenit mai puţin comodă. 7. Impozitele pe care le plătesc cei săraci au crescut de zece ori. Se tipăresc mai multe ziare, străzile sînt mai bine luminate, copiii şi nevestele sînt mai puţin bătute, iar doamnele au început să scrie fără greşeli de ortografie".

Pe Tolstoi nu-l interesează perfecţionarea ortografiei doamnelor din Anglia, el răspunde lui Macooley din punctul de vedere „al unui mujic din Iasnaia Poliana, gubernia Tula".

Nu-l interesează inventarea telegrafului, pentru că acesta slujește numai clasei culte. Poporul nu aude decît zumzăitul firelor și este strîmtorat de legea mult prea strictă privind pedepsirea celui ce strică telegraful.

În continuare intervin obiecții și mai serioase.

Lev Nikolaevici socotise înainte că țăranii au, bineînțeles, dreptul la libertate, dar că pămîntul îi aparține lui. Acum această părere era depășită. Tolstoi scria : „Aș vrea să întreb : de ce procesul de eliberare a țăranilor s-a oprit la legea din 19 februarie, dar nu se știe încă dacă a dus la îmbunătățirea sau la înrăutățirea vieții de fiecare zi a sătenilor pe care i-a lipsit de dreptul la pășunat, la tăiat pădure, impunîndu-le noi obligații, pe care nu sînt în stare să le îndeplinească. Aș vrea să întreb de ce progresul tipăririi cărților s-a oprit la legea din 19 februarie ! Toți știu că împărțirea egală a pămîntului între cetățeni este fără îndoială o binefacere. Atunci de ce nimeni, în afară de cei recunoscuți drept nebuni, nu vorbește în presă despre o asemenea împărțire a pămînturilor ?“

Tolstoi este împotriva căilor ferate, împotriva fabricilor ; punctul lui de vedere este al unui țăran patriarhal în numele căruia și vorbește.

„...Trebuie să fiu de partea poporului, în virtutea următoarelor argumente : în primul rînd poporul este mai numeros decît societatea aleasă, deci trebuie să presupunem că adevărul aparține în mai mare măsură poporului ; cel de-al doilea și cel mai important argument este acela că poporul ar putea trăi fără societatea «progresiștilor», satisfăcîndu-și toate necesitățile omenești și anume : ar putea să muncească, să se veselească, să iubească, să gîndească și să creeze opere de artă *(Iliada,* cîntecele populare rusești). În schimb oamenii progresiști nu ar putea exista fără popor.“

Critica lui Tolstoi este serioasă, ea vizează aspectele esenţiale. Slăbiciunea ei constă în aceea că oraşul este considerat doar ca o adunare de stăpîni. Tolstoi vede o lume utopică, un conglomerat de sate, care-şi satisfac toate necesităţile de viaţă prin muncă de tip casnic. Acest ideal al lui Tolstoi se situează cu un veac şi jumătate în urma timpului său, al timpului în care trăieşte şi el însuşi şi trăiesc şi ţăranii de la Iasnaia Poliana.

Discuţia despre răscumpărarea pămîntului, despre loturile de pămînt, despre interzicerea folosirii păşunilor, era deosebit de actuală şi jandarmii nu au greşit cînd au făcut, curînd după aceea, o descindere la Iasnaia Poliana. Două au fost totuşi greşelile lor : 1. ei căutau proclamaţii, iar ideile lui Tolstoi nu erau cuprinse în proclamaţii, ci în articole politice, cu înfăţişare de articole pedagogice 2. vroiau să aresteze nişte idei, iar ideile nu pot fi arestate.

Idealurile lui Tolstoi ţineau de trecut, lumea pe care el o visa avea un caracter imuabil. Socotea dăunător să schimbe viaţa în mod conştient şi totodată considera veşnică starea naturală a lumii.

Ce era principal pentru Lev Nikolaevici în viaţă, ce urmărea el să facă de îndată ?

Inaugurase şcoala într-o aripă laterală a casei celei mari. Veneau aici copii din satele învecinate. Lev Nikolaevici angajase unsprezece studenţi ca profesori. La data aceea fusese ales în comisiile de împăciuire. Încercase să deschidă şcoli prin tot judeţul. Totuşi lucrul cel mai important rămîne pentru el şcoala de la Iasnaia Poliana. Îi închină articole care prin titlurile lor par să amintească de povestirile despre Sevastopol : *Şcoala de la Iasnaia Poliana în lunile noiembrie şi decembrie.* De fapt era tot descrierea unei lupte, pe care Tolstoi o poartă de astă dată împotriva progresului, după părerea lui, fals, în numele invincibilităţii vieţii de la ţară.

Descrierea procesului de învățămînt se transformă într-un reportaj literar, într-o povestire. În școală se citește nuvela *Via* de Gogol. „...ultimele scene au avut o înrîurire puternică — au aţîţat imaginaţia copiilor" spune Tolstoi. „Unii copii au căutat apoi să joace rolul vrăjitoarei." După ce citesc această povestire de groază, copiii pleacă cu învățătorul în pădure. Printre ei se remarcă Fedka, în vîrstă de zece ani „o fire gingaşă, receptivă, poetică şi vitează". Am zice că ar fi Lev Nikolaevici Tolstoi care îşi retrăieşte copilăria.

În pădure Lev Nikolaevici povesteşte copiilor despre cazaci, despre Hagi-Murad. Copiii se strîng în jurul lui, îl ţin de mînă.

Tolstoi a propus copiilor să scrie ei înşişi o povestire. Vasili Morozov, pe care Tolstoi îl numeşte în articolul său Fedka, şi Ignat Makarov (Siomka) au scris o povestire pe tema „Îţi dă o lingură de mîncare şi îţi scoate ochii cu parul". Alegerea unui proverb drept subiect pentru o compoziţie, era un procedeu obişnuit în şcoala de altădată. Tolstoi face portretul celor doi copii Makarov este o fire raţională, care urmăreşte, în primul rînd, construcţia povestirii, care vrea să arate ce este mai important, să fie clar. Fedka este un adevărat artist, pasionat de amănunte, pe care le vede cu multă exactitate. Toate acestea le aflăm consemnate în articolul lui Tolstoi intitulat *Cine de la cine să înveţe a scrie : copiii de ţărani de la noi sau noi de la copiii de ţărani ?* Fedka a ales de la început un subiect potrivit : un ţăran a invitat la el un cerşetor. Siomka în schimb recurge la amănunte cît mai exacte în naraţiunea sa. Tolstoi comentează : „Unica imputare ce i s-ar fi putut face era că aceste amănunte se refereau numai la clipa prezentă fără nici o legătură cu ideea generală a povestirii". Siomka era, ca să spunem aşa, un „naturalist", dar de înaltă clasă. Fedka, dimpotrivă, selectează numai acele

amănunte care caracterizează eroul. Nu se mulțumește să descrie mantaua sau cămașa ruptă. El vede și „trupul bătrînului, slab, stropit de zăpada umedă". Fedka ne dă amănunte datorită cărora viața pare mai curînd văzută întîmplător, decît zugrăvită. Despre cumătru, Fedka scrie că poartă „haina babei". Tolstoi întreabă : „De ce tocmai haina babei ?" Băiatul răspunde : „Așa seamănă mai bine". Tolstoi întreabă : „Nu ai fi putut spune că a îmbrăcat o haină bărbătească ?" Fedka insistă : „Nu, mai bine a babei".

Tolstoi încheie această descriere a creației literare a copiilor cu următoarele cuvinte : „Aveam senzația vagă de a fi privit, împotriva opreliștei, munca unor albine, ascunsă ochiului uman ; am avut senzația că am corupt sufletul curat, primar, al copilului de țăran".

Și mai departe afirmă „Omul se naște perfect. Este o idee măreață, rostită de Rousseau și ideea aceasta rămîne nezdruncinată precum piatra și pururi adevărată. Născîndu-se, omul apare ca imaginea primară a armoniei, a adevărului, frumuseții și binelui".

Tolstoi îl cunoștea bine pe Rousseau, îi cunoștea opera în toată amploarea ei și știa cît de puțin au fost îndeplinite, transpuse în viață visurile nutrite de acesta. Scriitorul francez fusese deosebit de exact în prezicerile sale.

În cea de-a doua scrisoare către lordul Eduard în romanul *Noua Héloïse* el scrie „... Nimeni nu are dreptul să ducă la pierzanie sufletul omului de dragul folosului altor oameni, nu are dreptul să-l transforme pe om în ticălos, pentru că el e necesar ca slugă unor domni de viță nobilă".

Tolstoi e convins că omul nu trebuie să fie robul sau sluga altui om.

Înainte de a purcede la transformarea conștiinței copilului trebuie să ne dăm seama dacă propria noastră conștiință este o pildă de armonie, de înțelegere a datoriei.

„Cea mai mare parte a educatorilor pierd din vedere faptul că vîrsta copilăriei reprezintă o primă imagine a armoniei şi iau drept scop dezvoltarea copilului care se desfăşoară independent, după legi imuabile."

Omul nu trebuie transformat cu de-a sila. Omul nu trebuie dus la oraş ca să devină acolo slugă, băieş sau birjar. Copiii pe care îi vede Tolstoi în jurul său poartă amprenta armoniei, a talentului. De aceea scriitorul spune : „...vîrsta copilăriei reprezintă prima imagine a armoniei..."

Tolstoi s-a speriat de această descoperire parcă neştiind ce întrebuinţare să-i dea.

„Mă simţeam fericit, dar mi-era şi teamă, ca unui căutător de comori care ar fi văzut feriga înflorind : eram fericit pentru că pe neaşteptate am descoperit piatra filozofală, pe care o căutasem în zadar de doi ani şi anume arta de a învăţa pe alţii să dea expresie gîndurilor ; mi-era teamă pentru că această artă genera noi cerinţe, o lume întreagă de dorinţi, ce nu corespundeau mediului în care trăiau elevii, cel puţin aşa mi s-a părut la prima vedere."

Munca de educare a unor indivizi izolaţi, succesul în această muncă trezeau de îndată ideea „non-concordanţei" cu mediul.

Fedka (Vasili Morozov) putea să nu se realizeze ca om şi nici nu s-a realizat, iar comoara, ca în poveste, a rămas uitată în pămînt, pentru că Tolstoi nu cunoştea cuvintele descîntecului, adică mijlocul de a schimba orînduirea socială. De pe urma lui Fedka au rămas citatele folosite în articolul lui Tolstoi şi descrierea clipelor de inspiraţie ale băiatului.

Tolstoi şi-a dat seama că armonia vieţii este în artă, dar nu a mai putut-o recîştiga, căci nimic în viaţă nu face cale întoarsă.

În acea vreme Tolstoi spunea că a te însura cu o domnişoară din nobilime înseamnă a te sinucide. Un an mai

tîrziu s-a însurat cu Sofia Andreevna şi căsătoria l-a ajutat să scrie o operă monumentală.

La şcoală, Lev Nikolaevici vorbea cu copiii despre gloria de altădată a Rusiei, despre victoria din 1812 asupra armatelor străine şi se bucura văzînd cu cîtă atenţie era ascultat : „Numai amintirea războiului din Crimeea a stricat totul. «Aveţi răbdare !» strigă Petka, strîngînd din pumni. «Aveţi răbdare să cresc şi le-arăt eu lor !» Şi dacă am fi fost acum în reduta Şevardinskaia sau pe curganul Malahov, victoria ar fi fost a noastră".

Era un patriotism adevărat pe înţelesul copiilor ; din el s-a născut concepţia ce şi-a aflat expresia în romanul *Război şi pace*.

Lev Nikolaevici credea că deocamdată se poate izola de restul Rusiei la Iasnaia Poliana. El personal preda istoria Rusiei, preotul religia şi mai erau grupul de studenţi care ţineau lecţii sub conducerea lui.

Lev Nikolaevici însuşi era împotriva politicii, dar existenţa lui nu putea fi în afara politicii. Era conştient că lecţiile studenţilor erau mai interesante şi mai bune decît ale teologilor ; el şi-i alesese în mod intenţionat ca profesori, dar prin aceasta se situase în actualitatea politică cea mai evidentă.

După „dezordinile" de la Universitatea din Petersburg, cam o sută de studenţi au fost întemniţaţi în fortăreaţa Petropavlovsk şi la Kronstadt. Universitatea a fost închisă şi ea. O parte din studenţi au fost pedepsiţi cu surghiunul, altă parte exmatriculaţi. După închiderea universităţii, la 1 noiembrie 1851, *Kolokol* scria în numărul 110 :

„Unde o să vă duceţi, voi tineri, pentru care au fost închise porţile ştiinţei ?... Să vă spunem unde ? Ascultaţi-ne ! Slavă Domnului, întunericul nu vă împiedică să auziţi din toate părţile uriaşei voastre patrii — dinspre Don şi Ural, dinspre Volga şi Nipru — cum creşte geamă-

tul, cum se ridică nemulțumirea. E plînsul de început al valului mării, care clocotește, aducînd furtuni după o acalmie obositoare. Mergeți în popor. Spre popor — iată drumul vostru, al surghiuniților din știință".

Căutînd să afle ce fac foștii studenți, ieșiți din închisori, secția a 3-a a ajuns la Iasnaia Poliana.

CEARTA LUI TURGHENIEV CU TOLSTOI

Sora lui Lev Nikolaevici, Maria Nikolaevna, a fost cea care i-a făcut cunoștință cu Turgheniev. Încă de pe cînd nu-l cunoștea, Lev Nikolaevici îi dedicase lui Turgheniev schița *Tăierea pădurii*. Drept răspuns acesta îi trimisese tînărului scriitor o scrisoare, la 9 octombrie 1855, în care îi ura să se întoarcă cît mai repede de pe front și-și exprima speranța că va fi folositor pentru amîndoi să se cunoască personal.

Chiar de la primele întîlniri însă Ivan Sergheevici și Lev Nikolaevici au început să se certe.

Citim o scrisoare datată 8 decembrie 1856, în care nu este vorba de ceartă, ci despre o încercare de împăcare. Turgheniev îi scrie lui Tolstoi

„Nu-mi rămîne decît să vă întind mîna peste «rîpa», care de mult s-a transformat într-o fișură abia vizibilă, de care nici nu voi mai pomeni, căci nu merită acest lucru".

În septembrie același an, Turgheniev îi adresa lui Tolstoi o nouă scrisoare :

„M-am convins că în afară de interesele literare propriu-zise avem foarte puține lucruri comune. Toată viața dvs. este îndreptată spre viitor, a mea este în întregime construită pe trecut. Mi-ar fi imposibil să vă urmez, după cum nici dvs. nu puteți merge împreună cu mine..."

La data aceea Turgheniev era cu mult mai celebru decît Tolstoi. Numele lui era cunoscut în întreaga Europă. El urmărea neobosit evoluţia lui Tolstoi, îl lăuda deşi, după cum rezultă din scrisori, ca om Lev Nikolaevici îi era antipatic. La rîndul său Tolstoi va spune mai tîrziu că Turgheniev e ca o fîntînă cu apă adusă din străinătate : tot timpul ţi-e teamă să nu sece.

Fire intolerantă, gîndind mereu la viitor, reevaluînd trecutul, schimbător tot timpul, Tolstoi socotea că Turgheniev nu este destul de neaoş, mai bine-zis pare a fi un străin. Pînă la sfîrşitul vieţii a admirat la Turgheniev descrierile de natură, mărturisind că el unul nu poate scrie nimic asemănător şi totodată a simţit un fel de iritare faţă de colegul său.

În afara acestei controverse profunde, existau şi motive personale de neînţelegere. Între Ivan Sergheevici Turgheniev şi Maria Nikolaevna Tolstaia începuse o idilă. Maria Nikolaevna divorţase între timp. Divorţul nu-l intentase însă ca să se mărite cu Turgheniev. Era acum liberă şi Tolstoi spera sau chiar era sigur că Turgheniev se va însura cu sora lui. Mai ales că îi mărturisise acesteia că o iubeşte şi poate îi vorbise şi lui Lev Nikolaevici despre această dragoste. Dar Turgheniev, cum ne spune Tolstoi însuşi, nu iubea cu adevărat ; lui îi plăcea să fie îndrăgostit. Şi apoi mai era şi istoria de dragoste cu Viardot...

Turgheniev avea o fiică nelegitimă, cum se spunea pe atunci. El s-a străduit să-i dea o educaţie aleasă, să-i facă un rost în viaţă. Educaţia s-a dovedit a fi greşită. A măritat-o apoi cu un aristocrat francez, i-a dat zestre mare şi a avut durerea să vadă că ginerele i-a mîncat toţi banii.

Tot modul de viaţă al lui Turgheniev nu era pe placul lui Tolstoi, deşi era comportamentul obişnuit, chiar demn,

al unui nobil rus. Turgheniev era un stăpîn bun şi blînd, care-şi eliberase generos ţăranii, fără să-i ruineze. Peste ani de zile, în timpul foametei, Lev Nikolaevici făcînd cercetări a ajuns la concluzia că foştii iobagi ai lui Turgheniev erau mai înstăriţi decît alţi ţărani.

Deocamdată între cei doi scriitori era o supărare ascunsă, nemărturisită.

În primăvara lui 1861, Lev Nikolaevici şi Ivan Sergheevici s-au întîlnit în satul Stepanovka, pe moşia poetului Fet. Iată ce ne spune în amintirile sale A. A. Fet : „De dimineaţă, la ora obişnuită, adică la ora 8, musafirii au venit în sufragerie. Soţia mea şedea la masă, lîngă samovar. Eu, în aşteptarea cafelei, m-am aşezat la celălalt capăt al mesei. Turgheniev s-a aşezat în dreapta gazdei, iar Tolstoi în stînga. Ştiind importanţa pe care Turgheniev o acorda în acea vreme educaţiei fiicei sale, soţia mea l-a întrebat dacă este mulţumit de guvernanta englezoaică. Turgheniev a început s-o laude în fel şi chip şi printre altele a povestit că aceasta, cu punctualitatea ei englezească, l-a rugat să stabilească exact suma pe care fiica lui poate s-o folosească în scopuri de binefacere. «Acum, — a spus Turgheniev — englezoaica vrea ca fiica mea să ia îmbrăcămintea sărăcăcioasă a ţăranilor s-o repare cu mîna ei şi apoi s-o înapoieze celor în drept».

— Şi socotiţi acest lucru bun ? a întrebat Tolstoi.

— Desigur, astfel binefăcătoarea ajunge să cunoască îndeaproape necazurile zilnice ale oamenilor.

— Iar eu consider că o domnişoară gătită care ţine pe genunchi nişte zdrenţe murdare şi urît mirositoare joacă un rol fals.

— Vă rog să nu-mi vorbiţi în acest fel ! a strigat Turgheniev, umflîndu-şi nările.

— De ce să nu spun un lucru de care sînt convins ? i-a răspuns Tolstoi.

Nu am apucat să-i strig lui Turgheniev «încetaţi» că acesta, palid de furie, a spus «Atunci am să vă oblig să tăceţi, jignindu-vă». S-a sculat brusc de la masă, apucîndu-se cu mîinile de cap, şi a ieşit tulburat cu paşi mari din odaie. Peste o clipă a revenit şi i-a spus soţiei mele : «Pentru Dumnezeu, scuzaţi-mi purtarea necuviincioasă, de care mă căiesc foarte tare.» Cu aceste cuvinte a plecat".

A plecat şi Tolstoi. Şi-a trimis servitorul la Nikolskoe să aducă pistoale şi gloanţe, apoi i-a expediat lui Turgheniev o scrisoare, provocîndu-l la duel : „Sper că în conştiinţa dvs, v-aţi dat seama că nu aţi avut dreptate în ce mă priveşte, mai ales de faţă cu Fet şi soţia acestuia. De aceea scrieţi-mi o scrisoare pe care aş putea s-o transmit familiei Fet. Dacă socotiţi că pretenţia mea este nedreaptă, comunicaţi-mi-o. Am să aştept răspunsul dvs. la Bogusiavo. L. Tolstoi". După aceasta Tolstoi i-a mai trimis lui Turgheniev încă o scrisoare : era o provocare la duel pe viaţă şi pe moarte. Îl ruga să vină la liziera pădurii cu puşca ; îşi exprima dorinţa de a trage cu adevărat. Turgheniev şi-a cerut scuze. Tolstoi i-a trimis lui Fet o scrisoare plină de furie şi l-a rugat pe Fet să i-o transmită lui Turgheniev „cu aceeaşi sîrguinţă cu care îmi transmiteţi cugetările sale frumoase, în pofida repetatelor mele cereri de a nu-mi vorbi despre el".

Cu aceasta corespondenţa s-a întrerupt. Mai tîrziu cineva i-a transmis lui Turgheniev că Tolstoi ar fi arătat cuiva copia scrisorii sale. Tolstoi supărat scrisese o scrisoare foarte ciudată : „Stimate domn ! Definiţi în scrisoarea dvs. purtarea mea drept necinstită, în afară de aceasta mi-aţi spus personal că «o să mă cîrpiţi peste mutră» ; iar

eu vă cer scuze, mă recunosc vinovat şi renunţ la provocare. — 8 octombrie 1861. Iasnaia Poliana". Această scrisoare a fost găsită de I.S. Zilberştein între hîrtiile lui Annenkov.

Turgheniev i-a răspuns că a distrus scrisoarea. De fapt a avut îaşitatea s-o păstreze.

În 1878 Tolstoi i-a scris lui Ivan Sergheevici că nu-i poartă nici un fel de duşmănie. „Să dea Dumnezeu ca şi din partea dumneavoastră să fie la fel. Drept să spun, ştiind cît sînteţi de bun, sînt aproape convins că sentimentul dvs. de duşmănie faţă de mine s-a stins înainte de a fi trecut al meu.

Dacă lucrurile stau aşa vă rog să ne strîngem mîinile şi vă mai rog să-mi iertaţi toate de cîte m-am făcut vinovat în faţa dumneavoastră.

Mi se pare firesc să-mi amintesc numai lucruri bune în ce vă priveşte, căci mi-aţi făcut atîta bine".

Cei doi scriitori s-au împăcat. Ivan Sergheevici a vizitat Iasnaia Poliana. Din însemnarea Sofiei Andreevna ne dăm seama că împăcarea a fost foarte înduioşătoare.

Totuşi o împăcare adevărată nu s-a înfăptuit. Cei doi scriitori se iubeau mult unul pe celălalt, dar fiecare îşi avea concepţiile sale şi felul său de a trăi, aşa cum o spunea ritos Turgheniev în una din ultimele sale scrisori către Tolstoi „Ştiţi prea bine că fiecare om îşi are felul său de a sufla nasul, iar eu, credeţi-mă, aşa cum vorbesc, aşa îmi şi place să-mi suflu nasul".

Cu cît trecea vremea, cu atît Ivan Sergheevici îl iubea mai mult pe Lev Nikolaevici ca scriitor, îl aprecia mai mult, lupta mai mult pentru gloria lui. Iar Lev Nikolaevici, deşi recunoştea meritele contemporanului său, avea o atitudine de nedreaptă ironie faţă de el.

VARA LUI 1862

I. Plecarea la Samara

Din august 1861 Lev Nikolaevici lucra sîrguincios în județul Krapivenski ca membru în comisia de împăciuire. Munca era grea pentru că întîmpina împotrivirea țăranilor și, mai ales, pe cea a moșierilor.

În afară de sumele importante pe care țăranii trebuiau să le plătească, răscumpărînd pămîntul ce li se dădea, în afara celor doi ani pe care mai trebuiau să-i muncească pentru moșier, împărțirea pămînturilor se făcea în așa fel, încît țăranul nimerea într-o cursă i se tăia accesul la pădure, la pășuni, la adăpat. Toate acestea rămîneau incluse în pămîntul moșierului. Pentru a putea trăi, pentru a-și putea duce vitele la pășune, pentru a strînge destul grîu ca să-i ajungă pînă la recolta următoare țăranul era nevoit să arendeze pămînt de la moșier și să muncească în schimbul acestuia.

Împotrivirea țăranilor era atît de hotărîtă, încît adesea pentru a aduce la îndeplinire prevederile legii se recurgea la armată. Țara trecea printr-o situație revoluționară. Aceasta s-a reflectat și în starea de spirit a nobililor.

Congresul membrilor comisiilor de împăciuire din gubernia Tver din decembrie 1861, iar apoi Adunarea extraordinară a nobililor din 1862 s-au adresat lui Alexandr II cu o cerere în care se vorbea despre „principiul nivelării claselor" și despre necesitatea răscumpărării imediate a loturilor țărănești „pe calea măsurilor guvernamentale". În afară de aceasta se vorbea despre „adunarea reprezentanților întregului popor fără deosebire de clasă".

În februarie 1862, Lev Nikolaevici a anunțat că se află în imposibilitate de a mai lucra ca membru în comisia de împăciuire, din cauza rezistenței pe care o întîmpină.

Funcţia lui Tolstoi a fost transmisă „pe motiv de boală" celui mai în vîrstă dintre candidaţi.

La 12 mai Tolstoi a plecat la Moscova împreună cu elevii săi, Vasili Morozov şi Egor Cernov, şi cu bătrînul servitor Aleksei Orehov, care-l însoţise la Sevastopol.

Lev Nikolaevici nu ştia încă unde se duce ; sau la Buguruslan, un oraş din gubernia Samara, sau mai departe la Elton, un lac sărat din gubernia Astrahan.

Scopul principal al călătoriei sau, poate, pretextul ei era să se trateze în stepă cu lapte de iapă, „kumîs".

Totodată Lev Nikolaevici era dornic să vadă cursul superior şi mijlociu al Volgăi. Mai văzuse Volga, de la Saratov pînă la Astrahan, în drumul său spre Caucaz, împreună cu fratele Nikolai, cu unsprezece ani în urmă, la sfîrşitul lui mai 1851.

Lev Nikolaevici notează la 20 mai „Pe vapor. Simt că renasc şi că mi se trezeşte din nou conştiinţa".

S-au oprit pentru puţină vreme la Kazan ; Tolstoi a tras la colonelul Iuşkov, un bătrîn mustăcios, apoi s-a dus pînă la Samara şi de aici a hotărît să meargă la Karalîk.

La Karalîk a început cura de lapte de iapă. Locuiau cu toţii la un loc, într-o iurtă mare, albă, care servise altădată drept moschee, asistau la cursele de cai ale başkirilor, învăţau să înoate noaptea, priveau uimiţi cerul de stepă, acoperit de stele pînă aproape de pămînt.

Tolstoi avea impresia că intrase în universul *Iliadei.*

O lună nu a primit ştiri de acasă ; întîi i-a fost lene să scrie, apoi a întrebat ce fac studenţii.

De jur împrejur se întindea stepa, ce părea aidoma cu cea descrisă de Herodot : hoinăreau cirezile, iarba rămînea necosită, stepa îşi trăia ultimii ani de acalmie.

Tolstoi era liniştit.

Odinioară, după răscoala lui Pugaciov, la Karalîk au fost surghiuniţi başkirii care participaseră alături de Salavat Iulaev, aliatul lui Pugaciov, la răscoala împotriva Ekaterinei. Răscoala trecuse de mult. Amintirea ei se mai păstra doar în cîntece.

Cu cincizeci de ani în urmă, călăreţii başkiri, înarmaţi cu arcuri, luptaseră împotriva lui Napoleon şi ajunseseră împreună cu batalioanele ruseşti în Franţa. În ţara aceasta îndepărtată ei au fost porecliţi din cauza arcurilor, „Cupidoni".

Batalioanele başkire au fost desfiinţate, pămînturile başkire ciuntite. Bunicul lui Aksakov cumpăra deja de la başkiri pămînturi. Stepa îşi mai păstra însă întinderea.

Creştea năgara, înfloreau piersicul sălbatic, salcia de cîmp, apoi, spre vară, căpşunile. Mai tîrziu se coceau vişinele de cîmp.

Primăvara, başkirii îşi reîncepeau viaţa nomadă. Aşezau corturile rotunde şi plate, din pîslă, în stepă, turmele de oi se împrăştiau cît colo, femelele fătau prin iarbă. În depărtare păşteau şi nechezau hergheliile de cai. Şi mai departe se vedeau mişcîndu-se nişte puncte negre, erau căciulile ascuţite ale başkirilor.

Uneori aceste puncte negre se apropiau, apăreau, înfipţi pe buieştri, călăreţi ce nu cunoşteau oboseala. Călăreţii se repezeau pînă la corturile învecinate, uneori la sute de verste distanţă, să mănînce berbec şi să bea lapte de iapă. Corturile erau aşezate totdeauna pe locuri curate, odată iarba călcată în picioare başkirii se mutau în altă parte.

Viaţa nomadă te face să te simţi în largul tău. În iurte miroase a lapte de iapă. Visează chiar şi bătrînii argaţi care nu au cirezile lor. Acum au de mîncare, iar cînd vine iarna, îşi aduc bătrînii iapa acasă, o taie şi au carne.

Lev Nikolaevici mînca puţin, în schimb, bea mult lapte de iapă. Era vesel, liniştit, nu mai tuşea, nu-l mai chinuia gîndul că va muri de tuberculoză ca fraţii Dmitri şi Nikolai. Vroia să rămînă aici pentru totdeauna, să plece la Iasnaia Poliana numai pentru a ierna.

Deşi intenţiona să revină în stepă curînd, Lev Nikolaevici s-a întors abia peste zece ani cînd totul se schimbase, rămăsese mai puţin pămînt, locul devenise mai înghesuit, mai înfometat, nomazii aproape dispăruseră, iar numărul vitelor se împuţinase.

LICHIDAREA ŞCOLII DE LA IASNAIA POLIANA

I

Ce se întîmpla în vremea aceea în Rusia?

În 1862, atmosfera generală era încordată; în mai, după incendiile de la Petersburg, ea a devenit deosebit de gravă.

Oraşele ruseşti, construite din lemn, ardeau adeseori: pînă astăzi una din străzile Moscovei, după un incendiu vestit altădată, poartă numele de „Paliha" *.

Mai tîrziu, în *Război şi pace*, lămurind condiţiile în care a ars Moscova ocupată de Napoleon, Lev Nikolaevici a respins ipoteza incendiului provocat, susţinînd că un oraş din lemn lăsat în părăsire trebuia să cadă pradă focului.

Era o vară uscată. La 16 mai au început incendiile la Petersburg, pe 22 şi 23 mai ele au cuprins Ohta şi Iamskaia.

S-a răspîndit zvonul că studenţii sînt cei care pun focul.

* Cea arsă (n. trad.)

Se vorbea din ce în ce mai insistent despre ei. În numărul 157 al revistei *Severnaia pcela* se spunea deschis că incendiile erau legate de proclamaţia studenţească recentă. Au fost introduse tribunalele militare, care judecau cazurile de incendiere, au fost închise revistele *Sovremennik, Russkoe slovo,* iar dintre revistele slavofile, cea a lui Aksakov, *Den.* Totodată a fost închisă o secţie a Fondului literar care acorda ajutoare studenţilor. Şi clubul de şah a trebuit să-şi înceteze temporar activitatea, au fost luate noi măsuri cu privire la presă, textele fuseseră nu numai redactate, dar şi aprobate de cele mai înalte instanţe încă la 12 mai, deci înainte de începerea incendiilor.

Zvonurile, panica, provocările erau mijloace şi unelte de luptă politică şi totodată o dovadă că timpurile erau nesigure. Situaţia revoluţionară se făcea simţită peste tot. Provocările urmăreau să discrediteze scopurile revoluţiei, să dea o aparenţă de legalitate arestărilor.

Din cele mai îndepărtate timpuri, drumurile pe care le deschid oamenii prin voinţa lor trec cumpene pentru a ieşi la vadul apelor. Tot aşa ajunge să-şi deschidă drum şi soarta omenească.

Lev Nikolaevici, căutînd să fugă de politică, s-a găsit tot timpul în centrul ei. E un lucru ce nu trebuie uitat, cînd citim despre închiderea şcolii de la Iasnaia Poliana şi despre arbitrarul acţiunii jandarmilor beţi.

II

Ce s-a întîmplat între timp la Iasnaia Poliana de unde lipsea Lev Nikolaevici Tolstoi ?

Şcoala lui Tolstoi şi revista care se edita se aflau tot timpul sub supravegherea poliţiei. În 1906, revista *Vsemirnîi vestnik* a publicat sub formă de extras din numărul său pe luna iulie „Dosarul (anul 1862, 1, nr. 230) secţiei a

III-a a cancelariei particulare a Înălțimii sale imperiale cu privire la contele Lev Tolstoi, tipărit după documente autentice păstrate în arhiva departamentului poliției (S.-Petersburg)".

Datele publicației au fost precizate mai tîrziu în articolul lui Igor Ilinski *Percheziția jandarmilor la Iasnaia Poliana în 1862*. Dat fiind că acest articol include și analiza primei tipărituri a textului, ne vom folosi de el în continuare.

În aparență, la baza dosarului se află denunțurile unui oarecare Mihail Ivanovici Șipov, agent „pentru furturile de buzunar", fost servitor al prințului Dolgorukov, dar și pînă la primirea rapoartelor acestui copoi secția a treia dispunea de materiale cu privire la contele Tolstoi. La început a fost urmărit studentul Sokolov, venit la Tula. Colonelul de jandarmi Muratov a fost anunțat de generalul de cavalerie Perfiliev că trebuie să urmărească activitatea acestui student. În același timp a sosit raportul jandarmului Voeikov din gubernia Moscova, care comunica autoritar, serios, dar fără să fie bine informat.

„Tolstoi, ofițer de artilerie în rezervă, este un om foarte inteligent, a studiat pare-se la universitatea din Moscova și prezintă interes prin ideile sale liberale ; în momentul de față el se ocupă cu multă conștiinciozitate de alfabetizarea țăranilor, drept care a construit la moșia lui o școală și a invitat ca profesori studenți, mai ales pe aceia care din întîmplare au părăsit universitatea... între care se află și studentul Aleksei Sokolov pus sub supraveghere pentru a fi participat la editarea și difuzarea diferitelor scrieri antireligioase interzise".

Problema este lipsită de orice interes, dar în condițiile vremii de atunci putea să pară semnificativă. Lev Nikolaevici păşise pe un cîmp minat.

Într-adevăr, la şcoala din Iasnaia Poliana erau profesori studenţii excluşi în urma tulburărilor din Universitate. Iar Lev Nikolaevici, care mai tîrziu a fost acuzat de a avea legături cu Herzen, fusese într-adevăr în vizită la acesta, primea scrisori din partea lui şi-i păstra în casă fotografia.

Lev Nikolaevici se considera un antinihilist şi nu făcea nici o legătură între activitatea sa şi cea a lui Herzen. Din punctul de vedere al jandarmilor însă, un fost membru al comisiei de împăciuire, care-şi dăduse demisia pentru că nu se împăcase cu nobilii din judeţul său, nu putea fi decît un nihilist şi deci şcoala sa era suspectă.

Agentul secret Şipov dăduse tîrcoale şcolii şi casei lui Tolstoi, observase o cameră sub arcade şi nişte subsoluri mai tăinuite, care ştim că rămăseseră din casa veche, ce fusese vîndută ca material de construcţie. Drept urmare, au sosit la Iasnaia Poliana cîteva troici cu jandarmi care au început percheziţia. Ea a durat două zile — 6 şi 7 iulie.

Iată ce povesteşte despre această percheziţie Evgheni Markov, profesor la liceul din Tula, acelaşi cu care polemizase Tolstoi în articolele sale ; Markov care trăia cu săptămînile la Iasnaia Poliana fusese chemat de la Tula de Maria Nikolaevna Tolstaia.

„Intrăm în curte... privim în jur, o adevărată năvălire a barbarilor ! Troici de poştă cu clopoţei, căruţe obişnuite, ispravnicul, poliţişti, martori şi, deasupra tuturor, jandarmii. În fruntea acestei expediţii ameninţătoare venise cu ţipete, urlete şi zgomot însuşi colonelul de jandarmi, descinzînd din trăsură în faţa casei paşnice a lui Lev Nikolaevici, spre stupoarea oamenilor din sat. Abia de ne-au dat drumul să trecem. Sărmanele femei erau gata să leşine ! Peste tot au pus paznici, peste tot şi-au băgat nasul, totul este răvăşit, în dezordine (sertarele meselor, comodele, cuferele, casetele). Unii smulg podelele din grajduri, alţii

încearcă să scoată cu năvodul din iaz o mașină de tipar de care sînt convinși că s-ar afla acolo și în locul ei prind doar niște carași nevinovați sau raci. Bineînțeles că școala incriminată a fost răscolită în primul rînd.

Studenții au fost izolați, îngrămădiți într-o aripă a casei. Jandarmii, împărțiți în grupuri, au ciocănit conștiincioși toți pereții casei. S-a dovedit că în casă nu există nici un ascunziș ; numai în romanele antinihiliste locuințele nihiliștilor erau pline de taine și de ascunzători."

Revenind acasă, Lev Nikolaevici a fost revoltat, furios, a vrut chiar să emigreze în străinătate. În vremea aceea emigrația politică însemna pentru un scriitor destinul lui Herzen. Tolstoi însă se gîndea la alt destin.

Întîmplarea a făcut ca Lev Nikolaevici să evite înfruntarea directă cu jandarmii. Invazia la Iasnaia Poliana, năvălirea troicilor, percheziția făcută de niște bețivi, citirea jurnalelor și a corespondenței s-a petrecut în absența lui. Totul i-a fost doar povestit.

Lev Nikolaevici a relatat „invazia" în cîteva scrisori adresate Alexandrei Tolstaia. La 7 august 1862 el vorbește despre intenția sa de a emigra, de a „se expatria". „N-o să mă duc la Herzen, Herzen e una, eu sînt altceva." Dar vorbele sale ne amintesc de cele din *Kolokol* : „N-o să mă ascund, am să anunț cu voce tare că-mi vînd moșia ca să plec din Rusia unde nu poți fi sigur că peste o clipă tu, sora ta, soția ta, mama ta nu vor fi arestați și biciuiți. Plec".

Tolstoi s-a adresat în scris și țarului, dar nu a primit răspuns.

În scrisoarea către Aleksandra Andreevna numele lui Herzen este pomenit de cîteva ori. Tolstoi scrie despre studenții angajați : „Fiecare venea cu manuscrisele lui Herzen în geamantan, cu idei revoluționare în cap și *fiecare*, fără excepție, peste o săptămînă dădea foc manu-

scriselor, alunga din cap ideile revoluționare și se apuca să predea copiilor de țăran religia, să-i învețe rugăciuni, să le împrumute *Evanghelia* ca s-o citească acasă. Acestea sînt fapte, toți cei unsprezece au procedat la fel, fără excepție, și nu pentru că li s-a poruncit, ci din convingere. Îmi pun capul că în toată Rusia anului 1862 nu se va mai găsi un al doisprezecelea student ca aceștia".

Tolstoi avea dreptate : el reușise să-i convingă de ideile lui pe cei unsprezece studenți ai săi, iar un al doisprezecelea, cu aceleași păreri, într-adevăr nu exista în Rusia. În același timp, Tolstoi nu avea dreptate. De fapt el avea legături cu Herzen ; noroc că Duniașa Orehova, slujnica lui, a avut timp să ascundă în iarbă o servietă în care trebuie să fi fost scrisori de la Herzen și fotografii cu dedicație. Cîteva documente au fost puse deoparte la percheziție, dar aceeași slujnică le-a sustras din servieta jandarmului.

Ceea ce nu înseamnă că Tolstoi și Herzen aveau aceleași idei în perioada respectivă. În mod obiectiv, însă, ei s-au dovedit a fi, ca și școala de la Iasnaia Poliana, adversari ai regimului. Tolstoi fusese membru în comisia de împăciuire, muncise cu conștiinciozitate, îi apărase pe țărani. Munca aceasta ceruse multă diplomație. Țăranii se simțeau mințiți, iar nobilii, vecinii lui Tolstoi, îl urau.

Tolstoi îi scrisese mătușii sale odată că nu te poți închide în casă, că nu poți trăi tu singur bun printre toți oamenii răi. Iată altă scrisoare scrisă cu cinci ani înainte :

„Îmi vine să rîd cînd îmi aduc aminte cum îmi închipuiam eu (cum cred că gîndiți și dumneavoastră acum) că ne putem construi o mică lume fericită și cinstită, în care putem trăi liniștiți fără greșeli, fără căințe, fără încurcături, făcînd numai bine pe îndelete și cu acurateță. E caraghios ! *Nu se poate.* Tot așa cum nu se poate să fii sănătos fără să te miști, fără să faci plimbări pe jos. Pentru a trăi cinstit trebuie să te sfîșii, să lupți, să greșești, să începi ceva

şi să te laşi, să începi iar şi iar să laşi baltă, tot timpul să lupţi şi să ai pierderi. Liniştea este o nemernicie sufletească".

Da. Aşa nu se putea trăi. Dar ce a făcut Tolstoi, căruia îi venea atît de greu să trăiască ? Pentru el situaţia era lămurită, dovadă cuvintele adresate Aleksandrei Tolstaia : „...toţi aceşti Potapov, Dolgorukov, Arakceev şi toate fortăreţele vă sînt prieteni".

Tot aici scrie că jandarmii au căutat proclamaţiile lui Herzen, „pe care le disprețuiesc, nu am răbdarea să le citesc de plictiseală. Este adevărat, am avut la mine timp de o săptămînă toate aceste proclamaţii şi revista *Kolokol* şi le-am înapoiat fără să le fi citit".

Uneori scrisorile se scriu nu numai pentru a fi citite de destinatar, dar şi pentru a fi citite la poştă sau arătate altora.

Lev Nikolaevici a suferit un eşec în încercarea de a-şi crea pe teritoriul de la Iasnaia Poliana o lume a lui, o lume idilică a lui, un univers rural virgin.

În amintirile sale T. A. Kuzminskaia spune că ţarul „prin aghiotantul său i-a transmis scuzele sale lui Lev Nikolaevici".

Ştim că Tolstoi s-a plîns ţarului, a scris scrisori Aleksandrei Tolstaia, rugînd-o să transmită ea plîngerea şi s-a străduit să-i înmîneze personal un memoriu ; la 23 august 1862 Tolstoi notează „Am înaintat o scrisoare către ţar".

Articolul lui I. Ilinski spune că ţarul ar fi citit încă la 23 iulie o însemnare din raportul lui Durnovo cu privire la percheziţia de la Iasnaia Poliana. În continuare citim : „În sfîrşit, printre documentele secţiei a III-a există o notă informativă datată la 31 august 1862, expunînd pe scurt situaţia dosarului lui Tolstoi şi «părerile» secţiei a III-a cu privire la «plîngerea contelui Tolstoi care a fost depusă în

legătură cu percheziția efectuată la el acasă și la persoanele care locuiesc cu el». Desigur, acest document a fost înaintat lui Aleksandr II de către prințul Dolgorukov în legătură cu plîngerea lui Tolstoi. Ca răspuns la plîngere, «se socotea posibil», cum se spune în referat, să se «explice» oral contelui Tolstoi, prin șeful guberniei Tula, că percheziția a fost determinată de bănuirea tinerilor care erau în atenția guvernului, dintre care unii locuiesc fără acte în regulă, și au relații cu Tolstoi, de deschiderea școlilor nu «se știe pe ce bază pe moșiile contelui Tolstoi». «Toate acestea sînt prea importante — se spune în referat — pentru a nu li se acorda atenție în momentul de față»".

Astfel, judecînd după acest referat, secția a III-a intenționa totuși să-i dea o explicație lui Tolstoi, drept răspuns la plîngerea sa. Nu se știe cum a fost primit raportul prințului Dolgorukov, dar din scrisoarea acestuia de la 7 noiembrie 1862 către guvernatorul din Tula rezultă că „voința supremă" se reducea la faptul că Tolstoi va fi scutit de alte măsuri represive, deși persoanele care locuiau în casa lui și-i erau apropiate nu avuseseră „acte legale de domiciliu, iar una din ele păstrase scrieri interzise".

„Aducînd la cunoștință această voință supremă" guvernatorului din Tula și *„ordonîndu-i* să comunice acest lucru contelui Tolstoi cu ocazia unei întîlniri personale", șeful jandarmilor îl ruga să-i transmită din partea lui că dacă Lev Nikolaevici „ar fi asistat personal la percheziție, s-ar fi convins, probabil, că ofițerii superiori ai corpului de jandarmi, cu toate sarcinile dificile care le incumbă, se străduiesc să le aducă la îndeplinire cu toată grija, ceea ce constituie o condiție necesară a gradului lor".

Astfel, deși scrisoarea a fost transmisă prin aghiotantul Șeremetiev, Tolstoi nu a primit nici o satisfacție. Acțiunile lui Dolgorukov au fost aprobate la cel mai înalt nivel.

Lui Lev Nikolaevici i-a rămas doar să scrie că „dacă era ceva amuzant în toată chestiunea aceasta, era faptul că studenții, sub ochii jandarmilor, ascundeau în urzici niște hîrtii nevinovate, care acestora puteau să li se pară periculoase, sau le dădeau foc".

Școala a fost lichidată și nu s-a mai refăcut. Calea pe care și-o alesese Tolstoi s-a arătat a fi interzisă și, bineînțeles, lucrul nu era întîmplător.

Curînd după aceea Tolstoi s-a însurat și în urma propriei sale hotărîri și a sfaturilor tinerei soții a închis definitiv școala. I se părea că studenții-profesori privesc cu invidie la fericirea lui de tînăr căsătorit.

Ce s-a întîmplat cu elevii lui Tolstoi ?

Vasili Morozov, descris sub numele de Fedka, a încercat să lucreze ca vizitiu la Tula.

Morozov își povestește astfel viața „Primii ani pe care i-am trăit la oraș au fost foarte grei pentru mine. N-am găsit de lucru și am devenit vagabond. Mi s-a întîmplat să sufăr de foame, de frig, să mă adăpostesc pe unde se nimerea... Și am ajuns și la ultima limită... Unii mă îndemnau să fur. Eu însă mi-am zis mai bine mor de foame".

Morozov s-a gîndit să se sinucidă, a vrut să se arunce în rîu ; socotea drept o minune faptul că nu a murit.

A trecut odată să-l vadă pe Lev Nikolaevici, la Iasnaia Poliana. Tolstoi era bătrîn, dar l-a recunoscut pe fostul său elev, Vasili Morozov, și pentru a-l mai împăca, i-a imprimat vocea, împreună cu a lui, pe fonograful trimis de Edison.

Ceilalți elevi s-au împrăștiat care pe unde. Unul dintre ei, Fokanov, a rămas să muncească la Iasnaia Poliana. La bătrînețe i-a fost dat să sape mormîntul în care a fost îngropat Lev Nikolaevici. Apoi a rămas să păzească mormîntul.

Tolstoi nu a reușit să realizeze la Iasnaia Poliana miracolul dorit. A înțeles cît de talentat e poporul, cît de mari îi sînt posibilitățile artistice, a văzut că ceea ce face el poate fi accesibil poporului, dar nu a putut face nimic pentru popor, pentru că nu a putut să transforme fundamentele statului. Denunțul întîmplător și năvălirea întîmplătoare a poliției și a jandarmilor se integrau în felul de viață al imperiului în care trăia Lev Nikolaevici. Devenind scriitor, retrăgîndu-se definitiv „în camera de sub arcade" Tolstoi a dat înapoi, — a dat înapoi poate nu întru totul conștient. Retrăgîndu-se pentru mult timp, el nu a încetat să polemizeze căci prin operele lui polemiza viața însăși.

La 7 septembrie același an, adică la o săptămînă sau două după întîmplarea relatată mai înainte, Tolstoi scrie „prietenei sale dragi Alexandrine" :

„Ce om fericit sînt că am prieteni ca dumneavoastră ! Scrisoarea dumneavoastră m-a bucurat și m-a liniștit..." Apoi urmează o frază despre jandarmi, despre cenzură și „iată cea de-a treia nenorocire sau fericire importantă, cum vreți să o considerați. Eu, un prost bătrîn și fără dinți, m-am îndrăgostit".

Da, era îndrăgostit ; în sfîrșit, aflase loc pentru sentimentul său de dragoste, alesese ființa căreia putea să-i facă mărturisiri de iubire, căreia putea să-i arate jurnalele sale, de curînd atît de brutal răsfoite de jandarmi.

Tolstoi s-a îndrăgostit de Sofia Andreevna Bers, o tînără de optsprezece ani, și s-a însurat cu ea. Era o concesie făcută banalului, dar era și o necesitate ; trebuia, într-adevăr, sau să se împuște, sau să dea înapoi ; dar mai presus de toate trebuia să scrie și pentru aceasta să trăiască.

Astfel, închiderea școlii a fost grăbită și de stăruințele tinerei soții. Căci Sofia Andreevna era geloasă pe tot ceea ce îl privea pe Lev Nikolaevici, nu numai pe tînăra țărancă pe care el o iubise.

La 16 decembrie 1862 Sofia Andreevna nota „Dacă aș putea să-l ucid, iar apoi să creez un altul, identic lui, aș face-o cu plăcere".

Dar dorința ei era nu de a crea unul „identic", ci unul care să-i semene ei, să semene cu familia Bers, în genere. Deci unul obișnuit.

CAZACII

Ideea *Povestirii din Caucaz* a însoțit timp de un deceniu viața lui Tolstoi și el a revenit la această idee din motive diferite.

La 14 (2) aprilie 1857, fiind la Geneva, notează : „Trebuie să refac totul. E prea puțină legătură între personaje".

La 15 aprilie : „Voi scrie cît mai scurt despre problema esențială. Iese foarte imoral".

La 17 aprilie : „Cred că m-am lămurit definitiv cu *Fugarul*".

La 18 aprilie : „Cred că *Fugarul* este gata. Mîine mă apuc".

În august, la Iasnaia Poliana, este preocupat de gospodărie și de relațiile Mariei Nikolaevna cu Turgheniev. Scrie: „Mi-e frică de amîndoi". *Cazacii* nu-l părăresc totuși. Caută un sprijin în Homer, așa cum odinioară îl căutase în cîntecele căzăcești.

La 15 august 1857 : „O zi întreagă nimic. Am citit *Iliada*. Iată ! O minune !".

La 16 august : „*Iliada*. Bine, dar nu mai mult".

Inspirația îl apasă însă și el continuă însemnarea de la 16 august : „Mi-e lene să scriu în amănunțime, aș vrea să descriu tot în trăsături de foc".

La 17 august : „Citesc numai *Iliada,* în pauze mă ocup de gospodărie... *Iliada*\mă obligă să concep cu totul altfel *Fugarul*".

La 18 august : „Nenorocire ! Nici nu-ţi dai seama cum eşti din nou pierdut. Am citit *Iliada*... iar de *Povestirea din Caucaz* sînt foarte nemulţumit. Nu pot să scriu fără idei. Iar ideile că binele-i bine în orice loc, că există aceleaşi pasiuni peste tot, că starea de sălbăticie este bună — nu sînt suficiente".

În aceeaşi însemnare sînt conspectate şi discutate ultimele versuri din *Ţiganii* lui Puşkin.

La sfîrşitul lui august se reiau însemnările despre *Iliada.* Îndoielile lui Tolstoi datau de mai multă vreme şi *Iliada* nu a făcut decît să le întărească.

Olenin şi Eroşka se întîlnesc precum Aleko şi Bătrînul ţigan din poemul lui Puşkin *Ţiganii.* Ei caută adevărul şi chiar dacă nu reuşesc să-l afle neagă neadevărul. Eroii nu hoinăresc numai prin pădure, ei străbat viaţa, descoperindu-i contradicţiile.

Lev Nikolaevici pare să înţeleagă că el, ca moşier, nu poate schimba viaţa poporului. În acelaşi timp, discutînd cu Eroşka, îşi dă seama că nici religia autoperfecţionării nu poate transforma viaţa, nici măcar nu poate oferi înţelegerea ei.

Cazacul cel voinic, Eroşka, nu este o fire religioasă, el nu crede în nimic. Are o credinţă naivă în dragoste ; dragostea lui este egoistă, dar nu oarbă.

Eroşka crede în femeie, în familiile muntenilor cu multe soţii şi în dragostea femeii, care sacrifică totul omului drag. Bătrînul nu crede în păcat : „Păcat ? Unde-i păcatul ? — răspunse el cu glas hotărît, — E păcat să te uiţi la o fată frumoasă ? S-o iubeşti, e păcat ? Aşa-i la voi ? Nu, taică, nu-i păcat ! E lucru sfînt ! Dumnezeu te-a făcut pe tine,

Dumnezeu a făcut-o şi pe fată. Toate, el le-a făcut. Aşa că nu-i păcat să te uiţi la o fată frumoasă. Pentru aia e făcută, ca s-o iubim şi s-o dezmierdăm. Aşa judec eu, omule bun".

Dumnezeu nu-l preocupă pe bătrîn : „— Eu aşa gîndesc că-s minciuni, adaugă el după o clipă de tăcere.

— Ce e minciună ? — îl întrebă Olenin.

— Ia, ce spun popii... Ai crăpat... îţi creşte iarba pe mormînt şi noroc bun..."

Eroşka este pentru Tolstoi dezlegarea tainei căzăcimii, iar căzăcimea în perioada aceea i se părea un fenomen important din istoria Rusiei. Iar Eroşka trăieşte în staniţă batjocorit de toţi ; pînă şi copiii rîd de el. Eroşka reprezintă trecutul.

Timpul şi gloria lui Eroşka aparţin trecutului.

Străbătînd pădurea, Olenin dezvoltă ideile lui Eroşka şi le leagă într-un fel neaşteptat de ideile oamenilor culţi, care afirmă că pasiunile şi viciile sînt calităţile omului, denaturate însă de orînduirea lipsită de armonie.

Utopiştii urmăreau o nouă armonie a omului. Ca şi el gîndeşte Dmitri Olenin tînărul erou din *Cazacii*, drept care personajul capătă aer de filozof. Aproape tot capitolul al XX-lea este închinat meditaţiilor cu privire la fericire, izvorîte din sentimentul integrării fiinţei umane în natură.

Olenin îşi zice în pădure : „Iată, văd acum că n-am nevoie de nimic pentru a fi fericit".

Dintr-o dată are impresia că în faţa lui s-a deschis o nouă lume : „Fericirea, îşi zise el. Fericirea constă în a trăi pentru alţii. E limpede. În om e înnăscută necesitatea fericirii ; deci, dorinţa aceasta e legitimă. Dacă o satisface ca un egoist, adică dacă el caută numai pentru sine bogăţie, glorie, viaţă îmbelşugată şi dragoste, se poate întîmpla ca împrejurările să fie în aşa fel, încît dorinţele acestea să

nu poată fi satisfăcute. Aspiraţiile egoiste sînt deci nelegitime şi nu sînt dorinţe de fericire".

Ideea de fericire trezeşte cu necesitate năzuinţa de reforme sociale. Nu te poţi integra pur şi simplu în viaţă, viaţa trebuie trăită altfel. Olenin fuge din Moscova nu din cauza datoriilor pe care le are, fuge de civilizaţia falsă, deşi duce cu el în geamantan un costum la modă pentru care n-a plătit croitorului francez. Olenin este un fugar. Nu putea să mai rămînă acolo unde se afla.

În conspectul la *Cazacii* Tolstoi notează despre Olenin : „Plecarea din Moscova, situaţia lui în societate, ciudata lui dezvoltare în timpul lui Nikolai. De negat nu poţi să negi, să fii de acord nu poţi, vrei să trăieşti".

Totuşi viaţa se mai poate şi transforma. Oare Tolstoi a încercat să o transforme aşa cum încercaseră Herzen sau membrii grupului lui Petraşevski ?

Nu vom ascunde faptul că Olenin este foarte apropiat autorului.

Staniţa Starogladkovskaia l-a schimbat.

Dragostea pentru frumoasa Mariana, tema iubirii, apare ca un element determinant al conflictului.

La început Tolstoi descria o dragoste, chiar dacă nu fericită, în orice caz împlinită. Ofiţerul devenea soţul femeii cazace, îi cumpăra casă, vroia să treacă la vechea credinţă, sau aştepta ca ea să treacă la ortodoxism se întorcea însă soţul ei şi-l ucidea pe ofiţer.

Totul era povestit cu mult nerv ; Tolstoi a refăcut de multe ori planul, care la început era mai mult atractiv, mai bogat în evenimente, decît nuvela publicată mai tîrziu.

A intervenit dragostea, despre care ştim foarte puţine lucruri, deşi este evident că tînăra femeie din staniţă — oricare ar fi numele ei, Mariana, Zina sau Sobolka — este iubită de Tolstoi. Cu cît pătrunde mai adînc în analiza dra-

gostei, cu atît se apropie mai mult de sine însuşi, cu atît povestirea devine mai autobiografică.

Olenin este inteligent, a citit multe cărţi, visează să vadă triumfînd dreptatea, cunoaşte literatura rusă. Îşi are propria sa biografie, propria sa concepţie despre lume, dar iată că un om ca acesta nu este acceptat de staniţă. Beleţki este un personaj înţeles, este un boier tînăr şi frumos, îndrăgostit de o cazacă, dar care se va întoarce curînd la ai săi. Plecînd Olenin, care admiră munţii, visează la o mare dragoste, la o viaţă nouă, trezeşte mila lui Eroşka el nu este iubit, este un străin în staniţă.

Eroşka a rămas din trecut. Olenin se îndreaptă spre viitor. Unul nu mai este iubit, celălalt nu este încă iubit.

Şi acum să spunem lucrurile cele mai amare despre Tolstoi.

E puţin probabil ca Tolstoi s-o fi îndrăgit pe Molostova, să fi dat crezare ţigăncii Katia şi să se fi iubit pe sine, deşi acum credea în talentul şi puterea sa. La data aceea Tolstoi ştia că un copil de ţăran este mai independent decît un fiu de nobil.

În staniţă Tolstoi iubea, dorea să fie fericit, visa să rămînă acolo pentru totdeauna. Timp de zece ani a scris despre paradisul în care trăise şi de care îşi amintea cu drag, mereu s-a tot gîndit cum să facă să rămînă în acest paradis.

I-a încredinţat lui Olenin viselè sale despre Mariana a tot chibzuit cum s-o facă bogată sau săracă ; ştia de la început că Olenin are un rival ; ba îşi imagina că Mariana trece la ortodoxism ; ba îşi închipuia că Olenin se va converti la vechea credinţă.

Romanul însoţea mereu viaţa lui Tolstoi.

Kirka, rivalul lui Olenin, fugea în Cecenia, devenea abrek, se întorcea în staniţă, comitea o crimă şi era condamnat ; Mariana îl omora pe Olenin care nu era cu nimic

vinovat şi poate că un soldat îndrăgostit de Mariana urma să ia asupră-şi vina ei.

Acest roman nu a fost însă scris pentru că Tolstoi era un realist şi îşi dădea seama că nu exista un loc pe lume pentru o atare conţinuare. Ar fi însemnat să fie un roman despre lucruri întîmplătoare.

Sfîrşitul cu crimele respective a rămas doar în proiect.

Romanul îşi schimba mereu titlul : *Fugarul, Cazacul fugar, Cazacii.*

Crai bătrîn şi om cu o mare experienţă de viaţă, Andrei Evstatievici Bers a rămas nemulţumit de *Cazacii,* ceea ce i-a şi transmis ginerelui său prin fiică. El considera că scriitorul nu cunoştea destul de bine realitatea descrisă.

„Se vede că a stat prea puţină vreme în staniţă, nu i-a ajuns timpul s-o studieze anume pe o oarecare Mariana ; de altfel Dumnezeu ştie dacă ea merita a fi studiată din punct de vedere moral. Eu cred că toţi aceşti oameni sînt croiţi după acelaşi tipar. Sistemul lor nervos corespunde întru totul muşchilor lor şi e la fel de inaccesibil sentimentelor duioase şi virtuoase ca şi munţii lor."

Scrisoarea i s-a părut fiicei doctorului atît de interesantă, încît Tatiana Bers (Kuzminskaia) a reprodus-o cu titlul *Scrisorile tatei* în cartea *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana.*

Pentru familia Bers nuvela *Cazacii* era un lucru străin, diavolesc chiar, întrucît nuvela povestea dragostea pentru o ţărancă.

Ea a trezit gelozia Sofiei Andreevna.

Gelozia Sofiei Andreevna era selectivă ; ea îşi dădea seama pe cine anume trebuie să fie geloasă. Nu era geloasă pe Valeria Arsenieva. Scria : „Am recitit scrisorile lui către V. A. Era încă tînăr, nu pe ea o iubea, ci dragostea în sine şi viaţa de familie... Citindu-i scrisorile nu eram geloasă, pentru că nu era vorba nici despre el şi în nici un caz

despre V., ci despre o femeie pe care trebuia să o iubească, mai curînd eram *eu*, decît V.".

Sofia Andreevna nu era geloasă nici pe Aleksandra Andreevna Tolstaia, doamnă de onoare la curte, deşi bănuia că la mijloc a fost o istorie de dragoste. Gelozia faţă de Tolstaia a venit mai tîrziu, cînd Sofia Andreevna a făcut ordine în hîrtiile soţului, în absenţa acestuia, şi a pus faţă în faţă scrisorile Aleksandrei Andreevna cu scrisorile de răspuns ale lui Lev Nikolaevici. Dar şi atunci sentimentul purta o notă de respect.

Sofia Andreevna părea să recunoască superioritatea aristocratică a doamnei de onoare de la curte.

La 17 octombrie 1863 Sofia Andreevna notează :

„Aş vrea să-l pot cuprinde cu totul, să-l înţeleg, să fie cu mine aşa cum a fost cu Alexandrine, dar ştiu că nu se poate, şi nu mă supăr, ci mă consolez cu faptul că pentru acest rol sînt şi tînără şi proastă şi nu îndeajuns de poetică. Iar pentru a fi ca Alexandrine excluzînd calităţile înnăscute, trebuie să fii şi mai mare, şi fără copii, şi chiar nemăritată. Nu m-ar fi jignit dacă între ei ar fi continuat aceeaşi corespondenţă ca înainte, mi-ar fi părut doar rău că ea ar fi putut crede că soţia lui Liova nu este în stare de nimic altceva decît să aibă grijă de copii, complăcîndu-se în relaţii obişnuite, cotidiene. Ştiu că, oricît aş fi de geloasă, geloasă pe sufletul lui, pe Alexandrine n-o pot şterge din viaţa lui, şi nici nu trebuie, ea a avut un rol bun, de care eu nu sînt în stare... Aş vrea să o cunosc mai îndeaproape. Mă va considera ea oare demnă de el ?"

În acest caz nu se trage o linie. Altul este sentimentul faţă de Mariana şi de Aksinia.

La 20 martie 1865 Sofia Andreevna notează

„Deunăzi, citind critica la *Cazacii* şi amintindu-mi de roman, m-am surprins gîndind din nou că eu sînt pentru

el un hotar în toate privinţele, viaţa, dragostea, tinereţea, toate acestea au fost pentru cazace şi pentru alte femei".

În ce o priveşte pe Aksinia, simte o ură oarbă, nutreşte gînd de sinucidere sau de crimă.

Iată o însemnare din 16 decembrie 1862, determinată de recitirea jurnalului lui Tolstoi, din 10—13 mai 1858 : „Mi se pare că o să mă apuce amocul de gelozie. «Îndrăgostit ca niciodată !» Şi e doar o muiere grasă, albă, îngrozitor ! Am privit cu atîta plăcere pumnalul, puştile. O singură lovitură, e uşor, cît n-ai un copil".

Stările acestea nu erau trecătoare.

La 14 ianuarie o însemnare, făcută la Moscova : „Azi am avut un vis neplăcut. Au venit la noi, într-o grădină imensă, fetele şi femeile de la Iasnaia şi toate erau îmbrăcate ca nişte doamne. Apăreau de undeva una după alta, ultima a fost Aksinia într-o rochie de mătase neagră. Am intrat în vorbă cu ea şi m-a cuprins o ură atît de mare, încît nu ştiu cum am pus mîna pe copilul ei şi am început să-l rup în bucăţi. I-am rupt şi picioarele, i-am smuls şi capul, eram toată cuprinsă de turbare. A venit Liovocika, i-am spus că o să fiu trimisă în Siberia, dar el a strîns picioarele, mîinile, toate bucăţile şi mi-a spus că nu-i nimic, că este o păpuşă. M-am uitat şi într-adevăr în loc de corp o grămadă de puf şi nişte piele. Mi-a părut aşa de rău".

Însemnarea nu este întîmplătoare. Sofia Andreevna cunoştea asemenea dezlănţuiri de ură nu numai în vis.

CĂSĂTORIA CU O DOMNIŞOARĂ DIN SOCIETATE

La Kremlin locuia un medic cu o practică frumoasă — era Andrei Evstafievici Bers. Şedea în cabinetul său scund ; avea ochi albaştri, era sever şi pretenţios ; de obicei purta un halat de catifea neagră.

Era un bărbat frumos şi care văzuse multe în viaţă. Andrei Evstafievici Bers, născut în 1806, fusese iniţial medic la închisoarea militară din Moscova, unde erau încarceraţi ofiţerii.

Tatiana Kuzminskaia, fiica cea mai mică, ne povesteşte că străbunicul Ivan Bers, căpitan de cavalerie în armata austriacă, fusese trimis la Petersburg ca instructor. Ivan Bers a fost cîţiva ani în serviciu după care a fost ucis în lupta de la Ţoridorf. Numele soţiei sale a rămas necunoscut. Fiul său, Evstafi, a moştenit averea mamei sale şi s-a căsătorit cu Vulfert, care, după spusele Tatianei Bers, era o nobilă bogată, de familie bună.

Evstafi însuşi era farmacist. În 1812, în timpul incendiului Moscovei, şi-a pierdut averea, a căzut prizonier, apoi s-a întors în armata rusă şi a primit despăgubire trei mii de ruble în bancnote. De aici istoria începe să capete contururi mai precise.

Farmacistul şi-a dat amîndoi fiii la Facultatea de medicină a Universităţii din Moscova. Andrei Evstafievici Bers, după ce a terminat facultatea, a plecat cu mama lui Ivan Sergheevici Turgheniev în străinătate ; au stat la Paris doi ani. Tînărul medic era frumos. Ca urmare, V. P. Turghenieva a născut o fetiţă, care a căpătat numele de familie Bogdanovici-Lutovinova.

Bers a avut o practică frumoasă ca medic, mult timp a fost „mare crai", om primit în multe case ; în 1845 a căpătat funcţia de asesor de colegiu şi deci a devenit nobil.

În amintirile lor, Sofia Andreevna şi Tatiana Andreevna scriu despre cei din familia Bers cu respect, dar pe scurt şi cam neclar.

Linia maternă în schimb se descrie pe larg şi cu amănunte. Tatiana Kuzminskaia i-a consacrat în cartea *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana* două capitole citînd multe

nume de țari și de conți. Al doilea capitol se intitulează : *Străbunicul meu după mamă, contele P. V. Zavadovski.*

La începutul capitolului ni se spune : „Mama mea se trăgea dintr-o familie veche de nobili. Era fiica lui Aleksandr Mihailovici Isleniev și a prințesei Kozlovskaia, născută contesă Zavadovskaia". Prințesa Kozlovskaia și-a părăsit soțul pentru Isleniev.

Copiii erau considerați nelegitimi. Istoria acestei familii a stat într-o oarecare măsură la baza povestirii *Copilăria*. Situația falsă aparținea trecutului. În 1842 Liubov Aleksandrovna s-a căsătorit cu A. E. Bers ; după douăzeci de ani exista o nouă familie, amărăciunea presupusei inegalități dispăruse. Dar rudele suspuse nu fuseseră date uitării și fiicele se considerau frustrate.

Mai tîrziu Serghei Lvovici Tolstoi scriind despre mama sa spusese : „Căsătoria timpurie a mamei mele și originea ei semiaristocratică au avut influență asupra vieții ulterioare a familiei noastre". În *Schițe de demult* Serghei Lvovici povestește că la început Sofia Andreevna asculta întru totul de voința soțului său, dar cînd acesta și-a schimbat concepția despre lume, ea nu a mai putut să-l urmeze, „...ca urmare a originii sale pe jumătate nobile ea ținea în mod deosebit la așa-numita societate înaltă..."

Lev Nikolaevici, care avea vechi legături cu Islenievii — vecinii de moșie ai tatălui său — era o partidă ce satisfăcea vanitatea familiei.

Iar domnișoarele Bers erau tocmai bune de măritat.

Pe Sonia o peții un fiu de farmacist, ceea ce a stîrnit indignarea ei aristocratică. Era o fată talentată, scria poezii și i se dedicau versuri. Meditatorul ei, Vasili Ivanovici Bogdanov, autorul vestitului cîntec *Dubinușka* ce începea cu cuvintele „Multe cîntece auzit-am pe meleagurile natale..." îi închina versuri de dragoste. Odată i-a sărutat și

mîna. Sofia Andreevna şi-a şters mîna cu batista şi s-a plîns mamei de purtarea studentului.

Sonia avea un pretendent, Mitrofan Andreevici Polivanov, un tînăr de douăzeci de ani, orfan, dintr-o familie bună. Cei doi se considerau logodiţi, dar nunta fusese amînată datorită vîrstei fragede a băiatului.

Se socotea că Tolstoi ar fi trebuit să se însoare cu Liza, fiica cea mare. Era o domnişoară inteligentă, care studiase mult, tipărise chiar în revista *Iasnaia Poliana* două eseuri *Mahomet* şi *Luther*.

Toată familia privea cu încordare şi bunăvoinţă vizitele lui Tolstoi.

Liza era foarte instruită. Între cele două surori începe concurenţa. Sonia îi mărturiseşte surorii sale mai mici, Tania, că scrie o nuvelă.

Pentru a înţelege nuvela, trebuie să ţinem seama de faptul că Liza era considerată viitoarea logodnică a lui Tolstoi. Nuvela este evident inspirată din viaţa familiei ; are doi eroi, Dubliţki şi Smirnov. Dubliţki este de vîrstă medie, — Tania notează cu „un aspect neatrăgător", — dar Tolstoi a citit şi el această povestire în care era scris cu „un aspect neobişnuit de neatrăgător". Este energic, inteligent, are „păreri schimbătoare asupra vieţii".

Smirnov este tînăr, de vreo douăzeci şi trei de ani, are idealuri înalte, un caracter liniştit şi frumos, este încrezător în oameni, face carieră.

Apare o eroină, Natașa, o fată subţirică şi plină de viaţă. Lui Dubliţki nu-i place Zinaida, ci Elena, o tînără cu ochi negri, — adică Sonia însăşi. Aceasta are un suflet nobil. Comparîndu-l pe Dubliţki cu Smirnov, îi place mai mult Smirnov. În acelaşi timp se simte atrasă de Dubliţki şi ca urmare a frămîntărilor sale este gata să plece la mănăstire, ca în romanul lui Turgheniev *Un cuib de nobili* (romanul apăruse în 1859).

În final Elena înlesneşte căsătoria Zinaidei cu Dubliţki, şi peste un timp se mărită cu Smirnov.

T. A. Kuzminskaia, de la care împrumută expunerea subiectului, încheia capitolul *Povestirea Soniei* cu cuvintele „Păcat că sora mea şi-a ars nuvela, pentru că ea conţinea, evident în germene, istoria familiei Rostov — mama, Vera şi Nataşa".

Şi în acest caz Tania exagera.

Se punea problema ca toţi lupii să fie sătui şi toate oile satisfăcute, dar într-o anumită ordine. Aşa hotărîseră părinţii. Dar Lev Nikolaevici s-a îndrăgostit de Sonia. Era nervos, se frămînta, la 23 august 1862 nota pe scurt, fără legătură cu restul însemnărilor : „Mi-e frică de mine însumi, să nu fie şi acum numai dorinţa mea de dragoste şi nu dragoste. Mă străduiesc să-i văd numai părţile rele, şi totuşi asta este dragoste. Dar e un copil ! Aşa pare".

Sonia i-a dat lui Tolstoi nuvela s-o citească.

Însemnarea din 26 august : „M-am dus la familia Bers (La Pokrovskoe — V.Ş.) pe jos, liniştit, agreabil. Hohote de tinere fete. Sonia nu-mi place, a fost chiar vulgară, dar mă atrage. Mi-a dat să-i citesc nuvela. Ce energie a adevărului şi a simplităţii ! O chinuie situaţia neclară. Am citit totul fără emoţie, fără gelozie sau invidie, dar cuvintele «un aspect neobişnuit de neatrăgător» şi «părerile schimbătoare» m-au atins îndeajuns. M-am liniştit. Toate acestea nu sînt pentru mine. Numai muncă şi satisfacerea necesităţilor".

Trecem la însemnările din 28 august : „Am împlinit 34 de ani. M-am sculat ca de obicei trist... Am lucrat, am scris, în zadar, cu iniţiale, Soniei".

Aici sînt importante cuvintele „în zadar".

Urmează amănunte despre cum a petrecut ziua şi seara. Însemnarea se încheie cu cuvintele „Mutră infectă, nu te

gîndi la căsătorie, chemarea ta este alta și pentru a o împlini ai multe calități".

În *Ana Karenina* este descrisă o conversație lungă pe care o poartă cu ajutorul inițialelor doi îndrăgostiți.

În jurnalul Sofiei Andreevna Tolstaia aflăm o altă scenă, care nu seamănă deloc :

„Eram în ușă cînd m-a strigat Lev Nikolaevici. — Sofia Andreevna, așteptați o clipă ! — Ce este ? — Citiți, vă rog, ce am să vă scriu. — Bine, m-am învoit eu. — Eu am să vă scriu numai literele de la început, iar dumneavoastră va trebui să ghiciți cuvintele. — Cum așa ? Dar e imposibil ! Bine, fie. Scrieți ! — Lev Nikolaevici a șters cu o perie toate însemnările de la jocul de cărți, a luat creta și a început să scrie. Amîndoi eram foarte serioși, dar foarte emoționați. Îi urmăream mîna mare și frumoasă și simțeam că cele mai bune forțe și calități ale mele, toată atenția mea erau concentrate cu energie pe această cretă și pe mîna care o ținea. «T.d.ș.n.d.f.i.a.p.m.d.b.m.ș.d.i.f», a scris Lev Nikolaevici. «Tinerețea dumneavoastră și nevoia de fericire îmi amintesc prea mult de bătrînețea mea și de imposibilitatea fericirii», am citit eu. Inima a început să-mi bată foarte tare, îmi zvîcneau tîmplele, fața îmi ardea, eram în afara timpului, în afara conștiinței a tot ce e pămîntesc : mi se părea că puteam orice, că înțelegeam totul, îmbrățișam tot ce era de necuprins în acea clipă. — Și, încă, a spus Lev Nikolaevici și a început să scrie. «I.f.d.e.o.p.f.d.m. ș.s.d.L.A.î.c.s.d.T.», — În familia dumneavoastră există o părere falsă despre mine și sora dumneavoastră Liza. Apărați-mă împreună cu sora dumneavoastră Tanecika», am citit cursiv, fără să mă poticnesc după literele de la început. Lev Nikolaevici nici măcar n-a fost uimit".

Același lucru ni-l povestește T. Kuzminskaia, spunînd că „discuția" a avut loc la moșia Iviți, fiind și ea acolo.

Dacă citim însă scrisoarea (neexpediată) către Sofia Andreevna din 9 septembrie 1862 căpătăm o altă imagine. Într-adevăr Tolstoi a scris aceste inițiale, dar ele nu au fost înțelese.

În scrisoarea din 9 septembrie, deci la unsprezece zile după „descifrarea inițialelor" se spune că literele nu au fost înțelese. La început Tolstoi declară că nu este îndrăgostit de sora mai mare Liza, apoi vorbește despre nuvela Soniei. După care adaugă : „O altă clarificare — cuvintele scrise la Iviți sînt următoarele sau cam așa ceva. Sensul lor : se întîmplă să fiu sumbru, privindu-vă, pentru că tinerețea dumneavoastră îmi vorbește prea limpede de bătrînețea mea și de imposibilitatea fericirii. Literele au fost scrise înainte de a vă fi citit nuvela, care, și ca urmare a acelor *minunate* exigențe pe care le are tinerețea și ca urmare a faptului că m-am recunoscut în Dubliţki m-a trezit definitiv la realitate, așa încît îmi amintesc de nuvelă și de dumneavoastră nu numai fără părere de rău, fără invidia de altă dată față de P., fără invidia viitoare față de cel pe care-l veți iubi, dar cu bucurie, liniștit, așa cum privești copiii pe care-i iubești. Un singur lucru e trist... am încurcat totul, m-am încurcat eu însumi în relațiile cu familia dumneavoastră și de aceea trebuie să renunț la marea plăcere, — una din acelea pe care nu le simțisem de multă vreme, — de a veni în casa dvs."

Scrisoarea se termină în mod cu totul neașteptat : „Cer să fiu iubit așa cum pot iubi eu. Dar acest lucru este imposibil. *L. Tolstoi*".

Încheierea la scrisoare „Nu o să mai vin pe la dvs., apărați-mă împreună cu Tanecika".

Tolstoi a continuat totuși să viziteze familia Bers, în ciuda scrisorii și a literelor neînțelese.

Cele trei fete s-au împărțit în două tabere Sonia și Tania împotriva Lizei. Mama nu-l contrazice pe Tolstoi,

pare să fie de acord cu alegerea lui. Tatăl, Andrei Evstafievici, se ascunde în cabinetul său, de parcă Tolstoi ar fi furat ceva. Lucrurile nu sînt cîtuşi de puţin limpezi.

La 17 septembrie totul devine oficial : logodnă, şampanie. În ziua următoare are loc masa festivă, Tolstoi discută cu tatăl, familia Bers îl anunţă pe Polivanov.

Înainte de nuntă Lev Nikolaevici i-a arătat Soniei Bers jurnalele sale. Din partea lui a fost, am zice, un act de cruzime. Sonia Bers, logodită oficial, nu mai putea să-l refuze pe conte. Gestul era prematur, pentru că atît de tînără fiind, Sonia nu putea înţelege atunci jurnalele ; în schimb le-a ţinut minte bine şi pentru mult timp.

Ele au fost izvorul imputărilor aduse soţului, din ele s-au născut motivele de gelozie. Tolstoi a aşezat pe umerii logodnicei sale o sarcină mult prea grea.

Pregătirile de nuntă continuau. Familia Bers era pe o poziţie de expectativă e drept că fiica cea mare fusese ocolită, totuşi una dintre fete a făcut o partidă bună. Sonia are unele îndoieli ; ea se obişnuise să se considere logodnica lui Polivanov ; e adevărat că s-a dezobişnuit destul de repede. Vechea dragoste a rămas prezentă în însemnările din jurnal, în zilele în care Sofia Andreevna era cu totul nemulţumită de soţul ei.

În ce-l priveşte pe Andrei Evstafievici Bers, acesta şi-a exprimat nemulţumirea pentru faptul că Tolstoi nu s-a însurat cu Liza într-un mod foarte concret — nu i-a dat Soniei zestre.

Mama a făcut rost cu greu de trei sute de ruble, pe care Sofia Andreevna a fost nevoită să le cheltuiască pe cadouri la Iasnaia Poliana, chiar în primele zile după nuntă.

La insistenţele lui Tolstoi nunta s-a făcut foarte repede, la 24 septembrie, adică la o săptămînă după logodnă.

Tolstoi a notat : „În ziua nunții, groază, neîncredere și dorință de a fugi. Solemnitatea ritualului".

Iată și însemnarea Sofiei Andreevna : „Tata nu se simțea prea bine. M-am dus la el în cabinet să-mi iau rămas bun și mi-a părut îmblînzit și mișcat".

Biserica fusese luminată splendid ; cînta corul de la curte. În apartamentul din Kremlin s-au strîns însă puțini oaspeți. Au fost aduși șase cai de poștă. Ei au fost înhămați la o trăsură nouă, pe care Tolstoi o cumpărase recent, cu banii primiți de la editorul *Povestirilor din Sevastopol,* Steblovski.

Un surugiu a încălecat perechea de cai din față.

Sofia Andreevna povestește : „Ploaia de toamnă turna fără încetare, în bălți se reflecta lumina tulbure a felinarelor de pe străzi și cea a felinarelor abia aprinse la careta noastră".

Lev Nikolaevici a trîntit portiera.

„Caii nerăbdători loveau cu copitele, cei din față, încălecați de surugiu, trăgeau înainte... Caii lipăiau prin băltoace ; pornisem. Înghesuită într-un colțișor, frîntă de oboseală și de durere plîngeam fără încetare. Lev Nicolaevici mi s-a părut foarte mirat și chiar nemulțumit, neînțelegînd despre ce e vorba."

Au trecut de podul Kamennîi.

Felinarele erau tot mai rare. Casele tot mai scunde.

Cînd au ieșit din Moscova s-a lăsat întunericul și liniștea, s-a așternut cîmpia imensă.

Absența felinarelor în afara orașului a uimit-o pe Sofia Andreevna.

Pădurile de brazi se înălțau libere în ploaie.

Sofia Andreevna plîngea.

Șase cai legănau trăsura ducînd-o în adîncul întunericului necunoscut și neprimitor.

Pînă la stația Biriulevo noii căsătoriți aproape că nu au vorbit.

Tolstoi a notat:

„Ea a început să plîngă. În trăsură. Ea știe totul și e simplu. La Biriulevo".

Biriulevo era o stație de poștă pe drumul spre Serpuhov.

Tinerei perechi de nobili i s-au rezervat camere mari, cu mobila tapițată cu catifea roșie; li s-a servit ceaiul. Aceasta a mai liniștit-o întrucîtva pe tînăra contesă, care pleca într-o lume străină, la țară, dar nu în vilegiatură să se odihnească. Știa de Iasnaia Poliana dar nu-și închipuia viața acolo.

A doua zi spre seară au trecut un pîrîu necunoscut, sclipind ca o oglindă și în față, printre copacii desfrunziți, s-a arătat grădina cu chioșcul vechi și înalt, sărăcăcios.

În lumina amurgului se înălțau turnulețe albe.

La poartă îi așteptau slugile cu felinare. Felinarele lăsau o dîră galbenă, palidă. Geamurile casei, pierdute prin mestecenii cu trunchiuri albe și ulmii groși și foșnitori, păreau niște pete galbene și ele.

În prag stătea Serghei Nikolaevici, încă tînăr, elegant, cu pîine și sare în mînă și Tatiana Aleksandrovna, care ținea icoana Maicii Domnului într-o ramă de aur.

Sofia Andreevna și-a ridicat cu amîndouă mîinile rochia, a îngenuncheat în fața icoanei și a sărutat-o. Ciinii galbeni, frumoși, cu ochi mari, priveau în tăcere noua persoană venită în casă.

Grădina uriașă era galbenă, tufișurile cu coacăze — roșietice, pe alei se așternuseră covoare de frunze, care nu foșneau, căci era umezeală.

Odăile fuseseră încălzite, ferestrele erau larg deschise așa îi plăcea lui Tolstoi.

Lev Nikolaevici notează : „Noaptea, un vis greu. Nu ea". La 25 septembrie : „La Iasnaia. Dimineața, cafeaua — mă simt jenat. Studenții îngrijorați. M-am plimbat cu ea și Serioja. Prînzul. Ea a căpătat prea mult curaj. După masă am dormit, ea a scris. O fericire de necrezut. Ea scrie iarăși lîngă mine".

La 26, 27, 28, 29, 30 septembrie : „O iubesc tot atît, dacă nu mai mult. Nu pot să lucrez. Am avut astăzi o *scenă*. Sînt trist că și la noi e la fel ca la toată lumea".

Sofia Andreevna și-a trăit toată viața la Iasnaia Poliana. Aici și-a făurit cuibul și în acest cuib a apărat munca lui Tolstoi.

Lev Nikolaevici și-a ales soarta de care avea nevoie și femeia de care avea el nevoie era Sofia Andreevna Bers.

Bine că tînăra stăpînă a înțeles abia la bătrînețe sensul însemnării „Nu ea".

Tolstoi spunea că nu viața trebuie schimbată, ci tu însuți trebuie să te modelezi, să te adaptezi la viață el căuta compromisuri, deși nu era capabil de ele.

Sofia Andreevna, devenind soția unui geniu, a reușit să-i ofere o viață obișnuită, dar nu a putut să-și făurească o fericire obișnuită.

Lev Nikolaevici a creat opere mărețe, dar a rămas nemulțumit de el însuși, pentru că nu a înfruntat viața, nu a schimbat-o.

Deocamdată s-a supus vieții, aidoma țăranului care-și pleacă capul în fața nenorocirilor, a lipsei de recoltă, adaptîndu-se, strîngînd cureaua. Adevărul l-a înțeles peste douăzeci de ani, în epoca marilor sale succese. A înțeles că trăiește greșit. Era prea tîrziu să mai schimbe viața ; Tolstoi socotea că orice schimbare trebuie începută cu propria-ți biografie, cu propriul tău suflet, dar tocmai biografia, familia numeroasă îl încătușau.

În articolul *Istoria scrierii şi a tipăririi nuvelei „Diavolul"* N.K. Gudzii a stabilit că „la sfîrşitul anilor «'80» şi la începutul anilor «'90» Tolstoi era preocupat intens de tema dragostei sexuale pe care o trata în opere beletristice şi uneori în articole".

Din această perioadă datează *Sonata Kreutzer*, inclusiv postfaţa ei, începuturile *Povestirii lui Koni*, devenită romanul *Învierea*, *Părintele Serghi*, articolul *Despre relaţiile dintre sexe şi Istoria lui Frederiks* (1889).

Scriu despre aceste lucruri într-o carte cu caracter biografic, încălcînd desfăşurarea cronologică, pentru că cititorul trebuie să fie curios să ştie cum au decurs primii ani ai căsniciei lui Tolstoi ; Lev Nikolaevici i-a descris nu atît în *Război şi pace* şi *Anna Karenina*, cît în povestirea sa tîrzie.

Frederiks, numele căruia a dat iniţial titlul povestirii, a existat în realitate ; locuia la Tula, era judecător de instrucţie. Trăise cu ţăranca Stepanida Muniţina, al cărei soţ era vizitiu la Tula, apoi se căsătorise cu o fată dintr-o familie de intelectuali, care-şi chinuia soţul, fiind geloasă pe Stepanida. La trei luni după nuntă, Nikolai Frederiks, în timpul treieratului, a ucis-o pe Stepanida, împuşcînd-o în burtă. A fost judecat şi declarat iresponsabil, dar curînd după aceea a fost găsit călcat de tren nu departe de Tula.

Frederiks era miop ; în zilele acelea la Tula fuseseră geruri năprasnice, Nikolai Nikolaevici purtase glugă, de aceea s-a crezut că nu a văzut şi nu a auzit apropierea trenului.

Acestea sînt întîmplările care au stat la baza nuvelei şi şi-au aflat întruparea totală în ea.

În nuvelă eroul o ucide pe Stepanida în timpul treieratului ; într-o variantă a ei el se sinucide.

Eroul se numește Irtenev, adică poartă aproape același nume cu al eroului din *Copilăria.*

Irteniev, Olenin, Nehliudov, Levin, Irtenev — toate aceste nume sînt legate de biografia lui Tolstoi ; Irtenev pare să încheie șirul.

Stîrnește mare mirare faptul că Lev Nikolaevici nu ținea acasă manuscrisul *Diavolului* ; l-a încredințat lui Certkov și-l păstra în cea mai mare taină. Și nici Certkov nu ținea manuscrisul acasă la el, ci la mama sa, la Petersburg.

La transcrierea manuscrisului s-au respectat cele mai stricte reguli de conspirație. Lev Nikolaevici a luat o copie pe care o ținea în odaia sa de lucru sub tapițeria de piele a vechiului fotoliu, în care se mai păstrau și alte taine față de cei din casă.

În primăvara anului 1909 Sofia Andreevna a găsit manuscrisul ; a avut loc o scenă cumplită, Tolstoi notează : „...a început cu vechile istericale, mi-a fost foarte greu să le suport. Am plecat în grădină. Am început să-i scriu scrisoarea, care urmează să-i fie dată după moartea mea, dar n-am scris-o pînă la capăt, am lăsat-o baltă..."

Cînd Tolstoi era tînăr, certurile cu soția se „reparau" prin sărutări, după cum mărturisește chiar el. Reparațiile de acest fel nu rezistă prea mult. La bătrînețe s-a pornit să plîngă și a plîns și soția. „Și la amîndoi li s-a ușurat sufletul."

Manuscrisul a fost publicat abia după moartea lui Tolstoi. În ultima variantă titlul povestirii a devenit *Diavolul.*

Sofia Andreevna nu și-ar fi făcut probleme din întîmplarea petrecută cu Nikolai Nikolaevici Frederiks. Alta era cauza supărării sale : acea urmă de floare veștejită ce se păstrase în manuscris. Manuscrisul purta amintirea iu-

birii pentru altă femeie și amărăciunea decepției în viața familială. Aceasta a supărat-o pe Sofia Andreevna după patruzeci și șase de ani.

Am mai vorbit despre dragostea lui Tolstoi pentru Aksinia, femeia de care s-a despărțit atît de greu. Din povestirea *Tihon și Malania* știm cum se îmbrăca, cum se plimba prin sat, cum era mai înfloritoare, mai mîndră, mai dorită decît toate.

Lev Nikolaevici o iubise așa cum Irtenev, eroul nuvelei *Diavolul,* o iubea pe Stepanida „Credeam că eu am luat-o pe ea și cînd colo, ea mă luase pe mine ; m-a luat și mă ține... M-am amăgit pe mine însumi atunci cînd m-am însurat...Din clipa în care am avut-o, am încercat un sentiment, un adevărat sentiment al bărbăției".

Cunoaștem aceste cuvinte, ele ne fac să ne întoarcem la jurnalul lui Tolstoi, la însemnarea din 26 mai 1860 : „Nu mai e sentimentul cerbului, ci al soțului față de soție".

Sofia Andreevna a aflat de dragostea lui Tolstoi după căsătorie. Cînd a sosit, tînără și frumoasă, pe moșia părăginită, a poruncit să se spele podelele. Au fost chemate cîteva femei din sat, și una i-a arătat tinerei stăpîne pe Aksinia spunîndu-i, probabil din răutate, că este „ibovnica stăpînului". Sofia Andreevna o povestește cu amărăciune în manuscrisul său în opt volume, *Viața mea.*

Gîndul la Aksinia n-a părăsit-o niciodată. Însemnarea din 16 decembrie 1862 se încheie astfel : „Sînt ca nebună. Merg să mă plimb cu trăsura. Pot s-o văd dintr-o clipă într-alta. Iată deci cum a iubit-o. Îmi vine să-i ard toate jurnalele și tot trecutul".

La 13 iunie 1909 Tolstoi notează în agendă „M-am uitat la picioarele mele goale. Mi-am amintit de Aksinia, care mai trăiește, se spune că Ermil este fiul meu, iar eu nu i-am cerut iertare, nu m-am căit, nu mă căiesc în fiece clipă și am îndrăzneala să-i judec pe alții".

Lev Nikolaevici greşea. Ermil era soţul Aksiniei, iar pe fiul ei îl chema Timofei. Fiul acesta, care semăna mult cu Lev Nikolaevici, era vizitiu la conac şi copiii lui Tolstoi îl tratau ca pe un frate.

Lev Nikolaevici îmbătrînise, însemnarea nu mai este exactă ; totuşi, privindu-şi picioarele goale, îşi aduce aminte de un lucru concret, de femeia iubită care umbla desculţă.

Fapta pe care voia s-o uite, pentru care vroia să-i ceară iertare a rămas întipărită pe vecie.

Lev Nikolaevici nu şi-a uitat aventura pe care ar fi mai drept s-o numim iubire, şi Sofia Andreevna şi-a dat seama de acest lucru ; o vedea în vis pe Aksinia şi în vis sfîşia în bucăţi copilul străin ; înăuntru nu găsea carne, ci vată, se bucura că adevărata crimă se petrecuse numai în vis şi suferea că nu şi-a putut aduce la îndeplinire răzbunarea.

Dar poate că nu amintirea a rănit atît de mult inima Sofiei Andreevna, cît a rănit-o faptul că Lev Nikolaevici a istorisit în *Diavolul* povestea căsătoriei sale cu totul altfel decît în *Anna Karenina ;* a făcut o analiză necruţătoare, scoţînd la lumină minciuna.

Diavolul arată toată falsitatea căsniciei.

Lev Nikolaevici îşi începe naraţiunea descriind viaţa unui tînăr moşier preocupat de gospodăria sa. El trăieşte cu o femeie, nevasta unui ţăran, care lucrează la oraş ; întîlnirile lor au loc în camera paznicului sau în seră, într-o seră de felul celor ce existau pe moşiile înstărite. La Iasnaia Poliana o asemenea seră rămăsese de pe timpul casei celei mari. Evgheni este un om bun, blînd, gospodar şi miop, aşa cum miop era şi Tolstoi ; el nu observă că este îndrăgostit de Stepanida. Dar vine vremea însurătorii „De ce a ales-o Evgheni pe Liza Annenskaia, iată ceva ce nu se poate explica, după cum niciodată nu se poate explica de ce un bărbat alege cutare femeie şi nu alta".

Nu se poate explica nici de ce Liza s-a îndrăgostit de Evgheni, şi de ce lui Evgheni îi plăceau ochii Lizei. „Iată ce ar fi putut spune aceşti ochi. De la vîrsta de cincisprezece ani, pe cînd era încă la pension, Liza se îndrăgostea de bărbaţii atrăgători pe care îi întîlnea şi se simţea însufleţită numai atunci cînd era amorezată... Or, tocmai această îndrăgostire dădea ochilor ei expresia aceea deosebită, care-l fermeca atît pe Evgheni.

În aceeaşi iarnă ea fusese îndrăgostită de doi tineri deodată şi roşea de emoţie nu numai cînd aceştia intrau în încăperea unde se afla dînsa, dar chiar şi cînd li se rosteau numele. Mai pe urmă, însă, cînd mama ei îi dădu să înţeleagă că Irtenev părea să aibă intenţii serioase, dragostea ei pentru Irtenev crescu în aşa măsură, încît Liza deveni aproape nepăsătoare faţă de ceilalţi doi..."

Mai departe istoria căpătă următoarea desfăşurare cînd Irtenev a cerut-o în căsătorie „era mîndră de el şi totodată se înduioşa gîndindu-se la el, la dragostea ei, cădea în extaz şi se topea de dragul lui".

Astfel o iubise Irtenev pe Stepanida era în stare să-i caute urmele prin iarbă. Aceasta era dragostea adevărată.

Ca şi eroul nuvelei *Diavolul*, Lev Nikolaevici s-a însurat cu o fată „nobilă", deşi spusese la şcoală elevilor şi profesorilor că „a te însura cu o fată nobilă înseamnă să-ţi torni în cap tot veninul civilizaţiei". S-a însurat cu Sofia Andreevna ; dar chiar dacă s-ar fi însurat cu altă femeie din aceeaşi societate, şi nefericirea lui şi nefericirea ei erau dinainte determinate şi nu puteau fi îndreptate, oricîte eforturi ar fi făcut acest mare om.

Tolstoi voia să se adapteze. El era tînăr şi ea era tînără. S-au adaptat pentru săptămîni şi ani, dar pînă la urmă Tolstoi nu s-a putut încadra într-o viaţă pe care de multă vreme o depăşise. Nu putea să-i vină de hac „diavolului".

Amintirea trecutului a rămas în remuşcări, în vise.

A rămas totodată întrupată într-un drum neobişnuit, greu, amar, întortocheat spre ţărănime, spre popor, înţeles de scriitor în prezentul şi în trecutul lui nu şi în viitorul lui.

IDILA

„Idila de la Iasnaia Poliana" numeşte Biriukov viaţa tînărului cuplu Tolstoi, amintind, e drept, şi de clipele de decepţie.

Nu trebuie să dăm prea multă crezare însemnărilor, dat fiindcă ştim că Sofia Andreevna şi poate chiar şi Lev Nikolaevici apelau la jurnal mai ales cînd se certau sau sufereau.

În genere trebuie să fim foarte atenţi cînd ne folosim de jurnale şi amintiri, dacă vrem să aflăm adevărul şi nu încercăm să rezolvăm certuri de mult stinse prin moarte.

În ediţia jubiliară jurnalele lui Tolstoi şi comentariile lui cuprind treisprezece volume. Nu putem renunţa la jurnale, dar folosindu-le trebuie să ţinem minte că există cărţile. Cărţile sînt scopul scriitorului, jurnalele mărturisirile lui. Înainte de toate, jurnalele se scriu adeseori pentru a fi citite, lucru remarcat de Puşkin cu referire la jurnalele foarte sincere ale lui Rousseau.

Jurnalele lui Tolstoi erau citite de soţia lui ; şi el le citea pe ale ei era, într-un fel, o discuţie între doi oameni care nu se înţelegeau unul pe celălalt. Dialogul acesta îi ducea la disperare. Mai tîrziu, la 26 martie 1865, Sofia Andreevna nota în jurnalul său : „Lui Liovocika îi place să trăiască în poezie şi să se desfete singur ; poate pentru că are în suflet multă poezie şi pentru că ţine la ea. Acest lucru m-a făcut să-mi trăiesc şi eu mica mea viaţă

sufletească. Scrie ceva, îl aud, probabil notează şi el în jurnal. Aproape că nu-l mai citesc. Cum te apuci să citeşti ce scrie celălalt, însemnările tale devin nesincere".

Înseamnă că jurnalele lui Tolstoi, mai ales după căsătorie, nu sînt o discuţie cu sine însuşi.

Casa de la Iasnaia Poliana nu era sărăcăcioasă, era însă incomodă şi lăsată în paragină. Mai tîrziu Sofia Andreevna a mărit o aripă rămasă de la casa cea mare, distrugînd simetria clădirii, dar făcînd-o mai comodă.

De obicei exagerăm nivelul de cultură al vieţii nobililor ruşi. Nobilii s-au întors la conacele lor după ce Ekaterina a II-a i-a scutit de obligaţia de a sluji în armată, iar de pe la 1860 au început a le părăsi.

Nu trebuie să ne imaginăm ambianţa unui conac după ceea ce vedem în muzee, unde se păstrează obiectele cele mai valoroase din punct de vedere artistic, culese de pe moşiile bogate.

Casa lui Tolstoi era o casă simplă, cu mobilă de strînsură, cu oglinzi înnegrite, rămase întîmplător de pe vremea părinţilor.

Tolstoi şi-a reproşat întotdeauna că trăieşte în lux ; el pornea, însă, aproape inconştient, de la ideea ce şi-o făcuse ţăranul cu privire la nivelul de trai. Viaţa familiei sale numeroase era îndestulată, parcul conacului era foarte mare, dar casa era simplă, numai două camere aveau parchet. Cu vederile noastre de astăzi conacul de la Iasnaia Poliana era mai curînd neamenajat.

Casa era călduroasă, odăile de la etaj aveau tavanele destul de înalte, dar nu era confortabilă, încăperile dădeau din una în alta, şi avea şi un aer cam auster.

Deprinderile lui Lev Nikolaevici erau şi ele austere. Avea obiceiul să doarmă, punîndu-şi sub cap o pernă de piele. Sofia Andreevna a introdus în casă cearşafuri, perne, a fixat slugilor anumite locuri în care să doarmă, pentru

că pînă atunci fiecare se culca pe unde apuca, întinzînd pe jos o bucată de pîslă.

Casa era sumbră, dar parcul din jurul ei minunat. Lev Nikolaevici avea obiceiul să umble mult, să cutreiere împrejurimile, pe tînăra lui soţie a dus-o, de cum a venit, într-o plimbare de vreo cincisprezece kilometri, după care au plecat cu căruţa la fratele Serghei Nikolaevici. Aveau, bineînţeles, trăsură, dar lui Tolstoi nu i-a trecut pur şi simplu prin cap că dintr-un sat în altul se poate merge cu trăsura.

În afară de aceasta nu aveau nici cai, nici atelajul potrivit pentru trăsură.

Lev Nikolaevici a şovăit să se însoare, dar pînă la urmă a făcut-o cu entuziasm. La Iasnaia Poliana circula o legendă, transmisă nouă de profesorul Peterson, după care Lev Nikolaevici ar fi fixat ziua nunţii cu vecina sa Arsenieva, dar a fugit în ultima clipă, mai precis nu a venit la propria-i nuntă.

Nu cred să fi fost aşa, dar au existat multe şovăieli şi insistente întrebări adresate logodnicei de ce îl iubeşte ea pe el, pe Lev Nikolaevici. Tolstoi a şi întîrziat la biserică, deşi el fusese cel care grăbise nunta. Motivul : nu i se pregătise o cămaşă scrobită pentru nuntă. Mai tîrziu întîmplarea a fost descrisă în *Anna Karenina*.

În casa destul de strîmtă, prost luminată, Sofia Andreevna s-a obişnuit cu singurătatea, cu gospodăria, s-a deprins cu gelozia.

Era geloasă, se plictisea, învăţa să zdrăngăne la pian, să citească, punea castraveţi la murat.

Lev Nikolaevici citea alte cărţi decît ea, dorea să scrie, şovăia, cînd i se părea că trebuie să scrie mai repede, nu să stea în cumpănă. Lev Nikolaevici vorbea despre popor, discuta cu copiii, se simţea ca unul de-al lor printre cei din

sat. Pentru el soarele și luna înlocuiau la țară felinarele de la oraș.

La 23 noiembrie 1862 Sofia Andreevna a scris următoarele cuvinte în jurnalul său autentic, nu în cel inventat și redactat mai tîrziu : „Nu pot să-l sufăr cu poporul său. Simt că trebuie să aleagă între mine, care reprezint deocamdată familia, și poporul și dragostea sa fierbinte pentru el. Ce egoism. O știu, eu trăiesc pentru el, prin el, și cer același lucru, pentru că altfel simt că mă sufoc, că sînt strivită, azi am fugit, pentru că mi s-a făcut scîrbă de tot și de toate. De mătușică, de studenți, de N. P., de pereții și viața de aici, am rîs în hohote de bucurie, cînd am șters-o singură pe nebăgate de seamă din casă. De L. nu mi-era silă, dar am simțit deodată că el și cu mine ne găsim în două părți diferite, eu nu pot fi preocupată *cu totul* de poporul lui cum e el, iar el nu poate fi preocupat *cu totul* de mine, așa cum sînt cuprinsă eu de el. E foarte simplu. Dacă eu nu-l interesez, dacă sînt doar o păpușă, dacă sînt numai *nevastă,* și nu *om,* atunci nu pot și nu vreau să trăiesc așa. Bineînțeles că nu fac nimic, nu sînt însă de felul meu o leneșă, dar nu știu încă, nu m-am lămurit în primul rînd ce și unde e ceva de făcut".

Cuvîntul „păpușă" a fost probabil rostit de multe ori, poate de multe sute de ori în casa de la Iasnaia Poliana. Peste un an, la 23 martie, Lev Nikolaevici îi scria Tatianei Bers că soția lui, sora Taniei, Sonia s-a transformat într-o păpușă de porțelan, picioarele îi sînt de porțelan, stă pe un suport de porțelan, vopsit în verde, cămașa Soniei e tot de porțelan și vorbește fără să deschidă gura. Totul seamănă cu ea și totul e de porțelan. E o păpușică de porțelan de pe scrin și e mică, minusculă, poate să stea pe pieptul lui Lev Nikolaevici prinsă în spatele cravatei. Lev Nikolaevici scria în continuare : „Ieri am lăsat-o singură. Am intrat în cameră și am văzut că Dora

(căţeluşa) a cărat-o într-un colţ, se joacă cu ea gata s-o spargă. Am bătut-o pe Dora, am pus-o pe Sonia în buzunarul de la vestă, am dus-o la mine în birou. Am comandat la Tula chiar azi şi mi s-a şi adus o casetă de lemn cu încuietoare, acoperită pe dinafară cu safian, iar pe dinăuntru căptuşită cu catifea vişinie, făcută anume pentru ea să încapă perfect aşezîndu-şi coatele, capul şi trupul aşa ca să nu se mai poată sparge".

Cînd i s-a arătat scrisoarea, bătrînul doctor Bers s-a mirat şi şi-a adus aminte de Hofmann şi de păpuşile lui, de oamenii transformaţi în păpuşi, de Ovidiu Naso cu istorisirile lui despre diferite metamorfoze.

Cred că întîmplarea ne-o poate lămuri cîinele Dora. Gulliver chirurgul care a devenit mai apoi căpitan, după călătoria făcută la liliputani a ajuns la uriaşii cei buni de pe insula Broodingnag şi pe această insulă s-a luptat cu albinele, s-a împiedicat de nişte melci. Odată „un setter alb, nu prea mare, care aparţinea unuia din grădinari, a intrat din întîmplare în grădină, a trecut pe lîngă locul în care eu (Gulliver—V.Ş.) stăteam culcat. Simţindu-mi prezenţa, cîinele s-a îndreptat spre mine, m-a luat în gură, m-a dus la stăpînul său şi m-a aşezat cu grijă pe jos, dînd din coadă".

Păpuşa, pe care o cară cîinele, este o liliputană, o pitică din casa lui Tolstoi, o pitică, nu numai în comparaţie cu el, dar chiar şi cu alţi oameni din sat. Soţul îşi poartă soţia în buzunar, nici măcar în buzunarul de la haină, ci în cel de la vestă. Dar biata păpuşă care părăsise scrinul de la oraş suferea, cădea, se spărgea.

Biata păpuşă suferea foarte tare, căci avea o inimă de om. Sofia Andreevna trăgea cu ochiul în jurnalele lui Tolstoi. De aceea se bucura cînd soţul ei pleca de acasă, deşi îl iubea foarte mult. Lev Nikolaevici notase la 18 iunie 1863 „Unde sînt eu, acela care mă ştiam şi mă iubeam,

care uneori mai iese la suprafaţă şi mă bucură şi mă sperie pe mine însumi. Sînt mic şi neînsemnat. Şi sînt aşa de cînd m-am însurat cu femeia pe care o iubesc. Tot ce am scris aici este aproape minciună, este fals. Ideea că ea citeşte şi acum ce scriu, peste umărul meu, mă deranjează şi-mi distruge adevărul".

La 31 iulie Sofia Andreevna îi răspunde sau, mai exact, scrie pentru ea însăşi „De cîte ori nu s-o fi întrebat în sinea lui «De ce m-am însurat ?» şi de cîte ori n-a spus cu voce tare : «Unde sînt eu acela care am fost ?»".

Timpul vindecă rănile, mai bine zis le transformă în cicatrici. Timpul i-a adus Sofiei Andreevna copiii şi a înlesnit înţelegerea dintre soţi. Nu dintr-o dată şi nu pînă la capăt. Capătul îl ştim. Lev Nikolaevici scria cărţi. Sofia Andreevna îl lăsa în pace, văzîndu-l ocupat, dar nota : „E rece, aproape liniştit, foarte ocupat, dar nu e vesel, iar eu sînt distrusă şi furioasă".

Lev Tolstoi lucrează la o carte. Soţia citeşte ce scrie soţul şi e geloasă. La 20 martie 1865 ea notează „În faţa lui Liovocika mă simt ca un cîine ciumat. Dar nu-l deranjez, pentru că nu-mi acordă nici cea mai mică atenţie. Mă doare, eu nu mai exist pentru el. Iar eu simt faţă de el acelaşi sentiment puternic ca altădată, plin de gelozie. Am fost răsfăţată".

O mare personalitate creşte şi pleacă.

Tolstoi credea că s-a dăruit cu totul Sofiei Andreevna de aceea îşi spunea cu reproş „Să dai totul — nu viaţa de burlac şi de chefuri de la Dusseau şi amantele, ca ceilalţi cînd se însoară, ci să schimbi poezia iubirii, ideile, activitatea obştească pentru poezia căminului familial, să trăieşti un egoism deplin, cu excepţia familiei tale şi să primeşti drept răsplată grijile casei, bolile copiilor, dulceţurile, suspinele, fără nimic care să lumineze viaţa de fami-

lie, fără dragostea şi fără fericirea liniştită şi mîndră a vieţii de familie".

Tolstoi îşi iubea odaia de sub arcade şi fereastra cu grilaj. Inele groase, parcă destinate lanţurilor, erau îngropate în tavan. Altădată, de aceste inele se agăţau şuncile, căci camera în care lucra fusese cămară ; măsuţa era joasă, în faţa ei e un scaun cu picioarele tăiate Lev Nikolaevici era miop, dar nu purta ochelari.

Despre fericirea de la Iasnaia Poliana scria mătuşii sale Aleksandra Andreevna : „Vă amintiţi că v-am scris odată că oamenii greşesc cînd aşteaptă o fericire în care să nu existe nici greutăţi, nici minciuni, nici supărări, o fericire egală şi deplină. Mă înşelam atunci. Asemenea fericire poate exista şi eu trăiesc de trei ani această fericire. Şi pe zi ce trece ea devine mai liniştită şi mai profundă. Elementele din care este construită această fericire sînt din cele mai neatractive — copiii, care (iertaţi-mă,) se murdăresc şi ţipă, soţia care îl alăptează pe unul, îl plimbă pe celălalt şi în fiecare clipă îmi reproşează că nu văd cît sînt de bolnavi amîndoi, apoi hîrtia şi cerneala cu ajutorul cărora descriu evenimente şi sentimentele unor oameni care nu au existat niciodată. Zilele acestea trebuie să apară prima jumătate din prima parte a romanului *Anul 1805*".

Concomitent, Lev Nikolaevici îi scria lui Fet că se simte ca Prometeu înlănţuit sau ca Samson captiv.

Scrisoarea se termină printr-o adevărată chemare de trompetă. Tolstoi creşte, creşte — o declară — şi spune că se va face şi mai mare : „şi mai departe ce va fi ? O nenorocire ! ! ! Scrieţi-mi ce ecouri o să fie prin cercurile pe care le cunoaşteţi şi, ce e mai important, ce vor spune masele. Mai mult decît sigur romanul va trece neobservat. Mă aştept la aceasta şi o doresc. Măcar de n-aş fi înjurat, pentru că înjurăturile abat din drum firul acela lung, care creşte atît de greu cu atîtea piedici la noi scriitorii nelirici".

Vorbește intenționat despre roman pe un ton neglijent, pentru că se simte învingător și lanțurile care îl leagă de Iasnaia Poliana i se par acum de aur.

HOLSTOMER

Lev Nikolaevici socotise odată că a petrecut călare, în șa, aproape șapte ani ; în gubernia Samara avusese intenția să obțină o nouă rasă de cai, mai nobili decît cea de stepă.

În copilărie, frații Tolstoi se lăudau în scrisori că au căzut de pe cal căderea de pe cal era un semn de bărbăție.

Cîți cai n-a privit Lev Nikolaevici în timpul lungilor sale călătorii mergînd în Caucaz, venind din Caucaz, în nenumăratele sale călătorii la Moscova !

Calul, căruța, zgomotul harnașamentului îi erau tot atît de cunoscute, cît de cunoscută e astăzi mașina unui om care nu numai că umblă cu ea, dar i-a și desfăcut și montat motorul de multe ori.

Pe vremea aceea caii nu alergau numai în paginile cărților, nu erau arătați numai prin arenele circurilor, nu erau doar modele pentru monumentele istorice de paradă.

În cartea sa *Lev Tolstoi,* B. M. Eihenbaum a adunat multe documente privind importanța temei calului în literatura anilor șaizeci. Un capitol întreg de douăzeci și trei de pagini analizează procesul de elaborare a nuvelei *Holstomer.* Această analiză începe cu însemnarea făcută de Tolstoi în jurnal după terminarea nuvelei *Doi husari.* La 31 mai 1856 el notează : „Aș vrea să scriu povestea unui cal". În continuare Eihenbaum comentează : „probabil că ideea s-a născut sub influența cunoștinței făcute cu A. A. Stahovici, proprietarul unei mari herghelii de cai din gu-

bernia Orel şi întemeietorul asociaţiei alergătorilor la curse din Petersburg".

Fratele lui A. A. Stahovici, M. Stahovici, era scriitor, se pregătea să scrie o povestire despre un trăpaş vestit din Orel, care a străbătut la Moscova două sute de stînjeni în treizeci de secunde în primii ani după 1800. Acest cal se născuse bălţat, iar tipul bălţat nu era caracteristic pentru rasa din Orel. Caii trebuiau să fie suri rotaţi. De aceea el a fost sacrificat pentru că strica rasa în pofida faptului că alerga minunat.

Stahovici scrie (citez după B. M. Eihenbaum)

„Soarta acestui cal minunat i-a dat fratelui meu ideea să scrie povestirea *Aventurile unui jugan bălţat.* Fratele mi-a povestit planul : Holstomer este cumpărat la o licitaţie de un negustor bogat din Moscova (aici se face o descriere largă a vieţii cotidiene a acestor amatori de jugani mîndri din Orel pentru care dădeau multe mii) ; apoi calul trece în stăpînirea unui ofiţer din gardă de pe timpul ţarului Aleksandr Pavlovici, iar acesta dăruieşte vestitul cal bălţat vestitului Ilia, conducătorul corului de ţigani. Holstomer a fost călărit şi de ţiganca Taniuşa, care l-a încîntat cu cîntecele sale pe A. S. Puşkin, apoi ajunge în mîna unui haiduc curajos, şi la bătrîneţe, obosit de viaţă, trece la un popă de ţară, apoi la grapa unui ţăran, pentru a muri călărit de un herghelegiu". Mai departe A. Stahovici îşi aminteşte : „În 1859 sau 1860 am călătorit cu Lev Nikolaevici într-o diligenţă de la Moscova la Iasnaia Poliana şi i-am povestit subiectul nuvelei *Aventurile unui jugan bălţat,* pe care nu apucase s-o termine fratele meu care murise. Mi s-a părut că istoria a trezit interesul contelui".

Relatarea nu este întru totul exactă. Stahovici precizează că a purtat această discuţie cu Tolstoi pe drumul de

la Moscova la Iasnaia Poliana, cînd au mers cu diligența, în 1859 sau 1860. Însemnarea lui Tolstoi însă „aș vrea să scriu povestea unui cal" datează din 1856.

În afară de aceasta mai sînt și alte amintiri : Tolstoi văzînd un jugan i-ar fi povestit lui Turgheniev istoria acestuia, drept care Turgheniev i-ar fi spus, rîzînd : „Dvs., Lev Nikolaevici, ați fost odată cal". Deci tema exista anterior discuției cu Stahovici. În afară de aceasta, Stahovici, care cunoștea foarte bine genealogia cailor, nu ar fi făcut o greșeală în prima variantă a lui Tolstoi calul se numea Hlîstomer, și nu Holstomer, corectura s-a făcut mai tîrziu, în 1885, după o discuție cu M. A. Stahovici, fiul celui cu care se întîlnise Tolstoi cu douăzeci și cinci de ani în urmă.

Probabil că în 1885, reînnoindu-și amintirile despre povestirea unchiului său, tînărul Stahovici i-a relatat lui Tolstoi povestea cu calul, dar Tolstoi avusese nevoie de ea mai înainte în alt scop. Așa cum a scris el istoria unui cal, aceasta nu apare ca o ilustrare a ideii că oamenii și caii supraviețuiesc strălucirii de altădată și timpului. În prima variantă a *Holstomer*-ului, după cum a remarcat L. Opulskaia, se vorbește despre moda londoneză. Serpuhovski poartă „pantofi minunați", cu talpa subțire de un deget, care o fi bună pentru pavajele de la Londra, dar nu pentru umblatul pe drumurile acoperite de frunze din satele rusești"

Fără îndoială e ecoul amintirilor de la Londra.

Tolstoi a avut nevoie de istoria calului nu atît pentru a deplînge soarta animalului, ci pentru a privi, în 1861, lumea cu niște ochi mari și străini, neîncrezători, ca de cal. Înainte de orice, calul este nedumerit și neîncrezător față de sistemul de proprietate, iar în 1861 el se minunează de iobăgie. „Sînt oameni care spun că alții sînt «ai lor», iar aceștia din urmă sînt mai puternici, mai sănătoși și mai

liberi decît stăpînii lor." Acest fragment va căpăta extindere în varianta din 1885 „Există oameni care-i numesc pe alții oamenii lor, dar niciodată nu i-au văzut și toate legăturile lor cu dînșii constau doar în aceea că le fac rău".

Într-un alt loc „Și oamenii sînt fericiți în primul rînd cînd primesc dreptul exclusiv de a numi un lucru oarecare al lor". În varianta din 1885 tirada juganului are tentă moralizatoare, ea exprimă exigențe morale „Și oamenii nu se străduiesc să facă în viață ceea ce socotesc ei că este mai bine, ci caută să poată numi *ale lor* cît mai multe lucruri".

Cercetarea deosebit de interesantă realizată de L. D. Opulskaia are nevoie, după părerea mea, de unele completări pentru a limpezi subtextul autobiografic al povestirii.

Holstomer este un cal de rasă, cu un sînge neobișnuit, care a ajuns animal de povară și s-a consolat cu această situație ; juganului îi e milă de herghelegiul care îl călărește, deși acela stă strîmb în șa și pe Holstomer îl doare. Juganul se gîndește că bătrînul va face pe grozavul cînd își va aprinde țigara și-l va durea și mai tare căci îl va încăleca prost „De altfel, să mă ierte Dumnezeu, nu-i o noutate pentru mine să sufăr pentru plăcerea altora. Ba am început chiar să găsesc în aceasta un fel de plăcere pe care o poate simți numai un cal. «Lasă-l să se umfle în pene, săracu' ! Face și el pe viteazul cît e singur, cît nu-l vede nimeni ; lasă-l să stea și pe o parte».

Juganul este și frumos și hidos la bătrînețe. Rasa s-a păstrat, are ceva maiestuos în „expresia siguranței de sine și a liniștii, a puterii și frumuseții de care e conștient".

Caii îl dușmănesc pe Holstomer sînt cai de rasă, dar nu din cea mai aleasă ; îl disprețuiesc și îl chinuiesc pe bătrînul cal nerecunoscut de ei. E un fel de rege în exil.

În *Holstomer* şi-au aflat ecoul şi anii nu prea veseli din Caucaz, şi problemele cu Heroldia, şi lunga perioadă de insuccese, şi conştiinţa mîndră a propriei sale forţe, singurătatea de la Iasnaia Poliana, certurile cu vecinii, care nu-l înghit pe contele „ciudat", pentru că acesta ia partea ţăranilor. Toate şi-au aflat locul în structura operei.

Lev Nikolaevici era un om „de rasă", un om genial, dar şi el era pag şi în viaţă şi în literatură ; „rasa" lui deosebită, situaţia lui specială în lume, felul lui aparte de a trăi nu aflau recunoaştere.

De aci tristeţea acestei povestiri, atît de dragă lui Tolstoi.

În prima variantă a povestirii, Serpuhovski, aristocratul îmbătrînit, primul stăpîn al calului şi oamenii la care a venit în vizită, mai curînd oaspete nedorit, sînt înfăţişaţi cu simpatie. Sînt rămăşiţe ale vechii boierimi de altădată.

Serpuhovski este un husar îndrăzneţ, jucător de cărţi, care s-a ruinat, dar mai ştie încă să se îmbrace elegant. Oamenii la care vine în vizită lasă o impresie ambiguă. Stăpîna casei este prezentată cu o ironie blîndă : „...Pe cap, în părul blond, frumos, măcar că nu era tot al ei, îşi înfipsese şpelci mari de aur, de o formă cu totul deosebită. Mîinile îi erau împodobite cu multe brăţări şi inele, toate scumpe". În această casă camerista are un nume englezesc deosebit de complicat, pe care stăpînii îl rostesc cu greu, pentru că nu ştiu engleza. Casa este cam pretenţioasă. Stăpînii cam grosolani şi lăudăroşi. Serpuhovski, bătrîn, murdar, cu burta mare, care se culcă în pat fără să-şi scoată cizmele, va apărea mai tîrziu, în 1885, cînd Lev Nikolaevici va ajunge la concluzii finale în ce priveşte viaţa lui de altădată şi întreaga viaţă a oamenilor din cercul său.

Trupul murdar al lui Serpuhovski va fi descris într-un chip respingător. Tolstoi ne povesteşte cum a fost pus

mortul într-un coşciug cu canafuri în cele patru colţuri, cum l-au dus într-un loc anume, acolo au dezgropat nişte oase vechi intrate în putrefacţie şi peste ele au aşezat „trupul intrat în purtrefacţie, mişunînd de viermi, într-o tunică nouă şi în cizme lustruite".

Moartea lui Holstomer apare maiestuoasă ; el s-a dovedit folositor pînă la capăt. Cadavrul lui nu a fost mîncat de cîini, cum se preconiza în prima variantă a povestirii ; bucăţi din carnea lui au fost furate de o lupoaică, care şi-a hrănit astfel puii iubiţi.

Holstomer şi-a trăit viaţa, folosind-o pînă la capăt, şi-a trăit-o cu dăruire şi conştiinţă. Şi-a recunoscut stăpînul şi l-a salutat nechezînd. Dar pentru stăpîn n-a fost decît un prilej de a se făli.

În cea de a doua variantă a nuvelei, Tolstoi priveşte cu ochii unui om dintr-o altă epocă viaţa meschină, fără sens, a unor fiinţe mărunte, ce se laudă cu bogăţia lor, cu iubirea lor falsă.

În această a doua variantă stăpînul îşi ia rămas bun de la casa lui veche din care a plecat.

Bătrînul cal seamănă cu Eroşka ; el vorbeşte despre viaţa boierilor, spune că este falsă şi propovăduieşte noi adevăruri cailor.

Tolstoi foloseşte cuvinte care existaseră pînă la el. Preia structuri literare existente anterior, pentru a ne comunica prin vechi procedee rezolvări noi.

Prima variantă a nuvelei *Holstomer* datează din perioada cînd Tolstoi scria romanul *Război şi pace*. Probabil că marea epopee nu i-a dat răgazul să gîndească pînă la capăt, ceea ce părea aproape definitiv conturat. Dar în prima variantă a *Holstomer*-ului nu erau rezolvate pînă la capăt probleme care, iniţial, nu fuseseră soluţionate nici în *Război şi pace*.

Lev Nikolaevici preţuia în povestirea sa un lucru anume : el înţelegea „gustul lacrimilor“ vărsate de vizitiul biciuit ; acest loc îl considera cel mai reuşit în prima variantă a povestirii.

Povestirea a fost lăsată deoparte pentru un timp.

La Iasnaia Poliana era linişte. Părea că toate drumurile ce duceau la Tolstoi erau năpădite de buruieni, cu excepţia drumului mare ce trecea pe lîngă Iasnaia Poliana. Tolstoi se cufundase într-o muncă uriaşă.

Partea a III-a

COMPOZIȚIA ROMANULUI *RĂZBOI ȘI PACE.* UNIVERSUL SĂU UMAN

I

După o părere unanim acceptată, romanul *Război și pace* a fost conceput sau, în orice caz început, în 1860. În martie 1861 Tolstoi îi scria lui Herzen „Am început cu patru luni în urmă un roman al cărui erou este un decembrist, care se întoarce din surghiun".

Indicația ne face să ne gîndim la fragmentul păstrat dintr-o nuvelă neterminată despre un decembrist, care se întoarce la Moscova. Fragmentul are legătură indirectă cu romanul *Război și pace* și cu personajele lui. Eroii acestui fragment sînt bătrînul Piotr și soția lui Natalia.

A urmat apoi o pauză ocupat cu școala de la Iasnaia Poliana, Tolstoi se mulțumește să povestească elevilor săi despre războiul cu Napoleon din 1812, relatînd pe scurt, dar cu forță artistică, întîmplările care trezesc un adevărat elan patriotic în rîndul elevilor.

Tema istorică se concretizează în campania din Crimeea și în războiul din 1812. Am să reamintesc că în prefața la

Decembriştii Tolstoi a dat un tablou istoric amplu, menţionînd victoria din 1812 şi înfrîngerea din 1855.

La 23 februarie 1863 Sofia Andreevna îi scria surorii sale că Tolstoi a început un nou roman. Acelaşi lucru ne spun şi amintirile Tatianei Kuzminskaia. La 8 martie o scurtă menţiune în scrisoarea lui Tolstoi către Maria Nikolaevna „Scriu un roman". Acelaşi lucru îl aflăm şi dintr-o scrisoare a scriitorului către A.A. Tolstaia, în care îi spune că se simte liber şi capabil de muncă : „Această muncă este un roman din anii 1810—1820 de care sînt în întregime preocupat din toamnă". Tema l-a copleşit pe de-a-ntregul, nu mai poate vorbi despre nimic altceva.

Apar conspecte detaliate şi caracterizări ale personajelor, indicîndu-se tot timpul relaţiile lor cu Napoleon, deci ele sînt prezentate nu numai în plan personal, dar şi în corelaţie cu conflictul istoric.

Multă vreme Tolstoi nu s-a putut hotărî asupra momentului istoric cu care să înceapă romanul. Se pare că iniţial avea intenţia să pornească de la 1811. Mai tîrziu a modificat anul în 1805.

Eroii îşi schimbă pe parcurs caracterul ; treptat, Lev Nikolaevici îi abordează cu tot mai multă libertate, introducînd note critice în caracterizarea lor. Astfel prinţesa Anna Pavlovna Scherer, prezentată la început ca o femeie ideală, sinceră, care nu se gîndeşte la poziţia ei socială, devine treptat gazda falsă, flecară a unui salon monden, demnă parteneră a omului de nimic, prinţul Vasili Kuraghin.

Alţi eroi capătă profunzime, dezvăluindu-li-se contradicţiile.

În articolul său publicat în volumul 69 al colecţiei „Literaturnoe nasledsvo", E. Zaidenşnur consideră că aprecierea dată iniţial lui Kutuzov, şi anume : „Oare nu au

existat mii de ofițeri, uciși în timpul războaielor lui Aleksandr, incontestabil mai viteji, mai cinstiți și mai buni decît Kutuzov, libidinos, șmecher și necredincios ?" nu ar aparține lui Tolstoi însuși; ci ar exprima punctul de vedere al „societății mondene" vrăjmașe eroului.

Nu credem că acest punct de vedere ar putea fi acceptat pentru că în una din ciorne prințul Andrei „...ajunge la București, unde l-a găsit pe Kutuzov la bal, legînd șireturile la pantofiorii unei moldovence".

Chiar și pe cîmpul de la Borodino, cu puțin înainte de luptă, după ce a fost întîmpinat de preotul cu crucea, Kutuzov nu se comportă ca un erou ideal și fără pată.

„— Ei, acum gata — a spus Kutuzov semnînd ultima hîrtie. Sculîndu-se cu greu și-a netezit ceafa cu pielea în multe cute, apoi s-a îndreptat cu fața înveselită spre ușă.

Preoteasa se înroși toată și apucă în grabă tava. Deși pregătise îndelung mîncarea, nu apucase s-o servească la timp. Acum oferi tava lui Kutuzov, plecîndu-se adînc.

Kutuzov miji ochii, zîmbi, apoi o apucă de bărbie și spuse

— Ce frumoasă ești ! Îți mulțumesc, draga mea !

Apoi scoase din buzunar cîțiva bănuți de aur pe care îi puse pe tavă.

— Ei, cum o mai duci ? — o întrebă Kutuzov, îndreptîndu-se spre odaia ce-i fusese repartizată. Preoteasa, zîmbind cu gropițe în obraji îl urmă. Aghiotantul ieși în tindă și-l pofti pe prințul Andrei la o gustare ; după o jumătate de oră Kutuzov îl chemă din nou pe prinț."

Pe măsură ce-și scria romanul Tolstoi îi schimba în cîteva rînduri titlul : într-o etapă l-a numit *Trei perioade*, într-alta, *Totul e bine cînd se sfîrșește cu bine* și, în sfîrșit, *Război și pace*.

Scena cu care se deschide romanul, descriind salonul Annei Scherer, oferea posibilitatea unei scurte caracterizări a situației din Europa, făcută din punctul de vedere al diferiților reprezentanți ai înaltei societăți din Rusia.

Dialogul dintre prințul Andrei și Pierre contribuie la caracterizarea celor două personaje și indică izvorul conflictului. La Pierre era originea lui bastardă, la Andrei căsătoria nereușită și setea nepotolită de a juca un rol în istorie.

Dar adevăratele conflicte de viață ale acestor eroi s-au dovedit a fi altele.

II

Inițial, Tolstoi și-a început romanul cu descrierea întoarcerii decembristului Piotr și a soției sale Natalia la Moscova.

Tolstoi era dotat cu un simț riguros al timpului ; indica exact data, recurgînd la detalii precise ; totodată însă părea să nu ia în considerație importanța timpului ca atare.

De aci, în manuscris, variația de datare a unor scene fără ca acestea să sufere vreo schimbare.

Nu o dată s-a gîndit Tolstoi să scrie un roman al cărui erou să fie un nobil care trăiește în mijlocul țăranilor. Prima variantă, destul de aproximativă, vorbea despre prizonieratul viitorului decembrist în felul acesta nobilul devenit prizonier ajungea printre soldați.

A urmat încercarea de a situa această întîmplare în epoca lui Petru I, ceea ce a cerut cercetarea cronicilor. Evenimentele au fost mutate apoi în timpul lui Nikolai I, al lui Aleksandr II. Tolstoi gîndea în categorii absolute ; pe lîngă aceasta, întrucît ideile sale exprimau psihologia țăranului

patriarhal, deci prin esența sa erau conservatoare, ele nu țineau seama de specificitatea noțiunii de timp.

Tolstoi respinge adesea acele raporturi dintre evenimente, acele deznodăminte, finaluri convenționale care avuseseră putere de lege pentru romancierii dinaintea lui. El refuză să scrie un roman „cu o intrigă care se complică treptat, stîrnind un interes crescînd, cu un deznodămînt fericit sau nefericit, odată cu care dispare și interesul narațiunii".

Nici moartea, nici nunta nu i se par a fi un deznodămînt. El caută deznodămîntul istoric al evenimentelor, de aceea planul istoric este încărcat de evenimente.

Viziunea acțiunii, ca un torent care cuprinde soarta oamenilor, a apărut de-abia în procesul de elaborare a romanului.

Concepția filozofică despre război s-a născut și ea în timpul elaborării romanului. Rolul ei diferă de la o etapă la alta a acestui proces.

Soluțiile strategice și tactice ale lui Kutuzov, planul lui de retragere după capitularea armatei austriece, vicleșugul lui Bagration care începe convorbirile cu Murat, pentru a-i ataca apoi pe francezi, prezența comandantului de armată pe cîmpul de luptă, hotărîrea lui Tușin de a trage asupra satului și de a provoca un incendiu — toate aceste acte volitive sînt luate în considerație la începutul romanului ca momente ducînd la un anumit rezultat.

Ideea războiului-stihinic, supunerea lui Kutuzov la necesitățile istorice, sînt concluzii ce apar în a doua jumătate a romanului.

Lev Nikolaevici se abate tot mai mult de la formele obișnuite ale romanului.

Refuză tot mai mult să accepte principiile artistice specifice vechiului roman, în care eroii se înfruntau în repetate rînduri și tocmai din aceste confruntări ale lor se năștea

arhitectonica romanului. În textul definitiv dinamica ține de planul istoric și este impulsionată de modificarea tensională a viziunii poporului despre lume și viață.

III

Cel ce începuse să scrie romanul *Război și pace* era un om mîndru, arțăgos, care-și sublinia originea aristocratică și nu accepta alt gen de viață, afirmînd că existența nobililor este apropiată sufletului său și că pentru el nu prezintă interes preocupările unui seminarist oarecare.

Lev Nikolaevici voise ca Andrei Bolkonski să fie nu numai eroul principal al romanului, dar și exponentul punctului său de vedere asupra războiului. Împreună cu Pierre, aristocratul Andrei Bolkonski urma să afirme o nouă idee despre război pe noi baze filozofice. În procesul de elaborare a romanului, analizînd problemele de pe poziția unui rus, care-l citise pe Voltaire, dar mai ales pe Aleksandr Herzen, scriitorul ce reușise să îmbine beletristica cu publicistica, Lev Nikolaevici și-a asumat răspunderea de a rezolva el personal problemele istoriei și ale războiului, intervenind cu opinii proprii în țesătura scrierii.

Destinul războiului depinde de oameni de rînd ca Dohturov, sau curajosul Timohin, participant la asaltul de la Ismail, vechi tovarăș de-al lui Kutuzov, rămas totuși căpitan după toate faptele sale de eroism. Războiul are mai mult nevoie de Timohin, decît de Andrei Bolkonski sau de Nikolai Rostov al căror curaj nu a hotărît niciodată rezultatul luptei.

Destinul războiului depinde de modestul Tușin. În romanul *Totul e bine cînd se sfîrșește cu bine,* Lev Nikolaevici vorbea despre originea pe jumătate aristocratică a lui Tușin, prezentîndu-l ca un om care cunoștea limbi străine, fusese educat de preceptori străini, și împreună cu frații

săi stăpînea o mie de suflete. Prin originea sa Tușin se situa mai presus de toți cei din jurul său.

Acest Tușin purta unele trăsături ale lui Nikolai Nikolaevici Tolstoi, dar prototipul s-a dovedit a fi de prisos. Lev Nikolaevici a șters apoi urmele nobiliare din biografia lui Tușin.

Tușin este un om al vremurilor noi, format într-un mod nou, el nici nu bagă de seamă că Andrei Bolkonski îl tratează oarecum de sus. Tușin este preocupat de război, dornic să vadă victoria și nu visează cîtuși de puțin la o carieră militară.

El este o variantă a acelui tip de ofițer de artilerie instruit pe care-l întîlnise Tolstoi la Sevastopol.

Trecerea de la ideea că „totul e bine cînd se sfîrșește cu bine" la cea din *Război și pace* înseamnă afirmarea concepției după care viața lui Pierre este dreaptă, deși pare că s-a terminat prin ocnă.

Istoria pătrundea în romanul lui Tolstoi, care-și propunea să demonstreze statornicia mîndră a vieții colective, pătrundea puternic, zgomotos, sugerînd viitoare răscoale.

IV

Soarta romanului *Război și pace* s-a reflectat în istoria elăborării, tipăririi și reeditării lui.

Scrierea denumită *1805*, roman al contelui L.N. Tolstoi, a fost tipărită în două numere ale revistei *Russkii vestnik* în anii 1865—1866.

Nu mă ocup de textologie și nu mă consider specialist în acest domeniu, totuși trebuie să fac o remarcă : în 1866 Tolstoi reia romanul în întregimea lui corectînd paginile tipărite și căutînd să asambleze toate liniile subiectului. Romanul nu are dimensiuni prea mari. Manuscrisul con-

ține 363 de foi scrise pe ambele părți, deci 726 de pagini din care lipsesc 28 de pagini. Acest manuscris a fost tipărit în proporție de 90% în volumele 13 și 14 ale ediției jubiliare de *Opere complete,* sub numărul 89.

S-a omis din manuscris ceea ce, după părerea redactorilor, se apropia de textul definitiv, o soluție — consider eu — greșită.

Părțile unei cărți nu există de sine stătătoare, ele fac parte din structura întregului. Merita să se mai consume încă 10% hîrtie pentru a tipări în întregime manuscrisul, completîndu-l după posibilități, cu prezentarea cît mai fidelă a paginilor lipsă. Aceasta ne-ar fi îngăduit să cunoaștem procesul de elaborare și viziune estetică a autorului.

Nu putem considera varianta în ciornă a romanului ca o culegere de fragmente, ea reprezintă un întreg și diferitele fragmente rămîn fără sens dacă nu există ceea ce Tolstoi numea „labirintul legăturilor". Există o singură soluție : respectînd munca făcută să editǎm totuși în întregime prima variantă tolstoiană a romanului.

Romanul *Totul e bine cînd se sfîrșește cu bine* nu atinge înălțimea genială a romanului *Război și pace,* dar și aici sînt capitole splendide, care pot fi înțelese numai în ansamblul operei. Ca să nu mai spunem că acest roman ne ajută să înțelegem drumul de scriitor al lui Tolstoi.

DESPRE PROTOTIPURI

Lev Nikolaevici Tolstoi ședea în cabinetul său de la Iasnaia Poliana, rupt de întreaga lume și scria un roman, denumit ulterior *Război și pace.*

Nu exista încă titlul, nu se definitivase încă genul, scrierea nu era încă roman, și nici nu a devenit roman, ci a

devenit o carte despre război şi despre pace, a devenit un univers făurit de Tolstoi.

Sofia Andreevna ar fi vrut ca Lev Nikolaevici s-o descrie în roman pe ea sau, în cel mai rău caz, familia ei. Era ca şi cînd toată familia, chiar şi logodnicul refuzat, N. Polivanov, ar fi luat loc într-o trăsură ce trăsese la scară.

S.A. Tolstaia scria surorilor sale la 11 noiembrie 1862 „Fetelor, vă spun în secret, dar să nu mă trădaţi : Liovocika ne va înfăţişa într-un roman, cînd va ajunge la vîrsta de 50 de ani".

Am să relatez o scenă cotidiană descrisă de T.A. Kuzminskaia care nu excela prin modestie, era flecară, dar scria amuzant. Într-o scrişoare către Polivanov, T.A. Kuzminskaia descrie lectura romanului în sînul familiei, la sfîrşitul anului 1864 „Despre familia Rostov se spune că ar avea prototipuri reale ; mie unele îmi sînt cu toţii familiari ! Boris mi-aduce aminte de dumneata prin aspectul său exterior şi felul de a se purta. Vera este întruchiparea Lizei ; are aerul ei sever şi aceeaşi atitudine faţă de noi, adică mai ales faţă de Sonia, nu de mine. Contesa Rostova mi-aduce aminte de mama, îndeosebi de felul ei de a se purta cu mine. Cînd se citau pasajele despre Natasa, Varenka (Perfilieva) îmi făcea mereu cu ochiul, pare-se însă că nimeni n-a observat-o. Şi acum ai să rîzi, dar Mimi, păpuşa mea cea mare a nimerit şi ea în roman. Ţi-aduci aminte cum o cununam cu dumneata ? Eu insistam s-o săruţi, iar d-ta nu voiai şi ai agăţat-o de uşă, iar eu m-am plîns apoi mamei ? Da, multe, foarte multe lucruri vei găsi în roman. Celorlalţi, Pierre le-a plăcut cel mai puţin. Mie însă cel mai mult. Mie îmi plac asemenea oameni. Mica prinţesă a fost lăudată de doamne, deşi n-au putut găsi prototipul după care a descris-o Liovocika... În timp ce Liovocika citea şi mulţi au fost identificaţi, Varenka a

spus deodată cu voce tare «Mamă, dar Maria Dmitrievna Ahrosimova sînteţi dvs., aduce atît de mult cu dvs» — «Nu ştiu, nu ştiu Varenka, eu nu merit să fiu descrisă» — spuse Nastasia Sergheevna"

Se povesteşte că Lev Lvovici, după ce şi-a terminat de scris prima carte, a dat-o spre lectură tatălui său cu teamă. Era într-o seară. A doua zi dimineaţă, venind la micul dejun, Tolstoi a pus manuscrisul pe masă şi a început să mănînce. Fiul l-a întrebat emoţionat „Ei, cum e ?" — „Foarte bine, a spus Lev Nikolaevici. Bine. Voi cei din familia Bers sînteţi toţi foarte talentaţi"

Cei din familia Bers erau şi cei care căutau prototipurile.

Dar pe mine acest gîngurit familiar nu mă convinge. Nu mă convinge nici faptul că Lev Tihomirov spune în amintirile sale că atunci cînd s-a citit *Război şi pace* în casa moşierului Koptev din Tula, bătrîna doică a recunoscut în eroii romanului cunoştinţe ale familiei, indicînd „Asta-i cutare, ăsta-i cutare".

Nu cred nu-l cred pe Tihomirov, n-o cred pe doică.

Să luăm cazul Nataşei Rostova. Ni se spune că Tatiana Kuzminskaia este prototipul Nataşei. În primul rînd acest lucru nu ne explică nimic n-o cunoaştem pe Kuzminskaia şi chiar dacă am cunoaşte-o n-am putea-o înţelege atît de bine, cum se spune că a înţeles-o Tolstoi.

Ipotezele cu privire la împrumuturi şi cele privind prototipurile vin în contradicţie unele cu altele.

Unii spun că Nataşa Rostova este împrumutată dintr-un roman englez, alţii că este copiată după sora soţiei.

Nu e nici o logică în toate acestea.

Să nu uităm că Tolstoi îşi avea felul lui aparte de a lucra. În ciornele pentru romanul *Decembriştii* el a descris întoarcerea bătrînului decembrist Piotr cu soţia sa Natalia. Decembristul se schimbase mult, era acum un bătrîn bun

la suflet, dar lipsit de voință, cam vanitos și-i plăcea să tragă la măsea. Acest decembrist este Pierre, iar soția lui este Natașa.

Decembristul se întoarce la Moscova după războiul din Crimeea. Mîine se va întîlni cu oameni noi, azi merge cu fiul său la baie. Se întoarce acasă și soția (Natalia) îi spune, ca întotdeauna, aceleași cuvinte obișnuite, că este atît de curat, încît „parcă ar fi luminos".

Romanul despre decembriști nu a fost terminat, nu a fost tipărit, dar scena a rămas.

În *Război și pace* Natașa Rostova, întîlnindu-l pe Pierre întors din prizonierat, îi spune Mariei Bolkonskaia :

„— E așa de curat, de neted, proaspăt ; ca și cum ar fi ieșit din baie ; înțelegi ? Dintr-o baie din punct de vedere moral. Și hăinuța îi e scurtă și părul îi este tuns, exact parcă scos din baie... Așa era și tata".

Coincidența nu este întîmplătoare.

Lev Nikolaevici Tolstoi o descoperea pe Natașa, pornind de la soția decembristului, care își urmase soțul în Siberia și aflase acolo o viață nouă.

Indicațiile Tatianei Kuzminskaia sînt contradictorii. Pe de o parte ea amintește de întîmplări din propria-i biografie, ce par a semăna cu viața eroinei lui Tolstoi, pe de altă parte în aceeași carte, *Viața mea acasă și la Iasnaia Poliana,* se referă la romanul *Aurora Flott* de Braddon.

Lev Nikolaevici îi spunea : „Tanîa, tu te recunoști în acest roman". — În *Aurora ?* Da, desigur. Și eu vreau să fiu ca ea".

Într-adevăr, unii aflau prototipul Natașei în acest roman, apărut în traducere rusească în 1870 la Sankt-Petersburg. Toate aceste asocieri — o repet — pot fi continuate la nesfîrșit, dar este un joc nefolositor, ba chiar dăunător, care nu are nimic comun cu adevărul.

La 3 mai 1865 Lev Nikolaevici scria Luizei Ivanovna Volkonskaia, născută Truszon, soția lui A.A. Volkonski. Luiza Ivanovna nu era un om străin pentru el, o vizitase în tinerețe și ecouri ale acestei cunoștințe le aflăm în *Povestea zilei de ieri*.

Iată ce conține această scrisoare către o veche cunoștință și rudă

„Dragă prințesă, sînt foarte fericit de întîmplarea care v-a făcut să vă aduceți aminte de mine și pentru a vă dovedi acest lucru mă grăbesc să fac imposibilul, adică să răspund la întrebarea pe care mi-o puneți. Andrei Bolkonski nu este nimeni, ca orice personaj creat de romancier și nu de un autor de memorii. Mi-ar fi fost rușine să-mi dau cartea la tipar dacă toată munca mea s-ar fi redus la copierea unor portrete, la aflarea unor date, la amintiri despre... Voi încerca să vă explic cine este Andrei din romanul meu. În bătălia de la Austerlitz, care va fi descrisă pe larg, aveam nevoie să moară un om tînăr, un om strălucitor ; mersul evenimentelor în roman cerea mai tîrziu numai prezența bătrînului Bolkonski și a fiicei lui ; dar cum este greu să descrii un personaj care nu este prin nimic legat de restul romanului, am hotărît ca acest tînăr strălucitor să fie fiul bătrînului Bolkonski. Mai apoi personajul a început să mă intereseze. Îi aflasem un rol în viitoarea desfășurare a romanului, mi-a fost milă de el, drept care l-am făcut doar grav rănit în loc să-l fac să moară. Iată, deci, dragă prințesă, o explicație absolut autentică, deși nu tocmai clară, a ceea ce reprezintă Bolkonski".

Așadar, Tolstoi refuza ideea prototipului.

Totuși Sofia Andreevna Tolstaia, slujitoarea devotată a teoriei prototipurilor, scrisese pe dosul portretului Luizei Ivanovna că este prototipul Lizei Bolkonskaia, soția lui Andrei Bolkonski.

Firul gîndirii Sofiei Andreevna este foarte clar. Andrei Bolkonski este Volkonski, iar Luiza Volkonskaia este, fără îndoială, soția lui : inițialele coincid. E de ales pe cine să crezi, pe Lev Nikolaevici sau pe Sofia Andreevna ?

Eu unul îl cred pe Lev Nikolaevici.

DESPRE IDEILE ȘI CĂUTĂRILE LUI TOLSTOI

I

Analiza psihologică, — „dialectica sufletului", cum spusese Cernîșevski — are la Tolstoi un caracter aparte. Tolstoi desparte motivele adevărate ale acțiunilor umane de motivarea lor logico-lingvistică.

În *Cazacii* și mai ales în *Război și pace* soluțiile nu decurg din aprecierea unei conștiințe independente, cum am spune noi astăzi, ci din necesitatea existențială considerată în sensul larg al cuvîntului.

Oamenii „soluțiilor în vorbe" sînt disprețuiți de Tolstoi: de aci atitudinea sa față de Napoleon, de Rostopcin și de Speranski.

Citînd „aforismele istorice" ale lui Napoleon Tolstoi adaugă „De aci rezultă un singur lucru cuvintele nu înseamnă nimic, nu exprimă realitatea. Cuvintele se rostesc pentru că nu există altă soluție, fără voie, așa cum respiri sau dormi sau mănînci. După mine un singur lucru e ciudat : faptul că vrem să explicăm logic ceea ce se face ilogic".

Ani de-a rîndul Tolstoi a fost preocupat să înțeleagă esența procesului istoric „ilogic". Ca și cei mai buni dintre contemporanii săi, el întrevedea o soluție, dar nu putea să-i dea o formulare, înlocuind legile generale de dezvoltare ale omenirii prin atitudinea colectivistă a țărănimii, pe care o identifica cu omenirea întreagă.

Încă din timpul luptelor de la Sevastopol, Lev Nikolaevici începuse să înţeleagă ce se petrece în jurul lui ; socotea însă că numai unii generali proşti sînt vinovaţi de înfrîngere, că vinovat este ţarul şi că imediat după moartea *acestui* ţar, vor veni timpuri bune pentru Rusia.

Tolstoi îşi urma propriul său drum întru cunoaşterea legilor vieţii şi atunci cînd, de peste doi ani, lucra la roman şi socotea că scrisese mult.

Ca de obicei, greutăţile cele mai importante erau încă în faţă, deşi romanul *Anul 1805* s-a integrat aproape fără schimbări ca parte în romanul *Război şi pace*.

În revista *Russkii vestnik*, în 1866, se tipărise cea de-a doua parte a romanului *Anul 1805*. Romanul *Război şi pace* se zămislea şi în mai 1866 era gata prima redactare în ciornă. În această variantă, Pierre se căsătorea cu Natasa, Andrei Bolkonski şi Petia Rostov rămîneau în viaţă, Hélène Kuraghina murea.

Numai biruind greutăţile poţi realiza o operă de artă autentică. Lev Nikolaevici a renunţat la construcţia vechiului roman, l-a reluat, scria iarăşi şi iarăşi, scria mereu, schimbînd variantă după variantă ; aşeza subiectul romanesc în sisteme noi de relaţii ; pentru dezlegarea istoriei vechile relaţii şi şabloane romaneşti, ca de pildă întîlnirile întîmplătoare, coincidenţele, sfătuitorii cei buni, morţile la momentul oportun şi învierea eroilor principali se arătau a fi ineficiente.

Lev Nikolaevici ba scria, cu scrisul său mare şi indescifrabil, variantă după variantă, ba dicta, grăbindu-se, dar fără să se emoţioneze, ba spunea „taie" şi se entuziasma cînd modifica vechea structură, introducînd un nou element al cunoaşterii.

Comentariul evenimentelor militare ba apărea ca aparţinînd eroilor, ba se concentra în fragmente aparte, în capitole speciale de teorie militară, ba dispărea cu desăvîr-

şire ca în ediţia din 1873. Tot timpul, neîncetat, Tolstoi perfecţiona procedeele de zugrăvire a generalului prin amănunte, prin particular.

De aceea pentru Tolstoi avea mare importanţă autenticitatea locală a detaliului.

Mai tîrziu Turgheniev, criticîndu-l pe Tolstoi într-o scrisoare adresată lui P. Annenkov din Baden-Baden la 2 februarie 1866, spunea „...Tolstoi îl uimeşte pe cititor cu vîrful cizmei lui Aleksandr, cu rîsul lui Speranski, îl face să creadă că ştie toate acestea de vreme ce a ajuns la asemenea mărunţişuri, cînd colo el nu ştie decît aceste mărunţişuri".

În realitate Tolstoi ştia foarte multe despre războiul din 1812. Trecuseră numai cincizeci de ani de la marile bătălii; avusese prilejul să se întîlnească adesea cu oameni care participaseră nemijlocit la lupte şi la întreaga campanie, în afară de aceasta cunoştea întreaga literatură oficială şi memoralistică, rusă şi franceză, precum şi multe cărţi mărunte care păstraseră notate exact şi direct pe urmele evenimentelor, acele amănunte care-i uimiseră pe contemporani. De exemplu, Tolstoi s-a folosit de cartea *Amintirile unui martor ocular, despre invazia francezilor la Moscova în 1812 cu tabloul incendiului Moscovei.* Cartea, publicată fără semnătură, fusese scrisă de A. Riazanţev. Lev Nikolaevici a împrumutat o serie de mici amănunte jefuirea unei familii, smulgerea cerceilor din urechile femeilor, salvarea unui copil din incendiu şi nu atît amintirea acestor întîmplări în sine, cît mai ales trăsăturile lor caracteristice. Tolstoi recurgea la metonimie lua o parte dintr-un întreg, pentru ca cititorul, dînd crezare acestei părţi să vadă întregul ca ceva real. Maniera sa de a scrie repeta modul de a vedea al omului, care sesizează mai întîi o parte şi apoi întregul.

Lăudînd basmul lui Andersen *Regele gol,* el nota în jurnal că menirea artei e de a demonstra că regele e gol. Pentru a dezvălui trăsăturile caracteristice ale războiului din 1812, caracterul lui spontan şi popular, măreţia eroismului popular, pentru a renunţa la convenţional, Tolstoi trebuia să vadă cîmpul de la Borodino în realitate, în lucrurile cele mai mărunte.

II

Se părea că sosise timpul să înceapă diligenţele pentru tipărirea cărţii.

În vederea acestui lucru Lev Nikolaevici a plecat în 1867 la Moscova. Călătoria mai ávea drept scop şi vizitarea cîmpului de luptă de la Borodino.

Avea nevoie de un tovarăş de drum pentru Borodino şi, cum toţi erau ocupaţi, a plecat cu Stepan Andreevici Bers, fratele în vîrstă de 12 ani al Sofiei Andreevna, pe care, bineînţeles, în vremea aceea îl chema Stiopa.

Au parcurs o sută de verste într-o zi şi o noapte. La Borodino au tras la mănăstirea Mîntuitorului, construită de văduva generalului Tucikov pe locul morţii acestuia. La mănăstire aveau o egumenă cunoscută.

Timp de două zile a cutreierat Lev Nikolaevici cîmpul pe care cu o jumătate de secol înainte luptaseră faţă în faţă mai bine de două sute de mii de oameni şi pe care căzuseră o sută de mii de luptători din ambele părţi. Totul se schimbase izbele încetaseră să mai fie capcane, gardurile nu mai erau bariere pentru cavalerie şi adăpost pentru infanterie, cîmpul era din nou semănat cu secară, vechile morminte dispăruseră, pămîntul se nivelase, fusese arat.

Timp de două zile a căutat martori oculari ai luptei ; a aflat că un soldat bătrîn, paznicul unuia din monumen-

tele de pe cîmpul de la Borodino murise de curînd. Între timp, Stiopa se juca la mănăstire cu cîinele rămas de la bătrînul soldat.

Lev Nikolaevici cunoştea locurile din cărţi, îşi lua totuşi notiţe ; primele însemnări au fost scrise de Stiopa pe o hîrtie mare. Stiopa nota „Kutuzov a sosit pentru a trece în revistă armata. A făcut trecerea în revistă la Ţarevo-Zaimşce, apoi a plecat la Stariţa şi Zubţov". Mai notase că la 23 septembrie, cu 50 de ani în urmă, fusese timp frumos, că „Gorki este o înălţime". Sînt opt însemnări de acestea, fragmentare.

Apoi începe să noteze Lev Nikolaevici însuşi ; însemnările se referă la portretele oamenilor, la amănunte.

Iată o însemnare „Konovniţîn este într-o manta legată cu un fular în loc de brîu, cu căciulă". „Bărbia lui Kutuzov." Apoi o nouă însemnare : „Se vede în depărtare la distanţă de 25 de verste. Umbrele negre ale pădurilor ; ale construcţiilor şi ale kurganelor la răsărit. Soarele răsare la stînga, în spate. Francezii au soarele în faţă".

După multe transformări a apărut în roman o descriere simplă şi convingătoare „Soarele se ivise aprins şi razele lui piezişe băteau drept în faţa lui Napoleon, care-şi pusese mîinile, streaşină la ochi şi se uita spre avanposturi. Fumul se aşternea în faţa avanposturilor şi se părea cînd că se mişcă fumul, cînd că se mişcă avanposturile".

Lev Nikolaevici cunoştea bine materialul istoric, avea acasă copii după portretele din galeria Palatului de iarnă, dedicată anului 1812. Mai avea cărţile lui Mihailovski-Danilevski, precum şi *Însemnările de campanie ale unui artilerist,* apărute anonim, scrise de Ilia Radojiţki, care lucrase mai tîrziu la uzina de armament din Tula.

Radojiţki era un ofiţer de artilerie curajos şi inteligent, modest ca şi Tuşin, eroul din *Război şi pace,* şi un om care ştia să scrie. Iată fragmente din tabloul luptei de la Bo-

rodino descris de el „Rîul Kolocia trecea prin fața liniei de bătaie ; ieșea din stînga, din pădure și făcînd un cot pe lîngă flancul drept, se vărsa în rîul Moscova ; malul lui drept deținut de noi era destul de abrupt și domina malul stîng ; drumul cel mare de la Smolensk spre Moscova traversa rîul Kolocia prin satul Borodino, aproape de centrul pozițiilor. Kurganul înalt de pe malul nostru părea într-adins destinat comandantului de armată pentru a supraveghea tot spațiul cîmpului de bătaie. De aici lanțul de coline se întindea spre flancul stîng, cotind pînă la pădurea cea mare, care acoperea tot flancul și spatele frontului nostru. În tot acest spațiu de la pădure pînă la vărsarea rîului Kolocia, pe o distanță de aproape șapte verste erau așezate, în trei linii, armatele rusești cu rezerve. De-a lungul întregului front pe înălțimi, s-au săpat tranșee pentru a acoperi artileria ; au fost săpate de față cu noi zi și noapte de către luptătorii din detașamentele de partizani"

Descrierea lui Radojițki este exactă și Lev Nikolaevici a pornit poate de la ea, cînd a descris lupta de la Borodino, lăudînd ipoteza, împărtășită de mulți militari de autoritate, precum că Napoleon a trecut pe neașteptate încă la 24 septembrie 1812 rîul Kolocia și a cucerit flancul nostru stîng, reduta Șevardinski, dar slăbindu-i forțele din cauza loviturilor noastre nu a mai atacat pe 25, iar pe 26 a avut loc bătălia pe pozițiile pregătite în grabă de ruși.

Astfel, datorită inițiativei lui Napoleon bătălia și-a schimbat mersul, toate planurile de dislocare a armatelor au fost date peste cap. De aceea Tolstoi a înfățișat în textul romanului planul bătăliei așa cum l-a conceput el.

Bătălia se contura în fața ochilor lui Tolstoi ; el își schimba hotărîrile inițiale, dădea o nouă desfășurare tabloului, îl introducea pe Pierre care nu înțelegea cursul luptei. Revenind la Moscova, Tolstoi scria : „Sînt foarte mulțumit de călătoria mea și chiar de felul cum am su-

portat-o, deşi nu am prea dormit şi nici mîncare ca lumea n-am avut. Numai să-mi dea Dumnezeu sănătate şi linişte şi am să descriu bătălia de la Borodino cum n-a mai făcut-o nimeni pînă acum".

Gogol spunea „Pot fi numiţi oameni înaintaţi numai aceia care văd tot ceea ce văd şi ceilalţi (toţi ceilalţi, nu numai unii) şi, bazîndu-se pe totalitatea celor văzute, văd tot ceea ce ceilalţi nu văd..."

Generalul Dragomirov a fost de acord cu explicaţia dată de Tolstoi bătăliei de la Borodino, deşi pînă nu citise romanul nu văzuse ceea ce sesizase scriitorul. Lucrul cel mai important în soluţia lui Tolstoi nu este problema dislocării fronturilor, a armatei franceze şi ruse ; lucrul principal se referă la interpretarea luptelor, la relevarea cauzelor, a evenimentelor istorice, a importanţei pe care o are conştiinţa poporului în război ; aceste probleme Tolstoi le rezolva analizînd psihologia soldaţilor, psihologia lui Kutuzov, a comandanţilor de armată germani, a lui Pierre, a lui Andrei Bolkonski şi a doctorului, extenuat de numărul prea mare de operaţii.

Două zile a hoinărit Lev Nikolaevici, căutînd să facă să reînvie trecutul. La întoarcere a găsit o troică mare şi un surugiu voinic, înalt, care a gonit din răsputeri.

Văzînd că Stiopa este înspăimîntat de viteză, Lev Nikolaevici l-a întrebat ce ar vrea să facă el în viaţă.

Stiopa a răspuns „Îmi pare foarte rău că nu sînt fiul dvs. Lev Nikolaevici"

Lev Nikolaevici nu s-a mirat de răspuns, se ştia iubit de copii. Privind umbrele ce zburau în stînga drumului i-a spus băiatului

„Iar eu, Stiopa, aş vrea să fiu înţeles de ceilalţi oameni. Istoricii dau descrieri inexacte şi superficiale, dar pentru a înţelege, trebuie să ghiceşti structura internă a vieţii".

ELEVII ŞCOLII DE LA IASNAIA POLIANA, PLATON KARATAEV ŞI NIKOLAI ROSTOV

În 1862 Lev Nikolaevici se ocupa de pedagogie şi se convingea tot mai mult de justeţea ideii lui Rousseau după care în copil sălăşluiesc elementele omului desăvîrşit, nealterat.

Visînd la idealul de om liber, Tolstoi îl afla în copiii de ţărani, al căror suflet nu fusese încă mutilat de violenţe. Lumea ţăranilor îi apărea ca o unire de forţe vii, ce se dezvoltă liber, fără să-şi altereze forma iniţială.

Pe atunci Tolstoi considera căzăcimea drept exemplu ideal de viaţă rurală. În această problemă el venea în contradicţie cu sine însuşi, pentru că era moşier, vroia să fie un moşier bun, iar cazacii nu aveau moşieri. Tolstoi vroia să vadă în Eroşka un exemplu de om care se dezvoltase liber, dar universul lui Eroşka nu mai exista, cazacii din jurul lui se deosebeau de el. Ei se judecă, îşi contestă unii altora livezile ; s-a zis cu căzăcimea. S-a dus viaţa ţărănească patriarhală, s-a dus demult.

Tolstoi socotea că „idealul nu se află înainte, ci în urmă".

Platon Karataev ţine de acest ideal.

Figura lui Platon Karataev a apărut în faza finală de elaborare a operei ; iniţial, în planul romanului nu exista nici Karataev, nici un alt personaj pe care să-l presupunem că ar fi putut deveni Karataev. În prizonierat Pierre este singur ; el se ocupă de copilul salvat din incendiu.

Karataev este introdus în roman printr-o descriere nu prea amplă, dar densă, ocupînd două capitole în episoadele legate de captivitatea lui Pierre Bezuhov şi iarăşi cîteva capitole în cartea următoare, cînd se descrie retragerea francezilor din Moscova.

Karataev este dintr-o familie de țărani înstăriți, care mai număra și alți bărbați maturi.

Totul la Karataev e bine. S-ar zice că nu vede războiul și nici nu vorbește despre el. În Rusia la începutul secolului al XIX-lea soldatul era rupt de viața țărănească, războaiele îl făceau să umble prin multe țări.

Mulți străini au scris despre soldatul rus în perioada războiului din 1812. Voi cita un fragment „Rusul moare fără frică, chiar în locul în care comandantul i-a ordonat să moară" (Buoginet).

Dacă socotim că Platon Karataev a început serviciul militar la 21 de ani, înseamnă că el este în armată de 30 de ani, în orice caz de peste 25 de ani. Deci și-a început serviciul militar pe la 1780, deci trebuie să fie soldat de pe timpul lui Suvorov, cu o mare experiență militară.

Soldații care au făcut campaniile lui Suvorov erau bine instruiți, plini de inițiativă înțelegeau manevrele pe care trebuiau să le execute.

Dar Platon Karataev nu este la Tolstoi soldat, ci țăran, deși ni se spune că trebuie să aibă peste 50 de ani, dacă ar fi să judecăm după povestirile lui despre campaniile la care a luat parte ca soldat.

Karataev este un țăran prizonier, după cum Pierre este un nobil prizonier.

Prizonieratul îl readuce pe Karataev la viața patriarhală a satului.

El este o picătură de lichid care a căpătat, prin voința lui Tolstoi, forma ei sferică adevărată.

„Nu înțelegea și nu putea înțelege sensul cuvintelor izolate, scoase dintr-o frază. Fiecare cuvînt al lui și fiecare acțiune erau expresia acelei forțe necunoscute de el, care era viața lui. Dar viața lui, așa cum și-o vedea el, n-avea nici un sens ca viață aparte. Ea avea sens doar ca o părticică a întregului, pe care îl simțea necontenit."

Tolstoi spune că Platon Karataev „vorbea fără prea multă plăcere de viața sa de soldat, deși nu se plîngea de ea, și repeta adeseori că el, tot timpul serviciului militar, nu fusese măcar o dată bătut".

Karataev renunțase cu plăcere la tot ceea ce era soldățesc și „se întorsese, fără voia lui, la deprinderile-i vechi de om din popor, de țăran".

„— Soldatul, cum vine-n conced, își și scoate cămașa din nădragi, — spunea el."

În felul de a vorbi al lui Karataev nu se simte tonul cazon.

Tolstoi subliniază „Zicalele de care-i era plină vorbirea nu erau dintre acelea de care spun soldații, necuviincioase și obraznice de cele mai multe ori"

Este greu de crezut că un om care a trăit timp de treizeci de ani în armată, care a făcut parte din regimentele rusești atît de solidare, care a luat parte la campaniile din străinătate, a putut rămîne într-o măsură atît de mare țăran, străin de orice element ostășesc.

Interesant că toate zicătorile folosite de Karataev sînt luate de Tolstoi din cărți.

Livrească este și caracterizarea acestor zicători.

„Cea mai însemnată particularitate a vorbirii lui era spontaneitatea și cursivitatea. Niciodată, se vedea bine, nu se gîndea la ceea ce spunea sau se pregătea să spună și, de aceea, repeziciunea și intonațiile sale juste aveau o deosebită și irezistibilă putere de convingere."

Karataev face totul „nu din cale afară de bine, dar nici prost".

El știe să cînte, dar „nu așa cum cîntă cîntăreții, care știu că-i ascultă cineva".

De aci un deosebit „iz de simplitate și de adevăr".

În epoca în care lucra la romanul *Război și pace* Tolstoi se ocupa de folclor, de baladele rusești, studia zicătorile ;

în bibliotecă avea cărțile lui Buslaev, un cercetător profund, dar tendențios, care exagera elementul retrograd în folclor.

În *Însemnări istorice* Buslaev scria „În perioada epică nimeni nu era creator unic al mitului, al povestirilor, al cîntecelor. Inspirația poetică aparținea tuturor și fiecăruia".

Într-un alt loc, Buslaev spune în același articol „Totul decurgea după cum fusese orînduit, din vremi străvechi... Chiar mișcările momentane ale inimii, bucuria și durerea, se exprimau mai puțin printr-o izbucnire personală a pasiunii, recurgîndu-se la modalități obișnuite de comunicare a simțămintelor, la nuntă prin cîntece de nuntă, la înmormîntări prin bocete, în forme constituite o dată pentru totdeauna în trecutul îndepărtat și repetîndu-se mereu, aproape fără schimbări. Individul nu află ieșire din acest cerc închis".

Buslaev mai adaugă „Întregul domeniu de gîndire al strămoșilor noștri se limita la limbă. Limba nu era numai o expresie exterioară, ci o parte intrinsecă a acelei activități morale organice aparținînd unui popor întreg, la care, participînd, indivizii nu se evidențiază din ansamblul masei populare".

Cercetătorul exagerează și idealizează elementul colectiv de care vorbește și Tolstoi, asemănîndu-l cu viața „de roi" a albinelor.

Folclorul își are însă evoluția sa proprie, pe care mai tîrziu a relevat-o V.I. Lenin, spunînd că în creația populară își află expresia năzuințele și idealurile poporului; folclorul este, deci, nu numai o creație a istoriei, ci și o presimțire a viitorului.

Urmînd cursul povestirii, Lev Nikolaevici a ajuns la descrierea vieții lui Pierre, făcut și el prizonier.

În prizonierat Pierre se schimbă, el devine mai simplu, uită de familie și de avere, îl cunoaște pe Platon Karataev.

Tolstoi apelează la forma visului pentru a reda procesul de cunoaștere prin care trece eroul.

Realitatea intră în vis. Realitatea dezleagă în felul ei visul. Această dezlegare este crudă.

Evenimentele reale se împletesc cu visele. Pierre își zice: „...viața este totul. Viața este Dumnezeu. Totul se deplasează și se mișcă și această mișcare este Dumnezeu. Și atît timp cît există viață, există și desfătările conștiinței de dumnezeire. A iubi viața înseamnă a iubi pe Dumnezeu. Mai greu și mai fericit lucru din toate este să iubești această viață, chiar cînd te chinuiești și chiar dacă te chinuiești pe nedrept".

„«Karataev !» — își aduse aminte Pierre.

Și, deodată parcă, îi apăru aievea în față un bătrînel blînd, de mult uitat, fostul lui profesor de geografie din Elveția. «Stai puțin !» zise moșneagul. Și-i arătă lui Pierre un glob. Globul acesta era o sferă vie, mișcătoare, fără dimensiuni. Toată suprafața globului era alcătuită din stropi îngrămădiți unul într-altul. Și picăturile acestea erau toate în continuă mișcare și deplasare : cînd se contopeau cîteva într-un singur strop, cînd dintr-un strop se făceau mai multe. Fiecare strop năzuia să se întindă, să cîștige cît mai mare suprafață, dar celelalte, tinzînd spre același lucru, îl împingeau, adeseori îl nimiceau, sau, cîteodată, se uneau cu el.

— Iată, asta-i viața ! — spunea bătrînul profesor".

Acesta este visul. Karataev s-a împrăștiat și a dispărut.

— Vous avez compris, mon enfant, — spuse profesorul.

— Vous avez compris, sacré nom, — strigă o voce.

Visul spunea „Înțelegi, copile ?"

Realitatea spune : „Înțelegi, blestematule ?"

Aflăm că Platon Karataev a fost împușcat, iar cățelușul lui a trecut în stăpînirea lui Pierre Bezuhov.

Trezirea e crudă, deşi Tolstoi acceptă această aducere la realitate şi dispariţia lui Platon Karataev.

În roman mai există un ţăran, partizanul Tihon Şcerbaţîi, care ucide un moşier, pentru ca apoi să devină erou chiar şi din punctul de vedere al lui Vasili Denisov. Tihon Şcerbatîi este în intenţiile sale un adept al lui Pugaciov ; rolul său în roman este secundar.

Platon Karataev este acceptat în întregime de Tolstoi, în schimb Pierre devine la sfîrşitul romanului decembrist. Eliberarea pe care Pierre a aflat-o în mod paradoxal datorită prizonieratului, eliberarea de avere, de soţia pe care n-o iubea, de sentimentul de culpabilitate, această eliberare a luat sfîrşit, dar în noua familie pe care o întemeiază, Pierre devine decembrist. Cu aceasta Platon Karataev nu ar fi fost de acord.

Nikolai Rostov sosise la timp în satul Bogucearovo, unde se răsculaseră mujicii l-a lovit pe „instigator" şi i-a adus pe toţi la ascultare. În felul acesta a devenit erou şi eliberator al Mariei Bolkonskaia.

Acum Pierre se înfruntă cu Nikolai Rostov, care-l ascultă nemulţumit. Pierre povesteşte despre crearea societăţii secrete :

„— Asociaţia noastră poate chiar să înceteze de a mai fi conspirativă, în cazul în care guvernul o va admite. Ea nu numai că nu este ostilă guvernului, dar este chiar o grupare de adevăraţi conservatori, o grupare de gentilomi, în adevăratul înţeles al cuvîntului. Tot ce vrem noi e doar să nu vină cumva vreun nou Pugaciov să ne taie, mie şi ţie, copiii şi să nu ne trimită Arakceev în lagăr ; iată pentru ce lucrăm noi mînă în mînă. Unicul nostru scop este binele comun şi siguranţa obştească.

— Prea bine, — replică Nikolai Rostov — numai că o asociaţie secretă este, în consecinţă, ostilă şi dăunătoare şi nu poate da naştere la nimic bun.

— Pentru ce ? Dar Tugendbund-ul, care a salvat Europa (pe atunci n-avea încă nimeni curajul să creadă că Rusia salvase Europa), a dat oare naştere la ceva dăunător ? Tugendbund-ul era o alianţă a virtuţii, a iubirii şi a ajutorului reciproc ; a fost acţiunea pornită din cuvintele propovăduite de Christos, pe cruce..."

Intervine Denisov

„— Lasă-mă, frate, cu Tugendbund-ul ; o fi el bun pentru cîrnăţarii ăia, dar mie nu-mi intră în cap aşa ceva şi nu pot să-i spun pe nume... Totul merge alandala şi-i murdărie peste tot, sînt de acord, dar Tugendbund-ul nu-mi intră în cap şi pace. Nu eşti mulţumit ?... Propune un bunt ! Ar fi altceva ! Pentru asta, je suis votre homme !"

Nikolai nu împărtăşeşte zîmbetul lui Pierre şi rîsul Natašei cu care aceştia întîmpină cuvintele lui Denisov. Nikolai spune „...iar mie dacă Arakceev mi-ar da acum ordin să trec peste voi cu un escadron şi să vă tai cu săbiile n-aş sta nici o clipă la îndoială şi aş trece peste voi. Şi acum, n-ai decît să mă judeci cum vrei"

Convorbirea este ascultată de fiul lui Andrei Bolkonski, care apoi în vis realizează tabloul răscoalei decembriştilor aşa cum o înţelege Tolstoi.

„Se visase pe el şi pe Pierre purtînd în cap căşti, din acelea desenate în ediţia din Plutarh pe care o avea. Mergeau, el şi cu unchiul Pierre, în fruntea unei oştiri imense, şi oştirea asta era formată din nişte linii albe piezişe, ce umpleau văzduhul ca aţele de păianjen cînd zboară toamna în vînt ca funigeii denumiţi de Dessailles le fil de la Vierge. În faţa lor, tot din acelaşi ţesut aerian, doar ceva mai dens, era gloria. Ei doi, el cu Pierre, se apropiau din ce în ce mai mult de ea, uşori şi plini de bucurie. Deodată însă, firele de care erau duşi începură să slăbească şi să se

încîlcească ; înaintau cu greu. Şi unchiul Nikolai Ilici le apăru în faţă, cu înfăţişarea severă, ameninţătoare.

— Voi aţi făcut asta ? — întreabă el arătînd frînturile de pene şi de ceară roşie. V-am iubit, dar Arakceev mi-a dat ordin şi-l voi ucide pe cel dintîi care mai face un pas înainte".

Nikolenka îngrozit vede moartea lui Pierre care este în acelaşi timp şi prinţul Andrei. El simte „cum se topeşte de dragoste ; se simţea fără putere, fără oase, fluid. Tatăl său îl mîngîia şi-l compătimea. Dar unchiul Nikolai Ilici se apropia din ce în ce. Pe Nikolenka îl cuprinse groaza şi se trezi".

Nikolenka se trezeşte cu cuvinte de dragoste pentru tatăl său şi pentru Pierre. El spune

„— Da, voi face lucruri de care chiar şi *el* ar putea să fie mîndru !..."

Romanul se termină cu făgăduiala adolescentului de a lupta.

Începînd prin a descrie întoarcerea unui decembrist din surghiun, Tolstoi a realizat o operă măreaţă, pe care a încheiat-o cu legămîntul unui tînăr care era de o seamă cu Herzen.

În timpul cît a lucrat la roman Tolstoi nu a mai făcut însemnări zilnice. Epopeea ţine locul jurnalului.

SORA SOFIEI ANDREEVNA

Fiicele doctorului Andrei Bers au fost descrise nu o dată.

Elisaveta Bers era socotită puţin plicticoasă, deşi o fată instruită. Mai tîrziu, a scris şi a tipărit lucrări pentru popor şi un studiu despre cursul rublei ruseşti. Sonia şi

Tania erau bune prietene și semănau una cu alta, amîndouă talentate, cochete, dar lipsite de poezie. Despre Sonia Bers, viitoarea sa soție, Tolstoi scria la 8 septembrie 1862 „Nu are nimic din ceea ce a fost totdeauna, în alte cazuri, important pentru mine, adică poezie și farmec ; cu toate acestea mă atrage și nu mă pot stăpîni".

Sonia era cochetă și drăguță. Tatiana era tînără, avea o fire plină de viață și mișcare, înțelegătoare cu alții, încrezătoare în ea însăși, extrovertită, îi plăcea să citească mult. Pe lîngă aceasta era talentată, foarte muzicală și avea o voce minunată de contralto.

Îi cunoaștem viața intimă din propriile-i memorii, scrise la bătrînețe, în care a apelat din plin la surse literare.

În cartea ei *Viața mea acasă și la Iasnaia Poliana*, Tatiana Andreevna nu se folosește numai de amintirile Sofiei Andreevna, ci purcede și la comentariul unora dintre scrierile lui Lev Tolstoi. Observațiile pe care le face asupra vieții, caracterizările pe care le dă, se dovedeau uneori a fi simple citate.

Tatianei Bers îi făceau curte Kovalevski și Anatoli Șostak. După propriile ei mărturisiri, se sărutase cu Șostak în pădure și-și rostiseră cuvinte asemănătoare celor spuse de Anatoli Kuraghin Natașei Rostova.

Dar fiindcă în pădure nu fusese nimeni în afară de ei Tolstoi nu avusese cum să afle aceste cuvinte. E mai lesne de presupus că Tatiana Andreevna le citise în *Război și pace*, romanul fiindu-i cunoscut în multe variante. Tolstoi îi dictase nu o dată pasaje întregi.

În amintirile Tatianei Bers și ale Sofiei Andreevna un loc important îl ocupă relațiile dintre Tatiana și Serghei Nikolaevici, fratele mai mare al lui Lev Nikolaevici.

Serghei Nikolaevici a trăit aproape tot timpul la moșie ; era pasionat de vînătoare, ducea o viață demodată,

respecta deprinderile vechii nobilimi. Era un frate devotat, avea talentul să rezolve conflictele pe cale amicală, prin discuţii personale, iar pe Lev Nicolaevici l-a scos de multe ori, în tinereţe, din încurcături băneşti.

Tatiana îl cunoştea de mult pe Serghei Nikolaevici, îi era doar rudă. Între ei era o diferenţă de cel puţin douăzeci de ani şi la început el o trata ca pe o fetiţă.

Serghei Nikolaevici era un bărbat frumos, o fire reţinută şi independentă. Tatianei Andreevna îi plăcea. Am impresia că el nu era tentat de perspectiva unei iubiri ; istoriile pe care le ştim din scrisori sînt pline de poezie, dar pot fi interpretate ca atitudini ale unui om bătrîn faţă de o fată tînără, sora soţiei fratelui său.

De cincisprezece ani Serghei Nikolaevici trăia cu ţiganca Maria Şişkina pe care o răscumpărase pe cînd era foarte tînără din şatră. Avea cu ea copii, dar nu se căsătorise oficial.

Altădată Lev Nikolaevici socotise că fratele lui nu trebuia să se lege definitiv şi spusese pe jumătate în glumă că Serghei ar trebui să se însoare cu fata unui general. Viaţa de familie a lui Serghei Nikolaevici nu era pentru nimeni un secret, dat fiind că Lev Nikolaevici îl vizita adesea la el acasă.

Şi iată că a început o lungă istorie de amor. Totul a pornit, cred, de la cochetăriile tinerei fete. Probabil că Serghei Nikolaevici i-a spus nu o dată Tatianei cuvinte gingaşe.

Cuvîntul „dragoste" a fost probabil smuls de pe buzele acestui om sever şi lipsit de uzajul cochetăriei.

Tatiana Andreevna era foarte insistentă.

Tolstoi scria la 1 ianuarie 1864 „Cum privesc eu viitorul vostru ? Vrei să o ştii ? Să-ţi spun. Serioja a promis să vină la noi după două zile şi nu a venit nici pînă acum.

Am aflat că naşte Maşa, dar încă înainte de aceste veşti am fost neliniştit".

Tolstoi duce muncă de lămurire cu cumnata sa „În suflet, *în faţa lui Dumnezeu, îţi spun,* dorinţa mea este *da.* Dar mi-e frică să nu fie *nu*".

Întîlnirile continuau. Tania îl însoţea la vînătoare pe Lev Nikolaevici, iar acesta se ducea adesea cu fratele său, la moşia Pirogovo, unde era un loc cu vînat bun.

Iată ce notează Tolstoi la 9 august 1864 despre ziua de duminică petrecută la Pirogovo : „Am mers pe drumul cel vechi. La patru verste distanţă am intrat în băltoacă şi am lăsat să-mi scape o becaţă. După aceea, lîngă Pirogovo, lîngă cătunul Ikonski am ucis o dropie şi o becaţă. Tania şi o grămadă de băieţandri din sat au fost de faţă şi au chiuit"

Au înnoptat la Pirogovo. A doua zi, Lev Nikolaevici notează „Între Serioja şi Tania a fost ceva. O văd după diferite semne şi mi-e foarte neplăcut. Nu va aduce nimic decît durere, pentru toţi numai durere. În nici un caz nu va ieşi nimic bun".

Întîlnirile continuau în grădina de la Iasnaia Poliana. În salon Tatiana cînta romanţele lui Fet.

Lev Nikolaevici asculta şi era neliniştit.

Tînără, frumoasă, amazoană desăvîrşită, Tatiana Andreevna îi plăcea lui Serghei Nikolaevici, îl îmbăta cu vinul farmecului său tineresc. Pînă atunci unica lui ocupaţie fusese vînătoarea. Din coastele lupilor împuşcaţi făcuse gărduleţe la straturile de flori ale moşiei sale ajunse în paragină. Cîndva îi plăcuseră cîntecele ţigăneşti, acum nu-i mai plăceau.

Tatiana Andreevna se interesa în dreapta şi în stînga dacă cineva se poate însura cu sora soţiei fratelui său. După legile bisericii, lucrul era interzis ; se îngăduia numai căsătoria concomitentă a ambelor perechi, dat fiind că în

acest fel, pînă la oficierea căsătoriei, ei nu erau rude. Se putea însă găsi un preot să fie convins să-i căsătorească fără să întrebe prea multe şi o căsătorie celebrată în acest fel nu era desfăcută.

Toate păreau să vorbească despre nuntă cînd, pe neaşteptate, în aprilie 1864, Serghei Nikolaevici a încetat să mai vină la Iasnaia Poliana.

Lev Nikolaevici scrisese înainte Tatianei Andreevna un fel de scrisoare avertisment. Dintr-o altă scrisoare datată spre sfîrşitul lui ianuarie şi adresată surorii sale, Maria Nikolaevna, vedem că după părerea lui nu este cazul să se conteze pe o căsătorie, căci Serghei Nikolaevici îşi iubea soţia şi copiii. Totuşi Serghei Nikolaevici continua să fie peţit.

În aceeaşi scrisoare, Lev Nikolaevici îi comunica surorii sale că Serioja este gata să vină s-o vadă în străinătate, probabil pentru a scăpa din situaţia încurcată. Tolstoi scrie despre fratele său „El şi Tania s-au îndrăgostit unul de altul şi după cum se pare foarte serios"

La sfîrşitul scrisorii anunţă în ce-l priveşte „Scriu un roman despre anul 1812"

Lev Nikolaevici era convins că viaţa de familie trebuie să fie simplă, că soţii trebuie să fie legaţi prin credinţă, să aibă aceleaşi păreri, că soţia trebuie să fie dintr-un cerc social potrivit, iar în jurul lui totul era atît de încurcat. Tolstoi vroia să-l despartă pe fratele său de soţia cu care nu era cununat, trimitea bani surorii din partea soţului de care ea divorţase, ştia că Maria Nikolaevna are un alt soţ şi, pe neaşteptate, în februarie, îi scria „Să-ţi dea Dumnezeu cea mai mare fericire care ne poate fi dată nu de condiţiile exterioare, ci de condiţiile interioare, de starea sufletească dragoste, severitate faţă de tine însuţi şi cinste în viaţă"

Lev Nikolaevici este cinstit şi-şi verifică cinstea de o sută de ori în roman, reconsiderînd mereu relaţiile dintre oameni. În acelaşi timp el scrie surorii sale despre fratele lor : „Ţi-am scris despre secretul lui (te rog să nu-i spui nimic în scrisorile tale). Se teme că se va afla la el acasă". Şi continuă : „El o iubeşte pe Maşa, simte că are obligaţii faţă de ea şi de copii, îi iubeşte şi este iubit de ei". În acelaşi timp Tolstoi îi cere lui Serghei să se însoare cu Tania, pentru că de douăsprezece zile este considerat logodnicul ei.

Tatiana Bers nu se devotase unei iubiri unice.

O plăcea frumosul ei văr, Aleksandr Mihailovici Kuzminski ; ei îi plăceau mulţi dintre cunoscuţii lui Lev Nikolaevici, îi plăcea chiar Lev Nikolaevici însuşi, ca un prieten mai mare ; Serghei Nikolaevici fusese ales ca soţ cu sinceritatea rătăcirii.

La 9 iunie Sofia Andreevna notează : „Acum două zile totul s-a hotărît între Tania şi Serioja. Se vor căsători. E o plăcere să-i priveşti ; eu una mă bucur de fericirea Taniei mai mult decît mă bucurasem odinioară de a mea. Se plimbau pe alei, prin grădină, iar eu aveam rol de protectoare, ceea ce mă înveselea, dar simţeam şi un fel de ciudă. Serioja mi-a devenit simpatic din pricina Taniei, de altfel totul este minunat. Nunta va avea loc peste douăzeci de zile sau mai tîrziu".

Dar a venit vestea că Maşa Şişkina naşte. Serghei Nikolaevici a plecat acasă şi nu s-a mai întors. A trimis doar o scrisoare în care spunea că nu se va mai însura cu Tatiana.

Sofia Andreevna notează în jurnal :

„Nu s-a făcut nimic. Serioja a minţit-o pe Tania. S-a purtat ca cel mai josnic om..." Mai departe, din nou însemnări : „Ea îl iubea foarte mult, iar el o minţea că o iubeşte... erau de douăsprezece zile logodiţi, se sărutau, el

căuta s-o convingă de dragostea lui, spunea tot felul de banalităţi, făcea planuri. Din toate punctele de vedere un ticălos. Voi spune tuturor acest lucru, să-l ştie şi copiii mei, să nu facă la fel".

Au început să se nască bîrfele se zvonea că mamaţigancă ar fi avut intenţia să se plîngă arhiereului că nunta ar fi ilegală.

Tania i-a scris lui Serghei Nikolaevici o scrisoare înduioşătoare de refuz. Copia a fost trimisă părinţilor.

Nu se poate descrie durerea familiei Bers după ce au primit la Kremlin scrisoarea Tatianei în care aceasta scria despre refuzul ei.

Serghei Nikolaevici a renunţat definitiv la însurătoare. La 25 iunie 1864 Lev Nikolaevici îi scrie fratelui său

„Nu pot să nu-ţi împărtăşesc măcar o părticică din iadul în care trăieşte, datorită ţie, nu numai Tania, dar întreaga familie, inclusiv eu".

Tînăra s-a îmbolnăvit şi au trimis-o în străinătate. Într-un timp cei din jurul ei aveau intenţia s-o căsătorească cu Diakov, un om bogat, rămas de curînd văduv după aceea Tatiana s-a măritat cu vărul ei, Kuzminski.

Pe cînd se pregătea nunta a avut loc un eveniment care li s-a părut celor din familia Bers cu totul înduioşător.

„Sora mea a devenit logodnica lui A.M.Kuzminski pe care-l iubea din copilărie, dar cum era vărul ei primar, trebuia găsit un preot să-i cunune.

Independent de aceasta, Serghei Nikolaevici a hotărît tot atunci să se însoare oficial cu Maria Mihailovna şi s-a dus şi el la preot să hotărască ziua nunţii. La 4—5 verste distanţă de oraşul Tula, pe un drum de ţară, îngust şi singuratic, puţin bătut, se întîlnesc două trăsuri. Într-una din ele erau sora mea Tania cu logodnicul ei, Saşa Kuzminski, în cealaltă, Serghei Nikolaevici. Recunoscîndu-se, s-au mirat foarte mult şi au fost emoţionaţi, după cum

mi-au povestit mai tîrziu amîndoi. S-au salutat în tăcere şi în tăcere şi-au continuat drumul.

Era un rămas bun între doi oameni care se iubiseră foarte mult. Soarta le jucase un renghi, aranjînd această întîlnire neobişnuită, neaşteptată, de o clipă, în condiţiile cele mai neverosimile, ca într-un adevărat roman."

Relaţiile între Sofia Andreevna şi Lev Nikolaevici erau bune în această perioadă : ea îşi ajuta soţul, începuse parcă să-l înţeleagă, îi plăcea *Război şi pace,* e drept, îi plăcea versiunea simplificată, fără scenele de război.

Lev Nikolaevici s-a certat cu fratele său şi i-a scris cîteva scrisori tăioase. Apoi s-au împăcat. Relaţiile de familie s-au stricat totuşi. Lev Nikolaevici a rămas supărat.

CERTURI, RECUNOAŞTEREA MERITELOR, CUMPĂRĂTURI ŞI GROAZA DE LA ARZAMAS

Romanul *Război şi pace* a avut un mare succes de public, deşi critica nu l-a apreciat decît mai tîrziu.

Romanul nu satisfăcea gusturile criticii contemporane, pentru că Tolstoi pusese în el noi probleme, urmărise să realizeze o nouă structură, să exprime un nou punct de vedere.

Iar critica judeca un fenomen literar nou după criterii învechite. Iată cîteva citate din articolele apărute în anii 1868—1870

„...Slăbiciunea principală a romanului scris de contele L.N. Tolstoi constă în aceea că în mod intenţionat sau neintenţionat el a uitat de principiile elementare ale artei şi a încălcat graniţele posibilului în creaţia poetică. El nu s-a mulţumit numai să se străduiască să biruie şi să-şi su-

pună istoria, dar, fericit de victoria obținută, a introdus în opera sa adevărate tratate teoretice, adică elemente inadmisibile într-o operă artistică, așezînd lut și cărămidă alături de marmură și bronz".

„...Greșeala contelui Tolstoi constă în faptul că a acordat prea mult loc în cartea sa descrierii evenimentelor istorice reale și caracterizării unor personalități istorice. Aceasta a dus la dezechilibru artistic în planul compoziției, la pierderea unității ansamblului."

Prințul Viazemski polemiza cu Tolstoi în revista *Russkii arhiv*, vorbind și în calitate de participant la războiul din 1812, și în calitate de critic. Argumentele sale nu erau însă originale „Să începem prin a arăta, scria el, că în cartea amintită este greu să-ți dai seama și chiar să ghicești unde se termină istoria și unde începe romanul și invers".

Și înainte de el *Sîn otecestva* în nr. 13 pe 1868 scrie „În general trebuie spus că în acest volum (este vorba de volumul al IV-lea) partea istorică umbrește partea romanescă propriu-zisă, astfel încît acțiunea romanului zugrăvind pasiunile, durerile personajelor practic nu progresează cîtuși de puțin"

În consecință nu e de mirare că unii recenzenți ai ziarului *Golos* (nr. 11 din 1868) și Vladimir Burenin în *Petersburgskie vedomosti* (nr. 24 din 1868) susțineau că opera lui Tolstoi nu este roman.

Asemenea opinii au căpătat circulație mai largă după apariția volumelor al V-lea și al VI-lea, încît părea că nimeni nici nu-și mai punea întrebarea dacă Tolstoi voise să scrie un roman sau nu.

Lev Nikolaevici căuta să îndrume arta pe făgașuri încă nebătătorite. Marile peripluri ale lui Odiseu trecuseră de la o insulă la alta. În vremurile dinaintea lui Columb, corăbiile navigau de-a lungul țărmurilor. Hotărîrea lui Co-

lumb a fost de a părăsi malurile şi de a naviga în largul oceanului.

Stelele şi busola au căpătat o nouă importanţă.

În vechile romane eroii se despărţeau pentru a se întîlni din nou. La Tolstoi unitatea operei nu este asigurată de personaje, ci de unitatea de scop urmărită de autor, care arătînd soarta, cînd a unora, cînd a altora, zugrăvind războaie, incendii, reconstrucţia oraşelor, este preocupat să înţeleagă relaţia dintre destinul individului şi istoria generală a popoarelor, sudînd totul prin concepţia sa despre viaţă.

Ţurgheniev, care în această perioadă scria în altă manieră, nu a acceptat de la început drumul deschis de Tolstoi şi nici de cărţile lui.

În acelaşi timp nu trebuie să credem că aceşti doi scriitori sînt numai contrapuşi unui altuia. *Povestirile din Savastopol* ale lui Tolstoi şi multe alte nuvele ale sale nu ar fi putut fi scrise fără experienţa lui Turgheniev.

Mai tîrziu Turgheniev a ajuns să preţuiască romanul *Război şi pace* şi încă înainte de a se fi împăcat cu fostul său prieten a făcut mult pentru popularizarea operelor lui Tolstoi în Occident.

Romanul era terminat. La Iasnaia Poliana părea să se fi instaurat liniştea. Autorul se mai frămîntă, i se mai pare uneori că nu este pe deplin recunoscut, îl supraapreciază pe Nikolai Strahov, pentru că acesta recunoscuse printre primii importanţa romanului. De fapt, nici Strahov şi nici criticii în genere, ci cititorii au decis soarta şi succesul romanului ; el era citit de toţi, se vorbea peste tot despre el, două ediţii s-au epuizat cu o viteză nemaiîntîlnită la vremea aceea şi peste patru ani, în 1873, a apărut ediţia a treia în multe privinţe revizuită.

Succesul se instaurase la Iasnaia Poliana.

Cînd se dă o bătălie epocală nu se află de îndată cine

a fost învingătorul. Pentru ca apoi să se aştearnă liniştea victoriei.

Tolstoi a devenit mai împăciuitor, mai blînd, a căpătat încredere în sine, a devenit mai independent. S-a împăcat cu fratele său Serghei Nikolaevici şi l-a ajutat să-i înfieze pe cei trei copii ce-i avea cu Maria Sîşkina.

Mai trebuia să se ocupe şi de fetiţele Mariei Nikolaevna care între timp se făcuseră mărişoare. Sora lui Tolstoi era o femeie drăguţă, cam dezordonată, altruistă şi care nu se prea împăca cu Sofia Andreevna. Maria Nikolaevna avea patru copii de la doi soţi diferiţi şi o moşioară. Deocamdată copiii trăiau precum păsările cerului. Tolstoi îşi poreclise nepoatele „Zefirote". Cuvîntul avea ceva aerian, tulburător. Apăruse întîmplător şi nu fusese inventat de Tolstoi. Iată cum apăruse : starea mănăstirii din Tula, naşa Mariei Nikolaevna venind odată la Iasnaia Poliana povestise că în ziare ar fi apărut o ştire după care în America coborîseră în zbor nişte arătări, nici păsări nici oameni, care cîntau şi cărora li s-a spus „Zefirote" „Zefirotele" fuseseră imaginate de prinţul V. Odoevski, scriitor romantic rus, care şi scrisese despre ele la 1 aprilie 1861, în ziarul *Severnaia pcela.*

Tatiana Bers aparţinea şi ea categoriei „Zefirotelor" Lev Nikolaevici şi Sofia Andreevna le iubeau mult. „Zefirotele" au înviorat casa de la Iasnaia Poliana. Lev Nikolaevici a putut să-şi înzestreze fiecare nepoată cu cîte zece mii de ruble pe vremea aceea erau bani foarte mulţi, daţi de un om cu suflet mare.

Pînă la această dată, Lev Nikolaevici putuse doar visa să-şi sporească domeniile. Moşia lui crescuse doar înglobînd părţi din moştenirea rămasă de la fraţii care muriseră. E drept că a cumpărat într-un rînd o fîşie de dumbravă de la stat şi se bucura că acum privighetorile care cîntau nu mai erau ale statului, ci ale lui.

În tinerețe, Tolstoi, pierzînd la cărți, vînduse pădurea și vechiul conac bun de demolat. Venise în sfîrșit timpul să facă achiziții.

Mai tîrziu, în nuvela rămasă neterminată *Însemnările unui nebun,* Lev Nikolaevici a evocat aceste vremuri cu exactitate și fără pic de milă față de sine însuși : „Eram foarte preocupat, cum e și firesc, de sporirea averii noastre, doream să o sporesc cu mijloace cît mai raționale, să fac mai bine decît alții... Voiam să procedez în așa fel, încît venitul moșiei sau valoarea pădurii de pe moșie să acopere prețul de cumpărare și pămîntul să nu mă coste nimic. Căutam un prost, un nepriceput și într-un rînd mi s-a părut că am dat peste naivul căutat. În gubernia Penza era de vînzare o moșie cu pădure multă". Călătoria a avut loc în 1869 și o aflăm atestată într-o scrisoare către Sofia Andreevna.

Scrisoarea începea cu întrebări despre cele întîmplate acasă, căci Lev Nikolaevici avea senzația că se petrecuse o nenorocire. „De două zile sînt chinuit de neliniște. Acum trei zile, noaptea, am rămas la Arzamas și mi s-a întîmplat ceva neobișnuit. Era ora două noaptea, eram foarte obosit, vroiam să dorm, nu mă durea nimic și deodată m-au năpădit dorul, groaza, frica, cum nu mi-a fost dat să mai simt vreodată, ți le voi povesti cînd ne vom vedea ; niciodată însă nu am mai încercat un sentiment atît de chinuitor, nu doresc nimănui să-l încerce."

Starea s-a repetat a doua zi.

Peste mulți ani, Lev Nikolaevici, înțelegîndu-și mai bine starea sufletească, a povestit din nou întîmplarea. Au ajuns în oraș, cînd toată lumea dormea ; clopoțeii răsunau, tropotul cailor aducea ecouri ciudate în mijlocul caselor, iar casele erau mari, albe ; hanul era și el alb și totul părea trist. Lev Nikolaevici a fost găzduit într-o „odăiță pătrată, îngrijit văruită. Îmi aduc aminte că mă chinuia

tocmai forma ei pătrată. O singură fereastră cu perdeluțe roșii. O masă din mesteacăn de Karelia și canapeaua cu capetele îndoite".

Tolstoi nu putea să adoarmă. Simțea că vrea să fugă de cineva și nu-și putea da seama de cine anume „Eram mereu cu mine însumi și chinul meu era propria-mi persoană. Iată-mă, îmi ziceam, eu sînt același. Nici moșia Penza, nici vreo altă moșie nu, putea să adauge sau să scadă ceva din chinul meu. Eu eram cel care mă plictiseam și mă chinuiam pe mine însumi, îmi ajunsesem mie însumi nesuferit".

S-a întrebat pe sine însuși „Ce-mi lipsește ? De ce mă tem ?

— De mine, mi-a răspuns glasul mut al morții. Sînt eu aici. — M-au trecut fiorii".

Și în continuare : „Am găsit un sfeșnic de aramă cu o lumînare în el pe jumătate arsă și am aprins-o. Lumina roșietică a lumînării și proporțiile ei — era ceva mai scurtă decît sfeșnicul — toate îmi spuneau același lucru viața nu are nici un conținut real, moartea există și n-ar trebui să fie".

Era stăpînit de spaimă, aceeași „groază roșie, albă, pătrată".

Încercă să se roage.

În *Însemnările unui nebun* aflăm că a început să citească *Biblia*, care i-a fost de puțin folos ; mai mult l-a ajutat *Evanghelia* și mai mult *Viețile Sfinților*, adică povestiri despre existența aproape obișnuită și în același timp motivată prin credință.

Viața lui Tolstoi își urma cursul ; din nou a plecat să cumpere pămînt : „În vecinătatea noastră era de vînzare o moșie în condiții foarte avantajoase. Aș fi putut profita

mai ales de faptul că mujicii n-aveau alt pămînt decît grădinile lor de zarzavat. Se părea că sînt obligaţi să muncească pămîntul moşierului fără plată, în schimbul dreptului la păşune. Am apreciat situaţia şi obişnuinţa veche m-a făcut să mă bucur. La întoarcere am întîlnit însă o babă, am întrebat-o de drum şi am intrat în vorbă cu ea. Mi-a vorbit de sărăcia ei. Cînd am ajuns acasă m-am apucat să-i înfăţişez nevestei mele avantajele pe care le oferea moşia şi deodată m-am ruşinat. Mă simţeam ticălos. Simţeam un fel de scîrbă..."

În nuvelă totul se desfăşoară cu repeziciune, dar nuvela este scrisă în 1884, iar groaza a fost trăită în 1869. În decursul celor 15 ani s-au petrecut multe. Lev Nikolaevici a cumpărat pămînturi şi multe şi ieftine, între altele o moşie în gubernia Samara de la başkiri. Relatarea despre cum s-a petrecut aceasta urmează mai tîrziu.

Altă dată, certîndu-se cu soţia pe care, probabil, o iubea, Lev Nikolaevici căuta „să şteargă" amărăciunea prin sărutări, deşi înţelegea că „reparaţia" nu este trainică. Acum caută să şteargă groaza în faţa nedreptăţii lumii prin lectura *Vieţii sfinţilor* şi prin rugăciuni, dar rugina care-i mînca viaţa făcea fisura tot mai adîncă şi petele ei ieşeau la suprafaţă prin stratul de chit şi vopsea. Deocamdată putea spune că era aproape fericit avea o casă mare, copiii creşteau voioşi, o livadă de meri, un crîng de mesteceni, o glorie incontestabilă şi în creştere, un număr infinit de scrieri în proiect între altele, un roman despre Petru, o temă bine aleasă, căci se referea la vremurile de măreţie ale Rusiei. Mai era şi o altă lucrare, *Abecedarul*, la care începuse să gîndească în 1868 cu un an înainte de groaza din Arzamas. Acest *Abecedar* trebuia să cuprindă totul aritmetică, fizică, istorie, geografie, literatură. Toate tratate în aşa fel, încît să le poată citi deopotrivă şi „copiii de ţărani şi cei de împărat". Tolstoi vroia să reor-

ganizeze întreaga Rusie şi-şi începea munca prin *Abecedar*.

Cartea urma să fie astfel alcătuită, încît să-i fie suficientă lui Robinson ca lectură şi îndrumar de perfecţionare morală chiar dacă pe insula nelocuită n-ar fi avut la îndemînă nici o altă scriere.

Era o carte necesară, elaborarea ei însemna o muncă liniştită.

Dar omul care-o scria era stăpînit de groază.

Groaza albă, roşie, pătrată, nu putea fi anihilată nici prin rugăciuni, nici lucrînd la *Abecedar*, nici făcînd corecturi şi căutînd litere frumoase pentru textele slave, nici citind copiilor romanele lui Jules Verne sau desenînd ilustraţii pentru ele.

Viaţa mergea înainte. Mătuşa Tatiana Alexandrovna îmbătrînise mult ; din camera sa de la etajul I, alături de sala cea mare, devenită apoi salon, ea coborî la parter şi se instală într-o cămăruţă din construcţia anexă, spunîndu-i lui Lev Nikolaevici :

„— M-am mutat aici ca să nu vă stric prin moartea mea camera frumoasă de sus".

Casa era plină de copii Serghei mergea pe zece ani, Tatiana avea opt ani, Ilia şase, mezinul Liova trei ani, Maria doi ani.

Şi în timp ce se tot discuta dacă se poate sau nu pleca în stepă, la Samara, cu cinci copii, aceştia deveniră şase. Părea că în casă domneşte fericirea.

La 22 iunie toată familia Tolstoi, însoţită de preceptorul neamţ, de Stiopa Bers, de doici, de Serghei Arbuzov, a plecat la noua moşie Buzuluk din gubernia Samara. Pînă la Nijni au mers cu trenul, de acolo cu vaporul.

Aveau de parcurs 120 de verste.

Volga rămăsese în urmă, începuse stepa.

Tolstoi nu era de părere că cei mici trebuie să știe numai ceea ce le spusese el, la început, în școala de la Iasnaia Poliana și apoi în *Abecedar*. El vroia să-i învețe pe copiii ruși să vadă și să generalizeze, considerînd că „știința este numai generalizarea particularului".

„Sarcina pedagogiei este prin urmare de a îndrepta mintea spre generalizări..."

Sînt importante generalizările „care nu pot fi prevăzute. Asemenea generalizări neașteptate îmbogățesc știința".

Pentru generalizări Tolstoi folosea fabule, din cînd în cînd însemnări cu caracter istoric și însemnări despre viața cotidiană, strict realiste, uneori chiar naturaliste, care mirau și supărau pe recenzenți.

În primele pagini ale *Noului abecedar*, în exercițiile de citire pentru copii, găsim exemple ca acestea : „Puricii sînt mici. Sprîncenele sînt negre"

La 26 iulie 1891 Sofia Andreevna notează „Toată ziua am făcut corecturi la *Abecedar*. Comitetul științific nu și-a dat avizul, întrucît existau cuvinte precum purice, drac, ploșniță, păduche, pentru că erau greșeli, și a propus totodată să se scoată unele povestiri ca *Vulpea și puricii, Despre țăranul prost* și altele, lucru cu care Liovocika nu a fost de acord".

În cartea a treia a *Abecedarului* (1872) aflăm o povestire despre șoarecii care au ros la rădăcină două sute de meri tineri sădiți de Tolstoi. Alături este povestirea *Ploșnițele ;* ambele încep cu cuvîntul „eu".

Despre meri se vorbește ca despre oameni. Lui Tolstoi îi pare rău că merii au crescut timp de patru ani și apoi au pierit cu toții în afară de nouă bucăți. Explicațiile sînt detailate „Scoarța copacilor e asemenea vaselor omului

prin vase circulă sîngele omului, tot așa prin scoarța copacului circulă seva și ajunge în tulpină, la frunze, la flori". Pe lîngă aceasta, pe critici i-a supărat și i-a mirat faptul că în *Abecedar* nu figurau scrieri ale altor autori, Gogol sau Turgheniev, de pildă. De asemenea se povestea puțin despre viața din alte țări, doar o povestire vorbea despre eschimoși, iar alta despre negri.

Tolstoi folosise fabulele lui Esop, simplificîndu-le însă. Mai adăugase o poveste despre calea ferată și una despre electricitate. Povestea despre calea ferată este foarte interesantă și spiritul ei vine în opoziție cu restul cărții. Titlul ei este *De la viteză vine puterea.* Dedesubt un subtitlu „povestire adevărată".

Abia se construise calea ferată ce trecea pe lîngă Iasnaia Poliana. Oamenii se minunau văzînd locomotivele, care erau mai puțin voluminoase decît cele de astăzi și de aceea păreau mai înalte.

Povestirea începe astfel : „Într-o zi, trecea o locomotivă cu mare iuțeală pe calea ferată. La trecerea peste calea ferată se oprise o căruță trasă de un cal. Mujicul îndemna calul să treacă drumul, calul se opintea, dar nu putea porni căruța pentru că îi sărise roata din spate. Conductorul i-a strigat mecanicului de locomotivă : «Oprește», dar acesta nu l-a ascultat. Și-a dat seama că țăranul nu poate nici să tragă calul cu căruța de pe calea ferată, nici s-o întoarcă, iar el nu poate opri locomotiva brusc. N-a mai frînat, ci dimpotrivă a dat drumul locomotivei cu viteza cea mai mare intrînd cu toată puterea în căruță. Mujicul a fugit într-o parte, locomotiva a zvîrlit și calul și căruța, continuîndu-și fără oprire drumul. Mecanicul explică apoi că în felul acesta a fost omorît doar calul și stricată căruța, altminteri, dacă l-ar fi ascultat pe conductor, ar fi murit amîndoi și s-ar fi accidentat și toți pasagerii".

În *Abecedarul* lui Tolstoi oamenii trăiesc la țară, nu au unde să se ducă, locomotiva apare pe neașteptate în existența lor.

Cartea împărtășește cititorilor o morală simplă și veșnică. Orașul mai că nu există ; numai o povestire, poate puțin schimbată de Tolstoi, preluată dintr-o compoziție de la Iasnaia Poliana, se numește *Cum nu m-au luat la oraș.*

Băiatul vroise să meargă la oraș, dar părinții nu l-au luat ; de supărare a adormit și a visat orașul. A ieșit apoi să se joace pe uliță și între timp tatăl său s-a întors de la oraș.

În *Abecedar* se vorbește și despre vapoare ; într-o povestire fiul unui căpitan de vapor, alergînd după o maimuță, s-a cățărat într-un loc din care nu se mai putea da jos și atunci tatăl său, amenințîndu-l cu pușca l-a obligat să sară în apă. În alta, un rechin se apropie de niște copii care fac baie ; un bătrîn artilerist văzînd rechinul trage și-l omoară.

Toate aceste povestiri vorbesc despre fapte surprinzătoare, dovedind curajul oamenilor, succesele lor.

Satul este ferecat de păduri, trupul pare a nu se mișca.

Istoria este inertă, ea se desfășoară undeva dincolo de cîmpii și nu se apropie de ele.

În aceste povestiri viteza nu joacă nici un rol.

Tolstoi descrie o viață patriarhală, inertă și prin aceasta puternică. „De la nemișcare vine puterea", iată un titlu de povestire pe care ar fi putut-o scrie Tolstoi. De altfel el avea intenția să editeze o revistă, *Nesovremennik.*

Mai există o povestire despre Pugaciov : acesta ar fi venit într-un sat, iar boierii au fugit ; fetița lor îmbrăcată în țărancă i-a plăcut lui Pugaciov, care i-a dat un ban de aur.

Ce anume s-a petrecut cu Pugaciov, de ce a luptat el

împotriva nobilimii, nu ni se spune aflăm numai că niște țărani au ascuns o fetiță de moșier, ca s-o scape de Pugaciov.

În *Abecedar* sînt multe povestiri despre vînătoare, din care șapte la rînd despre cîinele Bulka. Cînd stăpînul a plecat în Caucaz, l-a închis pe Bulka cu care mergea la vînătoarea de urși. Cîinele a spart geamul și l-a ajuns din urmă pe stăpîn.

Ni se povestește apoi cum a luptat Bulka cu un mistreț, cu un lup, cum era gelos de prietenia altor cîini cu stăpînul său.

Un capitol întreg din *Abecedar,* format din trei povestiri, se ocupă cu descrierea tăierii copacilor. Moșierul are de gînd să-și aranjeze o grădină și fără să vrea strică ceea ce făcuse natura. Moșierul vrea să taie uscăturile și plantele sălbatice. El vede un plop bătrîn, înalt de doi stînjeni, înconjurat de lăstare tinere. Moșierul ar vrea să deschidă locul, să-l facă însorit, i se pare că bătrînul plop este sufocat de cei tineri. Drept care taie copacii tineri, după care plopul cel bătrîn se usucă. Copacii tineri erau copiii lui, se ridicaseră din rădăcina lui, el urma să-i hrănească din seva lui pentru ca ei să poată crește. Omul s-a amestecat fără pricepere și bătrînul plop s-a veștejit.

O greșeală a fost și tăierea mălinului. Au retezat copacul. „În același timp se auzi un trosnet în miezul trunchiului de parcă ar fi gemut cineva ; ne proptirăm mai tare — miezul pîrîi — ai fi zis că a început copacul să plîngă și mălinul se prăbuși. Se rupse în dreptul tăieturii și clătinîndu-se își culcă ramurile și florile pe iarbă. După cădere, crenguțele și florile tremurară o vreme, apoi se liniștiră.

«Frumos copac ! spuse mujicul. Păcat de el !» Iar mie îmi păru atît de rău, încît m-am îndepărtat în grabă spre ceilalți lucrători".

Cea de-a treia povestire se numeşte *Cum umblă copacii.* Şi de astă dată un moşier, curăţind lîngă iaz locul pentru grădină, găseşte un mălin. Se miră, îşi aduce aminte că grădina fusese curăţată, cînd colo mălinul este înalt, gros. Îşi dă seama apoi că mălinul pentru a nu fi înăbuşit se mutase de sub un tei, renunţase la vechea rădăcină şi „se prinsese de pămînt, făcînd o nouă rădăcină".

Aşadar, omul amestecîndu-se în viaţa copacilor nu face decît să-i împiedice să trăiască.

Lev Nikolaevici îndrăgea stepele aromate, dealurile povîrnite, ierburile pe care le pasc caii, neamul başkirilor, liniştit şi sănătos, iubea satul. Pentru a înţelege viaţa başkirilor s-a apucat să citească vechile cărţi, ajungînd la concluzia că başkirii seamănă cu sciţii despre care povestise odinioară istoricul şi geograful grec Herodot. Dorinţa de a scrie mai simplu despre lucrurile esenţiale şi simple, dorinţa de a cunoaşte viaţa străveche a başkirilor rămasă neschimbată, l-au îndemnat pe Tolstoi să înveţe limba greacă.

Literatura greacă, stilul simplu al povestirilor de altădată l-au ajutat pe Tolstoi să-şi scrie *Abecedarul.*

Tolstoi iubea viaţa patriarhală şi *Abecedarul* este o carte despre viaţa de altădată de la ţară, o viaţă care era însă pe cale de dispariţie.

Povestirea cea mai amplă din *Abecedar* s-a dovedit a fi *Prizonierul din Caucaz.* Tolstoi însuşi în timpul asaltului cetăţii Groznaia fusese cît pe ce să fie făcut prizonier ; în vremea aceea mulţi ofiţeri ruşi erau luaţi prizonieri de ceceni. Familiile îi răscumpărau cu greu, cu mulţi bani. Tema „un rus printre ceceni" este şi tema *Prizonierului din Caucaz* al lui Puşkin. Tolstoi recurge la acelaşi titlu, dar naraţiunea sa este cu totul alta. Prizonierul lui este un ofiţer dintr-o familie de nobili scăpătaţi, un om dibaci în a meşteri totul. Cade prizonier pentru că un alt ofiţer, de viţă

nobilă, a fugit cu arma și l-a părăsit. Mai tîrziu și acesta cade în captivitate.

Jilin — acesta este numele prizonierului — înțelege de ce muntenii nu-i iubesc pe ruși. Cecenii nu nutresc sentimente dușmănoase față de el. Îl respectă pentru că este viteaz, pentru că știe să repare ceasurile. Prizonierul lui Tolstoi nu este eliberat de o femeie îndrăgostită, ci de o fetiță, căreia i se face milă de el. Jilin încearcă să-și salveze și tovarășul, dar acesta e lipsit de curaj, de energie. Îl cară pe Kostîlin în spate, este prins și pînă la urmă evadează singur.

Tolstoi se mîndrea cu această povestire. Într-adevăr e o proză minunată, calmă, fără nici un fel de pretenție, nici măcar nu există ceea ce se numește analiză psihologică. În centru se află ciocnirea unor interese omenești. Ne pare rău de Jilin pe care-l vedem că este un om bun și puținul pe care-l aflăm despre el ne este de ajuns. De altfel nici el însuși nu vrea să afle prea multe despre propria-i persoană.

În jurul *Abecedarului* s-au iscat polemici, Tolstoi însuși a luat atitudine, publicînd un articol în *Otecestvennîie zapiski*. Ideea de bază a articolului era că de obicei pedagogii presupun că la școală copiii vin fără să știe să gîndească și deci ei îi învață să gîndească și să socotească. De fapt copiii ajung să știe să socotească jucîndu-se unii cu alții ; copiii au și intrat în viață. De aceea înțelepciunea luată din cărți și limba livrescă învățate de la pedagogi nu reprezintă un pas înainte pentru copii, ci unul înapoi.

Tolstoi socotea că lucrul cel mai important este cunoașterea limbii, a limbii vii, vorbite, și a slavonei bisericești, — limbă moartă care te duce la înțelegerea celei vii — și cunoașterea artimeticii ca bază a matematicii. În acest sens Tolstoi avea dreptate.

Nu avea însă dreptate cînd socotea că progresul în viaţă este un lucru fals şi vroia să-l oprească ; de fapt, însă, viaţa mergea înainte cu mare viteză.

Lev Nikolaevici considera nedrepte criticile aduse *Abecedarului* şi suferea cînd apăreau recenzii împotriva lui. Totuşi, numai în timpul vieţii lui Tolstoi, *Abecedarul* — care era scump, costa pe vremea aceea douăzeci de copeici, — a fost reeditat de douăzeci şi opt de ori.

Mi-a povestit bătrînul librar Mironov, care mai trăieşte, cum, băieţaş fiind, lucra la librăria de pe strada Nikolskaia, unde se vindeau cu precădere cărţi pentru popor. Băiatul a fost trimis acasă la Lev Nikolaevici în strada Hamovniki. În grădina întunecată erau hambare, de acolo se scoteau pachetele cu cărţi. Cărţile se vindeau după greutate şi nu după numărul de exemplare. Se ştia cîte exemplare cîntăreşte un pud. Băieţelul aducea cu el şi banii pentru un pud de *Abecedare*.

DIN NOU ÎN GUBERNIA SAMARA

În iunie 1871 Tolstoi a plecat în stepa başkiră pe care o îndrăgise mult.

Vizita lui Lev Nikolaevici nu se arăta a fi prea veselă : „Îţi scriu numai cîteva cuvinte pentru că sînt obosit şi nu mă simt prea bine. Başkirii m-au recunoscut cu toţii şi m-au primit cu bucurie ; judecînd însă după cele ce am văzut aseară, lucrurile nu mai stau atît de bine ca înainte. Pămîntul cel mai bun li s-a luat, ei s-au apucat de arat şi cea mai mare parte nu părăseşte locuinţele de iarnă".

Ce se schimbase în Başkiria în ultimii zece ani ?

Nici înainte başkirii nu fuseseră numai nomazi ; aveau obiceiul să semene pămîntul, totuşi trăiau mai ales de pe urma vitelor.

Treptat, stepele başkire au început a fi locuite şi pămîntul lor cumpărat de moşierii ruşi.

Era de fapt un jaf nemaipomenit. O imagine oarecum atenuată a condiţiilor în care se făcea vînzarea aflăm în povestirea lui Tolstoi *Cît pămînt îi trebuie unui om ?* Başkirii au pierdut într-un timp foarte scurt tot pămîntul.

Să trecem acum la viaţa lui Lev Nikolaevici „De cînd am venit aici — îi scrie el soţiei — în fiecare zi, la şase seara, mă apucă o tristeţe de moarte, parcă ar fi o boală, o tristeţe fizică pe care nu o pot exprima mai bine decît spunînd că simt cum sufletul mi se desparte de trup".

Tolstoi şi Stepan Bers locuiau într-o iurtă închiriată de la un mulla:

Toată ziua beau kumîs. Se spunea că în timpul curei de kumîs nu ai voie să mănînci făinoase şi legume. Puteai mînca doar carne şi mai bine fără sare. Hrana obişnuită a başkirilor era salama, o cocă fiartă bucăţele în apă şi un fel de fiertură din orz. Mai existau şi alte feluri de mîncare bişbarmak, cocă fiartă cu carne, caimak, lapte fiert cu smîntînă, pilaf etc. Dar acum pînă şi salama se întîlnea arareori în iurtele sărace.

Tolstoi se odihnea, nu mai citea, nu mai studia. La sfîrşitul lui iunie scrie soţiei sale din Karalîk „Aflu multe lucruri noi şi interesante : interesanţi sînt şi başkirii, care parcă au coborît din paginile lui Herodot şi mujicii ruşi ; satele sînt foarte frumoase, iar oamenii buni şi simpli. Am cumpărat cu 60 de ruble un cal şi călărim împreună cu Stiopa... Împuşc raţe şi ne hrănim cu ele. Acum am plecat călare după dropii. Citesc în greacă, dar foarte puţin. Nu am chef...

Mă scol la 6—7, beau kumîs, apoi... beau ceai cu Stiopa, citesc puţin, umblu prin stepă numai în cămaşă, beau tot timpul kumîs, mănînc o bucată de berbec fript sau mergem la vînătoare şi ne culcăm seara cînd se lasă întunericul..."

Stepele sînt verzi, stepe de luncă, ele se întind mai departe pînă la Kama, Belaia, apoi coboară ruginii spre sud, de-a lungul Uralilor şi se ridică din nou spre Irbit şi Işim, Omsk şi Kolîvani.

De jur împrejur stepa ; pînă la Odessa, apoi prin Crimeea pînă la Sevastopol pînă în Caucaz, ca şi cum toată viaţa ar fi numai stepă, ca şi cum toată viaţa ţi-ai fi petrecut-o pe cal, sau în căruţă.

Ce tot discută oamenii despre revoluţii, despre nihilişti ? Ei pot fi doi sau trei, pe cînd stepa se întinde pe miliarde de deseatine. Stepa se întinde pînă la Gobi.

Bine ar fi să cumpere aici pămînt...

Pămîntul îl vinde fiul lui Nikolai Pavlovici Tucikov, guvernatorul general al Moscovei. „E mult de povestit cum şi ce fel, este foarte avantajos să cumperi aici pămînt. Dacă ai o recoltă bună, în doi ani acoperi cheltuielile de la moşie. Preţul e şapte ruble pe deseatină, trebuie luate 2500 de deseatine şi după ce ai cumpărat trebuie să mai cheltuieşti pînă la zece mii de ruble pentru a aranja totul."

Într-o altă scrisoare Tolstoi spunea : „venitul este de zece ori mai mare aici decît la noi, iar muncă şi bătaie de cap de zece ori mai puţin... Mai ales simplitatea şi cinstea, naivitatea şi inteligenţa oamenilor te îndeamnă să-ţi cumperi aici o moşie".

La 10 iulie Sofia Andreevna îi răspundea : „Ce să-ţi spun despre cumpărarea unei moşii în regiunile de acolo ? Dacă e să cumperi numai 2500 de deseatine cu şapte ruble, nu merită, chiar tu nu voiai o moşie mică, ci una mare ;

dacă e avantajos, treaba ta, eu nu am nici o părere. Dar numai o situație extremă te poate obliga să trăiești în stepă fără un copac în jur pe sute de verste distanță, de bună voie nu pleci acolo, mai ales cînd ai cinci copii".

Veni și toamna și odată cu ea începură iarmaroacele.

Lui Lev Nikolaevici îi plăcea să se ducă la iarmaroc, negustorii îl pofteau să cumpere unele și altele, desfăceau în fața lui covoarele, tăiau pentru el berbecul.

Tolstoi bea și mînca, împărțea cadouri, primea la rîndul său cadou cai. Își punea pe ceafă o pernă, se așeza pe pămînt în fața unui başkir puternic care și el avea o pernă, se prindeau după ceafă cu o sfoară, se sprijineau unul în picioarele celuilalt, se luau de mînă și începeau să se ia la întrecere, care reușește să-l tragă pe celălalt spre el.

Începuseră să se răspîndească zvonuri că s-ar scumpi grîul și meiul. Cumpărăturile se făceau acum pe bani, nu pe capete de berbeci tineri.

Lev Nikolaevici s-a hotărît să cumpere pămînt îi plăcea că aici în stepă toate se schimbă încet, în ce privește pîinea și meiul el avea intenția să le vîndă și nu să le cumpere.

Trebuia să plece la Iasnaia Poliana să-și convingă soția să se mute și totodată să termine de scris la *Abecedar.*

ÎNCOTRO PLUTIM ?

S-au păstrat mărturiile Sofiei Andreevna pline de naivitate din caietul *Însemnările mele diferite pentru referințe.* Caietul este interesant pentru că aici aflăm notate „gîndurile" lui Lev Nikolaevici. Sofia Andreevna scrie : „*Război și pace* a fost terminat și altceva serios nu a fost început încă".

Tolstoi avea multe proiecte după *Război şi pace.* Deocamdată o preocupare permanentă era *Abecedarul.* Avea intenţia să scrie un roman istoric inspirat din epoca lui Petru I.

Acest roman istoric ar fi continuat experienţa din *Război şi pace,* o experienţă uriaşă care a dat naştere unui tip nou de roman.

Tolstoi îşi zice că trebuie să afle o nouă temă istorică, pentru a aplica experienţa acumulată.

Dar romanul istoric nu era unica preocupare a lui Tolstoi. Ar fi vrut să scrie un roman, folosind tipuri din folclor, transpuse în condiţiile vieţii contemporane.

Citind poveşti şi bîline pentru *Abecedar,* se gîndeşte la un roman avînd drept personaje centrale pe bogatîrii ruşi. „Îi plăcea mai ales Ilia Muromeţ. Vroia să-l înfăţişeze în romanul său ca un om inteligent şi cultivat, de origină ţărănească, dar cu studii universitare."

O însemnare din 15 februarie ne spune că Tolstoi a început să citească o carte de istorie despre Petru cel Mare : „Îl interesează foarte mult Petru cel Mare şi Menşikov. Despre Menşikov spune că este un caracter puternic şi tipic rusesc, un om ca el nu putea fi decît ţăran la origine".

Pentru scurt timp apare ca erou Mirovici. Mirovici fusese un ofiţer care încercase să-l scape din închisoare pe Ioan Antonovici, desemnat de copil drept moştenitor al Annei Ioannovna. El apucase a fi proclamat ţar, dar toată viaţa şi-a trăit-o în închisoare. A fost ucis în timp ce încerca să evadeze.

În continuare însemnarea Sofiei Andreevna este mai puţin clară „Acum de dimineaţă, a scris cu literele sale înghesuite o pagină de sus pînă jos. Acţiunea începe într-o mănăstire, se strînge o mulţime imensă de oameni printre care şi personajele ce vor deveni eroii pricipali".

S-ar părea că însemnarea se referă la o scenă de la mănăstirea Troiţko-Serghievski, unde se refugiase Petru, plecat din satul Ismailo de teama unui atentat la viaţa sa. Petru şi Sofia — două personaje contrapuse. Sînt înfăţişaţi boierii. O metaforă amplă — o balanţă uriaşă ale cărei talere stau în echilibru, pentru ca deodată să înceapă să se încline într-o parte. E o încercare de a arăta cum acumularea de hotărîri ale unor oameni diferiţi se transformă brusc într-o necesitate istorică. Sînt idei ce nu şi-au aflat deplina expresie în *Război şi pace.*

Fragmentul care ni-l înfăţişează pe tînărul Petru la mănăstirea Troiţko-Serghievski a fost realizat cu o vigoare şi o imaginaţie neobişnuite.

Ni se descrie schingiuirea boierului Şaklovitîi, care are loc în curtea mănăstirii. Boii trag la poartă nu li se dă voie să intre în staul şi răgetele lor puternice par călugărilor a fi plînsetele celor schingiuiţi.

Tolstoi nu descrie direct schingiuirea, dar sporeşte impresia pe care o produce scena introducînd amănunte şi punîndu-le în relaţii neobişnuite. El nu ne spune direct că Petru este înalt. Aflăm însă că faţa lui Petru se găsea la aceeaşi înălţime cu faţa boierului tras în ţeapă. Sînt contrapuse două emoţii, două sentimente : groaza şi durerea, groaza sporită de durere. Durerea absoarbe groaza, iar groaza e pe cale să devină demenţă.

Paralel se descrie viaţa cuvioasă a ţarinei Natalia şi a soţiei lui Petru, Evdokia ; imaginile nu trăiesc singure, independente, ci pe fundalul groazei pe care o produc schingiuirile, pe fundalul triumfului tînărului ţar.

Acest început va fi păstrat.

Este limpede un lucru : Tolstoi are multe proiecte, ele se încalecă unul pe altul. Îl interesează un conflict ce-şi va afla cîţiva ani mai tîrziu realizarea artistică. O femeie

din înalta societate care decade în ochii acestei lumi. Conflictul promite gruparea unor personaje mai de mult cunoscute de scriitor.

În continuare, la 9 decembrie, aflăm altă însemnare „...un om călătorește prin Rusia, un om pornit din mijlocul țăranilor și apoi trecut prin școli." Și tot aici apare o însemnare cu caracter aproape autobiografic : „...iarăși planul de a scrie despre un om genial, inteligent, mîndru, care vrea să-i învețe pe alții, dorește sincer să aducă folos și apoi după cîtva timp călătorind prin Rusia întîlnește oameni simpli care sînt cu adevărat folositori ; după frămîntări ajunge la concluzia că dorința lui de a face lucruri folositoare așa cum înțelegea el este fără rezultat, trece apoi la liniștea spirituală, mîndră, la înțelegerea vieții simple pline de miez și atunci vine moartea".

La începutul lui ianuarie 1873 Tolstoi revine la epoca lui Petru I ; deocamdată este o muncă de mozaic, de adunare a unor amănunte din viața cotidiană.

La 31 ianuarie 1873 Tolstoi notează „Mașina este gata toată. Rămîne s-o pun în funcțiune".

Ne aflăm în fața unui nou proiect. Tolstoi începe cu descrierea campaniei de la Marea Azov. Toți eroii sînt noi. Corăbiile țarului merg pe Don, de la Voronej spre Cerkaska. Urmează unul după altul portretele personajelor. În timp ce rîde, Petru își pierde pălăria, care cade în apă. Vîslașul Șcepotev, un nobil scăpătat, sare în apă și-i aduce lui Petru pălăria în dinți. Nu i-o dă lui Mencikov, ci poartă o discuție liniștită, aproape glumeață, cu țarul Petru și soarta acestui om, pe care-l putem asemui cu Alioșa Popovici, se schimbă. El rămîne pe corabia țarului.

De ce a renunțat Tolstoi la scena de la mănăstirea Troițko-Serghievski și a preferat să înceapă romanul cu campania de la Azov ?

Campania de la Marea Azov pune problema poporului într-o formă acută. La început poporul sînt ostaşii, vîslaşii, pentru ca apoi să apară cazacii. Cetatea Azovului bine întărită a fost cucerită de cazacii de pe Don. Flota lui Petru nici nu a avut nevoie să ducă lupte pe mare, căci flota turcă a fost distrusă de bărcile cazacilor de pe Don.

Romanul urma să prezinte înfruntarea dintre Petru şi popor. Izvoarele pe care le folosea Tolstoi, jurnalul lui Gordon, cartea lui Ustrialov, ofereau în acest sens un material bogat. Dar ceea ce este mai important, în însemnările lui Tolstoi din 1870 se abordează deschis problema statului şi a căzăcimii.

Problema căzăcimii se punea pe vremea aceea în chip acut. Kostomarov, care se ocupase de căzăcime şi de Stepan Razin, era de partea acestora. Împotriva lor era Soloviov care-i condamna pe cazaci, considerîndu-i vinovaţi de aşa numitele „vremuri tulburi", şi-i caracteriza ca „oameni care fugiseră de munca grea, de sub supravegherea statului şi a obştei şi se ocupau cu treburi reprobabile", „jefuindu-i pe ai lor şi pe străini".

Soloviov ţinuse în 1872 cîteva conferinţe publice despre Petru, dar ideile esenţiale le expusese deja în istoria sa care apăruse. Tolstoi nu era de acord cu aceste idei.

La 4 aprilie 1870 Tolstoi notează : „Citesc istoria lui Soloviov. După el în Rusia pînă la Petru a fost numai nelegiuire cruzime, furturi, încălcarea legilor, mitocănie, prostie, nimeni nu se pricepea la nimic. Guvernul a început să îndrepte lucrurile. Dar pînă în ziua de azi guvernul a rămas tot o nelegiuire. Citeşti această carte şi fără să vrei ajungi la concluzia că istoria Rusiei s-a înfăptuit numai prin nelegiuiri.

Cum se poate însă ca o înşiruire de nelegiuiri să creeze un stat mare şi unitar ?

E limpede, deci, că nu guvernul a făurit istoria"

La 2 aprilie 1870 aflăm în caietul de însemnări al lui Tolstoi această scurtă notă „Toată istoria Rusiei a fost făurită de cazaci. Nu întîmplător europenii ne zic «cazaci». Poporul vrea să fie cazac. ...Azovul a fost cucerit de patru mii de cazaci şi ţinut de ei, acelaşi Azov care fusese luat cu atîta trudă de Petru şi pierdut".

În 1865 Tolstoi scrisese că poporul rus neagă proprietatea asupra pămîntului şi că fraza „proprietatea este un furt" (Proudhon) este un adevăr :

„«La propriété c'est le vol !» va rămîne un principiu mai adevărat decît adevărul constituţiei engleze, atît timp cît va exista seminţia omenească. Este un adevăr *absolut*, dar mai există şi adevăruri relative, care decurg din el. Primul dintre aceste adevăruri relative este punctul de vedere al poporului rus asupra proprietăţii. Poporul rus neagă proprietatea cea mai trainică, cea mai independentă de muncă, cea care mai mult decît oricare alta îngrădeşte dreptul altora de a deţine proprietăţi, proprietatea asupra pămîntului. Acest adevăr nu este un vis, este un fapt care şi-a aflat expresia în obştile ţărăneşti, în obştile *cazacilor*. E un adevăr înţeles deopotrivă de savant şi de mujic, care spune «Să ne treacă în rîndul cazacilor şi pămîntul va fi liber». Această idee are viitor. Revoluţia rusă se poate baza numai pe ea..."

Omul care cunoştea la perfecţie căzăcimea, care scrisese *Cazacii* şi care era împotriva proprietăţii funciare, a cumpărat în două rînduri, întîi de la Tucikov, apoi de la Bistrom, peste şase mii de deseatine de pămînt în gubernia Samara. Iată în ce consta contradicţia lui Tolstoi cu sine însuşi.

Este greu să stabileşti procesul de elaborare a variantelor unei opere literare după ciorne refăcute de multe ori, deşi este unicul drum sigur de cercetare.

Variantele manuscrisului nu pot fi aşezate în ordinea dictată de opera finită. În acelaşi timp, biografia unei opere literare este un fenomen foarte complex, care nu se limitează numai la viaţă, la cunoştinţele despre viaţă şi chiar la intenţiile artistului.

Poeţii şi prozatorii folosesc deopotrivă cuvîntul „muză" Îl întîlnim şi în corespondenţa lui Lev Nikolaevici cu prietenul său Fet.

Fet era un om de afaceri, care cumpăra şi schimba mereu moşiile ; moşia lui, Stepanovka, era ca o farfurie încărcată cu tot felul de bunătăţi. În mijlocul farfuriei se înălţa o clădire mică şi îndesată : aici locuia stăpînul, un om gras, militar în retragere, care umbla cu un pas scurt de cavalerist.

Fet era un moşier de tip nou, care şi-a întemeiat gospodăria cu banii negustorului Botkin şi după noile legi negustoreşti ; era parcă mai burghez decît Botkin însuşi şi în acelaşi timp un mare poet. Viaţa lui de familie o nevastă bogată şi urîtă, respectarea cuviinţelor din toate punctele de vedere.

Acest gospodar iscusit, autorul *Amintirilor mele,* în care cita inexact scrisorile lui Turgheniev şi Tolstoi, scria versuri minunate, pe care cu greu ni le putem imagina a fi fost opera unui ofiţer de husari în retragere, ce a cheltuit mult timp pentru a-şi demonstra cu viclenie obîrşia nobilă.

Am făcut aici o paranteză despre Fet, pentru că acest vecin cu mintea ascuţită, dar şi un linguşitor, a fost foarte apropiat ca personalitate literară de creatorul *Annei Ka-*

renina. În anii '70 el și N.N. Strahov au fost cei mai dragi prieteni ai lui Tolstoi. Dar privirea lui Lev Nikolaevici vedea mai mult și mai departe decît ei.

Tolstoi a scris *Război și pace* fără dificultate : era vorba de un trecut apropiat.

Elaborarea unui roman din vremea lui Petru s-a dovedit a fi un lucru cu mult mai dificil : era vorba de o perioadă veche de un secol și jumătate. Lev Nikolaevici vroia tot timpul să-și apropie istoria, să înceapă acțiunea la Iasnaia Poliana, așa cum fusese aceasta cu 170 de ani în urmă.

Viața își urmează cursul, ea devine istorie ; pentru Tolstoi însă lucrul cel mai trainic este familia, casa, moralitatea. Cei care distrug familia sînt dușmani, ei trebuie criticați, satirizați.

Ei sînt nihiliști, trăiesc cu nevestele altora sau au amante, amantele lor sînt nefericite. În 1872 Lev Nikolaevici văzuse cum se aruncase sub roțile trenului, chinuită de gelozie, Anna Stepanovna Zîkova, fată de colonel. Amantul ei, A.N. Bibikov, o ceruse în căsătorie pe guvernanta fiului ei. Anna Stepanovna a luat cu ea o legăturică cu lenjerie de schimb și o rochie — a plecat la Tula, apoi s-a întors la Iasenki, stația de cale ferată la cinci verste de Iasnaia Poliana. Aici s-a aruncat înaintea unui tren de marfă. Lev Nikolaevici a văzut-o goală, cu craniul scalpat, sfîrtecată, întinsă în cazarma din Iasenki. Amănunte aflăm într-o însemnare a Sofiei Andreevna, sub titlul *De ce Karenina este Anna și cum s-a născut ideea de a scrie despre o atare sinucidere* ?

În februarie 1870 Iasnaia Poliana este troienită de zăpadă. Tolstoi lucrează la romanul închinat lui Petru. În casă nu vin nici ziare, nici reviste. Sofia Andreevna notează : „Liova spune că nu vrea să citească nici un fel de critică. Pușkin se simțea dezorientat de critică, mai bine să n-o citești".

Altădată lui Tolstoi nu-i plăcuseră scrierile lui Puşkin în proză, le considera schematice, lipsite de amănunte, neactuale. Acum se gîndeşte mereu la Puşkin.

„Mi-a spus aseară — notează Sofia Andreevna — că i-a venit în minte o idee, să înfăţişeze o femeie măritată, din înalta societate, care s-a pierdut pe sine însăşi. Spunea că-şi propune să facă această femeie numai demnă de milă şi nu vinovată, şi de îndată ce i-a venit în cap această idee, toate celelalte tipuri şi personaje masculine pe care le imaginase înainte, şi-au găsit locul potrivit şi s-au grupat în jurul acestei femei. «Acum toate mi s-au limpezit spunea el».“

Cînd anume s-a născut ideea romanului *Anna Karenina* ? În 1870, cînd Tolstoi se gîndise la o femeie păcătoasă, care îşi pierduse locul în societate, sau atunci cînd văzuse femeia aceea sfîrtecată, întinsă pe o masă de cazarmă ?

Deocamdată încă nu se ştie, nu există puncte de unire, muzele nu şi-au făcut încă apariţia.

La 19 martie 1873 Sofia Andreevna notează : „Aseară Liova mi-a spus pe neaşteptate «Am scris o pagină şi jumătate, şi pare-mi-se că am scris-o bine». Crezînd că este vorba de o nouă încercare de a scrie romanul din timpul lui Petru cel Mare, nu am acordat prea multă atenţie frazei. Dar apoi am aflat că a început să scrie un roman din viaţa particulară şi despre epoca contemporană. Ce ciudat a ajuns la acest subiect. Serioja mă tot ruga să-i dau să citească ceva cu voce tare bătrînei mătuşi. I-am dat *Povestirile lui Belkin* de Puşkin. Dar mătuşa a adormit, şi fiindu-mi lene să duc cartea jos, în bibliotecă, am pus-o pe geam în salon. În dimineaţa următoare, pe cînd îşi bea cafeaua, Liova a luat cartea a început să citească şi s-a arătat entuziasmat... A spus : «Învăţ multe de la Puşkin, el este părintele meu şi de la el trebuie să învăţ».

...Seara a citit cîteva fragmente şi sub influenţa lui Puşkin a început să scrie. Azi a continuat şi a spus că este mulţumit de munca lui".

Munca a continuat cu asiduitate. La 4 octombrie 1873 Sofia Andreevna notează : „Romanul *Anna Karenina* a fost început primăvara şi tot atunci a fost schiţat în întregime. În timpul verii cînd am fost cu toţii în gubernia Samara n-a mai scris, iar acum cizelează, modifică şi continuă romanul".

La 25 martie Tolstoi îi scria lui N.N. Strahov :

„Să vă povestesc acum despre mine, dar vă rog să păstraţi secretul pentru că s-ar putea să nu iasă nimic din ceea ce am să vă spun. Tot timpul meu de lucru din iarna aceasta l-am consacrat lui Petru, adică am încercat să chem spiritele vremii aceleia pentru ca brusc, acum o săptămînă, Serioja, băiatul cel mai mare, să înceapă a citi *Iuri Miloslavski* arătîndu-se entuziasmat. Socotind că e cam devreme pentru el, am citit împreună. Apoi soţia a adus de jos *Povestirile lui Belkin* crezînd că va găsi ceva pentru Serioja, dar bineînţeles a considerat şi ea că e prea devreme pentru el. Şi eu, într-o zi, după ce am terminat de scris, am luat în mînă volumul lui Puşkin şi ca întotdeauna (mi se pare a şaptea oară) l-am recitit în întregime ; nu puteam să las cartea din mînă, aveam impresia că-l citesc pentru prima oară. Mai mult, mi se părea că Puşkin rezolvase toate îndoielile mele. Niciodată înainte nu mă entuziasmasem atît de mult nu numai de Puşkin, dar în genere de un scriitor. *Împuşcătura, Nopţile egiptene, Fata căpitanului !* Mai e acolo şi un fragment *Musafirii se adunau la vilă.* Fără să-mi dau seama, întîmplător, neştiind de ce şi cum, am imaginat nişte personaje, nişte întîmplări, am continuat acţiunea, apoi bineînţeles, am mai făcut modificări şi deodată s-au legat toate atît de frumos, încît a ieşit un roman pe care l-am terminat în ciornă, un roman foarte viu, pasionant,

încheiat, de care sînt foarte mulțumit, care va fi gata, dacă o să-mi dea Dumnezeu sănătate, peste două săptămîni și care nu are nimic comun cu tot ceea ce m-a preocupat de un an încoace. Dacă am să-l termin, am să-l public în volum, dar aș vrea tare mult să-l citiți înainte.

Nu ați fi bun să luați asupra dumneavoastră corectura lui și să-l tipăriți la Petersburg ?"

Scrisoarea este entuziastă, dar ea n-a fost expediată. La 30 martie Lev Nikolaevici scrie lui P.D. Golohvastov, care îi trimisese materialele pentru romanul despre Petru. Dar și această scrisoare rămîne neexpediată „N-o să mă credeți că în ultima vreme am citit, cu un entuziasm pe care nu l-am simțit de mult, *Povestirile lui Belkin*, pentru a șaptea oară în viața mea. Un scriitor trebuie să studieze tot timpul această comoară. Această nouă lectură a avut o înrîurire puternică asupra mea. Scriu, dar cu totul altceva decît plănuisem".

Scrisorile n-au fost trimise cu bună știință. În aprilie Tolstoi îi comunică lui Strahov „...v-am răspuns imediat, dar nu am expediat scrisoarea și de atunci, uite că au trecut două săptămîni. Nu am expediat scrisoarea pentru că povesteam despre mine cîte ceva, lucru prematur, după cum s-a dovedit. Poate că într-o zi am să vă trimit această scrisoare sau am să v-o arăt...

Despre mine, adică despre mine însumi cu adevărat, n-am să mai scriu ca nu cumva să se întîmple din nou să nu expediez scrisoarea îndeplinesc o îndatorire ce mi-a fost impusă printr-o poruncă supremă, mă chinuiesc și aflu în aceste chinuri, nu numai bucuria dar și întregul scop al vieții".

Peste trei zile Tolstoi îi scrie aceluiași Golohvastov : „Ați recitit recent proza lui Pușkin ? Dacă-mi sînteți cu adevărat prieten, citiți vă rog de la început toate *Povestirile lui Belkin*. Ele trebuie studiate, studiate de toți scri-

itorii. Am făcut acest lucru mai zilele trecute şi nu vă pot spune ce influenţă binefăcătoare a avut asupra mea această lectură".

Tolstoi, după propria sa mărturisire, a învăţat de la Puşkin „ordinea armonioasă a distribuirii obiectelor".

Lev Nikolaevici avea sentimentul că va termina romanul foarte repede. La 11 mai 1873, într-o nouă scrisoare către Strahov, socoteşte că a venit momentul să dezvăluie secretul pe care-l trecuse sub tăcere.

„Scriu un roman care nu are nimic de-a face cu Petru. Scriu de mai bine de o lună şi în ciornă l-am terminat. Acest roman, într-adevăr un roman, primul din viaţa mea, a pus stăpînire pe sufletul meu, m-a captivat total, deşi toată primăvara problemele filozofice mă preocupaseră foarte mult. În scrisoarea pe care nu v-am expediat-o fusese vorba tocmai despre acest roman ; vă povesteam cum mi-a venit pe neaşteptate o idee şi datorită divinului Puşkin pe care l-am luat întîmplător în mînă şi pe care l-am recitit în întregime cu un nou entuziasm."

Dar nu numai Puşkin era muza lui Tolstoi.

Se schimba viaţa ; se schimbau oraşele şi satele, moralitatea veche venea în contradicţie cu noul fel de viaţă.

În Franţa se scriau romane despre adulter, era un fapt tragic, dar părea inevitabil pentru femei. Se ascuţea înverşunarea faţă de lucrurile intrate în obişnuinţă. În Rusia, curtea cu juri dădea sentinţe neaşteptate de achitare ce dovedeau că moralitatea veche era şubrezită, iar alta nouă nu exista încă.

În Franţa, Alexandre Dumas-fiul, scriitor de incontestabil talent, dăduse după piesa *Dama cu camelii* (1852) în care arăta iubirea altruistă şi generoasă a unei femei decăzute, o nouă dramă *Soţia lui Claudiu* (1873), în care soţul îşi ucidea soţia necredincioasă. Drama fusese tipărită cu o prefaţă amplă a autorului. Cu puţin înainte, în 1872, Du-

mas publicase cartea *L'Homme-femme,* în care se discuta problema cum să te porţi cu o soţie necredincioasă ? S-o ucizi sau s-o ierţi ?

La 1 martie 1873 Tolstoi scria Tatianei Kuzminskaia : „Ai citit *L'Homme-femme* ? Pe mine unul această carte m-a uimit. Nu mă aşteptam din partea unui francez la o înţelegere atît de profundă a căsătoriei şi în genere a relaţiilor dintre bărbat şi femeie".

La baza noului roman al lui Tolstoi se afla o nouă situaţie, ce nu putea afla soluţie.

Tolstoi caută o cale pentru a înlătura conflictul. Proza lui Puşkin, fragmentul neterminat *Musafirii se adunau la vilă,* îi oferă un prim exemplu de abordare a situaţiei şi indică maniera de tratare. Dar nuvela lui Puşkin a rămas neterminată. Conflictul nu a aflat rezolvare.

Dumas-fiul a rezolvat un conflict asemănător de unde şi interesul lui Tolstoi pentru dramaturgul francez.

În prima variantă a operei, care apoi a căpătat titlul *Anna Karenina,* bărbatul divorţează de nevasta care îl înşelase.

Tolstoi încearcă să folosească soluţia scriitorului francez.

„Odată, el (soţul care a divorţat — V.S.) s-a dus la Comitetul Misiunii. Se vorbea despre gelozie, despre uciderea soţiilor. Mihail Mihailovici (acesta este numele viitorului Karenin — V.S.) s-a sculat încet de pe scaun, a ieşit, s-a dus la un magazin de arme, a încărcat pistolul şi s-a dus la ea."

Cuvintele „la ea" sînt scrise peste cele şterse „la el, acasă".

Soţii divorţaţi nu se pot ajuta unul pe altul.

„Legătura noastră nu este ruptă, spune mai departe Mihail Mihailovici. Am făcut o prostie. Trebuia s-o iert şi s-o alung de-acasă, nu să-mi bat joc de taina sfîntă."

Împușcătura n-a mai răsunat. Încă din primele variante, deci, Tolstoi a ales sinuciderea femeii, ca unica soluție posibilă.

Pușkin l-a ajutat pe Tolstoi să creeze o nouă structură romanescă, descriind o soartă în care vechiul apărea drept nou, înfățișat în așa fel, încît noul se dovedea a fi și adevăr.

În monografia sa *Lev Tolstoi. Anii '70,* B. Eihenbaum comentează astfel problema

„Asemănarea dintre prima variantă a romanului *Anna Karenina* și fragmentul lui Pușkin nu se limitează la cuvintele de început. Tot textul lui Tolstoi pare un fel de variație pe tema lui Pușkin. În fragmentul lui Pușkin (ca și la Tolstoi), oaspeții strînși în jurul samovarului comentează comportarea ciudată a Zinaidei Volskaia, o femeie tînără «Este îngrozitor de flușturatecă. — Flușturatecă? Puțin spus. Are o atitudine inadmisibilă... — Are multe calități și cu mult mai puține defecte decît se crede. Dar pasiunile o vor duce la pierzanie». Ultima remarcă sună ca un epigraf la viitorul roman al lui Tolstoi, parcă ar fi o aluzie la el. Alături de acesta un alt fragment publicat în ediția Annenkov (vol. V) se referă la aceeași temă și începe cu cuvintele «În colțul unei mici piețe, în fața unei căsuțe de lemn, trăsese un cupeu». E indiscutabil că Tolstoi citise și acest fragment căci aflăm ecouri în *Anna Karenina.* În acest fragment ni se descrie o scenă de gelozie. Zinaida face imputări amantului său Valerian Vologodski, îl acuză de indiferență și-i mărturisește unele bănuieli. Valerian enervat îi spune «Iarăși bănuieli ! Iarăși scene de gelozie ! Zău așa, nu mai pot suporta». Fragmentul se încheie cu plecarea lui Valerian".

Tolstoi îl descoperea din nou pe Pușkin. Pușkin era pentru el ca și pentru contemporanii lui atît de puțin cunoscut, încît și Tolstoi a făcut o greșeală ce nu a fost observată a spus că fragmentul *Musafirii se adună la vilă*

a fost găsit în *Povestirile lui Belkin*. În volumul al 20-lea al ediției jubiliare N.K. Gudzi a precizat primul că un asemenea fragment nu există în *Povestirile lui Belkin*.

Cum arăta în prima sa formă romanul care s-a transformat apoi în *Anna Karenina* ?

A durat destul de mult pînă a găsit Tolstoi începutul. În ediția jubiliară citim următoarele : „Prolog. Căsnicia începe sub auguri fericiți. Ea merge să-și consoleze cumnata și îl întîlnește pe Gaghin".

Este o variantă apropiată de forma definitivă a romanului. După prolog citim o frază care se apropie de începutul fragmentului pușkinian : „Musafirii se adunau la sfîrșitul iernii, îi așteptau pe Karenini și vorbeau despre ei. Ea a sosit și s-a purtat inadmisibil de familiar cu Gaghin" (viitorul Vronski).

Acum, după ce a apărut lucrarea lui V. Jdanov *Din istoria elaborării romanului „Anna Karenina"*, publicată în *Culegerea de la Iasnaia Poliana* (Tula, 1955), se consideră drept început (și N. Gudzi este de acord) varianta nr. 3 (manuscrisul nr. 4).

În această variantă eroina se numește Tatiana Stavrovici. „Conversația nu înceta. Toți vorbeau despre Stavrovici și despre soția lui și bineînțeles îi bîrfeau, altfel nu s-ar fi putut naște o conversație atît de veselă și de răutăcioasă."

Intră cei doi Stavrovici :

„Tatiana Sergheeva purta o rochie galbenă cu dantelă neagră, avea cunună pe cap și era mai dezbrăcată decît toată lumea.

În îmbrăcămintea ei și în mersul ei ușor și iute era sfidare, în timp ce chipul îmbujorat, ochii mari negri, buzele și surîsul ca al fratelui exprimau simplitate și smerenie.

— În sfîrșit și dumneavoastră ! a spus stăpîna casei. Unde ați fost ?

— Am trecut pe acasă, trebuia să scriu un bilet lui Balașev, vine și el la dumneavoastră.

«Numai asta mai lipsea» s-a gîndit stăpîna casei.

— Mihai Mihailovici doriți ceai ?

Fața lui Mihai Mihailovici, albă, rasă, dolofană și ridată, se strîmbă într-un zîmbet care ar fi fost respingător dacă nu ar fi fost atît de plin de bunătate ; el bolborosi niște cuvinte pe care gazda nu le înțelese și pentru orice eventualitate îi servi un ceai. El întinse cu grijă șervețelul, își aranjă cravata albă, scoase o mănușă și începu să soarbă cu zgomot".

Tatiana stă „aplecată, încît umărul îi ieșise din rochie", vorbește „tare, liber, vesel". Vine Balașev, viitorul Vronski. Este aproape de aceeași înălțime cu Tatiana : „Ea este subțire și gingașă. El negru și necioplit". Balașev are 25 de ani, Tatiana 30. Stavrovici este un bătrîn cu sănătatea zdruncinată. Tatiana nu face parte din societatea înaltă. „Este primită în saloanele mondene pentru că ea este sarea lumii noastre anoste". Conversația dintre Tatiana și Balașev se prelungește și apare ca o lipsă de cuviință : „Din această zi Tatiana Sergheevna n-a mai primit nici o invitație la balurile și seratele societății înalte".

Așa a fost început romanul. În roman apăreau niște nihiliști. Soțul Tatianei era un om ideal, care era de acord să divorțeze, pentru ca apoi să crească copilul altuia. Îl primea în casă pe amantul soției sale. Despre Tatiana se spune într-un loc direct „Este o femeie îngrozitoare".

Are maniere proaste, vorbește prea tare.

După cum știm, pe parcurs se va schimba totul. Karenin își pierde aerul simpatic, el nu va mai fi un om de știință, ci un birocrat, Anna Karenina va deveni o femeie de viță aleasă, o prințesă din neamul Riurikovicilor, frumoasă și bine educată, Vronski și el un nobil.

De la Puşkin va rămîne doar severitatea şi elevaţia temei : întîmplările au loc după căsătorie, nu este vorba de un adulter, ci de o mare dragoste. Femeia nu este acuzată de trădare, ea singură mărturiseşte soţului totul, pentru a-l părăsi apoi.

Soarta ei este hotărîtă dinainte. Urmează să moară. Dar drumul vieţii trasat şi hotărît rămăsese nerezolvat în aspectele sale principale. De ce ?

Romancierul cere eroinei sale credinţă. El îl analizează pe soţ şi sub privirea lui acesta se schimbă tot mai mult. Soţul este un înalt funcţionar din Petersburg, care face carieră, un om străin de sufletul eroinei.

Aleksei Aleksandrovici este în acelaşi timp foarte nefericit, căci este un om bun. Se propun mii de soluţii, de modalităţi, dar eroii nu sînt de acord cu soarta ce li se propune.

Înainte, sau concomitent, Tolstoi citise multe cărţi despre gelozie. Cartea lui Dumas fiul îi plăcuse mult ; acolo, totul se rezolvă uşor „omoar-o, omoară soţia necredincioasă — ea este o criminală".

Este o soluţie veche. După cum prin tradiţie femeile sînt datoare să fie credincioase, bărbaţii — nu.

Există însă şi religia, care cere credinţă, există un Dumnezeu asupra căruia se poate trece răspunderea soluţiei, există un citat din *Biblie* memorat nu tocmai exact : „A mea este răzbunarea, eu voi plăti".

Normele religioase sînt de obicei contradictorii „Să învingi răul prin bunătate", dar Dumnezeu te pedepseşte pentru că ai iertat, deci iertarea însăşi este o răzbunare. Dar oare au nevoie Aleksei Karenin şi Aleksei Vronski de pedepsirea, răzbunarea şi moartea Annei, au ei oare nevoie de ideea pe care o afirmă romanul, există ea oare această idee, există oare fericirea lui Kitty şi a lui Levin ?

Lev Nikolaevici este plin de contradicţii, pentru că aparţine vremurilor de altădată şi idealurile sale se găsesc în trecut, şi pentru că este un umanist, iar idealurile umaniste se află în viitor.

El cere Annei să fie credincioasă faţă de Karenin şi în acelaşi timp o obligă să-şi aducă aminte, cu dezgust, despre relaţiile ei cu Karenin, despre ceea ce se numea dragoste între ei. Karenin nu este un om rău, dar el, omeneşte vorbind, nu este un soţ potrivit pentru Anna şi Tolstoi arată foarte bine acest lucru.

Annei îi este ruşine de situaţia ei de amantă, de soţie necredincioasă, dar este fericită aşa cum fericit este omul flămînd, care poate în sfîrşit mînca. Moralitatea adevărată, omenească, vine în contradicţie cu epigraful religios şi nu Dumnezeu, ci oamenii, oamenii aceia care-l urau şi pe Tolstoi însuşi, o aruncă pe Anna sub roţile trenului.

PORTRETUL

În septembrie 1873, întors de la Samara la Iasnaia Poliana, Tolstoi scrie lui A. A. Fet „M-am apucat să lucrez, adică mai bine-zis, continui un roman început, copiii învaţă, nevasta cu treburile, şi mai e şi însărcinată şi din cauza aceasta se simte rău. De o săptămînă, în fiecare zi, pictorul Kramskoi îmi face portretul pentru galeria Tretiakov. În timp ce pozez, discut cu el şi încerc să-l convertesc de la credinţa petersburgheză la cea creştină. Am fost de acord să pozez, deoarece Kramskoi a venit el însuşi la noi, a propus să-mi facă un portret la un preţ convenabil pentru mine şi m-a convins şi soţia.

Pe mine omul mă interesează, pentru că este un tip caracteristic al acelei orientări petersburgheze noi, aşa cum s-a putut ea reflecta într-o fire bună de artist. E pe ter-

minate cu ambele portrete, vine în fiecare zi şi mă cam împiedică să lucrez".

Kramskoi a sosit dis-de-dimineaţă la Iasnaia Poliana venind prin pădure.

L-a aşteptat destul de mult pe Tolstoi în cabinetul lui liniştit. O uşă a odăii dădea spre grădină. Pe pereţi erau coarne de cerb şi gravuri în rame de lemn foarte subţiri.

Un divan vechi, comod, tapiţat cu piele. O masă. Pe masă manuscrisul, cu multe ştersături, scris cu caractere mari, greu de descifrat. În faţa mesei un fotoliu cu picioarele tăiate, care-ţi dă impresia că stai pe podea în genunchi.

A intrat Tolstoi : era un om de vreo 45 de ani de o statură ceva mai înaltă decît cea mijlocie, bronzat, cu ochii cenuşii, îmbrăcat cu oarecare eleganţă şi pe care barba nu-l îmbătrînea. Alături de fotoliul cu picioarele tăiate, părea uriaş.

Kramskoi a ghicit imediat : Lev Nikolaevici este miop şi nu poartă ochelari ; lucrează cu capul foarte aplecat deasupra manuscrisului.

Dar ochii nu îi erau tulburi, avea o privire sigură, cum nu au de obicei miopii.

La început Lev Nikolaevici l-a refuzat. A spus că este foarte ocupat, că scrie un roman şi are în pregătire încă unul despre ţăranii colonizaţi.

Lev Nikolaevici îi vorbea fără să se grăbească, liniştit, parcă se folosea de acest prilej ca să-şi spună lui însuşi ce urmează să facă, ce trebuie să scrie. În afară de aceasta, a adăugat el, ideea de a poza îl îngrozea.

Kramskoi a răspuns :

— Respect prea mult motivele pentru care Excelenţa voastră refuză aceste şedinţe ca să mai insist. Bineînţeles, în felul acesta trebuie să-mi pierd pentru totdeauna speranţa de a vă face portretul. Dar, oricum, portretul dumneavoastră trebuie să existe în galeria Tretiakov.

— Cum așa ?

— Foarte simplu. Desigur nu-l voi picta nici eu, nici vreunul dintre contemporanii mei, totuși portretul va fi făcut. Acum, de pildă, eu fac portretele oamenilor de seamă ai Rusiei. Portretul lui Griboedov îl voi realiza după desenele rămase din epocă. Am să caut apoi oamenii care l-au văzut, l-au cunoscut, să-i întreb dacă îi seamănă. Așa se va întîmpla și cu portretul dumneavoastră. Oamenii vor regreta că nu a fost pictat de vreun contemporan.

În odaie a intrat cu pas grăbit o doamnă de vreo 26 de ani, drăguță la chip, cu ochi mari, rumenă. Cînd surîdea buza de jos îi ieșea puțin în afară. Era îmbrăcată sobru, într-o bluză albă, largă, și o fustă neagră fără cordon : femeia era însărcinată.

Lev Nikolaevici l-a prezentat pe pictor soției sale.

Discuția a fost reluată.

Tonul conversației părea a spune că Lev Nikolaevici nu se pricepe la nimic și greșește totdeauna. De hotărît poate să hotărască numai ea, Sofia Andreevna, dar nu dintr-o dată.

Ivan Nikolaevici Kramskoi a propus

— Am să fac portretul și dacă n-are să vă placă am să-l distrug.

— Vă cunoaștem lucrările, monsieur Kramskoi, a spus Sofia Andreevna. Portretul ne va place foarte mult fără doar și poate. Dar ce se va întîmpla dacă ne va părea rău să renunțăm la el ?

— Haideți să cădem de acord că portretul nu va fi predat galeriei decît cu învoirea contelui, a spus Kramskoi. N-am nimic împotrivă să așezați portretul în casa dumneavoastră.

Lev Nicolaevici s-a opus.

— Nu. Așa nu se poate. Portretul e doar plătit de domnul Tretiakov.

Sofia Andreevna a găsit o soluție.

— Nu ați putea face pentru domnul Tretiakov o copie după portretul nostru ?

— O copie exactă ? a răspuns Kramskoi, așa ceva nu se poate. Mă gîndesc să pictez două portrete și veți alege pe cel care vă place.

— Bine, a spus Sofia Andreevna. Avem nevoie de portret pentru copiii noștri și-l vom plăti : cred că 200—250 de ruble sînt de ajuns ?

Kramskoi lua pe un portret cel puțin o mie de ruble, numai culorile și pînza cu șasiul costau cincizeci de ruble. Era însă hotărît să facă portretul.

— Voi începe să lucrez de mîine, a spus pictorul.

— Bine, a rostit cu glas încet și puternic Lev Nikolaevici, așezîndu-se în fotoliu și aplecîndu-se asupra manuscrisului.

Ședința a început de dimineață.

Tolstoi ședea la masă, într-o bluză gri albăstrui cu un guler moale și alb, răsfrînt. Îl privea cu interes pe Kramskoi.

— În romanul la care lucrez, a spus el, figurează un pictor. Îi voi da numele de Pavlov sau Mihailov, el trăiește la Roma, e sărac și pictează de mult un tablou cu Christos... Nu este prea cultivat, dar citește mult.

Ascultîndu-l pe Lev Nikolaevici, Kramskoi făcu o schiță rapidă pe pînză.

— Botkin Mihail Petrovici, continuă Tolstoi, mi-a povestit despre pictorul Ivanov și mi-a și arătat sute de schițe făcute de el. Sînt pe înțelesul meu. Aș zice că Ivanov vroia să ridice acoperămîntul de pe obiecte. Acel acoperămînt din cauza căruia obiectul nu poate fi văzut în întregime. Și smulgînd acoperămîntul se străduia să nu dăuneze obiectului însuși.

— Probabil că așa lucrează toți pictorii, a răspuns Kramskoi. În tablou există totdeauna un obiect, modelul.

— Ce e un portret ? Noi nu urmărim să ne înfățișăm în roman sau în tablou pe noi înșine, sau pe cunoscuții noștri. Numai Sonia, soția mea, și Tania, sora ei, pot să creadă că le descriu pe ele și sînt gata-gata să se certe ca să știe care din ele este Natașa Rostova și care Kitty. Cred că Ivanov nu copia modelul și nu copia natura din împrejurimile Romei, ci înfățișa esența, generalul. Nici eu însumi nu descriu Iasnaia Poliana, deși fără ea poate că aș fi cunoscut mai puțin Rusia. Cînd văd în depărtare o pădure, știu că acolo sînt copaci cu aceleași frunze ca cele pe care le văd aproape de mine, totuși eu nu voi descrie aceste frunze.

Kramskoi răspunse

— Alexsandr Andreevici Ivanov s-a abătut de la făgașul general în arta universală. Avem acum un alt pictor foarte tînăr, Fiodor Aleksandrovici Vasiliev. De curînd am primit o scrisoare de la el. Ceea ce face este atît de original și atît de diferit de tendințele obișnuite, încît nici măcar nu pot să spun că este bine. Nu este întru totul bine, în schimb este genial.

Fără să fie mirat de cuvîntul „genial", Lev Nikolaevici se interesă.

— Și care-i stilul lui de viață ? E multă agitație inutilă în jurul lui ?

— Trăiește într-o dezordine febrilă, se avîntă mereu spre un țel necunoscut, vrea să facă ceva, să se elibereze de ceva. Are mulți prieteni întîmplători, multe femei și e totuși singur, părăsit...

— Vedeți, și în casa mea sînt atît de multe femei, ele discută atît de mult despre problemele lor, încît uneori mă gîndesc la mine însumi la genul feminin : am fost trezită sau sînt muncită, pentru că tot timpul aud în jurul meu

discuţii femeieşti. E uşor să te abaţi din drumul tău în viaţă.

După o clipă de tăcere a adăugat :

— În grădină e răcoare, doamnele umblă în rochii uşoare, la bucătărie se face îngheţată, iar ţăranii se ruinează. Pămîntul nu rodeşte şi nimeni nu vede, deşi pentru aceasta nu este nevoie de geniu. Oamenii nu văd că deasupra capului lor putrezeşte grinda unui tavan. Nu vor să vadă.

— Un scriitor spusese că omul vede totul corect din fire, că fiecare om e născut geniu. Şi totuşi nu putem să nu ne mirăm cît de puţine genii sînt.

— Cine a spus-o ? se interesă Tolstoi.

În această clipă a intrat Sofia Andreevna cu faţa îmbujorată. A spus :

— Am făcut dulceaţă de merişoare. Aţi aşternut deja culorile ?

S-a uitat la portret şi imediat a adăugat

— Portretul ăsta, Liovuşka, îl păstrăm noi.

— Mîine încep altul, a spus Ivan Nikolaevici, de dimensiuni mai mari. Iar acesta îl las să se usuce. Atunci o să alegeţi.

Şedinţele continuau.

Toţi în casă se obişnuiseră cu Ivan Nikolaevici. Lev Nikolaevici discuta mult cu pictorul. Şi lui Kramskoi i se părea că Lev Nikolaevici nu se grăbeşte cu şedinţele. Părea că întîmpină greutăţi cu scrisul, că meditează, caută soluţii noi.

Cel de-al doilea portret, mai mare, era şi el, cum spunea Kramskoi, pus pe picioare. Contesa a declarat ferm :

— Unul mai bun ca ăsta nu se mai poate face.

Într-o dimineaţă ploioasă, la sfîrşitul lui septembrie, Kramskoi a întîrziat.

S-a apucat să picteze portretul cel mare, apoi l-a lăsat.

— De ce sînteți trist, nu vă ajunge lumina ?

— Mi-a murit un coleg, Lev Nikolaevici, i-a răspuns Kramskoi. A murit Fiodor Vasiliev. Deși îl cunosc numai de cinci ani și era cu mult mai tînăr ca mine, am avut de învățat de la el ; picta niște paravane pentru marele duce, sperînd în bunăvoința unor oameni influenți. Avea nevoie de ajutor ; era un om cu o situație cam neclară.

— Să mergem să ne plimbăm, Ivan Nikolaevici, a stat ploaia.

— A fost un pictor de o elevație neobișnuită, a continuat Kramskoi, un talent cum rar se întîlnește.

Au ieșit în grădină.

— În romanul meu, a spus Lev Nikolaevici, va muri o femeie sub roțile trenului, lăsînd bărbatul să se căiască. Am văzut-o disecată ; aici, lîngă pădurea Kozlov...

Kramskoi tăcea, călcînd pe frunzele pestrițe ce acoperau cărarea.

— Vreau să scriu despre un om care se simte vinovat față de aproapele său, se căiește, dar nu poate face nimic, a continuat Tolstoi. De ce trăim așa ? Iată, prietenul dumneavoastră...

— Mă considerați vinovat ?

— Nu vorbesc nici despre mine, nici despre dumneavoastră, Ivan Nikolaevici. Dar dacă ar fi să mă iau pe mine — sînt un scriitor cunoscut, moșier, și ce ? am să mai cumpăr pămînt am să devin cunoscut ca Turgheniev...

Lev Nikolaevici privi stejarii pe care-i știa din copilărie și repetă parcă pentru el însuși

— La ce bun ?

— Caut să nu gîndesc așa, Lev Nikolaevici.

— Nu vorbesc despre mine. Uite, există un moșier, Levin, îi educă pe copii, plantează meri, tînăra lui soție umblă cu cheile în buzunar, fierbe dulceață. Și la ce bun ?

I se pare că există o singură soluție ; să înțelegi absurditatea glumei care s-a făcut cu toți oamenii și care se cheamă viață, să-ți aduci aminte că există apă, cuțit, pușcă și un loc sub roțile trenului.

— Dumneavoastră sînteți credincios Lev Nikolaevici, nu-i așa ?

— Mimez că sînt credincios, spun cuvintele pe care le-am învățat. Mă supun tradiției. Cînd tradiția îmi cere ca o dată pe an să beau un vin, care se zice că e sîngele domnului, fac și acest lucru și în anumite zile mănînc varză.

— Vasiliev, spune Kramskoi, nu avea nici familie, nici acte, nici casă. Oamenilor de felul acesta le e mai greu. Nu au de ce să se agațe.

— Și totuși Levin, înțelegînd tot răul vieții și tot absurdul ei, a răspuns Lev Nikolaevici, continuă să trăiască. Este soluția celui slab. Iar în sufletul lui totul s-a răsturnat și nu se poate în nici un chip așeza la loc.

— Dar dumneavoastră, lucrați, scrieți !

— Scriu, dar nu prea merge.

— Vă împiedică ceva ?

— Cred că un om de artă, indiferent la ce apelează, la sunet, la linie, la culoare, la cuvînt, chiar gînd, se află într-o situație îngrozitoare cînd nu crede în valoarea manierei sale de a-și exprima ideea. Aceasta mă deranjează.

— Și de ce depinde această manieră de a se exprima ?

— Dragostea sădește neliniștea, credința, liniștea. Eu sînt acum stăpînit de neliniște.

— Vă gîndiți la ceva trist Lev Nikolaevici.

— Iubesc deopotrivă cu Iasnaia Poliana și stepele Samarei, iar acolo e foamete acum.

— Am citit-o în ziare.

— Am scris, m-am sfătuit și cu Sofia Andreevna, să nu se supere șefii, și să ne dea voie să le venim în ajutor.

— Și la noi, lîngă Oskol e rău.

— Nu e recoltă, se vînd vitele, se micşorează terenul de semănat, bărbaţii şi-au luat lumea în cap, doar femeile au rămas acasă, se chinuiesc muncind şi primesc pentru o zi de muncă vreo 10 copeici. Au scăzut preţurile...

— Ce credeţi Lev Nikolaevici ? a întrebat Kramskoi. Dumneavoastră înţelegeţi aceste lucruri. Ce va fi mai departe ?

— Vor veni ploi, va fi o recoltă bună... iar eu îmi voi termina romanul într-o bună zi.

— Îl aşteptăm cu toţii.

— Şi eu aştept, cumpăr pămînt ; am două mii de hectare în gubernia Samara şi am mai cumpărat de la un pierde vară încă patru. Dar viaţa e tăiată de la rădăcină. Nu se mai cultivă grîu, stepa a fost arată, în jurul Iasnaiei Poliana trenul a distrus pădurile, eu scriu, le întorc pe toate pe dos şi nu pot să le aşez. Dar dumneavoastră ce portrete frumoase şi cam triste mi-aţi făcut ! Am intrat în salon dis-de-dimineaţă, am pus cele două portrete alături, m-am uitat la ele, semăn în ambele. Ce frumos aţi pictat ! În schimb tabloul dumneavoastră *Christos în deşert* nu l-am înţeles şi m-am tot întrebat : oare acesta e Christos ?

— Nu sînt convins că e Christos. Dar altfel n-aş fi ştiut să-l pictez. Fac portrete. Vreau să pictez un tablou, *Rîsul :* chipul lui Christos şi în jurul lui oameni care rîd. Oameni diferiţi. Dar nu sînt mulţumit.

— De ce nu sînteţi mulţumit ?

— Pentru că vor fi portrete independente, capete. Figura centrală, cea a lui Christos, nu reuşesc s-o realizez. Nici la Ivanov Christos nu e plasat în centru, din cauza aceasta pînza n-are unitate.

— Da, mi-aduc aminte de tabloul dumneavoastră. O dimineaţă rece, un deşert de piatră, un om care meditează. Dar de ce e neapărat Christos ? De ce e Dumnezeu ? Aşa trebuie ?

— Iată cum am început tabloul : odată, mă plimbam în timpul unei nopți albe prin Petersburg. Nu erau umbre, totul era luminos, rotund, coloanele, monumentele, fleșele. Pe o bancă de piatră, pe chei, în fața pieței Senatului ședea un om cu plete și o pătură pe umeri. N-a ridicat capul auzindu-mi pașii, era adîncit în gînduri. Eu hoinăream, copleșit de propriile-mi gînduri. Mă gîndeam la artă, mă gîndeam să fac un tablou și în același timp îmi ziceam că am nevoie de mai multe mii de ruble, ca să-mi pot crește copiii la fel cu ceilalți. De aceea trebuie să lucrez la cupole, să desenez unghiile zeilor. Hoinăream și mă gîndeam că arta va afla adevărul atunci cînd va fi gratuită : vedem pe gratis, pictăm pe gratis, dăm pe gratis.

— Bine ar fi să fie așa.

— Umblam, mă gîndeam. Am revenit pe chei. Bărbatul acela nu plecase. Soarele se ridica în spatele lui, cutele păturii nu se clintiseră. El părea să nu fi observat noaptea. N-aș putea spune că era nesimțitor la ceea ce se petrecea în jurul lui ; răcoarea dimineții îi făcuse să-și apropie mai mult coatele de corp. Am trecut pe lîngă el. Buzele păreau să i se fi uscat, să i se fi lipit de tăcerea îndelungată. Parcă îmbătrînise cu zece ani ; privindu-l mi-am dat seama că este unul dintre cei ce au puterea să înfrîngă orice barieră. Cînd am pictat tabloul, am căutat să-mi amintesc de acest om, și după ce am desenat, m-am simțit liniștit...

— Dar astăzi nu există soluții.

— Fără căutări nu există astăzi nici Rusia.

— Și ce va fi mai departe ?

— Nu văd nici o continuare.

— Nu cred în Cernîșevski, a răspuns Tolstoi și mai ales în romanul lui. Nici în romanul pe care-l scriu acum nu cred pe de-a-ntregul. Pentru mine el înseamnă doar o pauză înainte de a începe altă scriere. Voiam să scriu despre țarul Petru, dar nu cred în el. Am renunțat să fac un

roman nu pentru că nu-l respect. Mă tem de istorie și nu respect credința petersburgheză.

— Ce respectați atunci ?

— Viața de la țară, de pildă cea de la Samara, viața țăranilor care cultivă pămîntul sau pe bașkirii despre care nu ar fi putut scrie Herodot. Îi respect pe țăranii despre care ar fi trebuit să scrie Homer, și despre care eu nu știu să scriu. Am învățat limba greacă, numai ca să-l citesc pe Homer. El știe și să cînte și să urle și o face totdeauna în așa fel încît îți dă impresia adevărului.

— Și cum merge romanul dumneavoastră, Lev Nikolaevici ?

— Nu știu. Un lucru e sigur : Anna va muri — va fi pedepsită. A vrut să orînduiască viața în felul ei.

— Și cum trebuie să fie orînduită viața ?

— Trebuie să ne străduim să trăim cu credința pe care am supt-o cu laptele mamei, să nu ascultăm de mintea trufașă.

— Să credem în biserică ?

— Vedeți cerul s-a limpezit. E senin. Trebuie să credem că acest cer albastru este o boltă solidă. Astfel ar trebui să credem în revoluție.

Lev Nikolaevici mergea încet. Obosise. Lîngă o tufă ce mai purta ultimii trandafiri înfloriți, stătea Sofia Andreevna. Își prinsese un trandafir roșu de bluza largă.

Contesa surîse cu sfială și în același timp fericită și soțului și pictorului.

— Am văzut cele două portrete, a spus ea. Lev Nikolaevici, desigur, e și el foarte mulțumit. Nici nu știu pe care să-l alegem. Poate sînteți de părere să-l luăm pe cel mare, cred că o să găsim pentru el o ramă potrivită. Ei, dar ce v-ați plimbat așa de mult pe vremea asta umedă ?

— Păi, am vorbit cu Ivan Nikolaevici, am căutat să-l liniştesc şi-l converteam de la credinţa petersburgheză la credinţa mea.

ELABORAREA ROMANULUI

Treceau lunile. Un anotimp lua locul altuia.

A venit toamna lui 1875. Tolstoi e sumbru. A slăbit. Vede în jurul său numai fuste şi nici o ieşire din labirintul vieţii.

S. A. Tolstaia a descris foarte viu în jurnalul său această epocă a vieţii de la Iasnaia Poliana. La 12 octombrie 1875 ea notează „Viaţa de la ţară, prea retrasă, îmi devine, în sfîrşit, de nesuportat. Apatie, indiferenţă faţă de toate, şi astăzi şi mîine, luni, ani de-a rîndul, mereu acelaşi lucru... Cu trecerea anilor mă simt tot mai strîns şi mai strîns legată de Liovocika, şi — acesta-i lucrul cel mai important — el mă împinge spre această stare apatică, tristă. Mă doare, nu pot să-l văd aşa cum este acum. Posac, plictisit, şade şi nu face nimic, nu munceşte, n-are pic de energie, nu se bucură de nimic şi aşa zile şi săptămîni de-a rîndul. Pare să se fi împăcat cu această situaţie. E un fel de moarte morală, dar eu nu vreau să-l văd stăpînit de ea şi el însuşi nu poate trăi în felul acesta mult timp".

În martie 1874 *Anna Karenina* a început a fi culeasă pentru a fi editată în volum ; prima parte a fost predată, cea de a doua parte era în lucru, se rescria. În luna iunie a aceluiaşi an culegerea romanului a fost oprită. Tolstoi îi scrie lui N. Strahov că a oprit tipărirea pentru că este în întregime absorbit de activitatea sa pedagogică.

La sfîrşitul lui iunie 1875 s-a stins T. Ergolskaia.

Înainte de a muri, Tatiana Aleksandrovna nu mai recunoştea pe nimeni. Numai pe Lev Nikolaevici îl recunoş-

tea totdeauna, se lumina la față cînd îl vedea, își mișca buzele, străduindu-se să rostească numele lui Nikolai Ilici ; înainte de moarte, pentru ea se contopiseră într-o singură ființă Lev Nikolaevici și cel pe care-l iubise toată viața.

Cei din casă își vedeau de treburile lor ; Sofia Andreevna se plictisea. Cine să le facă la țară educația copiilor ? Cine să poarte răspunderea pentru suferințele și eșecurile lor ?

Tolstoi părea indiferent, stins, nu-i mai împărtășea nimic din proiectele sale literare.

•

Noua versiune a romanului a început să fie publicată în primele patru numere ale revistei *Russkii vestnik* pe 1875. Aici au apărut în întregime prima și a doua parte și primele zece capitole din cea de-a treia parte.

A urmat o lungă pauză.

În 1876 au fost publicate cîteva capitole din partea a III-a, în care se povestea cum își conducea gospodăria Levin, cum cosea singur iarba, cum mărturisise Anna soțului ei că-l înșală și cum suportase Karenin această încercare, cum continuase apoi să-și vadă de slujbă, ripostînd la atacurile unui alt minister adversar, cum se desfășurau relațiile dintre Anna și Vronski, pentru a reveni la planurile gospodărești, la îndoielile și insuccesele lui Levin.

O primăvară timpurie. Lev Nikolaevici scrie în biroul său ; ușile din încăperile învecinate sînt închise pentru a nu fi deranjat. În curte, o zăpadă albastră primăvăratecă. Umbrele copacilor așternute pe zăpadă sînt și ele albastre, primăvăratece.

Alexandrine Tolstoia, a cărei bunăvoință era reînnoită de succesele romancierului, i-a adresat o scrisoare liniștitoare. Doamna de onoare de la curte primise de curînd de

la Tolstoi o scurtă comunicare privind decesele din familie şi încerca să-l readucă pe prietenul său la credinţa oficială.

Fusese o iarnă grea.

Veniseră adesea doctorii. Toţi din casă se străduiau acum să-i uite pe cei morţi.

Murise Pelagheia Ilinicina Iuşkova, sora tatălui lui Lev Nikolaevici. După moartea soţului său, locuise mai întîi la schitul din Optina Pustîni, apoi la o mănăstire de maici din Tula. În 1874 se mutase la Iasnaia Poliana, păstrîndu-şi straiele de călugăriţă, plecăciunile cuvioase şi deprinderile de aristocrată.

Lev Nikolaevici, făcîndu-şi curaj, îi scrie Alexandrinei la 8 martie 1876

„Iată cum au murit copiii mei după cinci copii care trăiesc şi acum (Dumnezeu să-i aibă în paza lui), s-a născut cel de-al şaselea, Petia, un băiat voinic, pe care soţia mea îl iubea foarte mult. Într-o seară s-a îmbolnăvit ; tocmai împlinise un an, iar spre dimineaţă, imediat ce a plecat soţia de lîngă el, m-au chemat — murise de anghină difterică. Un altul ce i-a urmat, un copil adorabil (de la vîrsta de cîteva luni se vedea că are o fire minunată, duioasă), tot la un an s-a îmbolnăvit de hidropizie la cap. Şi acum îmi amintesc cu multă durere de acea săptămînă îngrozitoare cît a durat agonia lui. Iarna aceasta nevasta mi-a fost foarte bolnavă, la un pas de moarte. La început a avut o tuse convulsivă, şi era însărcinată. A fost pe moarte, a născut înainte de termen o fetiţă, care a trăit numai cîteva ceasuri şi pe care am regretat-o cu mult mai tîrziu, cînd mama a fost în afară de orice pericol. Nu a apucat nevasta să se scoale din pat (nu trecuseră nici şase săptămîni), mătuşa Pelagheia Ilinicina Iuşkova, o bătrînică sănătoasă, voinică, care abia anul acesta se mutase de la mănăstire la noi, a căzut la pat şi a murit în nişte chinuri îngrozitoare. E curios, dar moartea acestei bătrîne de 80 de ani

m-a impresionat așa cum nu mă impresionase nici o altă moarte. Mi-a părut rău că o pierd, era părerea de rău după această ultimă amintire a generației tatălui și mamei mele, îmi părea rău s-o văd suferind, dar în această moarte mai era și altceva, ceva ce nu pot să vă descriu ; am să v-o povestesc altă dată".

Scrisoarea se încheie cu cîteva cuvinte despre eroina romanului : „M-am plictisit de Anna mea ca de mere pădureţe, mă tot muncesc cu ea de parcă ar fi un copil cu o fire imposibilă, pe care trebuie să-l educ ; să nu-mi spuneţi însă despre ea lucruri neplăcute, sau, dacă vreţi, s-o faceţi cu *menagement*, căci eu totuşi am înfiat-o".

Numele Annei este pomenit alături de numele copilului mort ; numele eroinei pare să-i înlăture pe cei morţi. Dintr-o greşeală, scrisoarea către A. Tolstaia a fost pusă într-un plic trimis lui S.S. Urusov, iar Tolstaia a primit scrisoarea lui Urusov, care nu s-a păstrat ; toate se amestecaseră la Iasnaia Poliana.

Totuşi viaţa trebuia să continue ; veni primăvara, cîmpiile înverziră, stepa şi ea.

La cîteva zile după scrisoarea către A. Tolstaia, Lev Nikolaevici scria lui Fet :

„Nu aveţi cumva un armăsar bătrîn şi nu prea scump, cu sînge arab, şi nu cumva şi o iapă sau două, de vreo trei sau patru ani, nici ele nu prea scumpe ? De armăsar am nevoie pentru împerechere cu iepele kirghize, iar de iepe sau de iapă pentru distracţie, pentru plimbări".

Scrisoarea se încheie astfel : „La noi toate sînt ca şi înainte. Soţiei i-a fost la un moment dat mai rău. Dar acum merge. Visez să termin romanul pînă în vară, dar mă cam îndoiesc că voi reuşi".

Urmează din nou o scrisoare către Alexandrine Tolstaia. O întreabă despre predicatorul Grenville Redstock. Probabil că avea nevoie de acest personaj pentru roman.

Alături de suferințele lui Tolstoi, de încercările lui de a înțelege sensul vieții, se desfășoară jocul de-a religia.

„Cît de minunat mi l-ați descris pe Redstock. Fără să fi văzut originalul simți că portretul seamănă."

Religia lui Tolstoi este o discuție în contradictoriu și nu un răspuns definitiv la întrebările puse de realitate. Pentru el religia este o pavăză, așa cum oamenii ridică mîna pentru a se feri de lovitură ; gestul este inutil, dar cel ce se îneacă se bucură să se agațe și de un fir de pai.

„Mă gîndesc cu bucurie că m-am chinuit, am muncit foarte mult și în adîncul sufletului știu că această muncă și aceste chinuri sînt cele mai bune lucruri din cîte fac pe lume. Și această activitate trebuie să primească o recompensă, dacă nu liniștea prin credință, atunci conștiința acestei munci este și ea o recompensă. Iar teoria după care omul află împăcare la Clubul englez sau la vreo adunare de acționari, mi s-a părut totdeauna nu numai prostească, dar și imorală."

În roman Tolstoi caută să afle o soluție, acolo se găsesc toate chinurile lui, de aceea la întrebarea cu privire la moartea copiilor răspunde în aceeași scrisoare în care vorbește și despre romanul său.

Romanul se contura dezmințindu-se primele soluții, căutîndu-se cauzele nefericirii și ale vinii. Drumul ducea inevitabil la încercarea lui Vronski de a se sinucide, codul de moralitate acceptat de Vronski și de oamenii din cercul lui era dezmințit. Tolstoi îi scrie lui N. Strahov la 23 aprilie 1876, amintindu-și de drumul străbătut în elaborarea romanului „Capitolul despre felul în care Vronski reacționează după întîlnirea cu soțul îl aveam scris de mult. Am început să-i fac unele îmbunătățiri și cu totul pe neașteptate am înțeles că Vronski se va împușca fără doar și poate. Acum se dovedește că lucrul era organic necesar pentru continuarea romanului".

În primele schiţe ale romanului, Vronski, care nu purta încă acest nume, era prietenul celui ce se va numi Levin. Vronski şi Levin reprezentau două variante ale rezolvării problemelor vieţii, fiecare îşi avea principiile sale, amîndoi urmau să ajungă însă în cele din urmă la tentative de a se sinucide şi la gînduri de moarte.

Anna va muri sub roţile trenului.

Tolstoi caută un drum, o soluţie în viaţă, aşa cum un orb se loveşte de toţi pereţii, căutînd să afle o ieşire.

Nu întîmplător romanul a fost publicat cu întreruperi ; ele însemnau nu numai întreruperi în procesul de elaborare, dar căutări de noi soluţii care uneori îl făceau pe autor să se sufoce. Atunci şi inima romanului înceta să mai bată.

Începuseră să circule tot felul de zvonuri cu privire la finalul romanului. Alexandrine Tolstaia întreabă : e adevărat că Anna va muri sub roţile trenului ? Acest final i se pare trivial.

Finalul romanului fusese hotărît chiar de la început ; se făceau precizări privind nu evenimentele, ci relaţiile dintre eroi sau semnificaţia evenimentelor.

Se lămureşte adevărata valoare a personajelor. Anna Karenina a făcut în viaţă un pas greşit şi a murit, aşa se afirma la început.

O femeie minunată moare pentru că s-a îndrăgostit de un om care nu este demn de jertfa ei — iată rezolvarea ce se întrevede spre sfîrşitul romanului.

Vronski a fost numit aghiotant pe lîngă un prinţ străin, un om sănătos, zdravăn, înstărit. Vronski, pe care dragostea îl schimbase, se întreabă dacă şi el seamănă cu această vită proastă ?

Vronski nu seamănă cu o vită proastă, totuşi dragostea lui are ceva din acea simplitate bovină de care rîdea Scedrin.

Ca şi Levin, Anna exprimă concepţiile de viaţă ale autorului. Lucrul iese cel mai pregnant în evidenţă în scena în care Anna se duce să moară.

Anna era îndrăgostită, dar nu putea renunţa la societatea mondenă, pentru că fără această societate nu putea trăi Vronski. Răzbunarea constă în faptul că pentru a-şi putea păstra iubitul Anna are nevoie de un loc în loja de la operă, are nevoie ca Vronski să-şi ocupe locul în societate alături de ea.

Dacă ar fi plecat de la teatru, dacă l-ar fi părăsit pe Vronski, ar fi fost salvată dar nici Lev Nikolaevici nu-şi poate părăsi locul de la Iasnaia Poliana, el însuşi este prizonierul familiei, al bunăstării, al gloriei.

Anna Karenina se înalţă deasupra tuturor celorlalţi eroi ai romanului pentru că iubeşte cu adevărat. Tolstoi ar vrea s-o condamne, dar nu reuşeşte s-o facă. S-ar părea că dragostea ei pentru Vronski este o nenorocire, o ruşine

„Ea se simţea atît de vinovată şi de criminală, încît nu-i rămînea decît să se înjosească şi să ceară iertare ; iar acum în viaţă nu mai avea pe nimeni în afară de el, aşa că-şi îndrepta rugăciunea de iertare către el. Privindu-l, ea îşi simţea fizic înjosirea şi nu mai putea spune nimic... Ruşinea în faţa goliciunii ei sufleteşti o apăsa şi i se transmitea lui..."

Dar în acelaşi timp este dragostea.

„— Sînt nefericită ? — a zis ea apropiindu-se de el cu un surîs încîntător de dragoste privindu-l, — eu sînt ca un om flămînd căruia i s-a dat de mîncare. Poate îi e frig, şi hainele îi sînt rupte, dar el nu e nefericit. Eu sînt nefericită ? Nu, iată fericirea mea."

„A mea este răzbunarea, eu voi plăti" — spune L. Tolstoi privind cerul. Dar pentru Tolstoi cerul e pustiu.

Levin nu are prototip, el nu este Tolstoi, pentru că îi lipseşte puterea de analiză, îi lipseşte geniul. În schimb

lui Levin îi este dat să vadă tot ce ţine de dragoste. El vedea lumea orbitoare a patinoarului şi pe Kitty, vede frumuseţea muncii de la ţară, vede splendoarea iernii, cînd, îndrăgostit de Kitty, află că şi ea îl iubeşte.

Ceea ce nu au reuşit să realizeze în viaţă Lev Nikolaevici Tolstoi şi Sofia Bers, reuşeşte Levin. Lev Nikolaevici scrisese nişte litere, pe care iubita trebuia să le ghicească, şi aceasta ar fi dovedit similitudinea gîndurilor lor. Dar a fost „zadarnic".

Tolstoi a fost nevoit să trimită o scrisoare în care totul era spus pînă la capăt şi semnat.

În roman Kitty a înţeles totul şi autorul i-a dăruit lui Levin fericirea de a avea o viziune proprie asupra lumii, cum le este permis numai poeţilor Puşkin, Tiutcev, Fet.

Levin vede iarna ca un poet.

Numai la muncă, la vînătoare sau în momentele de extaz ale dragostei simte Levin că viaţa este minunată.

„Cum văzu el lucrurile atunci, n-avea să le mai vadă niciodată în viaţă. Îl înduioşară în chip deosebit nişte copii care se duceau la şcoală, cîţiva hulubi porumbaci care se lăsaseră de pe acoperiş pe trotuar şi nişte pîinişoare presărate cu făină, pe care le aşeza în vitrină o mînă nevăzută. Pîinişoarele, porumbeii şi copiii aveau ceva magic. Porumbelul fîlfîi din aripi şi se îndepărtă, sclipind în soare prin pulberea de zăpadă ce tremura în aer. Printr-o ferestruică veni o mireasmă de pîine caldă şi o mînă aşează pîinişoarele. Toate acestea laolaltă erau atît de neobişnuit de frumoase, încît Levin începu să rîdă şi să plîngă de bucurie." Levin a plătit pentru acest extaz cu o mare decepţie.

Anna a plătit cu presimţirea morţii. Tolstoi va cunoaşte el însuşi aceeaşi inspiraţie plină de mînie şi de negare, cînd va scrie *Învierea*. În acest roman va vedea limpede

rușinea lumii contemporane și-și va exprima speranța într-o altă lume.

În roman oamenii se împart în două categorii: unii care înțeleg viața societății și alții care nu o înțeleg. Adevărata realitate a lumii, cea care duce la descoperirea fericirii, o află Levin, dar numai în clipele cînd e îndrăgostit.

Plecînd să moară, Anna vede viața parcă despuiată, lipsită de relațiile obișnuite, și blestemă universul.

Karenin nu poate să înțeleagă universul, deși este bun la suflet, dar bunătatea lui este oarbă. Numai nenorocirea îl scoate pentru un timp din viața lui artificială.

„Aleksei Aleksandrovici își trăise viața și muncise în sferele birocratice, care aveau de-a face numai cu *oglindirea* vieții ; și ori de cîte ori se ciocnea cu viața însăși, se dădea la o parte. Acum îl stăpînea același sentiment cu cel încercat de omul care, după ce a trecut liniștit un pod peste o prăpastie, vede deodată că podul nu mai există și că sub el se cască abisul. Abisul era viața însăși, iar podul — traiul artificial dus de el pînă acum."

Podul s-a prăbușit, Karenin face greșeală după greșeală, începe chiar să vorbească incorect. Spune „a sufelit" în loc de „a suferit" și Anna, pentru o clipă, dă crezare durerii lui.

Această literă greșită a fost găsită de Tolstoi cu mult înainte ca romanul să fi cunoscut ultima sa variantă. Poate că era aici embrionul adevăratei firi a lui Karenin, așa cum ar fi putut el fi în alte condiții.

„De un minut tăcea și privea copilul cu aceeași față melancolică ; și deodată un surîs i se întipări pe față, mișcîndu-i părul și descreștindu-i fruntea ; și la fel de încet ieși din cameră."

Surîsul lui Karenin dărîmă o barieră.

Dar bariera se ridică din nou, foarte repede.

În acțiuni, în relațiile sale cu lumea înconjurătoare, Karenin este un om mort.

Karenin nu o iubea pe Anna și probabil nici nu o înțelegea, după cum nu-și înțelegea nici fiul — el substituia oamenilor vii oameni închipuiți și vorbea cu fiul său ca și cum ar fi vorbit cu un băiețel imaginar. Pentru el nu exista nici Rusia. El era birocrat, un tip aparte de om „în găoace".

ARHITECTONICA ROMANULUI

Instabilitatea normelor morale a căror încălcare generează conflictele romanului cerea o compoziție aparte. Eroina trebuia să fie așezată în centru, să i se acorde un loc special și totodată prezentată în relații obișnuite.

În prima variantă romanul avea un început „deschis" asistăm la discuția dintre Karenina și omul care e îndrăgostit de ea și aflăm că după acest lucru amîndoi au încetat să mai fie invitați în societate.

Acțiunea romanului se înnoda cu mare repeziciune, îndreptîndu-se spre un deznodămînt tragic.

Analizînd contextul social, Tolstoi a recurs la un alt tip de expoziție în roman, realizînd un început pe care l-am putea numi închis.

Stepan Arkadievici se trezește după un vis plăcut ; visase că niște clondire cu chipuri de femei cîntau ceva. Fusese o scenă foarte veselă. Trezindu-se de-a binelea și coborînd din pat, Stepan Arkadievici nu-și găsește papucii ; înseamnă că nu a dormit în patul său, ci în birou ; deci s-a certat cu nevasta. Stepan Arkadievici revine la realitate, dar realitatea este meschină el nu trăiește o dramă, are doar neplăceri.

Romanul este format din capitole scurte, de cîte trei-patru pagini, fiecare. De regulă fiecare capitol îşi are tema sa proprie, încheiată, se desfăşoară într-un loc precis.

Cel de-al doilea capitol al romanului nu schimbă locul acţiunii, adaugă însă cîteva personaje noi şi modifică întrucîtva tema. În primul capitol aflasem părerea unui bărbat despre propriul său adulter, în următoarele capitole vedem opinia celor din casă faţă de tatăl şi stăpînul care şi-a înşelat soţia.

Toţi sînt de partea lui Stepan Arkadievici.

De la un capitol la altul, Tolstoi studiază viaţa trecînd prin labirintul asociaţiilor. El pare a defalca existenţa în momente izolate, separate.

În capitolul al IX-lea are loc întîlnirea dintre Levin şi Kitty la patinoarul din Grădina zoologică. Totul are un aer sărbătoresc, ca într-o lume de basm „Lumea, frumos îmbrăcată, cu pălării care luceau în soarele scînteietor, mişuna la intrare, pe aleile măturate şi printre căsuţele în stil rusesc, cu streşini sculptate. Mestecenii bătrîni şi înfoiaţi ai grădinii îşi plecau crengile sub povara zăpezii, îmbrăcaţi parcă în odăjdii noi de sărbătoare".

Mama lui Kitty îl întîmpină pe Levin cu răceală, Kitty din politeţe se străduieşte să atenueze răceala prinţesei. Surîsul lui Kitty îl îmbărbătează pe Levin şi el se duce cu Stepan Arkadievici la restaurantul „Anglia".

Capitolul al X-lea : discuţia dintre Levin şi Oblonski la restaurant ; în afară de tema iubirii lui Levin pentru Kitty, se pregăteşte şi cea de a doua linie a romanului : satul şi oraşul. Antiteza se profilează pornind de la meniul restaurantului şi de la preţul prînzului.

După masă, Levin nu mai încearcă să transfere partea lui din nota de plată în noţiuni, ţinînd de viaţa de la ţară.

Vronski este o partidă mult mai strălucită decît Levin şi Kitty ca şi mama ei îl preferă. Cererea în căsătorie nu are loc însă.

Apare Anna Arkadievna chemată de fratele ei ea trebuie să le aranjeze pe toate, să-i împace pe toţi. În această versiune este o aristocrată frumoasă, cu o situaţie strălucită în societate, nu o femeie senzuală şi voinică.

Anna destramă ca în joacă iluziile lui Kitty.

Anna — o femeie cu personalitate puternică — stîrneşte fără să vrea pasiunea lui Vronski şi fără să o dorească distruge fericirea posibilă a lui Kitty, o fată ştearsă.

În trenul cu care se înapoia la Petersburg, unde o aştepta soţul şi fiul, ea citeşte un roman englezesc.

„Eroul romanului îşi împlinea în sfîrşit visul de fericire al oricărui englez — titlul de baronet şi un domeniu — iar Anna ar fi dorit să plece cu el la moşie... cînd ea simţi deodată că lui i-ar fi fost poate ruşine ca şi ei." Realitatea relaţiilor dintre oameni pătrunde în lumea convenţională a romanului englezesc.

Trenul înaintează prin viforniţă.

Apare Vronski.

Pasiunea distruge viaţa Annei. Tema pasiunii este legată de imaginea căii ferate, de roţile sub care-şi va sfîrşi viaţa Anna. Calea ferată apare ca simbol al schimbărilor în viaţă, a pasiunilor ascunse şi apoi dezlănţuite.

Anna nu este vinovată de dragostea ei. Vina ei constă în faptul că opunînd iubirea sa societăţii vrea în acelaşi timp ca această societate s-o accepte. Pedeapsa pe care o primeşte Anna este „afrontul" de la teatru, cînd doamnele din societatea „cuviincioasă" nu vor să stea alături de ea.

Într-o societate neorînduită din punct de vedere moral, cu o viaţă familială instabilă, Tolstoi, invocînd numele lui Dumnezeu, cere pedeapsa cerească pentru o femeie care nu a vrut să trăiască în acelaşi timp cu doi oameni — cu soţul

şi cu amantul. O face în numele unei familii ideale, de dragul căreia îţi jertfeşti libertatea şi pe care el a vrut s-o creeze. Romanul afirmă năzuinţa de a avea o soţie care să-ţi înţeleagă orice gînd, să ghicească cuvîntul de dragoste după o singură literă. Kitty înţelege totul, şi astfel ea realizează şi afirmă acest ideal.

În ciorne vedem că în comparaţie cu Anna, Kitty pare o fiinţă anostă.

Chiar şi în varianta definitivă a romanului Levin se simte atras de Anna. Şi Tolstoi însuşi e pe jumătate îndrăgostit de eroina sa.

Căci Anna este într-adevăr o femeie care înţelege totul.

În scena în care Anna este bolnavă de febră puerperală, Aleksei Karenin îl iartă pe Aleksei Vronski. Această scenă îl înalţă pe Karenin. Mai presus de amîndoi este însă Anna. Ea îşi înţelege într-un chip nou soţul, descoperă în el omul. Vronski încearcă să se sinucidă. Dar Karenin nu rezistă verificării prin demnitate omenească. El află o pavăză în religie.

Numai Anna plăteşte pentru vina amîndurora.

Tolstoi a scris istoria unei familii care se destramă pentru că femeia îşi încalcă îndatoririle. El luptă împotriva unui rău pe care-l considera nihilism. Tolstoi a dezvăluit profunzimile dramei, validînd parcă în plan filozofic propriul său cămin de la Iasnaia Poliana.

De vină este Anna. Iniţial, Karenin nu era vinovat, el apărea ca un sfînt. Nici Vronski nu era vinovat. Problema vinovăţiei lui nu se punea pentru Tolstoi, fapta lui Vronski era obişnuită, o aventură cu o doamnă din înalta societate. Vronski era mai curînd vinovat pentru că îi făcuse curte Kittyei fără să aibă intenţii serioase. Pe parcurs romanul se amplifică şi se schimbă : Anna Karenina nu mai este vinovată şi soţul ei ar fi putut să nu fie vinovat, dat fiind că

pentru o clipă a fost în stare să renunțe la reprezentările obișnuite cu privire la moralitate în numele bunătății. Dar societatea mondenă e puternică, ea nu poate fi distrusă, cu toate atacurile lui Nikolai, fratele lui Levin. Nikolai moare. Celălalt frate, un liberal în felul său de a gîndi, nu înțelege nimic. Există, totuși, o lume cu o morală de viață cotidiană reală, există Rusia răvășită, economia ei, problema transformărilor ei sociale. Să ne amintim de discuția purtată în căpița de fîn despre care vorbea cu atîta emoție Dostoievski în *Jurnalul unui scriitor* în 1877. Transformările sociale se dovedesc a fi mai importante decît viața personală.

Karenina moare, pleacă la moarte Vronski, Levin îl reconsideră pe Dumnezeul cel de totdeauna pentru a putea trăi mai departe în lumea veche.

În timp ce scria romanul, sau mai bine-zis cînd a început să-l scrie, Tolstoi socotea drept felul de a vedea al lui Levin ; el vroia să întărească familia și planurile gospodărești ale eroului recurgînd la epigrafe din *Biblie*. Dar Levin nu crede în Dumnezeu. Vrea doar să-și justifice, să-și disimuleze hotărîrile, de compromis, prin soluții religioase. El așază la baza vieții sale celei de toate zilele credințele bisericești sau, cum notează în jurnalul său, nu mai vrea să-și supună viața, ci i se supune el.

Levin privește cerul și se gîndește „Parcă eu nu știu că ăsta e un spațiu infinit și nu o boltă rotundă ? Dar oricît mi-aș încorda vederea, nu pot vedea cerul altfel decît rotund și mărginit. Cu toate că am conștiința spațiului infinit, am desigur dreptate cînd văd un firmament azuriu, bine definit. Am mai multă dreptate decît atunci cînd năzuiesc să privesc dincolo de el...

— Oare asta e credința ? — se gîndi el, neîndrăznind să creadă în fericirea lui".

Pasiunea, ajunsă la disperare, i-a deschis Annei ochii. Necesitatea îl va obliga pe Levin să reconsidere lumea, care nu poate fi înnoită prin religie. Moartea Annei este descrisă în ultimele şase capitole ale părţii a şaptea. Este un monolog, întrerupt de întîlnirea Annei cu Kitty şi Dolly. Nimic nu o mai poate salva pe Anna în afară de întoarcerea lui Vronski. Dar el nu mai poate fi aşa cum îl iubea ea, chiar dacă s-ar întoarce. Nu mai vrea nimic altceva decît să-l pedepsească.

Vronski pleacă, fără să se teamă de ameninţări, el o minte pe Anna, aşa cum altădată ea îl mintea pe Karenin. El pleacă „Anna auzi zgomotul paşilor lui prin birou şi prin sufragerie. Auzi cum el se opri lîngă uşa care dădea în salon nu veni la dînsa, ci dădu numai dispoziţii ca, în lipsa lui, să i se dea lui Voitov armăsarul. Pe urmă, ea auzi trăsura trăgînd la scară, şi cum se deschide uşa şi Aleksei ieşi ; dar îndată se întoarse iarăşi în vestibul şi cineva urcă în fugă sus. Era feciorul, care alerga după mănuşile pe care le uitase Vronski".

Vronski se urcă în trăsură fără să privească spre fereastră. Anna îi trimite un bilet, dar totul este în zadar. Ea se duce la Kitty care aproape că refuză s-o primească. Biletul rămîne fără răspuns. Anna se întoarce acasă. Se apropie tot mai mult de moarte, îşi reconsideră viaţa de la început pînă la sfîrşit, o regîndeşte.

Lumea este îngrozitoare, haotică, Anna nu are nevoie de nimic ; dar mai face o încercare de a-l căuta pe Vronski. În monologul interior al Annei pătrund imagini disparate, aducînd impresii din lumea exterioară. Răsfoieşte cu repulsie ultimele pagini ale vieţii sale, relaţiile dintre oameni i se par murdare.

Gara.

Un mujic cu şapcă, figură cunoscută parcă, trece prin faţa ferestrei, aplecîndu-se spre roţile vagonului. Anna îşi

amintește de visul ei. Iese pe peron ; aici cineva îi aduce scrisoarea lui Vronski. „Îmi pare foarte rău că biletul nu m-a găsit. Vin la ora zece" — scrie acesta neglijent.

Trebuie să se grăbească, să fugă de înjosire.

Cu pași ușori și repezi Anna coboară către șinele de cale ferată. „Acolo ! își zise Anna, uitîndu-se la umbra vagonului, la zgura amestecată cu nisip care acoperă traversele. Acolo, drept la mijloc. Astfel am să-l pedepsesc și pe dînsul și am să scap de toată lumea și de mine însămi."

Tolstoi încetinește acțiunea, caută să ne explice logica acestei soluții nebunești, fixînd ultimele mișcări inutile, deși raționale. Anna se aruncă pe șine și cu o mișcare ușoară, de parcă s-ar pregăti să se scoale de îndată, se lasă în genunchi.

Vine sfîrșitul.

„Mujicul cel mic scotocea niște fiare, îndrugînd ceva în barbă, iar lumina la care Anna citise cartea vieții, plină de zbucium și înșelăciuni, de durere și răutate, străluci ca o flacără mai vie decît oricînd, sfîșiind bezna, apoi flacăra șovăi și se stinse pentru totdeauna."

Să fie oare cumplita lumînare din Arzamas care-și arunca lumina peste pata albă pătrată, peste groaza banalului ?

Levin încearcă să înlăture această groază, muncind, discutînd despre credință.

Romanul începea astfel : „Toate familiile fericite se aseamănă între ele. Fiecare familie nefericită însă este nenorocită în felul ei".

Apoi ni se povestește de ce anume este nefericită familia Oblonski, pentru ca în curînd să aflăm că și familia Karenin este nenorocită. Încercarea Annei de a întemeia o familie cu Vronski eșuează.

Se pune întrebarea : dar familia lui Levin este ea fericită ? Sînt fericiți Levin și Kitty ?

Levin și Kitty s-au cununat, au copii, dar Kitty este fericită numai pentru că este lipsită de personalitate, cum spune Tolstoi însuși. În orice caz, e tînără și nu-și cunoaște încă soarta. Familia lui Levin este și ea nefericită în felul său. Nefericirea acestei familii ne ajută să înțelegem biografia lui Tolstoi însuși.

Tolstoi scrie despre viața lui Levin : „Aceasta nu era însă numai un neadevăr, ci și o cruntă bătaie de joc a unei puteri reale și potrivnice, căreia nu te puteai supune.

Trebuia să scape de această putere și scăparea era în mîinile fiecăruia. Acestei dependențe față de rău trebuia să i se pună capăt, iar singurul mijloc era moartea.

Astfel, Levin — omul sănătos, soțul și părintele fericit — fusese de cîteva ori atît de aproape de sinucidere, încît ascundea funia, ca să nu se spînzure, și-i era frică să umble cu arma de teamă să nu se împuște.

Dar el nu se împușca și nu se spînzura, ci trăia mai departe".

CÎTEVA CUVINTE DESPRE TOLSTOI ȘI DESPRE RELIGIE

Dificultatea de a înțelege religia lui Tolstoi constă în faptul că el conferea cuvintelor „religie", „Dumnezeu" în diferite perioade, iar uneori chiar în același timp, sensuri diferite.

Tolstoi scria în *Confesiune* „Am fost botezat și educat în credința creștină ortodoxă. Această credință mi-am însușit-o și în copilărie și în timpul adolescenței și al tinereții. Dar cînd la 19 ani am terminat anul doi de facultate, nu mai credeam în nimic din cele învățate".

În comentariile sale scriitorul spune că și înainte de vîrsta de 18 ani nu mai credea, ci avea doar „încredere" în ceea ce învăța.

În același timp, renunțarea conștientă la religie nu a însemnat la Tolstoi negarea directă a deprinderilor religioase și chiar a unui anumit sentimentalism religios. Cînd e vorba de negare Tolstoi este atent și precizează problemele asupra cărora nu ar vrea să se pronunțe.

În Caucaz, Lev Nikolaevici, cu obiceiul său de a pune totul în ordine, își clarifică problemea credinței tradiționale și în același timp se roagă la Dumnezeu ca acesta să-i ierte ispitele.

În iunie 1853 Tolstoi spune, comentîndu-și atitudinea : „Îi mulțumesc lui Dumnezeu pentru această stare de spirit și te rog, Doamne, să mi-o menții".

În luna iulie a aceluiași an scrie : „Nu pot să-mi demonstrez mie însumi existența lui Dumnezeu, nu găsesc nici o argumentare judicioasă, găsesc că noțiunea nici nu este necesară. E mai ușor și mai simplu să înțelegi existența veșnică a lumii întregi, cu ordinea ei minunată, de neatins, decît să admiți o ființă care s-o fi creat".

Tolstoi refuză să discute dogmele, căci nu vrea să intre în controversă cu credința strămbunilor.

Și totuși invocarea lui Dumnezeu, recunoștința față de el, se învecinează cu negarea lui.

Tolstoi cunoaște o altă credință, ce nu corespunde lumii reale, ci aceleia pe care el ar vrea s-o zidească. Putem stabili timpul și locul unde a apărut această credință : la Sevastopol, în martie 1855. A murit Nikolai I, armata depune jurămînt noului țar ; Tolstoi notează : „Sînt de așteptat transformări în Rusia. Trebule să muncim și să fim bărbați pentru a putea lua parte la aceste clipe importante din viața Rusiei".

Tolstoi se bucură că protectorul său, M. D. Gorciakov, a fost numit în locul lui Menşikov ; se gîndeşte la un plan de transformare a armatei ; apoi se împărtăşeşte şi notează

„Discuţia de ieri despre cele dumnezeieşti şi despre credinţă mi-a dat o idee măreaţă, grozavă, mă simt în stare să-mi dedic întreaga viaţă pentru realizarea ei. Această idee trebuie să pună bazele unei noi religii, corespunzătoare dezvoltării omenirii, o religie a lui Christos, dar epurată de credinţă şi taine, o religie practică, care în loc să promită fericirea viitoare, o dăruieşte aici pe pămînt. Îmi dau seama că atare idee ar putea fi pusă în aplicare numai de generaţiile care ar acţiona conştient în acest scop. O generaţie va lăsa moştenire această idee generaţiei ce urmează şi într-o bună zi fanatismul sau raţiunea o vor pune în aplicare. Să acţionez *conştient* pentru a asigura unirea oamenilor cu religia — iată fundamentele ideii care, sper, mă va pasiona".

Era ideea unei noi reforme religioase ideea a murit pentru a învia într-o altă formă. Ea nu este legată pentru Tolstoi de schimbarea bruscă a rînduielilor vieţii, ci de o reformă a conştiinţei, ea poartă un caracter liberal.

Intuirea estetică a vieţii respingea interpretarea liberală.

Căderea Sevastopolului, colaborarea la *Sovremennik,* deziluzia produsă de relaţiile cu Botkin, Cicerin, Drujinin, viaţa la ţară, munca la şcoală cu copiii de ţărani l-au schimbat pe Lev Nikolaevici şi i-au schimbat convingerile religioase.

La şcoală religia era predată de un preot. Tolstoi însă povestea copiilor fragmente din *Biblie,* care în interpretarea lui deveneau istorii înduioşătoare cu întîmplări interesante. Cel mai mult le plăcea istoria Preaminunatului Iosif, vîndut în robie de către fraţii lui.

Mătușa de-a doua a scriitorului, Aleksandra Andreevna Tolstaia, era o fire profund religioasă.

. Într-o scrisoare lungă, adresată contesei A. A. Tolstaia, la 1 mai 1858, Lev Nikolaevici își comentează nuvela *Trei morți ;* cum interlocutoarea era o femeie credincioasă, discuția pornește de la analiza sentimentului de proprietate, problema care-l preocupa în mod deosebit pe Tolstoi la vremea aceea.

Tocmai cumpărase o fîșie de pădure destul de mare din domeniul public, ceea ce l-a făcut să amîne niște plăți urgente. Reamintesc că la sfîrșitul nuvelei *Trei morți* se vorbește despre moartea unui copac.

„Ieri m-am dus să văd pădurea pe care am cumpărat-o și unde am și început să tai copacii ; mestecenii au înfrunzit, pe ramuri stau privighetori, cărora puțin le pasă că nu mai aparțin statului ci mie, copacilor puțin le pasă că în curînd vor fi tăiați. Vor fi tăiați, apoi vor crește din nou, și nu le va păsa."

După aceea trece la un fel de discuție religioasă „Nu știu cum să exprim acest sentiment — mi-e rușine pentru demnitatea mea de om ca și pentru arbitrarul, cu care ne lăudam atît, arbitrarul de a trasa niște linii închipuite și de a nu avea dreptul să schimbăm nici o iotă, nicăieri, chiar și în propria noastră ființă. În toate legile pe care nu le înțelegi simți peste tot acest frîu, peste tot, El".

S-ar putea crede că El este Dumnezeul creștinilor. Tolstoi însă continuă „Tocmai într-acolo se îndreaptă dezacordul dintre mine și dumneavoastră cu privire la nuvela mea. În zadar o analizați din punct de vedere creștin. Ideea mea a fost următoarea : au murit trei ființe — o doamnă, un țăran, un copac". Doamna îți inspiră milă și repulsie pentru că minte și creștinismul (aici Tolstoi pune în paranteză „așa cum îl înțelege ea"), nu rezolvă în cazul ei problema vieții și a morții.

„Mujicul moare liniştit tocmai pentru că nu este creştin". El a văzut naşteri şi morţi, a semănat şi a secerat, a văzut cum mor bătrînii şi cum se nasc copiii, el priveşte moartea simplu, drept în faţă. „Copacul moare liniştit, cinstit şi frumos."

Ce legătură au toate acestea cu creştinismul ? Tolstoi mărturiseşte că împărtăşeşte sentimentul creştin, dar în afară de acesta în sufletul lui mai sălăşluieşte şi altceva „Este sentimentul frumosului şi al adevărului... Cum se împletesc nu ştiu şi nu pot explica ; dar este pozitiv faptul că pisica şi cîinele stau în acelaşi coteţ".

Pentru Tolstoi este caracteristică tocmai această coexistenţă într-un singur suflet a două principii inconştiente şi incompatibile.

Iată ce scrie Tolstoi aceleiaşi doamne de onoare a împărătesei Maria Feodorovna, Aleksandrei Andreevna, „bunica" sa de-a doua cum o poreclise (însemnarea pare făcută însă mai curînd pentru el însuşi) :

„În copilărie am crezut fierbinte, sentimental şi spontan, apoi de pe la 14 ani, cînd am început să cuget în genere la viaţă, m-am lovit de religie şi cum ea nu se potrivea cu teoria mea, bineînţeles, am socotit un merit al meu să o distrug. Fără ea am trăit foarte liniştit vreo zece ani. Totul era în faţă-mi clar, logic, se încadra în clasificări în care religia nu-şi afla locul. A venit apoi vremea cînd totul îmi era limpede, cînd viaţa nu mai avea nici o taină, dar ea, viaţa, începuse să-şi piardă sensul. În această perioadă mă aflam singur şi nefericit în Caucaz. Am început să mă gîndesc, aşa cum numai o dată în viaţă le este dată oamenilor puterea să se gîndească. Păstrez însemnările mele de atunci şi recitîndu-le acum nu-mi explic cum poate ajunge un om la exaltarea intelectuală la care ajunsesem eu pe vremea aceea. Au fost ani frumoşi şi ani chinuitori în acelaşi timp. Niciodată, nici înainte, nici după aceea, nu

am urcat pe asemenea culmi ale gîndirii, nu am pătruns cu privirea *acolo,* ca în cei doi ani. Şi toate cele ce le-am descoperit atunci vor rămîne pentru totdeauna convingerile mele. Nu pot altfel. Această muncă intelectuală timp de doi ani m-a dus la descoperirea unui lucru vechi, simplu, dar pe care îl ştiu aşa cum nu-l ştie nimeni, am descoperit că există nemurirea, că există dragostea şi că pentru a fi veşnic fericit trebuie să trăieşti pentru alţii. Aceste idei m-au uimit prin asemănarea lor cu religia creştină şi în loc de a merge singur mai departe am început să le caut în evanghelie, dar am găsit puţine. Nu l-am găsit nici pe Dumnezeu, nici pe ispititor, nici taine, nimic. Am căutat din toate puterile sufletului meu, am plîns, m-am chinuit ; nu voiam nimic altceva decît să aflu adevărul".

Pentru Tolstoi religia este felul său de a vedea lumea, care a înlocuit reprezentarea obişnuită despre ceea ce este al tău şi despre ceea ce este al altuia. În acest sens el este un spirit religios.

De aceea şi scrie acestei femei care nu-l poate înţelege : „Pentru mine viaţa plămădeşte religia şi nu religia viaţa".

Levin, în *Anna Karenina,* se converteşte la credinţa religioasă, dar credinţa acestui moşier inteligent a trezit neîncrederea legitimă a unui om încercat de viaţă, cum era Fiodor Mihailovici Dostoievski.

Anna Karenina este un roman complex şi deşi Levin este aparent foarte apropiat de Tolstoi, ideea ce o exprimă romanul nu se identifică cu concluziile morale la care ajunge Levin. Levin se dă îndărăt în faţa problemelor vaste şi profunde ce i se pun. Văzînd pe cei din jur entuziasmaţi de războiul pentru eliberarea slavilor, Levin se gîndeşte în sinea lui, dar nu-şi mărturiseşte ideile cu voce tare : „Ar mai fi vrut să adauge că dacă opinia publică este un judecător infailibil, de ce nu ar fi şi revoluţia, şi co-

muna, tot atît de legitime ca mişcarea în folosul slavilor ?"

Deocamdată Levin tace gîndind astfel, dar ştim că a mai avut ocazia să vorbească despre socialism, stînd pe căpiţa de fîn ; deocamdată Levin află în religie un scut în faţa viitorului.

Ulterior, Tolstoi însuşi, înţelegînd într-un mod nou ceea ce se întîmplă în Rusia, va încerca să apere cu ajutorul religiei ideile sale de neîmpotrivire, de neparticipare la luptă. Deocamdată însă este vorba de a apăra religia.

Levin este obligat să se spovedească şi să se împărtăşească înainte de nuntă el îndeplineşte această îndatorire, căutînd să nu-l jignească pe preotul care-i dă poveţe. Din ambele părţi este un sentiment de politeţe şi de superioritate nemărturisită.

La sfîrşitul romanului Levin vrea să trăiască fără a schimba temeliile vieţii să rămînă cu Kitty, cu copilul ce abia s-a născut pe moşia pe care o cumpărase încă bunicul; caută să afle un nou echilibru în religie, care ar trebui să-l apropie de ţărani.

Levin încearcă să renunţe la trufia ideii. Credinţa lui nu este rezultatul căutărilor unui gînditor, ci munca unui om, care înlocuieşte o noţiune cu alta, recurgînd la compromisuri.

Credinţa îl duce însă la deznădejde.

Deocamdată Levin cugeta „Oare eu nu ştiu că stelele nu se mişcă ? se întreba el, uitîndu-se la o planetă strălucitoare care-şi schimbase între timp poziţia faţă de creanga din vîrful unui mesteacăn. Uitîndu-mă însă la mişcarea stelelor, nu-mi pot închipui rotaţia pămîntului. De aceea am dreptate spunînd că stelele se mişcă".

Ca să spunem aşa, stelele se mişcă metaforic.

Aceste gînduri îl apără pe Levin de sinucidere, de groază ; el are impresia că poate fugi de aceste gînduri, aşa cum fugi de albine, ca să nu te deranjeze. Crede în Dum-

nezeu ca și în bolta cerească, deși ea nu există dar Levin, ca și Tolstoi, știe că oricît ar închide ochii cerul, ca imagine, ca tablou, ca impresie există. Deci își oprește analiza.

În această credință sălășluiește multă neîncredere față de tine însuți, dacă mai faci un pas, credința va dispare și Copernic va triumfa.

Dumnezeu este acceptat ca un peisaj, ca o parte a lumii, care există în viziuni, în percepții. „La fiecare străfulgerare, nu numai Calea Laptelui, dar și stelele cele vii se mistuiau în adîncuri. De îndată ce se stingea fulgerul, stelele răsăreau din nou în același loc, azvîrlite parcă de o mînă dibace."

În cele din urmă Levin găsește un echilibru, dar numai atunci cînd se comportă față de noile sale convingeri religioase ca față de niște obiecte fragile. Nu este vorba atît de convingeri, cît de rătăciri păstrate cu grijă, care sînt susținute nu de idei, ci de comparații.

DE CE ROMANUL *ANNA KARENINA* NU ESTE UN ROMAN DE FAMILIE

V. I. Lenin scrie : „Principala activitate a lui Tolstoi coincide cu perioada din istoria Rusiei cuprinsă între două puncte de cotitură : 1861 și 1905. În cursul acestei perioade toată viața economică (îndeosebi la sate) și toată viața politică a țării erau pătrunse pînă la temelii de urmele, de rămășițele directe ale iobăgiei".

Țăranii „aveau o gospodărie învechită, primitivă, pe vechile loturi iobăgești, ciuntite în 1861, în folosul moșierilor. Pe de altă parte, agricultura era în mîinile moșierilor, care în Rusia centrală cultivau pămînturile cu munca țăranilor, cu plugul primitiv al țăranului, cu calul țăranului,

în schimbul «pămînturilor tăiate» pentru cosit, adăpătoarelor etc. În realitate, acesta e vechiul sistem iobag de gospodărie".

În această vreme Konstantin Levin se ocupa de gospodăria sa de la țară, dădea țăranilor fîn, împărțindu-l astfel: două căpițe lui, a treia celui ce muncise, tot în această vreme încerca el să-și pună la punct și gospodăria lui și pe cea a țăranilor, iar alături de el se lăuda cu gospodăria lui în stil european Vronski. În această vreme Stiva Oblonski își vindea pădurea unui negustor și-și căuta serviciu la bancă ; Karenin cu capul plecat într-o parte ținea discursuri la comitet despre greșelile unui alt minister în problema organizării vieții populațiilor minoritare.

Se simțea groaza în fața viitorului, care se apropia cu o viteză nemaivăzută. Oamenii se temeau de lucruri diferite și se temeau oameni care nu semănau unul cu celălalt.

În *Anna Karenina* Vronski vede în vis un mujic fioros: „...mic, murdar, cu o barbă încîlcită, care lucra ceva aplecat, pentru ca dintr-o dată să înceapă să rostească în franțuzește niște cuvinte fără noimă".

Și Anna Karenina a văzut în vis : „...un mujic cu o barbă încîlcită, mic, urît. Am vrut să fug, dar el s-a aplecat deasupra sacului și a început să scormone în el".

În vis mujicul vorbea franțuzește, graseind. „Trebuie să batem fierul, să-l fărămițăm, să-l înmuiem..."

„Viteza înseamnă forță", lucrul era limpede pentru Tolstoi.

Viteza fărîmița și înmuia nu numai fierul, dar și întreaga lume în care trăia Tolstoi.

În fața mersului rapid al istoriei fierul se înmuia.

Erau vremuri încordate, oamenii erau preocupați de lucruri din cele mai importante.

Saltîkov-Șcedrin scria în 1869 :

„Romanul (cel puțin așa cum s-a prezentat pînă acum) este cu precădere o operă descriind viața de familie. Conflictele lui dramatice iau naștere în sînul familiei, nu ies din sfera ei și tot acolo se sfîrșesc. În sens pozitiv (romanul englez) sau în sens negativ (romanul francez), dar oricum familia are totdeauna rolul cel mai important în roman.

Acest element îmbietor, comod, bine delimitat, care dădea conținut romanului este pe cale de a dispare în fața ochilor noștri. Drama începe să aibă nevoie de alte motive; ia naștere undeva în spațiu și tot acolo se termină. Atîta timp cît acest spațiu nu este luminat totul este neprimitor, întunecat și incomod. Nu se văd perspective, conflictul dramatic pare să fie sacrificat întîmplării. Unul a fost omorît, altul a murit de foame — oare asemenea rezolvare poate fi numită rezolvare ?... Asemenea drame au existat însă, fără îndoială, și au oferit modele de conflicte mult mai interesante decît ale romanelor mai vechi. Lupta izvorîtă din vanitatea nesatisfăcută, lupta întru apărarea celor umili și obidiți sînt motive ce au drept deplin să fie rezolvate prin moarte. Au fost doar cazuri cînd oamenii mureau pentru că femeia pe care o iubeau se săruta cu cel pe care-l îndrăgise și nimeni nu considera un nonsens o atare rezolvare a dramei... Cu atît mai mult putem deci crede că și alte motive, întru nimic mai puțin complexe, pot genera drame foarte serioase. Dacă pînă acum ele au fost insuficient studiate și privite cu neîncredere se datorește numai faptului că arena în care are loc lupta este prea puțin luminată. Această luptă există însă și bate stăruitor la ușa literaturii. În acest sens, pot să mă refer la unul din cei mai mari scriitori ruși, la Gogol, care a prezis de mult că romanul va ieși din cadrul strict de familie".

În romanul lui Tolstoi nu avem numai povești de dragoste ; el ne înfățișează amănunțit greutățile economice ale țării. Acest roman îmbină, într-un chip ciudat la prima

vedere, nefericirile în dragoste cu insuccesele unui proprietar de pămînt. Dar încă Fourier legase problema familiei de cea a proprietății funciare.

V. I. Lenin scria în articolul *L. N. Tolstoi și epoca sa :*

„În *Anna Karenina* L. Tolstoi a pus în gura lui K. Levin cuvintele care caracterizează în modul cel mai strălucit esența cotiturii produse în istoria rusă în această jumătate de veac

Discuțiile despre recoltă, despre tocmirea muncitorilor etc., discuții care, Levin știa acest lucru, erau socotite ca foarte meschine... acum lui Levin îi păreau singurele importante. «Poate că nu aveau importanță pe vremea iobăgiei sau n-are importanță în Anglia. În ambele cazuri, înseși condițiile sînt statornicite ; dar acum, cînd la noi toate s-au răsturnat și abia acum se rînduiesc, problema modului în care se vor rîndui aceste condiții este singura problemă importantă în Rusia», gîndea Levin".

Problemele tocmirii muncitorilor și ale proprietății funciare se împletesc și se intercondiționează în romanul lui Tolstoi cu istoria familiilor Karenin și Levin.

Levin îl vizitează pe fratele său Nikolai care e bolnav de moarte. Nikolai este tuberculos și un om decăzut. Dar el visează să creeze arteluri.

„Și așa, urma Nikolai Levin, cu sforțare încruntîndu-și fruntea și făcînd o schimă. Îi venea pesemne greu să hotărască : ce să spună și ce să facă. — Și așa... — Nikolai arătă spre ungherul camerei niște drugi de fier legați cu frînghii. — Îi vezi ? E începutul unei noi întreprinderi de care ne apucăm. E vorba de un artel de producție...

Konstantin aproape nu-l asculta... Își dădea seama că artelul nu era decît o ancoră de salvare, ca să nu-l înece cu totul dispreţul de sine însuși. Nikolai Levin urmă :

— Capitalul, după cum știi, îl sugrumă pe lucrător. Lucrătorii noștri și mujicii duc toată povara muncii și trăiesc

sub astfel de orînduiri încît — oricît s-ar strădui — nu pot scăpa de traiul lor de vită. Întregul beneficiu de pe urma muncii lor, cu care ei şi-ar putea îmbunătăţi situaţia asigurîndu-şi cîteva clipe de odihnă şi în consecinţă o oarecare învăţătură — tot acest prisos este luat de capitalişti. Societatea este astfel organizată, încît cu cît lucrătorii muncesc mai mult, cu atît negustorii şi proprietarii de pămînt se îmbogăţesc mai tare, iar lucrătorii rămîn vite de muncă. Ordinea asta trebuie schimbată, — încheie Nikolai şi-şi privi întrebător fratele."

Societatea în care trăia Nikolai Levin, femeia pe care o răscumpărase dintr-un bordel pentru a face din ea tovarăşa lui de viaţă, prietenii lui, toate ne amintesc de cercurile democrat-revoluţionare ale vremii. Konstantin Levin are impresia că nu ascultă spusele lui Nikolai, de fapt, el îl aude foarte bine, mai tîrziu gîndind în felul său, va avea intenţia să scrie o carte, care urma să rezolve toate deodată — „nu numai să reprezinte o cotitură în economia politică, ci să distrugă complet această ştiinţă şi să pună bazele unei noi ştiinţe a relaţiilor dintre popor şi pămînt..."

Tocmai discuţiile purtate în camera lui Nikolai, pe care Konstantin părea să le asculte neatent, l-au ajutat pe Tolstoi să înţeleagă noile legi ale vieţii. În acest dialog Tolstoi pare să discute cu sine însuşi. După discuţia aceasta Levin călătoreşte cu trenul, şi, meditînd, rosteşte cuvîntul „comunism" pe care nu l-am auzit pronunţat pînă atunci.

„...convorbirea cu Nikolai despre comunism, privită atunci cu atîta uşurinţă, îl făcu acum să cadă pe gînduri. Socotea schimbarea condiţiilor economice ca ceva cu totul lipsit de temei, dar îşi dădea totodată seama de nedreptatea prisosului său în comparaţie cu sărăcia poporului. Se hotărî, spre a se simţi cu adevărat om drept, să lucreze încă şi mai mult şi să-şi îngăduie şi mai puţin lux, deşi muncise şi înainte mult şi trăise modest. Toate acestea i se păreau

atît de ușor de înfăptuit, încît Levin își petrecu vremea pe drum în cele mai plăcute visări."

Dar lucrurile nu sînt chiar atît de simple. Sosind după cîtăva vreme la moșia fratelui său, Nikolai își bate joc de noile pasiuni ale lui Levin :

„...Nikolai își îndemnă fratele să-și expună din nou planul și începu nu numai să-l condamne, dar și să-l confunde intenționat cu comunismul.

— N-ai făcut decît să iei ideile altora, le-ai denaturat și vrei să le aplici acolo unde nu se potrivesc".

Levin se justifică, dar în zadar, pentru că el nu neagă proprietatea, capitalul și moștenirea.

„— Asta-i ! Ai luat ideea altuia, i-ai tăiat tot ceea ce-i făcea puterea și vrei să mă convingi că-i ceva nou, — adăugă Nikolai, trăgîndu-se mînios de cravată."

Levin este un stăpîn aspru, socotește fiecare bucățică de pîine ce o dă muncitorului, și refuză să mărească porția de mîncare în zilele grele de muncă.

„Știa că lucrătorii trebuie tocmiți cît mai ieftin, dar mai știa că nu se cuvenea să-i robească, dîndu-le bani înainte, mult mai puțin decît făcea lucrul, cu toate că acesta i-ar fi fost foarte priincios. Putea să vîndă mujicilor paie cînd era lipsă de nutreț pentru vite, deși îi era milă de ei, dar hanul și cîrciuma — cu toate că-i aduceau venit bun — trebuia să le desființeze. Tăierile de copaci în pădure trebuiau pedepsite cît se putea mai aspru, dar pentru vitele prinse la păscut nu se putea lua gloabă..." Trebuia să-l împrumute pe Piotr, care plătea unui cămătar zece la sută pe lună, ca să-și răscumpere datoria ; nu putea amîna sau șterge datoriile mujicilor care nu plăteau. „...Nu putea ierta pe un lucrător care plecase acasă în toiul muncilor pentru că-i murise părintele, cu toate că-i era milă de dînsul, și trebuia să-i plătească mai puțin pentru lucrul din lunile de muncă încordată ; dar nici nu putea să nu plă-

tească leafa întreagă pe lună slujitorilor bătrîni din ogradă, care nu mai erau buni de nimic."

Urmează şi alte reguli de acest fel, tot atît de riguroase şi de convenţionale.

Levin vrea să-şi facă ţăranii asociaţi la moşie şi chiar să scrie pe această temă o carte. Deocamdată îşi măreşte partea de fîn, dînd ţăranilor o căpiţă din trei ; înainte ei primeau jumătate din toată cantitatea.

Tolstoi zugrăveşte cu multă poezie cum trec ţăranii prin faţa moşierului, după terminarea cositului. Levin trebuie să-şi simtă în faţa lor dreptatea pentru că ei îl mint aşezînd nereglementar fînul în stoguri. Dar Levin este cuprins de alt sentiment

„Femeile se apropiau cîntînd, şi lui Levin îi părea că un nor de tunete de veselie se abătea peste el. Norul înainta învăluind nu numai pe Levin şi căpiţa pe care şedea, dar şi celelalte căpiţe, şi carele, şi toată fîneaţa cu cîmpul din depărtare — totul se însufleţi şi începu să se legene în ritmul acestui cîntec sălbatic şi nespus de vesel, cu strigături, fluierături şi chiote. Levin jinduia după această veselie şi ar fi vrut să ia şi el parte la ea, dar el nu ştia să-şi exprime astfel bucuria de a trăi şi nu putea decît să stea întins, să privească şi să asculte. După ce toată ceata pieri din văzul şi din auzul lui, se simţi cuprins de sentimentul apăsător al singurătăţii sale, al lenei trupeşti şi al înverşunării sale faţă de această lume..."

Nou în romanul lui Tolstoi este nu numai sentimentul perimării proprietăţii funciare, dar şi starea de nesiguranţă pe care o trăieşte Levin.

Pentru a scăpa de această nesiguranţă Tolstoi voia să se întoarcă la credinţa din copilărie, la „credinţa bisericească". Mai tîrziu el a creat o altă religie, căutînd „să pună în locul popilor din oficiu popi din convingere" (V. I. Lenin).

Trebuia ori „să-şi lămurească viaţa, încît ea să nu-i apară ca o înfiorătoare bătaie de joc a vreunui diavol, ori să se împuşte".

Levin nu a făcut nici una, nici alta. Anna Karenina s-a sinucis, dar conflictul romanului nu s-a rezolvat.

Cerul este limpede. Universul este în floare, atrăgător şi senin, dar în lumea aceasta nu se poate trăi, pentru că a murit adevărul. Acest lucru l-a arătat pentru prima oară în literatura universală Tolstoi.

Societatea a respins-o pe Anna. Kitty, care odinioară l-a respins pe Levin, sperînd într-un pretendent mai bun, Vronski, (deşi, poate, îl iubea pe Levin), nu vrea s-o primească pe Anna, pentru că aceasta l-a părăsit pe Karenin pentru Vronski.

Noutatea romanului lui Tolstoi a fost remarcată de Dostoievski ; el a înţeles cît de importante sînt pentru Tolstoi, pentru întreaga literatură rusă şi pentru toată lumea discuţiile despre dreptate şi despre rînduielile viitorului, pe care le poartă între ei eroii lui Tolstoi în timpul cositului.

F Dostoievski şi-a consemnat părerile despre roman în *Jurnalul unui scriitor* (1877, cap. II, februarie). La început el discută scena dintre Vronski şi Karenin la patul Annei, care zace bolnavă, apoi scrie „După aceea romanul continuă şi iată, cu oarecare surprindere, descopăr în partea a şasea a romanului o scenă cu adevărat «la ordinea zilei» care, — lucrul cel mai important — nu este scrisă în mod tendenţios, ci decurge din însăşi structura artistică a romanului"

Tolstoi, apăsat de viaţa satului în sărăcire, voia să se retragă într-o cameră luminată pentru a povesti cum trebuie să trăiască oamenii din cercul lui, voia să demaşte greşeala celora ce urmăresc să transforme viaţa. Şi el, ca pictorul Mihailov, eroul său, a căutat să scoată înveliş după înveliş

de pe obiectul pe care voia să-l înfăţişeze, străduindu-se să-i descopere astfel esenţa.

Karenin s-a dovedit a fi nu atît un soţ înşelat, cît un om mort care a sugrumat adevărata viaţă prin reguli şi circulare. Se trezeşte la viaţă numai cînd suferă, dar şi suferinţa îl face să se retragă într-o credinţă imaginară, a unui Dumnezeu imaginar.

Levin a plecat la ţară, a muncit, a evadat din lumea birocratului Karenin, dar a rămas în lumea nedreptăţii, fiind proprietarul pămîntului pe care alţii îl munceau pentru el.

El are clipe de răgaz, o iubeşte pe Kitty, îşi creşte copiii, dar nu află fericirea, şi atunci, mijind ochii, inventează un Dumnezeu al său, înlocuieşte vechile credinţe religioase cu noi noţiuni din care face un scut în faţa vieţii.

Viaţa continuă ; doi moşieri venind de la vînătoare discută într-un şopron despre nedreptatea socială. Stiva Oblonski este de acord să se adapteze la această nedreptate, întrucît vine în folosul lui ; Levin respinge nedreptatea şi încearcă să se justifice.

În *Jurnalul unui scriitor* Dostoievski a atras primul atenţia asupra acestei discuţii, remarcînd că ea pune o problemă fundamentală, una din problemele actuale de cea mai mare importanţă : „Orice dobîndire de bunuri care nu corespunde muncii este necinstită", citează Dostoievski cuvintele lui Levin. Levin vrea să fie nevinovat. Dostoievski îşi aminteşte de viaţa lui, îşi aminteşte de Saint-Simon, de Fourier, de cei ce, primii, au spus odinioară acest lucru.

Mai tîrziu, în discursul său despre Puşkin, Dostoievski îşi va aminti de Aleko din *Ţiganii*, de Evgheni Oneghin şi de toţi pribegii ruşi.

Şi el merge pe drumul pe care l-a parcurs Tolstoi, citind în Caucaz *Ţiganii*. Se vede că drumul acesta nu poate fi ocolit.

Dostoievski va încerca să găsească pentru nedreptatea socială o nouă soluție, religioasă și rusească. Același lucru va încerca și Tolstoi. Vom mai reveni la căutările lui.

FAMILIILE DIN JURUL ANNEI KARENINA ȘI A CASEI AUTORULUI EI

Problema măsurii în care este vinovată Anna Karenina este foarte complicată. În capitolul al XX-lea al părții a șaptea, Stepan Arkadievici vine la Moscova, căutîndu-și o nouă slujbă. El se întîlnește cu prințesa Meahkaia, care caracterizează astfel situația, spunînd despre Anna : „A făcut ceea ce fac toate femeile — în afară de mine — dar pe ascuns. Ea însă n-a vrut să înșele pe nimeni și foarte bine a făcut".

Divorțul nu reușește pentru că un străin cu talente mediumatice, devenit prin înfiere conte Bezzubov, dă în visul său, adevărat sau închipuit, sfatul de a nu se accepta divorțul.

Este una din motivațiile cotidiene, care nu există în primele variante ale romanului. Ea nu este cea mai importantă. Tolstoi neagă posibilitatea divorțului, justificarea lui chiar pentru Anna — oricum Serioja va ști că mama lui are doi soți și oricum Vronski va fi legat de Anna nu prin dragoste, ci din obligație, doar altfel exprimată.

A fost încălcată o taină. „Taina căsătoriei" este prezentată în roman cu amănunte și în mod sărbătoresc. Slujba religioasă îl emoționează pe Levin. Pe Kitty o cucerește un alt aspect, cel cotidian.

„Din această privire, Levin își dădu seama că ea înțelegea totul ca și el. Dar acest lucru nu era adevărat. Mireasa nu pricepea cuvintele slujbei și nici nu le asculta. Nu le

putea asculta, nici înţelege, atît de puternic era sentimentul care-i umplea sufletul şi care sporea din ce în ce mai mult. Acest sentiment era bucuria împlinirii a celor ce se plămădiseră de o lună şi jumătate în sufletul ei, o bucuraseră şi o chinuiseră în timpul acestor şase săptămîni. Din ziua în care Kitty, îmbrăcată într-o rochie cafenie, se apropiase în tăcere de el în salonul cel mare al casei din Arbat şi i se dăruise toată — din ziua şi din ceasul acela ea îşi smulsese din suflet tot trecutul, ca să facă loc unei vieţi noi, necunoscute, deşi nu era nici o schimbare în viaţa ei exterioară."

Kitty îşi aminteşte că atunci cînd şi-a dat consimţămîntul purta o rochie cafenie, ea ţine minte amănuntele legate de această clipă, care pentru ea echivalează cu săvîrşirea unei taine, dar în toate acestea nu există nimic tainic. „Această noutate nu putea să n-o sperie prin necunoscutul ei. Dar, înspăimîntător ori nu, totul se săvîrşise în sufletul ei, acum şase săptămîni. Astăzi se consfinţea numai ceea ce se hotărîse mai demult în inima ei."

Tolstoi descrie nunta emoţionat şi relaxat, aşa cum un om salvat din naufragiu ar descrie, cu înflăcărare, insula la care a ajuns după multe chinuri şi suferinţe.

Cu multă emoţie sînt descrise „buzele zîmbitoare" pe care le sărută Levin în timpul cununiei.

Dar în jurul celor de la Iasnaia Poliana trăiau multe perechi cununate şi necununate.

Serghei Nikolaevici, fratele lui Tolstoi, a trăit cincisprezece ani cu ţiganca M. M. Şişkina, şi a avut cu ea copii fără să perfecteze căsătoria ; celălalt frate, Dmitri Nikolaevici, trăia cu o femeie luată din bordel ; sora, Maria Nikolaevna, despărţindu-se de V P. Tolstoi, era cununată civil cu vicontele de Kleen. În familia Bers, pe lîngă com-

plicatele relații de familie ale bunicii Sofiei Andreevna, S.P. Kozlovskaia-Zavadovskaia, ale legăturilor extraconjugale ale tatălui ei, A. E. Bers (de care am vorbit mai înainte), s-au dovedit nefericite prima căsătorie a Lizei Bers, sora Sofiei Andreevna, și a lui Aleksandr Andreevici, fratele ei, ambele terminîndu-se prin divorțuri.

O familie trainică a fost cea a lui Tolstoi însuși. Iar în roman o familie de același fel este a lui Levin. Dolly are un soț care o înșală, prietenele Annei din societatea înaltă își înșală bărbații, iar mama lui Vronski, după cum spune Levin, trăise în tinerețe cu cine vrei și cu cine nu vrei. Ni se spune de altfel, la începutul romanului, că ea visa ca fiul ei să aibă o legătură cu o femeie strălucită din lumea mare, socotind că aceasta modelează firea unui tînăr.

Prietenele Annei Arkadievna își înșală soții. În prima variantă a romanului, aceeași lume care este șocată de convorbirea îndelungată dintre Karenina și Gaghin nu face tot timpul decît să povestească despre familii nefericite: „...despre aceste persoane se vorbea de rău, pentru că altfel nu ar fi fost nimic de spus, dat fiind că popoarele fericite nu au istorie".

În varianta finală Tolstoi își începe romanul cu cuvintele „Toate familiile fericite se aseamănă între ele". Înainte spusese că popoarele fericite nu au istorie, deci familiile fericite ar fi în afara istoriei, s-ar putea spune că sînt legendare.

Pentru a putea vorbi despre încălcarea fidelității conjugale de către Anna Karenina, Tolstoi trebuia să prezinte ca fundal un exemplu de familie fericită. Se presupunea că o atare familie va fi cea a lui Levin. Dar Levin se gîndește la sinucidere. Așa încît se poate vorbi numai de fericirea lui Kitty.

O casă de nobili, mai ales conacul unei moşii, era o proprietate independentă în care puterea statului pătrundea arareori şi cu respect.

Angajînd pe cineva, de pildă un preceptor, nobilul nu-i cerea scrisori de recomandare, alegîndu-şi omul care-i convenea.

Educatorul tînărului conte Stroganov s-a dovedit apoi a fi membru al Convenţiei şi elevul său, ajuns în Franţa, a luat şi el parte activă la revoluţie. Evgheni Oneghin a fost educat de un emigrant francez.

Preceptorul lui Herzen a fost un revoluţionar emigrant care i-a explicat elevului său că revoluţia a avut dreptate să-l condamne la moarte pe regele Ludovic, pentru că acesta şi-a trădat poporul.

Problemele de educaţie care se discută în paginile romanului *Anna Karenina* erau pentru Tolstoi şi probleme practice.

La conacul contelui Tolstoi copiii începuseră să se facă mari. La început Lev Nikolaevici se ocupa el însuşi de lecţiile lor, le citea din Jules Verne, şi afla din romanele lui fantastice cît de mult are de gînd să se schimbe lumea.

Citea din romanele lui Alexandre Dumas, sărind peste pasajele care i se păreau dăunătoare pentru copii.

În societatea rusă se discuta mult şi într-un spirit polemic despre educaţie.

Problema feminină şi problema educaţiei clasice se contopesc în roman într-o singură problemă şi într-o luptă unică, lupta împotriva nihiliştilor.

Nihiliştii nu sînt înfăţişaţi direct în roman, dar viaţa îl pune pe Levin în situaţia de a nega, îl duce la ideea de a pleca sau de a se sinucide.

În *Anna Karenina* lumea veche este prezentată în stare de apărare. În afară de Karenin însă, puțini oameni în această lume cred în dreptățea lor.

Karenin are dreptate, — „are întotdeauna dreptate", cum spune cu groază și dezgust Anna.

Tolstoi se gîndea să-și dea copiii la universitate.

Și atunci, la Iasnaia Poliana au apărut preceptori și guvernante, franțuzoaice, nemți, englezi, profesori de rusă, de greacă și de religie. Sistemul de predare, care se instaurase în casa de la Iasnaïa Poliana avea prea puține lucruri comune cu cel pe care-l propovăduia Lev Nikolaevici în revista *Iasnaia Poliana*. Studiile copiilor se aflau sub conducerea Sofiei Andreevna. Ea dorea ca toți copiii ei să nu fie mai prejos de ceilalți copii din lumea aristocratică. Idealul ei era ca ei să învețe la Moscova. Profesorii de acasă erau un compromis. Nutrea un sentiment de pietate în fața examenelor și era în stare să învețe și ea limba greacă, dacă în acest fel ar fi putut veni în ajutorul copiilor. Chiar și Agafia Mihailovna, menajera casei aprindea în ziua examenelor o lumînare la icoană.

În 1877 Lev Nikolaevici se ocupa personal de fiul său Serioja, cu care învăța limba greacă, traducînd împreună cu el *Anabasis* de Xenofon. Serghei nu avea însă aceleași aptitudini ca Lev Nikolaevici, el era un băiat obișnuit. În afară de aceasta, Lev Nikolaevici nu cunoștea gramatica ce se cerea la școală, el învățase limba greacă citindu-l pe Homer.

La un moment dat, Lev Nikolaevici a avut nevoie de un profesor de limba rusă și de un administrator pentru moșia din Samara. Persoanele i-au fost recomandate de o moașă din Tula, care asistase pe Sofia Andreevna la naș-terea copiilor mai mici. Și așa au sosit la Iasnaia Poliana

Vasili Ivanovici Alekseev și Aleksei Alekseevici Bibikov, tineri din familii de moșieri scăpătați.

Tatăl lui Alekseev, fost ofițer în timpul lui Nikolai I, se căsătorise cu o țărancă și avusese cu ea opt copii ; își conducea familia în spiritul patriarhal al „domostroiului" și în conformitate cu disciplina militară.

Fiul lui, Vasili, urmase Facultatea de matematică a Universității din Petersburg. Trăise în sărăcie, dar învățase bine, căci avea o minte ascuțită.

Intrase într-un cerc de revoluționari narodnici, predase în școli pentru muncitori. Curînd și-a dat seama că în Rusia nu se poate face nimic. Între timp însă V. Alekseev reușise să-și termine facultatea.

După absolvirea studiilor universitare a căpătat un post de director la o școală tehnică, cu o leafă de două mii de ruble pe an. Elevii îl iubeau pe tînărul lor director, situația lui materială era strălucită.

În această perioadă Vasili Alekseevici se împrietenise cu A. K. Malikov, revoluționar narodnic care fusese prin închisori și în surghiun și devenise apoi propovăduitorul teoriei „Omul-Dumnezeu". Această învățătură mistică propunea îmbunătățirea relațiilor sociale și internaționale dintre oameni, pornind de la etica creștină. Pentru a fundamenta societatea bazată pe această nouă etică, adepții teoriei au hotărît să experimenteze o nouă modalitate de conviețuire socială.

O studentă a dat bani și cîțiva tineri au plecat în America, unde au cumpărat o fermă în Kansas. Cincisprezece ruși, printre care Malikov și Alekseev cu fratele său, au întemeiat aici o comună. Primul an a fost încununat de succes, dar în al doilea au avut o recoltă proastă, au început certurile și comuna s-a destrămat.

Decepționat de experiența din America, Vasili Ivanovici s-a întors în Rusia cu soția, Elizaveta Aleksandrovna,

care-l părăsise pe Malikov, luînd și copiii, pe fiica Liza și pe băiatul său, Kolea. Fără un certificat de loialitate politică Alekseev nu se putea angaja într-un post de stat. O ducea foarte greu. Totuși, la Iasnaia Poliana a venit fără tragere de inimă. Ea un bărbat nu prea înalt, îngust în umeri, blond, cu ochi albaștri, părea un om timid și bine educat, dar știa să nu se teamă să-și spună părerea și să o susțină.

Vasili Ivanovici s-a așezat în casa uneia dintre slugile de la conac. Venea să-și țină lecțiile, copiii l-au îndrăgit, s-a înțeles și cu Lev Nikolaevici, care a început să-l lămurească, să-l convertească la religia ortodoxă. În perioada aceea Lev Nikolaevici însuși era un ortodox fervent, străduindu-se să se elibereze de îndoieli și să se apropie de popor prin religie.

Într-o zi, Lev Nikolaevici și Vasili Ivanovici stăteau în odaie, în fața unei ferestre înghețate. Prin florile de gheață străbăteau razele soarelui. Vasili Ivanovici văzuse multe la viața lui și știa să discute cu oameni din cei mai diferiți. I-a spus lui Tolstoi că nu înțelege cum un om atît de sincer și de învățat ca el poate să meargă la biserică, să se închine, să țină posturile. Tolstoi l-a ascultat pe Vasili Ivanovici și i-a răspuns, arătîndu-i fereastra înghețată

„Aici, pe aceste arabescuri, vedem numai imaginea soarelui, dar în același timp știm că în spatele acestor arabescuri se află undeva, departe, adevăratul soare, sursa aceea de lumină care reproduce imaginea pe care o vedem. Poporul vede în religie numai această imagine, iar eu privesc mai departe și văd, sau cel puțin știu, că există adevărata sursă de lumină. Această diferență de păreri nu ne împiedică să comunicăm, să privim amîndoi aceeași imagine a soarelui, numai că mintea noastră pătrunde la profunzimi diferite".

Lev Nikolaevici discuta adesea cu Vasili Ivanovici și se împrietenise cu el.

P. Biriukov în biografia dedicată lui Tolstoi (această carte a fost cercetată cu atenție de Tolstoi) afirma că Alekseev a avut influență asupra lui Lev Nikolaevici, devenind pînă la urmă unul din cei mai înfocați tolstoiști.

La insistențele Sofiei Andreevna, după cîțiva ani, Alekseev a fost concediat ; contesei nu-i plăcea influența pe care el o avea asupra lui Tolstoi (acesta îl sfătuise, între altele să-i trimită țarului o scrisoare protestînd împotriva condamnării la moarte a participanților la complotul de la 1 martie) ; Alekseev a plecat la moșia lui Tolstoi de lîngă Samara.

Aleksei Alekseevici Bibikov, prietenul lui V. I. Alekseev și al lui A. K. Malikov, era considerat, ca și aceștia, un nihilist. Era voinic, puternic, purta o haină strînsă pe talie, „podiovka", și niște cizme moi și înalte ; avea o barbă bogată și semăna a țăran. Provenea dintr-o familie de moșieri destul de înstărită, terminase Facultatea de științe a Universității din Harkov, fusese membru într-o comisie de împăciuire ; după atentatul lui Karakozov fusese închis șase luni în fortăreața Petru și Pavel, apoi surghiunit pentru opt ani. După aceasta căpătase permisiunea de a locui pe propria sa moșie din gubernia Tula, denumită „Micul cal" (care într-adevăr nu prea era mare) fără dreptul, însă, de a o părăsi. Bibikov își împărțise aproape tot pămîntul țăranilor, se însurase cu o țărancă, apoi se despărțise de ea, se căsătorise cu alta, de la care avusese cîțiva copii. Supravegherea poliției slăbise și Aleksei Alekseevici avea dreptul să locuiască în acel fund de țară care era gubernia Samara. Așa că acceptase să preia conducerea moșiei lui Tolstoi.

În curînd societății „nihiliste" ce se adunase la Iasnaia Poliana i s-a adăugat încă un personaj.

Lev Nikolaevici căuta la Moscova un preceptor şi în ianuarie 1878 a adus cu el un francez, pe nume Nief.

Serghei Lvovici povesteşte că acesta se trăgea dintr-o familie franceză de vază, s-ar părea că era viconte. Nief participase la Comuna din Paris şi, ca să scape de închisoare, se ascundea în Rusia sub un nume fals.

Tolstoi ştia cine era în realitate acest francez, aşa cum o ştia şi Serghei Lvovici.

Odată elevul a pornit o discuţie cu profesorul său despre războiul franco-prusac. Adolescentul Serghei Lvovici a spus, tachinîndu-şi profesorul

— Buni băieţi francezii ! Au pornit un război civil atunci cînd lîngă Paris se aflau nemţii.

Comunardul a răspuns liniştit.

— Vă interzic să vorbiţi despre acest moment din istoria Franţei.

Nief discuta cu plăcere cu Lev Nikolaevici, împrumuta de la el cărţi franţuzeşti, căutînd îndeosebi operele lui Proudhon, aduse de conte încă în 1860 şi printre ele cartea *Despre dreptate în revoluţie şi biserică.*

Nief era un om convins, bun la suflet şi impulsiv. Întîlnindu-l la Iasnaia Poliana, I.S. Turgheniev l-a caracterizat drept un reprezentant tipic al comunarzilor de rînd.

Francezul a trăit la Iasnaia Poliana pînă la amnistierea participanţilor la Comună şi apoi a plecat în Tunisia.

DRUMURILE DE LÎNGĂ IASNAIA POLIANA

Tolstoi călărea mult şi vara şi iarna.

Dimineaţa lucra, îşi bea cafeaua, apoi ieşea afară, cu un gest familiar apuca de coamă calul împreună cu hăţurile, sărea în şa cu uşurinţă.

Kramskoi spunea că Tolstoi călare era cel mai frumos bărbat din cîți văzuse.

Tolstoi mergea călare cîte zece-cincisprezece verste pe zi, trecea peste rîpe, punea calul să sară peste pîraie. Se apleca în mod firesc cînd pe cărarea nebătută din pădure întîlnea vreo creangă de copac lăsată, ce-l împiedica să treacă.

Acum Tolstoi nu mai scria mătușii sale Alexandrine Tolstaia, reprezentanta ortodoxismului din înalta societate, despre îndoielile sale religioase. În schimb se plîngea lui N.N. Strahov de lupta rațiunii împotriva tradițiilor, a superstițiilor, de faptul că tradițiile distrug legile conștiinței.

„În anumite zile mănînc varză, în altele carne. Dar cînd tradiția (pocită de lupta rațiunii cu diferite răstălmăciri) spune să ne rugăm cu toții ca să învingem cît mai mulți turci, sau că cel care nu crede că acesta este sîngele cel adevărat etc. atunci, confruntîndu-mă nu cu rațiunea, ci cu glasul inimii, fie el și îndoielnic spun această tradiție este mincinoasă. Astfel încît plutesc în nonsensuri ca un pește în apă și mă supun numai atunci cînd tradiția îmi oferă acțiuni tălmăcite de ea care nu corespund cu acele nonsensuri fundamentale ale unei conștiințe confuze care sălășluiesc în inima mea."

Tolstoi va mai avea mult de luptat nu numai cu tradiția, dar și cu inima.

În vremea aceea Vera Zasulici îl împușcase pe generalul Trepov, pentru că poruncise să fie biciuit revoluționarul Bogoliubov (Arhip Emelianov). Jurații au achitat-o.

A. Tolstaia, doamna de onoare a majestății sale împărăteasa, îi scria lui Lev Nikolaevici „Politica este neagră, precum cerneala dragului de Aksakov".

Lev Nikolaevici i-a răspuns „...iar după părerea mea este roșie, ca sîngele dezgustătorului Trepov".

Multe erau pe cale de a se limpezi.

Se apropia Paștele. În această perioadă în casa de la Iasnaia Poliana se ținea un post sever ; mai ales se respecta postul din prima săptămînă și din Săptămîna Patimilor.

Contesa Sofia Andreevna ținea posturile. Îi obliga pe toți să mănînce de post : slugi, copii și oaspeți. Ea a observat că în ultima vreme Lev Nikolaevici citește cărți bisericești și evanghelia. Ea una considera, și-i scria surorii sale în acest sens, că „fără creștinism e mai multă liniște". Era nemulțumită, zicîndu-și că e vorba de o nouă carte, care, probabil, nu va fi prea mult citită.

Pe vremea aceea nu se prea folosea uleiul de floarea soarelui, gătindu-se mai mult cu ulei de in, de cînepă sau de nuci. Toți în casă mîncau de post în afară de V. Alekseev și de preceptorul francez. Alekseev i-a explicat contesei că a avut în Kansas un prieten, Fray, pozitivist și vegetarian, care l-a deprins cu uleiul de floarea soarelui. Francezul i-a explicat curtenitor contesei că lui îi place foarte mult uleiul de măsline. Cei doi ședeau la masă alături și li se servea mîncare cu carne.

În ajun de Paști, se spălaseră ca de sărbătoare geamurile. Soarele lumina vechile portrete de familie, de multe ori grosolan restaurate și noul portret al lui Lev Nikolaevici, opera lui Kramskoi.

Pianul, acoperit de o husă, se reflecta în oglinda tulbure adusă încă din casa cea veche. Prin ferestre se vedeau sclipind potecile de primăvară printre copacii încă golași, purtînd însă muguri verzi ce se profilau pe cerul albastru. Masa pe care stăteau cănile de sticlă cu cvas, farfuriile pline de castraveți și varză, strălucea luminată de soare.

Lui Alekseev și Nief li s-au servit niște pîrjoale din carne, după care lacheul a pus platoul pe fereastră.

Lev Nikolaevici ș-a adresat unuia din băieți :

— Iliușa, ia dă-mi și mie o pîrjoală.

Fiul i-a dat. Lev Nikolaevici a mîncat-o cu poftă și din clipa aceea a renunțat la post. Sofia Andreevna nu s-a împotrivit știa că soțul ei stă cam prost cu stomacul.

O TEMĂ CU RAMIFICAȚII

În toamna lui 1864, călărind pe un cal nărăvaș, Lev Nikolaevici a hăituit un iepure, a căzut, și-a scrîntit brațul, care a fost pus greșit la loc ; a fost nevoie să se recurgă la cloroform.

Cînd un om este adormit cu cloroform, el aiurează, plînge, se ceartă, mărturisește cele mai intime gînduri, de cele mai multe ori ceea ce-l frămîntă sau îl tulbură.

T.A. Kuzminskaia își amintește : „A durat mult. La un moment dat, a sărit din fotoliu, palid, cu ochii mari ca de nebun ; aruncînd săculețul cu cloroform, aiurind, a strigat cît îl ținea gura :

— Prieteni nu se mai poate trăi așa... Eu cred... Eu m-am hotărît... dar n-a spus pînă la capăt".

Adeseori o temă acoperă la Tolstoi altele, pentru a reapărea.

Poate tema de bază care l-a preocupat cel mai mult pe Tolstoi a fost cum să plece în popor.

De unde să plece ?

Din casa lui așezată și vestită.

În casă și în gospodărie toate erau chibzuite pentru mulți ani înainte : se sădeau păduri, se ocroteau păduri.

Sofia Andreevna spunea că pădurile sînt zestrea fetelor.

Fetele creşteau, creşteau pădurile şi fetele se îmbogăţeau în linişte, bogăţia lor trebuia doar ocrotită.

Se reconstruia casa.

A fost sădită o livadă întinsă de meri, lîngă ea s-a aşezat o prisacă mare cu sute de roiuri. Se cumpărau moşii pentru băieţi şi Lev Nikolaevici o făcea cu pasiune.

Totuşi vroia să plece din această casă ; nu ştia încă de ce să plece, ce-l împiedica să trăiască.

Îl împiedicau lucrurile noi care aduceau sărăcie satului, îl împiedicau rîurile care secau, vitele care slăbeau, izbele care se prăbuşeau, poporul care era trist şi se înrăia.

Stepele cu cernoziom din Samara însemnau şi ele un fel de retragere a Rusiei Centrale în faţa sărăciei.

Acolo trăiau başkiri şi ţărani care nu fuseseră niciodată iobagi. Acolo Lev Nikolaevici nu era privit ca un stăpîn, ci ca un fermier bogat.

Era atît de mult spaţiu acolo şi atît de multă linişte, de parcă nu ar fi fost acasă. Lev Nikolaevici îşi chema soţia, dar nu insista ca ea să vină, iar Sofiei Andreevna nu-i prea plăcea în stepă. Nu erau nici magazine, nici prăvălioare, nici cunoştinţe, caii umblau fără hăţuri şi lalelele creşteau fără a fi aranjate în răzoare.

Descriind prizonieratul lui Pierre în *Război şi pace,* Lev Nikolaevici vorbea de fapt tot despre plecarea unui nobil dintr-o viaţă obişnuită, în mijlocul ţăranilor.

Numai că acolo plecarea fusese determinată de un act de violenţă. Încă în 1876 el concepuse un nou roman, despre care ne vorbesc însemările Sofiei Andreevna. Tolstoi îi spunea : „Pentru ca o operă să-ţi reuşească trebuie să-i iubeşti ideea principală, de bază. Astfel, în *Anna Karenina* am iubit ideea de *familie,* în *Război şi pace* ideea de *popor,* ca urmare a războiului din 1812 ; iar acum îmi este clar că în noua mea operă voi iubi ideea poporului rus ca *forţă stăpînitoare*". Această forţă Lev Nikolaevici o vedea sub

forma mutării ruşilor, a extinderii spre noi ţinuturi, în sudul Siberiei, pe noile pămînturi din Rusia de sud-est, pe rîul Belaia, în Taşkent etc.

„Veneau tot felul de ştiri, din diferite părţi, în legătură cu aceste mutări. „De pildă, cînd am stat anul trecut la Samara, am plecat «în doi» la nişte cazaci, la vreo 20 de verste distanţă de cătunul nostru din Samara. Întîlnim un convoi întreg cîteva familii, copii, bătrîni, toţi veseli. Ne-am oprit şi am întrebat un bătrîn : «Unde mergeţi ?» — «Pe meleaguri noi, sîntem din gubernia Voronej. Ai noştri au plecat de mult pe Amur, iar acum ne-au scris de acolo, şi uite mergem şi noi acolo»"

Asemenea lucruri îl interesau şi-l emoţionau puternic pe Lev Nikolaevici.

În anul 1875 în stepa din Samara a apărut o temă nouă plecarea, undeva departe, acolo unde oamenii sînt liberi şi nobilul nu mai este nobil.

Ani de-a rîndul a meditat Lev Nikolaevici la noul său roman învăţînd să vadă lumea într-un fel nou. A început să ţină un jurnal în care-şi nota peisaje. Sînt însemnări despre cum arată natura văzută de un agricultor, de un om care lucrează ; această natură pune mereu probleme, vine cu imputări, cu avertismente.

La 8 mai 1877 Tolstoi face o însemnare cu o destinaţie precisă.

„Pentru *următorul* după *Anna Karenina :* Mujici. Pun la punct plugurile, cumpără grapele. Îşi suflecă mînecile. Ară. Prima arătură, umezeală. Mînjii, cu picioarele lor subţiri, dînd din coadă, aleargă după plug.

A crescut iarba. Au plecat noaptea. Femeile după iarbă. Pui. *A murit cloşca, durere.* A lăsat în părăsire arătura, a crescut iarba. — Viţei. Miei."

Însemnările urmează una după alta. Nu totdeauna se poate stabili locul lor în desfășurarea subiectului, dar acesta începe să se contureze.

Lev Nikolaevici povestește cum pleacă mujicii să ia cu asalt o lume nouă, păstrîndu-și deprinderile vechi, neschimbate, patriarhale ; noul capătă fundamentări diferite ba e epoca lui Petru, ba a decembriștilor, ba o epocă apropiată cînd, în timpul marșului lui Perovski spre Hiva, viforniţele din stepă au distrus armatele rușești. În schiţele la romanul despre Petru care s-au păstrat, Tolstoi apropie teritoriul acțiunilor de Iasnaia Poliana. Toate se întîmplă aici, alături, deși nu în contemporaneitate.

Narațiunea urmează în două planuri, care se vor întîlni undeva la capătul pămîntului, cînd nobilul nu va mai fi nobil, așa cum Pierre s-a eliberat de titlul său de conte în prizonierat.

Ca romanul să-i fie mai aproape, ca să-l vadă mai bine, Tolstoi se documentează cu privire la istoria strămoșilor săi, mai ales cu privire la șiretul Piotr Andreevici Tolstoi, primul conte, care a fost apoi surghiunit la Solovki.

Caută pe cei surghiuniți și dispăruți din neamul Gorciakovilor. Caută petele albe din genealogiile nobililor, caută însemnări despre oamenii care au dispărut fără urmă, crezîndu-i plecați undeva la capătul lumii rusești împreună cu țăranii.

Cele mai multe cercetări se fac în jurul lui Perovski, e o epocă mai apropiată. Marșul pare să fi avut loc ieri. Lev Nikolaevici caută s-o descoase pe Alexandrina Tolstaia.

„E ciudat, dar și plăcut să te gîndești că timpul de care îți amintești, anii '30 au trecut în domeniul istoriei. Vezi că oscilația figurilor din tablou încetează, totul capătă liniștea solemnă a adevărului și frumuseții.“

Dar liniștea era doar o iluzie.

După cum iluzie era și faptul că ar fi putut scrie fără resentiment despre Nikolai I. Acest țar și-a aflat în cele din urmă înfățișarea realistă în *Hagi-Murad.*

„De mult îmi umblă prin cap planul unei opere al cărui loc de acțiune trebuie să fie regiunea Orenburgului, iar timpul în care se va petrece, cel al lui Perovski. Am adus acum de la Moscova un teanc de materiale. Nici eu nu știu dacă V. A. Perovski poate fi descris, și dacă da, de mă voi apuca eu sau nu s-o fac ; tot ceea ce se referă la el mă interesează însă foarte mult și trebuie să vă spun că mi-e foarte simpatic ca personalitate istorică și ca fire. Ce spuneți dvs. și rudele lui ? Nu mi-ați găsi dvs. și rudele lui niște hîrtii, scrisori ? cu obligația să nu le citească nimeni în afară de mine, să le dau înapoi, fără să copiez ceva din ele și fără să public ceva din ele. Aș vrea să-i pătrund mai adînc în suflet", scria el la începutul lui 1878 lui A. A. Tolstaia.

Vasili Alekseevici Perovski, general-adjutant, era o cunoștință apropiată a Alexandrei Tolstaia. În 1833 el a fost numit guvernator militar al Orenburgului și comandantul corpului de armată special din Orenburg. După marșul nereușit asupra Hivei din 1842 a fost trecut în rezervă. Din 1851 pînă în 1857 a fost din nou guvernator general al Orenburgului. Era unul din prietenii cei mai apropiați ai poetului V. A. Jukovski și ai „Svetlanei" lui, A. A. Voeikova. O încercare de a realiza acest plan, de care vorbește Tolstoi, aflăm în fragmentul *Prințul Fedor Șcetinin* (vezi v.17 din *Opere complete)* ; prototipul lui Șcetinin a fost probabil V. A. Perovski.

Au început să sosească scrisori cu diferite relații. Alături de numele lui Perovski apare numele lui Gorciakov, o rudă îndepărtată.

„Am o rugăminte la dumneavoastră : nu aveţi cumva o biografie, cît de scurtă, a lui Lev Alekseevici Perovski ? Trebuie să aflu unde a fost în servici şi unde s-a aflat din 1816 pînă în 1830. Şi cel mai important, trebuie să ştiu cînd, cum şi unde s-a căsătorit cu Katerina Vasilievna Uvarova (văduva lui Dmitri Petrovici Uvarov), născută prinţesa Gorciakova ? Ştiu că a fost o căsnicie nereuşită, că ea a murit în 1833, dar mi-ar fi foarte preţioase orice amănunte despre căsătoria lor şi despre relaţiile dintre ei."

Mărturiile cu privire la Gorciakovii căzuţi în dizgraţie sînt căutate pretutindeni.

Tolstoi îi scrie lui N. N. Strahov :

„Iată despre ce este vorba : prinţul Nikolai Ivanovici Gorciakov, străbunicul meu care a murit în 1881, a avut trei fii : Mihail, Vasili (general maior, căsătorit cu Stromilova. El a avut o fiică Katerina căsătorită cu Uvarov şi Perovski *) şi Aleksandr. Unul din aceşti Gorciakovi a fost judecat şi surghiunit în Siberia pentru nişte lucruri cam dubioase... Nu se poate găsi dosarul lui ?"

Cercetările nu erau uşoare.

Iată scrisoarea adresată unchiului I. A. Tolstoi :

„În munca mea am avut nevoie de date în legătură cu bunicul meu de-al doilea, prinţul Gorciakov, fiul lui Nikolai Ivanovici Gorciakov, care, după cîte ştiu, a fost judecat din anumite motive, degradat şi surghiunit în Siberia. Cum se numea acest bunic nu ştiu ; ştiu doar că era unul din cei trei fraţi ai bunicii mele pe care îi chema Mihail, Vasili şi Aleksandr".

Şi alte persoane dispărute din cercul lui Tolstoi sînt căutate. În scrisoarea către P. N. Svistunov, Tolstoi se

* Vasili Nikolaevici Gorciakov (n. 1711) trebuia să devină figura centrală a unei povestiri pe care o concepea pe atunci Tolstoi *Trudităti şi împovăraţi*, din care un fragment care s-a păstrat poartă data „1879, 15 ianuarie".

interesează de unul din aceştia, F. A. Uvarov şi de soţia sa *.

Tolstoi caută urme ale celor evadaţi şi amintiri despre ei.

Lumea lui Tolstoi se prăbuşeşte odată cu satul patriarhal, odată cu vechea orînduire, pînă nu demult puternică şi de înţeles, odată cu lumea scumpă, deşi cam dezorganizată, a conacului boieresc. Din această lume trebuia să evadezi, să pleci, să ţi se piardă urma — iată temele lui Tolstoi, care se conturează din ce în ce mai precis.

În noile sale scrieri toţi eroii care vor să supravieţuiască pleacă, evadează.

Evadează ţarul Aleksandr, devenind starețul Fiodor Kuzmici. Lev Nikolaevici începe să strîngă documente şi-l întreabă pe marele prinţ Nikolai Mihailovici dacă se poate da crezare legendei. Sau dacă starețul Fiodor Kuzmici nu era ţarul, atunci cine ar fi putut fi ? Ar fi putut fi, de exemplu, Uvarov ?

În povestirea *Părintele Serghi* prinţul Kasatski pleacă mai întîi la mănăstire, apoi devine hoinar prin lume. Cea mai mare ispită prin care trece o cunoaşte cînd, bătrîn, stă la marginea drumului, aude vorbindu-se despre el în englezeşte într-o caleaşcă, iar el nu poate interveni în discuţie, pentru a le spune acestor oameni cît de departe a plecat.

Pleacă şi ţăranul Kornei Vasiliev, părăsindu-şi gospodăria chiaburească bine închegată.

* Fiodor Aleksandrovici Uvarov (n. 1780) — colonel, participant la războaiele napoleoniene, tovarăş de regiment de cavalerie al decembristului M. S. Lunin, căsătorit cu sora acestuia, Ekaterina Sergheevna. La 7 ianuarie 1827 a ieşit din casă, la Petersburg şi nu s-a mai întors. Toate cercetările au rămas fără rezultat. Oficial s-a declarat că Uvarov s-a sinucis, înecîndu-se în Neva; aşa credea şi soţia lui, dar unele zvonuri spuneau că s-ar fi ascuns în străinătate sau în Siberia.

Evadează, simulînd sinuciderea, şi se ascunde printre vagabonzii de la oraş, Fedia Protasov.

Nehliudov pleacă după Katiuşa Maslova.

Fostul ţăran Hagi-Murad, fiu de fierar, fuge de la tiranul Şamil la tiranul Nikolai. În întîmpinarea lui voia să fugă Avdeev, soldatul bătut, dar un glonte rătăcit l-a rănit şi l-a abătut de la păcat.

Tema principală este evadarea din lumea a cărei demenţă a fost scoasă la iveală, evadarea în mijlocul ţărănimii sau măcar al sărăcimii de la oraş.

În *Hagi-Murad* eroul nu are unde să plece, el este prezentat ca un surghiunit, care nu cunoaşte adevărul, dar care piere mîndru în lupta pentru dreptate.

Avînd intenţia să descrie curtea lui Nikolai I, Tolstoi nu voia să acuze pe nimeni în romanul închinat lui Perovski, voia doar să înfăţişeze personalitatea luminoasă a lui Jukovski.

În *Hagi-Murad* locul central îl deţine ura faţă de violenţă, întruchipată în Nikolai.

Tolstoi a înţeles de mult greşeala *Istoriei* lui Soloviev, respectiv a oricărei istorii burgheze. Ni se descriu războaie, crime şi rămîne complet de neînţeles ce mănîncă oamenii, de unde au cei bogaţi zibelinele şi vulpile pe care şi le dăruiesc reciproc. Cine creează valorile materiale ? Cum se naşte prietenia dintre popoare şi de ce deodată Ucraina se uneşte cu Rusia ?

Tolstoi îşi dă seama că istoria unui popor este istoria celor ce trudesc. Pentru Tolstoi este istoria ţărănimii. El vrea să arate cum s-a întemeiat un stat mare, cum au ajuns ţăranii pînă la Oceanul Pacific, cum au arat ogoarele imense.

Tolstoi vrea să se includă pe el, să-şi includă soarta în această măreaţă istorie, încearcă mereu să arate cum

ajunge un nobil exilat să trăiască împreună cu țăranii. Dar omul surghiunit este un om lipsit de dreptul la avere. Un nobil pentru a ajunge în mijlocul țăranilor trebuie să nu mai fie nobil.

Tolstoi ia unul și același conflict, trecîndu-l dintr-o epocă în alta, dar nu-l poate rezolva. Pare să nu se poată integra în acel tip de istorie a cărei necesitate și sfințenie le recunoaște.

Ceea ce numim fuga lui Tolstoi a fost de fapt întoarcerea lui acasă, în acea lume pe care o considera unica legitimă.

Partea a IV-a

1881 — AN DE COTITURĂ

I

Vara au petrecut-o cu toţii la Iasnaia Poliana.

La 6 iulie 1881, Lev Nikolaevici notează în jurnalul său : „Revoluţia economică nu este ceea ce ar putea fi. Şi totuşi nu poate să nu aibă loc. E de mirare că pînă acum nu există.

Kurnosenkova a născut, dar are febră puerperală. Nu e pîine. A venit Anisia Morozova.

A venit un ţăran tuberculos. Nu e pîine".

Tolstoi socotea revoluţia ţărănească inevitabilă şi justificată din punct de vedere moral. Credea însă că această revoluţie va aduce reîntoarcerea la viaţa patriarhală. Simţea imposibilitatea întoarcerii şi căuta să biruie neputinţa recurgînd la religie.

La acea dată Tolstoi era un om puternic, care vroia să schimbe totul, era un luptător, care încă nu obosise.

Cunoştea bine, în adîncime, Rusia ţărănească, îi cunoştea instabilitatea, vedea necesitatea schimbărilor şi în-

ţelegea în acelaşi timp imposibilitatea lor. Am putea să-i definim poziţia recurgînd la cuvintele lui Dostoievski care vorbea despre „imposibilitatea inevitabilului" înţelegînd prin acest „inevitabil" revoluţia socială.

Şi dacă Dostoievski se zbătea în contradicţiile inevitabilului şi a imposibilului, socotind că nu există soluţie (în afară de una îndoielnică, aceea a smereniei, a suferinţei), Tolstoi credea că a găsit calea pentru a birui imposibilul. Aşa cum spune şi Karataev, el credea că dacă te supui nenorocirii aceasta la rîndul său ţi se va supune şi deci vroia să învingă răul prin neîmpotrivire.

Tolstoi cunoştea lumea, dar nu o cunoştea pe deplin.

Vorbind despre bogăţia de personaje pe care le întîlneşti în romanele lui Tolstoi, Korolenko observa că „în această colecţie neobişnuit de bogată există o lacună esenţială : în zadar aţi căuta reprezentanţi ai «stării de mijloc», intelectuali, liber profesionişti, orăşeni — fie ei funcţionari, contabili, casieri la bancă particulară, meşteşugari, muncitori în uzină, gazetari, ingineri, arhitecţi..."

Tolstoi scrisese despre sărăcimea de la oraşe, dar de muncitori doar amintise. Pentru Korolenko, cu concepţiile sale narodniciste, muncitorul era un fenomen întîmplător, preocupîndu-l în mod deosebit ţăranul şi intelectualul.

De asemenea acorda un loc important orăşeanului, raznocineţ, în care vedea un revoluţionar potenţial ce ar fi putut elibera poporul.

Tolstoi nu credea în revoluţia pe care o propovăduia Korolenko.

Totuşi Lev Nikolaevici cunoştea foarte bine pe unul din reprezentanţii stării a treia.

Sofia Andreevna era fata unui medic, care căpătase titlul de nobleţe în urma serviciilor aduse. Idealurile Sofiei Andreevna erau tipice pentru viaţa orăşenească, pentru viaţa funcţionarilor deveniţi nobili.

De aceea ea nici nu era receptivă la ideile soţului său.

Sofia Andreevna dorea să rămînă ceea ce devenise prin căsătorie, adică moşieriţă şi contesă.

Tolstoi îşi împărţea viaţa cu această soţie, în vîrstă de 37 de ani, care născuse mulţi copii, o femeie flecară ce mai păstra încă urme de frumuseţe, o femeie energică, devotată soţului său, fără să-l înţeleagă însă, care căuta mereu să se afirme, să-şi demonstreze sieşi şi altora necesitatea prezenţei sale în viaţa contelui Tolstoi, importanţa sa pentru existenţa lui. Viaţa acestei femei era stăpînită de gînduri egoiste despre sine însuşi, despre familia contelui Tolstoi, despre importanţa lor, a tuturor. Copiii povesteau cu haz că mama lor, în timp ce cumpăra la Tula un cupon de stambă, reuşea să-i povestească negustorului toată biografia sa. Femeia aceasta era acum mulţumită de succesele soţului său, de familia sa, de averea pe care o stăpîneau, de gloria care-i înconjura ; se temea însă pentru soţul ei, mai ales pentru ideile îndrăzneţe pe care el le nutrea, pentru înclinarea lui de a purta discuţii în contradictoriu şi pentru hotărîrile lui atît de inconsecvente.

Era şi o epocă grea. Revoluţionarii porniseră la luptă împotriva ţarului : focul de armă tras de Karakozov, bomba aruncată de Jeleabov. Şi lupta aceasta era atît de anevoie de deslușit. Pe jumătate aristocrată, stăpînită de ideea nobleţei sale, Sofia Andreevna visa să revină la Moscova, de unde plecase ca fiică a unui medic modest, să se întoarcă soţie a unui om celebru şi mamă a unei „familii frumoase" pentru a duce o viaţă de nobilă. Visul ei de existenţă luxoasă se încadra perfect în viaţa de altădată

pe care o socotea unica posibilă şi se mira în mod sincer cînd îşi vedea soţul nemulţumit.

Iar Lev Nikolaevici începuse să scrie în 1881 o carte intitulată *Însemnările unui creştin*. În carte se fac referiri la *Confesiune*, pe care la data aceea o terminase. În manuscrise sînt şterse cuvintele „era cît pe-aci să mă spînzur".

Era cît p-aci să se spînzure el, cel care publicase 11 cărţi, printre care un roman rezumat în cuvinte persiflante („O doamnă s-a îndrăgostit de un ofiţer") şi un alt roman despre „măreţia Rusiei".

Acum Tolstoi se străduia să fie creştin.

Creştinismul lui Tolstoi nu semăna cu al altora.

Multă vreme Lev Nikolaevici a vrut să creadă deopotrivă cu toţi ceilalţi, mult timp a căutat să fie credincios ortodoxismului.

În tinereţe citise Voltaire, Hume, care negau cu convingere creştinismul. Zeci de ani fusese şi el ateu. După propriile lui cuvinte, pe care le citãm dintr-o scrisoare către A. A. Tolstaia, în sufletul lui trăiseră credinţa şi necredinţa, precum pisica şi cîinele în acelaşi coteţ.

Marele scriitor intrase în literatură, păstrînd amintirea întregii sale experienţe de viaţă, mai ales a celei legate de lumea satului. Credea în pămînt, în pămîntul care era arat, la Iasnaia Poliana, credea în raţiunea simplă, obişnuită, raţiunea ţăranului, a omului care muncea şi privea lumea prin uşa deschisă a izbei, deşi el personal locuia într-un conac părăsit, pe care Sofia Andreevna căutase din răsputeri să-l transforme într-o casă cu iz orăşenesc.

Încă în 1879, se dusese pe la unii dascăli clericali, pe la episcopi, la mitropolitul Macarie, autorul cărţii *Teologia dogmatică*. Acum deschisese iarăşi cu lăcomie şi neîncredere această carte celebră la vremea respectivă. Tolstoi vroia să creadă în acel Dumnezeu care ar fi asigurat oamenilor fericire, viaţă tihnită la ţară, muncă, recolte bune,

dragoste. Cartea *Teologia dogmatică* vorbea despre taine şi dogme în formule convenţionale şi cuvinte închistate, parcă anume confuze, iar Tolstoi vroia să descopere taina adevărului.

I se vorbea despre Sfînta Treime ; analizînd acest eşafodaj complicat, bazat pe discuţii, pe compromisuri, pe folosirea inexactă a termenilor, pe falsuri conştiente şi inconştiente, scriitorul, obişnuit cu formulările exacte, ajungea să-l desfiinţeze. Repeta cuvinte cu care se deprinsese, le asculta şi auzea minciuna. De aci, formulări tăioase, mai tăioase decît cele pe care le-ar fi auzit vreodată clerul de la cineva.

La început Tolstoi se mira „N-am putut bănui că teoria era falsă. Mi-era teamă să presupun aşa ceva, întrucît o singură minciună strecurată în această învăţătură distrugea totul".

Cu mînie, amărăciune şi dispreţ faţă de textele dogmatice, a început să construiască el o nouă teologie. A folosit toată ascuţimea şi puterea spiritului său de analiză pentru a da o versiune a *Evangheliei* fără miracole, interpretînd astfel lucrurile încît reieşea că minunile sînt rezultatul unor tălmăciri inexacte.

Trebuie să amintim aici despre V. I. Alekseev, omul decepţionat de socialismul utopic. Îl voi cita pe P. Biriukov, dat fiind că textul a fost revizuit de Lev Nikolaevici însuşi : „Învăţătorul V. I. trăia în casa lui Lev Nikolaevici şi urmărea cu atenţie şi dragoste procesul religios care se petrecea în sufletul scriitorului. Într-o anumită măsură l-a înrîurit cu toată blîndeţea pe Lev Nikolaevici pentru ca el însuşi să simtă înrîurirea puternică a lui Tolstoi."

Citind o lucrare despre *Evanghelie,* V. I. a fost profund impresionat de sensul nou al învăţăturii lui Christos pe care l-a descoperit. Dorinţa lui imediată a fost de a copia această operă remarcabilă şi de a o arăta prietenilor săi

în vederea unei discuții întrucît șederea sa în casa lui Lev Nikolaevici se apropia de sfîrșit. Calculînd însă amploarea acestei munci și punînd-o în corelație cu timpul ce-i mai rămăsese, V. I. a ajuns la concluzia că nu va mai avea timp să copieze toată *Evanghelia* și atunci a hotărît să copieze doar traducerea textelor evanghelice. După ce a terminat această muncă, V. I. a arătat-o lui Lev Nikolaevici, care a citit și el încă o dată textele, le-a mai redactat și apoi a scris o prefață nouă și o concluzie. În felul acesta s-a născut o nouă lucrare a lui Lev Nikolaevici intitulată *Scurtă expunere a Evangheliei* care a căpătat poate cea mai largă răspîndire dintre toate scrierile sale religioase și este cunoscută sub numele de *Evanghelia lui Tolstoi.*

Era o *Evanghelie* fără miracole și fără proroci, oglindind o mare decepție. S-ar fi zis că Christos în această *Evanghelie* coborîse din binecunoscuta pînză a lui Kramskoi.

Tolstoi spunea că învierea este nu numai imposibilă, dar și lipsită de orice sens ; nu merita să învii pentru a spune atît de puține lucruri ca cele pe care Christos le-a spus ucenicilor săi, după așa numita înviere. Cartea scrisă de Tolstoi este tristă și lucidă.

În timpul exilului său în Iakuția (1881—1882), Vladimir Galaktionovici Korolenko scrisese un fel de recenzie la această Evanghelie.

„Evanghelia lui Tolstoi — spunea el — este un roman strălucit din viața lui Christos, al cărui autor nu este numai un artist care contemplă lumea, el este totodată un creator exaltat și paleta lui plină de însuflețire a creat un personaj din cele mai captivante. Aduceți-vă aminte de clipa critică în care păginii credincioși se adresează lui Christos cu rugămintea de a le spune adevărul. Christos este intimidat. E om și simte că în lupta ce se dă, victoria

pare să încline de partea lui... Momentul istoric şi condiţiile cer oportunism şi compromisuri. După cîteva clipe de îndoială, fireşti pentru un om, biruie ideea supremă a adevărului veşnic...

«— V-am predicat, spune în altă parte Christos ucenicilor săi, să nu luaţi merinde, să nu purtaţi arme (e vorba de noaptea după Cina cea de taină, cînd Iuda a plecat trădîndu-l pe Christos), dar acum — sufletul mi-e îndurerat în faţa morţii şi vă spun altfel, luaţi merinde să fugim, să ne ascundem, luaţi arme să ne apărăm». Este strigătul disperat al omului, este răzvrătirea trupului împotriva sufletului, împotriva rezultatului inevitabil al luptei duse cu forţa atotdominantă în numele unei idei. Isus se închină în întunericul nopţii, face apel la puterea măreţei idei, adresează imputări discipolilor săi slabi de înger «Am nevoie de sprijin, de îmbărbătare, le caut la voi, iar voi aveţi aerul că vi s-au înecat corăbiile». Rămîne singur cu toată măreţia durerii încercate, singur în întunericul nopţii pline de durere luptă şi învinge. Învinge două tentaţii tentaţia fricii şi tentaţia luptei..."

Tolstoi acceptă *Evanghelia,* dar nu *Biblia.* El repovesteşte *Evanghelia,* încercînd să se justifice faţă de sine însuşi, spunînd că ar fi o traducere. S-a bucurat cînd Ivakin, specialist în limba greacă, meditatorul fiului său, i-a spus că fraza de început din *Evanghelia după Ioan,* care se traduce de obicei „La început a fost Cuvîntul", s-ar putea traduce şi „La început a fost Înţelegerea". Rezultă deci că acest Dumnezeu presupus — Cuvîntul — este important şi necesar pentru că reprezintă un efort al cunoaşterii, al înţelegerii, reprezintă o încercare de a pătrunde universul.

În jurul acestei probleme Tolstoi a purtat discuţii îndelungate în contradictoriu cu Fet.

Dumnezeul lui Tolstoi este o încercare de a înţelege lumea, de a fundamenta normele de conduită raţională şi umană, de a le contrapune nebuniei cotidianului.

Nu erau prea multe lucruri noi în cele afirmate de Tolstoi, dar forţa lor de distrugere era infinit de mare.

În fond, critica lui Tolstoi nu era una religioasă, el pornea în căutările sale de înţelegere şi cunoaştere a lumii de la satul de altădată, luînd acesta drept temelie. Vroia să vadă cîmpiile acestui sat mai bogate, casele mai trainice, oamenii sătui. Idealul său era în trecut, şi situîndu-se pe temeliile trecutului el distrugea ceea ce era vremelnic, ceea ce, deşi exista, trebuia să fie supus distrugerii.

Korolenko i-a făcut imputări mai tîrziu lui Tolstoi că n-a văzut sacrificiul intelectualităţii, faptele ei de eroism. Tolstoi nu credea în teroare, nega valabilitatea ei întrucît această metodă era străină ţărănimii şi proprie mai ales intelectualităţii. Totuşi înţelegea şi împărtăşea mînia revoluţionarilor.

Tolstoi învinsese tentaţia fricii, dar nu reuşise să învingă tentaţia nonviolenţei. Răzmeriţele ţărăneşti de atîtea ori înfrînte, izbucnirile de revoltă ale oamenilor care după cîteva săptămîni deveneau iar slugi supuse, revenind la plugul lor, l-au dus la convingerea că împotrivirea este imposibilă. Tovarăşii săi de drum erau oameni înfrînţi în acţiunile lor de rezistenţă. Unii căutau să-l aducă pe Tolstoi în ispită, întrebîndu-l ce ar face dacă l-ar „ataca" un negru sălbatic sau dacă ar vedea că o mamă îşi ucide pruncul. Tolstoi spunea că şi în aceste cazuri nu trebuie să intervină căci pe sălbatic tot nu-l poţi învinge, pe el trebuie să-l reeduci, în ce priveşte mama ce-şi ucide pruncul, de ea trebuie să-ţi fie milă.

Tolstoi îşi căuta un drum aparte, se rupsese de oamenii apropiaţi lui, devenise de neînţeles pentru ei, şi chiar şi în cercul scriitorilor făcea figură ciudată.

În mai 1880, în timpul festivităţilor închinate lui Puşkin, F.M. Dostoievski scria soţiei sale : „Despre Lev Tolstoi se aude că şi-a pierdut cu desăvîrşire raţiunea şi Katkov a confirmat-o".

II

Tolstoi lupta împotriva bunului simţ al vremii sale. Ţărănimea patriarhală pe cale de a pieri cunoştea conflicte acute care duceau la dezvăluirea absurdului acelei lumi, ce-l înconjura din toate părţile cu bunul său simţ, afirmat de legi, ziare şi poliţie.

Conştiinţa absurdului vieţii se cucerea în chipul cel mai dureros.

Toată lumea ştia că viaţa e plină de frămîntări, că revoluţionarii luptă cu ţarul, că ţăranii aşteaptă o nouă eliberare, adevărată, iar nobilimea aşteaptă ca noua putere economică pe care o deţineau asupra ţăranilor să fie întărită de lege. Inerţia şi bunul simţ continuau să domine : la Iasnaia Poliana se făceau pregătiri pentru mutarea la Moscova. Tolstoi nu se împotrivea : pentru el mutarea era o nenorocire pe care trebuie s-o înduri şi nu vedea altă soluţie decît răbdarea şi nonviolenţa.

Ţarul şi destinul lui nu interesau prea mult pe locatarii conacului de la Iasnaia Poliana care nu păreau preocupaţi de sănătatea familiei imperiale.

În ziua de 1 martie 1881, Aleksandr al II-lea a fost ucis. Vestea a fost adusă la 2 martie la Iasnaia Poliana de un copil, un cerşetor italian, care nimerise din întîmplare la conac. Spre seară, au sosit şi primele ziare.

Scrisorile lui Tolstoi din martie 1881 nu ne dau posibilitatea să-i cunoaştem viaţa lăuntrică. Îl vedem doar tăcînd. Tăcerea a fost întreruptă de scrisoarea pe care Tolstoi a adresat-o noului împărat, Aleksandr al III-lea.

O scrisoare de cîteva pagini. Tolstoi vorbeşte despre ura revoluţionarilor faţă de Aleksandr al II-lea, ca de „un nonsens cumplit" şi în acelaşi timp scrie următoarele :

„Cine sînt revoluţionarii ? Sînt oameni care urăsc ordinea existentă, socotind-o strîmbă şi urmăresc să aşeze temeliile unei noi orînduiri care ar fi mai bună. Nu puteţi lupta împotriva lor omorîndu-i, lichidîndu-i, căci nu importă numărul lor, importă ideile lor. Ca să puteţi lupta împotriva lor trebuie să duceţi lupta pe plan spiritual. Idealul pe care-l urmăresc ei este bunăstarea generală, egalitatea, libertatea. Pentru a putea lupta împotriva lor, trebuie să le opuneţi un ideal care să fie mai presus de al lor, care să cuprindă şi idealul lor. Şi francezii şi englezii şi nemţii luptă astăzi împotriva revoluţionarilor, şi de asemenea fără nici un fel de succes".

Probabil că iniţiatorul scrisorii a fost Vasili Ivanovici Alekseev. Tot lui trebuie să-i fi aparţinut şi ideea de a trimite scrisoarea prin Pobedonoştev. Pobedonoştev îl ajutase pe Malikov, ţăran de origine, absolvent al universităţii, care lucrase ca judecător de instrucţie şi fusese arestat în 1866, implicat fiind în procesul Karakozov. Surghiunit, fusese iarăşi judecat în 1874 pentru activităţi de propagandă („Procesul celor 193"). Arestat, emigrase şi înfiinţase în America împreună cu un grup de revoluţionari o colonie agrară. În cele din urmă, după eşecul coloniei, devenise întemeietorul unei noi teorii, a „Omului-Dumnezeu".

În ziua de 18 mai 1881, Lev Tolstoi notează „Malikov este mai de folos guvernului decît un regiment de jandarmi".

Înţelegînd acest lucru, Pobedonoştev îl ajutase pe Malikov şi acesta fusese amnistiat.

Între timp Lev Nikolaevici scria *Însemnările unui creştin.* Cartea fusese concepută iniţial ca un fel de auto-

biografie. Ea se deschidea printr-o meditație asupra credinței, pentru a se transforma pe neașteptate într-o povestire despre viața țăranilor de la Iasnaia Poliana. Se citau cîteva cazuri concrete : Larion, om inteligent, la început plin de noroc, care ajunge în cele din urmă la închisoare și mizerie. Alături de el moare vecinul lui, Konstantin, care îi înmînează lui Tolstoi o autobiografie ce începe astfel „Viața mujicului de la țară, al lui Kostiușa cel singur și sărac".

Iată ce ne povestește țăranul despre viața sa :

„Ne-au rămas numai doi copii. Dar și pe aceștia toată ziua îi căina nevasta că soarta flămîndă ne urmărea, că nu ne ajungea bucata de pîine tot timpul anului. Eu am cunoscut multă mizerie și multă suferință la viața mea. Acuma sînt numai în zdrențe. Îmbrac opinci rupte. Noaptea toată tușesc, iar picioarele nici nu mi le mai simt, mă dor așa de tare că sînt răcite. Trăiesc așa de bine cum nu doresc la nimeni. Hambarele mi-s pline de foame și frig și am să țin minte anul '80. N-am ce pune în gură, zi și noapte stau nemîncat. Și cum nu am pîine pe masă, mă culc noaptea flămînd"

În jurul conacului satul sărăcește din ce în ce mai rău. În însemnările lui Tolstoi pe anul 1881 întîlnim mereu fapte ca acestea : „Am fost la Konstantin ; de o săptămînă e bolnav, îl dor coastele, tușește. Acum i s-a vărsat și fierea. Kurnosenkov are gălbinare. Kondrati a murit, vărsînd fiere"... sau „o țărancă e bolnavă de mastită, are trei fete și nici un pic de pîine. Fetele s-au dus să culeagă ceva fructe și au mai mîncat. Fac foc în vatră ca să nu plîngă sugarul..."

Și alături altă însemnare : „La noi masă mare. Cu șampanie. Cele două Tania gătite. Toți copiii au cordoane care costă fiecare cinci ruble. Stăm încă la masă, iar căruța a și

plecat la iarbă verde trecînd prin mijlocul carelor țărănești în care zac oamenii istoviți de muncă".

Ce e de făcut ? se întreabă Tolstoi. La început crede că filantropia poate salva situația, dar bineînțeles curînd îl așteaptă deziluzia. Nu crede în posibilitatea revoluției, mai bine zis se teme de ea.

Ideea neîmpotrivirii la rău prin violență se întărește tot mai mult. Trebuie să renunți la arme, să nu te bizui pe forță, să te încrezi în adevăr, să-i convingi pe oameni să nu apere răul. Răul este puternic, pentru că oamenii nu-l înțeleg. El se va destrăma de la sine, cînd oamenii îi vor înțelege neputința.

Lev Nikolaevici avea talentul de a-i înțelege pe oameni ușor, parcă ar fi citit o carte subțirică. Știa să-i farmece pe oameni, dar să și sădească deziluzii în sufletul lor. Știa să-i uite.

La Alekseev și Bibikov, care-și puseseră multe speranțe în el, a renunțat cu greu și numai după îndelungi discuții cu soția.

Puțini scriitori pe lumea aceasta au avut ocazia să vadă atîția oameni, să vorbească cu atîția oameni. Prin sufletul lui Lev Nikolaevici au trecut ca pe un drum mare, ca prin ocean, sute de mii de oameni cu destinele lor, mai ales dacă punem la socoteală și corespondența. Nu trebuie să-l acuzăm pe acest om mare că nu a fost totdeauna un prieten credincios. Oamenii din jurul lui trebuiau să se schimbe. Numai pe tovarășii săi de drum din anii de bătrînețe nu i-a mai schimbat. Nu a mai avut timp, căci a venit moartea.

Tolstoi și-a lichidat moșia din Samara, a poruncit ca pămîntul să fie arendat, anunțînd-o totodată pe Sofia Andreevna că jumătate din datoriile țăranilor, aproximativ 5000 de ruble, sînt „bani pierduți".

Tolstoi ar fi vrut ca banii de arendă să fie acum folosiți întru ajutorarea țăranilor în mizerie. În iunie 1884

scrie lui Alekseev şi Bibikov : „Vă rog pe amîndoi să supravegheaţi ca pămîntul să fie arat după regula stabilită şi banii plătiţi la termen. Nădăjduiesc că nici unul nici altul nu-mi veţi refuza acest serviciu. Pentru a vă înlesni sarcina am să vă spun că am hotărît de mult ca banii aceştia, arenda pentru pămînt, să fie întrebuinţaţi spre folosul populaţiei din satele care arendează pămîntul, pentru ajutorarea celor în mizerie, pentru dotarea şcolilor, pentru înfiinţarea unui fond de venituri pe timpul iernii (idee care mă stăpîneşte din ce în ce mai mult). Acestea se vor face... din clipa în care voi înceta să mă lovesc de împotrivirea familiei. Sper să trăiesc pînă atunci... Dacă Dumnezeu va vrea, banii se vor duce pentru lucruri folositoare".

Dar Lev Nikolaevici nu a reuşit să-şi apere punctul de vedere în faţa soţiei.

Într-o altă scrisoare Tolstoi spune „Ştiţi tot atît de bine ca şi mine că toate aceste pămînturi şi averi sînt păcatele mele şi ale altora, tentaţiile mele care şi acum încearcă să mă ţină înlănţuit".

Paralel veneau însă scrisorile Sofiei Andreevna care-i cerea lui Bibikov să strîngă banii la dată fixată şi să-i expedieze ei.

Într-o scrisoare din decembrie Lev Nikolaevici spunea aceste cuvinte triste „Nenorocirea constă în aceea că noi, cei ce nu recunoaştem proprietatea, ne mînţim pe noi înşine".

Tolstoi a cedat.

În zadar a încercat să propună familiei sale acest plan de viaţă irealizabil : „Vom trăi la Iasnaia. Venitul de pe moşia din Samara va merge pentru întreţinerea ţăranilor săraci şi a unei şcoli la Samara după voinţa şi sub supravegherea platnicilor. Pămîntul din Nikolskoe va fi împărţit ţăranilor, iar venitul va avea aceeaşi destinaţie. Eu şi soţia,

precum şi copiii mici, ne vom rezerva numai venitul de la Iasnaia Poliana, adică două pînă la trei mii de ruble anual. Celor trei copii majori le vom propune să aleagă : ori să-şi revendice o parte din pămînturile din Samara de la cei săraci sau banii de la Nikolskoe, ori să locuiască acolo şi să caute ca banii să fie folosiţi în mod util ori să locuiască împreună cu noi şi să ne ajute. Pe cei mici să-i educăm aşa încît să se obişnuiască să ceară mai puţin de la viaţă. Să înveţe ce le place, dar nu numai ştiinţă, ci ştiinţă şi muncă. Să ţinem atîtea slugi cîte sînt necesare ca să ne ajute să ne schimbăm felul de viaţă şi să ne înveţe să muncim singuri, deprinzîndu-ne să renunţăm la serviciile lor. Să trăim toţi laolaltă. Bărbaţii într-o odaie, femeile şi fetele în altele. O odaie să fie bibliotecă pentru îndeletniciri intelectuale, cameră de lucru, comună pentru toţi. Ca un lux o cameră aparte pentru cei slabi fiziceşte. În afară de munca necesară pentru întreţinerea noastră şi a copiilor, învăţătură, gospodărie, ajutorarea celor săraci, cu pîine, medicamente, învăţătură. Duminica mese pentru cei săraci şi cerşetori, lecturi şi discuţii cu ei. Totul foarte simplu viaţa, mîncarea, îmbrăcămintea. Tot ce este de prisos, pianul, mobila, trăsurile, să fie vîndut sau împărţit. Ne vom ocupa numai de acea ştiinţă şi artă pe care le pot înţelege ceilalţi. Acelaşi mod de a-i trata pe toţi, de la guvernator pînă la cerşetor. Unicul scop : fericirea noastră şi a familiei, ştiind că fericirea constă în a te mulţumi cu puţin şi a face bine altora".

MEDIA

La începutul lui iunie 1881 Tolstoi pleacă la Optina Pustîni, însoţit de sluga sa Arbuzov şi de Vinogradov, învăţător la şcoala din Iasnaia Poliana.

Încălțat cu opinci, el este asemenea pelerinilor și privește lumea cu ochii acestora ; ascultă povestirile țăranilor despre serviciul militar, despre crime, despre suferințele lor. La mănăstire, pelerinii au fost primiți prost ; li s-a dat o odaie cu ploșnițe ; un vecin sforăise toată noaptea și nu-i lăsase să doarmă. Dar un călugăr care fusese cîndva iobag pe moșia familiei Tolstoi l-a recunoscut pe conte în ciuda opincilor. Totul s-a schimbat. Lev Nikolaevici a fost poftit la starețul Juvenali, pe care altfel oamenii de rînd nici nu-l vedeau. Acesta locuia în patru odăi toate pline de covoare. Călugărul era plin de tupeu, vorbea de supunerea față de autorități, iar împărăția cerului în concepția lui era o reflectare fidelă a Rusiei cu generali, guvernatori și moșii. Altădată acest Juvenali învățase la Academia Militară de artilerie. Poate că avea impresia că evadase din lume la mănăstire, dar, de fapt, la mănăstire el trăia tot ca un ofițer. L-au vizitat apoi pe starețul Ambrozie, pe care-l aștepta o mulțime de oameni. Ambrozie discuta cu pelerinii ; unii îl întrebau dacă-și pot deschide o cîrciumă, alții dacă să meargă la Ierusalim și așa mai departe. Au stat timp de două ceasuri și s-au plictisit cumplit. După vizita la Ambrozie, Tolstoi a fost mutat într-un hotel al mănăstirii, luxos, unde toate odăile erau tapisate cu catifea.

Între timp, la Moscova, Sofia Andreevna se ocupa de casa cea nouă, de mobilă, de încălzire.

În felul său Sofia Andreevna avea dreptate, aranjînd acest cuib pentru uriașa sa familie. Nu avea însă dreptate în esență ; ca urmare a dezinteresului tatălui și a nepriceperii mamei, copiii crescuseră răi, egoiști. Sofia Andreevna se mira că Ilia nu vrea să învețe și bea vin cu lacheul. Se mira că Serghei e o fire rece și spera că cei mai mici vor fi mai buni.

Între timp Lev Nikolaevici ajunsese pe moșia din Samara unde urma să facă o cură de kumîs. Aici se întîlnește cu V.I. Alekseev, face cunoștință cu A.S. Prugavin care studia viața sectanților și a rascolnicilor. Împreună vizitează o colonie de molocani. Acești oameni nu recunoșteau vechile temelii ale satului, refuzau să facă militărie, lucru pentru care erau persecutați, trebuiau să trăiască în stepele îndepărtate sau chiar erau surghiuniți în Caucaz. Totuși molocanii o duceau foarte bine, noi am zice că erau chiaburi, întrucît aveau argați.

În ziua de 21 iulie, Lev Nikolaevici notează: „Duminică. Slujbă religioasă la molocani. Arșiță. Își șterg chipurile transpirate, cîntă puternic, cu cefele bronzate, greoaie, fac mătănii. Masa: 1. piftie, 2. ciorbă de urzică, 3. berbec fiert, 4. tăiței, 5. nuci, 6. berbec fript, 7. castraveți, 8. tăiței fierți cu lapte, 9. miere".

Oamenii aceștia trăiau bine, mîncau zdravăn. Tolstoi nu pare să condamne masa lor abundentă.

Lev Nikolaevici nu știe nici el ce să-i ceară familiei sale; în ziua de 2 august el scrie Sofiei Andreevna următoarele: „Tu pleci astăzi la Moscova. Nici n-ai idee cît mă chinuie gîndul că muncești peste puteri. Mă căiesc că te-am ajutat puțin (uneori deloc). Cura de kumîs a avut drept urmare măcar faptul că am renunțat la punctul meu de vedere de altădată pe care îl adoptasem fără să vreau față de toți și de toate, preocupat de treburile mele. Acum toate le văd altfel".

Într-o scrisoare anterioară, de la sfîrșitul lui iulie, Tolstoi promisese: „Cînd am să mă întorc, am să lucrez împreună cu tine și nu numai pentru a-ți ușura ție viața, ci am s-o fac de plăcere. Îmi pare atît de rău pentru tine și mi-e urît fără tine".

La 6 august este datată o scrisoare cu totul spășită: „Nimic nu poate dovedi mai limpede imposibilitatea de a

trăi conform unui ideal pe care ţi l-ai făurit, decît viaţa lui Bibikov, a lui Vasili Ivanovici şi a familiilor lor. Sînt amîndoi oameni minunaţi, tind din răsputeri, cu toate forţele şi entuziasmul lor să-şi organizeze o viaţă bună, dreaptă, iar viaţa şi familiile lor îi trag în partea opusă şi pînă la urmă se ajunge la o medie. Eu, venind de afară, îmi dau seama că această medie, deşi bună, este atît de departe de ţelul pe care şi l-au propus! Cînd stai să te gîndeşti la tine însuţi, începi şi tu să te mulţumeşti cu media. Aceeaşi medie reprezintă şi viaţa molocanilor, aceeaşi medie şi viaţa poporului, mai ales aici. Dar-ar domnul să ajung cu bine la voi şi ai să vezi ce cuminte am să mă fac în sensul în care înţelegi tu".

CĂUTAREA UNEI CASE DE LOCUIT ŞI CĂUTAREA SENSULUI VIEŢII

Inerţia vieţii de altădată continua.

Cînd copiii crescură, Tolstoi şi nevastă-sa hotărîră să se mute la Moscova. Serghei, băiatul cel mai mare, se pregătea acasă pentru examenul de admitere la facultate. Ilia şi Lev urmau să intre la liceu. Tatiana Lvovna împlinise 17 ani şi trebuia să fie scoasă în lume, să meargă la baluri, la teatre, pentru a face cunoştinţă cu acel om, ce-i va fi logodnic, pe care deocamdată nimeni nu-l ştia, dar care sigur făcea parte din societatea aleasă şi urma să fie un om destul de înstărit.

În adolescenţă, Tatiana Lvovna avusese o fractură de claviculă. Tolstoi în persoană o dusese la Moscova la cel mai bun chirurg şi îl întrebase destul de îngrijorat de nu va rămîne vreun semn. O fată la bal poartă toalete decoltate, deci nu trebuie să se vadă urme cînd va dansa la lu-

mina puternică a lumînărilor în sala Casei nobililor din Moscova.

Tolstoi nu prea avea obiceiul să discute cu copiii. Era cufundat în scris şi acasă mai mult tăcea. Dar încă în 1877 se văitase lui N. Strahov într-o scrisoare că preoţii care predau catehismul îi învaţă pe copii nişte lucruri îngrozitoare.

În casă se simţea tot mai mult fisura dintre Tolstoi şi restul familiei. S-ar fi zis că în casa liniştită de la Iasnaia Poliana mocnea un foc şi începuse să miroasă a ars. Dar flăcările nu izbucniseră încă.

Şi de astă dată Lev Nikolaevici a cedat. S-a hotărît plecarea la Moscova.

De la Tula la Moscova sînt mai puţin de 200 verste.

Tula părea a fi o periferie a Moscovei.

Lui Tolstoi nu-i plăcea Tula, venea arareori în acest oraş şi fără tragere de inimă. Singurul lucru bun la Tula erau ţiganii, care cîntau mai frumos, zicea el, decît cei de la Moscova.

Pe vremea aceea Moscova nu era capitală ca Petersburgul, ci un oraş al nobililor, în fond o moşie mare. Negustorii închiriaseră multe din casele nobililor, construiseră fabrici, totuşi vechiul oraş continua să domine.

Sofia Andreevna, deşi iute de picior, ahtiată de schimbări, a trebuit să umble mult pînă să găsească o casă potrivită la Moscova.

În iulie 1881 ea scria „Casele care se vînd sînt sau uriaşe, costă o sută de mii de ruble, sau prea mici, aproximativ 30 000. Apartamentele sînt şi scumpe şi incomode. Pe lîngă aceasta mi-e teamă că ar putea fi reci, iar de întrebat n-am pe cine întreba" Lîngă Arbat se vindea o casă cu 26 000 şi Sofia Andreevna este îngrijorată „...sînt convinsă că această casă are o hibă, prea se vinde ieftin, deşi e atît de confortabilă. Mîine am să mă duc să mă in-

teresez despre ea prin prăvălii, pe la chiriaşi şi pe alte căi, iar de va zice lumea de bine am s-o cumpăr".

Nu era uşor să umbli şi să descoşi prin băcănii, mai ales că Sofia Andreevna era din nou însărcinată.

În sfîrşit a găsit o casă pe Precistenka : casa contesei Volkonskaia. Casa se vindea cu 36 000 de ruble. Precistenka era un cartier frumos cu multe case solide, în întregime de lemn, sau de lemn cu parterul de piatră, bine construite, vile împodobite cu coloane.

În casă era o încăpere mare cu ferestrele spre curte. Sofia Andreevna a hotărît ca aici să fie biroul lui Lev Nikolaevici. Lev Nikolaevici se văita apoi mereu că odaia era prea mare şi prea luxoasă. Sofia Andreevna s-a apucat să cumpere mobilă, veselă, lămpi, să puie mochete pe jos, căutînd să facă totul pe placul soţului său.

Băieţii Ilia şi Lev trebuiau înscrişi la liceu. Una din condiţiile admiterii, într-un liceu de stat, era ca părinţii să garanteze pentru „seriozitatea lor politică".

Tolstoi s-a indignat.

„Eu nu pot garanta nici pentru mine, cum pot să garantez pentru fiii mei ?"

Nu departe de casa contesei Volkonskaia se afla liceul particular al lui Lev Ivanovici Polivanov. După un examen uşor copii au fost admişi chiar peste numerar.

Iar fiica cea mare, Tania, s-a înscris la cursurile şcolii de pictură.

La 5 octombrie, Tolstoi notează în jurnalul său „A trecut o lună. Cea mai chinuitoare din viaţa mea. Ne-am mutat la Moscova. Tot timpul sîntem în amenajare. Cînd vom începe să trăim de-a binelea ? Totul se face nu pentru ca să trăim bine, ci pentru ca oamenii să ne vadă. Vai de noi ! Asta nu-i viaţă !

Miroase urît. Pietre. Lux. Mizerie. Desfrîu. S-au adunat nişte ticăloşi care au jefuit poporul, au recrutat sol-

dați, au găsit magistrați care să le apere orgiile și se țin de chefuri. Poporului nu-i rămîne nimic altceva decît, folosindu-se de patimile acestor oameni, să încerce să obțină înapoi ceea ce le-a fost jefuit. Țăranii sînt mai șmecheri și mai iscusiți. Muierile rămîn acasă, bărbații freacă podele, freacă trupurile goale în băi publice sau sînt vizitii".

Tolstoi vede în oraș numai stăpîni sau slugi ale acestora. Pe muncitori nu-i vede.

Lev Nikolaevici încearcă să-și verifice din nou concepțiile despre viața de altădată. Se întîlnește cu Fet, discută cu el despre creștinism, răspunde lui N. Strahov cu privire la *Scrisorile despre nihilism.*

Față de Strahov, vechi prieten, dar care acum propovăduiește triada oficială pe care se întemeia Rusia țaristă — ortodoxism, autocrație și poporanitate —, Tolstoi are o atitudine ironică. Strahov spune că niște ticăloși în vîrstă de 20 de ani l-au urmărit pe țarul cel bun și în sfîrșit au reușit să-l ucidă. Tolstoi scrie : „Nu există ticăloși, ci a existat și există lupta între două principii. Și dacă analizezi această luptă din punct de vedere moral poți doar să discuți care din cele două părți a renunțat mai mult la adevăr și bine. Dar nu poți să uiți de existența luptei".

Tolstoi știa că dacă va sta să cugete mai profund va ajunge la concluzii diametral opuse celor ale lui Strahov cu privire la nihiliști : „Ba erau niște ticăloși, ba aceeași ticăloși au devenit singurii oameni credincioși, ceea ce e o greșeală. Totuși sînt singurii credincioși care jertfesc viața trupească în numele împărăției cerești, adică al infinitului".

Tolstoi căuta adevărul, respingînd ceea ce altădată i se păruse acceptabil sau ceea ce altădată nu observase.

Tolstoi se socoteşte reprezentantul poporului, iar poporul priveşte viaţa de jos în sus, dar o vede aşa cum se cuvine. Poporul trebuie să ne fie dascăl tuturor. Şi Tolstoi însuşi vroia să înveţe de la popor. La data aceea unii socoteau că năzuinţele adevărate ale ţărănimii ruse îşi află întruparea în doctrinele sectante.

Despre Siutaev, Tolstoi auzise pentru prima oară de la A. S. Prugavin care se ocupa în mod special de problemele sectanţilor şi ale rascolnicilor.

Pe Tolstoi îl interesa nu atît religia cît mai ales morala, pe care spera s-o găsească la ţăranii care nu se molipsiseră încă de interpretarea ad litteram a *Bibliei* şi a *Evangheliei*.

Prugavin i-a povestit lui Tolstoi că Siutaev şi fiul acestuia refuzaseră să presteze serviciul militar, făcuseră închisoare şi reveniseră apoi la ţară pentru a lucra pămîntul.

În 1881, toamna tîrziu, Lev Nikolaevici vine la Torjok, orăşel situat nu departe de Tver, să-l vadă pe Siutaev. Scriitorul era în căutarea unui om drept. La Moscova întîlnise unul de acest fel, pe Nikolai Fiodorovici Fiodorov — un bibliotecar. Dar acesta era un singuratic şi idealul către care năzuia era fantasmagoric : învierea fizică a morţilor. Siutaev, în schimb, predica viaţa sfîntă aici pe pămînt.

Ce-a văzut Tolstoi în casa lui Siutaev ?

Siutaev trăia împreună cu întreaga sa familie în indiviziune de bunuri. Păştea turma satului, muncă pe care şi-o alesese de bună voie, spunînd că-i e milă de vite şi, în timp ce alţi păstori se poartă prost cu vitele, el are grijă de ele.

Probabil că această muncă îi aducea o sumă oarecare de bani, care îl ajută să-şi ducă gospodăria, o gospodărie naturală. Totul în familie era comun, chiar şi lăzile de zestre ale femeilor.

Siutaev nu recunoştea canoanele bisericii şi nu respecta ceea ce se cheamă în religia ortodoxă „taina". Cînd şi-a măritat fata cununia a avut loc astfel a strîns cîţiva oameni seara, le-a dat tinerilor indicaţii cum să trăiască în viaţă, le-a făcut patul, i-a culcat împreună, a stins lumina şi i-a lăsat singuri.

La întoarcere, Siutaev l-a dus pe Tolstoi cu căruţa sa pînă la moşia Bakuninilor, unde trăsese Lev Nikolaevici. Drumul a durat mult, pentru că Siutaev nu obişnuia să folosească biciul. Pe drum au tot discutat. Au discutat atît de mult şi cu atîta înflăcărare, încît au rătăcit drumul şi uitînd de hăţuri au răsturnat căruţa. Întîlnirea cu Siutaev a produs o impresie puternică asupra lui Tolstoi. Iată ce scrie Lev Nikolaevici lui Engelhardt „E un ţăran analfabet, dar înrîurirea pe care o are asupra oamenilor, asupra intelectualităţii noastre, este mai mare şi mai importantă decît cea a oamenilor de ştiinţă şi a scriitorilor ruşi cu toţi Puşkinii şi Belinski luaţi laolaltă, de la Trediakovski şi pînă în zilele noastre".

La sfîrşitul lui ianuarie 1882 Siutaev vine la Moscova şi trage în casa lui Tolstoi. Este privit de mulţi ca un proroc şi în orice caz ca o apariţie singulară.

Lev Tolstoi participase atunci la recensămîntul general al populaţiei din Rusia şi umbla cu servieta şi nişte agende prin casele oamenilor, nota cum îi chema, cîţi ani au, cu ce se ocupă. Dincolo de cerinţele statistice îl interesa să cunoască viaţa. Tolstoi îşi alesese cartierul de lîngă podul Dorogomilov ce dă spre Arbat. Aici se afla, în partea dinspre Hamovniki, un număr de case numite laolaltă „casa" Rjanov, sau „fortăreaţa" Rjanov, case mi-

zere unde locuiau oameni ce-şi pierduseră averile, se ruinaseră, fuseseră daţi afară din slujbe, şi printre ei destule femei dezmăţate. Pînă la această dată, Lev Nikolaevici cunoscuse îndeaproape viaţa ţăranilor săraci. Acum lua contact cu cea a sărăcimii de la oraşe. Vroia să le vină în ajutor acestor oameni, să le dea hrană, să le găsească de lucru, dar îşi dădu seama că ceea ce vroia să facă el nu se putea reduce la „a îmbrăca şi a hrăni o mie de oameni, aşa cum ai vrea să hrăneşti şi să bagi într-un staul o mie de oi, ci trebuie să faci bine acestor oameni. Cînd am înţeles că fiecare din aceşti oameni este o fiinţă aidoma mie, cu aceleaşi pasiuni, tentaţii, erori, rătăciri, cu aceleaşi gînduri, cu aceleaşi probleme ca şi mine, mi-am dat seama că este greu să-mi realizez planul şi m-am simţit neputincios".

În faţa acestei situaţii Tolstoi a cerut sfatul lui Siutaev care mai stătea încă în casa lui.

Iată cum descrie Tolstoi însuşi discuţia

„Mă aflam la sora mea şi tot acolo era şi Siutaev, iar sora mă întreba ce se mai aude cu treburile mele. I-am povestit şi aşa cum se întîmplă întotdeauna cînd nu crezi în ceva, am făcut-o cu multă înflăcărare i-am spus ce fac şi ce ar putea să iasă din asta ; i-am spus că vom urmări cum trăiesc toţi oamenii săraci din Moscova, că vom avea grijă de orfani, de bătrîni, că vom trimite acasă, la vatră, pe toţi ţăranii care au ajuns în mizerie. Că vom căuta să-i ajutăm pe cei căzuţi în desfrîu, să se îndrepte şi dacă planurile mele vor merge bine, nu va mai fi la Moscova om lăsat în plata Domnului. Sora se arăta interesată şi mă aproba. În timp ce discutam aruncam din cînd în cînd cîte o privire spre Siutaev. Cunoscîndu-i viaţa creştinească şi importanţa pe care o acorda actelor de filantropie, mă aşteptam să văd din partea lui semne de simpatie ; vor-

beam anume în așa fel, încît să mă poată înțelege ; și discutînd cu sora mea, de fapt, mă adresam mai curînd lui. El ședea nemișcat, în cojocelul lui negru, pe care ca toți țăranii îl purta și în curte și în casă și părea că nici nu ne ascultă, cufundat în gîndurile sale. Ochii lui, lipsiți de strălucirea lor obișnuită, părea să privească undeva înlăuntrul sufletului său. În sfîrșit, terminînd de discutat cu soră-mea, l-am întrebat ce părere are.

— Toate astea-s fleacuri, mi-a zis.

— De ce ?

— Păi toată treaba asta-i fără rost și n-are să iasă nimic bun, repetă Siutaev cu convingere.

— Cum să nu iasă ? Și de ce-i treabă fără rost ? De vreme ce vrem să ajutăm mii sau chiar măcar cîteva sute de nenorociți ? Nu spune și *Evanghelia* că trebuie să-l îmbraci pe cel gol și să-i dai de mîncare celui flămînd ?

— Știu, știu, toate astea. Numai că dvs. faceți altceva. E ăsta ajutor ? Mergi pe stradă și cineva îți cere 20 de kopeici. Îi dai. Înseamnă asta oare milostenie ? Trebuie să-i dai milostenia sufletului, să-l înveți ce să facă. Dar așa ce i-ai dat ? Parcă i-ai fi spus «ține și lasă-mă în pace».

— Ce știi tu, i-am spus eu. La Moscova sînt vreo 20 de mii de oameni din ăștia flămînzi și fără casă. Dar la Petersburg ? Dar prin alte orașe ?

El zîmbi.

— Douăzeci de mii ? Dar cîte curți țărănești sînt prin Rusia noastră ? Vreun milion ?

— Ei și ce-are a face ?

— Cum ce are ? și ochii îi străluciră, chipul i se învioră. Să zicem că fiecare din noi ar lua oameni de-ăștia la el acasă. Eu nu sînt bogat, dar aș putea să iau la mine doi oameni. Uite, flăcăul ăla de lucrează aici la bucătărie,

l-am chemat la mine, dar n-a vrut să vină. Chiar de-ar fi de zeci de ori mai mulți țărani, i-am putea lua la noi acasă. Iei tu, iau și eu. O să mergem să muncim împreună, omul o să vadă cum muncesc, o să învețe să trăiască, o să ne așezăm la masă împreună, o să audă un cuvînt bun de la mine și de la tine. Asta-i milostenie, pe cînd obștea asta a voastră e un lucru fără rost.

Cuvintele lui simple m-au uluit, n-am putut să nu recunosc că avea dreptate".

Nu era vorba numai de filantropia organizată în cadrul vieții orășenești.

Orașul era în genere un rău, așa cel puțin credea satul muribund. Pentru Siutaev orașul era numai păcat și tulburare.

Cuvintele simple ale lui Siutaev au sădit speranțe în sufletul lui Tolstoi, deși țăranul acesta n-a fost și, bineînțeles, nici n-a putut să fie un îndreptar în viața scriitorului. Prezența lui Siutaev în casa lui Tolstoi a atras însă atenția autorităților moscovite. Din ordinul guvernatorului general, prințul V.A. Dolgorukov, un căpitan de jandarmi, apoi un funcționar al cancelariei guberniale, s-au prezentat la Tolstoi. Lev Nikolaevici a refuzat să discute și cu unul și cu celălalt. Totuși Siutaev a părăsit în curînd Moscova.

După moartea lui Siutaev, fiii săi mai mari au plecat la oraș, erau muncitori, specialiști în lucrat marmură. Obștea creată de Siutaev s-a dovedit a fi o familie țărănească patriarhală, care a trăit în comunitate datorită influenței personale a lui Siutaev și nu predicii sale religioase. Viața cum o vedea Siutaev era doar o idilă, făurită de un om tenace și perseverent. Numai fiul Ivan, credincios teoriilor predicate de tatăl său și de Tolstoi, a căutat să rămînă la țară.

Visul lui Siutaev era ca la țară să existe gospodării comune. Măcar găinile să fie comune. El dorea ca gospodinele să nu se certe între ele și să aibă timp liber să muncească. Iată cum concepea acest plan „Va veni toamna și o să întoarcem găinile proprietarilor lor. Găini tefere, pui crescuți, ouă proaspete".

Ca un ideal mai îndepărtat era și cel de a realiza o viață în comun. Totodată însă Siutaev își punea toate speranțele în țar. Iată ce ne povestește V. V. Rahmanov „În vara anului 1888, Siutaev s-a gîndit să se ducă la țarul Aleksandr al III-lea și să-l roage ca «pentru binele poporului să se dea poruncă să se tălmăcească *Evanghelia* după înțelegerea lui Siutaev". După sosirea la Petersburg, Siutaev l-a vizitat pe N. S. Leskov, care a încercat să-l convingă să renunțe la planul său. Dar Siutaev nu l-a ascultat și s-a dus la palat. La intrarea în palat a fost arestat și trimis la vatră. «Nu m-au lăsat să intru — zicea el mai tîrziu — iar de m-ar fi lăsat, alta ar fi fost viața acum»".

Aceste visuri datează din anul 1888, totuși speranțele de a afla înțelegere la țar au dăinuit și după moartea lui Siutaev. Și Tolstoi se adresase din Gaspra către Nikolai al II-lea, căutînd să-l convingă să-i împroprietărească pe țărani.

În articolul său *Lev Tolstoi, oglindă a revoluției ruse,* Lenin scria că în revoluția de la 1905 „o parte mai mică a țărănimii a luptat în mod efectiv, organizîndu-se cît de cît în acest scop, iar o parte cu totul neînsemnată s-a ridicat cu arma în mînă pentru nimicirea dușmanilor săi, pentru a extermina pe slugoii țarului și pe apărătorii moșierimii. Cea mai mare parte a țărănimii se văicărea și se închina, vorbea despre rosturile lumii și visa, scria jalbe și trimitea «delegații» — cu totul în spiritul lui Lev Nikolaevici Tolstoi".

E greu să ne imaginăm viața lui Tolstoi din anii aceia, după însemnările, cînd sumbre, cînd entuziaste, ale Sofiei Andreevna. Se spune că dacă în vis am vedea mereu unul și același lucru, dacă visele ar fi continui, fără întreruperi, într-o succesiune logică, le-am putea considera drept realitate. Din nenorocire ciocnirile dintre Sofia Andreevna și Lev Nikolaevici aveau și consecvență și logică, determinate nu atît de firea celor doi, cît de condițiile lor de existență. Sofia Andreevna era în casă, într-un fel, reprezentanta lumii reale cu respectivele ei cerințe. La început Sofia Andreevna avusese o fire împăciuitoare ; soții se certau, Sofia Andreevna se și vedea moartă, și-și imagina cum va fi plînsă, apoi pleca cu copiii la pădure după ciuperci și se liniștea complet.

Sofia Andreevna voise cu tot dinadinsul să se mute la Moscova pentru a duce aici același fel de viață cu cel pe care îl duceau iarna alte familii de nobili.

Își zicea că-l va avea alături și pe soțul ei. Dar Lev Nikolaevici se simțea apăsat, refuzase cabinetul luxos și se mutase în două cămăruțe, într-un corp anexă, în curte. Pleca dincolo de rîul Moscova, acolo tăia lemne, sau hoinărea, lua parte la recensămînt și întorcîndu-se acasă povestea lucruri care o impresionau și pe Sofia Andreevna. Ea nu era o femeie rea, și se învoia să vină în ajutorul oamenilor sărmani, dar cîte puțin și mai ales celor pe care îi cunoștea.

După ce vizita azilurile de noapte și cartierele unde locuiau tot felul de ratați, de oropsiți ai vieții, Lev Nikolaevici povestea că oamenii se tem de recensămînt, crezînd că vor fi arestați și surghiuniți.

Văzînd aceste făpturi asuprite, suferind de frig, de boli, privind pe toți acești locatari din azilurile de noapte,

al căror vis era să bea un pahar de vin fiert şi să adoarmă învelindu-se în nişte zdrenţe, Tolstoi începea să cugete la viaţa în genere, la temeiurile ei.

Impresionante erau povestirile lui despre prostituate, în vîrstă de 16, de 14 şi chiar de 12 ani. Lucrul cel mai cumplit era că aceste femei care se vindeau vorbeau despre situaţia lor cu acelaşi calm cu care cei ce veneau în casa Sofiei Andreevna discutau despre salariile pe care le primeau sau despre moşiile pe care le aveau.

Sofia Andreevna se înfiora şi ea, dar pentru scurt timp. După aceea urma dispreţul faţă de aceste făpturi, pe care le socotea a fi plămădite din alt aluat decît ea, deci suferind altfel decît ea, de foame, de frig. Prin aceasta ea se înstrăina de Lev Nicolaevici, care îi considera pe toţi oameni şi se simţea răspunzător de faptul că unii trăiesc în condiţii cumplite.

Nu trebuie să credem că Sofia Andreevna era un om rău. Era ca oricare altul— o fire energică, muncitoare, capabilă. Dar atitudinea ei faţă de lume era la fel cu a celorlalţi. Accepta universul în întregimea lui, cu toată gramatica şi vocabularul lui, aducînd corective numai acolo unde i se părea că sînt greşeli întîmplătoare.

Şi Siutaev îi plăcea în măsura în care plăcea şi altora.

Iată ce scrie Sofia Andreevna surorii sale în ziua de 30 ianuarie 1882 „Ieri am avut o seară mondenă : a fost prinţesa Goliţîna, cu fata şi ginerele ei, doamna Samarina, cu fiica, Mansurov junior, doamna Homiakova, soţii Sverbeev etc. etc. În genere asemenea reuniuni sînt foarte plicticoase, dar de astă dată ne-a venit în ajutor prezenţa unui ţăran rascolnic, Siutaev, despre care vorbeşte întreaga Moscovă, e plimbat peste tot şi peste tot predică... E într-adevăr un bătrîn extraordinar. Să-l fi văzut cum a început să predice în birou, încît i-a făcut pe toţi să treacă din salon în birou şi cu asta s-a încheiat şi reuniunea

noastră". În continuare Sofia Andreevna povestește că Repin și împreună cu el și Tatiana Lvovna pictează un portret al lui Siutaev. Că în jur s-au strîns mulți oameni din societatea înaltă și tot felul de nihiliști și „dacă ai ști cîți oameni vin și ce fel de oameni sînt". Sofia Andreevna mai spune că seara casa lor este supravegheată de jandarmi, deci se profilează la orizont un conflict cu autoritățile. Ea nu ar vrea ca soțul ei să participe la această înfruntare.

Sofia Andreevna suferea de mania bunelor relații cu autoritățile.

Tolstoi nu se mulțumea să-i ajute pe oameni, el vroia ca destinele acestor mizeri să pătrundă în lumea lui și a oamenilor apropiați lui. El nu scria numai despre nefericirile personale ale unora sau altora. Vorbea întotdeauna despre un sistem de relații existente între oameni, drept care ajungea să compare viața unei prostituate cu viața care-l înconjura pe el. Era împotriva rînduielilor care-l înconjurau, deși nu putea face nimic pentru a le dărîma.

Asemenea unui bolnav care nu știe pe ce parte să se culce ca să adoarmă în sfîrșit, el pleca de la Moscova la Iasnaia Poliana, din Iasnaia revenea la Moscova. La Iasnaia Poliana se simțea mai bine, dar de la Moscova veneau scrisori de acest fel „Micuțul este bolnav și mi-e tare milă și drag de el. Tu și cu Siutaev puteți să nu *vă* iubiți prea mult copiii, pe cînd noi muritorii de rînd nu putem și poate nici nu vrem să justificăm lipsa noastră de dragoste *față de anume ființe* prin dragostea *față de lumea întreagă*. Am crezut că am să primesc azi o scrisoare de la tine, dar tu nu te-ai deranjat aseară să-mi scrii ca să nu fiu îngrijorată în ce te privește. Dealtfel cu cît sînt mai îngrijorată cu atît e mai bine, se va consuma mai repede lumînarea vieții mele, care arde acum din două părți cu o flacără puternică".

Iar Tolstoi îi scria, explicîndu-i conflictul : „Răul principal pe care-l reprezintă oraşul pentru mine şi pentru toţi oamenii care gîndesc este faptul că trebuie să discut încontinuu în contradictoriu, dezminţind idei false sau să le accept fără a discuta, ceea ce este şi mai rău. Dar a discuta şi a dezminţi tot felul de fleacuri şi de minciuni este o îndeletnicire fără de sens şi fără de sfîrşit pentru că numărul minciunilor este şi poate fi infinit".

La această scrisoare Sofia Andreevna a răspuns cu o anumită emoţie şi pasnic :

„Nu înţeleg de ce viaţa de la oraş trezeşte în tine dorinţa de *a discuta în contradictoriu.* Nimeni n-are chef să predice sau să te convingă. A o face înseamnă a da dovadă de naivitate şi lipsă de experienţă în viaţă. De aceea asemenea lucruri trebuie lăsate în seama unor oameni naivi şi lipsiţi de experienţă, precum Siutaev".

Sofia Andreevna socotea că viaţa oamenilor din cercul ei este veşnică, iar cea din afara cercului ei se afla undeva departe şi n-o privea. Ideile lui Tolstoi i se păreau întîmplătoare şi ciudate. Douăzeci şi nouă de ani aşteptase, e drept fără prea multă răbdare, ca în sfîrşit Lev Nikolaevici să devină asemănător ei.

Lev Nikolaevici locuia la Moscova lîngă Sofia Andreevna şi totodată era departe de ea. Pentru el Moscova era cu totul alta decît pentru ea.

Într-o scrisoare din 27 martie 1884, către V. Certkov spunea „În dimineaţa aceasta a venit la mine locotenentul Ivanov care mă ajută la copiat. E un om decăzut, şi în acelaşi timp un om minunat. Locuieşte într-un azil de noapte. A venit la mine distrus «Azi dimineaţă s-a întîmplat un lucru îngrozitor. În încăperea noastră locuia o spălătoreasă. Avea 22 de ani. Nu mai putea lucra şi n-avea cu ce plăti pentru dormit. Stăpîna a alungat-o. Femeia era bolnavă şi demult nu mai mîncase cum trebuie. Nu voia

să plece. Atunci stăpîna a chemat pe sergentul de la poliție. Acesta a scos-o afară. Unde să mă duc ? a zis femeia. Iar el i-a răspuns : Du-te de mori unde vrei, dar fără bani nu poți trăi aici și a așezat-o pe pridvorul unei biserici. Seara n-avea unde să se ducă. A pornit-o iar spre azil, dar n-a mai ajuns. A căzut în dreptul porții și a murit». Am fost mai întîi la poliție, iar după aceea m-am dus acolo. Într-un subsol, un sicriu. În sicriu o femeie aproape goală cu piciorul înțepenit îndoit de la genunchi. Ardeau cîteva lumînări, un diacon citea ceva ca o rugăciune. Mi-e rușine să-ți scriu acestea, mi-e rușine că trăiesc. Acasă la noi s-a servit ca al cincilea fel de mîncare niște morun... care a fost aruncat, pentru că s-a zis că nu e proaspăt. Și cînd am povestit oamenilor ce-mi sînt apropiați toate acestea, m-au privit cu uimire, ca și cînd ar fi vrut să spună : de ce tot vorbești, de vreme ce nu poți să schimbi nimic ?"

În eseul *Ce e de făcut ?*, unde sînt multe exemple de acest fel, tonul este mai puțin vehement, se vede că Tolstoi spera să poată ocoli barierele cenzurii.

În *Biblie* se spune că cei de-ai casei sînt dușmanii noștri. Nu-i adevărat. Omul transferă asupra celor ai casei timiditatea sa, nehotărîrea sa. Ei îi slujesc ca un fel de justificare și sînt și pierzania lui, dacă el nu reușește să schimbe viața.

DRAGOSTEA DE MUNCĂ SAU VICTORIA PLUGARULUI

I

Ceea ce propusese Siutaev lui Tolstoi, și anume transferarea săracilor de la oraș și încadrarea lor în gospodăriile țărănești înstărite, era un plan utopic. Gospodăriile

înstărite erau gospodării de chiaburi, ceea ce i-a explicat în amănunt lui Tolstoi Engelhardt, fiul unui cunoscut publicist, el însuşi om bine informat asupra situaţiei satului rusesc.

Mihail Aleksandrovici Engelhardt (1861—1915) a fost surghiunit la ţară pentru că a participat la nişte manifestaţii studenţeşti. Aceasta i-a dat prilejul să cunoască din plin procesul de dezagregare a obştei : „Precum se ştie, în momentul de faţă situaţia lucrurilor este următoarea. Masa ţărănească trăieşte în cele mai grele condiţii economice : pămînt puţin, biruri mari, iar alături suprafeţe imense rămase necultivate. Mizerie continuă, veşnica necesitate de a lupta pentru o bucată de pîine nu-i îngăduie ţăranului să se odihnească o clipă, să se gîndească la rostul vieţii, îl înrăieşte la culme. Ce să se mai gîndească la alţii, nu ştie el singur cum să trăiască. În sufletul omului se dezvoltă egoismul mai ales cînd vede terenurile acestea pustii. Fiecare îşi zice : dacă reuşesc să arendez sau să cumpăr o bucată de pămînt mă fac şi eu boier. Şi într-adevăr, ţăranii mai inteligenţi, mai ageri, mai capabili, reuşesc să pună mîna pe cîte o bucată de pămînt subjugîndu-şi astfel restul masei de ţărani, pe care îi folosesc ca argaţi. În felul acesta... oamenii, ca să zicem aşa, mai cu stea în frunte, se transformă în exploatatori ai obştei, iar obştea se destramă. Ţăranul nostru nu s-a transformat încă într-un burghez conştient, pentru care proprietatea este un fel de cetate de piatră inexpugnabilă. Totuşi nici obştea nu-i mai apare ca unica rînduială dreaptă şi raţională. Altfel de mult ar fi trecut la exploatarea obştească a pămîntului. Folosirea argatului în gospodărie nu i se pare condamnabilă : «de-ai să munceşti ca mine ai să devii şi tu bogat. Eu mi-am făcut averea prin muncă, n-am furat, n-am jefuit...»"

M. Engelhardt socotea că trebuie împiedicată destrămarea vechii obşti şi vedea o cale în propaganda ideilor sectante. De aceea s-a şi adresat lui Tolstoi ca unuia care ar fi putut să dea un sens nou mişcării sectanţilor.

Scrisoarea lui Engelhardt e desigur utopică.

Sectanţii nu puteau schimba satul rus, căci mişcarea lor se născuse tocmai în procesul de destrămare a satului şi avea dealtfel şi un caracter arhaic.

Răspunsul lui Tolstoi este cutremurător prin sentimentul de singurătate pe care-l exprimă, pe care simţim că-l încearcă scriitorul, în acea vreme. El se adresează unui om necunoscut de parcă i-ar fi cunoscut şi apropiat. Se vede că acasă Tolstoi nu găsea înţelegere.

Probabil că acest sentiment de singurătate explică prietenia deosebită care s-a legat cu Certkov.

Răspunsul lui Tolstoi începe cu o mărturisire tragică : „Probabil că nici nu vă gîndiţi la acest lucru şi nici nu vă puteţi imagina cît sînt de singur, în ce măsură «eu»-l meu adevărat este dispreţuit de toţi cei ce mă înconjoară".

Scrisoarea numără 12 pagini şi e plină de constatări dureroase, dar calme.

Tolstoi scrie că fiul său, probabil Ilia, în vîrstă de 18 ani, s-a dedat beţiei. Face apel la texte din *Evanghelie*, dar în subtextul acelor multe cuvinte simţim o adîncă şi reală durere şi mai ales neputinţa de a transforma viaţa.

În locul exploziilor, al focurilor de armă, al tipografiilor, ei propune credinţa întru Christos, refuzul de a presta jurămînt, refuzul de a presta serviciul militar şi vrea să creadă în toate acestea. Pentru Tolstoi creştinismul se reduce la cinci porunci.

Sînt cinci de „Nu". Dar ce e de făcut ?

„Da" este rostit la adresa casei, a satului, a plugăritului, a muncii, şi a egalităţii. Egalitate : toţi muncesc deopotrivă, cară apă, fac curat în odăi, ară. Iată de ce pen-

tru Tolstoi a fost o adevărată revelaţie manuscrisul lui T.M .Bondarev, de care a aflat dintr-un articol al lui Gleb Uspenski, publicat în 1884 în revista *Russkaia mîsli* (nr. 11) cu titlul *Prin munca mîinilor noastre.*

II

Articolul lui Gleb Uspenski povestea despre un ţăran din Siberia, Timofei Mihailovici Bondarev, care socotea că munca pămîntului, cea care rodeşte pîine, este temelia vieţii. În iulie 1885 Lev Nikolaevici s-a adresat în scris acestui aliat îndepărtat al său „Am căpătat zilele acestea manuscrisul dvs., un rezumat al învăţăturii pe care o predicaţi ; mai citisem şi înainte unele fragmente şi am fost impresionat de adevărul pe care îl grăiţi şi cît de bine o spuneţi ; iar acum, după ce am parcurs manuscrisul, m-am bucurat şi mai tare. Ceea ce spuneţi este adevărul sfînt şi cuvintele dvs. nu se vor pierde în zadar. Ele vor demasca oamenilor neadevărul".

Lev Nikolaevici i-a adresat lui Bondarev nouă scrisori, din care ultima nu l-a mai găsit în viaţă.

Tolstoi a vrut să dea publicităţii manuscrisul lui Bondarev, dar cenzura s-a opus. În cele din urmă eseul a apărut în străinătate, la Paris, în 1890 şi în limba engleză, în 1896.

Învăţătura lui Bondarev cere ca toată omenirea să are pămîntul şi dacă fiecare dintre noi va ara măcar patruzeci de zile pe an, va dispare orice urmă de sărăcie, pentru că va dispare parazitismul.

În 1883 Bondarev îşi trimisese manuscrisul, însoţit de o petiţie, ministrului de interne. În petiţie el spunea : „am inventat şi formulat 250 de întrebări sub denumirea «Victoria plugarului». Este un tratament atît de puternic şi de folositor că dacă aceste întrebări ar fi aduse la cunoştinţa

fiecărui om, în mai puțin de patru ani, fără eforturi și fără greutăți, toți ar scăpa de sărăcia cruntă și de mizeria de neîndurat ; omul prost ar deveni inteligent, leneșul sîrguincios, bețivul n-ar mai bea, săracul s-ar îmbogăți, ticălosul ar fi om cinstit... și fără nici un fel de împotrivire tot universul s-ar contopi într-o singură credință în Dumnezeu".

Ideile lui Bondarev erau arhaice, derivînd de undeva din Vechiul Testament și arhaică era și metoda de a face propagandă trimițînd manuscrisul pe la autorități. Un exemplar a fost trimis și țarului însuși.

Tolstoi înțelege că nu poți ajunge la nici un rezultat apelînd la ministrul de interne și la țarul însuși, dar propriile lui iluzii semănau pe undeva cu iluziile lui Bondarev.

Pe Tolstoi îl chinuiau aceleași probleme ca și pe Bondarev, cu diferența că Bondarev credea că oamenii nu-și dau seama cum trebuie să trăiască, dar dacă cineva le-ar explica-o bine și i-ar convinge, ei și-ar schimba felul de viață. Iar Tolstoi toată viața lui n-a făcut altceva decît să-i convingă pe oameni, să le explice, crezînd în forța ideii de a-i înrîuri pe oameni și, de a-i aduce pe calea cea bună.

În 1886, la 4 mai, Tolstoi scria soției sale că la țară e foamete, iar copiii de țărani se culcă fără să ia în gură o bucată de pîine : „Aș putea să-i ajut cu semințe, cu pîine, dar ce ajutor e acesta ? E ca un ac într-un car cu fîn și prin sine însăși acest fel de ajutor se autoneagă".

Dar care ar fi forma de ajutor ?

„Una singură : viața dreaptă. Răul nu izvorăște din faptul că cei bogați au luat celor săraci totul. E o mică parte din cauză. Cauza adevărată este faptul că oamenii, și cei bogați și cei mijlocii și cei săraci, trăiesc ca niște fiare. Fiecare se gîndește numai la el, fiecare caută să smulgă ceva de la celălalt. De aci durerea și sărăcia."

În treburile mărunte, cotidiene, Lev Nikolaevici nu știa să fie independent. Avea dreptate Sofia Andreevna cînd îi spunea într-o scrisoare : „Tu singur ești de vină. Mi-ai dat prea multă libertate".

Uneori Tolstoi era bucuros ca cineva să hotărască în locul lui, să-și asume răspunderea în locul lui. Totuși cînd era vorba de probleme importante, capitale, de principiile de viață, hotăra el singur. În decembrie 1882, Tolstoi însemna în jurnalul său: „Sînt iar la Moscova. Din nou cumplite chinuri sufletești. De peste o lună. Dar nu fără roade". Și mai departe : „De cauți roadele binelui, vei înceta să-l mai faci. Mai mult decît atît, prin faptul că urmărești aceste roade strici binele, devii trufaș, îți pierzi elanul. Numai atunci ceea ce vei fi făcut se va transforma în bine cu adevărat, cînd tu nu vei mai fi ca să-l strici... Seamănă, seamănă, *omule,* dar să știi că nu tu vei culege roadele, unul seamănă, altul culege".

Tolstoi venise la Moscova să caute o casă care să semene cu un conac de țară, ceea ce însemna de fapt o cedare căuta să păstreze felul de viață obișnuit.

La oraș el căuta satul.

În aprilie același an, Lev Nikolaevici găsește o atare casă-conac ce aparținuse altădată lui I.A. Arnautov, în Fundacul Dolgo-Hamovniki la nr. 15. În iulie casa e cumpărată. Fundacul se afla pe lîngă mănăstirea Novodevicie. Lui Lev Nikolaevici i-a plăcut așezarea izolată a casei și grădina cu o suprafață de aproximativ două hectare, deși adusă în stare de paragină.

În grădina întinsă erau tei, plopi, arțari, mesteceni, liliac alb și liliac mov. Era liniște, plăcut, copacii foșneau. Nimic nu semăna a oraș, era mai curînd un conac situat în apropierea orașului.

Casa era prea mică pentru o familie atît de numeroasă. Erau opt copii : cei mai mari Serghei, Tatiana, Ilia şi Lev, cei mai mici Maria, Andrei, Mihail şi Aleksei. Apoi cîte slugi, cîţi preceptori !

Tolstoi a hotărît să extindă spaţiul. Parterul a rămas în vechea lui formă, iar la etajul întîi s-au construit trei camere mari cu parchet. O scară frumoasă asigura accesul. Lev Nikolaevici şi-a ales două cămăruţe joase în partea veche a casei, care nu fusese modificată. Ajungeai aici, ca într-un subsol, coborînd trei trepte din odaia mare. Era o ambianţă de muncă, de creaţie şi de compromis.

Tolstoi a intrat în această casă la vîrsta de 54 de ani, om în depline puteri. Ultima oară a venit în această casă în septembrie 1909.

Aici a stat ani de-a rîndul şi a scris : *Recensămîntul la Moscova* (1882), *Ce-i de făcut ?* (1882—1885), *Moartea lui Ivan Ilici* (1882—1886), *Puterea întunericului* (1881—1886), *Roadele învăţăturii* (1886—1889), *Sonata Kreutzer* (1887—1889), *Povestiri populare* (1882—1887), *Învierea* (1889—1899), *Stăpîn şi slugă* (1894—1895), *Ce este arta* (1897) *Cadavrul viu* (1900), *Hagi-Murad* (1896—1904).

Tolstoi nu se prea simţea la îndemînă în casa de la Moscova, totuşi a stat aici ani de-a rîndul, aici a îmbătrînit. În total a petrecut în această casă 18 ani, ani grei şi amari, cu reveniri temporare la Iasnaia Poliana.

Transformarea casei a început uşor. Lev Nikolaevici se ocupa singur de toate. Nevasta îi scria doar scrisori, arătîndu-i cum vrea să fie sobele, geamurile, rugînd ca balustrada să aibă grătarul mai des, să nu cadă copiii, îl grăbea cu vopsitul podelelor ca să nu-i apuce toamna. Lev Nikolaevici stătea la Moscova cu fiul său Ilia şi cu bătrînul Konstantin Aleksandrovici Islavin, fratele mamei Sofiei Andreevna.

Mare amator și cunoscător de muzică, mai ales de cîntece țigănești, Islavin era acum, la sfîrșitul vieții sale, un ratat, un om care ducea o existență mizeră și trîndavă.

Aici în casă cînta la pian, povestea tot felul de anecdote din viața mondenă, dădea sfaturi sau explica lui Ilia Lvovici că parchetul șie trebuie să fie galben cu dungi negre. În casă nu era nici o femeie, nici măcar bucătăreasa, bărbații duceau o viață liberă de adevărați Robinsoni. Sofia Andreevna îi invidia în scrisori, le dădea indicații și chiar se arăta geloasă că soțul ei este atît de bun prieten cu unchiul.

Din cînd în cînd mai venea un alt naufragiat al vieții: Aleksandr Petrovici Ivanov. Altădată ofițer, decăzuse din cauza băuturii, trăia prin aziluri de noapte, dar își mai păstrase scrierea caligrafică, singurul lucru care îl arăta a fi fost intelectual.

Tolstoi îl iubea pe Aleksandr Petrovici, care era pentru el un fel de „Virgiliu" prin infernul Moscovei.

Infernul medieval descris de Dante se considera a fi fost creația diavolului. Infernul Moscovei, cercetat de Tolstoi, era făurit de oameni, în genul celor care erau primiți în saloanele casei din Hamovniki.

Aleksandr Petrovici nu era acceptat în aceste saloane. El își făcea însă adesea apariția în odăița lui Lev Nikolaevici.

Tolstoi avea în această casă două odăițe ale lui, o cameră de lucru și un cabinet. În odaia de lucru se afla un spălător din tinichea vopsit și o găleată. Tot aici se ocupa Lev Nikolaevici cu cizmăria. Avea la îndemînă un ciocan, un raspel, cuie. Lîngă fereastră, alături de masă, se afla un fotoliu vienez ; masa de lucru era din scîndură simplă. Tot aici era o sobiță cu gaz la care Lev Nikolaevici își făcea din cînd în cînd fiertură de ovăz sau încălzea cleiul pentru cizme.

Biroul lui Lev Nikolaevici era aşezat în colţ, o cameră destul de spaţioasă de vreo 20 de metri. Aici puteai vedea o masă de lucru din nuc, după moda vremii cu o mică îngrăditură de jur împrejur ca să nu cadă cărţile sau numeroasele manuscrise. În jur două fotolii, două scaune, un divan, toate tapiţate cu muşama de un verde închis, imitînd pielea.

Lev Nikolaevici trăia în propria-i casă oarecum izolat. O scară de serviciu ducea direct în cămăruţele lui, ocolind salonul.

Lev Nikolaevici nu reconstruise casa pentru el, dar o făcuse după voinţa lui. Urmărise cu atenţie cum se puneau scîndurile la podele, cum se aşezau sobele, se îngrijise să se facă şi o pivniţă, unde urmau să se păstreze merele aduse de la Iasnaia Poliana. A lui a fost ideea ca scara să fie căptuşită cu postav.

Era o casă a compromisului şi a împăcării în care oamenii trebuiau să locuiască „la două nivele".

Lev Nikolaevici a mai cumpărat şi nişte mobilă pe lîngă cea luată de Sofia Andreevna, o mobilă simplă, nu prea scumpă, destul de amestecată. Odăile începuseră să semene cu cele din Iasnaia Poliana.

Lev Nikolaevici era mulţumit de grădină. A pus să se repare grajdurile, atenansele, în vestibul a aşezat nişte cufere mari, cuiere din lemn de arţar, pe uşa dulapului în perete a scris cu litere mari şi cam şchioape un cuvînt ameninţător : „gaz".

Gazul era pe atunci o noutate, oamenilor le era frică, nu ştiau cum să-l întrebuinţeze.

Odăile erau mobilate amestecat. Găsim multă mobilă vieneză, elegantă. Sus, în salon, era parchet, şi un pian de marcă scumpă. Tatiana Lvovna se ocupa cu pictura. Apar tablouri şi bustul de ghips al lui Antinous. Deşi la intrare te întîmpina un lacheu cu mănuşi albe, pentru Moscova

acelor ani casa din Hamovniki nu excela prin bogăție.

Alături de odăițele lui Tolstoi erau camerele servitorilor și cămara.

Nici urmă din acel lux de care se învinuia mereu scriitorul. Aici, în aceste odăi, într-o casă din vechea Moscovă, Tolstoi a creat noi opere și a făurit o nouă religie.

S-au păstrat multe amintiri despre modul de viață al lui Lev Nikolaevici în Fundacul Hamovniki. În anii aceia mulți la număr Lev Nikolaevici a trăit intens. A scris, a lucrat și fizic și intelectual, s-a întîlnit cu mulți oameni. Aducea apă pentru toată casa, spărgea lemne, făcea cizme. Fet l-a cam luat peste picior pentru aceasta și cei doi buni prieteni de altădată s-au despărțit definitiv. Și Korolenko a observat cu ironie că Tolstoi s-a apucat să coasă cizme și să are pămîntul „atunci cînd alții terminaseră de mult și cu una și cu alta".

„Alții" erau narodnici.

Într-adevăr, Lev Nikolaevici s-a apucat să coasă cizme și să are pămîntul cînd ei o terminaseră de mult. Dar angoasa lui exprima îngrijorarea generală : cum să trăiești în această Rusie în care totul se răsturnase, cum să trăiești ca să nu te simți vinovat, ce să contrapui violenței ?

Lev Nikolaevici era de părere că în primul rînd trebuie să-ți simplifici viața, să fii cît mai modest în cerințele tale, să te servești singur, să-ți faci totul singur. Nu îndrăznea să ceară familiei să-și schimbe felul de viață... dealtfel e mai ușor să-ți mături singur odaia decît să schimbi rînduielile lumii.

Deocamdată Lev Nikolaevici făcea curat și-și schimba numai propria-i cameră fără să se atingă de odăile copiilor, dar descria cu atîta exactitate nedreptatea domnind în lume și cu atîta sinceritate lupta pentru propria sa schimbare, încît devenea un act de acuzare a întregii epoci.

În Rusia asuprită și terorizată după 1881, Lev Nikolaevici bătea la toate ușile spunînd „Treziți-vă, arde casa, destinul dvs. este amenințat, va veni răzbunarea. Alături de voi trăiesc atîția nenorociți și voi sînteți cei care le-ați luat ultima bucată de pîine".

Grădina din jurul casei nu putea fi loc de odihnă pentru Tolstoi. Casa era înconjurată de mici făbricuțe, una de ciorapi, alta de mătase, a treia de parfumuri, a patra de bere. Sirenele sunau insistent la cinci dimineața și la opt, o pauză de o jumătate de oră. La ora 12 sirena suna pauza de prînz. La 8 seara — încheierea zilei de lucru.

Omul obișnuit de o viață să audă dimineața cîntatul cocoșilor asculta acum urletul sirenelor.

Sirena îl trezea dimineața. O auzea mai întîi alături, apoi veneau altele din depărtări. Dimineața pătrundea prin ferestruicile biroului, însoțită de cîntecul sirenelor ; soarele ocolea colțul casei și lumina din partea cealaltă, străpungînd frunzișul copacilor ; venea seara, cerul era roșu, sirenele urlau.

Nu-l ajuta la nimic cusutul cizmelor și căratul apei. Cărînd apa pe străzile Moscovei cotropită de iarnă, de la pompă sau chiar de la rîu, Tolstoi vedea în jur sărăcie, brutalitate, beție. Iar sirenele aminteau sorocul ispășirii.

Ascultînd glasul sirenelor Lev Nikolaevici își zicea că orășenii trebuie să se împrăștie, că trebuie să se pună capăt acestei producții pe care el o socotea de lux. Admitea doar fabrica de bere pentru că berea ar fi putut elimina votca. Celelalte fabrici nu produceau, după părerea lui, decît obiecte de lux. El nu auzea sirenele uzinelor îndepărtate care turnau oțel, fabricau locomotive, șine.

Lev Nikolaevici ajunsese să se dezică chiar de *Anna Karenina*, de *Război și pace* ; renunțase să mai facă literatură. Scriitorul Boborîkin ne povestește „Cînd mi-am exprimat părerea de rău în ce privește această oprelițe, pe

care Lev Nikolaevici şi-a impus-o, el mi-a răspuns cam în felul următor :

— Ceea ce spui dumneata mi-aduce aminte de următorul lucru. Nişte admiratori de altădată îi spun unei cuconiţe franţuzoaice ajunse la bătrîneţe : «Ce delicios cîntai dumneata şansonete, ridicîndu-ţi fustiţele»".

Acum Lev Nikolaevici socotea că nu merită să-ţi pierzi vremea pentru a istorisi povestea de dragoste dintre Anna Karenina şi Vronski. Părea să fi uitat cu desăvîrşire că acest roman descria şi frămîntările sufleteşti ale lui Levin, discuţiile despre socialism, că el zugrăvea istoria Rusiei în care totul se schimbase şi nimic nu se putuse aşeza.

Viaţa cotidiană a lui Tolstoi şi predica lui Tolstoi veneau în contradicţie una cu alta.

Jurnalele scriitorului vorbesc mereu de compromisuri. Calea de mijloc de care Tolstoi îi vorbea soţiei era calea compromisului.

În fiecare zi Lev Nikolaevici zugrăvea în scrierile sale neadevărul vieţii, pentru ca în fiecare zi el şi familia lui să aplice în practică acest neadevăr. Viaţa de moşier, ce-şi petrecea sezonul de iarnă la Moscova cu familia, venea în contradicţie cu predica lui Tolstoi.

Ecoul conştiinţei lui Tolstoi proceda la o verificare a vieţii. Odăile erau mobilate nu numai cu obiecte modeste, ieftine, dar erau şi pline de remuşcări.

În casă erau nu numai odăi şi odăiţe, dar locuiau şi oameni mulţi şi diferiţi : un student, eleva unei şcoli de artă plastică, liceeni şi copii mici de tot.

Lui Tolstoi i-au murit în această casă doi băieţi : Alekşei, în vîrstă de cinci ani şi Ivan, în vîrstă de şapte ani. Vanicika se născuse în această casă la 31 martie 1888. Jos, într-o odaie se strînseseră copiii şi cîţiva prieteni ai familiei. Naşterea avea loc sus, în salon. Tolstoi coborî uşor

scara cu ochii plînşi, dar cu chipul iluminat de fericire şi spuse : „A fost cumplit".

Apariţia acestui ultim copil a schimbat în multe privinţe viaţa lui Nikolaevici. Scriitorul avusese impresia că pe lume venise o fiinţă destinată să-i ducă la desăvîrşire opera, deşi pruncul nu dădea nici un fel de semne în acest sens. Casa a fost parcă întoarsă, s-a schimbat destinaţia odăilor. Tatiana Lvovna a trecut sus, iar în camera modestă, semănînd a odaie de guvernantă, a trecut Maria Lvovna. Lev Nikolaevici şi-a păstrat biroul sus, dar de dormit, dormea acum jos.

Într-o odaie de trecere, după un paravan, stăteau alături două paturi acoperite cu cuverturi împletite de Sofia Andreevna. La fereastră o mobilă de strînsură, mai curînd modestă şi o foarte frumoasă măsuţă de lucru, cadoul vechi al Tatianei Ergolskaia făcut Sofiei Andreevna.

Alături, altă odaie destul de mare, dar sărăcăcios mobilată : un pat de copil şi patul dădacei. Îmbrăcămintea acesteia atîrna pe perete. La fereastră o colivie de pasăre, o măsuţă destul de mizeră, cîteva scaune vieneze. În această odaie a trăit copilul care întrupa dragostea tîrzie a Sofiei Andreevna şi a lui Lev Nikolaevici. Acest Ivan Lvovici Tolstoi urma să moştenească Iasnaia Poliana, căci în familia Tolstoi se păstra tradiţia ca moşia să aparţină mezinului. În virtutea acestei tradiţii ea trecuse şi înstăpînirea lui Lev Nikolaevici, fiul cel mai mic al lui Nikolai Ilici Tolstoi. Vania a fost un copil bolnăvicios. Era al 13-lea prunc pe care-l născuse Sofia Andreevna. Părinţii erau bătrîni.

Moartea lui, la vîrsta de şapte ani, a fost o durere prea mare pentru Sofia Andreevna care a frînt-o pentru totdeauna. Cu greu şi-a dus ea viaţa în continuare, de fapt, nu a mai ştiut cum să trăiască.

Vania a murit de scarlatină în ziua de 25 februarie 1885, la orele 11 seara. Moartea aceasta a legat din nou, pentru cîtva timp, prin durere, pe cei doi soţi.

V. G. CERTKOV

În biografia lui Tolstoi, Pavel Biriukov ne povesteşte în amănunt cum a apărut V. G. Certkov în casa lui Lev Nikolaevici.

În cuvintele acestuia din urmă, pe care le vom cita mai jos, ne atrage atenţia trufia calmă. Certkov insistă asupra dezvoltării sale spirituale independente. Cred că are dreptate, cred că Tolstoi şi Certkov nu trebuie confundaţi între ei.

Pe cînd Biriukov a vrut să-l cunoască pe Lev Nikolaevici pentru că citise *Anna Karenina* şi *Război şi pace*, Certkov a venit în casa lui Tolstoi ca un reformator religios care intenţiona să încheie alianţă cu un alt reformator.

Iată ce ne spune Certkov însuşi :

„Nu numai învierea mea spirituală, dar şi momentul principal al cotiturii din viaţa mea au avut loc înainte de a-l fi cunoscut pe Lev Nikolaevici sau să fi citit vreuna din scrierile lui religioase. În 1879 mă hotărîsem să demisionez din armată, dar cedînd rugăminţilor tatălui meu mi-am luat un concediu de 11 luni şi am plecat în Anglia. Anul 1880, iarăşi la insistenţele tatălui meu, l-am mai petrecut în armată şi, imediat după întîi martie, am plecat la moşia părintească în gubernia Voronej pentru a cunoaşte mai bine viaţa ţăranilor şi activitatea lor, a acestor ţărani care ne hrănesc pe noi toţi. Am rămas la ţară cîţiva ani de-a rîndul, făcînd rare vizite părinţilor mei la Petersburg. În timpul acestor călătorii am auzit tot mai des că Tolstoi, autorul romanului *Război şi pace*, a început să predice idei întru

totul identice cu ale mele. Aceasta m-a determinat în mod firesc să încerc să-l cunosc personal, ceea ce am şi realizat la sfîrşitul anului 1885, cînd mă aflam în trecere prin Moscova...

Cînd i-am pus întrebarea mea obişnuită şi el drept răspuns a început să-mi citească din manuscrisul *În ce constă credinţa mea,* pasajele unde neagă categoric serviciul militar din punct de vedere creştinesc, am simţit o bucurie atît de mare, înţelegînd că în sfîrşit, s-a terminat cu singurătatea mea spirituală, încît cufundîndu-mă în propriile mele simţiri nu l-am mai putut urmări în lectura lui şi m-am dezmeticit numai atunci cînd, terminînd de citit ultimul rînd al cărţii, a rostit deosebit de clar cuvintele semnăturii : «Lev Tolstoi».

După cîte ştiu, şi Tolstoi a găsit în mine primul său adept. E uşor de înţeles că în aceste condiţii comuniunea sufletească ce s-a stabilit între noi urma să aibă o deosebită semnificaţie pentru amîndoi. Pentru el în sensul că afla preţuire şi susţinere din partea altcuiva în ceea ce socotea a fi mai bun şi mai ales în viaţa sa, pentru mine, întrucît aflasem în el un sprijin cum nu puteam găsi mai bun în dezvoltarea mea spirituală de mai tîrziu".

V. G. Certkov a devenit şeful acelei mişcări pe care o numim „tolstoism".

Părinţii lui Certkov făceau parte din înalta artistocraţie petersburgheză şi aveau relaţii cu palatul. Unul dintre membrii familiei, arheolog, istoric, colecţionase o bibliotecă remarcabilă care servise drept punct de plecare pentru apariţia revistei *Russkii arhiv.* Mama lui Certkov făcea parte din familia decembristului Cernîşev. Nefericită în viaţa conjugală se pasionase pentru învăţătura evanghelistă şi devenise o adeptă înflăcărată a teoriilor lordului Redstock. În timpul vizitei acestuia la Petersburg ea îi făcuse cunoştinţă cu cumnatul său, V. A. Paşkov, colonel în-

tr-un regiment de gardă, om cu o situație socială dintre cele mai strălucite, care a devenit întemeietorul organizației rusești a evangheliștilor, așa numitei „paskovți".

Certkov crescuse într-o ambianță cu interese religioase subliniate. Familia era bogată, aveau multe moșii, mulți iobagi, între care se numărase cîndva și bunicul lui A. P. Cehov. Ofițer fiind, Vladimir Grigorievici Certkov a încercat să organizeze un fel de lecturi pentru ostașii regimentului, dar superiorii s-au opus. Văzînd, între altele, tratamentul brutal la care erau supuși bolnavii în spitalele militare, Certkov s-a hotărît să demisioneze din armată, ceea ce a și făcut în 1879, după ce s-a terminat războiul cu turcii.

Certkov avea spirit organizatoric și era un bun propagandist, deși propaganda sa nu coincidea întru totul cu ideile lui Tolstoi.

În doctrina sa, Lev Nikolaevici se referea mereu, ca ilustrare, la fapte din viața Rusiei. Spiritul său critic avea o rezonanță propagandistică foarte puternică. Tolstoi ataca toate rînduielile vieții. Nu întîmplător în anii aceia se interesa mult de opera lui Herzen și-l socotea cel mai talentat și mai necesar scriitor din literatura rusă. Nu întîmplător îl sfătuia și pe Certkov să folosească în timpul călătoriilor sale în străinătate experiența de editor a lui Herzen. S-ar fi zis că forța demascatoare a lui Herzen reînviase în Tolstoi și cuvîntul lui Tolstoi difuzat cu ajutorul manuscriselor sau al edițiilor publicate în străinătate avea nu numai importanța unei noi religii, dar și o forță profund demascatoare, susținută de talentul literar al lui Lev Nikolaevici.

Împreună cu Certkov a intrat în viața lui Tolstoi și Pavel Biriukov, devenit unul din cei mai apropiați prieteni ai scriitorului și primul lui biograf. Originar dintr-o familie de nobili din Kostroma, făcuse liceul militar de paji, apoi trecuse la Academia de marină. Decepționat de

serviciul militar îşi dădu demisia din armată după exemplul lui Certkov ; îl găsim cîtva timp funcţionînd la Observatorul de fizică, pentru a deveni apoi, alături de Certkov, conducătorul editurii „Posrednik". Exilat în 1897, a stat un timp în Anglia şi în Elveţia.

P. Biriukov era foarte iubit în familia lui Tolstoi, şi poreclit de toţi „Poşa".

Certkov şi prietenul său, Biriukov, erau „tolstoişti" de un tip nou, care au venit să înlocuiască pe cei mai bătrîni, provenind din organizaţiile narodniciste lichidate.

Ce l-a atras pe Tolstoi la Certkov ? De ce acorda el atîta importanţă prieteniei lui Vladimir Grigorievici şi colaborării cu acesta ?

Prin originea lor, Certkov şi Biriukov aparţineau aceleaşi lumi ca şi Tolstoi. La început, Certkov se bucurase şi el de simpatia familiei lui Tolstoi pentru că nu era dintre „cei de jos". Siutaev şi Bondarev, pe care Tolstoi îi socotea dascălii săi, erau oameni dintr-o lume străină.

Certkov lupta pentru afirmarea în viaţă a tolstoismului. În anii de deznădejde prin care a trecut scriitorul, capacitatea de muncă aproape bolnăvicioasă a lui Certkov, simţul lui de rigoare, exactitatea europeană, obiectivitatea, produceau o impresie puternică asupra lui Lev Nikolaevici, parcă îl subjugau chiar. Certkov a avut o deosebită importanţă pentru scriitor în ultimii cinci ani ai vieţii acestuia.

Dacă ar fi să discutăm relaţiile dintre Certkov şi Sofia Andreevna, trebuie să spunem că la început ele au fost pline de entuziasm din partea acesteia.

În iarna anului 1885, Sofia Andreevna vine la Petersburg pentru a se ocupa de publicarea volumului 12 din *Opere complete*. Cenzura era cauza principală a îngrijorării. Graţie unei rude îndepărtate, Ekaterina Nikolaevna

Șostak, soția lui Tolstoi a avut prilejul s-o întîlnească pe împărăteasă : „Am fost foarte emoționată, dar nu m-am pierdut cu firea". Sofia Andreevna capătă tot mai mult prestigiu în proprii săi ochi.

Cu prilejul acestei vizite în capitală, soția lui Tolstoi l-a cunoscut și pe Certkov : „Azi l-am întîlnit pe Certkov și mîine seară va veni din nou. Îmi place foarte mult, e atît de simplu, de deschis și chiar vesel, cred".

S-ar zice că e o idilă de familie.

În același an, în martie, Sofia Andreevna scria din Moscova soțului său plecat în Crimeea : „Am primit astăzi o scrisoare din cele mai amabile de la Certkov".

Peste cîtva timp, toamna, Certkov face o vizită la Iasnaia Poliana și produce aici o impresie plăcută asupra tuturor, mai ales ca om de lume. Este primit cu brațele deschise. Certkov era însoțit de Biriukov. După plecarea lor, Tolstoi scrie : „Ieri au plecat numai Certkov și Biriukov. Au fost aici trei zile... Vladimir Grigorievici mi-a fost de mare ajutor în relațiile cu familia. A avut influență asupra grupului nostru feminin. Și poate că această influență are să lase și niște urme. El m-a îndemnat să scriu pentru popor, teme sînt berechet. Nu știu pe care s-o aleg".

La 19 august Tolstoi comunică soției sale : „Certkov și Biriukov au rămas pînă seara tîrziu... L-am rugat să stea de vorbă cu tine în ce privește subscripția și să te ajute prin intermediul lui Sîtin, care se pricepe la toate acestea. Amîndoi sînt foarte drăguți, am impresia că nu deranjează pe nimeni, sînt oameni atît de simpli".

La 20 august Lev Nikolaevici revine vorbind despre succesul pe care Certkov l-a avut în familie : „Oaspeții au plecat. Certkov a avut succes și influență asupra fetelor. Ele au renunțat la rochiile cu turnură și fac planuri frumoase".

Certkov avea obiceiul să dea şi lui Tolstoi unele sfaturi de ordin artistic. De pildă, el i-a sugerat să mai îmblînzească finalul schiţei *Lumînarea* eliminînd moartea vînzătorului. Cu tact, dar insistent, i-a recomandat să facă mai critică imaginea revoluţionarilor din *Învierea*. Lui îi aparţine iniţiativa postfeţei la *Sonata Kreutzer*.

Certkov a fost nu numai iniţiatorul editurii pentru popor „Posrednik", dar a vrut să creeze în jurul lui Tolstoi un fel de organizaţie, gîndindu-se la un moment dat chiar la un congres al tolstoiştilor : „Şi pe mine o să mă alegeţi general şi o să mai inventaţi şi nişte cocarde ?" a spus Tolstoi ironizînd iniţiativa.

Nu trebuie să trecem pe seama lui Certkov toate rătăcirile lui Tolstoi, totuşi el este vinovat de austeritatea *Povestirilor populare* şi de interdicţia pe care Tolstoi şi-a impus-o de a scrie opere literare propriu-zise.

În 1885, în perioada de intensă editare a „povestirilor populare" de către Certkov şi Sîtin, Lev Nikolaevici scria prietenului său L.D. Urusov că socoteşte talentul de a te exprima prin cuvinte „un talent închipuit". „Oamenii nu au avut niciodată un atare talent. Aforismul diplomatului după care oamenilor li s-a dat cuvîntul pentru a-şi ascunde gîndurile nu este cîtuşi de puţin o glumă, ci un adevăr cumplit. Aş adăuga doar atît că oamenii recurg la cuvînt în acelaşi scop în care privighetoarea cîntă, pentru plăcerea de a îmbina sunete şi imagini formale, pentru plăcere proprie şi în nici un caz pentru a comunica nişte idei."

În aceste păreri austeritatea lui Certkov luptă cu arta realistă a lui Tolstoi. Tolstoi năzuieşte să se exprime liniar, deschis, negînd arta ca cercetare a vieţii, cu ajutorul relaţiilor reciproce dintre noţiuni.

Imaginea artistică realizată prin cuvinte creează un lanţ de asociaţii. Ea se foloseşte de experienţa general-umană şi prin aceasta într-o anumită măsură se autoveri-

fică. Poate aceasta explică parțial faptul că tragediile grecești, poemele lui Dante, cîntecele populare rusești și romanele lui Tolstoi nu și-au pierdut din utilitatea lor pentru omenire.

Certkov avea nevoie însă numai de cuvinte directe, spuse fără ocol și auster.

Aici aflăm poate într-o măsură explicația faptului că „povestirile pentru popor" ale lui Tolstoi nu s-au bucurat în genere de succes la popor, lăsînd la o parte micile excepții. În schimb, în romanul *Învierea,* în nuvela *Hagi-Murad* scriitorul a revenit la „îmbinarea sunetelor și a imaginilor formale" și a făcut-o nu numai pentru „plăcerea sa proprie".

Trebuie respectată voința lui Tolstoi, care îl trata cu atîta deferență pe Certkov, dar lectura scrisorilor lui Certkov despre neîmpotrivirea la rău prin violență înseamnă un adevărat chin.

POVESTIRILE POPULARE

În timpul primei sale călătorii în străinătate Lev Nikolaevici a vizitat în cîteva rînduri muzeul Luvru. La prima vizită a remarcat doar portretul lui Rembrandt și niște tablouri ale lui Murillo. A doua zi, revenind în muzeu a notat „Impresia e din ce în ce mai bună". O altă vizită la Luvru a avut loc la sfîrșitul lunii martie.

Muzeul a rămas pentru totdeauna obiect de discuție și cercetare, a rămas pentru totdeauna în amintirea lui Lev Nikolaevici.

Vara la Lucerna, Tolstoi își descrie vecinii de masă, la hotel. Între altele : „Nevasta artistului seamănă cu madona din Luvru, dar fără zîmbetul ei".

Lev Nikolaevici neagă pe Rafael şi admite în schimb pictura populară.

B.N. Cicerin povesteşte că la Paris Tolstoi cumpărase nişte litografii ale unui oarecare Grenier, admirîndu-le cu mult entuziasm. La observaţia ironică a lui Cicerin, Tolstoi îi scrie : „Rafael cu formele lui ca nişte cartofi îmi repugnă, în timp ce desenele lui Grenier mă fac să simt o profundă emoţie. În consecinţă nu mă îndoiesc nici o clipă că Grenier e mai presus de Rafael".

Într-un articol din 1862—63 Lev Nikolaevici spune : „Şi în Europa şi la noi se scriu de mult cărţi în care poporul este învăţat cum să muncească şi cum să se comporte în chip smerit. Dar poporul citeşte ceea ce îi place şi nu ceea ce vrem noi. El citeşte cărţile lui Dumas, *Vieţile sfinţilor*, *Paradisul pierdut*, călătoria lui Korobeinikov, povestea lui Eruslan, a Milordului Engle şi pe calea aceasta proprie îşi modelează idealurile morale".

Lev Nikolaevici socotea că poporul este imobil şi în această stabilitate a sa afla un adevărat cod de moralitate şi norme de apreciere estetică.

Mult mai tîrziu, în 1883, îl vedem pe Lev Nikolaevici ţinînd un discurs despre ediţiile populare în casa lui Mitrofan Pavlovici Şcepkin, publicist şi activist al zemstvelor. Mitrofan Pavlovici fusese organizatorul recensămîntului din 1882 la care participase şi Tolstoi, ceea ce-i dăduse prilejul să cunoască atît de multe lucruri din viaţă.

Cu Şcepkin era prieten şi Vladimir Nikolaevici Makuiev, care înfiinţase în 1882 editura „Biblioteca populară". În această societate mai aflăm şi pe profesorii N.I. Storojenko, A.N. Veselovski, I. Ianjul. În faţa lor a rostit Tolstoi un discurs interesant. Tolstoi a vorbit despre cărţile tipărite de biserică, lipsite de orice har şi interes, a afirmat că scriitorii sînt inculţi, că ştiu doar ceea ce a inventat un grup restrîns de oameni. Tolstoi socotea că

trebuie găsită hrana adevărată pentru popor : „Dacă o vom găsi, fiecare om flămînd o va cumpăra".

Planurile erau ample, urmau să se publice cărți destinate unui public de milioane de oameni.

Ele trebuiau scrise special pentru popor, trebuiau să-i fie accesibile și să aibă iz moralizator. Tolstoi nu se lămurise încă dacă e nevoie de un talent mare pentru a scrie simplu și accesibil. Într-o scrisoare către niște domnișoare necunoscute din Tiflis, care-i ceruseră sfatul, el spunea că ar trebui să se adapteze cărțile utile pentru popor, să apară în noi redacții literatura populară.

De pildă, Lev Nikolaevici știa că fostul țăran iobag Matvei Komarov scrisese pe timpul Ekaterinei : *Descrierea pe îndelete și întocmai a vieții, a faptelor și a aventurilor ciudate ale hoțului și tîlharului rus și fostului agent de poliție din Moscova Vanka Kain...* și o carte *Povestire despre aventurile milordului englez Georg ;* autorul era larg cunoscut în masele populare, cărțile lui se bucurau de succes, deși, după părerea lui Tolstoi, erau prost scrise și imorale.

Lev Tolstoi a încercat să scoată din circulație asemenea cărți, scriind povestiri originale, basme, întemeiate pe subiecte din *Viețile sfinților.*

Certkov, care era un bun organizator, s-a gîndit să pună temeliile unei edituri și prin aceasta și-a cucerit pentru totdeauna simpatia lui Tolstoi.

Deși editura lui Certkov „Posrednik" a publicat și ea o carte despre aventurile Milordului Georg, aceasta nu a reușit să scoată din circulație povestirea lui Matvei Komarov. Cartea publicată de Certkov era scrisă de un suflet plin de bune intenții, dar nu avea atractivitatea celei a lui Komarov.

În total, Tolstoi a scris 22 de povestiri pentru popor, dintre care multe sînt prelucrări după *Viețile sfinților.* Cea

mai interesantă dintre ele este *Povestea lui Ivan prostul şi a celor doi fraţi ai săi Semion ostaşul şi Taras Burtă mare şi a surorii lor mute Malania, a bătrînului diavol şi a trei pui de diavol.*

Această poveste este pe de-a-ntregul inventată de Tolstoi. Ivan prostul este ţăranul, Semion ostaşul este ostaşul nobil, Taras Burtă mare este negustorul, iar bătrînul diavol foarte inteligent care încearcă să-l atragă pe Ivan în păcat, ar fi intelectualul.

Din folclor Tolstoi a preluat numai ideea celor trei fraţi şi simpatia faţă de mezin pe care toată lumea îl socoteşte un prost.

Tot lui Tolstoi îi aparţine şi povestirea *Lumînarea*, care poartă următorul epigraf : „Aţi auzit că se spune ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, iar eu vă zic vouă nu vă împotriviţi la rău".

După care urmează următorul text „Cele ce vă povestesc s-au întîmplat pe vremea boierilor. Erau fel şi fel de boieri. Erau boieri care ţineau minte că vor muri, care se gîndeau la Dumnezeu şi aveau milă de oameni şi erau boieri mai răi decît cîinii. Dar nu existau stăpîni mai răi decît fostele slugi care din noroi s-au ridicat la boierie. Ei prigoneau cel mai rău poporul".

Unul din aceştia a poruncit ţăranilor să are în ziua de Paşti. Ţăranii au încercat să se împotrivească. Printre ei era unul cu frica lui Dumnezeu, Piotr. Acesta a prins de coarnele plugului o lumînare de 5 copeici şi s-a apucat să are. Şi oricît a sucit şi a răsucit plugul, lumînarea nu s-a stins. Ceilalţi ţărani îl blestemau mereu pe vătaf. Acesta nu s-a speriat de ameninţările lor, în schimb s-a minunat de întîmplarea cu lumînarea. După ce a văzut cu ochii lui cum ară Piotr cu lumînarea aprinsă a plecat acasă întristat. Ajungînd acasă, a descălecat să deschidă poarta, a

încercat să încalece din nou, dar a căzut peste gard şi şi-a spintecat pîntecele după care a murit.

Tema povestirii este luată din folclor. Deşi în ansamblul ei i-a plăcut această povestire a trezit replica lui Certkov prin finalul său. Într-o scrisoare către Tolstoi acesta a remarcat că acţiunea neagă epigraful, vătaful murind, se îndeplineşte blestemul ţăranilor răi. Certkov scria : „Această moarte îngrozitoare a vătafului exact după ce el şi-a dat seama de biruinţa binelui asupra răului şi s-a recunoscut înfrînt... toate acestea mi-aduc aminte de istoria din Vechiul Testament despre prorocul care s-a răzbunat prin moarte asupra copiilor ce au rîs de el. Toţi cei care au citit această povestire dintre persoanele care ne împărtăşesc ideile sau numai ne simpatizează, toţi găsesc că este splendidă şi în formă şi în conţinut, dar că finalul strică totul... Nu ştiu ce atitudine o să aveţi faţă de propunerea mea... dar ar fi un semn de teamă şi lipsă de cinste din partea mea să nu fac o încercare de a vă convinge să acceptaţi o mică modificare în final, care mie mi se pare foarte importantă în esenţă".

Tolstoi îi răspunde la 11 noiembrie 1855 : „Am... început să scriu şi am scris alt sfîrşit. Dar nu se potriveşte şi nu poate să se potrivească. Toată povestioara este scrisă în vederea unui final anume. Şi conţinutul şi forma sînt brutale, aşa am auzit-o în popor, aşa am înţeles-o şi altfel ea nu poate fi".

Tolstoi n-a fost de acord cu Certkov, totuşi a ascultat de sfatul lui. A transformat povestirea şi în noul final vătaful se căieşte. De aci şi noua denumire „lumînarea sau cum a reuşit un ţăran bun să schimbe un vătaf rău".

Deşi povestirea a fost astfel publicată în 1886, peste cîţiva ani, în volumul 12 al *Operelor*, Tolstoi reia vechiul titlu *Lumînarea* şi revine la vechiul final.

Viziunea despre lume pe care o afirmă Tolstoi în *Povestirile populare*, deşi organică pentru el, este greşită. Geniul şi sinceritatea nu reuşeau să-l salveze pe Tolstoi de compromisuri şi contradicţii.

Tolstoi era un admirator al lui Homer, Herodot, Voltaire, Rousseau, Sterne, Puşkin, Tiutcev, Lermontov, Cehov şi al multor altor scriitori, cînd acceptîndu-i, cînd respingîndu-i. Iar el însuşi a încercat să creeze, într-un timp record, o artă nouă. Respingea toată istoria artelor, căutînd să-i dea altă dezlegare bazată pe religie.

Greşeala lui Tolstoi consta în aceea că el socotea că poporul ar avea nevoie de un lucru deosebit de simplu, primitiv, accesibil şi deci Homer nu e pentru popor ci numai pentru el, pentru Tolstoi şi Tolstoi însuşi nu e pentru popor cu excepţia *Povestirilor populare*, a *Prizonierului din Caucaz* şi *Abecedarului*.

DESPRE IUBIRE ŞI MOARTEA IUBIRII

Mulţi cred că *Sonata Kreutzer* descrie o întîmplare petrecută la Iasnaia Poliana şi la Moscova, istoria relaţiilor dintre Sofia Andreevna şi un cunoscut muzician rus, compozitor şi muzicolog, Serghei Ivanovici Taneev, care ar fi trezit gelozia lui Tolstoi.

Pentru a lămuri relaţia dintre biografia scriitorului şi opera sa ne vom opri asupra acestei întîmplări din casa familiei Tolstoi.

După 1890 Serghei Ivanovici Taneev devine un vizitator asiduu în casă din Fundacul Hamovniki, dar un vizitator oarecare, între mulţi alţii. În primăvara lui 1895, intenţionînd să-şi petreacă vacanţa undeva lîngă Tula, Taneev închiriază o căsuţă în incinta conacului de la Iasnaia Poliana. Aici locuieşte cu dădaca lui şi cu elevul său,

Iuri Pomerantev, scrie lucrări de teoria muzicii, cîntă la pian, se scaldă, se plimbă cu tineretul, joacă tenis, joacă şah cu Lev Nikolaevici. Din însemnările lui zilnice vedem că nu era cîtuşi de puţin preocupat de femei.

La data aceea Sofia Andreevna încerca o mare durere, legată de moartea fiului său Vania. Încerca să afle consolare în muzică, se ducea la concerte, îl asculta pe Serghei Ivanovici cîntînd la Iasnaia Poliana şi pînă la urmă a transferat asupra compozitorului şi dragostea sa pentru muzică şi toată disperarea sa.

În 1904 Sofia Andreevna îi scrie lui Taneev o scrisoare în care îi mărturiseşte dragostea sa. Compozitorul distruge scrisoarea.

Lev Nikolaevici nu-l prea agrea pe Taneev, socotind că în casa lor el joacă rolul unui copil răsfăţat.

Sonata Kreutzer este legată de problema iubirii şi a căsătoriei, de problema locului ce revine artei în societatea vremii, dar nu se referă la vreun fapt anume din biografia lui Tolstoi.

Dealtfel, necredinţa soţiei, ideea că această necredinţă trebuie pedepsită prin moarte sînt mai vechi în opera lui Tolstoi, există printre altele şi în ciornele la *Anna Karenina.*

Conflictul din *Sonata Kreutzer* nu se bizuie de fapt pe gelozie. E vorba de neînţelegere şi de veşnică rivalitate. Bărbatul spune că la expoziţie un cîine a căpătat medalia de aur, nevasta îl corectează că a luat diplomă de merit.

Şi chiar dacă nu e cîinele lor, pînă la urmă ajung să se certe.

Certurile pornesc de la faptul că soţul socoteşte că soţia trebuie să-l asculte, iar soţia se apără, ba făcîndu-i şicane, ba înşelîndu-l.

Sofia Andreevna începuse să îmbătrînească. Viaţa pe care o ducea era grea. Ziua întreagă se ocupa de gospodărie, controla listele de bucate pe care i le prezenta bătrînul

bucătar, meniu după meniu, supă după supă, socoteală după socoteală.

E adevărat, mai veneau și alte foi de hîrtie manuscrisele lui Tolstoi ; foi măreţe, inaccesibile, care se repetau, care se schimbau și care evadau undeva în necunoscut. Acum, aceste manuscrise nu-i mai făceau plăcere uneori chiar refuza să le copieze, pentru că ele criticau guvernul și biserica ortodoxă.

Mai erau poeziile lui Fet, cinci-șase, și mai era dragostea brutală, țărănească, neobosită, neînțeleasă, profundă — dragostea lui Tolstoi.

Erau odăile din casa de la Moscova și primăvara la Iasnaia Poliana. Sofiei Andreevna nu-i plăceau nici satul, nici primăvara. Mai erau și bucuriile legate de copii. Copiii erau diferiţi, se năşteau, trebuia să-i alăpteze. Copiii creşteau, învăţau, se purtau uneori arogant..

Durerile sale, Lev Nikolaevici le vărsa în torentul scrisului și durerea pleca undeva în lumea largă. Cînd suferea, Lev Nikolaevici umbla prin pădure, călărea calul, iute de picior.

Sofia Andreevna se frămînta de una singură.

După ce *Sonata Kreutzer* a fost trasă la șapirograf, publicată și scrisă și postfaţa, la Iasnaia Poliana a apărut Taneev și a stat aici doi ani (1895—1896).

Era acum rîndul lui Lev Nikolaevici să devină gelos. Sofia Andreevna nu se pricepea la muzică, dar muzica devenise pentru ea o pasiune care se identifica cu visul unei alte vieţi, unei vieţi independente, o viaţă numai a ei.

Astfel că *Sonata Kreutzer* nu poate fi reflectarea istoriei cu Taneev, care s-a petrecut mai tîrziu. Iar alte motive de gelozie Tolstoi nu avusese pe vremea cînd scria această nuvelă.

Sonata Kreutzer este un roman despre căsnicie, considerată ca o lipsă de libertate.

În septembrie 1889 Tolstoi notează această idee, care trece prin capul eroului său „De douăzeci de ori i-am dorit moartea și am visat să fiu liber".

Uciderea soției este realizarea năzuinței de a te elibera, dezvăluind caracterul interior, criminal, al relațiilor dintre soț și soție.

Soțul și soția din nuvela *Moartea lui Ivan Ilici* sînt doi oameni străini unul de altul. Pe patul de moarte, Ivan Ilici trezește compasiune numai în sufletul țăranului Gherasim. După moartea lui Ivan Ilici, soția lui discută calm despre pensie. Nu putem spune că e vinovată că l-ar fi trădat, dar este vinovată, dacă pot exista asemenea vinovății, de moartea iubirii.

CUM S-A NĂSCUT O CARTE

În afară de puterea capitalului, pe care Tolstoi și-o reprezenta ca putere a banului, mai era încă o putere pe care trebuia să o înfrîngă, puterea trupului, adică sentimentele de dragoste, de gelozie. Au trecut ani pînă să abordeze această temă.

În 1888, Lev Nikolaevici ascultă în casa de la Moscova sonata închinată lui Kreutzer de Beethoven, în executarea violonistului I. Liassotta, acompaniat la pian de Serghei Lvovici Tolstoi.

Printre musafirii din seara aceea se afla pictorul Repin și actorul Andreev-Burlak. Au hotărît toți trei să redea, fiecare cu mijloacele artistice de care dispuneau, impresia produsă de această sonată. Repin n-a făcut nimic. Andreev-Burlak a murit în mai 1888, iar Lev Nikolaevici s-a apucat să scrie *Sonata Kreutzer*.

În ediția jubiliară de opere ciorna are 17 pagini, deci poate fi recitată de un actor fără să facă pauză.

Forma definitivă a scrierii este cea de monolog cu cîteva replici insignifiante ale interlocutorilor. Eroul vorbeşte despre gelozie ; la început Pozdnîşev pare să povestească despre o terţă persoană, pentru a recunoaşte apoi că el este cel care şi-a ucis soţia. La început romanul nu avea acea amplă perspectivă de generalizare pe care o întîlnim în redactările finale. Vinovat era bărbatul care se însura pentru ca acasă „în loc de praf şi plictiseală să fie graţie, eleganţă, frumuseţe, plăcere".

Se întîmplă însă altceva : „Se întîmplă aşa cum se întîmplă de obicei. Să zicem că v-aţi face rost de un fotoliu confortabil pe care l-aţi aşeza în faţa căminului ca să vă odihniţi şi deodată fotoliul s-ar răsturna cu picioarele în sus şi ar cere să se odihnească sau să se joace. V-aţi mira cum se poate ca un fotoliu să ceară ceva pentru el. E doar fotoliu ! L-aţi întoarce la loc, aţi vrea să vă aşezaţi pe el şi fotoliul ar lua-o iar razna. Aşa se întîmplă şi în viaţă şi atunci încep certurile, neînţelegerile".

Pînă la urmă femeia se îndrăgosteşte de un altul şi e plină de fericirea de a iubi : soţul o ucide cu un pumnal ; înainte de a muri, nevasta îi cere iertare. Şi monologul se încheie astfel : „Numai pe patul de moarte am înţeles cît o iubesc. Atunci am iubit-o, doamne, cît am mai iubit-o !"

Şi eroul se porni să plîngă.

— „Nu e vinovată ea. De-ar fi fost în viaţă, nu i-aş fi iubit trupul şi chipul, ci pe ea, şi aş fi iertat totul. Dealtfel, dacă aş fi iubit-o, nici n-ar fi fost nevoie s-o iert."

Căutînd să pătrundă în labirintul relaţiilor umane, Tolstoi vede de obicei ceea ce el socoteşte a fi păcat, interzis, viciu, şi în acelaşi timp ţine puternic de firea umană şi este justificat. Lucrul se vede clar în romanul *Învierea.*

Dintre toate cărţile pe care Tolstoi le-a scris despre dragoste sau despre ceea ce oamenii denumesc astfel, cea mai sumbră este *Sonata Kreutzer.* În această istorie, plină

de poezie este denumirea cărții, ca și ideea că muzica poate trezi în sufletul omului sentimente altădată înăbușite. Dar pasiunea stîrnită de muzică este respingătoare, iar muzica devine criminală pentru că împinge omul să săvîrșească lucruri pe care nu are dreptul să le facă.

Așadar, nu ne trebuie muzica. Marșul de care vorbește Pozdnîșev trezește dorința de a merge în sunetul lui pe cînd muzica lui Beethoven trezește dorinți de altă natură, foarte complicate. Muzica dezlănțuie pasiuni, patimi și de aceea trebuie eliminată. Pe de altă parte Lev Nikolaevici iubea profund muzica și nu putea trăi fără ea.

Am spune că într-un fel era gelos pe muzică, pe poezie, în comparație cu proza căsniciei.

Sonata Kreutzer nu e numai istoria unei gelozii, dar și istoria căsniciei burgheze. La un moment dat Lev Nikolaevici vroise să rescrie romanul. Varianta în care nu mai era vorba de gelozie nu s-a păstrat, dar a existat încercarea de a rezolva conflictul fără a recurge la crimă.

Istoria elaborării acestei scrieri este binecunoscută datorită cercetărilor făcute de N.K. Gudzi, care ne indica și izvorul : la Odessa s-a spînzurat învățătorul Zauze, după care soția și-a înjunghiat cei trei copii și s-a aruncat pe geam de la etajul patru. Lev Tolstoi cunoștea întîmplarea din ziarul *Nedelia* (17 septembrie 1889).

În ziua de 4 iulie 1889 Lev Nikolaevici notase în jurnalul său „Dimineața și seara m-am gîndit mult la *Sonata Kreutzer*. Sonia o transcrie, este foarte impresionată și ieri noapte mi-a vorbit despre decepția unei tinere femei, despre senzualitatea bărbaților, care la început nu poate fi decît respingătoare, despre absența dragostei față de copii".

Sofia Andreevna îi făcea adesea imputări lui Tolstoi că nu-și iubește copiii, ceea ce nu era adevărat.

În continuarea însemnării Tolstoi parcă se justifică în fața tuturor soțiilor „Sonia nu are dreptate, pentru că

vrea să se justifice, iar ca să poți înțelege și să spui adevărul trebuie să te căiești. Acum îmi este foarte limpede drama romanului care mă stăpînește. El a educat în ea senzualitatea. Medicii i-au interzis să mai nască. Ea este bine hrănită, frumos îmbrăcată, de asemenea i se oferă toate tentațiile artei. Cum să nu greșească ? Cum să nu cadă în păcat ? El trebuie să înțeleagă că el a adus-o aici, că a ucis-o încă înainte, cînd a început s-o urască, că el a căutat un prilej și a fost bucuros să-l găsească.

Ieri niște țărani mi-au confirmat că *numai muierile* devin isterice, fetele nu. Așadar, am dreptate, este un rezultat al exceselor sexuale".

Analizînd certurile dintre soți, Tolstoi parcă reface însemnările din jurnalul său. La început femeia pare superioară bărbatului, pentru ca apoi el să treacă la atac. Femeia este asuprită și de aceea vrea să domine, ca să se răzbune de asuprire. Multă atenție se acordă îmbrăcămintii. Tolstoi compară îmbrăcămintea doamnelor din înalta societate cu cea a prostituatelor.

A.A. Tolstaia, în amintirile sale, vorbește despre popularitatea pe care au căpătat-o *Sonata Kreutzer* și *Puterea întunericului* încă în manuscris, înainte de a fi fost tipărite. „Ele erau copiate în sute și mii de exemplare, treceau din mînă în mînă, se traduceau în toate limbile și erau pretutindeni citite cu o mare pasiune, ai fi zis că oamenii, uitînd de toate grijile lor personale, trăiau numai cu literatura contelui Tolstoi..."

În timp ce Tolstoi lucra la nuvela sa, Certkov care cunoștea reacția publicului, venea tot timpul să dea sfaturi. Aceste sfaturi mergeau în profunzime ; asumîndu-și parcă rolul de redactor, Certkov vroia să disjungă monologul de comentariu, astfel ca sfaturile moralizatoare ale nuvelei să fie exprimate direct.

Discuțiile au cuprins și sferele guvernamentale. Se spune că Aleksandr al III-lea ar fi fost mulțumit de roman, împărăteasa dimpotrivă, șocată.

I.G. Oksman a descoperit într-o arhivă o scrisoare a lui Pobodenoștev din 26 februarie 1890 despre *Sonata Kreutzer* : „...am citit la început primele două caiete și mi s-a făcut scîrbă, soțul mi s-a părut un cîine. Am mai citit-o din nou și ideile au început să se clarifice. Am citit-o în trei reprize și am căzut pe gînduri...

Da, trebuie să recunosc că tot ce este scris aici e adevărat. Deși scriitorul vorbește în numele unui om bolnav, enervat, plin de ură, toată lumea își dă seama că ideile aparțin autorului. Totul, de la început pînă la sfîrșit, e numai negație. Aproape că nu apare idealul pozitiv al autorului, deși pe alocuri sînt unele sclipiri ale lui...

Este o operă viguroasă și dacă stau să mă gîndesc de e cazul să o interzicem în numele *moralității,* nu mă simt în stare să răspund da, căci glasul tuturor oamenilor, cărora le este scump idealul, după ce vor fi citit în mod ilegal lucrarea vor rosti : «Dar aceasta este adevărul...»"

Scriitorul se îndoiește, nu știe dacă trădarea a avut loc cu adevărat. Ba e vinovată femeia, ba e de vină gelozia bărbatului. Cartea este străbătută de toată deznădejdea. În ea își află expresia cele mai amare gînduri ale scriitorului, notate în jurnal : „Pe femeie o jignește senzualitatea. Ea ne plătește cu aceeași monedă și de aici puterea ei.

Cînd era gravidă, îi chinuiam nervii, tentativele de gelozie ; cînd nu alăpta am încercat s-o ucid".

Există opt variante ale acestui roman, el a fost citit de mulți în manuscris, a fost discutat și de fiicele lui Tolstoi.

Nu trebuie să ne mirăm că în anii cînd Lev Nikolaevici Tolstoi scria *Sonata Kreutzer,* fiind stăpînit de convingeri religioase și crezînd că omul trebuie să aibă o singură ne-

vastă, prima femeie cu care avea relații urmînd să devină soția sa, el era totodată un soț împărtășind ideea de posesiune. Să ne aducem aminte de Tabla celor 10 legi a lui Moise care i se păreau lui Tolstoi atît de simple, mai ales în partea lor negativă, acolo unde ni se spune ce nu trebuie să facem. „Să nu dorești casa aproapelui tău, să nu dorești nevasta aproapelui tău, nici robul, nici roaba lui, nici boul, nici asinul, nimic din cele ce sînt ale aproapelui tău, să nu dorești." Nevasta este citată între „casă" și „rob", dar înaintea vitelor. Porunca ne spune că proprietatea nu trebuie încălcată. Pe vremea cînd scrisese *Cazacii* și *Idila* Tolstoi se simțise mai liber și trăise mai ușor.

TOLSTOI CAUTĂ SPRIJIN LA HERZEN

Tolstoi nu prea știa cum trebuie să se comporte în anii aceia de reacțiune. Continua să scrie, continua să răspundă la scrisori, dar acestea erau din ce în ce mai neinteresante, după cum și răspunsurile lui Tolstoi deveneau tot mai șablonarde.

Totuși Lev Nikolaevici găsea adeseori puterea de a-l continua și întări pe Herzen, mergînd pe linia dărîmării autocrației, dezvăluind cu mînie și aprigă ironie caracterul ilegal, întîmplător a ceea ce ne este impus prin jurămînt de către autoritățile de stat.

Tolstoi revine de multe ori la Herzen.

În ziua de 13 februarie 1888 Lev Nikolaevici scrie pictorului N. N. Ghe : „În vremea din urmă îl citesc mereu pe Herzen și mi-aduc aminte adesea de dumneata. Ce scriitor extraordinar ! Viața Rusiei în ultimii 20 de ani ar fi fost alta dacă acest scriitor nu ar fi rămas necunoscut tinerei

generații. Din păcate, din trupul societății rusești s-a smuls în mod samavolnic un organ foarte important".

Tolstoi își manifesta simpatia pentru Herzen, pornind de la propriile sale idei despre țărănimea patriarhală.

După părerea lui Tolstoi importanța lui Herzen constă în aceea că el a luptat „împotriva teoriilor revoluționare apusene". E, bineînțeles, o interpretare specific tolstoiană. Lev Nikolaevici voia să facă din Herzen un tovarăș de drum. În această perioadă tîrzie a creației sale, Tolstoi împrumută de la Herzen unele procedee ale metodei sale artistice, face apel la publicistică și-l continuă pe Herzen prin ascuțișul critic al operelor sale.

Tolstoi învață de la Herzan cum să lupte împotriva autocrației și a violenței.

Uneori îl urmează foarte clar pe Herzen.

Lui Lev Tolstoi îi aparține articolul intitulat inițial *Gingis-Han și telegraful* (ulterior apărut sub titlul *E timpul să înțelegem*). Prima denumire a fost luată dintr-o scrisoare a lui Herzen către împăratul Aleksandr al II-lea, tipărită în 1857 în revista *Kolokol*: „Dacă progresul nostru s-ar săvîrși *numai* prin guvern, am oferi lumii un exemplu nemaivăzut de autocrație înarmată cu toate armele, făurite de libertate... Este ca și cînd ne-am imagina că Gingis-Han ar fi avut la dispoziție telegrafe, vapoare, căi ferate, și pe Carnot și Monget în statul său major..."

La adînci bătrînețe Lev Nikolaevici reia lecturile din Herzen. Citește *Kolokol* și admiră descrierea parăzii la care asistase Nikolai I.

Herzen este nu numai recitit, dar înrîurirea sa se simte în articolele lui Tolstoi, în precizia amănuntului artistic, în caracterul lui concret, în patosul publicistic și în generalizările ample.

ESEUL *CE E DE FĂCUT ?* ŞI NUVELA *MOARTEA LUI IVAN ILICI*

În casa din Moscova, tăcută, cu un cat, şi în casa cu un cat de la Iasnaia Poliana, înconjurată de un parc liniştit, oamenii trăiau prost.

Articolul, devenit ulterior o carte întreagă, *Ce e de făcut ?* poartă următorul epigraf : „Şi l-a întrebat poporul Ce e de făcut ? şi i-a răspuns Christos, cine are două haine să dea una celui sărac, cine are hrană să facă acelaşi lucru".

Aşa ceva nu se putea. Oamenii bogaţi pe care-i cunoştea Tolstoi păreau să aibă averi de neîmpărţit. Nu puteau da jumătate din uzină, jumătate din vapor, jumătate din cale ferată şi chiar hainele celor bogaţi erau în aşa fel cusute, încît nu se puteau împărţi în două.

În jurul lui Lev Nikolaevici se desfăşura o viaţă nouă despre care el ştia multe şi povestise multe, dar nu găsise posibilitatea de a publica aceste pagini.

Aleksandr Petrovici Ivanov l-a dus într-un azil de noapte, unde murise o spălătoreasă.

Cu ce forţă, neobişnuită pentru el, a descris Tolstoi ceea ce a văzut :

„Plecînd am mai aruncat o privire către moartă. Morţii sînt întotdeauna frumoşi, dar această femeie era deosebit de frumoasă şi de emoţionantă în sicriu. Un chip alb, curat, cu ochii închişi, puţin bulbucaţi, cu pometii traşi şi părul blond, moale, căzîndu-i peste fruntea înaltă. Chipul era obosit, dar blînd, nu trist, ci mai curînd mirat. Şi într-adevăr, cum oamenii trăind nu ajung să vadă viaţa, după moarte ei se minunează de ea".

Cît trăiesc oamenii nu ajung să vadă ce se petrece în jurul lor. În camera lui Serghei, fiul mai mare al lui Lev Nikolaevici, lucrau două femei :

„O femeie de vreo 30 de ani, slabă, galbenă, cu un aer îmbătrînit, făcea ceva repede, repede de tot, cu mîinile şi degetele deasupra mesei, tremurînd mereu nervos de parcă era cuprinsă de un acces. În faţa ei o fetiţă repeta aceleaşi gesturi cu acelaşi tremurat. Ai fi zis că ambele femei sînt bolnave de boala sfîntului Vitali. M-am apropiat să văd ce fac. Şi-au ridicat privirea spre mine, continuînd să lucreze tot atît de concentrat. În faţa lor era o grămadă de tutun. Ele făceau ţigări. Femeia terciuia tutunul în palme, umplea formele şi le zvîrlea fetiţei. Fetiţa rula hîrtia, punea tutunul, arunca o bucată şi lua alta. Totul se făcea cu o repeziciune şi o încordare care nu pot fi descrise".

Cu banii tatălui său Serghei Lvovici le angajase pe aceste două fiinţe să-i facă ţigări, plătindu-le două ruble şi 50 de copeici pentru o mie de bucăţi. Băiatul trăia bine, cînta la pian, se scula la douăsprezece, fuma, în timp ce femeia şi fetiţa se transformaseră în nişte maşini de făcut ţigări.

Aşa îşi descria Lev Nikolaevici propria-i familie. Sofia Andreevna protesta că-i face de ruşine. Guvernul interzisese publicarea eseului care, poate, nu ar fi schimbat nimic, dar măcar i-ar fi învăţat pe cei în viaţă să se mire.

Între timp Lev Nikolaevici lucra la nuvela *Moartea lui Ivan Ilici.*

Impulsul fusese dat de o întîmplare. Un magistrat de la Tula, cunoştinţă de a lui Tolstoi, murise de cancer.

De fapt, Lev Nikolaevici nu povesteşte moartea lui Ivan Ilici, el povesteşte viaţa lui Ivan Ilici. Nuvela începe cu vestea că a murit o cunoştinţă cu care ceilalţi eroi obişnuiau să joace cărţi. Ei merg să-l vadă pe mort acasă la el şi văd un chip frumos, plin de prestanţă, pe care citesc o imputare şi un fel de memento adresat celor în viaţă.

Ceea ce se poate numi atractivitate lipseşte în această nuvelă. Ştim dinainte că Ivan Ilici a murit. A murit înainte

ca noi să fi făcut cunoştinţă cu el. Şi nu atît spaima de moarte ni se relatează, cît mai ales spaima de viaţă. Ivan Ilici murise de fapt încă pe atunci, de cînd îşi aranja apartamentul, cumpăra mobilă şi se bucura că va avea o casă cum au toţi. Avea o fată pe care voia s-o mărite, un fiu, elev de liceu, cu cearcăne la ochi a căror origine Ivan Ilici o cunoştea, o nevastă corpolentă, avea şi slugi. Dar viaţa acestui om era lipsită de sens şi prin lipsa ei de sens semăna cu viaţa din casa cu nr. 15 din Fundacul Hamovniki din Moscova.

Capitolul al II-lea al nuvelei începea aşa „Istoria vieţii lui Ivan Ilici fusese din cele mai simple şi mai obişnuite şi în acelaşi timp din cele mai cumplite".

Într-adevăr, în acea vreme Lev Nikolaevici Tolstoi scria despre lucruri simple, obişnuite şi cumplite. Şi în aceasta îşi vedea menirea principală.

În 1884 Sofia Andreevna povestea surorii sale într-o scrisoare : „Zilele acestea Liovocika ne-a citit un fragment dintr-o nuvelă pe care a scris-o. E puţin cam sumbru, dar e foarte bine... Titlul ei este *Moartea lui Ivan Ilici.*"

Nuvela a fost terminată în 1886.

Şi, bineînţeles, au început discuţiile, unde să publice noua scriere şi cum gratis sau pe bani.

În familia lui Tolstoi era un continuu război, o luptă surdă şi fără speranţă pentru ambele părţi.

Ceea ce în alte familii părea un lucru obişnuit, inevitabil, sau chiar de dorit, în casa lui Tolstoi era socotit de stăpînul ei fapt criminal. Într-o lume de orbi acest stăpîn era singurul care vedea.

Lev Nikolaevici căuta să-şi înrîurească familia procedînd cu blîndeţe, căuta să-şi purifice inima, dar nu putea s-o facă. El credea că poţi purifica viaţa unei singure familii sau a unei singure obşti ţărăneşti. Probabil că iluzia

era legată de imaginea vieții la țară, unde fiecare casă țărănească putea trăi altădată oarecum de una singură.

Mai tîrziu, tolstoiștii se adunau în obști și căutau să trăiască fără de păcat. Obștile acestea nu rezistau mai mult de doi-trei ani, pentru că nu puteau fi pilde de moralitate în mijlocul unei societăți care nu-și schimbase temeliile. Aceste comunități nu puteau ignora istoria și Lev Nikolaevici o înțelegea uneori, de aceea scria discipolilor săi că nu trebuie să creeze „noi mănăstiri". El spera că lumea se va transforma, dar credea că această transformare va fi rezultatul faptului că el sau un alt dascăl vor reuși să-i convingă pe toți oamenii să facă bine.

Lev Nikolaevici însuși era conștient că victoria noului este o chestiune de ordin universal.

El vroia să transforme viața pe calea convingerii și în primul rînd voia să se schimbe el însuși. După ce se va fi schimbat pe el spera să-i schimbe și pe alții. Dar cum s-o facă ? Trebuia să-i învețe pe oameni, să aibă discipoli, să publice cărți.

Lev Nikolaevici a împrumutat de la A. N. Kalmîkova, o femeie inteligentă, cu relații, care lucra în sistemul de învățămînt public, manuscrisul *Dascălul grec Socrate*, care era de fapt o biografie a lui Socrate. Kalmîkova era o femeie energică, vioaie care lucrase la școlile populare și duminicale, la editura „Posrednik", apoi, trecînd în tabăra marxiștilor, editase revistele *Nacialo* și *Jizni*, sprijinise publicarea în străinătate a ziarului *Iskra*. În 1900, exilată din Petersburg, plecase în străinătate, îl cunoscuse personal pe Vladimir Ilici Lenin și apoi corespondase cu el.

Lev Nikolaevici a apreciat cartea ei închinată lui Socrate și a căutat s-o ajute să scrie. Aceasta l-a obligat să recitească o serie de lucrări de filozofie greacă. Multe pasaje din manuscrisul Kalmîkovei au fost rescrise de el complet. În primul rînd apare schimbată personalitatea lui Socrate.

El devine mai democratic, e muncitor, cioplitor în piatră, (în realitate, Socrate fusese sculptor). La Tolstoi, Socrate luptă împotriva robiei, împotriva exploatării omului de către om.

În *Viața lui Socrate* Tolstoi introduce un capitol nou *Cum să trăiești în familie.*

„Cînd Socrate a început să-și mai lase munca de cioplitor în piatră și să iasă în piață, să învețe poporul, nevasta lui s-a supărat, zicîndu-i că va cîștiga puțin. Cînd a văzut însă că în jurul lui Socrate se strînge mult popor s-a consolat, spunîndu-și : «Pentru învățătură se plătește bine. Dascălii trăiesc în belșug. Așa o să trăim și noi». Dar Socrate își zicea altfel, el zicea : «Nu pot să iau bani pentru învățătură. Eu îi învăț pe oameni ceea ce-mi spune glasul divin, îi învăț ce înseamnă dreptatea. Cum să iau bani pentru asta ?» Și cu toate că multă lume venea să-l asculte, Socrate nu lua bani de la nimeni. Iar pentru întreținerea familiei cîștiga, muncind, atît cît să ajungă pentru cele necesare. Nevestei lui Socrate i se părea însă și greu și rușinos să trăiască în sărăcie. Îi făcea dese imputări că nu ia bani pentru învățătura pe care o predică. Ajungea să plîngă, să-l certe, să-l jignească. Nevasta lui Socrate, pe care o chema Xantipa, era o femeie impulsivă ; cînd se supăra rupea și spărgea tot ce-i cădea sub mînă".

Citim în aceste rînduri o mărturisire autobiografică. Lev Nikolaevici trăia din munca sa literară, operele beletristice, scrise înainte de 1881, aduceau bani, erau plătite, intrau în culegeri de *Opere complete ;* povestirile populare și articolele publicate la „Posrednik" nu aduceau nici un fel de drepturi de autor.

Se contura o criză în familie. Lupta se dădea mai ales în jurul noilor opere beletristice, întrucît povestirile populare erau mici ca întindere, iar publicistica nu aducea nici un fel de venit. Oricît ar părea de ciudat, noile opere be-

letristice stîrneau cele mai puternice explozii de indignare și dușmănie, mai precis faptul publicării lor.

Lev Nikolaevici nu era consecvent în exigențele sale față de familie. Continuau să rămînă deschise probleme ca acestea : unde să trăiască familia ? din ce venituri ? ce să facă cu moșia ? unde să învețe copiii ? Sofia Andreevna era cea care acționa, Lev Nikolaevici doar o combătea, venea cu replici și continua să stea la etaj. În jurnal însemnările sînt tot mai dese și în ele îl vedem discutînd în contradictoriu cu soția și fiul mai mare, Senghei Lvovici, altfel un nobil instruit, bun, dar mediocru ca personalitate.

În ziua de 4/16 iunie, Tolstoi notează : „I-am spus lui Serioja că toți trebuie să purtăm povara vieții, iar el, ca și mulți alții, caută mereu să se eschiveze : «Am s-o port cînd or purta-o și alții». «Am s-o port cînd o fi nevoie». «Las' că totul merge de la sine». Vrea să scape. El mi-a răspuns : «Nu văd pe cineva care să poarte această povară». Iar despre mine a spus că nici eu n-o port. Nu fac decît să vorbesc. Asta m-a jignit foarte tare. Am vrut să plec pe loc. Dar toate acestea sînt dovezi de slăbiciune. Nu pentru oameni, ci pentru Dumnezeu o fac. Fă cum știi pentru tine și nu pentru a dovedi. Dar mă doare cumplit și dacă mă doare înseamnă că eu sînt de vină. Teamă mi-e că sting un foc care s-a pornit, dar simt că balanța s-a înclinat foarte tare. Și într-adevăr, ce nevoie au de mine ? Ce nevoie au de toate chinurile mele ?"

Viața acasă nu mergea cum trebuie pentru că nu se luau nici un fel de hotărîri. Lev Tolstoi încerca să-și reeduce familia, își lua copiii să lucreze cu el, să vină în ajutorul țăranilor. La început copiii o făceau fiindcă era o noutate, apoi se plictiseau și o lăsau baltă.

Neînțelegerea reciprocă în familie creștea. Lev Nikolaevici îi dăduse Sofiei Andreevna o împuternicire totală în toate problemele gospodărești cu dreptul exclusiv de a-i

edita operele scrise pînă la 1881. Ea se socotea îndreptăţită să folosească aceste venituri pentru ea şi pentru familie. Moşiile dădeau un venit modest. Livada cu mere era arendată şi nimeni n-avea dreptul să treacă pe acolo, nu numai ţăranii, dar nici cei ai casei.

Banii trebuiau număraţi, ei erau socotiţi, împăturiţi, duşi la bancă şi depuşi să aducă dobîndă cît mai mare.

Înstrăinarea de cei ai casei creştea. Lev Nikolaevici nota : „Prea puţină sare, drojdia nu fermentează. O simt mereu în ce o priveşte pe Maşa, care e de partea mea".

Nici un fel de reţete, nici un fel de drojdie nu pot schimba omul de unul singur, fără să schimbe viaţa din jurul lui.

La 18 iunie 1884 Tolstoi scrie în jurnalul său că a fost la cosit apoi la scăldat : „Am revenit acasă vesel, bine dispus şi pe neaşteptate a început soţia să-mi facă imputări absurde cu privire la nişte cai de care nu am nevoie, de care aş vrea să scap. Nu i-am răspuns nimic, dar am simţit o cumplită apăsare în suflet. Am vrut să plec, să plec pentru totdeauna, dar gîndindu-mă că e gravidă m-am întors de la jumătatea drumului spre Tula".

Tolstoi s-a întors şi a găsit acasă în balcon doi bărbaţi bărboşi jucînd cărţi. Erau fiii mai mari, Serghei şi Ilia.

De ar fi fost ţărani la vîrsta aceasta ar fi avut familii şi de mult ar fi trebuit să se ocupe de treburile gospodăriei.

Disperat, Tolstoi a încercat să adoarmă, dar n-a putut. Pe la două şi ceva noaptea a venit nevasta şi l-a trezit : „Iartă-mă, simt durerile facerii, poate că am să mor". S-a născut o fetiţă, Aleksandra, dar bucurie şi fericire tot nu exista în familie.

Tolstoi scrie : „De este vreo fiinţă care guvernează viaţa noastră, aş vrea să-i adresez o imputare : viaţa e mult prea grea şi fără de cruţare".

Şi la 4 iulie Tolstoi se gîndeşte că suferă în zadar, că trebuie să plece de la conac şi totuşi nu pleacă. În noaptea de 11 spre 12 iulie notează „n-am dormit toată noaptea pînă la 5 dimineaţa de desperare". Şi totuşi nici acum nu pleacă.

După această dată, Lev Nikolaevici a hotărît să-i dea soţiei sale împuternicirea de a conduce toate treburile gospodăreşti. Cu puţin înainte notase în jurnalul său: „Ruptura cu soţia este deplină".

Sofia Andreevna nu ştia nimic din toate acestea, îşi închipuia că soţul ei se simte rău pentru că e deranjat la stomac din cauza regimului său alimentar vegetarian şi dădea dispoziţie bucătarului să bage pe ascuns în supa de legume un pic de zeamă de carne. Îşi zicea că în felul acesta îi vine în ajutor.

Conflictele, scenele, aveau loc în faţa copiilor. Cei doi oameni încetaseră să se mai stăpînească.

Sofia Andreevna a plecat la Petersburg unde a stat de vorbă cu Anna Grigorieva Dostoievskaia, văduva lui Fiodor Mihailovici. Aceasta i-a povestit cît costă o ediţie, unde trebuie să cumpere hîrtie, a învăţat-o cum să plătească mai puţin pentru locaţia la librărie şi i-a spus că în timp de doi ani a cîştigat 37 000 de ruble venit net. Pentru vremurile acelea erau bani foarte buni. Şi iată că în familia lui Tolstoi pătrunde dorinţa de a avea bani, puterea banului. Sofia Andreevna a organizat un birou, a dat anunţuri, a tipărit hîrtie cu „antetul" editurii sale. Drept răspuns la anunţurile publicate în ziare au început să vină bani prin poştă. Erau bani mulţi, bani care veneau mereu. Fiii au aflat acest lucru, au început să ceară bani, să aibă tot felul de pretenţii noi.

Xantipa, de care Sofia Andreevna nu prea voia să-şi amintească, era o femeie rezervată care vedea de gospodărie, ţesea, împletea şi-şi hrănea soţul. Sofia Andreevna cosea şi ea pentru bărbat şi pentru copii. În afară de aceasta

se ocupa de treburile editoriale, făcea corecturi, calcula cheltuielile, alegea corpul de literă, coperta etc.

Conflictele dintre soți continuau tot timpul.

În viață au loc uneori drame, parcă anume inventate. *Moartea lui Ivan Ilici* este povestea tristă a unui om care și-a pierdut sufletul trăind ca toți ceilalți, prefăcîndu-se a fi fericit. În același timp e un manuscris, care poate fi publicat sau făcut cadou. Poate că în dorința de a atenua mesajul amar al nuvelei Lev Nikolaevici a făcut-o cadou Sofiei Andreevna de ziua ei de naștere. Ea avea obiceiul să spună că se bucură foarte mult cînd Lev Nikolaevici scrie literatură. Și de astă dată Sofia Andreevna s-a arătat a fi fericită. În sfîrșit, Lev Nikolaevici se apucase iar de lucruri serioase manuscrisul avea o valoare apreciabilă în bani, el putea fi publicat ; dar dacă ar fi apărut într-o revistă înainte de a fi inclus în culegerea de *Opere complete* valoarea lui s-ar fi micșorat. Cînd altădată Lev Nikolaevici cedase nuvela *Stăpîn și slugă* revistei *Severnîi vestnik*, Sofia Andreevna i-a făcut o scenă cumplită de gelozie. Acolo era redactor o femeie, Liubov Gurevici, dar Sofia Andreevna nu era geloasă pe această femeie, ci indignată de faptul că, zicea ea, sînt nedreptățiți copiii ei în favoarea altcuiva. Accesul de gelozie s-a manifestat prin aceea că a ieșit iarna, în frig, pe stradă doar într-un halat peste cămașă, luînd niște bani cu ea, a alergat cît a alergat pe stradă, s-a dus după aceea la gară și în cele din urmă s-a întors acasă, răcită.

Cînd se certa cu Lev Nikolaevici, Sofia Andreevna avea obiceiul să iasă în grădină sau în stradă dezbrăcată ; străzile pe atunci erau liniștite, toată lumea o cunoștea pe contesă, se crea o impresie proastă. Aceste încercări de a influența conștiința lui Lev Nikolaevici, îl făceau să sufere cumplit.

Sofia Andreevna era din acele femei isterice cărora în popor li se zice „strigătoare" pentru că-şi „strigă" în biserică, de faţă cu lumea întreagă, necazurile, supărările, ruşinea familiei, femei bolnave din cauza vieţii grele pe care au dus-o.

POSTFAŢA

În lumea în care trăia Tolstoi o căsnicie fericită era imposibilă, pentru că familia era legată de acel simţ de proprietate care, după părerea lui Tolstoi, distrugea puritatea tuturor relaţiilor omeneşti. Trebuie să spunem că scriitorul nici nu vedea în jurul său căsnicii fericite. Şi atunci Lev Nikolaevici, cu obişnuita şi incredibila lui consecvenţă, a scris o postfaţă la romanul *Sonata Kreutzer* în care declara că nu trebuie să mai existe căsnicie şi că celibatul este un ideal. Continuarea neamului omenesc se putea realiza numai încălcînd acest ideal.

În ziua de 9 noiembrie 1889 Lev Nikolaevici scrie în jurnalul său o însemnare în care stabileşte o legătură directă între căsnicie şi simţul de proprietate. Vinovat este bărbatul care domină economiceşte şi deci înrobeşte femeia. Ura şi condamnarea femeii este rezultatul faptului că ea îşi înşeală bărbatul.

Gelozia lui Pozdnîşev diferă din punct de vedere istoric de cea a lui Othello.

Pozdnîşev este un proprietar pentru care importantă nu este pierderea dragostei, ci furtul proprietăţii.

Postfaţa a fost scrisă cu greutate, cu efort, pe paragrafe „în primul rînd", „în al doilea rînd", „în al treilea rînd" şi aşa pe cinci puncte.

Primul punct spune că relaţiile sexuale nu sînt necesare dimpotrivă, „abstinenţa este posibilă, ba chiar mai

puţin primejdioasă şi dăunătoare pentru sănătate, decît neabstinenţa".

Punctul al doilea spune că dragostea trupească nu este „un lucru poetic care să înnobileze viaţa".

Punctul al treilea spune că nu se pot folósi nici un fel de procedee anticoncepţionale.

Punctul al patrulea vorbeşte despre educarea copiilor, arătînd că o educaţie greşită trezeşte în ei senzualitatea.

Punctul al cincilea arată cît de greşit e să ridicăm tot ceea ce este legat de dragostea trupească „la rangul de scop poetic suprem al năzuinţelor umane, lucru dovedit de toată arta şi poezia societăţii noastre...."

În fond, toată postfaţa neagă poezia iubirii şi arta inspirată de acest sentiment.

În cele din urmă se afirmă că „nu este şi nu poate exista căsnicie în spirit creştin".

Tolstoi spune că, în realitate, moralitatea este încălcată şi în afara căsniciei şi în căsnicie şi că aşa numita societate creştină este şi mai imorală decît cea necreştină.

Unica soluţie este castitatea. Nu trebuie să ne temem că în felul acesta se va termina speţa umană, întrucît idealul castităţii este de neatins.

Acest ideal trebuie dirijat, aşa cum dirijezi o busolă.

Oamenii căsătoriţi trebuie „să năzuiască împreună să se elibereze de tentaţie, să se purifice şi să pună capăt păcatului..."

Dacă N. Fiodorov spunea că idealul ştiinţei este să realizeze nu numai nemurirea omului, dar şi învierea strămoşilor, Lev Tolstoi socotea că idealul vieţii drepte este „o totală abstinenţă sexuală". Această utopie, depăşind orice putere omenească, este înfăţişată în postfaţă în chip poetic: „Omului care înoată nu departe de ţărm puteai să-i spui orientează-te spre înălţimea aceea, spre turnul acela etc. Dar cînd înotătorii s-au depărtat de ţărm, le poţi servi drept

îndrumar numai stelele îndepărtate de pe cer şi busola care arată direcţia. Şi una şi alta ne sînt date".

Tolstoi nu accepta istoria. În faţa sărăciei şi a dezmăţului, învingînd lanţurile înrobitoare ale familiei, căutînd să fugă de el însuşi, el se îndrepta, îndrumat de stele, spre pustiul desfiinţării totale.

Uneori ironia patronează destinul utopiilor. Postfaţa a fost publicată în volumul 13 al *Operelor complete,* împreună cu textul *Sonatei Kreutzer.* Sofia Andreevna a fost cea care s-a zbătut să capete aprobarea de a publica această postfaţă, Sofia Andreevna, cea atît de raţională, care apăra interesele pecuniare ale familiei Tolstoi.

POVESTEA DE DRAGOSTE A SOFIEI ANDREEVNA

Sofia Andreevna nu şi-a înşelat soţul. A fost doar setea romantică de dragoste îndreptată către un altul şi sentimentul de proprietate faţă de soţ.

Sofia Andreevna nu ştia că pe Taneev nu-l interesau în genere femeile. Se vede că n-o ştia nici Tolstoi, care pe de o parte îl respecta pe Taneev, deşi nu-l admira ca muzician, iar pe de altă parte îl dispreţuia, ca pe orice om de la oraş, fiind şi gelos pe soţia sa, pentru care-i era ruşine.

Sofia Andreevna nu înţelegea că Taneev n-o iubeşte. I se părea că lui Taneev îi e frică de Tolstoi sau că nu vrea s-o expună pe ea. Se ducea la toate concertele, căuta să şadă lîngă Serghei Ivanovici, dar acesta o evita, fugea de lîngă ea. Iar cînd Sofia Andreevna îi scria scrisori pline de indignare, Taneev îi răspundea că un muzician are dreptul să stea la concert în orice loc vrea.

Sofia Andreevna notează în jurnalul său că într-o zi o ţigancă i-a spus pe stradă : „Te iubeşte un blond, dar nu îndrăzneşte. Eşti cucoană cu nume, ai situaţie înaltă, eşti

cultă, inteligentă, iar el nu e din lumea ta... Dă-mi o rublă şi 60 de copeici să-ţi fac farmece... De-ţi fac farmece te va iubi ca bărbatul tău..."

Mare încîlceală şi multe contradicţii erau în visele Sofiei Andreevna. Visa o altă dragoste şi în acelaşi timp trăia din plin sentimentul de proprietate, socotind că fiecare păginuţă scrisă de Tolstoi aparţine familiei. Gelozia şi simţul de proprietate se aflau într-un permanent conflict.

Sofia Andreevna nu vroia să renunţe la visul său în legătură cu Taneev. S-a dus după el la Kiev, s-a întîlnit apoi cu sora sa Tania, au plecat la conacul familiei Maslov, la Selişce. Regiunea era foarte frumoasă, păduri de molift şi stejari, o apă prin apropiere. Aici îşi petrecea vacanţa Taneev, venit în vizită la familia Maslov. Într-o seară, a cîntat Schubert, Haendel, a doua zi, au făcut o plimbare prin pădure şi au fotografiat-o pe Sofia Andreevna în scorbura unui tei foarte bătrîn. Apoi Sofia Andreevna s-a întors la Moscova.

Lev Nikolaevici era furios la culme. A scris o scrisoare pe care a intitulat-o *Dialog*. Scrisoarea vroia s-o trimită Tatianei Andreevna, cumnatei sale : „Azi-noapte a avut loc o discuţie şi o scenă care mi-au făcut mai mult rău decît ultima ei călătorie. Pentru a caracteriza atmosfera am să-ţi spun că în noaptea respectivă mă întorsesem acasă după orele 11, fusesem să văd moşia Maşei la 18 kilometri depărtare. Nu spun că mi-a fost greu, dimpotrivă, mi-a făcut plăcere, totuşi am obosit într-o oarecare măsură, călătorind aproape 40 de verste, fără să fi dormit toată ziua. Doar am 70 de ani".

Lev Nikolaevici spera că totul are să se termine în coadă de peşte, aşa cum îl sfătuia Tatiana Andreevna, dar Sofia Andreevna a început ea discuţia.

„Ea : ...ai vorbit cu sora mea Tania ?

Eu : Da.

Ea : Ce ţi-a spus ?"

A urmat o lungă discuţie pe care Lev Nikolaevici a notat-o în jurnalul său. Sînt cinci pagini de dialog. Tolstoi îi cere socoteală, îi face imputări pentru călătoria făcută, o acuză că e îndrăgostită. Sofia Andreevna se înfurie.

Discuţia s-a încheiat cu următoarea frază „Eşti rău, eşti o fiară. *Am să iubesc oameni buni şi blînzi şi nu pe tine. Tu eşti o fiară*".

Au urmat ameninţări dacă Lev Nikolaevici dă la tipar *Învierea,* Sofia Andreevna îşi va publica nuvelele.

După care a izbucnit un acces de isterie cu fraze pe care Tolstoi le cunóştea foarte bine.

Trebuie să spunem că, de fapt, n-a fost nimic. Nici un fel de aventură extraconjugală. A fost doar izbucnirea unei femei nemulţumite de viaţă, de relaţiile conjugale, a fost un vis amestecat cu ură.

„Dialogul" de care am amintit mai înainte a nimerit în mîna Sofiei Andreevna. Ea s-a grăbit să dea o justificare în jurnalul său „Nu mai mi-aduc aminte ce s-a întîmplat cu mine, dar totul s-a terminat printr-un fel de încremenire". Apoi notează că a stat în pat o zi şi jumătate. Şi drept încheiere : „Mai adineaori am lovit măsuţa şi a căzut portretul lui Lev Nikolaevici. Tot aşa şi eu prin jurnalul meu de însemnări îl cobor de pe piedestalul pe care el toată viaţa a căutat cu mare trudă să şi-l ridice".

Din păcate, Sofia Andreevna intenţiona să-şi publice jurnalul.

De fapt, Lev Nikolaevici îi era străin acestei femei care-l putea iubi, ca-să zicem aşa, în reprize.

Între timp, în casă totul se năruia treptat. La ţară există case solide, dar fără ventilaţie la temelie. Apare o ciupercă specială care distruge lemnul şi zidurile se transformă într-un fel de carapace plină de praf. Casa se poate prăbuşi dintr-o clipă în alta. Trebuie părăsită.

Lev Nikolaevici nu-şi putea părăsi viaţa de altădată, luînd nevasta cu el. El nu reuşise să schimbe nimic. Viaţa continua în vechiul ei făgaş. Sofia Andreevna edita cărţile, fiii cereau bani. Aveau nevoie tot mai mult şi mai mult de bani. Se simţeau independenţi şi voiau să ducă aceeaşi viaţă pe care o duceau cei din jurul lor. Băieţii jucau cărţi şi cumpărau cai de rasă.

LUPTĂ ÎMPOTRIVA BANULUI

Viaţa de la Iasnaia Poliana se schimba. Satul sărăcea, se spulberau iluziile că şcoala sau predica ar putea crea o insuliţă de existenţă sătească patriarhală, măcar lîngă Iasnaia Poliana pentru ca de aici să se extindă mai departe.

Viaţa părea să continue în vechiul ei făgaş, dar de fapt făgaşul era altul.

Lev Nikolaevici îşi editase şi înainte singur operele. Dar fără rezultate financiare importante. Cartea era predată editorilor în baza unor contracte oneroase, astfel că Lev Nikolaevici rămînea, într-un fel, mai curînd în pierdere. Între timp gloria lui Tolstoi crescuse, se schimbase piaţa cărţii, numărul de cititori sporise şi editarea operelor sale devenise o afacere rentabilă.

Sofia Andreevna credea că publicînd scrierile soţului său va reuşi să afle o posibilitate de a-şi manifesta energia, va spori bunăstarea familiei, şi-i va mulţumi pe toţi. Copiii se vor îmbogăţi, Lev Nikolaevici va putea să vină în ajutor săracilor, apoi, eliberat de o povară sufletească, se va apuca să scrie opere literare care vor fi editate fără de sfîrşit. Sofia Andreevna nu se prea pricepea la literatură. Cînd fiul ei, Lev Lvovici, şi-a publicat primele nuvele şi a căpătat drepturi de autor 20 de ruble şi 65 de copeici, ea s-a bucurat nu atît de succesul acestuia, cît mai ales de

faptul că şi după moartea lui Lev Nikolaevici în familie vor rămîne interesele literare. Diferenţa de calitate dintre scrierile lui Lev Lvovici, mai mult decît mediocre, şi cele ale lui Lev Nikolaevici nu-i era prea clară. Dealtfel şi Sofia Andreevna însăşi ar fi dorit să scrie, să publice ; se socotea un talent, căruia nu i s-a dat posibilitatea de a se afirma.

Acum era fericită că-şi descoperise talentul de om de afaceri.

Dar Sofia Andreevna avea un concurent, editura „Posrednik", unde iniţiativa aparţinea lui Certkov şi Biriukov. Operele lui Lev Nikolaevici, scrise după 1881, puteau fi tipărite de oricine, dar dreptul primei publicaţii îl avea editura „Posrednik". Nu era o editură de tip comercial, totuşi Certkov îşi apăra dreptul la prima ediţie. Sofia Andreevna ar fi vrut să aibă acest privilegiu pentru *Opere complete*. La început conflictele nu erau acute, ulterior însă au devenit tragice. În jurul lui Tolstoi se porni lupta pentru bani.

Între timp, el scrisese *Diavolul, Părintele Serghi, Bancnota falsă, Hagi-Murad* şi altele. Ele n-ar fi trebuit să vadă lumina soarelui, Lev Nikolaevici se temea de aceste scrieri. A hotărît să nu dea tiparului *Hagi-Murad* şi nu a terminat de scris *Nu există vinovat pe lume*, pentru că ar fi însemnat să dea dreptate revoluţionarilor şi să recunoască vina bogătaşilor şi mai ales pentru că paginile lui erau pagini de aur care stîrneau în sînul familiei lăcomie, certuri cumplite, chinuri.

Toate acestea se vor isca însă mai tîrziu.

Deocamdată Sofia Andreevna era ocupată şi în casă era relativă linişte.

La început activitatea editorială a consolat-o pe Sofia Andreevna. E aproape de necrezut că o ediţie în 12 volume a avut ca unic redactor şi corector o femeie care în acelaşi

timp conducea o imensă gospodărie, era şi contabilul editurii şi centraliza şi abonamentele.

Sofia Andreevna lucra cu tragere de inimă. Mai tîrziu i-a scris uneia din fiicele sale că s-a cufundat în muncă cu aceeaşi desperare cu care ţăranii se scufundă în cîrciumă să uite de amar.

E greu şi parcă nici nu-ţi vine să povesteşti despre viaţa de familie a lui Tolstoi. Urmele durerilor încercate au rămas, Sofia Andreevna nota totul. Să nu credeţi însă că oamenii din jurul lui Lev Nikolaevici erau mai buni decît el ; nu, erau oameni fără conştiinţă, fără scrupule, în accepţiunea directă a acestor cuvinte.

Nu e cazul să ne închipuim că editarea *Operelor contelui Lev Nikolaevici Tolstoi* a fost iniţiată fără voinţa lui. O ediţie cerea cheltuieli prealabile pentru hîrtie, zaţ etc. Lev Nikolaevici a ajutat-o pe Sofia Andreevna, a împrumutat bani de la Stahovici.

La început, Sofia Andreevna a publicat un tiraj de trei mii de exemplare ; imediat însă a trebuit să-l suplimenteze cu încă douăzeci de mii. Era limpede că în Rusia apăruse un cititor care manifesta un interes nou pentru Tolstoi.

Lev Tolstoi nu se amesteca în împărţirea banilor, rezultaţi din editarea cărţilor sale.

Îi venea foarte greu, aproape imposibil, să se smulgă din făgaşul statornicit al vieţii.

Copiii creşteau, copii străini de părintele lor. Lev Nikolaevici socotea uneori, că vina o poartă Sofia Andreevna, pentru care schimbarea ce se petrecuse în sufletul lui era „nefirească, întîmplătoare, vremelnică, fantastică, unilaterală".

Într-o scrisoare de la sfîrşitul anului 1885, Sofia Andreevna povesteşte surorii sale o scenă neaşteptată ce a avut loc la 18 decembrie. Lev Nikolaevici a plîns, a încercat să vorbească, s-o consoleze, nenorocirea părea venită

pe neașteptate și o luase prin surprindere pe Sofia Andreevna cufundată în muncă, mereu alergînd, foșnind din fustela ei de mătase. „S-a petrecut o scenă cum au mai fost și altele : Liovocika se afla într-o stare teribilă de nervi, într-o dispoziție sumbră. Stăteam la masă, și scriam, numai ce-l văd că intră, îl privesc și mă înspăimîntă expresia feței sale. Pînă atunci totul fusese perfect, nu-mi spusese nici un cuvînt neplăcut, nimic absolut. Și iată : «Am venit să-ți spun că vreau să divorțez de tine, nu mai pot să trăiesc așa, plec la Paris sau în America»."

Sofia Andreevna a început să-și facă bagajele, să plece la soră-sa.

Lev Nikolaevici s-a pornit să plîngă.

Nu era nici prima nici ultima scenă de acest fel. Dar tocmai aici era grozăvia.

Lev Nikolaevici socotea că pentru rezolvarea problemelor poarta se putea deschide „numai înăuntru" Dar această poartă „înăuntru" nu se putea deschide pentru că era închisă de raționala Sofia Andreevna, care trăia ca toți ceilalți din jurul lui.

Tolstoi prețuia mult nuvela lui Cehov, *Draga de ea*. O femeie se căsătorește cu un impresar și admiră operetele, apoi cu un vînzător de cherestea și visează numai scînduri și lemne, apoi devine amanta unui veterinar și nu este preocupată decît de bolile animalelor ; în cele din urmă cînd s-a apucat să crească un copil nu mai făcea decît să se gîndească la lecții și raționa ca un licean de clasa a treia.

Lev Nikolaevici socotea că Cehov, vrînd să înjosească femeia, de fapt a înălțat-o. Pentru Tolstoi „draga de ea" este idealul de femeie. Socotea că de vreme ce el începuse să se schimbe și nevasta și familia trebuiau să se schimbe odată cu el. În sufletul lui viața de altădată trăia ca un ecou. Îi plăcea muzica, îi plăcea Iasnaia Poliana cu bătrînii săi copaci, îi plăcea casa părintească. Toate acestea trăiau

în conștiința lui, dar mai actuale, mai apropiate îi erau altele : suferința și distrugerea întregului fel de viață al țărănimii patriarhale. Revoluția rusă a schimbat conștiința lui Tolstoi, după cum a schimbat conștiința poporului. Ea a arătat scriitorului imposibilitatea compromisului.

Sofia Andreevna era un om obișnuit, dotat cu bun simț, adică cu o sumă de prejudecăți ale vremii sale. Viitorul nu exista pentru ea. Pentru ea conacul, titlurile nobiliare, dreptul asupra pământului, asupra proprietății literare erau veșnice. De aceea condamna îndoielile în care se zbătea conștiința lui Tolstoi.

În aceeași casă locuiau alături oameni ale căror conștiințe erau cu totul diferite. Sofia Andreevna împovărată de muncă se afla tot timpul în situația unei vinovate. Era vinovată față de soțul ei, pentru că îi transforma ideile în bani. Era vinovată față de copii, pentru că acestora tot timpul nu le ajungeau banii.

Față de căutările soțului adoptase o atitudine calmă fără să le accepte însă. Iar el la rîndul lui îi nega munca, grijile în care se zbătea și pe ea însăși. Negarea era lipsită de consecvență.

Sofia Andreevna vedea în treburi importante mărunțișurile și avea obiceiul să discute tocmai aceste fleacuri.

Lev Nikolaevici ar fi vrut ca întreaga familie să muncească laolaltă cu țăranii. Sofia Andreevna îi îngăduia să cosească, iar fetelor să strîngă fîn, dar le interzicea să care bălegarul.

În casă existau cîteva nivele de lipsă de înțelegere reciprocă. Fetele păreau să țină partea tatălui, deși o făceau în chip diferit. Serghei Lvovici ducea o viață de funcționar. Ilia Lvovici mergea zile de-a rîndul la vînătoare sau se ținea de chefuri. Andrei Lvovici chefuia și se îndrăgostea mereu. Lev Lvovici era gelos pe gloria literară a tatălui său.

Lev Nikolaevici socotea că mai întîi trebuie schimbată conştiinţa şi apoi aceasta va schimba viaţa.

Cu ajutorul fiicelor sale se apucase să construiască izbe pentru ţărani.

Maşa şi Tania frămîntau desculţe lutul. Izbele trebuiau să fie rezistente la foc, asemănătoare celor pe care le construia cu ajutorul iobagilor săi tînărul Nehliudov, eroul din *Dimineaţa unui moşier*. Pînă la urmă însă, izba pe care a clădit-o Tolstoi personal a ars. Aşa cum spunea nebunul Blohin, care locuia la Iasnaia Poliana, munca aceasta, de fapt, era bună „ca să-ţi treacă vremea".

Tolstoi îşi dădea seama că răul provine din faptul că un om asupreşte pe altul şi-l forţează să lucreze pentru el, ca să zicem aşa, îl „mănîncă", dar nu reuşea să găsească o soluţie acestei contradicţii.

Tragedia lui Tolstoi se afirma chiar în casa lui. Putea să renunţe la avere, să împartă totul, să plece, să trăiască într-o izbă ţărănească, dar Tolstoi, care cunoştea bine nivelul de trai al satului, îşi dădea seama că renunţarea totală însemna să renunţe chiar şi la paie uscate pentru pat, căci sărăcia nu avea margini.

Numai transformarea întregii vieţi putea fi o soluţie în această stare de totală nenorocire.

Deocamdată Tolstoi trăia în compromisuri.

SOFIA ANDREEVNA ÎN AUDIENŢĂ LA ŢARUL ALEKSANDR AL III-LEA

I

În martie 1891, Sofia Andreevna s-a dus la Moscova să intervină pentru editarea volumului 13 din *Opere complete*, care fusese interzis de cenzură. Mai întîi a trecut pe

la comitetul de cenzură ; Feoktistov a primit-o rece, şi din discuţie a rezultat că nici nu cunoştea sumarul volumului 13.

Apoi Sofia Andreevna s-a dus pe la Comitetul teatral să se ocupe le piesele lui Tolstoi. În speţă, de *Roadele învăţăturii*. Cu insistenţa şi priceperea ei, Sofia Andreevna reuşi să obţină un rezultat pozitiv.

Lucrul principal care o interesa însă era audienţa la ţar. Aceasta întîrzia întrucît curtea se afla în doliu.

În ziua de 13 aprilie, Sofia Andreevna a aflat de la Stahovici că audienţa este fixată în palatul Anicikov la orele 11 şi jumătate.

Pe la 11 şi ceva contesa Tolstoi a sosit la palat într-o rochie neagră, cu pălărie neagră de dantelă şi voal.

Pentru Sofia Andreevna această audienţă era punctul culminant al ascensiunii sale sociale. Iată portretul pe care-l face ţarului „Foarte înalt de statură, mai curînd gras, dar voinic şi probabil puternic... Mi l-a amintit întrucîtva pe Vladimir Grigorievici Certkov, mai ales ca timbru al glasului şi manieră de a vorbi".

Sofia Andreevna îşi pregătise dinainte discursul ce urma a-l rosti. Un discurs nu cine ştie ce filozofic, dar nu lipsit de vicleşug.

La data aceea Lev Nikolaevici se gîndea să scrie un nou roman, de amploare, în care să-şi afle întrupare vechile sale planuri despre nişte ţărani mutaţi pe alte meleaguri, despre un nobil surghiunit. Se apucase de *Învierea*. În optimismul său naiv, Sofia Andreevna credea că această operă va satisface prin conţinutul ei pe împărat.

Sofia Andreevna avea o mentalitate de supusă devotată curţii imperiale. Să nu uităm că făcea parte din familia unui funcţionar ce-şi primise titlul de nobleţe datorită serviciilor aduse. În ultimii ani de domnie ai ţarului Nikolai I, purtase împreună cu surorile sale o „haină patriotică" cu-

sută dintr-un postav ordinar. Iar acum inima ei îmbrăcase o rochie patriotică.

Sofia Andreevna spuse ţarului : „Majestate, în ultima vreme am observat la soţul meu intenţia de a scrie în vechea lui manieră artistică. De curînd mi-a spus «m-am depărtat atît de mult de lucrările mele filozofico-religioase, încît pot scrie o operă beletristică şi în capul meu începe să se contureze ceva de genul lui *Război şi pace* ca formă şi dimensiune». Totuşi, prejudecăţile împotriva lui nu scad. Iată, volumul 13 a fost oprit de cenzură. Recent, e drept, s-a spus că poate fi publicat. Piesa *Roadele învăţăturii* a fost şi ea interzisă, pentru ca acum să fie jucată pe scena teatrelor imperiale. *Sonata Kreutzer* este interzisă...

La care ţarul mi-a replicat :

— Este scrisă în aşa fel încît dvs. nu aţi da-o copiilor dvs. s-o citească.

Eu i-am răspuns :

— Din păcate, forma acestei nuvele este exagerată, dar ideea de bază spune că idealul nu poate fi atins ; dacă idealul este castitatea absolută, atunci oamenii se vor mulţumi să fie puri în căsnicia lor".

Cei doi interlocutori căutau să se tragă pe sfoară unul pe celălalt.

Aleksandr al III-lea era ţar şi-şi cunoştea rolul ; nu uitase de asemenea că Tolstoi scrisese articolul *Nikolai Ciomagul*, care jignea memoria bunicului său şi-i submina tronul. Bineînţeles că Tolstoi era un adversar foarte puternic ; Aleksandr al III-lea ştia mai bine decît Sofia Andreevna ce reprezintă cu adevărat Lev Nikolaevici.

Contesa spuse : „Cît aş fi de fericită dacă s-ar putea ridica interdicţia privind publicarea *Sonatei Kreutzer* în ediţia de *Opere complete*. Ar fi o dovadă evidentă de ati-

tudine de simpatie față de Lev Nikolaevici, care l-ar putea stimula în munca lui".

Țarul răspunse mai blajin :

„— Da, în ediția de *Opere complete* ar putea fi publicată. Ediția n-o poate cumpăra oricine și ea nu poate avea un tiraj mare."

În continuare țarul și-a exprimat regretul că „Lev Nikolaevici s-a îndepărtat de biserică". La care Sofia Andreevna a răspuns :

„Pot să vă asigur Majestate, că soțul meu nu predică niciodată nimic în public. Niciodată nu le-a vorbit țăranilor și nu numai că nu-și răspîndește manuscrisele, dar este adesea desperat cînd vede că o fac alții. Așa, de pildă, un tînăr a furat într-o zi un manuscris din servieta soțului meu, a copiat cîteva pagini din jurnalul lui și după doi ani a început să le litografieze și să le difuzeze".

„Țarul s-a mirat și și-a exprimat indignarea."

La întrebarea țarului care este atitudinea copiilor față de învățătura lui Tolstoi, Sofia Andreevna a răspuns : „Față de regulile profund morale pe care le predică tatăl lor, copiii nu pot avea altă atitudine decît de respect. Eu însă socotesc necesar să le fac educația în spiritul religiei și al bisericii ; așa, de pildă, în august am fost la cumineca-tură cu copiii, dar nu în sat, ci la Tula, pentru că preoții din sat care ar fi trebuit să fie părinții noștri spirituali au devenit niște spioni, care au trimis o notă informativă mincinoasă împotriva noastră".

Țarul a răspuns : „Am auzit".

„Apoi i-am povestit că fiul cel mare este funcționar la zemstvă, cel de al doilea e căsătorit și se ocupă de gospodărie, cel de-al treilea este student, iar ceilalți sînt încă acasă."

II

Să vedem acum ce l-a putut determina pe țar să acorde această audiență. Țarul vedea în Sofia Andreevna un fel de reprezentant al său în familia lui Tolstoi.

În ziua de 8 mai 1890, în ziarul *Novoe vremia* s-a publicat un extras din darea de seamă a oberprocurorului Sfîntului Sinod. Drept introducere era următorul text, care-i dădea un caracter de document oficial :

„În darea de seamă a oberprocurorului Sfîntului Sinod pe anul 1887 întîlnim următoarele rînduri interesante cu privire la contele Lev Nikolaevici Tolstoi".

Dăm documentul cu prescurtări

„În anul 1887 contele Tolstoi a stat marea majoritate a timpului la Moscova și nu la Iasnaia Poliana, ca în anii precedenți, deci a avut mai puțin timp la dispoziție decît altădată pentru a-i înrîuri pe țăranii din Iasnaia Poliana. Dealtfel și relațiile sale cu acești țărani s-au schimbat din multe puncte de vedere. E adevărat că a arat și a cosit alături de ei, i-a ajutat pe cei săraci muncind pentru ei, de pildă, acoperindu-le casele cu paie, reparîndu-le sobele. Făcea aceste munci cu preferință în zile de sărbătoare. Dar nu a mai avut posibilitatea să-i ajute pe țărani cu bani, cu tot atîta dărnicie ca altădată, întrucît fiii săi mai mari au început a-i limita risipa, urmărindu-i și pe țăranii care atentau la averea lui, interzicîndu-le să jefuiască bunurile de la moșie...

În momentul de față, mijlocul principal de propagare a ideilor lui Tolstoi a rămas difuzarea gratuită către țărani a broșurilor editate de binecunoscuta firmă «Posrednik»."

Această știre a trezit ripostă.

Serghei Lvovici Tolstoi ne povestește că Ilia și Lev s-au gîndit să dea o dezmințire : „Eu însumi am alcătuit

atunci scrisoarea de mai jos şi m-am gîndit s-o public într-un ziar. Dar unde şi cum ? Zicîndu-mi că cel mai lesne mi-ar fi s-o public în *Novoe vremia* m-am dus la A. S. Suvorin. Acesta m-a primit şi mi-a spus deschis că ar publica-o cu plăcere, dacă nu i-ar fi frică pentru destinul ziarului său care avusese deja două avertismente.

— Dar, iată ce am să fac — mi-a spus Aleksei Sergheevici. Am să-l întreb pe Konstantin Petrovici (Pobedonoştev) personal dacă are ceva împotriva dezminţirii Dvs.

Lăsînd lui Suvorin scrisoarea am plecat convins că nu va vedea lumina tiparului dar, spre marea mea mirare, a fost curînd după aceea publicată în *Novoe vremia*. Nu ştiu însă dacă A.S. Suvorin s-a adresat sau nu lui Pobedonoştev."

Iată textul dezminţirii

„Mult stimate d-le redactor ! În ziarul *Novoe vremia* din 8 mai s-a dat un fragment din darea de seamă a oberprocurorului Sfîntului Sinod pe 1887... în care am citit, între altele, că Tolstoi «nu a mai avut posibilitatea să-i ajute pe ţărani cu bani cu tot atîta dărnicie ca altădată întrucît fiii săi mai mari au început a-i limita risipa, urmărindu-i şi pe ţăranii care atentau la averea lui, interzicîndu-le să jefuiască bunurile de pe moşie».

Vom aminti că părintele nostru recunoaşte ca eficient doar ajutorul oferit prin muncă personală şi deci nu poate fi vorba de risipă... Fără să ne mai referim la alte acuzaţii, figurînd în darea de seamă, noi, fiii cei mai mari ai contelui Lev Nikolaevici Tolstoi, socotim de datoria noastră să declarăm în presă că noi nu numai că nu ne-am permite niciodată să limităm risipa tatălui nostru, întrucît nu avem nici un drept s-o facem, dar am socoti lipsă de respect din partea noastră să ne amestecăm în faptele lui.

Nădăjduim că ziarele care au publicat extrase din raportul oberprocurorului nu vor refuza să tipărească scrisoarea de față.

Primiți asigurarea etc.

Fiii mai mari ai contelui L.N. Tolstoi
Serghei, Ilia și Lev Tolstoi".

Dare de seamă avea un caracter de provocare. După legile existente în imperiul țarist, un om risipitor putea fi luat de rude sub tutelă. Darea de seamă îndemna pe moștenitori la acțiune.

Amenințarea era reală, atacul bine gîndit.

Guvernul vroia, probabil, să facă din familia lui Tolstoi un fel de paznic al scriitorului.

Fiii nu au răspuns la acest act de provocare, dar în dezmințirea lor se sublinia că filantropia lui Tolstoi se manifesta *prin muncă*. Prin aceasta ei limitau activitatea părintelui lor în ciuda declarațiilor sincere de respect.

Dezmințirea venea ca un preambul la renunțarea lui Tolstoi la avere, poate chiar îl îndemna să treacă la fapte.

Darea de seamă a oberprocurorului mai conține un fragment, pe care ziarul nu-l publicase, dar pe care-l cunoaștem din biografia scrisă de Pavel Biriukov.

„Răul pe care-l face Lev Nikolaevici este paralizat de atmosfera loială din familie, pe care contesa o conduce în spiritul bisericii ortodoxe, împiedicîndu-l pe Lev Nikolaevici să-și desfășoare propaganda secretă." Aceste cuvinte nu au apărut în ziar, de aceea Sofia Andreevna nu a mai figurat în dezmințire.

Pentru guvern, Sofia Andreevna era nu numai o doamnă simpatică, dar și un aliat posibil.

Sofia Andreevna nu dezmințea aceste speranțe.

III

Să ne întoarcem în sala de audienţă a împăratului.

Discuţia se purta în termenii cei mai convenabili.

Ţarul a întrebat de sănătatea copiilor şi aflînd că cel mai mic are vărsat de vînt, a spus că nu e o boală periculoasă, cu condiţia să nu răcească.

La întrebarea ţarului despre *Sonata Kreutzer*, Sofia Andreevna a mai precizat că Tolstoi nu o mai reface pentru că „s-a scîrbit de ea".

Între altele, s-a mai pus problema înrîuririi puternice a lui Tolstoi asupra tineretului, la care Sofia Andreevna a răspuns :

„— E vorba mai ales de oameni care s-au aflat pe calea greşită a răului politic, iar Lev Nikolaevici i-a întors la pămînt, la neîmpotrivirea la rău, la dragoste, deci, în orice caz, dacă au revenit la adevăr, cel puţin sînt de partea ordinii".

Sofia Andreevna l-a rugat chiar pe ţar să preia el cenzurarea scrierilor lui Tolstoi. Lipsa de precauţie a acestei femei putea să-l aducă pe Tolstoi în situaţia lui Puşkin, dar timpurile se schimbaseră şi lucrările lui Tolstoi nu-şi mai puteau afla locul în cancelaria personală a Majestăţii sale Imperiale. Totuşi Aleksandr al III-lea i-a spus cu bunăvoinţă :

„— Aş fi foarte bucuros ; trimiteţi-mi operele direct mie, am să le citesc.

După care a adăugat :

— Fiţi fără grijă, totul se va aranja."

După aceasta, ca o favoare deosebită, Sofia Andreevna a fost invitată să o vadă pe împărăteasă.

Împărăteasa a fost descrisă de contesă cu evident talent literar : „Împărăteasa mi-a ieşit înainte, subţire, iute, cu pasul uşor. Are un ten foarte frumos, părul deosebit

de bine aranjat, de parcă ar fi lipit cu clei, de o culoare castanie splendidă, o rochie neagră de stofă, talie foarte subțire, de asemenea gîtul și mîinile subțiri... Vorbește foarte tare și are o voce guturală". Discuția a fost și ea plină de simpatie. Împărăteasa auzise deja că au fost cazuri cînd i s-au furat contelui Tolstoi manuscrise pentru a fi publicate fără voia lui.

Apoi au vorbit despre copii.

În ziua de 18 aprilie 1891 Tolstoi notează în jurnalul său : „Acum trei zile s-a întors Sonia. Mi-a fost lehamite să aud cum s-a gudurat pe lîngă țar și i-a povestit că mi s-au furat manuscrisele. Nu m-am putut abține, am vorbit brutal, însă pînă la urmă totul s-a aranjat".

Sofia Andreevna a revenit încrezătoare în forțele sale, dar, probabil, audiența a contribuit într-o bună măsură la ascuțirea conflictelor din familia Tolstoi.

ÎMPĂRȚIREA PĂMÎNTULUI. RENUNȚAREA LA PROPRIETATEA LITERARĂ

Situația lui Lev Nikolaevici era fără ieșire. Iasnaia Poliana, moșia și satul existau în conștiința lui și în trecut și în prezent. Trecutul i se părea uneori mai important, mai real — o scria în însemnările sale ; amintirile purificau trecutul și-i dădeau o aureolă poetică.

La sfîrșitul veacului satul însă nu mai era cel patriarhal. Satul se ruina. Țăranii fuseseră eliberați din iobăgie în condiții cumplite. Pămîntul ce le fusese împărțit fusese evaluat la un preț mult superior celui real, mult superior celui pe care-l puteau achita, lucrînd ogorul. Pămîntul fusese împărțit în loturi astfel concepute, încît țăranul să nu poată trăi fără boier.

Pămînturile unde s-ar fi putut refugia țăranul erau inaccesibile pentru omul sărac, fiind la distanțe de mii de verste, iar drumul amenința să fie drum de foame.

Lev Nikolaevici visa la trecut, credea în trecut, dar trăia în prezent. Refuza să accepte istoria, vedea lumea într-o stare imuabilă și aceasta îl făcea nefericit. Vorbea la telefon, căpăta telegrame din lumea întreagă, la Moscova apăruse electricitatea, se cunoștea fotografia, se discuta despre aviație. Romanele științifico-fantastice deschideau perspective spre o lume pe care noi astăzi am lăsat-o în urmă. În romanul lui Jules Verne cosmosul era străbătut de doi americani și un francez.

Lev Nikolaevici mai citise și altădată copiilor cărțile lui Jules Verne ca exerciţiu de limbă franceză și făcuse chiar ilustrații la ele.

Viața lui Tolstoi se împărțea în ceea ce ar fi trebuit să fie și în ceea ce era de fapt.

Viața se destrăma și în același timp ea mergea înainte. În Rusia apăruse capitalismul, pe care îl negau narodnicii, pe care îl nega și Tolstoi, chiar dacă într-un alt mod, iar Lenin scria *Dezvoltarea capitalismului în Rusia,* pentru că își dădea seama că acest capitalism își făcuse apariția, dar că el va trece.

Lumea gonea spre viitor, spre un viitor cosmic. Lev Nikolaevici vedea destrămarea vieții, imoralitatea, mizeria și, privind ziua de astăzi prin prisma trecutului, afirma că trecutul este viitorul. Spre deosebire de Anna Karenina, de Levin, de Aleksandra Andreevna Tolstaia, prietena veche a scriitorului și doamnă de onoare a împăratului, care priveau viața mijindu-și ochii, Tolstoi o privea cu ochii deschiși vedea clar, dureros de clar. Vedea ticăloșia existenței.

Realismul lui era luciditatea ţăranului care venise la oraş, care vedea oraşul fără prejudecăţile denumite în mod obişnuit bun simţ.

Realismul lui Tolstoi însemna un pas nou în dezvoltarea universală a artei. Era necesar lumii, Rusiei, revoluţiei ruse.

Tolstoi îşi afirma realismul, luptînd deopotrivă şi împotriva lui Shakespeare şi împotriva decadenţilor.

Lev Nikolaevici rîdea de *Regele Lear* al lui Shakespeare, spunînd că este imposibil ca un rege să împartă regatul copiilor săi, să fie apoi izgonit de aceştia şi să rătăcească prin furtună, însoţit de sluga sa. Shakespeare este intuit de Tolstoi cu multă pătrundere, dar greşită este negarea lui Shakespeare, care se face din punctul de vedere al imuabilului în istorie, al veşniciei normelor estetice.

Actorul sovietic Mihoels, pregătindu-se să joace rolul regelui Lear citise articolul lui Tolstoi despre Shakespeare şi fusese entuziasmat. El spunea că negîndu-l pe regele Lear Tolstoi de fapt jucase el însuşi acest rol, cînd împărţise pămîntul şi plecase de acasă.

Era imposibil să te smulgi din făgaşul vieţii. Tolstoiştii încercau să întemeieze colonii agrare, să muncească pămîntul, intelectualii arau, renunţau la ştiinţă, băteau doage la butoaie. Printre ei se afla şi Ivan Bunin, care căutase să deprindă meşteşugul acesta de la un dascăl tot atît de puţin priceput ca şi el, devenit ulterior ziarist sub numele de Teneromo.

Oamenii părăseau catedrele universitare, plecau să are pămîntul şi, bineînţeles, îl arau prost.

Lev Nikolaevici nu prea acorda credit acestor iniţiative:

„E păcat, e greşit să te retragi şi să trăieşti într-o obşte ; obştea însăşi, întreţinerea ei în puritate e tot păcat. Nu te poţi purifica de unul singur, nici cîţiva oameni nu se pot purifica. Dacă-i vorba de purificare, atunci trebuie

făcută de toţi laolaltă. A te izola de ceilalţi ca să nu te murdăreşti este cea mai mare murdărie, în genul curăţeniei doamnelor, care o fac punînd pe alţii să muncească. E ca şi cînd ai curăţi sau ai săpa dintr-o parte unde e deja curat".

Coloniile durau doi-trei ani şi se desfiinţau.

Ce să faci însă cînd te înconjoară oameni apropiaţi ţie şi totuşi străini, cînd ei discută mereu în contradictoriu cu tine, cînd te privesc cu ochii trecutului tău şi seamănă cu tine, pentru că sînt copiii tăi ?

În toamna anului 1890 cîţiva ţărani au fost prinşi tăind pădurea. După reformă, pădurile rămăseseră în stăpînirea moşierilor, drept care ţăranii nu le cruţau. Ţăranii prinşi s-au rugat de Sofia Andreevna, dar ea n-a vrut să-i ierte. Au fost deferiţi justiţiei şi condamnaţi la şase săptămîni închisoare.

Acest fapt l-a îndemnat pe Lev Nikolaevici să cedeze în mod oficial pămîntul familiei sale. Să nu mai vorbească Sofia Andreevna cu ţăranii în numele lui, să vorbească în numele ei propriu.

S-au adunat cu toţii şi au hotărît foarte repede să facă împărţirea, ca şi cînd Lev Tolstoi ar fi murit sau s-ar fi retras la mănăstire.

În ziua de 18 aprilie 1891 Lev Nikolaevici vorbeşte despre această împărţire în jurnalul său. Ne spune că a venit Sonia „este furtunoasă, dar bine dispusă în ce mă priveşte şi numai de aş ţine minte totdeauna că această piedică nu este ea ca om şi că nu pot să fiu supărat şi să doresc să fie altfel".

Piedica este situaţia generală. Toţi şi-au luat partea, au împărţit tot, numai Maşa a refuzat. I s-a spus că refuză doar în vorbe şi nu în faptă şi toţi au certat-o. La 17 aprilie 1891 Tolstoi îi scrisese lui N.N. Ghe : „S-au adunat toţi copiii. Ilia se ocupă mereu de gospodărie, duce o viaţă destrăbălată, se ceartă pentru bani cu maică-sa. Toţi au

hotărît să împartă moşia. Ilia se bucură, ceilalţi sînt liniştiţi şi indiferenţi. Maşa este preocupată cum să renunţe în aşa fel, încît partea ei să nu fie a ei. „Eu va trebui să semnez o hîrtie, o donaţie, care mă va elibera de proprietate, dar semnarea ei va însemna renunţarea la principii. Totuşi am să semnez pentru că dacă n-am s-o fac, am să trezesc un văl de rău..."

Ca de obicei în asemenea cazuri în familiile nobile, la început se fixa valoarea diferitelor părţi, se trecea apoi la egalarea lor şi la sfîrşit se trăgeau la sorţi.

Au fost în total nouă părţi trase la sorţi. Pămîntul a fost evaluat la 550 000 ruble şi împărţit în nouă loturi. Ceea ce nu se putea egala în valoare se făcea adăugîndu-se sume de bani. Iată rezultatul împărţelii :

„1. Serghei Lvovici aproximativ 800 deseatine de pămînt în satul Nikolskoe-Viazemskoe, cu obligaţia de a plăti timp de un an Tatianei Lvovona 28 000 ruble, iar mamei sale în decurs de 15 ani 55 000 ruble cu 4% dobîndă anuală.

2. Tatiana Lvovna a căpătat Ovsianikovo şi 3 800 de ruble.

3. Ilia Lvovici, moşia Grinevska şi 368 deseatine din moşia de la Nikolskoe-Viazemskoe.

4. Lev Lvovici, casa din Moscova, 394 deseatine pămînt la moşia din Samara, din satul Bobrovna şi 5 000 ruble timp de cinci ani.

5. Mihail, 2 105 deseatine la moşia din Samara şi 5 000 ruble către Lev.

6—7. Andrei şi Aleksandra, 4 022 deseatine de pămînt pe din două, în gubernia Samara cu obligaţia de a plăti 9 000 ruble Tatianei Lvovna.

8. Ivan, 370 deseatine Iasnaia Poliana.

9. Sofia Andreevna restul din Iasnaia Poliana şi 55 000 ruble partea Mariei Lvovna".

În 1889 Lev Nikolaevici spusese lui Goldenweiser :

„— Îmi vine să rîd cînd mă gîndesc că am avut impresia că vreau să fac un bine copiilor mei. Le-am făcut cel mai mare rău. Uită-te la Andriușa. Ce fel de om este ? E cu totul incapabil să facă ceva. Trăiește pe seama poporului pe care eu l-am jefuit cîndva și pe care el continuă să-l jefuiască. Ce cumplit pentru mine să le-aud discuțiile, să văd toate acestea. Totul îmi contrazice gîndurile, dorințele, tot ceea ce constituie scopul vieții mele... Măcar de le-ar fi milă de mine".

Viața unui om este atît de puternic ancorată în viața întregii societăți, încît este imposibil să-ți smulgi destinul din ansamblu fără a face un efort. Situația lui Lev Nikolaevici era plină de contradicții. Unii îl acuzau, alții rîdeau de el, el spunea că această înjosire îi este folositoare ; treptat în jurnalul lui își face loc o expresie pe care mai tîrziu a aplicat-o Lenin, fără să fi cunoscut însemnările scriitorului (1908). Iată ce notase Lev Nikolaevici în ziua de 29 mai 1893 : „Adesea îmi venea în minte și am și scris-o că «bufoneria» întru Christos (iurodstvo), adică dorința voită de a te arăta a fi mai rău decît ești, este capacitatea supremă a virtuții".

Cuvintele „bufoneria întru Christos" (iurodstvo) se repetă în aceeași pagină : „Bufoneria înseamnă a te preface în mod intenționat ticălos, depravat, deși ea poate să-ți aducă folos, cred însă că e un rău, e putregai. A nu desființa însă părerea proastă stabilită despre tine, a te bucura de ea ca fiind eliberare de suprema tentație, și participare la viața adevărată în care îndeplinești voința domnului este lucru firesc și necesar. E o temă pe care trebuie s-o abordez în *Serghi*. Merită".

Părintele Serghi, la care scria în vremea aceea, e și el un fel de jurnal al lui Tolstoi. Nuvela se elabora treptat și devenea din ce în ce tot mai tragică. Tolstoi încerca să

condamne lumea păcătoasă, blestema iubirea senzuală în *Sonata Kreutzer* şi în *Părintele Serghi,* dar nu putea respinge tentaţia frumuseţii. Îşi amintea mereu de „diavol", iubea viaţa, iubea pădurea în care se plimba şi alături îl vedea pe ultimul său copil, copilul cel mai drag, Vanicika.

După împărţirea pămîntului se ridică problema drepturilor de autor.

Se apropia anul 1891. Lev Nikolaevici comunică soţiei că are de gînd să trimită o scrisoare presei prin care va anunţa că renunţă la drepturile de autor.

Deocamdată era vorba de a renunţa la aceste drepturi pentru ultimele scrieri. Cele 11 volume din *Opere complete* rămîneau în stăpînirea familiei, care era şi aşa bogată. Dar, de fapt, pentru Sofia Andreevna discuţia care se purta privea felul de viaţă greşit sau drept, dreptul de proprietate, iar pentru Lev Nikolaevici ridica problema „reducerii acelei înrîuriri pe care putea s-o aibă predica adevărului".

Încă în tinereţe, în timpul certurilor, Sofia Andreevna se gîndise uneori la sinucidere. Acum alergase spre pădurea Kozlov, ajunsese la podeţul din dreapta rîpei — şi-ar fi vrut să se întoarcă, dar îi era ruşine. În momentul acela l-a văzut pe Aleksandr Mihailovici Kuzminski, care trecea din întîmplare, revenind spre conac pentru că fusese atacat de nişte furnici zburătoare. Sofia Andreevna şi-a zis că este un semn al lui Dumnezeu. Totuşi nu a renunţat la ideea de a se îneca, s-a dus mai departe prin pădure, dar acolo s-a speriat de o fiară, nici ea nu ştia ce fel de fiară pentru că era mioapă. Drept care s-a întors acasă. Toate acestea ni le povesteşte ea însăşi într-o însemnare din 21 iulie, iar la 22 iulie citim în jurnalul lui Tolstoi „Ieri am avut o discuţie cu nevastă-mea despre publicarea scrisorii în ziare, despre renunţarea la drepturile de autor. Îmi vine greu să-mi amintesc şi cu atît mai greu să descriu ceea ce s-a

petrecut aici". După care urmează 12 rînduri șterse. A rămas doar finalul însemnării.

„Dacă am început discuția este pentru că într-o seară, înainte de a adormi, mi-a spus că ar fi de acord. Mi-e milă de ea."

În august, Tolstoi a făcut o nouă încercare de a trimite scrisoarea. Părea că vrea să renunțe la toate drepturile asupra tuturor operelor sale. Între timp au prins a se răspîndi vești ciudate, devenite curînd realitate. Rusia era amenințată de o foamete cumplită.

În iulie, Iasnaia Poliana fusese plină de musafiri. Venise Repin care pictase un portret al lui Tolstoi. Venise Aleksandra Andreevna Tolstaia, acum foarte bătrînă, dar ca și altădată o femeie inteligentă. Familia o primise cu mult respect. Ea observase starea de spirit posacă în care se afla cel pe care-l iubise ani de-a rîndul. Într-o zi l-a întrebat : „Te-ai gîndit vreodată serios la răspunderea ce o ai față de copii ? Toți îmi fac impresia unor oameni care rătăcesc cuprinși de îndoieli. Ce poți să le dai în schimbul credinței pe care tot dumneata le-ai răpit-o ?"

Tolstoi s-a încruntat atît de tare, încît Aleksandra Andreevna a preferat să iasă din odaie.

În sfîrșit, în ziua de 16 septembrie 1891 Lev Nikolaevici a trimis ziarelor renunțarea sa în această formă :

„Mult stimate domn,

Ca urmare a cererilor frecvente care mi se adresează de a îngădui editarea, traducerea și prezentarea pe scenă a operelor mele, vă rog să publicați în ziarul dvs. următoarea declarație :

Dau dreptul tuturor celor doritori de a publica, în mod gratuit, în Rusia și în străinătate, în limba rusă și în traducere, și în aceeași măsură de a pune în scenă toate scrierile mele care sînt publicate în volumul 12 al ediției

din 1866 și în volumul 13 apărut în 1891, ca și scrierile mele nepublicate pînă acum în Rusia, dar care pot apărea ulterior".

FOAMETEA

I. Îndoielile lui Tolstoi

Recoltele proaste, repetate, duseseră în 1891 la foamete.

Toți discutau despre aceasta. Foametea ridica în fața lui Tolstoi întrebarea : ce este de făcut acum ?

Regula lui de viață, autoeliberarea spirituală, nu putea veni în ajutor celor înfometați.

Tolstoi nu știa ce să facă. El scria la 4 iulie lui N. S. Leskov în legătură cu foametea, care devenea tot mai puternică, următoarele cuvinte triste : „Cînd dai de mîncare găinilor și puilor, dacă găinile și cocoșii bătrîni îi asupresc pe ceilalți, apucă mai repede mîncarea, dau la o parte pe cei slabi, e prea puțin probabil că vei reuși să saturi pe cei flămînzi, aruncînd mai multe boabe. Trebuie să știm că găinile și cocoșii care se înfig la mîncare nu se vor sătura niciodată. Și întrucît nu-i putem omorî pe acești cocoși și găini trebuie să-i învățăm să împartă hrana cu cei slabi. Iar atît timp cît nu o putem face, va fi întotdeauna foamete".

Dar cum să-i înveți pe cei puternici să nu-i asuprească pe cei slabi fără să recurgi la violență ?

Nu se cer remedii, se cere să distrugi ceea ce există. Dar regula de viață pe care ți-ai impus-o te împiedică să vorbești de distrugere.

La sfîrșitul lui iunie 1891, Lev Nikolaevici notează : „Astăzi sîntem în 25. M-am sculat la ora 8. Ploaie toren-

țială. Am băut singur cafeaua. Mă simt slăbit, deși acum mi-e ceva mai bine. Toată noaptea m-am gîndit la prefața pentru cartea vegetarienilor, adică la abstinență și toată dimineața am scris bine. Apoi m-am dus să mă plimb și m-am scăldat... Mă simt slăbit, dorm prost și mi-e o scîrbă infinită de mine însumi".

Urmează apoi aceste gînduri

„1. Revin la aceeași idee că salvarea vieții materiale, salvarea copiilor care pier, vindecarea bolnavilor, întreținerea vieții celor bătrîni și slabi nu înseamnă bine, ci doar unul dintre indiciile binelui, tot așa cum așternînd culorile pe pînză nu ai făcut încă o pictură, deși orice pictură presupune așternerea culorilor pe pînză.

Salvarea materială, întreținerea vieții umane este consecința firească a binelui, fără a fi însă binele propriuzis... Bine înseamnă slujire către Dumnezeu, de aceea este însoțit întotdeauna de sacrificiu, de sacrificarea vieții tale biologice, așa cum lumina cere întotdeauna cheltuire de combustibil".

L. N. Tolstoi ar fi vrut să nu aibă îndoieli.

Este cazul să povestim aici despre un vechi prieten al lui L. N. Tolstoi, despre Ivan Ivanovici Raevski. Se cunoșteau de mult, frecventaseră amîndoi societatea de gimnastică din Moscova. Lev Nikolaevici era un om puternic din fire și căutase toată viața să-și dezvolte această calitate, călărind pînă la adînci bătrîneți și făcînd gimnastică tot timpul. Prețuia și la alții puterea, agilitatea, bărbăția.

Născut într-o familie nobiliară cu tradiții liberale, Ivan Ivanovici, altfel un moșier cumsecade, era om de o mare forță fizică, despre care se creaseră chiar legende. Deși cu 12 ani mai tînăr decît Tolstoi, cei doi erau „per tu". În timpul foametei, Ivan Ivanîci a venit la Iasnaia Poliana

şi l-a convins pe Tolstoi să meargă cu el să vadă cum trăiesc ţăranii ca să scrie apoi un articol.

Tolstoi s-a dus pentru două zile şi a rămas doi ani organizînd împreună cu prietenul său cantine pentru ţăranii înfometaţi.

Sofia Andreevna cu energia ei cam dezordonată îl împiedica însă. Ba era de acord, ba refuza să contribuie la ajutorarea înfometaţilor, iar banii îi ţinea ea.

Într-o scrisoare către L. F. Annenkova, M. L. Tolstaia povesteşte despre planurile lui Tolstoi :

„Făcusem rezerve de provizii, de combustibil etc. Mama promisese să ne dea 2000 de ruble şi noi ne bucuram că vom putea să fim de folos acestor oameni, cînd, pe neaşteptate, mama (aşa cum i se întîmplă adesea) a schimbat cu totul macazul... S-a chinuit şi ea, l-a chinuit şi pe tata şi pe noi toţi, încît pînă la urmă săraca a slăbit şi s-a îmbolnăvit... Tata a făcut toate concesiile pe care le putea face, a promis să stea la Moscova o parte din lunile de iarnă şi pînă la urmă a lăsat-o pe ea să decidă".

Sofia Andreevna a invocat iarăşi problema drepturilor de autor, spunînd că nu are bani.

Dar nu numai Sofia Andreevna era nemulţumită de faptul că Tolstoi ia parte la lupta împotriva foametei. Tatiana Lvovna scria la rîndu-i în jurnalul său : „Sîntem în ajunul plecării pe Don. Călătoria nu mă bucură şi nu simt nici un fel de energie în mine. Găsesc că tata nu este consecvent, cred că nu este cazul să mai dispună de bani, să-i ceară mamei bani şi să accepte donaţii din partea ei, cînd foarte recent i-a încredinţat ei toţi banii".

Tolstoi ştia că foametea e un fenomen de durată, care nu lasă nici un fel de speranţă ; în articolele sale el nu mai vorbea despre grozăviile foametei, ci despre lucrul cel mai cumplit, despre decăderea totală a satului.

Căuta să se lămurească ce rezerve de grîu are Rusia, dacă ele vor ajunge pînă în primăvară, de unde s-ar mai putea cumpăra grîu. Totodată era preocupat de organizarea cantinelor care să asigure hrănirea celor înfometaţi.

Iată una din instrucţiunile date de Tolstoi :

„Alegeţi un loc în mijlocul celor mai înfometate sate, faceţi aici un depozit şi acolo transportaţi făină, tărîţe, cartofi, varză, sfeclă, mazăre, linte, făină de ovăz, sare sau măcar o parte din aceste alimente, apoi alegeţi într-unul din sate, care să nu depăşească 30—40 de curţi, cea mai săracă familie, eventual două, dacă satul e mai mare, şi le propuneţi ca din alimentele pe care le veţi furniza să facă pîine şi mîncare pentru 30 pînă la 40 de persoane dintre cei mai săraci, cei mai slabi, mai bătrîni, copii, sau chiar dacă n-ar fi bătrîni, pentru cei mai înfometaţi"

Soseau ajutoare din toate părţile.

II. Hotărîrea Sofiei Andreevna. Faptele şi munca lui Tolstoi

Sofia Andreevna nu era obişnuită să stea. S-a alăturat şi ea acţiunii de ajutorare a înfometaţilor cu multă energie şi în ziua de 2 noiembrie 1891 a trimis următoarea *Scrisoare către redacţie :*

„Acţiunile filantropice şi donaţiile în bani în folosul celor înfometaţi sînt atît de mari, încît te simţi intimidat să abordezi această problemă. Dar şi nefericirea poporului este cu mult mai mare decît şi-ar fi închipuit-o cineva. De aceea trebuie să mai dăm şi să mai dăm şi trebuie să cerem întruna.

Toată familia mea a plecat să ajute poporul în suferinţă. Soţul meu, contele L. N. Tolstoi şi cele două fiice se află în momentul de faţă în judeţul Dankov".

Urma apoi enumerarea tuturor membrilor familiei şi apelul se încheia astfel :

„Forţată să rămîn la Moscova cu patru copii mici pot să sprijin activitatea familiei mele doar pe cale materială".

Adăuga apoi : „Îndrăznesc să mă adresez tuturor... cu rugămintea de a contribui cu bani la activitatea pe care o desfăşoară membrii familiei mele".

În final, Sofia Andreevna spune : „Nu eu, păcătoasa, trebuie să mulţumesc celor ce vor răspunde la cuvintele mele, recunoştinţa şi-o vor exprima nenorociţii pe care sufletele bune îi vor ajuta să supravieţuiască".

Apelul era redactat cu inteligenţă şi temperament. Se citau şi nişte cifre ca să hrăneşti un om de două ori pe zi, plus încălzitul, cheltuieşti de la 95 de copeici pînă la o rublă 30 de copeici pe lună. Aşadar, cu 13 ruble putem salva un om de la foamete pînă la apariţia noii recolte".

Ca urmare a acestui apel de la 3 noiembrie pînă la 12 noiembrie s-au strîns 9000 de ruble. Printre cei cé au răspuns la chemarea Sofiei Andreevna era şi protoiereul Ioan Sergheev, denumit „cel din Kronstadt", care a trimis 200 de ruble.

Acţiunea întreprinsă de Tolstoi a uimit prin amploarea ei chiar guvernul. Fără nici un fel de administraţie şi fără nici un fel de ajutoare, Lev Nikolevici reuşea să-i hrănească pe cei înfometaţi. Acţiunea luase un mare avînt popular. În pătru judeţe participa întreaga populaţie. Tolstoi organiza cantine în izbele celor mai săraci, socotind, pe bună dreptate, că aceste gospodine vor lucra din răsputeri pentru a-şi cîştiga stima consătenilor. Munca cerea deplasări tot timpul. Maria Lvovna povesteşte că „cei doi bătrînei", Raevski şi Tolstoi, mergeau din sat în sat, discutau prietenește, mai glumeau, şi între timp realizau un lucru de cea mai mare importanţă.

Într-o zi de noiembrie, Raevski se întorcea acasă pe o vreme rece și umedă. La tot pasul puteai întîlni pe drum țărani săraci, copii, bătrîni, plecați în căutarea unei bucăți de pîine, cerșind milostenie. Raevski lua cu el în trăsură pe oamenii aceștia și, cum îi era milă de cal, pe alocuri se dădea el jos din căruță. Așa și-a udat picioarele și a doua zi s-a îmbolnăvit.

După cîteva zile de febră, Ivan Ivanovici Raevski a murit, dar Tolstoi a continuat să muncească fără preget.

Aducîndu-și aminte de Raevski și de munca lui, Tolstoi scria prietenei sale Aleksandra Andreevna „Am auzit că la Petresburg oamenii nu sînt convinși de seriozitatea situației. Păcat ! În casa lui Raevski m-am întîlnit cu Protopopov, fost marinar, cu care am luptat împreună, acum 35 de ani la Sevastopol. E un om foarte plăcut, acum primar, depune și el eforturi mari, caută să cumpere pîine. A observat foarte bine că lucrează cu același sentiment cu care luptase la Sevastopol"... „Devii liniștit, adică încetezi să mai fii neliniștit, numai atunci cînd întreprinzi ceva pentru a lupta împotriva unei nenorociri".

Tolstoi căuta nu numai să-i hrănească pe oameni, dar lupta și împotriva falimentului definitiv al gospodăriilor țărănești, încercînd să salveze măcar caii. Guvernul, în schimb, se temea ca acțiunea aceasta să nu devină o organizație puternică și mai ales să nu se afle în Apus despre mizeria din Rusia. Împăratul a lansat următoarea lozincă : „În Rusia nu există foamete, numai unele regiuni suferă de pe urma recoltei proaste".

Tolstoi muncea calm, organizat, fără preget. Primejdia era foarte mare. Făcea drumuri pe jos, pe viscol, pe ger, colindînd satele. Pe lîngă toate se mai iscase și o epidemie de tifos.

Tolstoi şi-a scris primul articol despre foamete pentru o revistă cu profil oarecum academic, *Voprosî filosofii i psihologhii,* al cărui redactor era profesorul Grot. Articolul analiza situaţia gospodăriilor din cîteva judeţe ale guberniilor Tula şi Riazan. Cercetînd bugetul ţăranului, Tolstoi arăta că situaţia este deosebit de încordată :

„Poporul suferă de foame pentru că noi sîntem prea sătui. Dar cum poate să nu fie înfometat un popor care plătind biruri mari, avînd pămînt puţin, pămînt lăsat în paragină, trebuie să depună o muncă cumplit de grea, ale cărei roade sînt înfulecate de capitală, de oraşe, şi de centrele rurale cu oameni bogaţi ? Aceasta este situaţia în care trăieşte poporul tot timpul. Din cauza recoltei proaste, anul în care ne aflăm ne-a arătat că am întins prea tare coarda".

Tolstoi vorbeşte în continuare despre degenerarea populaţiei, despre mortalitatea infantilă şi cere celor din clasa privilegiată „să coboare în popor îndemnaţi de conştiinţa vinei ce o poartă în faţa lui".

Articolul n-a fost publicat în revista pentru care era destinat ; un fragment a văzut lumina tiparului în revista *Knijki nedeli* unde a zăcut în prealabil destul de mult timp, întrucît cenzura cerea mereu modificări. Lev Nikolaevici a transmis traducătorului său Dillon şpalturile cu rugămintea de a publica articolul în străinătate şi în speranţa de a primi de acolo subvenţii. Articolul a apărut într-adevăr într-o serie de ziare din Danemarca, Franţa şi Anglia.

Ziarul *Moskovskie vedomosti a* publicat fragmente retraduse din limba engleză, citîndu-le în cadrul articolului de fond al ziarului din 22 ianuarie. Ziarul se arăta înspăi-

mîntat, deşi tonul lui Tolstoi era cel obişnuit. Panica se datora rezonanţei internaţionale a cuvintelor lui Lev Nikolaevici. „Articolul contelui Tolstoi — scria ziarul retrograd — îşi pune «întrebarea capitală», dacă ţăranii sînt conştienţi de situaţia serioasă, de *necesitatea de a se trezi la vreme şi de a acţiona în vreun fel oarecare*, întrucît nimeni altul nu le poate veni în ajutor, iar dacă *ei înşişi* nu vor întreprinde nimic «spre primăvară se vor prăpădi cu toţii, precum albinele fără miere».

Articolul contelui Tolstoi nu mai are nevoie de nici un comantariu pentru că el face propagandă deschisă pentru distrugerea rînduielilor economice şi sociale existente în lumea întreagă, dar pe care, într-un scop uşor de înţeles, contele le atribuie numai Rusiei. Contele Tolstoi face propagandă în favoarea celui mai deşănţat socialism şi în comparaţie cu ea păleşte chiar propaganda ilegală... Agitaţia făcută de revoluţionarii-ilegalişti tinde să stîrnească răzmeriţă, aruncînd ca momeală «constituţia», ca mijloc de a produce acel haos la care ei visează, în timp ce contele Tolstoi predică în mod deschis programul revoluţiei sociale, repetînd pe urmele socialiştilor apuseni fraze binecunoscute, absurde, dar exercitînd totdeauna putere de atracţie asupra masei ignorante, fraze de genul acesteia «bogăţaşii beau sudoarea poporului şi înfulecă tot ceea ce poporul are şi produce»".

Înfăţişînd cu exactitate situaţia satului, Tolstoi acţiona fără să vrea în mod consecvent revoluţionar, poate fără să-şi dea seama, că de fapt, în felul acesta se împotrivea la rău.

Ziarul moscovit îl acuza făţiş pe Tolstoi de agitaţie revoluţionară, de propagandă revoluţionară.

Primejdia era reală şi Sofia Andreevna s-a înspăimîntat.

Trimitea scrisoare după scrisoare lui Lev Nikolaevici: „Ai de gînd să ne duci la pierzanie pe toți cu articolele tale insolente? Unde este *iubirea și neîmpotrivirea la rău* de care vorbești? N-ai dreptul, cînd ai nouă copii, să-i duci și pe ei și pe mine la pierzanie".

Din Petresburg Sofia Andreevna scria surorii sale Tatiana Kuzminskaia „S-a întrunit comitetul miniștrilor și au hotărît să ne propună să plecăm în străinătate".

Lev Nikolaevici i-a răspuns soției sale „...după tonul lor s-ar zice că m-aș fi făcut vinovat de ceva și că ar trebui să mă justific în fața cuiva. Tonul lor este inadmisibil. Scriu ceea ce gîndesc, și aceasta, desigur, nu poate plăcea nici guvernului, nici claselor avute".

Atunci Sofia Andreevna a adresat o serie de scrisori către ministrul de interne, Durnovo, către prietena sa Șeremetieva, doamnă cu o situație socială foarte înaltă, care o ajutase să obțină audiența la împărat, către ministrul adjunct Pleve, către Aleksandra Andreevna Tolstaia, a scris și Tatianei Kuzminskaia și apoi s-a dus chiar în audiență la marele prinț Serghei Aleksandrovici. Acesta din urmă i-a propus o soluție: Lev Nikolaevici să dea o dezmințire.

Sofia Andreevna a trimis o dezmințire la *Moskovskie vedomosti*, ziarul a luat contact prin Agenția Reuter cu presa străină, declarînd că Lev Nikolaevici neagă autenticitatea textului publicat.

Traducătorul Dillon a plecat imediat să-l caute pe Tolstoi la Beghicevka. L-a găsit în plină organizare de noi cantine pentru cei înfometați. După cum relatează Dillon, contele i-a spus că „soția sa a scris într-adevăr această scrisoare în prezența lui, dar împotriva voinței lui".

La Beghicevka, în ziua de 29 ianuarie 1892, Lev Nikolaevici i-a dat lui Dillon o declarație scrisă cu propria-i mînă „Niciodată n-am negat și niciodată n-am însărci-

nat pe nimeni să nege autenticitatea articolelor apărute sub semnătura mea".

Ziarul moscovit a venit cu o precizare : „Confirmăm autenticitatea acelor idei socialiste ale contelui Tolstoi pe care le-am publicat în nr. 22 al ziarului nostru".

E adevărat, există de astă dată unele rezerve : „Bineînțeles, contele Tolstoi însuși e departe de ideea de a îndemna pe cineva prin propaganda sa la transformări sociale *prin violență*. Numai că el, probabil, nu înțelege că propaganda pe care o face, *ea însăși*, chiar împotriva voinței lui, poate pregăti tocmai o *atare* schimbare".

Aceste rezerve sînt explicabile prin faptul că guvernul nu-l putea aresta pe Lev Tolstoi, mai ales cînd era vorba de munca lui întru ajutorarea înfometaților.

De aceea ziarul căuta să-l înjosească pe marele scriitor „În fața noastră se află un alt Tolstoi — un bătrîn nefericit, în stare de marasm moral și intelectual, care a decăzut pînă la concepțiile unor fițuici și broșuri anarhiste agramate".

La data aceea Tolstoi avea 64 de ani și se afla într-o nouă înflorire a forțelor sale creatoare, ceea ce, probabil, înțelegea chiar și ziarul reacționar.

Aleksandra Andreevna Tolstaia a povestit odată că ministrul Dmitri Tolstoi ar fi înaintat lui Aleksandr al III-lea un raport pentru întemnițarea lui Lev Nikolaevici în închisoarea de la Suzdal, dar că ea l-ar fi prevenit pe țar și acesta nu ar fi semnat propunerea.

La mijloc este o neînțelegere. Așa cum a arătat încă P. Biriukov, la data aceea contele Dmitri Tolstoi murise, deci nu mai putea face nici un fel de raport. Probabil că guvernul intenționase să-l aresteze pe Tolstoi, dar pînă la urmă nu se putuse hotărî căci nu se simțea destul de puternic s-o facă.

Partea a V-a

ÎNVIEREA

I. Planul romanului

Copiii lui Tolstoi creşteau, îmbătrîneau, cumpărau moşii, jucau cărţi, duceau o viaţă de bună înţelegere cu nevestele lor sau, dimpotrivă, divorţau de ele.

Familiile lor erau nefericite. Sînt multe însemnări despre copii născuţi morţi.

Veneau mereu vizitatori să-l vadă pe Tolstoi, să-i vorbească, să-l privească, aşa cum unii privesc răsăritul soarelui în Alpi, de la fereastra hotelului.

Tolstoi nu reuşise să schimbe lumea, în schimb devenise un fel de monument viu. A murit între timp Aleksandr al III-lea, un om gras, bărbos, plin de el, inteligent, care în orele de odihnă cînta la trombon, bea votcă, se temea de revoluţie şi de Tolstoi.

Pe tron s-a urcat un alt ţar, Nikolai al II-lea. În ziua încoronării, la Moscova, pe cîmpul de la Hodînka, în timpul distribuirii darurilor, s-a produs înghesuială, oamenii s-au călcat în picioare, au fost morţi.

O timidă declarație a zemstvelor, cerînd constituția, a fost categorisită în răspunsul tînărului țar drept „visuri absurde".

Tolstoi nu-și punea speranțe în țar, nu credea în revoluție, dar era convins de necesitatea unor schimbări.

„Cît pămînt îi trebuie unui om ?" se întrebase cîndva Tolstoi, gîndindu-se la ogoarele din ținutul Samarei, la setea omului de pămînt.

Lev Nikolaevici trăia în camerele însorite de la etajul casei, îmbătrînea, în jurul lui se înghesuiau tolstoiștii. Iată ce ne povestește despre ei, prietenul lui Tolstoi, doctorul Șkarvan, un slovac, care fusese judecat, arestat, ținut într-o închisoare maghiară, apoi eliberat și trimis în Rusia.

„În ce-i privește pe prietenii lui — o hoardă de bolnavi. Nici nu îndrăznesc să-mi exprim părerea despre ei. Oricine ar fi fost acești oameni, e limpede că în relațiile lor cu Tolstoi erau lipsiți de tact. Fiecare vroia să-l corecteze ! Sărmanii ! Acești prieteni erau pentru el o adevărată pedeapsă."

Viața lui Lev Nikolaevici era grea. Un zid îl apăra de violențele guvernului — gloria, un altul de grijile cotidiene, — nevasta, un al treilea de restul lumii — prietenii. Șkarvan, deși om inteligent, nu înțelegea profunzimea disperării lui Tolstoi. El notează aceste impresii : „Cu toate că era serios, Lev Nikolaevici avea obiceiul să glumească și-i făcea plăcere să se joace cu copiii. Odată așteptam la o barieră să treacă trenul. Era un tren rapid care se apropia turbat, înaintînd nestăvilit și, cînd s-a aflat la o distanță de cîteva sute de metri, Lev Nikolaevici a trecut în goană peste calea ferată. Eram convinși că nu-l mai vedem viu, dar după ce a dispărut trenul l-am văzut de partea cealaltă, rîzînd, și făcîndu-ne semne. Lui Certkov această glumă nu i-a plăcut deloc".

Așa încearcă destinul oamenii ajunși la disperare.

Poate că Lev Nikolaevici își încercase și forțele, întinerind în lupta cu riscul.

Cînd Biriukov se apucase să scrie biografia lui Tolstoi, Lev Nikolaevici l-a sfătuit să se documenteze din operele sale, tratîndu-le ca material biografic. Bineînțeles nu în sensul că anumite episoade din *Dimineața unui moșier*, sau *Povestiri din Sevastopol*, sau *Anna Karenina* ar reflecta episoade din viața lui. Ar fi mai aproape de adevăr s-o interpretăm în sensul că operele literare poartă amprenta gîndurilor și a hotărîrilor scriitorului.

În scrisori, fără să vrea, omul se ascunde de cel căruia îi scrie. În jurnal, Tolstoi se autoeducă. Pe lîngă aceasta, însemnările lui erau citite de Sofia Andreevna, transcrise de ea, citite de Certkov și copiate de alții de la acesta din urmă.

Într-o operă beletristică omul se îndepărtează de ziua de astăzi, de elementele întîmplătoare, el compară faptele și ajunge uneori să cunoască cu adevărat obiectul.

Romanul *Învierea* a fost scris în trei reprize 1880—1890, 1895—1896, 1898—1899.

La început titlul sub care figurează este *Istoria lui Koni*. În iunie 1897, A. F. Koni i-a povestit lui Tolstoi că în timpul unui proces, unul din jurați a recunoscut în prostituata acuzată de a fi săvîrșit un furt fata pe care a sedus-o cîndva. Numele de familie al femeii era Oni ; era o prostituată de cea mai joasă speță, desfigurată de boală. Tînărul a cerut să aibă o întrevedere cu ea. Femeia a fost adusă din carceră. Era o ființă cu totul decăzută.

Se vede că bărbatul o iubise cîndva pe această femeie, căci hotărî să se însoare cu ea și începu chiar unele demersuri în acest sens. Dar actul lui de sacrificiu nu și-a găsit împlinirea, căci femeia a murit în închisoare.

Situația tragică demască esența prostituției și ne amintește întrucîtva de nuvela lui Maupassant, *Portul*, scriere mult iubită de Tolstoi, pe care a și tradus-o sub titlul de *Françoise*. Un marinar vine dintr-o cursă îndepărtată. În port intră într-un bordel, ia o femeie și recunoaște în ea pe soră-sa, numai cînd femeia îl întreabă dacă n-a întîlnit în cursă un marinar și-i rostește propriul lui nume.

Tolstoi l-a rugat pe Koni să descrie întîmplarea într-o broșură pentru editura „Posrednik", Koni a făgăduit, dar n-a făcut-o. Atunci peste cîtva timp, Lev Nikolaevici l-a rugat să-i cedeze lui subiectul.

La început Tolstoi a fost uimit de hotărîrea tînărului de a-și răscumpăra vina. Eroul trebuia să devină un tolstoist. Certkov urma să slujească drept prototip pentru Nehliudov.

Într-o scrisoare din 22 august 1895, criticul N. N. Strahov comentează astfel impresiile sale după lectura primelor crochiuri: „Într-un fel sau altul va fi istoria lui Certkov și dacă ați putea reda viața lăuntrică a acestui personaj ar fi un lucru grozav. Deocamdată eroul este încă palid, un personaj general. Cît de largă este cuprinderea nuvelei! Idealurile nobile ale tinereții, depravarea din casă, viața searbădă, desfrîul public, procesul, trezirea conștiinței și cotitura radicală spre o viață nouă — toate aceste momente ale subiectului sînt deosebit de importante".

II. Schimbarea planului inițial

Tolstoi se îndepărtează treptat de la planul inițial, mutîndu-i centrul de greutate.

În ziua de 5 noiembrie 1895 citim în jurnal următoarea însemnare:

„În timp ce mă plimbam am înțeles limpede de ce nu înaintează *Învierea*. Am pornit-o greșit de la început... Am înțeles că trebuie să încep cu viața țăranilor, ei sînt obiectul, ei sînt elementul pozitiv, restul este umbră, este elementul negativ. Același lucru și în ce privește *Învierea*".

În centrul romanului se situează acum viziunea despre lume a Katiușei Maslova. Într-o zi de primăvară, dintr-o închisoare murdară, rău mirositoare, iese o femeie însoțită de niște soldați. Îi știm doar numele. „O dureau picioarele, dezobișnuite să umble și încălțate cu scroambe grele de pușcăriașă — simțea fiecare piatră pe care călca. Trecea prin fața unui depozit de făină și era cît pe ce să calce pe unul din porumbeii ce se plimbau pe acolo. Porumbelul se ridică în zbor și bătînd din aripi trecu pe lîngă urechea pușcăriașei, lăsînd în urma lui o ușoară adiere de vînt. Pușcăriașa zîmbi, deși amintindu-și de starea în care se afla oftă din adîncul sufletului."

Femeia merge greoi, este chinuită, dusă sub strajă, pe cînd porumbeii nu sînt chinuiți de nimeni, ei umblă doar „legănîndu-se".

Urmează apoi descrierea destinului Katiușei, care apare în primul rînd ca victimă a banilor.

Capitolul 3 este consacrat lui Nehliudov, pentru ca autorul să revină la istoria Katiușei în capitolele 12, 13, 14, 15, 16, 17, și 18. Nu este o continuare a istoriei, este discutarea ei din diferite unghiuri.

În 1898 Sofia Andreevna notează în jurnalul său : „Mă chinuie și faptul că Lev Nikolaevici, om bătrîn de 70 de ani, descrie cu deosebită plăcere, ca și cînd ar degusta cine știe ce mîncare bună, dragostea dintre o servitoare și un ofițer".

Sofia Andreevna nu avea dreptate. Dragostea dintre Nehliudov și Katiușa este legată de primăvară și de pămîntul în floare, de prima atracție încă inconștientă a ce-

lor doi, de tufele de liliac şi de sărutul neaşteptat. „Căderea“ Katiuşei apare pe fundalul primăverii timpurii, al apelor care se smulg din încătuşarea gheţurilor.

Dacă în articole şi în jurnalul său Lev Nikolaevici contesta în genere existenţa iubirii, iar actul sexual îl socotea atît de respingător, încît nu-l poţi comite cu omul pe care-l iubeşti, dacă nega total orice poezie în iubire, în schimb dragostea Katiuşei o cînta în două ipostaze : ca o primă pornire a sufletului şi ca o tragedie a iubirii. Iar ca supremă înălţare a iubirii apărea faptul că „învia“ nu Nehliudov, cel stăpînit de idei religioase, ci Katiuşa care iubea pur şi simplu şi prin aceasta devenea fericită.

Nehliudov şi Tolstoi vor să pună în mîna Katiuşei *Evanghelia*. Ea refuză, spunînd că a mai citit-o. Sentimentul religios nu joacă nici un rol, nici tragic, nici liric, în relaţiile dintre Katiuşa şi Nehliudov. Religia rămîne un apanaj al lui Nehliudov, în prolog şi în epilog. Nehliudov, tînăr, frumos, sătul, trezeşte în sufletul Katiuşei numai ură. Nehliudov se roagă lui Dumnezeu şi în ochi îi apar lacrimi. „Erau lacrimi şi bune şi păcătoase. Bune pentru că erau lacrimile bucuriei pe care o trezea învierea acelei fiinţe spirituale care atîţia ani dormise în el, păcătoase pentru că erau lacrimi ale admiraţiei faţă de sine însuşi, faţă de virtutea sa.“

În capitolul 48 o vedem pe Katiuşa, beată, discutînd cu Nehliudov. Nehliudov îi spune că are să facă totul pentru ea. La care Katiuşa îi răspunde :

„— Pleacă. Eu sînt o ocnaşă, iar tu eşti un prinţ şi n-ai ce căuta aici, strigă ea, schimbată la faţă de mînie şi-şi trase mîna din mîna lui. Vrei să-ţi izbăveşti sufletul prin mine, urmă ea, grăbindu-se să-i spună tot ce avea pe inimă. Ţi-ai făcut plăcerea cu mine o dată în viaţa asta şi acum ai vrea tot prin mine să-ţi izbăveşti sufletul pentru lumea cealaltă ! Mi-e scîrbă de tine, de ochelarii tăi,

de toată mutra ta grasă și nesuferită. Pleacă, pleacă de aici, strigă ea, sărind în picioare".

Eu unul nu cred în prototipuri, socot totuși că Maslova strigă aceste cuvinte nu numai lui Certkov, aristocratul, dar și tolstoiștilor, renunțînd la sacrificiul lor, bazat pe autoînălțare.

Katiușa l-a iubit și a continuat să-l iubească pe Nehliudov. Mi-a povestit cîndva un binecunoscut lingvist, Evgheni Dimitrievici Polivanov, care a stat în Japonia, că romanul *Învierea* a fost transformat acolo în operă și muzica a arătat poporului esența nouă a iubirii. Pe noi nu ne interesează faptul că Maslova a fost o prostituată, ne interesează faptul că ea a renunțat la omul pe care-l iubea, tocmai pentru că îl iubea ; socotindu-se mai puternică decît el, a renunțat la sacrificiul de care nu avea nevoie.

III. Ce a văzut Tolstoi analizînd-o pe Katiușa

Dragostea Katiușei se află în centrul romanului *Învierea* fără ca subiectul lui să se reducă la istoria unui om bogat și puternic care a jignit o ființă slabă și săracă. Într-o însemnare a lui Tolstoi din 1857, găsim pentru prima oară notată contradicția ce a fost rezolvată în roman ; „trufia și disprețul față de alții a omului care este executantul funcțiunii ticăloase de monarh" seamănă cu trufia și independența unei prostituate.

Tema și-a aflat dezvoltarea și în eseul *Ce e de făcut ?* Analizînd concepțiile morale ale oamenilor trăind „la fund", prin aziluri, Lev Nikolaevici este impresionat de asemănarea pe care starea lor morală o prezintă cu așa-numita societate înaltă. Oamenii trăiesc în condiții cumplite, umilitoare, dar socotesc că această situație este nor-

mală, ba chiar merită respect. Tolstoi scrie despre una din prostituate... „Și ea, și alte colege ale ei socotesc situația unui om care muncește josnică și demnă de dispreț. Ea a fost educată astfel încît să trăiască fără a munci, să ducă viața pe care cei care o înconjoară o socotesc firească."

Nehliudov vrea s-o salveze pe Katiușa, dar Katiușa își socotește situația normală.

Cehov spunea că în romanul *Învierea* lucrul cel mai lipsit de interes este istoria Katiușei, iar cel mai vrednic de atenția noastră este istoria lui Nehliudov, ceea ce vede eroul. Dar Nehliudov vede ceea ce vrea să-i arate Tolstoi, făcînd ca destinul lui să se întîlnească cu cel al Katiușei. Universul lui Nehliudov este luminat de Katiușa și lumina aceasta este necruțătoare. În această lumină Nehliudov și cei din jurul său apar ca niște umbre.

Tot ce-l înconjoară pe Nehliudov, completul de judecată, casa guvernatorului general, femeile din societatea înaltă cu care el discută, piesa pe care o vede la teatru, totul este legat de Maslova, dar nu de Katiușa Maslova, ci de altă femeie, de prostituata care în casa de toleranță era cunoscută sub numele de Liubov.

Certkov era nemulțumit de faptul că Tolstoi descrisese cu atîta respect pe revoluționarii care pleacă la ocnă, oamenii care contribuie la schimbarea sufletească a Katiușei. În ziua de 24 februarie el scrie lui Tolstoi această scrisoare plină de diplomație, ca din partea sa și a soției sale „Există un punct despre care și Galea și eu am fi vrut să vă spunem părerea. Ne bucură foarte mult și ne emoționează faptul că vorbiți cu atîta simpatie despre deținuții politici pentru că în felul acesta vă veți cuceri adeziunea unui număr mare de oameni sinceri..." După aceasta urmau sfaturi cum să facă să accentueze elementul negativ în zugrăvirea acestor personaje.

Tolstoi a făcut unele modificări în text, mai ales cu privire la personajul Novodvorov, a condamnat relaţiile de dragoste dintre revoluţionari, dar, în genere, condamnaţii politici, muncitorii, care plecau ducînd la ocnă un volum din *Capitalul* lui Marx, rămîn în afara planului demascator.

Katiuşa Maslova revenită la viaţă, recîştigîndu-şi sufletul plin de poezie, formează un tot cu aceşti oameni.

Katiuşa îl iartă pe Nehliudov, îi iartă viaţa grea pe care a dus-o, jignirile, închisoarea, procesul, deportarea. Învierea ei înseamnă învierea iubirii şi prin aceasta este morală şi lipsită de orice iz religios.

Triumfă iubirea, viaţa triumfă asupra *Sonatei Kreutzer*.

Lev Nikolaevici n-a putut afla însă o înviere şi pentru Nehliudov.

La început se gîndise să-l însoare cu Katiuşa şi amîndoi să plece în Anglia, unde Nehliudov urma a se ocupa cu predica religioasă, iar Katiuşa cu îngrijirea unei grădini de zarzavat.

Finalul acesta era însă nefiresc.

Cînd Tolstoi i-a comunicat Sofiei Andreevna că Nehliudov nu se mai însoară cu Maslova ea s-a bucurat, fără să înţeleagă că aceasta dovedeşte că Nehliudov e mai prejos de Katiuşa, care se înalţă deasupra lui, nemaiavînd nevoie de el.

Katiuşa nu părăseşte numai casa de toleranţă, ea părăseşte rînduielile obişnuite ale vieţii, pe care Tolstoi o aseamănă cu o casă de toleranţă ; chiar dacă nu toţi îşi vindeau dragostea, toţi vindeau adevărul.

Lev Nikolaevici povesteşte despre această viaţă calm şi atent, dar evită terminologia proprie ei sau o foloseşte cu valoare parodistică : aşa face, de pildă, cînd enumeră numeroasele articole de lege, prea puţin pe înţelesul oa-

menilor, în virtutea cărora Katiușa, deși nevinovată, ajunge la ocnă.

Descrierea serviciului religios în capela închisorii a servit ca pretext, probabil, pentru excomunicarea lui Tolstoi. Acest fragment n-a putut fi publicat în Rusia și a fost omis chiar în unele traduceri. Dar aceste pagini decurg în mod firesc din maniera lui artistică, din felul în care Tolstoi vede lumea, din biografia lui spirituală.

Felul său de a vedea lumea înconjurătoare l-a dus la negarea înțelegerii obișnuite a acesteia.

Lumea se dezagrega, se desfăcea în bucăți, pentru că era o lume moartă, iar bucățile ei erau lipite numai prin minciună.

Această lume ar fi putut învia numai dacă ar fi fost restabilită omenia, dacă ar fi fost restabilite în valoarea lor cuvinte precum : „iubire", „muncă", „egalitate", dar nu în temeiul religiei, fie aceasta și una nouă.

Vina principală a prietenilor lui Nehliudov, mai bine-zis a societății căreia îi aparțin prin naștere, constă în aceea că ei nu se mulțumesc să exploateze munca altora, se mai consideră pe deasupra și niște persoane morale. Este o lume moartă pe care nici căința n-o mai poate învia. Iată de ce Tolstoi n-a mai putut scrie volumul al doilea al romanului *Învierea.*

Dostoievski ne-a povestit despre răzvrătirea unuia singur, a lui Raskolnikov. Raskolnikov nu avea dreptul să ucidă, dar ce anume trebuia să facă nu știm. De aceea Dostoievski îi întinde *Evanghelia.*

Sonia Marmeladova îi pune în mînă în tăcere această *Evanghelie.* Raskolnikov își zice că părerile Soniei trebuie să devină propriile lui convingeri :

„Dar aici începe o nouă istorie, istoria înnoirii treptate a omului, istoria trecerii lui treptate dintr-o lume în alta, a cunoașterii unei noi realități pînă atunci cu desăvîrșire

necunoscute. Aceasta ar putea forma obiectul unei noi povestiri, iar povestirea de față ia sfîrșit".

Tolstoi a terminat de scris romanul *Învierea* 33 de ani mai tîrziu. Katiușa Maslova pleacă împreună cu surghiuniții politici într-o viață nouă, iertîndu-l pe Nehliudov, dar respingînd sacrificiul lui. Nehliudov rămîne singur și citește *Evanghelia*: „Din acea noapte începu pentru Nehliudov o viață cu totul nouă, nu atît din pricina noilor condiții de viață, cît pentru că tot ce i se întîmplă de atunci capătă pentru el cu totul alt înțeles decît înainte. Cum se va încheia această nouă perioadă a vieții lui o va dovedi viitorul".

Se repetă finalul, un final nu prea reușit, și ambii autori nu merg mai departe. Autorii deschid ușa într-acolo, unde nu există drum.

DESPRE DUHOBORI ȘI DESPRE ROMANUL *ÎNVIEREA*

Învierea trebuia să fie o operă riguros logică, care să tragă concluzii la fiecare episod dat. Un om a comis o crimă, a sedus o fată și nu s-a căsătorit cu ea. Fata era prima femeie pe care o cunoscuse. Femeia a decăzut, dar omul s-a căit în mod conștient, a găsit religia adevărată, și-a reconsiderat viața și a înviat. Iată un subiect stabilit din punct de vedere logic.

Dar primăvara în care Nehliudov a iubit-o pe Katiușa e mai frumoasă decît duminica în care-l vedem pe Nehliudov gras, mulțumit de sine, căindu-se și emoționîndu-se de propria lui căință.

Povestea de iubire s-a dovedit mai puternică decît povestea căinței.

Drepturile de autor la *Învierea* au fost cedate de Tolstoi în folosul duhoborilor. Lev Nikolaevici a renunțat nu numai la drepturile de autor în Rusia, dar și la drepturile de autor pentru traduceri. Banii urmau să fie trimiși quacker-ilor din Anglia și America a căror ideologie era apropiată de cea a lui Tolstoi. Dar iată că s-a produs un mic incident. Quackerii, care îl simpatizau pe Lev Nikolaevici și-l respectau foarte mult, erau puritani și în 1901, unul dintre ei, John Bellows, i-a trimis o scrisoare pe un ton de condamnare în care îi spunea că după ce a citit romanul nu mai poate să participe la acțiunea de popularizare a acestuia. Totodată a refuzat să primească în fondul quacker-ilor banii rezultați din traducerea romanului *Învierea*.

In răspunsul său Tolstoi spunea „Aș putea să vă spun că am scris această carte urînd din adîncul inimii desfrîul și unul din scopurile principale a fost de a exprima acest lucru. Dacă nu am reușit s-o fac, îmi pare foarte rău și mă recunosc vinovat..."

Dincolo de voința lui Lev Nikolaevici *Învierea* s-a dovedit a fi un roman de dragoste.

A respinge iubirea, a uita iubirea — iată trăsături caracteristice pentru Nehliudov. Trădarea lui Nehliudov, uitarea, banii care domnesc în societatea din care el face parte o duc pe Katiușa la pierzanie ; destinul ei devine un fel de ilustrare a nedreptății generale domnind în lume. Katiușa se află în centrul romanului ; este vinovată și ea, dar tot ea este singura care restabilește dragostea adevărată și prin aceasta demască minciuna lumii.

Capitolele cu care se încheie romanul nu mai au eficiență, căci între timp Katiușa și-a hotărît ea singură destinul. A renunțat la căsătoria cu Nehliudov, a renunțat singură, fără să fi citit *Evanghelia*, iar destinul lui Nehliudov, care ne-ar fi putut explica ce anume a însemnat pen-

tru el citirea capitolelor din *Evanghelie*, acest destin nu ne este povestit, el se întrerupe. Deşi Lev Nikolaevici a făgăduit să relateze destinul ulterior al lui Nehliudov, el nu a mai făcut-o.

Lev Nikolaevici renunţase la drepturile de autor pentru cărţile publicate după 1881.

Prin aceasta, îndrăznesc s-o declar, şi-a pus pe frunte cununa de spini.

Spinii creşteau cu fiecare nouă operă literară. Tolstoi a avut de suferit şi din cauza *Morţii lui Ivan Ilici* şi din cauza nuvelei *Stăpîn şi slugă* sau a eseului *Ce este arta ?*

Mă veţi întreba : oare Tolstoi căuta să scrie cît mai puţin opere literare ? Se temea de ele, căuta pretexte să nu le mai scrie. Voise însă să vină în ajutorul duhoborilor şi nevoia de bani l-a ajutat să termine romanul *Învierea* şi să reziste în conflictele cu familia. Duhoborii şi molocanii erau lăsaţi să trăiască paşnic prin ţinuturile îndepărtate ale Rusiei, ba lucrau prin regiuni pustii, ba erau supuşi represaliilor. Li se luau copiii, erau mutaţi dintr-un loc în altul, obligaţi să-şi vîndă vitele pe preţ de nimic. În cele din urmă duhoborii au hotărît să se mute în străinătate. Hotărîrea a fost luată de şapte mii de oameni şi mai bine. Transportul şi primele cheltuieli de stabilire cereau bani mulţi, iar fiecare familie dispunea de aproximativ o sută de ruble. Lev Nikolaevici s-a tîrguit mult cu editorul Adolf Marx, care cumpărase romanul pentru revista *Niva*, după cum a purtat multe discuţii şi cu editorii din străinătate.

De asemenea, a trimis douăzeci de scrisori oamenilor bogaţi cu rugămintea de a veni în ajutorul duhoborilor. Suma cea mai mare a donat-o chiar el. Într-o scrisoare către Certkov el pare a se scuza de acest lucru. „Ne-am lămurit acum că mai trebuie încă mulţi bani pentru mutarea duhoborilor. De aceea mă gîndesc să fac următo-

rul lucru : am trei romane *Irtenev, Invierea* şi *Părintele Serghi* (în ultima vreme am lucrat la el şi am finalul în ciornă). Aş vrea să le vînd în condiţiile cele mai avantajoase unor ziare engleze sau americane, iar banii căpătaţi să-i dau duhoborilor, ca să se poată muta. Toate trei sînt scrise în maniera mea veche pe care acum nu o mai aprob. Dacă stau să le modific ca să fiu mulţumit de ele, n-am să le termin niciodată. Dacă am să-mi iau însă obligaţia faţă de editor să i le predau, le las *tels quels*. Aşa mi s-a întîmplat cîndva cu nuvela *Cazacii*. Tot nu reuşeam s-o termin, dar cînd am pierdut nişte bani la cărţi, am trimis nuvela ziarului *Russkii vestnik*. Cazul de faţă este mult mai întemeiat. În ce priveşte nùvelele, chiar dacă ele nu satisfac exigenţele mele de astăzi faţă de artă în sensul că nu sînt accesibile ca formă, în schimb nu sînt nocive în conţinut, ba pot fi chiar folositoare. De aceea cred că ar fi bine să fie vîndute cît mai scump şi publicate înainte ca eu să mor, iar banii trimişi comitetului care se ocupă de mutarea duhoborilor."

Lev Nikolaevici voia să scrie, să publice, să-şi exprime gîndurile, îl împiedicau însă mii de fleacuri. Sofia Andreevna avea impresia că Lev Nikolaevici face altceva decît ar trebui, de pildă „lucrează la *Învierea*, un roman pe care eu îl detest".

În ziua de 12 septembrie, Sofia Andreevna notează diverse fleacuri : numele oaspeţilor veniţi în vizită, faptul că lacheul s-a îndrăgostit de croitoreasă, că bucătăreasa a fost internată în spital şi apoi scrie „Lev Nikolaevici a citit romanul la care lucrează acum, *Învierea*. L-am mai auzit şi altă dată, mi-a spus că l-ar fi schimbat, dar văd că e tot acelaşi lucru"

Sofia Andreevna îl condamnă pe Lev Nikolaevici, îl acuză că ar fi fătarnic. Lev Nikolaevici îi face imputări că

nu se preocupă de afacerea duhoborilor. Doi oameni apropiați se ceartă mereu.

Fără să vrea, Sofia Andreevna minte, și minte zdravăn „Nu poate să-mi intre în cap și în inimă că Lev Nikolaevici, după ce a renunțat prin presă la drepturile de autor, acum vrea să vîndă la un preț ridicat acest roman revistei *Niva* și nu se gîndește să dea banii nepoților săi, care nu mănîncă pîine albă, și nici copiilor de oameni săraci, ci unor duhobori care-mi sînt cu totul străini și pe care eu nici un caz nu-i pot iubi mai mult ca pe copiii mei. În schimb toată lumea va ști că Tolstoi a participat la ajutorarea duhoborilor, ziarele și istoria o vor consemna. Iar nepoții și copiii n-au decît să mănînce pîine neagră".

Nepoții și copiii dispuneau de o avere care depășea suma de o jumătate de milion ; își păstraseră drepturile de autor pentru 11 volume din *Opere complete*, iar pîinea albă costa patru copeici un funt, deci ar fi putut cumpăra un tren întreg de pîine.

A doua zi după această însemnare Sofia Andreevna varsă lacrimi și vrea să pară prietenoasă.

Doi oameni erau prinși în capcana unei vieți pe cale de a pieri. Lev Nikolaevici nu putea să se smulgă din ea, dimpotrivă se încurca tot mai tare.

Dispăruse însula de utopie rurală, unde îi chema pe oameni învățătura lui Tolstoi. Lev Nikolaevici este convins că fabricile și uzinele produc numai obiecte de lux și că remediul nu consta în ziua de lucru de opt ore, ci în întoarcerea la pămînt. Dar pămîntul nu are nevoie de atîtea brațe de muncă. Viața are nevoie de alt adevăr. În genere e nevoie de altă viață ; Tolstoi încearcă s-o găsească, dar nu o poate afla.

Vrea să muncească, vrea să scrie. Într-o scrisoare către Certkov spune

„Uneori mi se pare că în *Învierea* vor fi multe pagini frumoase, iar alteori mi se pare că mă las copleşit de patima mea..." Şi în altă parte: „Nu pot să mă îndeletnicesc cu nimic altceva decît cu romanul *Învierea*. Aşa cum ghiuleaua, apropiindu-se de pămînt zboară tot mai repede şi mai repede, aşa şi eu acum, cînd sînt aproape de sfîrşit, nu pot să mă gîndesc la nimic — de fapt, pot, şi mă şi gîndesc — mai bine-zis nu am chef să mă gîndesc la nimic altceva decît la această lucrare".

Tolstoi se gîndea la viaţă, la Katiuşa Maslova, la propria sa tinereţe, la oraş, la revoluţionari şi căuta să se justifice în faţa propriei sale conştiinţe, spunîndu-şi că donează bani.

În ziua de 12 octombrie 1898 a fost semnat contractul cu Adolf Marx, editorul revistei *Niva*. S-a primit un avans de 12 000 ruble.

Nu erau bani suficienţi ca duhoborii să poată părăsi Rusia. Pe lîngă aceasta, mutarea mai cerea alergătură multă. Era nevoie şi de ghizi. Drept ghizi au fost trimişi fiul lui Lev Nikolaevici, Serghei, şi Leopold Antonovici Sulerjiţki, pictor, cîntăreţ, viitor regizor, om plin de talent.

Sulerjiţki se afla în Caucaz el căuta să facă rost de vapoarele necesare pentru transportul duhoborilor. Pe neaşteptate Sulerjiţki apare la Iasnaia Poliana. După ce i-a ascultat păsul, Tolstoi l-a rugat să se întoarcă în Caucaz luînd în tovărăşie şi pe fiul său Serghei, un om serios, cinstit, care cunoştea foarte bine cîteva limbi străine. Au scris şi o scrisoare prinţului Goliţîn. De fapt Sulerjiţki fusese surghiunit din Tiflis. Autorităţile îl urau pentru că se ocupa de duhobori. În acelaşi timp însă se temeau şi de Tolstoi şi într-o măsură îl respectau. Pînă la urmă doreau să-i vadă pe duhobori plecaţi. La mijlocul lui noiembrie, Sulerjiţki şi Serghei Lvovici au ajuns în tîrguşorul Skra, de lîngă Batumi, unde locuiau duhoborii. Oamenii aceştia

trăiau în bordeie şi se adresau unul altuia cu diminutive : Alioşa, Vasia, chiar şi copiii mici le spuneau aşa părinţilor lor. Erau numai bătrîni, femei ; un bătrîn avea aproape 100 de ani, fusese ostaş şi luptase la Sevastopol. Oamenii tineri, apţi pentru serviciul militar nu erau lăsaţi să plece.

În ziua de 8 decembrie, zi caldă cu soare, sosi la Batumi împărăteasa-mamă Maria Fiodorovna. Prinţul Goliţin îi ieşi întru întîmpinare, ducînd cu el şi scrisoarea pe care i-o înmînase Serghei Lvovici. În sfîrşit, plecarea duhoborilor a fost aprobată. Sulerjiţki s-a ocupat de încărcarea oamenilor pe vaporul „Gurov". Călătoria urma să dureze aproape o lună. Au tras la sorţi care unde să stea pentru că jumătate din locuri erau complet întunecoase. Au trasat cu o cretă un fel de dungi împărţind locurile între oameni.

Vaporul pleca spre depărtata „Canadie" unde oamenii vorbesc altă limbă, unde sînt ogoare multe, bune de cultivat, dar unde viaţa va fi grea. Vaporul pleca într-o călătorie îndepărtată peste ocean, în căutarea unei vieţi obişnuite.

Păşunile altădată locuite de duhobori, în munţi, au rămas pustii.

ÎNCEPUT DE VEAC

I

Începutul noului veac al XX-lea a fost sărbătorit cu mult fast.

Începea un nou veac, ultimul veac cu care urma să se încheie cel de al doilea mileniu al erei europene.

În ziare apăreau tot felul de desene care înfăţişau viitoarele cuceriri ale tehnicii baloane cu aripi, automo-

bile, avioane care nu semănau deloc cu cele ce vor apărea mai tîrziu. În Africa îndepărtată englezii îi împuşcau pe buri, iar burii trăgeau în englezi. Mările erau traversate de vapoare uriaşe, care se luau la întrecere.

Lumea cunoştea telegraful fără fir, diapozitivele colorate, fotografiile peliculei de cinema tremurau, ţopăiau şi alergau nu se ştie unde.

În oraşe se înmulţiseră felinarele, ceea ce făcea ca noaptea cerul să aibă o culoare trandafirie. Ceaţa trandafirie a nopţii estompa strălucirea stelelor.

Iarna, în oraşele Rusiei hornurile scoteau fum mult, din care cauză zăpada era şi ea neagră. Lumea se schimba în goană şi se schimba în mai rău.

S-ar fi zis că şi timpul gonea mai repede. O invenţie înlocuia pe alta, un eveniment se succeda altuia, o durere venea în locul alteia. Apăreau vaccinuri împotriva diferitelor boli, cărţile se publicau în tiraje mari, prin chioşcuri se vindeau ziare străine.

Pe lîngă Iasnaia Poliana copacii crescuseră foarte mari. Oaspeţii veneau tot mai des. Iar Lev Nikolaevici continua să creadă că oamenii trebuie să locuiască la ţară şi că 98% din populaţia Rusiei o formează sătenii.

Lev Nikolaevici nu vedea timpul în adevăratul său chip. Corabia imensă a utopiilor sale încerca să navigheze spre trecut cu prora în faţă, dar vîntul îndoia pînzele spre pupă, spre viitor, spre un viitor neînţeles, străin şi ostil. Am spus intenţionat neînţeles.

În multe probleme însă Tolstoi înţelegea mai bine şi vedea mai departe decît alţii. Între altele, scrisese la un moment dat că vor izbucni războaie atît de puternice, încît vor putea provoca pieirea a 99% din locuitorii pămîntului ; dar nici ele nu vor putea împiedica demenţa bogăţaşilor.

Şi în acelaşi timp, scria zilnic în jurnalul său de însemnări aceleaşi fraze, îndemnînd la neîmpotrivire, aceleaşi apeluri, după care omul trebuia să trăiască pentru suflet. Tolstoi, care reuşise să înţeleagă şi să înfăţişeze sufletul omului şi sufletul popoarelor, care arătase cît de puternic modelează viaţa colectivă gîndirea individuală, cît de puţin înseamnă gîndirea aceasta, credea în acelaşi timp că ideea poate schimba existenţa şi vroia să schimbe viaţa, îndrumînd-o din conacul său unde nici măcar femeile nu-i mai ascultau glasul şi părerea.

În ziua de 13 ianuarie 1900 Lev Nikolaevici a fost vizitat la casa din Hamovniki de V. A. Posse, un publicist, redactor al revistei *Jizni dlia vseh*. Acesta venise însoţit de un tînăr scriitor, Aleksei Maksimovici Peşkov, care se făcuse cunoscut de curînd sub numele de Maxim Gorki. La început oaspeţii au fost primiţi de Sofia Andreevna şi de fete pentru ca mai apoi să iasă din dormitor şi Lev Nikolaevici. Gîrbov, cu un şal mare de lînă aruncat pe umeri — fusese bolnav — Tolstoi părea să fi scăzut din înălţime.

— Cum vă simţiţi Lev Nikolaevici ? îl întrebă Posse.

— Bine, bine, a răspuns Tolstoi. Mă apropii de moarte şi asta e bine. E timpul...

Aleksei Maksimovici, înalt, lat în umeri, cu ochii albaştri şi mustaţa pe oală, era puţin intimidat. Tuşea din cînd în cînd şi-şi trecea mereu palma prin părul des, castaniu, tuns scurt, ca un arici.

La început au discutat despre politică, despre literatură. Lev Nikolaevici arunca ochiade spre Gorki. Acesta scosese o ţigară, dar, în momentul cînd era pe punctul de a aprinde chibritul, se opri văzînd *écriteau*-ul atîrnat pe perete : „Vă rugăm să nu fumaţi aici".

— N-are nimic, nu daţi atenţie la ce scrie ! Fumaţi dacă vă e poftă, zise Tolstoi.

Aleksei Maksimovici aprinse ţigara şi-l întrebă :

— Aţi citit cumva romanul meu *Foma Gordeev* ?

Tolstoi răspunse :

— Am început să-l citesc, dar nu l-am putut termina. E tare plicticos. Ceea ce povestiţi dvs. n-a existat şi nu poate exista.

— Eu cred că n-am inventat copilăria lui Foma, a replicat Gorki.

— Nu, nu, totul este inventat. Iertaţi-mă, dar nu-mi place. Uite, mai e o nuvelă, *Iarmaroçul la Goltva.* Asta mi-a plăcut foarte mult. E simplu, e sincer. Aşa ceva pot citi şi de două ori.

În continuare Tolstoi a spus că nuvela aceasta i-a adus aminte de Gogol şi l-a făcut să regrete încă o dată că în literatura rusă există atît de puţin umor.

În continuare s-au discutat nuvelele lui Gorki, *Varenka Olesova* şi *Douăzeci şi şase şi una.*

Varenka Olesova este o fată care ia la bătaie pe un tînăr pentru că îl surprinde privind-o în timpul scăldatului. Lev Nikolaevici se arătă nemulţumit de subiect, spunînd că într-adevăr la ţară există fete care fac caz grozav de fecioria lor, scot ochii la toţi şi a zis : „Fecioria e frumoasă cînd fata nu se gîndeşte la ea şi nici nu o ştie".

Apoi a discutat despre fata din nuvela *Douăzeci şi şase şi una* şi a rostit într-un chip cu totul firesc cîteva epitete de o vulgaritate ce friza cinismul.

Aleksei Maksimovici mi-a povestit în amănunt această întîlnire. Lev Nikolaevici l-a întrebat pe Gorki cît de mare era vatra cuptorului, în ce poziţie anume şedeau brutarii şi măsurînd pe masă dimensiunile fişiei de lumină a căutat să verifice dacă Gorki a redat bine jocul de lumini şi umbre pe chipul oamenilor pe care i-a înfăţişat. Era preocupat de exactitate pentru că exactitatea este totdeauna veridică. În acelaşi timp spunea că se poate inventa orice

în afară de psihologie. Psihologia trebuie să fie exactă, după cum exact trebuie să fie şi amănuntul. Amănuntul este un indiciu al adevărului.

A fost o discuţie interesantă.

Cu mult interes l-au privit pe Gorki şi femeile din casa lui Tolstoi.

La data de 16 ianuarie, aflăm următoarea însemnare în jurnalul lui Tolstoi : „A fost pe la mine Gorki. Discuţia a fost foarte plăcută. Şi el mi-a plăcut. Un adevărat om din popor".

II

Aşa cum se exprimase Lenin, Lev Nikolaevici locuia la Moscova „la două etaje". Pe de o parte trăia în mijlocul familiei şi al cunoştinţelor apropiate, pe de altă parte trăia singur.

Una din consecinţe era faptul că scrierile lui Lev Nikolaevici păreau ciudate celor din jur. În orice caz ele veneau în contradicţie cu ceea ce trebuia să gîndească şi să scrie Tolstoi, după părerea acestor oameni.

Ar fi interesant de urmărit acest lucru pornind de la drama *Cadavrul viu*.

Lev Nikolaevici o menţionează la început în jurnalul său sub denumirea de *Cadavrul*. Astfel, la 29 decembrie 1897, el notează : „M-am gîndit la *Hagi-Murad*. Ieri toată ziua am meditat la drama-comedie *Cadavrul* şi văd că se conturează".

În următorii doi ani Tolstoi scrie *Învierea*.

În ziua de 2 ianuarie 1900 citim următoarea însemnare : „Am fost să văd la teatru *Unchiul Vania* şi m-am indignat. M-am gîndit să scriu drama *Cadavrul*, am făcut chiar un conspect".

Apoi urmează aproape zi de zi însemnări despre felul cum se desfășoară munca la această piesă.

La 15 august, altă însemnare : „Am scris *Cadavrul*, l-am terminat, dar simt că mă pasionează din ce în ce mai mult".

De fapt piesa nu era terminată, căutările continuau. Apare o nouă rezolvare a temei : evadarea într-o viață adevărată se face părăsind viața mincinoasă, fie și cu prețul morții, cu prețul renunțării la tot și la toate. De la început apare o nouă rezolvare artistică : dialogurile vor exprima gînduri nerostite pînă la capăt, trunchiate, ele vor reda cursul viu al discuției cu întreruperile ei. Apare și o construcție dramaturgică nouă, sînt multe episoade, fără acte.

Din jurnal ar rezulta că Tolstoi s-a apucat să scrie această piesă în dorința de a polemiza cu Cehov. Într-adevăr, Tolstoi polemiza, dar și mergea alături de Cehov căutînd căi noi în dramaturgie.

Din punct de vedere al formei *Cadavrul viu* reprezintă cea mai îndrăzneață creație dramaturgică a lui Lev Nikolaevici. Se vede că piesa este scrisă de un om care cunoaște experiența lui Cehov și, fără a fi de acord, ține cont de ea.

Într-un articol consacrat piesei, A. F. Koni scria : „Unii văd în *Cadavrul viu* un cuvînt nou, pe căile noi ale artei dramatice, alții compară scenele scurte, care se succed una după alta, cu un film".

Există dealtfel unele știri după care Tolstoi în această perioadă s-ar fi interesat de problemele scenei turnante.

N. V. Davîdov, președintele tribunalului districtual din Moscova, în cartea sa *Amintiri din trecut*, sublinia asemănarea, pînă la amănunte, dintre istoria povestită de Tolstoi în piesa sa și procesul unui om decăzut, care dorind să-și elibereze soția a recurs la o sinucidere simulată. Koni vor-

beşte cu un anumit scepticism despre bine-cunoscutul proces al lui Himer ca şi despre ideea că „în orice caz i-ar aparţine un rol în apariţia piesei *Cadavrul viu*".

Tolstoi ni-l înfăţişează pe Fedia Protasov ca un intelectual, un om fin, bogat, îndrăgostit de artă ; familia soţiei sale este şi ea înstărită ; Karenin, bărbatul care o iubeşte pe nevasta lui Protasov, este de origine nobilă. Ne aflăm deci într-o societate pe care o cunoaştem deja din romanul *Anna Karenina*.

Himer de care povesteşte Davîdov era dimpotrivă un om decăzut, cu orizont intelectual redus, meschin, iar cel pe care l-a îndrăgit soţia lui Himer, Ekaterina, era ţăran şi amîndoi se gîndiseră să plece să se aşeze într-o colonie undeva în Siberia.

Cînd piesa a fost terminată, fiul lui Himer şi apoi el însuşi au venit la Tolstoi cu rugămintea de a nu publica scrierea. Între timp procesul fusese scos de pe rol şi dat uitării. Ekaterina Himer acuzată de bigamie nu a mai fost surghiunită, ci condamnată la un an închisoare, condamnare pe care o executa ca soră medicală.

Oamenii din jurul lui Tolstoi socoteau piesa nereuşită.

Koni scria : „Cred că nu este cazul să ne bucurăm prea mult de publicarea şi jucarea piesei *Cadavrul viu*, pe care autorul nu a cizelat-o definitiv".

Unii se îndoiau chiar că a scris-o Tolstoi. K. I. Arabaţin, apărînd autenticitatea piesei, aducea ca argument numeroasele însemnări şi intervenţii ale lui Tolstoi pe manuscris.

Aleksandra Lvovna explica de ce scriitorul n-a vrut să publice drama în timpul vieţii sale : „Făcînd cunoştinţă cu adevăraţii «eroi» ai procesului, el a constatat că «realitatea» este mai prejos de aşteptările sale".

Publicistul Teneromo era de părere că Tolstoi „a fost neplăcut surprins de asemănarea piesei cu romanul *Ce-i de*

făcut ? de care uitase cu desăvîrşire. Tolstoi se compara pe sine cu un tigru, care renunţă la victimă dacă n-a reuşit s-o doboare din prima muşcătură".

E greu de verificat ideea cu tigrul, dar dacă e vorba de Tolstoi trebuie să spunem că el avea obiceiul să revină de zeci de ori cînd vroia să descrie cu exactitate ceea ce-şi propusese. Pe de altă parte, nu-l putea mira asemănarea cu romanul *Ce-i de făcut ?* de vreme ce o referire la această carte figurează în dialogul dintre Maşa şi Fedia.

Adevărul este că în piesa *Cadavrul viu* nu contează faptul că Tolstoi descrie istoria tragică a unui om decăzut, care face o încercare nereuşită de a simula o sinucidere. Ne interesează această istorie în măsura în care vedem o nouă revenire la tema evadării din viaţă, tema preferată a scriitorului. În cazul de faţă, evadarea devine o renunţare la nume şi la biografie.

În această perioadă necesitatea de a evada, de a pleca din viaţă, de a se smulge din condiţiile mincinoase ale vieţii, de îndatoririle ei, îşi află expresia în multe scrieri ale lui Tolstoi în diferite ipostaze : *Părintele Serghi, Însemnările stareţului Fiodor Kuzmici, Kornei Vasiliev, Cadavrul viu.* Motivarea evadării variază, dar în ultimă instanţă argumentarea este aceeaşi : pleacă din viaţă un om bun, pleacă pentru că viaţa în care trăieşte este mincinoasă şi nedreaptă.

Piesa n-a mai fost terminată de Tolstoi.

Probabil că piesa nu a fost încredinţată nici unui teatru pentru a fi jucată, căci în cazul de faţă practica artistică venea în contradicţie cu teoriile lui Tolstoi, afirmate, de pildă, în eseul *Ce-i arta ?* Prin ideile afirmate, prin dezvoltarea subiectului, *Cadavrul viu* vine în contradicţie cu teoria lui Tolstoi despre artă, cu morala Tolstoi şi coincide cu ceea ce propunea ca normă de viaţă romanul lui Cernîşevski. Tolstoi nu ştia însă ce ar urma să facă eroul său

după ce părăsea viața obișnuită, rînduită. Ce putea să facă de vreme ce nu știa să are pămîntul ? Totul este neașteptat în această piesă. Eroul pozitiv este un beţiv. Iar problema divorţului se rezolva cu totul altfel decît ne-am fi așteptat din partea celui ce a scris *Sonata Kreutzer*. Tolstoi o socotea pe Anna Karenina vinovată pentru că a provocat dezmembrarea familiei. Fedia Protasov e un erou, el își eliberează soţia.

III

Iarna anului 1901 Lev Nikolaevici o petrecuse la Moscova. Avusese chiar intenţia să editeze o revistă literară, dar tolstoiștii, în frunte cu Certkov, au protestat, spunînd că aceasta ar presupune cheltuirea unor sume de bani, deci relaţii financiare cu cei din jur, în timp ce în Anglia existau deja oameni, chiar familii întregi, care reușeau să trăiască fără bani.

Lev Nikolaevici i-a ascultat și s-a supus. Într-o scrisoare către Certkov îi explica de ce voise să editeze această revistă : „Mă tenta faptul că aș fi fost îndemnat să scriu lucrări beletristice, pe care altminteri nu le voi scrie, și că aș fi putut face cunoscute numeroase fapte etice despre care am știre și care ar fi putut fi folositoare oamenilor. Pînă la urmă îmi pare bine că n-am făcut-o, căci am impresia că am cam terminat-o cu operele literare și pentru că, desigur, s-ar fi ivit multe neplăceri și, așa cum scrii și dumneata, am fi fost obligaţi să facem compromisuri nedorite. M-am gîndit cu atenţie la ideea de a trăi fără bani..."

Bineînţeles, Lev Nikolaevici nu avea dreptate cînd spunea că a terminat cu activitatea literară. În însemnările din jurnal întîlnim continui referiri la *Hagi-Murad*. Deci activitatea creatoare nu se oprise.

Lev Nikolaevici nu putea renunța la viața de care era legat prin toată concepția sa de filozof și scriitor. Abia terminase romanul *Învierea* în care îmbrățișase și existența cotidiană și viața veacului în întregimea lui.

Apariția romanului a determinat ascuțirea polemicii duse în jurul lui Tolstoi.

În ziua de 22 februarie 1901 Sinodul îl declară dușman al bisericii și îl excomunică.

Această excomunicare a fost o surpriză pentru toți.

La 24 martie Sofia Andreevna răspunde printr-o scrisoare deschisă, publicată în ziare, comentînd cu dispreț, amenințarea de a se refuza scriitorului slujba religioasă de înmormîntare : „Dacă e o amenințare, atunci la adresa cui și pentru ce ? Oare vă închipuiți că nu voi găsi sau un preot cinstit care nu se va teme de oameni în fața lui Dumnezeu cel atotiubitor, sau un preot necinstit pe care să-l cumpăr cu bani mulți pentru a face o slujbă de prohodire și înmormîntare soțului meu într-o biserică ?"

În toată Rusia s-a ridicat un val de proteste.

Iată și răspunsul lui Lev Nikolaevici, un răspuns calm, venit cu oarecare întîrziere : „Am început prin a iubi credința ortodoxă mai mult decît liniștea mea proprie. Apoi am iubit creștinismul mai mult decît biserica, acum iubesc adevărul mai mult decît orice pe lume. Și pînă astăzi pentru mine adevărul coincide cu creștinismul așa cum îl înțeleg eu".

Lev Nikolaevici a primit mii de scrisori de simpatie. O telegramă din Kiev a fost semnată de peste o mie de studenți de la Institutul politehnic. Muncitorii unei fabrici de sticlă i-au trimis un monolit de sticlă în care turnaseră cu litere de aur următorul text :

„Ați împărtășit destinul multor oameni de seamă care merg înaintea veacului, mult stimate Lev Nikolaevici. Și altădată asemenea oameni au fost arși pe rug, aruncați în

închisori sau surghiuniți. N-au decît să vă excomunice fariseii, oamenii ruși se vor mîndri întotdeauna cu dvs., vă vor socoti un om mare, un om scump lor și iubit de ei".

La o expoziție a peredvijnicilor portretul lui Tolstoi a fost împodobit tot timpul cu buchete de flori. Cînd portretul a fost ridicat, florile au continuat să fie așezate în locul respectiv. Pe stradă Lev Nikolaevici era ovaționat, înconjurat de tineret, oprit de trecători.

V. I. Lenin scria în 1910 :

„Sfîntul Sinod l-a excomunicat. Cu atît mai bine. Această ispravă i se va pune la socoteală cînd va suna ceasul răfuielii poporului cu birocrații în rasă, cu jandarmii întru Christos, cu inchizitorii tenebroși, care au sprijinit pogromurile contra evreilor și celelalte isprăvi ale bandei tariste ultrareacționare".

Anii treceau. Tolstoi îmbătrînea, muncea mai mult decît alții și decît altădată, dar muncea într-un chip nou.

Și în casă erau schimbări. Treptat, casa devenea pustie. După moartea lui Vanecika, părinții, bătrîni, au cunoscut o nouă durere. A plecat de acasă Tania. A îmbrăcat o rochie gri, o pălărie gri și a plecat împreună cu soțul ei, un om în vîrstă și un om mediocru. În jurnalul său Lev Tolstoi scrie că de douăzeci de ani nu face decît să-și schimbe tot în mai rău părerea despre femei, iar acum, după căsătoria Taniei, și-a schimbat în și mai rău. Totuși, cînd Tania revenea pentru cîteva zile acasă Lev Nikolaevici se bucura, era vesel și repeta : „A venit, a venit".

În ziua de 7 mai Lev Nikolaevici notează în jurnalul său : „Moartea care altădată mi se părea neverosimilă devine din ce în ce mai verosimilă și nu numai verosimilă dar și neîndoielnică". Și imediat după aceea : „Am văzut în vis un tip de bătrîn, pe care a apucat să-l descrie înaintea mea Cehov. Bătrînul era aproape un sfînt și în același timp bea și înjura. Am înțeles limpede pentru prima oară

forța pe care o capătă personajele cînd așezi cu îndrăzneală culori negre, umbre pe chip. Am s-o fac la Hagi-Murad și la Maria Dmitrievna".

În iarna aceea Lev Nikolaevici fusese bolnav, avusese malarie, îi era lehamite de viața pe care nu reușea deloc s-o smulgă din făgașul unui drum desfundat și apoi înghețat.

La sfîrșitul lui ianuarie Sofia Andreevna făcuse nuntă mare pentru Mișa, fiul mezin. Nuntă elegantă, aristocratică ; printre doamnele în rochii somptuoase și printre flori se zărea marele prinț Serghei Aleksandrovici, venit la nuntă special pentru a-l vedea pe celebrul bătrîn.

Tinerii căsătoriți au plecat la Iasnaia Poliana.

Primăvara s-a dus și Lev Nikolaevici s-a îmbolnăvit de malarie.

Medicul P. S. Usov i-a recomandat lui Tolstoi să plece în sud, să ducă o viață adecvată vîrstei sale, fără emoții și fără muncă. Dar Lev Nikolaevici, care împlinise deja 75 de ani, știa că nu are de trăit decît o viață. Dimineața scria, apoi se plimba prin grădină, umbla călare, prin pădure. Seara și-o petrecea în mijlocul familiei și al prietenilor.

Sofia Andreevna, energică și hotărîtă, nu știa totuși cum să găsească o vilă pentru soțul său bolnav. Cineva și-a adus aminte de contesa Panina care avea o moșie lîngă Ialta și atunci au hotărît să i se adreseze cu rugămintea de a le închiria casa. În curînd sosi răspunsul contesei, care își punea cu cea mai mare plăcere moșia la dispoziția familiei lui Lev Nikolaevici, înștiințînd în acest sens pe administrator. Ministrul căilor ferate a aprobat închirierea unui vagon care să fie atașat la orice tren pînă la Sevastopol. În caz de necesitate, vagonul putea fi detașat și în el se putea locui, trecîndu-l pe o cale ferată de rezervă.

Sănătatea lui Lev Nikolaevici se înrăutățea văzînd cu cu ochii.

Au hotărît totuşi să plece la 5 septembrie, Lev Nikolaevici îmbrăcat în şubă a urcat în trăsură şi au pornit spre Tula. Aleea de mesteceni pînă la şosea a fost luminată de făclii. Pe la ora 10 seara au sosit la Tula şi Lev Nikolaevici a fost îndată instalat în vagonul care-l aştepta. Tolstoi sufla greu, avea temperatură ; un consult medical a hotărît că e mai bine să continue călătoria spre sud, decît să facă drumul înapoi la Iasnaia Poliana.

A doua zi dimineaţa au ajuns la Kursk unde vremea era caldă şi uscată. S-a dat o telegramă la Harkov cu rugămintea de a se pregăti trei sticle de lapte la bufetul gării.

Cînd au ajuns la Harkov au găsit peronul ticsit de lume. Telegrama cu laptele i-a făcut pe mulţi să înţeleagă că e vorba de Tolstoi, despre a cărui boală se scrisese deja prin ziare. În liniştе deplină mulţimea a adresat o singură rugăminte, ca Lev Nikolaevici să apară la fereastra vagonului, ceea ce el a şi făcut cu multă greutate.

A doua zi dimineaţa era cald de-a binelea, se vedea în depărtare Şivaşul albastru ; Lev Nikolaevici a deschis fereastra, a scos carnetul şi a început să lucreze.

La Sevastopol Lev Nikolaevici a fost întîmpinat de o mulţime nu prea mare, în schimb de multă poliţie.

Oamenii îl aşteptau de mult şi nu credeau că va mai veni.

Au vizitat oraşul, au fost în port, Tolstoi aducîndu-şi aminte cum au debarcat în golf sub focul artileriei.

A doua zi au plecat devreme din Sevastopol. Era cald, mirosea a pelin, stepa se trezea la viaţă. Urmele asediului de altădată dispăruseră aproape cu desăvîrşire acoperite de iarbă, de tufişuri. Lev Nikolaevici era tot timpul emoţionat, a coborît de cîteva ori, vroia să descopere urmele redutelor.

Drumul mergea şerpuind uşor prin pădurile galbene. Cerul Crimeii era de un albastru intens. Au urcat pînă la Baidarî, de unde s-a deschis priveliştea largă asupra abruptului ţărm sudic al Crimeii, cuprinzînd şi marea. Vulturii zburau liniştit deasupra stîncilor fără să-l bage în seamă pe poliţai.

Stepa Crimeii, galbenă, cedase locul pădurilor de fag albastru-roşietice, jos iarba mai era încă verde.

Casa contesei Panina era situată la Gaspra pe drumul de sus, la poalele muntelui Ai-Petri. În spatele casei se înălţau ca un zid munţii. Casa era construită în stilul castelelor scoţiene, din piatră brută, cu două turnuri. Un castel ca aceasta era înfăţişat pe coperta romanului *Copiii căpitanului Grant* de Jules Verne. Clădirea uriaşă era toată împodobită cu glicine care creşteau pe ziduri, ridicîndu-se pînă sus sub acoperiş.

Într-o scrisoare către fiul său, Lev Nikolaevici descrie totul cu entuziasm, dar şi cu oarecare ironie : „Gaspra, moşia contesei Panina şi casa în care locuim este supremul confort şi lux, cum nu mi-a fost dat încă să cunosc în viaţă. Şi asta, în locul simplităţii în care vroiam să trăiesc. Se intră printr-un parc pe o alee împrejmuită de flori, de tufişuri de trandafiri şi alte plante, toate înflorite. Casa are două turnuri şi o biserică. În faţa casei o piaţetă rotundă, plină de trandafiri şi de tot felul de plante ciudate, dar foarte frumoase. În mijloc o fîntînă de marmură în care înoată peştişori şi o statuie din care ţîşneşte apă. Odăile sînt înalte, casa are două terase : cea de jos, acoperită de flori şi plante, are un glasvand şi dedesubt o fîntînă. Printre copaci se vede marea. Terasa de sus, lungă de vreo 40 de paşi, are coloane, este pavată cu ceramică, jos se văd rîpe, copaci, poteci, case, castele. De aici se deschide o superbă priveliştе spre mare. Totul în casă este luxos : clanţele,

toaletele, paturile, uşile, mobila, şi are şi instalaţie de apă..."

Lev Nikolaevici era mirat de faptul că gazonul era mereu stropit cu apă, îl uimeau scările de marmură, scria că în jur „locuiesc tot felul de bogătaşi şi diferiţi prinţi al căror lux e de zece ori mai mare".

În casa lui Tolstoi la Iasnaia Poliana şi la Moscova erau podele de scînduri, uzate, vopsite.

Scriitorul se minuna de tot ce vedea în casă şi o ruga pe Sofia Andreevna şi pe Tania să nu cumva să lovească vasele atît de frumoase aşezate în colţurile odăilor.

La sfîrşitul lui septembrie 1901, înainte de a pleca la Moscova pentru nişte treburi, Cehov a trecut prin Gaspra să-l vadă pe Lev Nikolaevici. Într-o scrisoare către Gorki spune „Înainte de a pleca din Ialta, m-am dus să-l văd pe Lev Nikolaevici. Îi place teribil de mult Crimeea, care îi trezeşte în suflet o bucurie cu adevărat copilărească. Mie însă nu mi-a plăcut starea sănătăţii sale. A îmbătrînit foarte tare şi boala lui adevărată e bătrîneţea, care a pus deja stăpînire pe el".

În noiembrie Cehov a revenit la Ialta.

Între timp, Lev Nikolaevici se îmbolnăvise din nou. Se apucase să-i scrie ţarului, sfătuindu-l să dea pămînt ţăranilor, să nu-i urmărească pe oameni pentru credinţa lor, spunîndu-i că un singur om nu poate conduce o ţară atît de mare, şi în consecinţă o conduc foarte prost oameni luaţi la întîmplare.

Mai tîrziu Tolstoi însuşi a spus că adresase această scrisoare unui om care se ţinea cu mîinile de scaunul său şi-l sfătuise să ridice o bîrnă peste măsură de grea.

Zilele de toamnă însorite sînt minunate în Crimeea. Lev Nikolaevici locuia la primul etaj, într-o cameră vecină cu salonul, ferestrele dădeau şi spre apus şi spre sud. Dinspre sud o verandă acoperită ferea odaia de prea mult soare.

Într-o zi, Lev Nikolaevici s-a dus să se plimbe spre castelul Voronțov. Clădirea aceasta superbă e un fel de centaur al arhitecturii. Partea îndreptată spre munți este construită în stilul unui castel englezesc, partea îndreptată spre mare este o moschee musulmană și pe portalul ei de marmură scrie cu litere de aur în arabă : „Bogăția vine de la Dumnezeu".

Străbătînd camerele întunecate, Lev Nikolaevici examina cu atenție portretele familiei Voronțov, portretele unor oameni de care auzise în tinerețe.

În timpul acesta lucra la *Hagi-Murad*.

Starea sănătății lui Tolstoi îi îngrijora pe toți.

Cehov scria la 17 noiembrie 1901 „Scumpă nevestică, știrile despre Tolstoi ajunse pînă la voi, vorbind de boală și chiar moarte, nu sînt întru nimic întemeiate. Nu se observă schimbări deosebite în starea sănătății sale și probabil că pînă la moarte mai e încă mult. E adevărat că a slăbit, e tras, dar nu există nici un simptom îngrijorător, nici unul, în afară de bătrînețe... Să nu dai crezare zvonurilor. Dacă, doamne ferește, se întîmplă ceva, te anunț cu o telegramă. Am să-l denumesc «bunicul», altfel cred că nu ajunge".

Scrisorile se deschideau și se controlau. De aceea Cehov scrie puțin și cu precauție despre Tolstoi.

Iată o întîmplare povestită de Gorki :

„Într-o zi caldă l-am întîlnit pe drumul de jos, mergea călare spre Livadia. Călărea pe un căluț tătăresc liniștit. Îmbrăcat într-o haină cenușie, ciufulit, cu o pălărie albă de pîslă, ca o ciupercă, semăna cu un pitic". Au pornit mai departe împreună, discutînd ca de obicei despre Dumnezeu, despre familie.

„Cînd am ajuns la hotarul moșiei marelui prinț A. M. Romanov am văzut într-un grup stînd de vorbă trei membri ai familiei imperiale. Proprietarul moșiei Gheorghi, și

încă unul, am impresia că era Piotr Nikolaevici, toți oameni înalți, voinici. Drumul era baricadat de trăsuri, încît Lev Nikolaevici nu putea trece. El aruncă o privire severă, poruncitoare, către Romanovi, dar aceștia întorseseră capul, prefăcîndu-se a nu-l vedea. În schimb unul dintre cai după cîteva clipe de îndoială se dădu la o parte și-l lăsă pe Tolstoi să treacă.

Călărirăm mai departe în tăcere. După cîteva clipe Tolstoi zise :

— M-au recunoscut proștii ăștia !

Și peste o clipă.

— Calul a înțeles că trebuia să facă loc lui Tolstoi".

Tolstoi îl iubea pe Cehov cu multă gingășie, dar în același timp cu un fel de gelozie și cu multă exigență. Anton Pavlovici nu se încadra în felul lui Tolstoi de a vedea arta.

Într-o însemnare din 13 martie 1900 citim următoarele : „Artă, poezie, versuri ca «Malurile îndepărtate ale patriei» etc. pictura, îndeosebi muzica ne dau impresia că ar izvorî din ceva neobișnuit, bun, drept. De fapt nu există nimic. E numai o haină împărătească, care haină este bună numai dacă o îmbracă împăratul vieții — binele". Lev Nikolaevici cere poeziei să exprime direct binele. În ciorna la această însemnare citim : „Arta [muzica] poezia Cehov ; pictura îndeosebi, [poezia], muzica [țigănească] ne dau impresia că ele decurg din ceva minunat, poetic, din bine. De fapt acolo nu există nimic. E numai o haină împărătească, ce-și arată splendoarea cînd o îmbracă împăratul vieții, adică binele".

La Gaspra Tolstoi a stat de vorbă în multe rînduri cu Cehov. Gorki notează : „Dumneata, zise Lev Nikolaevici adresîndu-se lui Cehov, dumneata ești rus, da, foarte rus", și zîmbind cu dragoste îl cuprinse pe Anton Pavlovici de după umeri, ceea ce îl făcu pe acesta să se emoționeze și să înceapă a povesti cu vocea lui de bas despre casa lui, despre tătari.

Cînd îl privea pe Cehov, Tolstoi părea să-i mîngîie chipul, în asemenea clipe avea ochii plini de gingăşie. Într-o zi, văzîndu-l pe Anton Pavlovici care se plimba prin parc cu Aleksandra Lvovna spuse :

— Ce om minunat, simpatic, modest, liniştit, ca o domnişoară ! Şi mersul îl are de domnişoară ! Pur şi simplu un om extraordinar !

Gorki ne-a păstrat însemnări interesante despre viaţa lui Lev Nikolaevici în Crimeea. Am să mai citez cîteva din ele.

„Îi plăcea să pună întrebări grele, întrebări încuietoare.

— Ce părere ai despre dumneata însuţi ?

— Îţi iubeşti nevasta ?

— Ce părere ai, fiul meu Lev e talentat ?

— Îţi place Sofia Andreevna ?“

Gorki o stima pe Sofia Andreevna. Iată ce scrie : „Dacă nu mă înşel, la Gaspra se adunase toată familia Tolstoi, copii, gineri, nurori. Aveam impresia că se adunaseră laolaltă mulţi oameni neputincioşi şi bolnavi. Mi-a fost dat să văd foarte bine în ce vîrtej de mărunţişuri meschine ale vieţii se învîrtea Sofia Andreevna. Ea căuta să apere cît mai mult liniştea scriitorului bolnav, manuscrisele lui, să-i aranjeze cît mai confortabil pe copii, să îndepărteze vizitatorii, care veneau să-şi exprime «sincera simpatie», dar erau zgomotoşi şi plicticoşi, ca şi pe gură-cască de profesie... Trebuia să aibă grijă de toţi şi de toate, de casă, de mîncare. De dimineaţă pînă seara, Sofia Andreevna trăia în acest vîrtej ; îşi făcuse un zîmbet nervos, ce semăna a rînjet, îşi mijea ochii inteligenţi, uluind pe toată lumea cu energia ei, cu iscusinţa de a fi la timp oriunde se cerea, de a linişti pe toată lumea, de a potoli văicăreala unor omuleţi meschini, nemulţumiţi unii de alţii“.

Suhotin, soţul Tatianei Lvovna, avea accese de sufocare, Serghei Tolstoi se plictisea şi căuta, fără succes, să găsească

parteneri de preferans. Lev Lvovici, care semăna teribil cu tatăl său în tinereţe doar că avea un cap ciudat de mic, scria tot timpul, polemizînd cu Tolstoi, căutînd să-l corecteze. Drept răspuns la *Sonata Kreutzer* scrisese nuvela *Nocturna lui Chopin*, în care femeia rămîne în viaţă şi se retrage la mănăstire. Scria lucruri fantasmagorice şi întotdeauna anti-tolstoiene.

Simţindu-se la un moment dat mai bine, Lev Nikolaevici i-a scris fiului său o scrisoare în care mărturisea cît de mult îl doare firea lui măruntă, meschină ; în acelaşi timp exprima dorinţa unei împăcări cu el. Lev Lvovici ieşi în odaia vecină, citi scrisoarea, clătină nemulţumit din căpşor, apoi o rupse în bucăţele mici şi o aruncă la gunoi.

Soarta s-a răzbunat amarnic pe Lev Lvovici. După revoluţie a plecat în America şi acolo a jucat în cîteva rînduri rolul lui Lev Tolstoi în filme. Nu avea nevoie să se machieze, iar capul i-l măreau punîndu-i vată sub perucă.

La 22 noiembrie 1901 Cehov scria soţiei sale : „Tolstoi e sănătos, temperatura e normală şi deocamdată nu există nimic ce ar putea îngrijora în mod deosebit ; bineînţeles, în afară de bătrîneţe".

Anul Nou, 1902, a fost sărbătorit la Gaspra. Administratorul moşiei Panin, neamţul Klassen, i-a adus lui Lev Nikolaevici viorele şi acesta l-a poftit la o partidă de wist împreună cu Goldenweiser şi fiul său Serioja.

Curînd însă Tolstoi s-a îmbolnăvit grav.

Atmosfera din casă era apăsătoare. Soţia îl îngrijea cu pricepere şi atenţie. Veneau să-l vadă Gorki, Sulerjiţki. A fost invitat în mod special doctorul Bertenson. Tuturor le era teamă că Tolstoi va muri.

În februarie situaţia părea să fi devenit deznădăjduită. În jurul lui Tolstoi se strînseseră o mulţime de medici.

Sofia Andreevna cerea ca bolnavul să mănînce peşte şi pasăre şi nu morcovi, convinsă fiind că toate nenorocirile decurg din regimul lui vegetarian.

În ziua de 26 ianuarie Sofia Andreevna scria : „Lev al meu moare... am înţeles că şi viaţa mea fără el nu poate dura... Cîtă dragoste, cîtă gingăşie i-am dăruit, dar şi cîte slăbiciuni de-ale mele l-au amărît. Iartă-mă doamne... Zilele acestea Tolstoi a citit o carte : «Se vaită bătrînelul, tuşeşte bătrînelul, timpul e ca bătrînelul să se întindă în sicriu». Apoi a început să plîngă şi a adăugat : «nu plîng pentru că trebuie să mor, ci plîng pentru că e scris frumos»".

Peste cîteva zile, pneumonia a început să cedeze şi temperatura să scadă.

În ziua de 10 februarie Sofia Andreevna notează că Lev Nikolaevici i-a trimis lui Lev Lvovici o scrisoare propunîndu-i împăcarea. În continuare adaugă : „Sufletul meu mărunt s-a simţit emoţionat citind nişte anunţuri de concerte, la care se cîntă bucăţi compuse de S. I. Aşa cum omul înfometat cere hrană, am simţit dintr-o dată o dorinţă puternică să aud muzică şi mai ales muzica lui Taneev, care întotdeauna a avut o înrîurire atît de puternică asupra mea".

În cele din urmă sănătatea lui Lev Nikolaevici a început să se îmbunătăţească.

Venea primăvara anului 1902, copacii înverzeau, piersicii erau în floare, copacul lui Iuda îşi scutura florile roşii, acoperind pămîntul cu o zăpadă sîngerie.

Glicinele albastre împodobeau ca o spumă zidurile casei Panin.

La 2 aprilie 1902 Cehov scria academicianului N. P. Kondakov : „L. N. Tolstoi se simte mai bine, boala (pneumonia) a trecut, totuşi e încă slăbit, foarte slăbit. De-abia de cîteva zile a început să şadă în fotoliu, pînă atunci a zăcut

cut în pat... Am fost la el acum două zile, mi s-a părut că a intrat în covalescență, dar l-am găsit îmbătrînit rău de tot. Citește mult, are mintea limpede, privirea ochilor neobișnuit de inteligentă".

În aprilie Sofia Andreevna a plecat la Iasnaia Poliana să mai pună ordine în gospodărie. Cînd a revenit la Gaspra sănătatea lui Tolstoi se înrăutățise iarăși. Apăruse o nouă boală, febra tifoidă. Lev Nikolaevici era deprimat. Într-o zi i-a spus soției : „Am obosit. Am obosit cumplit. Nu doresc decît să mor..."

La începutul lui iunie Lev Nikolaevici s-a făcut din nou mai bine, a început să iasă, plimbîndu-se prin parc sprijinit în baston. Era tăcut, supus și se apucase de scris.

Familia se pregătea să se întoarcă la Iasnaia Poliana. Convalescența era grea și înceată. Sofia Andreevna avea impresia că viața de altădată a lui Tolstoi se termina se. Începea o altă viață, viața unui bătrîn. Cehov, care el însuși era medic și un medic bun, urmărea cu atenție boala lui Tolstoi și nu credea nici el că Lev Nikolaevici se va însănătoși complet.

Socotea că poate să mai trăiască un număr de ani, după cum poate să moară pe neașteptate. Lev Nikolaevici a mai trăit opt ani, iar Cehov a murit înaintea lui.

În ziua de 25 iunie au hotărît să pornească spre Iasnaia Poliana. Pînă la Sevastopol au mers cu vaporul ca să evite sîcîiala trăsurii. Pe vapor l-au întîlnit pe Kuprin.

Tolstoi îl iubea pe Kuprin, ca scriitor, Kuprin s-a apropiat de Lev Nikolaevici, acesta i-a întins mîna, o mînă mare, rece, care nu se îndoia, o mînă de bătrîn și a intrat în vorbă, rostind cuvintele cu un glas obosit, bătrînesc.

Lîngă Tolstoi era Maxim Gorki, oamenii care îi vedeau își scoteau pălăriile.

La Sevastopol a fost dus cu o barcă direct la gară. În jurul vagonului unde era Tolstoi s-a adunat lume multă și a început înghesuiala.

Toamna a venit la Iasnaia Poliana scriitorul S. I. Elpatievski, doctor de meserie, care îl îngrijise pe Tolstoi la Ialta. Pe Lev Nikolaevici nu l-a găsit acasă. Ieșise la plimbare. Cînd se lăsă seara și se aprinseră luminile în casă, se auzi trîntindu-se ușa de jos.

Elpatievski ședea în salonul cel mare de la etaj. Cineva i-a spus lui Tolstoi că are musafiri. Scriitorul a urcat repede scara, sărind treptele și strigînd încă înainte de a fi intrat pe ușă „bine ai venit".

— Iar acum fă o genuflexiune, zise Tolstoi către Elpatievski după ce intră în salon.

Acesta nu înțelese ce anume vroia scriitorul.

— Uite așa, zise Lev Nikolaevici și făcu o mișcare, lăsîndu-se pe vine, pînă aproape de podea, după care se ridică ușor și elastic.

— Cine se poate lua la întrecere cu dumneavoastră Lev Nikolaevici ? răspunse doctorul.

HAGI-MURAD

În ziua de 26 iulie 1902 Sofia Andreevna notează : „Lev Nikolaevici este sănătos, deși afară sînt numai 12 grade plus, plouă și e vreme umedă. Toată seara a jucat wist și a ascultat cu plăcere muzică. Dimineața lucrează la romanul *Hagi-Murad* ceea ce mă bucură".

Urmează alte însemnări care toate se referă la *Hagi-Murad*. În ziua de 9 august citim : „Scrie nuvela *Hagi-Murad ;* se vede însă că astăzi munca a mers mai prost, pentru că a făcut pasiență, semn că mintea-i merge, dar lucrurile nu sînt limpezite".

Şi aşa săptămînă după săptămînă Lev Nikolaevici este sănătos, călăreşte, scrie la *Hagi-Murad*. S-ar părea că nimic pe lume nu-i poate schimba buna dispoziţie, deşi în casă sînt multe neplăceri. Şi în primul rînd cei ai casei nu uită de drepturile de autor. La Gaspra se adunaseră rude îndurerate, care în acelaşi timp erau şi moştenitori. La Gaspra, Măria Lvovna, fiica preferată a lui Tolstoi, la rugămintea lui a făcut un extras din jurnalul de însemnări. Iată ce scria :

„Testamentul meu ar putea fi aproximativ următorul şi cît timp nu am scris un altul, să rămînă acesta :

1. Să fiu înmormîntat acolo unde voi muri, de va fi la oraş la cimitirul cel mai ieftin şi în sicriul cel mai ieftin, aşa cum sînt înmormîntaţi săracii. Să nu puneţi nici flori, nici cununi, să nu se rostească nici discursuri. Dacă se poate şi fără preot şi slujbă. Dacă acest lucru va supăra pe cei ce mă vor înmormînta să o facă în mod obişnuit cu slujbă, dar cît se poate de ieftin şi simplu.

2. Să nu se dea anunţuri la ziare, să nu se scrie necrologuri.

3. Hîrtiile mele să fie examinate şi sortate de soţia mea, de V. G. Certkov, de Strahov şi de fiicele mele Tania şi Maşa (ceea ce este şters am şters eu, nu e cazul să-şi bată fetele mele capul), acele persoane dintre cele enumerate care vor fi în viaţă. Sînt excluşi fiii mei de la această operaţie, nu pentru că nu i-aş fi iubit (în ultima vreme, slavă domnului, i-am iubit tot mai mult şi mai mult) şi ştiu că şi ei mă iubesc, dar pentru că ei nu-mi cunosc pe deplin gîndurile, nu au urmărit desfăşurarea lor şi pot avea opiniile lor aparte, datorită cărora ar putea păstra ceea ce trebuie aruncat şi ar putea arunca ceea ce trebuie păstrat. Rog să se distrugă însemnările mele din timpul burlăciei, păstrîndu-se numai ceea ce merită... Tot aşa din jurnalele mele din timpul căsătoriei rog să se distrugă tot ceea ce,

publicîndu-se, ar putea fi neplăcut pentru unii sau pentru alţii... Cer să se distrugă jurnalele din timpul vieţii mele de burlac, nu pentru că aş vrea să ascund oamenilor viaţa mea păcătoasă — viaţa mea a fost obişnuită, rea din punctul de vedere lumesc, viaţa unui tînăr lipsit de orice principii, — ci pentru că în aceste însemnări am notat numai ceea ce mă chinuia fiind socotit păcat şi deci ele pot produce o impresie greşită, unilaterală şi reprezintă...

Sau nu, mai bine să rămînă jurnalele mele aşa cum sînt. Cel puţin se va vedea că în ciuda tinereţii mele triviale şi păcătoase Dumnezeu nu m-a părăsit şi mi-a îngăduit ca cel puţin la bătrîneţe să-l pot înţelege şi iubi cît de cît.

Din celelalte hîrtii ale mele rog pe cei care se vor ocupa cu trierea lor să nu publice decît ceea ce poate fi folositor oamenilor.

– Scriu toate acestea nu pentru că aş acorda o importanţă mare sau cît de cît hîrtiilor mele, ci pentru că ştiu dinainte că la început, după moartea mea, mi se vor publica operele, se vor discuta şi li se va acorda importanţă. Şi de va fi aşa, cel puţin scrierile mele să nu fie dăunătoare oamenilor.

4. Rog pe moştenitorii mei ca dreptul de a publica operele mele anterioare, adică cele zece volume şi *Abecedarul* să fie transmise societăţii, adică să se renunţe la drepturile de autor. Îi rog doar şi nu fac nici o precizare specială în testament. De-o veţi face va fi bine. Va fi bine şi pentru voi. De nu o veţi face — treaba voastră. Înseamnă că nu aţi putut-o face. Faptul că operele mele au fost vîndute în ultimii zece ani a fost cea mai mare povară a vieţii mele..."

Sofia Andreevna a privit cu mult calm acest testament al lui Lev Nikolaevici care nu avea nici o valoare formală. De fapt nici nu era testament, era încă o discuţie purtată cu propria-i conştiinţă.

Totuşi testamentul acesta avea semnătura lui Tolstoi. Sofia Andreevna a aflat despre el probabil abia la Iasnaia Poliana şi a fost indignată. După părerea ei Maria Lvovna nu avea dreptul să se amestece în probleme de moştenire, întrucît la timpul său, cînd avusese loc împărţirea pămîntului, renunţase la partea ei pentru ca mai tîrziu, după căsătorie, să şi-o revendice.

A avut loc o ceartă. Maria Lvovna şi soţul ei cereau ca hîrtia să devină publică după moartea lui Lev Nikolaevici. Maria Lvovna a vrut chiar să părăsească Iasnaia Poliana. Dar la 23 octombrie citim în jurnalul Sofiei Andreevna : „M-am împăcat cu Maşa, rămîne să stea la Iasnaia Poliana. E iarăşi pace şi totul e bine".

După care se vorbeşte din nou despre boala lui Lev Nikolaevici şi despre romanul *Hagi-Murad:* „Lev Nikolaevici a terminat *Hagi-Murad.* Astăzi l-am citit. Caracterul riguros etic dă lucrării strălucire. Este într-adevăr o creaţie artistică, dar te emoţionează prea puţin. Nu pot spune nimic precis, am citit numai jumătate, restul vom termina mîine".

Lev Nikolaevici nu-l cunoscuse personal pe Hagi-Murad, deşi fusese pe front, cînd armatele ţariste luptaseră cu Şamil şi se aflase la Tiflis, cînd venise acolo Hagi-Murad, care, după ruptura cu Şamil, trecuse de partea ruşilor.

Comentatorii scriu de obicei că tema din *Hagi-Murad* s-a născut pe neaşteptate, cînd Lev Nikolaevici a văzut pe un ogor, recent arat, un ciulin sfîrtecat, ce continua totuşi să înflorească. Acest ciulin, care-şi apăra viaţa, i-ar fi amintit de Hagi-Murad.

E mai probabil că Lev Nikolaevici a cugetat toată viaţa la această temă. Pentru el a rămas o epocă luminoasă anul cînd predase la şcoala din Iasnaia Poliana. Într-o seară, iarna, Tolstoi a plecat în pădure însoţit de trei băieţi. Unul era Siomka, băieţandru de vreo 12 ani, voinic, înalt, „care

strigа mereu cu un glas voios", altul Pronka, „un băiat bolnăvicios, timid şi foarte talentat" dintr-o familie săracă, a cărui boală, spune Tolstoi, se „datora mai ales faptului că nu mînca suficient" şi apoi Fedka (adevăratul nume Vaska Morozov), un băiat excepţional de talentat, care ar fi putut să devină scriitor. Zăpada era mare, poteca abia se zărea, luminiţele satului dispăruseră. Jocul copiilor era de-a „spaima", discutau despre lupi, despre tîlhari. Lev Nikolaevici a început să le povestească despre Hagi-Murad, despre cum a murit, cîntînd, înconjurat de duşmani. După ce a terminat să cînte, s-a aruncat peste pumnalul înfipt. „De ce mai cînta de vreme ce era înconjurat de duşmani ?" a întrebat Siomka. „N-ai auzit, se pregătea să moară", răspunse amărît Fedka. „Eu cred că el cînta o rugăciune" adăugă Pronka, şi toţi se învoiră cu el.

Mergînd mai departe, Fedka l-a întrebat :

„— Lev Nikolaevici de ce să înveţi să cînţi ? Stau şi mă întreb adesea, zău aşa, la ce bun să cînţi ?"

Din tăcerea celorlalţi băieţi Tolstoi a înţeles că întrebarea era legitimă. Iată Hagi-Murad a murit cîntînd. Cîntecul îi era scump lui Fedka, care avea o voce extraordinară şi un mare talent muzical. Atunci a început să discute pentru ce există arta.

Se prea poate ca atunci să-i fi trecut prin minte lui Lev Nikolaevici să scrie nuvela *Hagi-Murad* şi în această discuţie am putea afla embrionul temei. Ciulinul care se înalţă pe ogorul arat, care înfloreşte singuratic în mijlocul pămîntului arat de argaţi, care singur a reuşit să-şi păstreze fiinţa, este o amintire a discuţiei din pădure şi poate şi a altora cu referire la popor. Fedka, Siomka, Pronka au fost şi au rămas adevăraţii moştenitori ai drepturilor literare ale lui L. N. Tolstoi. Nu trăiau în aceeaşi casă, dar Tolstoi nu-i uita. La ei s-a gîndit probabil în

vremea cînd a scris *Hagi-Murad.* Ultimul an cînd se menţionează lucrarea este 1906.

P. I. Biriukov notează în perioada 1905—1906 : „Mi-amintesc că în ultimii ani ai vieţii lui Tolstoi, cînd strîngeam materialul pentru biografie şi-l rugam uneori să-mi dea explicaţii, l-am întrebat odată dacă-şi aminteşte de împrejurările în care a întreprins ultima călătorie la Optina Pustîni. Ştiam că fusese atunci în vizită şi la sora lui, la mănăstirea Şamordinski şi l-am întrebat cu ce se ocupase acolo.

Întimidat, şoptind, ca nimeni să nu-l audă, s-a apropiat de mine şi cu ochi strălucitori mi-a spus : «Am scris *Hagi-Murad*». Tonul (iertaţi-mi vulgarismul) era al unui şcolar care povesteşte prietenului său că a mîncat o prăjitură. Îşi aminteşte de plăcerea încercată şi îi e ruşine s-o mărturisească".

Lev Nikolaevici scria nuvela *Hagi-Murad* în timp ce în ţară se apropia prima revoluţie rusă, în Anglia avea loc războiul anglo-bur şi erau inevitabile alte războaie pe care le numim anti-imperialiste. În aceste condiţii Tolstoi a înţeles într-o lumină nouă motivul pentru care a luptat Hagi-Murad. A scris o carte dreaptă despre ostaşii ruşi care nu aveau nici o vină în acest război, unii purtînd cicatrici vechi căpătate de pe urma biciurilor, alţii visînd să fugă în munţi, despre ostaşii care mergeau să cucerească o fortăreaţă, privind stelele ce ardeau sus, aceleaşi stele ce străluceau şi deasupra lui Hagi-Murad.

Nuvela a avut două denumiri : *Ciulinul* şi *Hazavat.* „Ciulinul" sugerează lupta aprigă a unui om pentru independenţă, pînă la moarte ; „Hazavatul" vorbeşte despre lupta ţăranilor pentru drepturile lor, pentru dreptul de a nu plăti bir, pentru dreptul de a folosi ceea ce au cîştigat. „Hazavat" nu este pentru Tolstoi un război religios, ci războiul ţăranilor pentru dreptatea lor.

Iar Hagi-Murad nu este în povestire nici mahomedan, nici creştin, nici păgîn, este un luptător pentru libertatea ţăranilor.

Scriind această nuvelă Tolstoi revenea mereu, revizuia cele scrise, reuşea să nu se încurce între manuscrise, între numeroasele variante şi poate că şi aceasta era un indiciu al genialităţii sale.

În ziua de 22 iulie 1902 Lev Nikolaevici anunţă că începe să lucreze la *Hagi-Murad*. În ziua de 24 iulie citim : „Am revizuit tot *Hagi-Murad*". A doua zi iarăşi : „Am început să scriu despre Hagi-Murad de la naşterea lui". În aceeaşi zi altă însemnare „Am revizuit tot ce am scris. Multe lucruri merg".

Hagi-Murad se naşte ţăran, maică-sa se gîndeşte să-şi alăpteze pruncul, hanul o vrea doică la copilul său, dar ea refuză să renunţe la fiul ei, chiar cînd este lovită cu pumnalul.

Cînd s-a făcut mare băiatul a început să lupte ; a cunoscut nefericirea, a fost rănit, arestat, dar nu s-a supus defel.

Descriind o scenă de luptă Tolstoi notează la 19 iulie 1898 „Aşa şi trebuie, aşa şi trebuie".

Nuvela a avut multe variante, păstrîndu-se însă mereu ideea că dreptatea aparţine celor care luptă. *Hagi-Murad* este, de fapt, nuvela ţărănească pe care Tolstoi a visat s-o scrie toată viaţa.

Arătînd conflictul dintre viaţa simplă şi viaţa claselor de sus, Tolstoi a învăţat în *Hagi-Murad* să-l condamne şi să-l demaşte pe Nikolai Pavlovici : răul pe care-l aduce puterea, tirania a devenit una din temele principale ale nuvelei.

În *Hagi-Murad* există un duşman. Acesta este duşmanul ţăranilor, este duşmanul muntenilor pe care îi împie-

dică să-şi strîngă recolta de porumb, este duşmanul ţăranilor ruşi, pe care îi biciuie şi îi trimite în Caucaz.

Tolstoi înţelegea marea tragedie a tuturor revoluţiilor ţărăneşti ; în război ţăranul luptă alături de bei, de radja sau de alt boier cu nume simandicos pentru ca odată terminată campania să redevină sclavul acestuia.

Cu o mînă iscusită şi sigură a înfăţişat scriitorul iubirea în acest roman. Bătrînul comandant al fortăreţei, om de origine modestă, deşi ofiţer, are o nevastă poreclită de cei din fortăreaţă „Fata căpitanului". Maria Dmitrievna îl iubeşte pe Ivan Matveevici, deşi acesta trăsneşte a tutun şi după ora douăsprezece miroase totdeauna a vin. Probabil că în tinereţe Maria Dmitrievna n-a fost uşă de biserică. Tolstoi o spune în mod delicat şi chiar cu o oarecare nuanţă de simpatie. Dar oricare i-ar fi fost trecutul, acum e o tovarăşă credincioasă a maiorului, de care are grijă ca o dădacă.

Maria Dmitrievna îl ocroteşte pe Butler, un ofiţer tînăr, care şi-a pierdut toţi banii la joc de cărţi. Cei doi se plimbă pe lîngă zidul fortăreţei. Maria Dmitrievna îl iubeşte pe Hagi-Murad cu duioşie, cu un sentiment pur.

Ca om, ea este plină de farmec şi-i place şi lui Butler şi lui Hagi-Murad.

Sub clar de lună Maria Dmitrievna şi Butler întîlnesc doi călăraşi ofiţerul Kamenev şi un cazac de pe Don.

Kamenev a luat din mîna cazaculuí un sac şi şi-a băgat înăuntru mîna.

Capul lui Hagi-Murad i-a fost arătat Mariei Dmitrievna : „Iată-l, zise Kamenev scoţînd un cap de om din sac şi punîndu-l în bătaia lunií. Îl cunoaşteţi ?

Era un cap de om ras, cu fruntea înaltă deasupra ochilor, cu o barbă neagră, tunsă scurt, cu mustăcioară, un ochi era deschis, iar celălalt aproape închis. Ţeasta era pe jumătate despicată, iar nările mînjite de sînge negru închegat.

Grumazul îi era înfăşurat într-un prosop murdar, însîngerat. Ca toate rănile de pe cap, buzele învineţite se strîngeau într-un zîmbet copilăresc şi bun".

Maria Dmitrievna pleacă speriată din faţa capului tăiat, această însignă a războiului.

Nuvela lui Tolstoi nu se întemeiază pe o întîmplare captivantă, ci pe analiza unor relaţii şi concepţii despre viaţă.

Ştim dinainte că Hagi-Murad va fi ucis. Cînd ni se povesteşte rezistenţa sa eroică ne amintim mereu de capul tăiat care a fost arătat Mariei Dmitrievna. Cu toate acestea, împreună cu el, ne opunem silniciei. În nuvelă nu se descrie lupta ruşilor cu muntenii, ci lupta adevărului cu neadevărul şi Lev Nikolaevici a reuşit să înfăţişeze frumuseţea măreaţă a adevărului şi să afirme acest adevăr prin arta sa.

Scriitorul pregăteşte treptat triumful poetic al lui Hagi-Murad

„Înainte de răsăritul zorilor, Hagi Murad ieşi din nou în tindă să-şi ia apă pentru spălatul ritual. Acum se auzeau şi mai bine privighetorile cîntînd în întîmpinarea zorilor. Din odaia iunkerilor răzbătea hîrşîitul uniform al pumnalelor ascuţite pe piatră. Hagi-Murad luă apa din cadă şi se îndreptă spre odaia sa, cînd îi răsună în urechi, dinspre odaia miurizilor, în afară de zgomotul pe care-l făcea piatra de ascuţit, vocea subţire a lui Hamzi, care cînta un cîntec binecunoscut lui Hagi-Murad. Se opri şi ascultă".

Gamzat moare „Dar, înainte de a-şi da sufletul, Gamzat, zărind nişte păsări în înaltul cerului, le strigă «O păsări călătoare, zburaţi acasă, departe şi spuneţi mumelor voastre, surorilor şi albelor fete, că noi aici am pierit apărînd hazavatul. Iar trupurile noastre n-or să zacă în mormînt, ci lupii flămînzi or să le sfîrtece şi corbii cei negri ne vor ciuguli ochii».

Așa se sfîrșea cîntecul. Acestor ultime cuvinte, cîntate cu glas melancolic, li se adaugă vocea puternică a veselului Han-Magoma, care strigă la urmă cît putu de tare : «La illaha ilalla», chiuind asurzitor. Apoi totul amuți iar și nu se mai auziră decît trilurile privighetorilor din grădină, hîrșîitul uniform și uneori șuieratul oțelului, lunecînd repede pe tocilă".

Cîntecul și viersul privighetorii prevestesc totul. Cîntecul privighetorii se confundă cu cîntecul armelor ascuțite ; înainte de luptă, cîntecul păsării însoțește lupta. Va fi o luptă și o luptă disperată.

Hagi Murad rămîne ultimul, se apără, se ridică, sprijinindu-se de copac : „Deodată, însă, tresări, se desprinse de copac și, ca un ciulin cosit, se prăbuși cu fața la pămînt și rămase nemișcat".

Tolstoi înconjoară pe eroul mort de aureolă poetică : „Privighetorile care amuțiseră în timpul împușcăturilor prinseră iarăși a cînta ; mai întîi una, în apropiere, apoi altele și altele, din cele mai îndepărtate colțuri".

Nuvela se încheie cu aceste cuvinte :

„Ciulinul strivit în mijlocul arăturii mi-a amintit de această moarte".

REVOLUȚIA

I. Începutul timpurilor noi

Cînd era pe terminate cu nuvela *Hagi-Murad*, Tolstoi începu să șovăie dacă e cazul s-o publice sau nu. Se temea de discuțiile cu privire la drepturile de autor. Se temea de mînia Sofiei Andreevna care socotea că banii proveniți din drepturile de autor pentru operele literare sînt un venit al familiei și trebuie să servească la întreținerea copiilor, pe

care continua să-i socotească mici. Toţi i se păreau a mai fi copii şi Lev Lvovici, care era un ratat, şi Andriuşa cel fluşturatec, şi Serghei Lvovici, cu firea lui posacă.

Cunoscînd realitatea, primind scrisori în 26 de limbi, citind ziarele, Lev Nikolaevici socotea că viaţa ori nu se schimbă ori se schimbă în alt sens decît trebuie şi era convins că în curînd va începe o altă existenţă, mai bună şi mai dreaptă.

Vor dispare statele, nu vor mai fi războaie, oamenii nu se vor mai judeca, căci judecata în sine e o absurditate.

Însemnările din jurnal devin tot mai categorice : „La început am crezut că e posibilă instaurarea unei vieţi bune între oameni dacă vom renunţa la aparatele tehnice şi la acele forme de viaţă în care trăieşte acum omenirea. Dar acum m-am convins că lucrul este imposibil. O viaţă dreaptă este incompatibilă cu perfecţiunile tehnice şi cu formele actuale de existenţă. Nu numai teatrele noastre, cofetăriile, trăsurile, în genere obiectele de lux nu vor putea exista fără sclavi, dar e prea puţin probabil să poată exista căile ferate, telegrafele. Pe lîngă aceasta oamenii s-au obişnuit de generaţii cu o viaţă artificială, astfel că locuitorii de la oraşe nu mai sînt în stare să ducă o viaţă dreaptă — nu o înţeleg şi nici nu o doresc".

Probabil că nu vor mai fi oraşe, nu vor mai fi căi ferate, nu va mai fi tehnică modernă, căci totul este creat prin silnicii. Oraşele se vor destrăma, vor fi numai sate liniştite, fericite, care vor stăpîni întregul pămînt al Rusiei. Dar cum să realizezi acest lucru ? Cu ajutorul luptei politice nu se poate, pentru că lupta politică înseamnă violenţă. Lev Nikolaevici era convins că poporul rus este îndeajuns de matur pentru a trăi fără guvern. Oricum, un guvern nou nu este întru nimic mai bun decît cel care există, pentru că orice guvern nou va sluji de asemenea bogăţaşilor.

Guvernul nu este necesar, totuşi eliberarea pămîntului pare că ar putea fi făcută mai uşor printr-un decret al ţarului.

Rezultă o greşeală logică : nu e nevoie de guvern, dar e nevoie de un act guvernamental. Revoluţia agrară va trezi rezistenţă, împotriva rezistenţei trebuie să lupţi, dar violenţa nu este un mijloc de a lupta. Convingerea, iată mijlocul de a lupta.

Ţarul, miniştrii, guvernatorii, călăii trezesc şi ei mila scriitorului, căci îi consideră şi pe ei victime ale rînduielilor sociale. Dar cum ar putea fi salvaţi ? Nu se ştie.

Lev Nikolaevici nu era chiar un om absurd.

V. I. Lenin scria după moartea lui Tolstoi :

„În operele lui Tolstoi şi-au găsit expresia atît forţa cît şi slăbiciunea, atît vigoarea cît şi mărginirea mişcării ţărăneşti de masă. Protestul său ardent, pasionat, adeseori de o vehemenţă necruţătoare împotriva statului şi a bisericii oficial-poliţiste, redă starea de spirit a democraţiei ţărărăneşti primitive în care veacurile de iobăgie, de samavolnicie şi de jaf din partea funcţionărimii, de iezuitism clerical, de înşelăciune şi şarlatanie au făcut să se acumuleze un noian de mînie şi de ură. Neînduplecata sa negare a proprietăţii private asupra pămîntului redă psihologia masei ţărăneşti într-un moment istoric cînd vechea proprietate funciară feudală, atît cea moşierească cît şi cea «atribuită în loturi» de către stat, devenise o piedică absolut insuportabilă în calea dezvoltării ţării şi cînd această veche proprietate funciară urma în mod inevitabil să fie lichidată în modul cel mai radical, cel mai necruţător. Demascarea capitalismului în operele sale, plină de o profundă simţire şi de o înflăcărată revoltă, redă toată groaza ţăranului patriarhal, de care a început să se apropie un nou duşman, un duşman nevăzut, neînţeles, care vine de undeva de la oraş sau de undeva din străinătate, care

dărîmă toate «temeliile» modului de viaţă de la ţară, care aduce cu sine o nemaipomenită ruină şi mizerie, moarte prin înfometare, sălbăticire, prostituţia şi sifilisul — toate calamităţile «epocii acumulării primitive», calamităţi înăsprite de o sută de ori prin transplantarea pe pămînt rusesc a celor mai noi metode de jaf elaborate de d-l Cupon.

Dar, totodată, protestatarul înflăcărat, acuzatorul vehement, marele critic a dat dovadă în operele sale de lipsă de înţelegere a cauzelor crizei şi a mijloacelor prin care se putea ieşi din această criză care ameninţa Rusia, lipsă de înţelegere firească la ţăranul patriarhal, naiv, dar nu la un scriitor de cultură europeană. Lupta împotriva statului iobăgist şi poliţist, împotriva monarhiei, s-a transformat la el într-o negare a politicii, l-a adus la doctrina «neîmpotrivirii la rău», l-a adus la o totală îndepărtare de lupta revoluţionară a maselor din 1905—1907".

Lev Nikolaevici era un utopist. Utopia lui era orientată spre trecut.

Iar Rusia între timp îşi depăşise propriile sale iluzii. Guvernul care părea o forţă devenise o iluzie, o reminiscenţă istorică, o iluzie era şi puterea militară a Rusiei. Iluzie, împărtăşită de o mică parte a intelectualităţii, era şi ideea că regenerarea Rusiei se putea face rămînînd o ţară pur agrară.

II. Lev Nikolaevici trăia în trecut

Lev Nikolaevici ne povesteşte în romanul *Război şi pace* că bătrînul prinţ Bolkonski rămîne străin de evenimentele ce au loc în Rusia în timpul invaziei lui Napoleon. Prinţul ajuns la bătrîneţe afirmă lucruri inexistente şi în acelaşi timp are numai o idee aproximativă despre ceea ce se petrece în realitate. Sîntem în 1812. Prinţul Andrei îşi

previne părintele să nu rămînă în apropierea teatrului de război şi-l sfătuieşte să plece la Moscova.

Cei ai casei sînt îngrijoraţi, Dessalles îşi ia inima în dinţi şi se adresează bătrînului prinţ :

„— Ce credeţi de toate astea, prinţe ?"

Bătrînul conte examinînd nişte planuri de clădire replică :

„— Eu, eu ?... — spuse el, nemulţumit parcă de faptul că-l trezise, şi fără să-şi ridice ochii de pe planul construcţiei.

— E foarte posibil ca teatrul de luptă să se apropie atît de mult de noi...

— Ha, ha, ha ! Teatrul de luptă ! — zise prinţul. — Am mai spus-o, şi o mai spun şi azi : teatrul de luptă este Polonia, şi inamicul nu se va putea strecura niciodată dincoace de Niemen.

Dessalles se uită uluit la prinţul care vorbea de Niemen, cînd inamicul ajunsese la Nipru ; dar prinţesa Maria, care uitase poziţia geografică a Niemenului, credea că ceea ce spune tatăl ei e adevărat.

— La topirea zăpezilor, se vor împotmoli în mlaştinile Poloniei. Numai ei pot să nu vadă asta, — spuse prinţul, gîndindu-se, pesemne, la campania anului 1807 care, cum i se părea lui, nu era atît de îndepărtată în timp".

Prinţul ştie că s-a primit o scrisoare de la fiul său, care încă nu i-a fost dată. El întreabă cu o înfăţişare posomorîtă :

„— ...Da, scrie că francezii au fost bătuţi... lîngă ce rîu ?

Dessalles lăsă ochii în jos.

— Prinţul nu scrie nimic despre asta, — spuse el încet".

Lev Nikolaevici cunoştea foarte bine psihologia bătrînilor încă de pe cînd era un om în floarea vîrstei şi probabil că nu s-ar fi lăsat copleşit de logica bătrîneţii dacă

felul lui de a vedea nu ar fi fost determinat de conştiinţa a milioane de ţărani gospodari nemulţumiţi, ruinaţi, care credeau totuşi că viaţa mai continuă în vechile ei făgaşuri şi că această viaţă poate fi îndreptată.

Lev Nikolaevici nu înţelegea raportul de forţe din Rusia la acea dată, aşa cum şi mulţi alţii nu o înţelegeau. Muncitorii, incitaţi de provocatorul Gapon, au pornit la 9 ianuarie cu jalbe la ţar să ceară apărare împotriva patronilor şi asupririi acestora.

S-a tras în muncitori. Caldarîmul s-a acoperit de pete de sînge ; Rusia a protestat. Lev Nikolaevici era şi el indignat, deşi nu înţelegea ce rost ar fi avut ca ţarul să primească delegaţia muncitorilor. „Ce poate să însemne pentru statul rus glasul muncitorilor din Petersburg ?" se întreba el. Şi argumenta : muncitorii beau în fiecare zi ceai, umblă îmbrăcaţi în cizme de piele, trăiesc tot atît de bine ca primarii de la ţară, de ce să protesteze ei ? Ar trebui să protesteze ţăranii.

Dealtfel, sînt puţini muncitori în Rusia, ei sînt mai curînd un fenomen întîmplător ; Rusia cea nouă pe care o prevedea el, Rusia ţăranilor, Rusia fără de guvern, nu va cunoaşte clasa muncitoare.

Muncitorii erau însă mulţi şi erau chiar vecini cu Lev Nikolaevici. Din ferestrele casei de la Iasnaia Poliana se vedeau cuptoarele înalte ale uzinelor de la Tula. Timpul nu ţinea seama de prorocirile scriitorului, cu atît mai mult cu cît aceste proroci erau greşite. Timpul îşi urma cursul său. Ceasul bătea, iar Lev Nikolaevici nu reuşea să ţină pasul cu bătăile ceasului.

III. Războiul

În ziua de 27 ianuarie 1904 a izbucnit războiul ruso-japonez. La aceeaşi dată aflăm următoarea însemnare în

jurnal : „Am revenit din plimbare şi tot timpul m-am gîndit : războiul şi tot felul de argumente de ce a izbucnit, ce înseamnă, la ce rezultate se va ajunge şi altele asemănătoare... Şi în afară de faptul că trebuie să mă gîndesc la ce se va întîmpla după acest război pentru lumea întreagă m-am mai gîndit ce atitudine trebuie să iau *eu, eu, eu* faţă de război".

Cuvîntul „eu" se repetă de trei ori şi ultima oară este subliniat de trei ori.

Acest „eu" se referă nu numai la Tolstoi, dar la fiecare om cu convingeri morale : pentru fiecare om e important : „Să nu te duci la război, să nu ajuţi pe alţii să facă război, dacă nu poţi să-i reţii de la a-l face".

Cum putea să-i reţină ? Numai convingîndu-i !

A doua zi îl aflăm pe Tolstoi corectînd nuvela *Bancnota falsă*. E de fapt o suită de nuvele despre crimele pe care le generează „bancnota", adică banii. În final trebuie să urmeze atotiertarea.

Curînd după aceea Tolstoi scrie un articol amplu despre război, intitulat *Veniţi-vă în fire !*.

Acest articol este împărţit în capitole dintre care primul are patru epigrafe, primele luate din *Evanghelie*, din *Biblie*, apoi din Molinari şi din Guy de Maupassant. Capitolul al II-lea are patru epigrafe din Voltaire, Anatole France, Swift. În total sînt 12 capitole şi fiecare din ele are cîteva epigrafe ; capitolul 11 are şi el patru epigrafe ; capitolul 12 nu are nici unul.

Articolul cuprinde scrisori în care ni se relatează cum pleacă la război rezerviştii, chemaţi să ucidă.

Epigrafele, aceste aforisme ale unor oameni înţelepţi, par să spună unul şi acelaşi lucru : războiul ar putea fi evitat dacă oamenii şi-ar da seama de răul pe care el îl reprezintă. Istoria îşi urma însă drumul înainte şi nu puteai

să te izolezi de ea apelînd la cărțile de altădată, fie ele chiar dintre cele mai înțelepte.

Teoria lui Tolstoi despre neîmpotrivirea la rău începea a fi pusă la îndoială chiar în proprii săi ochi. Scriitorul vedea că japonezii înaintează, distrugînd armata rusă, nepregătită pentru luptă.

În basmul său despre Ivan cel prost, soldații și țăranii se înțeleg între ei pentru că vorbesc aceeași limbă. Dar dacă nu te împotrivești nu cumva Rusia poate fi cucerită de japonezi sau de germani ?

În sufletul lui Tolstoi se nasc amintiri patriotice. Un sentiment de dragoste de țară plin de amărăciune îl cuprinde cînd aude că a căzut Port-Arthur.

În ziua de 30 ianuarie 1905 Tolstoi spune : „Maşa m-a criticat foarte tare pentru că am spus că ar fi fost mai bine să fi fost aruncat în aer Port-Arthur decît cedat japonezilor... Cei ce se bucură de înfrîngerile armatei ruse trebuie să lupte direct împotriva guvernului și nu indirect prin moartea oamenilor".

În februarie Tatiana Kuzminskaia l-a întrebat „Așadar tu crezi că Port-Arthur nu trebuia cedat ?

— Și eu am fost militar. Pe vremea noastră așa ceva nu se putea întîmpla. Am fi murit cu toții, dar nu ne-am fi predat"

Rusia de altădată nu mai exista. Altădată Lev Nikolaevici plecase voluntar în Caucaz și visase să fie decorat cu Crucea Sfîntul Gheorghe. Acum plecase voluntar la războiul împotriva Japoniei fiul său Andrei. Fiind fiul unui scriitor celebru, a călătorit în vagonul destinat Statului Major, împreună cu ofițerii, a căpătat și Crucea Sfîntul Gheorghe și apoi a fost trimis la vatră, pentru că îl lovise un cal.

Nu de el era nevoie pe front. Era nevoie de numele lui.

Tolstoi socotea revoluția făcută de masele de la oraș nu numai lipsită de sens, dar chiar imposibilă, așa cum socotea imposibilă orice revoluție.

În prefața la articolul lui V. G. Certkov *Despre revoluție* Tolstoi scria următoarele despre „lichidarea rînduielilor bazate pe violență"

„Pentru a lichida aceste rînduieli, trebuie să dispui în primul rînd de mijloacele necesare. În consecință să existe măcar probabilitatea că această lichidare va fi încununată de succes. Dar asemenea probabilitate nu există cîtuși de puțin".

În continuare Tolstoi analiza problema și scria : „Tentativa revoluționară din 14 decembrie a avut loc în cele mai favorabile condiții, un moment întîmplător de interregn și apartenența majorității membrilor la categoria militarilor. Și care au fost rezultatele ? Și la Petersburg și la Tulcin răscoala a fost înăbușită și a urmat domnia de trei decenii a lui Nikolai, domnie brutală, mărginită, care a depravat sufletele oamenilor".

În continuare urmează și analiza altor mișcări revoluționare, arătîndu-se că și acestea au fost înfrînte. În consecință Tolstoi propune lupta „prin convingere rațională".

Lev Nikolaevici socotea că Petersburgul anului 1904 era același cu Petersburgul tinereții sale, cel văzut cu o jumătate de veac în urmă.

El uita că și la începutul veacului Petersburgul fusese împărțit în două nu numai de apele Nevei, dar și de un șir neîntrerupt de fabrici.

La intrarea în mare era un port. Dincolo de podul Liteinîi, pe distanță de zeci de kilometri erau uzine. Delta Nevei era și ea plină de uzine. Suburbiile Petersburgului

erau muncitoreşti. Dar Tolstoi nu cunoştea această nouă putere.

Din însemnările făcute de Duşan Makoviţki la Iasnaia Poliana aflăm că în ziua de 12 ianuarie Tolstoi spusese : „Nu putem cere guvernului să cedeze din puterea sa pentru că nu o va face. Nu ne rămîne decît una din două : ori să ucidem pe membrii guvernului, deci crime, teroare, în aşa fel încît guvernul să se împrăştie şi atunci va urma anarhia, ori perfecţionarea morală a fiecărui om luat în parte. Numai această a doua cale este eficientă".

Tolstoi nu credea în revoluţie, pentru că nici nu o cunoştea.

Şi cu cît înainta revoluţia, cu cît era mai limpede că poporul nu accepta soluţia propusă de scriitor, cu atît insistenţele scriitorului erau mai mari. Căuta parcă să-şi înăbuşe îndoielile, repetînd acelaşi lucru în însemnările sale zilnice, vorbind despre ceea ce socotea el a fi veşnic, despre Dumnezeu, despre conştiinţă.

Anii revoluţiei coincid pentru Tolstoi cu relecturări din Herzen, cu insistente citări din decembrişti, cu reluarea intenţiei de a scrie un roman despre mişcarea decembristă.

Deşi vedea că revoluţia progresează Tolstoi continua să susţină că ea nu poate avea loc.

Un corespondent al ziarului parizian *Le Matin* citează într-un interviu cuvintele lui Tolstoi

„Poporul rus nici nu se gîndeşte la revoluţie. De altfel revoluţiile au fost posibile numai la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În epoca noastră guvernele au la dispoziţie mult prea multe mijloace de represiune ca să mai poată fi vorba de răsturnarea lor. Priviţi, în oraşele mari s-a turnat asfalt acolo unde altădată era caldarîm. Cum vă imaginaţi atunci că se mai pot ridica baricade ?"

Totuşi, revoluţia progresa, la Moscova s-au construit baricade.

Tolstoi a fost profund zguduit de răscoala de pe crucişătorul Potemkin.

Au urmat crunte dezamăgiri. Critica necruţătoare a vieţii, absenţa unor puncte de sprijin, care să îngăduie transformarea acestei vieţi, reflectau ca într-o oglindă caracterul naiv, ţărănesc al revoluţiei ruse.

În jurul lui Tolstoi erau oameni de rînd, temători şi de aceea cu idei liberale. Aleksandra Lvovna, admiratoarea lui Certkov, plimbîndu-se pe aleile din Iasnaia Poliana spusese într-o zi lui Makoviţki „Vezi mestecenii ăştia ? Aici o să fim spînzuraţi".

Certkov tăcea. Pentru el, probabil, revoluţia era un drum anevoios, care trebuie să apropie Rusia de soarta societăţii engleze.

Dar nu ceea ce spunea Tolstoi celor de acasă, nici ceea ce notau unii dintre tolstoişti, nici ceea ce spunea el unor corespondenţi străini doritori de lucruri senzaţionale, definea importanţa scriitorului pentru revoluţia rusă.

Ceea ce definea această importanţă era faptul că, de ani de zile, el îndemna poporul să vadă esenţa vieţii. El spunea de ani de zile, cu multă claritate, că poporul este stăpînul legal al pămîntului. Tolstoi indicase şi un ideal reîntoarcerea pămîntului în mîinile celor ce muncesc.

V. Tolstoiştii

În urma amnistiei din 1904, Pavel Biriukov revenise din emigraţie.

Prin manifestul din 17 octombrie 1905 se acordase o oarecare libertate religioasă, în virtutea căreia erau permise

unele secte cu condiția ca cererea de recunoaștere legală a funcționării lor să poarte minimum cincizeci de semnături.

Cu acest prilej Biriukov a cerut recunoașterea existenței legale a obștei tolstoiștilor.

Cum nu reușise însă să strîngă cincizeci de adeziuni, condiția necesară de înregistrare, aceasta nu a mai avut loc. E limpede că odată cu izbucnirea revoluției tolstoismul nu numai ca fenomen de masă, dar chiar ca fenomen de oarecare importanță luase sfîrșit.

Revenise din străinătate și Certkov, care arăta mult îmbătrînit. Purta mereu mănuși negre. Nu le scotea niciodată pentru că avea o eczemă la mîini. Dar mănușile negre îi veneau bine lui Vladimir Grigorievici — semăna și mai mult cu un pastor. Poate că interesul sporit pe care Tolstoi l-a manifestat față de Certkov și legăturile lor foarte strînse după revoluție se datorează tocmai faptului că Certkov era o rămășiță a tolstoismului, că el continua să afirme ceea ce nu mai exista.

Anii de reacțiune l-au învățat pe Tolstoi să adopte o nouă atitudine față de ceea ce se petrecea în Rusia.

Tolstoi a pornit lupta împotriva reacțiunii și rezultatul ultim al acestei lupte a fost plecarea din casa și de pe moșia compromisurilor, din Iasnaia Poliana cea atît de mult iubită, iar acum detestată.

ȚĂRANII RUȘI ȘI
NU MAI POT TĂCEA!

Negînd revoluția Tolstoi ajunge să se autonege. Lev Nikolaevici scrie celebrul său articol *Nu mai pot tăcea!*, îndreptat împotriva execuțiilor în masă. Articolul începe astfel „Șapte condamnări la moarte. Două la Petersburg,

una la Moscova, două la Penza, două la Riga. Patru execuţii, două la Herson, una la Vilna, una la Odesa.

Şi aşa în fiecare număr de ziar, aceleaşi ştiri. Şi aşa durează nu de o săptămînă, nu de o lună, nu de un an, ci de ani de zile. Şi aceasta se întîmplă în Rusia, în Rusia în care poporul plînge de mila fiecărui criminal şi unde pînă de curînd nu exista o lege care să îngăduie pedeapsa cu moartea.

Mi-amintesc că altădată aceasta îmi dădea un sentiment de superioritate faţă de oamenii din Apus şi iată că de doi ani şi mai bine, execuţii, execuţii, execuţii care nu mai încetează".

Articolul a fost publicat fragmentar într-o serie de ziare, deîndată amendate. La Sevastopol, un proprietar de ziar a afişat numărul respectiv în oraş, lipindu-l pe ziduri. Articolul a apărut concomitent în traducere letonă şi în luna august a fost tipărit în întregime într-o tipografie ilegală din Tula. El a fost retipărit în toate ziarele lumii ; în Germania, a apărut în acelaşi timp în 200 de ziare.

De ce a impresionat atît de tare acest articol ?

Tolstoi nu se mulţumeşte să vorbească despre execuţii. El ne înfăţişează scenele execuţiilor, în amănunt, ca un om care priveşte cu ochii mari, uimiţi şi vede prima oară totul. Iată, de pildă, cum au fost spînzuraţi doisprezece oameni :

„Doisprezece soţi, părinţi, fii, ai acelor oameni care ţin prin bunătatea, munca, simplitatea sufletului lor pămîntul rusesc, au fost prinşi, aruncaţi în închisoare, ţinuţi în lanţuri. Apoi li s-au legat mîinile la spate ca să nu se poată prinde cu mîna de sfoara de care urma să fie spînzuraţi şi au fost duşi la spînzurătoare. Cîţiva ţărani ca şi ei, doar înarmaţi, îmbrăcaţi în haine militare, curate, încălţaţi cu cizme de bună calitate, cu arma în mînă i-au însoţit pe cei condamnaţi. Alături mergea un om cu plete lungi în odăjdii şi epitrafir, ţinînd crucea în mînă. Procesiunea se

opreşte. Şeful spune ceva, secretarul citeşte o hîrtie şi după ce o termină de citit, omul cu plete lungi, adresîndu-se celor pe care alţi oameni ca şi ei se pregătesc să-i spînzure, le spune ceva despre Dumnezeu şi despre Christos. Îndată după aceasta, călăii sînt mai mulţi, pentru că unul singur nu poate face faţă unui lucru atît de complicat, dizolvă nişte săpun, freacă sfoara ca să strîngă mai bine, îi apucă pe cei încătuşaţi, le pun în cap nişte saci, îi urcă pe un podium, pe care stau spînzurătorile şi le bagă capul în laţ".

Urmează apoi analiza consecinţelor psihologice păgubitoare pe care le are execuţia capitală. În 1880, în toată Rusia era un singur călău. În 1908 un comerciant care dăduse faliment se oferă să facă pe călăul şi încasînd o sută de ruble de execuţie reuşeşte să-şi refacă averea. Călăii încep să-şi facă concurenţă unul altuia. Preţul scade. De pildă, unul se oferă să spînzure numai cu 50 de ruble.

În articolul său Lev Nikolaevici nu mai spune că sînt deopotrivă vinovaţi toţi cei ce luptă, adică şi guvernul şi revoluţionarii. El spune guvernului că revoluţionarii riscă, el spune că oamenii aceştia cred în dreptatea cauzei lor. Înfăţişînd execuţia capitală ca o meserie cu care se îndeletniceşte guvernul, Tolstoi îl demască, numindu-l criminal.

El scrie : „Nu se poate trăi aşa. Eu cel puţin nu pot trăi aşa, nu pot şi n-am să trăiesc.,

De aceea m-am apucat să scriu acest articol şi am să caut să-l difuzez pe orice cale şi în Rusia şi în afara graniţelor ei, pentru că trebuie ori să se termine cu aceste acţiuni nelegiuite, ori să nu mai am eu nici o legătură cu ele, adică ori să fiu aruncat la închisoare, ca să-mi dau seama exact că toate aceste grozăvii nu se fac pentru mine, ori, ceea ce ar fi cel mai bine, (atît de bine încît nici nu îndrăznesc să visez la această fericire) să mi se pună şi mie, ca celor douăzeci sau doisprezece ţărani, sacul în cap, să se

zvîrle scăunelul de sub picioarele mele, să se strîngă cu toată greutatea laţul uns cu săpun în jurul gîtului meu bătrîn".

Apoi adresîndu-se guvernului :

„Spuneţi că e singura cale pentru a potoli poporul şi a stinge focarul revoluţiei. Rostiţi un neadevăr evident. E limpede că atît timp cît nu veţi satisface cerinţele de minimă dreptate ale întregului popor rus, care munceşte pămîntul, adică nu veţi desfiinţa proprietatea agrară, ci, dimpotrivă, o veţi sprijini mereu şi veţi irita în fel şi chip poporul şi pe acei oameni uşurateci şi înrăiţi, care au pornit o luptă violentă împotriva dvs. nu veţi ajunge să calmaţi poporul, ci îl veţi chinui, prin exiluri, arestări, spînzurînd femei şi copii. Oricît vă străduiţi să înăbuşiţi în dvs. raţiunea şi dragostea, proprii oricărui om, ele continuă să existe în sufletul dvs. şi e de ajuns să vă veniţi în fire, să cugetaţi ca să vă daţi seama că acţionînd în felul în care acţionaţi, adică participînd la aceste crime îngrozitoare, nu numai că nu vindecaţi boala, ci dimpotrivă, încercînd s-o reprimaţi o faceţi să crească"

Articolul acesta a uimit lumea întreagă şi a avut repercusiuni nebănuite. De pildă, revoluţionarul indian Taraknath Das i-a adresat lui Lev Nikolaevici o scrisoare (24 mai 1908) din America în care îi spunea „Articolele dvs. au adus Rusiei un bine imens. Vă implor, de aveţi timp, să scrieţi un articol despre starea de suferinţă în care se află India"

Un alt indian, învăţătorul Kumara, emigrat în Canada, scria şi el „Îmi pun toată speranţa în ajutorul pe care îl puteţi da popoarelor din India cu mult mai asuprite decît poporul rus şi mă alătur la felicitările ce v-au fost adresate de mulţi oameni cu prilejul aniversării a 80 de ani. Vă implor în numele compatrioţilor mei să le veniţi în ajutor pe cît vă stă în putinţă"

Lev Nikolaevici răspunde prin celebra sa *Scrisoare către un hindus*, care, deși afirmă că violența nu poate elibera un popor, este totuși interzisă de autoritățile engleze.

Ea a slujit ca impuls pentru o epistolă venită din partea lui Gandhi „Îndrăznesc să vă atrag atenția — scria Gandhi — asupra evenimentelor care se desfășoară de aproape trei ani în Transvaal. În această colonie locuiesc aproximativ treisprezece mii de indieni, supuși ai Marii Britanii. Oamenii aceștia au suferit ani de zile de pe urma unor îngrădiri ale drepturilor lor civice. În Transvaal sînt foarte puternice prejudecățile împotriva celor de culoare și mai ales împotriva asiaticilor... Aceste prejudecăți și-au atins punctul culminant cu trei ani în urmă cînd a apărut o lege privind în mod special pe asiatici, cu scopul de a-i umili și de a-i lipsi de demnitate omenească"

Au urmat și alte scrisori din partea lui Gandhi, care i-a trimis lui Tolstoi și cartea sa *Autoguvernarea Indiei*. Ghandi a publicat, de altfel, *Scrisoarea către un hindus* cu o prefață a sa.

Spre deosebire de alte articole datînd din aceeași perioadă, în *Scrisoare către un hindus* Lev Nikolaevici nu mai demonstrează că indienii sînt deopotrivă vinovați cu englezii care-i asupresc. El vorbește aici despre o altă vină. Un popor de două sute de milioane, înzestrat din fire, îngăduie să fie asuprit de un grup puțin numeros de oameni, inferiori lui ca dezvoltare fizică și calități morale. Lev Nikolaevici recomandă indienilor să-și elibereze conștiința „de acele numeroase prejudecăți, care îi fac să nu vadă adevărul"

Scriitorul rus sfătuiește pe indieni să renunțe la prejudecățile religioase și științifice și să înțeleagă că nu englezii îi țin în robie, ci ei înșiși acceptă jugul, îndeplinind poruncile englezilor. Tolstoi spune : „Nu vă împotriviți, la rău, dar nici nu luați parte la rău, la violența autorităților,

a tribunalelor, la strîngerea birurilor și mai ales nu acceptați serviciul militar și nimeni pe lume nu va putea să vă subjuge".

Tolstoi desfășura deci un program de neîmpotrivire la rău în plan civic. În India patriarhală, unde obștea nu se dezagregase încă definitiv, unde populația locală se ridica ajdoma unui zid în fața cotropitorilor, Tolstoi a ajutat poporul să cîștige bătălia, să se elibereze.

LEV TOLSTOI, OGLINDĂ A REVOLUȚIEI RUSE

Jubileul de 80 de ani al scriitorului a fost sărbătorit în mod oficial în Rusia printr-o avalanșă de fraze fățarnice. Ele încercau să-l înfățișeze pe scriitorul care suferise și cunoscuse multe încercări în viață drept un om care nu cunoaște îndoieli și contradicții lăuntrice.

Cu acest prilej V. I. Lenin scria în ziarul *Proletarul*:

„Presa legală rusă în care apar nenumărate articole, scrisori și note cu ocazia celei de-a 80-a aniversări a lui Tolstoi, se interesează cel mai puțin de analiza operelor lui din punctul de vedere al caracterului revoluției ruse și al forțelor ei motrice. Toată această presă este plină pînă la dezgust de două feluri de ipocrizie : cea oficială și cea liberală. Cea dintîi este ipocrizia grosolană a unor scribi venali cărora ieri li s-a dat ordin să hărțuiască pe L. Tolstoi, iar astăzi să descopere la el patriotism și să caute să salveze aparențele față de Europa. Că acestor scribi li s-a plătit pentru mîzgăliturile lor e un lucru cunoscut de toată lumea ; ei nu pot înșela pe nimeni. Mult mai rafinată, și de aceea mult mai dăunătoare și mai primejdioasă, este ipocrizia liberală. Dacă ai sta să-i asculți pe balalaikinii cadeți de la Reci, ei au pentru Tolstoi cea mai deplină și cea mai caldă simpatie. În realitate însă declarația lor calculată

și frazeologia lor bombastică despre «marele căutător de Dumnezeu» sînt de la un capăt la celălalt false, căci liberalul rus nu crede nici în Dumnezeul lui Tolstoi și nici nu împărtășește critica acestuia la adresa actualului regim. El caută să folosească acest nume popular pentru a-și spori capitalul politic, pentru a juca rolul de conducător al opoziției întregului popor ; debitînd fraze sforăitoare și pompoase, el caută să se sustragă de la necesitatea de a da un răspuns direct și limpede la întrebarea : ce anume determină flagrantele contradicții ale «tolstoismului» și ce lipsuri și slăbiciuni ale revoluției noastre exprimă ele ?

Contradicțiile din operele, concepțiile, teoriile și școala lui Tolstoi sînt, într-adevăr, flagrante. Pe de o parte-avem în față un artist genial, care a dat nu numai tablouri nemuritoare ale vieții rusești, dar și opere de prim rang ale literaturii mondiale. Pe de altă parte, un moșier scrîntit întru Christos".

Fără să cunoască jurnalele lui Tolstoi, Lenin văzuse contradicțiile din opera și publicistica lui Tolstoi, înțelesese originea lor istorică, manifestările lor concrete și le considerase ca oglindind specificul revoluției ruse, constituind o prevestire a victoriei acestei revoluții. Lenin scria

„Dar contradicțiile din concepțiile și teoriile lui Tolstoi nu constituie ceva întîmplător, ci expresia condițiilor contradictorii în care se afla viața rusă în ultima treime a secolului al XIX-lea. Satul patriarhal, eliberat abia ieri de iobăgie, a fost literalmente lăsat pradă capitalului și fiscului. Vechile temelii ale gospodăriei și ale vieții țărănești, care dăinuiseră într-adevăr veacuri de-a rîndul, s-au prăbușit cu o repeziciune extraordinară. Contradicțiile din concepțiile lui Tolstoi trebuie apreciate nu din punctul de vedere al mișcării muncitorești contemporane și al socialismului contemporan (o astfel de apreciere este, bineînțeles, necesară, dar ea nu este suficientă), ci din punctul

de vedere al protestului care trebuia să ia naștere în satul patriarhal rus împotriva capitalismului în dezvoltare, împotriva ruinării și a deposedării de pămînt a maselor. Tolstoi este ridicol ca profet care a descoperit noi rețete pentru izbăvirea omenirii, și de aceea sînt cu totul jalnici «tolstoiștii» din Rusia și din străinătate care vor să transforme într-o dogmă tocmai latura cea mai slabă a învățăturii lui. Tolstoi este măreț ca exponent al ideilor și stărilor de spirit care s-au format la milioanele de țărani ruși în perioada de ofensivă a revoluției burgheze din Rusia. Tolstoi este original pentru că totalitatea concepțiilor lui exprimă particularitățile revoluției noastre ca revoluție burgheză țărănească. Din acest punct de vedere, contradicțiile din concepțiile lui Tolstoi constituie într-adevăr o oglindă a condițiilor contradictorii în care s-a desfășurat activitatea istorică a țărănimii în revoluția noastră. Pe de o parte, veacurile de asuprire iobăgistă și deceniile de ruinare forțată de după reformă au acumulat oceane de ură, înverșunare și hotărîre disperată. Năzuința de a distruge pînă la temelie și biserica oficială, și pe moșieri, și guvernul moșieresc, de a lichida toate vechile forme și rînduieli de stăpînire a pămîntului, de a elibera pămîntul și de a înfăptui în locul statului de clasă polițist conviețuirea unor mici țărani liberi și egali în drepturi, această năzuință străbate ca un fir roșu fiecare pas istoric al țăranilor în revoluția noastră, și conținutul ideologic al scrierilor lui Tolstoi corespunde, fără îndoială, în mult mai mare măsură acestei năzuințe a țăranilor decît abstractului «anarhism creștinesc», așa cum este caracterizat uneori «sistemul» lui de concepții.

Pe de altă parte, țărănimea, năzuind spre forme noi de conviețuire, concepea în mod cu totul inconștient, patriarhal, naiv, felul cum trebuie să fie această conviețuire, lupta prin care trebuie cucerită libertatea, ce fel de conducători poate ea să aibă în această luptă, ce atitudine au burghezia

şi intelectualitatea burgheză faţă de interesele revoluţiei ţărăneşti, de ce este necesară o răsturnare prin violenţă a puterii ţariste pentru a lichida proprietatea funciară moşierească. Toată viaţa din trecut învăţase ţărănimea să urască pe boier şi pe funcţionarul statului, dar nu o învăţase şi nici nu putuse s-o înveţe unde să caute răspuns la toate aceste întrebări".

Ura faţă de vechea orînduire se manifestase în toate scrierile lui Tolstoi dinainte de revoluţia din 1905. Încă tînăr, în Caucaz, Lev Nikolaevici văzuse viaţa ţăranilor liberi, care nu cunoşteau asuprirea boierilor şi vroise chiar să împărtăşească acest fel de viaţă, să se căsătorească cu o fată dintr-o familie de cazaci. După cum, mai tîrziu, revenind la Iasnaia Poliana, vroise să se căsătorească cu o ţărancă şi să înfiinţeze o oază, în care să domnească vechile rînduieli de viaţă patriarhală, specifice ţărănimii. Dar nu putuse s-o facă.

Lenin scria

„Doctrina lui Tolstoi este incontestabil utopică şi, prin conţinutul ei, reacţionară în cea mai precisă şi mai profundă accepţiune a acestui cuvînt. Dar de aici nu urmează în nici un caz că această doctrină n-ar fi socialistă, nici că ea n-ar conţine elemente critice, în stare să ofere un material preţios pentru luminarea claselor înaintate.

Există socialism şi socialism. În toate ţările cu mod de producţie capitalist există un socialism care exprimă ideologia clasei care vine să ia locul burgheziei, şi există un socialism corespunzător ideologiei claselor cărora le ia locul burghezia. Un asemenea socialism este, bunăoară, socialismul feudal, iar caracterul acestui socialism a fost definit de multă vreme de către Marx, acum mai bine de 60 de ani, odată cu caracterizarea altor forme de socialism.

Mai departe. Elementele critice sînt proprii doctrinei utopice a lui L. Tolstoi, după cum sînt proprii multor sis-

teme utopice. Dar nu trebuie să uităm observaţia profundă a lui Marx că însemnătatea elementelor critice în socialismul utopic «se află în raport invers cu dezvoltarea istorică». Cu cît se dezvoltă mai mult, cu cît capătă un caracter mai precis activitatea forţelor sociale care «rînduiesc» Rusia nouă şi aduc izbăvirea de calamităţile sociale ale vremii noastre, cu atît mai repede socialismul critic-utopic îşi «pierde orice sens practic şi orice justificare teoretică»"

Tolstoi vroia să meargă înainte, spre viitor, întorcîndu-se înapoi, în trecut. Şi nu numai el vroia s-o facă. Ţărănimea se temea de viitor. Ţărănimea vedea cîte suferinţe şi cîtă distrugere îi aduceau banii, capitalul, oraşul. Oraşul însemna pentru ţăran sărăcie, lipsă de drepturi. În acelaşi timp ţărănimea se vedea asuprită, lipsită de drepturi. Ţăranul simţea cum creşte în sufetul lui ura şi protestul. Revoluţia arătase poporului rus că ţarul este „gol" aşa cum o spunea basmul lui Andersen. Era un basm la care Tolstoi se referea adesea.

DESPRE JURNALUL DE ÎNSEMNĂRI ŞI DESPRE SCRISORI. UN FEL DE PREAMBUL LA ULTIMELE CAPITOLE ALE CĂRŢII

I

Revoluţia nu a fost o furtună care nu se ştie cînd se mai poate repeta. Ea a fost asemenea zilei care se ştie că va reveni obligatoriu.

Lev Nikolaevici aştepta izbucnirea unei noi revoluţii, care să rezolve problema agrară. Cea care trecuse nu fusese pentru el adevărata revoluţie.

A murit Serghei Nicolaevici Tolstoi, fratele lui Lev Nikolaevici ; a murit tăcut, fără să-şi manifeste disperarea. Avusese cancer la faţă.

A murit Maria Lvovna, care îngrijea niște țărani de la Iasnaia Poliana și se îmbolnăvise și ea. Pînă în ultima clipă a stat Lev Nikolaevici lîngă ea, ținînd-o de mînă. Maşa fusese o femeie plină de farmec, pe care cîntecul o putea face chiar frumoasă, prieten adevărat al scriitorului. Nu cunoscuse nici ea fericirea în viață.

Părea că se apropie încheierea socotelilor în casă. În jurul lui Tolstoi erau mulți oameni, dar mai ales cunoștințe. Oameni apropiați nu erau.

Să fi fost un om apropiat Certkov cel ce umbla totdeauna cu mănuși negre ?

Certkov avea mintea rece și mîna fermă.

Sofia Andreevna a fost operată. O operație grea. În timpul operației Lev Nikolaevici a plecat în pădure, dînd dispoziție să se tragă de două ori clopotul dacă totul va merge bine. Clopotul atîrna alături de balcon, prins de un arțar bătrîn. El vestea orele de masă.

Clopotul a sunat de două ori. Sofia Andreevna a suportat cu bine operația. Se vedea însă că îmbătrînise mult. Continua totuși să se ocupe de gospodărie, să alcătuiască în fiecare zi meniul, să poarte grija copiilor, să se gîndească la nepoți ; își aducea aminte adesea de trecut și nu se supăra dacă nimeni nu stătea s-o asculte.

Continua să apere averea copiilor și sănătatea soțului său.

Uneori se trezea dimineața cu o energie neobișnuită, părea că bătrînețea dispăruse. Era de fapt numai agonia unor istericale.

Certkov începuse să strîngă arhiva lui Tolstoi și cerea ca toate jurnalele de însemnări „caietele cu coperți de mușama" să-i fie predate. Caietele erau pline de îndoieli, de imputări, de scuze.

În timpul tinereții lui Tolstoi existase obiceiul ca oamenii să țină jurnale de însemnări, în care să se auto-

analizeze, sau să mărturisească prietenilor lucrurile cele mai intime. În cercul lui Stankevici, de pildă, oamenii tot timpul se autoverificau pregătindu-se parcă pentru o viaţă nouă.

La fel se spovedesc unul altuia eroii lui Tolstoi din povestirea *Tinereţea*. Îşi fac imputări, se referă la mărturisiri reciproce.

Fiecare familie nefericită este nefericită în felul ei. Familia lui Lev Nikolaevici era plină de nefericiri, pe care le vedea toată lumea. Cei ce locuiau în casa lui Tolstoi ziceau că trăiesc ca într-o clădire de sticlă.

La 28 august 1908 urma să aibă loc aniversarea de 80 de ani a scriitorului. Lev Nikolaevici dădea importanţă zilei de naştere, o sărbătorea totdeauna şi se supăra cînd alţii uitau de ea.

De astă dată, înainte de jubileu Tolstoi adresă prin ziare rugămintea să nu i se facă nici un fel de sărbătorire.

Era vară. Lev Nikolaevici se trezea vesel ca un copil, muncea, bea ceai pe îndelete cu Sofia Andreevna, apoi îşi făcea plimbarea obişnuită călare pe Delir, calul cel mai iute de picior.

II

Povestind viaţa lui Tolstoi recurgem la jurnalele lui, la cele ale Sofiei Andreevna, la însemnările ei tîrzii, care au caracter de justificare, la însemnările copiilor şi la corespondenţa scriitorului.

În secolul al XVIII-lea scrisorile fuseseră uneori o specie literară. La data aceea se publicau nu numai „romane în scrisori", în care apăreau eroi fictivi, dar uneori chiar scrisori adresate prietenilor.

Jurnalul intim şi genul epistolar aveau o viaţă oarecum asemănătoare.

Însemnările zilnice ale lui Tolstoi sînt în același timp și documente biografice și opere literare ; aflăm aici fragmente de subiecte, descrieri de natură. Viața cotidiană conviețuiește alături de punctaje pentru opere literare.

Noi teme, care-l preocupă pe scriitor, stau alături de povestirea unor vise. Într-o scrisoare către Certkov, începutul nuvelei *Părintele Serghii* ne apare ca relatarea unui vis.

Iasnaia Poliana era pentru Tolstoi casa lui în care se născuse și crescuse și în același timp era izvor de suferință. Casa aceasta venea din ce în ce mai mult în contradicție cu ceea ce gîndea Tolstoi, cu problemele care-l frămîntau. De pildă, în casă, trăiau într-o cămăruță de lîngă antreu niște paznici. Mirosea a moravuri de poliție și a tutun ieftin. Un paznic a bătut un țăran, prinzîndu-l la pescuit, și a căutat să prezinte lucrurile ca și cînd omul ar fi trecut în partea rezervată boierului. Țăranul a fost bătut măr, arestat, apoi eliberat, după îndelungi tratative duse de scriitor cu Sofia Andreevna. Pe moșiile vecine nu existau însă paznici.

Tolstoi nici nu putea evita viața, nici nu avea unde să se ascundă de ea. Într-o scrisoare mai veche, adresată bunei sale prietene Aleksandra Andreevna Tolstaia, Lev Nikolaevici scrisese că în sufletul lui credința și necredința trăiesc precum cîinele cu pisica în același coteț. Conștiința lui trezită de revoluție nu se mai simțea la îndemînă, nu mai putea trăi liniștită într-o casă cu vechi rînduieli.

III

Însemnările zilnice ale lui Tolstoi au un caracter documentar, dar sînt în așa măsură pătrunse de analiză, încît seamănă cu niște pagini de roman.

Adesea, fără să vrea, Tolstoi se pîrăşte pe sine însuşi în jurnal şi-şi duce la ultima expresie intenţiile : la drept vorbind, imputările Sofiei Andreevna trebuiau adresate nu atît lui Lev Nikolaevici, cît eroilor operelor sale, ale căror gesturi şi fapte erau eliberate de orice element întîmplător.

Însemnările zilnice ale Sofiei Andreevna sînt sincere, dar lipsite de valoare documentară ; amintirile şi interpretările ei sînt arbitrare.

Ea putea înlocui un sistem de relaţii prin altul ; de pildă, putea folosi lexicul sentimental pentru a relata o dramă, generată de probleme economice.

Iată, de pildă, ce scrie Tolstoi în jurnalul său, la 13 mai 1909, comentînd cum a citit Sofia Andreevna nuvela *Diavolul :*

„În timpul dejunului, Sonia a fost cumplită. Citise nuvela *Diavolul* şi în sufletul ei s-au ridicat ranchiunele de altădată, ceea ce m-a făcut să sufăr cumplit. Am plecat să mă plimb în livadă. Am început să-i scriu o scrisoare ce urma a-i fi înmînată după ce voi muri, dar n-am terminat-o, m-am lăsat păgubaş, mai ales pentru că mi-am pus întrebarea : la ce bun ?... Apoi la patru dimineaţa şi-a vărsat tot ce avea pe suflet, eu, slava domnului, am reuşit s-o îmbun, am plîns şi eu, şi amîndoi ne-am simţit sufletul uşurat".

Ciorna acestei scrisori „de dincolo de mormînt" ne-a fost păstrată într-o agendă. Iată fragmentul cel mai important : „Iartă-mă, te rog, şi pentru aceasta şi pentru tot de ce m-am făcut vinovat faţă de tine în timpul vieţii noastre în comun, şi mai ales la începutul ei. Nu am de ce să te iert, tu ai fost aşa cum te-a făcut mama, o soţie credincioasă, bună şi o mamă bună. Dar tocmai pentru că ai fost aşa cum te-a făcut mama, pentru că ai rămas aşa, şi nu ai vrut să te schimbi... ai făcut mult rău altor oameni

şi ai decăzut tu însuşi tot mai mult şi mai mult, pînă cînd ai ajuns în starea jalnică în care te afli acuma".

Ce înseamnă gelozia Sofiei Andreevna ?

Se zice că şi la bătrîneţe Sofia Andreevna era geloasă pe Lev Nikolaevici.

În ziua de 13 aprilie 1909 o vedem transcriind o „nouă operă literară a lui Lev Nikolaevici.

Subiectul este viaţa revoluţionarilor, executarea acestora şi originile fenomenului revoluţiei. Ar fi putut să fie interesant. Dar găsesc acelaşi lucru : descrierea vieţii ţărăneşti. Îi place trupul femeiesc *puternic,* picioarele bronzate ale unei fete de la ţară, ceea ce îl atrăsese atît de mult cîndva ; aceeaşi Aksinia cu ochi strălucitori care acum, la 80 de ani, a apărut aproape inconştient din adîncimea amintirilor şi a senzaţiilor de altădată. Toate acestea au produs o impresie apăsătoare asupra mea. Probabil va urma imaginea poetică a revoluţiei cu care, oricît ar vrea să se ascundă după idealurile creştineşti, Lev Nikolaevici simpatîzează, urînd tot ceea ce ţine de putere şi se află în sfere superioare prin voinţa destinului."

Am zice că în acest fragment vorbeşte o femeie geloasă. Referirile sînt la nuvela neterminată : *Cine a ucis. Pavel Kudriaş.* Eroul ei este un flăcău bun, inteligent, care ajungînd la oraş devine revoluţionar şi expropriază nişte pămînt. La oraş are o logodnică, care în ciornă poartă într-adevăr numele de Aksinia. Dar nu este vorba de o femeie matură, ci de o fată, de logodnică. Deci, o simplă coincidenţă de nume.

S-ar părea că Sofia Andreevna e stăpînită de gelozie, dar de fapt gîndurile ei sînt la revoluţie şi la ura lui Tolstoi faţă de ceea ce „ţine de putere şi se află în sfere superioare prin voinţa destinului". Deci nu e vorba de gelozie, nu e o poveste de dragoste, ci o controversă cu revoluţia.

În același timp la mijloc e și o problemă de proprietate, iar numele Aksiniei nu este invocat întîmplător.

La data aceea, Fondul literar voise să publice o culegere cu ocazia împlinirii a 50 de ani de existență a acestei organizații. În culegere urma să fie inclusă nuvela *Diavolul*. Sofia Andreevna găsise manuscrisul în tapițeria unui fotoliu.

Nuvela trezise gelozia Sofiei Andreevna ; dar totodată căuta să demonstereze că întrucît lucrarea fusese scrisă *înainte de 1881* (ceea ce nu era adevărat) însemna că proprietatea literară asupra ei aparține familiei și deci putea fi publicată numai în culegerea de *Opere*, banii revenind membrilor acestei familii.

Certkov a anunțat acest fapt lui Tolstoi, într-o epistolă datată 19 iunie 1909. Scriitorul i-a trimis un răspuns neclar, pe un ton oarecum iritat, scriind parcă mai mult pentru el însuși :

„M-a decepționat și chiar mi-a fost neplăcut să aflu că scrierile mele sînt împărțite «pînă la» și «de la» un anumit an. Ducă-se «diavolului» toate scrierile astea numai să nu mă facă să încerc sentimente atît de rele".

Diavolul a încetat de a mai fi izvor de gelozie pentru a deveni o parte din avere.

Sofia Andreevna a fost de cincisprezece ori însărcinată, ani de zile a fost geloasă pe o serie întreagă de femei, știa pe de rost însemnările zilnice ale lui Tolstoi, le copiase de nenumărate ori, le păstrase, dar de abia în 1909, cînd Lev Nikolaevici împlinise 81 de ani, a început să manifeste semne de gelozie față de bărbații cu care avea legături.

Sentimentul ei de gelozie, față de bărbați și de femei, era manifestarea unei îndelungi confruntări cu soțul, confruntări în concepția despre viață, în modul de a păstra vechile rînduieli respinse hotărît de Tolstoi.

În această dispută Certkov este mult mai aproape de pozițiile Sofiei Andreevna decît am putea-o presupune. Și pentru el este vorba tot de proprietate, de proprietatea firmei „Posrednik"

Într-o scrisoare lungă, datată 11 august 1910, Certkov îi vorbește lui Lev Nikolaevici despre dreptul de a publica el primul manuscrisele sale : „Mi-e greu să decid cui anume trebuie să i se acorde în asemenea cazuri preferință și știind că asemenea rugăminți vă adresează instituții și persoane care nu merită a fi sprijinite, dar care sînt foarte întreprinzătoare și îndrăznețe, ați hotărît o dată pentru totdeauna să acordați toate drepturile primei publicări a scrierilor dvs. editurii populare «Posrednik», pe care de-abia am înființat-o împreună și care are nevoie de mijloace materiale pentru a putea progresa. De atunci tot ce ați scris, tot ce se putea publica mi-ați predat mie pentru a fi tipărit cu încuviințarea mea în interesele editurii «Posrednik» și pe toți cei ce vă solicitau în vederea unei colaborări literare îi trimiteați la mine".

Publicarea broșurilor ieftine nu era rentabilă pentru editură. În schimb operele literare, pe care Certkov unul nu le prețuia, puteau să acopere pierderile.

Certkov personal era un om bogat, dar în cazul de față era vorba de interesele editurii.

Cînd Lev Nikolaevici a întrebat dacă merită să se asigure „difuzarea ideilor sale cu ajutorul unor măsuri de acest fel" — avînd în vedere că niciodată ideile celor ce sînt dascăli ai vieții nu s-au pierdut, — F.A. Strahov, trimis de Certkov, i-a replicat că „într-adevăr Christos nu a avut nevoie să se îngrijească de răspîndirea neîngrădită a ideilor sale. De ce ? Pentru că el nu scria și în condițiile de atunci nu primea drepturi de autor pentru ideile sale. Pe cînd dvs. scrieți, ați primit drepturi de autor pentru ceea ce ați scris, iar acum le primește familia dvs..."

Vedem, deci, că atît adepții lui Certkov cît și Sofia Andreevna invocau deopotrivă temeiul normelor juridice existente în societatea acelei vremi. Disputa dintre Certkov și Sofia Andreevna se purta de la egal la egal.

De altfel disputa avea un caracter public și urmărea publicitatea.

Sofia Andreevna face tentative de sinucidere de față cu alții, redactează chiar un plan de evadare de acasă într-o notiță cu subtitlul *Faptele pot fi verificate la fața locului.*

În noaptea de 24 spre 25 iulie 1910 Sofia Andreevna notează în jurnalul său următoarea însemnare concepută în stil de reportaj gazetăresc (faptul nu a avut loc) :

„În viața pașnică de la Iasnaia Poliana a intervenit un eveniment neobișnuit. Contesa Sofia Andreevna a părăsit casa unde timp de 48 de ani se devotase cu dragoste soțului său, consacrîndu-i toată viața sa. Cauza acestei plecări este faptul că Lev Nikolaevici, slăbit de ani, se află total sub influența păgubitoare a domnului C...v, a pierdut orice voință și a permis d-lui C...v să se adreseze Sofiei Andreevna cu cuvinte brutale, purtînd totodată numeroase discuții în secret cu acesta.

După ce o lună de zile a zăcut bolnavă de nervi, drept care, pentru tratament, au fost invitați doi doctori din Moscova, contesa nu a mai putut suporta prezența d-lui C...v și și-a părăsit casa cu disperarea în suflet".

Nici grupul lui Certkov nu se lăsa mai prejos : oamenii aceștia făceau cópii după diferite documente, însemnări stenografice ale discuțiilor, scriau cărți, intentau procese, demascau, atacau.

Volumul al doilea al cărții lui A.B. Goldenweiser *În preajma lui Tolstoi* este un adevărat proces intentat Sofiei Andreevna, sprijinit de numeroase documente și mărturii ale diferitelor persoane.

De nouă ani nu mai fusese Tolstoi la Moscova. Întrucît poliția interzisese lui Certkov intrarea în gubernia Tula, pentru a-l întîlni, Lev Nikolaevici a fost nevoit să plece din Iasnaia Poliana.

De astă dată Certkov se afla la moșia tatălui său vitreg, V.A. Paşkov, colonel de gardă în retragere, om de lume, care era totodată conducătorul unei secte religioase. Moșia se afla la Krekșino, județul Zvenigorod.

Pentru a ajunge aici trebuia să treci prin Moscova.

În casa din Hamovniki nimeni nu-l aștepta pe Tolstoi. Serghei Lvovici, care trebuia să-l întîmpine, întîrziase.

Lev Nikolaevici s-a întins pe o canapea sus, în salon, să se odihnească. A venit Goldenweiser, a adus de mîncare şi a început s-o încălzească pe o lampă cu gaz.

De la el a aflat scriitorul că în prăvălia Zimmermann a apărut o noutate, o pianină mecanică Mignon. Pe banda pianinei mecanice se înregistrau concertele unor pianiști celebri, care puteau fi apoi ascultate. Scriitorul a hotărît să meargă a doua zi dimineața la magazin ; acesta se afla situat pe Kuznețki Most.

În tot timpul drumului Lev Nikolaevici își exprima uimirea. Îl mirau casele înalte, tramvaiele, circulația mare în oraş. Privea cu groază aspectul schimbat al orașului şi, după cum ne spune Goldenweiser, „găsea la fiecare pas confirmarea urii sale vechi față de așa-zisa civilizație".

Firma Zimmermann l-a primit în mod solemn. Aleksandrei Lvovna i s-a înmînat un buchet de flori, un fotograf anume invitat a făcut o poză. Firma era încîntată de această vizită, care ulterior i-a servit drept reclamă pentru pianina mecanică.

Pianina cumpărată a fost expediată la Krekșino pentru a sta acolo în timpul cît urma să rămînă şi Tolstoi.

Străzile Moscovei erau desfundate, pentru că se construiau liniile de tramvai. Tolstoi s-a dus să vadă noul monument al lui Gogol, așezat lîngă Arbat, opera sculptorului Andreev. Monumentul i-a plăcut, deși auzise că mulți îl criticau.

A doua zi au plecat la Krekșino, pe calea ferată spre Briansk. Krekșino se află foarte aproape de Moscova.

Casa lui Pașkov era mare, din cărămidă, cu parter și etaj, în stilul vilelor englezești de la sfîrșitul veacului trecut. Parcul era și el în stil englezesc și de n-ar fi fost mesteceni prea puține lucruri ar fi amintit de Rusia.

Lev Nikolaevici venise cu o treabă anume la Certkov. Avea intenția să semneze testamentul prin care drepturile de autor pentru scrierile de după 1881 urmau a fi trecute în folosință publică în baza unui act juridic.

La început viața la Krekșino a decurs pașnic. Învățătorii, muzicienii, veneau să-l vadă pe Tolstoi. Scriitorul se plimba prin împrejurimi, discuta cu țăranii. Certkov împreună cu un fotograf, un englez, îi făceau adesea poze.

În ziua de 13 septembrie au sosit la Krekșino Aleksandra Lvovna și Sofia Andreevna, aceasta din urmă venise să-și petreacă ziua onomastică, ce se sărbătorea la 17 septembrie stil vechi împreună cu soțul și să discute cu el unele afaceri.

Lev Nikolaevici era nervos. Sofia Andreevna spera ca Tolstoi să nu-și reconfirme vechiul testament și atunci, în mod firesc, copiii rămîneau moștenitori cu drepturi depline.

Mai era și o problemă urgentă : editura „Prosvești enie“ oferea o sumă foarte importantă dacă i se ceda dreptul de editare. La început Sofia Andreevna crezuse că va putea rezolva singură problema, pentru a afla curînd că delegația pe care i-o dăduse Lev Nikolaevici, valabilă în relațiile cu tipografia și librăriile, nu era suficientă pentru a

ceda cuiva dreptul de editare al *Operelor complete*. Băieții aveau mare nevoie de bani în afară de Serghei Lvovici, nici unul dintre ei nu cîștiga nimic. Mișa era încă foarte tînăr. Ilia se ocupa numai cu vînătoarea. Andrei divorțase pentru nevasta guvernatorului din Tula care avea șase copii, moșia sa o lăsase primei neveste și trăia dintr-o leafă de funcționar, permițîndu-și pe deasupra să joace cărți. Lev Lvovici locuia în străinătate, se indeletnicea cînd cu sculptura, cînd cu pictura, cheltuia mult și nu cîștiga nimic.

Editura „Prosveșcenie" oferea pentru operele lui Tolstoi un milion de ruble, iar Sofia Andreevna nu putea semna contractul. Trecînd de la scene furioase la accese de tandrețe, ea spera să-l poată înduplecа pe Lev Nikolaevici. În niște însemnări tîrzii din 1910 mărturisește deschis că arma ei este amenințarea cu sinuciderea.

Atmosfera la Krekșino s-a schimbat, devenind plină de tensiune. Sofia Andreevna ședea în odaia ei, bolnavă — se lovise la picior — părea plină de tandrețe, dar nu mai puțin încordată de așteptare.

Ziua onomastică a fost sărbătorită solemn. A fost invitat anume un cvartet de coarde, care a executat Mozart, Beethoven, Glazunov.

A trecut și sărbătoarea, a venit 18 septembrie, a plecat cvartetul de muzicieni, apoi Certkov l-a fotografiat pe Lev Nikolaevici împreună cu nepoții săi, Sonicica și Iliușa, copiii lui Andrei Lvovici.

După aceasta Lev Nikolaevici s-a dus să lucreze. Scria în fiecare dimineață și nu a renunțat niciodată la această disciplină.

Prietenii erau nervoși Sofia Andreevna putea să se trezească din clipă în clipă și să înțeleagă că se pregătește ceva.

Lev Nikolaevici a ieşit din cameră, a trecut într-o încăpere mică, unde era aşteptat de toţi. S-a aşezat la masă, a parcurs în fugă textul, a luat tocul şi a semnat. Apoi au semnat martorii : A. N. Goldenweiser, A.B. Kalaciov şi Sergheenko-junior.

Sofia Andreevna a coborît bine dispusă. Tolstoi a vrut să mai asculte o dată pianina mecanică.

Apoi au ieşit în stradă, unde i-au întîmpinat fotografi şi operatori de cinema.

Lev Nikolaevici s-a mai dus să facă o plimbare prin pădure.

De astă dată Sofia Andreevna n-a bănuit nimic.

Apoi au plecat la Moscova, unde au rămas pînă a doua zi.

Şi iată că au venit din nou aceiaşi prieteni să-i comunice lui Tolstoi că testamentul redactat atît de solemn nu este legal. În conformitate cu legile de atunci nu puteai să laşi averea ta moştenire „nimănui". Iar Tolstoi tocmai asta făcuse renunţînd în testamentul lui la drepturile de autor pentru tot ceea ce scrisese după 1881. Avocatul Muraviov le explicase că testamentul trebuie redactat altfel. Au hotărît să facă testamentul pe numele Aleksandrei Lvovna urmînd ca aceasta, împreună cu Certkov, să transfere operele în folosinţă publică.

Cînd Lev Nikolaevici împreună cu Sofia Andreevna, Aleksandra Lvovna şi Certkov, suiţi într-un landou deschis, au ieşit pe poarta casei din Fundacul Hamovniki, în stradă îi aştepta un grup de oameni, care l-a aclamat pe Lev Nikolaevici.

Au luat-o la dreapta, traversînd bulevardul Zubovski, au mers prin Precistenka ; casele erau fără etaj, cu grădini, case de piatră, vile locuite de nobili. Pretutindeni oamenii ieşeau la fereastră să-l vadă pe Tolstoi.

Au trecut de „inelul" bulevardului, în dreapta se înalţa, deasupra caselor, catedrala Mîntuitorului cu cele cinci cupole aurite. Au intrat prin poarta Borovitki în piaţa tăcută a Kremlinului, au trecut prin faţa catedralelor vechi.

Sofia Andreevna privea bisericile, casele, piaţa din Kremlin. Erau locuri legate de tinereţea ei. Au trecut prin faţa lui Ivan cel Mare, a „Clopotului Ţar", masiv, întunecat, de bronz, şi au ieşit din Kremlin prin poarta Spasski. În dreapta se înalţa biserica lui Vasili Blajenii, asemenea unei tufe pestriţe cu flori.

Cocoţaţi pe Lobnoe Mesto oamenii îl priveau pe Tolstoi.

În timpul cît Lev Nikolaevici a trecut pe străzile Moscovei, în landoul deschis, toţii vizitii l-au salutat. Pe trotuar se opreau şi-l salutau preoţii, din tramvaiele cu cai oamenii îşi scoteau capul pe fereastră să-l vadă. Pe trotuar erau din ce în ce mai mulţi oameni.

Cînd au ajuns pe Sadovaia i-a întîmpinat o adevărată mulţime. Pe tot parcursul drumului apăreau oameni la ferestre care îl salutau.

În sfîrşit, au ajuns la gara Kursk. Aici piaţa imensă era înţesată de oameni, în mare majoritate tineret studios.

Trăsura lui Tolstoi era urmată de altele în care se aflau doctorul Berkenheim, Sergheenko şi corespondenţii unor ziare şi reviste.

Se zice că mulţimea din piaţă număra cam 10—15 mii de oameni. Poate să fi fost chiar douăzeci de mii.

Cînd landoul a intrat în piaţă toată lumea s-a descoperit şi au început ovaţiile. Era imposibil să mai ajungi la gară. Lev Nikolaevici a coborît din trăsură. Mulţimea striga

— Glorie lui Tolstoi ! Trăiască marele luptător !

În 1908, cum am mai spus, Lev Nikolaevici îşi publicase articolul *Nu mai pot tăcea !* Omul care predica ne-

împotrivirea la rău devenise, fără să-şi dea seama, un mare luptător, un apărător al poporului.

În piaţă se strînseseră mulţi studenţi : de la universitate, de la Academica agricolă. Însoţit de Certkov, de Aleksandra Lvovna şi de Sofia Andreevna, Lev Nikolaevici încerca să-şi facă loc prin mulţime. Certkov era înalt, voinic, Aleksandra Lvovna puternică şi ea, cu alură bărbătească, ceva mai înaltă decît Tolstoi.

Lev Nikolaevici înainta printr-un coridor îngust, ţinînd la braţ pe Sofia Andreevna. Aleksandra Lvovna călca apăsat, liniştit, parcă apărîndu-şi tatăl. Îi urmau Certkov, cu pălărie albă de panama, şi A.P. Sergheenko, adus din umeri, care purta geamantanul cu manuscrisele lui Tolstoi.

Clădirea uriaşă a gării era ca un stup de albine ce zumzăiau. De jur împrejur oameni care strigau, zîmbeau, se agitau ; studenţi, muncitori, studente, militari şi chiar cîţiva preoţi. Oamenii trimiteau pe deasupra capetelor buchete de flori legate cu panglici albastre. Pentru a-şi face loc oamenii săreau pe băncile tapiţate, se urcau pe pervazul ferestrelor.

Nici un funcţionar de la căile ferate, nici un jandarm.

În sfîrşit, Lev Nikolaevici a reuşit să se urce în vagon. De astă dată au început să se agite cei ce-l însoţeau.

— Unde sînt lucrurile ? Unde este pledul ecossaise ? Unde este geamantanul ? Sîntem toţi în acelaşi vagon ?

Lev Nikolaevici s-a aşezat la fereastră. Chipul lui nu exprima nici oboseală, nici nemulţumire. Poate doar tristeţe.

Sofia Andreevna repeta în extaz.

— Ca pe ţar... ne-au condus ca pe ţar !

Se auzea vuietul mulţimii entuziaste.

— Ura ! Ura ! Glorie !

— Ca pe ţar ? zise Lev Nikolaevici. Atunci înseamnă că sîntem nişte oameni răi...

Certkov rosti cu glasul lui calm și rațional :

— Lev Nikolaevici, eu cred că ar fi bine să vă duceți la fereastră și să vă luați rămas bun de la mulțime.

— Bine, răspunse Lev Nikolaevici. Se ridică ușor, ieși în coridor și se apropie de fereastră.

Vuietul mulțimii se înzeci. Mii de brațe se agitau fluturînd batiste, unii își aruncau în aer pălăriile, chipiurile.

Lev Nikolaevici își scoase pălăria și spuse salutînd în dreapta și în stînga :

— Mulțumesc ! Mulțumesc pentru aceste sentimente bune !

— Tăceți, tăceți, strigară cîțiva din mulțime. El vorbește !

Pe neașteptate Lev Nikolaevici rosti cu o voce puternică.

— Vă mulțumesc ! Niciodată nu m-am așteptat la această bucurie, la această manifestare de simpatie din partea oamenilor. Mulțumesc ! strigă el cu glasul puternic.

— Noi vă mulțumim ! urlă mulțimea.

Și iarăși strigăte

— Ura, glorie !

Trenul porni.

Ca hipnotizată, mulțimea se mișcă și ea, apoi începu să alerge Trenul își spori viteza. Marea majoritate a oamenilor rămăsese în urmă, continuîndu-și ovațiile „Ura, glorie !"

Mai tîrziu, Lev Nikolaevici va mărturisi într-o scrisoare : „Am simțit cu acest prilej cum se trezește în mine vechiul sentiment de ambiție".

După cîteva ceasuri, cînd au ajuns la Iasnaia Poliana, Lev Nikolaevici a leșinat și această stare de leșin a durat două ceasuri.

Ca întotdeauna, la Iasnaia Poliana se afla multă lume. Mai tîrziu, văietîndu-se de încurcăturile financiare, Sofia Andreevna spunea că zilnic mîncau la masă 38 de persoane. În această cifră nu intra personalul de serviciu. Era vorba de feciorii ei cu nevestele lor, de nevestele de care aceştia divorţaseră, de copiii feciorilor, de nepoţii lor, de rude pur şi simplu şi de persoane străine familiei, întreţinute de ea. Casa era plină de oameni, care se obişnuiseră să fie serviţi, să li se facă patul, să li se strîngă patul, să se strîngă vasele după ce mîncau. Era o viaţă simplă, dar dezordonată, în care nimeni nu muncea, de aceea ea cerea mulţi bani şi multă muncă. Viaţa urma în virtutea inerţiei şi nimeni nu o observa în afară de Tolstoi.

Scriitorul se simţea din ce în ce mai apăsat. La 17 februarie 1910 citim următoarea însemnare : „Am primit o scrisoare emoţionantă de la un student din Kiev, care caută să mă convingă să plec de acasă şi să trăiesc ca un om sărac".

Prin Iasnaia Poliana treceau hoinarii în drum spre Moscova.

Mergeau fără scop, fără speranţa de a găsi de lucru. Era obiceiul ca satul să le dea adăpost pentru noapte.

Îi primeau ţăranii, care-şi ziceau că nu pot să nu aibă milă de un om hoinar. Îi tratau cu o bucată de pîine şi cu o ceaşcă de ceai scurs.

Dimineaţa hoinarul pleca mai departe.

Lev Nikolaevici îi întîlnea pe aceşti oameni şi stătea îndelung de vorbă cu ei.

Între timp, în faţa intrării de la conac trăgea o sanie cu trei cai mînaţi de un vizitiu, frumos, bine îmbrăcat, bine hrănit, din care cobora cîte un bărbat voinic, cu barbă, unul dintre fiii lui Lev Nikolaevici.

Sărăcia și bogăția conviețuiau alături și fățiș. Lev Nikolaevici era cel care crease bunăstarea copiilor săi și tot el nu făcuse nimic pentru a scăpa satul din sărăcie. Altădată construise o școală, dar aceasta fusese demult. Între timp, foștii lui elevi se făcuseră oameni în toată firea și Lev Nikolaevici se simțea ca un ticălos în mijlocul lor, văzînd cum muncesc de dimineață pînă noaptea doar pentru a nu muri de frig și foame.

Tolstoi nu știa ce să facă. Nu era însă singurul care nu știa.

Într-o noapte de aprilie Lev Nikolaevici se trezește și notează „M-am sculat la cinci dimineața și m-am tot gîndit cum să ies din situație, ce să fac ? Nu știu. Mi-am zis că trebuie să scriu. Dar și de scris mi-e scîrbă atît timp cît trăiesc această viață. Să vorbesc cu ea ? Să plec ? S-o trag pe sfoară pe ascuns ?"

Și iată altă însemnare : „Ce primăvară minunată. Parcă de fiecare dată nu-ți vine să crezi că poate exista așa ceva".

Pentru Lev Nikolaevici primăvara era un miracol.

În ziua de 10 aprilie scriitorul notează „Ce mare păcat am săvîrșit încredințînd copiilor mei averea. Tuturor le-am făcut rău. Chiar și fiicelor mele. O văd limpede".

În aceeași zi și Sofia Andreevna face o însemnare în jurnalul ei : „Sînt acasă. O zi minunată de primăvară însorită. Seara, furtună cu trăznete și fulgere. Am alergat, m-am desfătat cu primăvara. Pe pajiște cresc flori albe și galbene, flori de cîmp... Ziua a fost o ploaie scurtă. S-a semănat ovăz puțin, numai pe coastă. Am obosit".

La 1 mai Lev Nikolaevici s-a dus pînă la șosea să vadă o cursă de automobile. Drankov, operator de cinema, foarte activ, pe care-l întîlneai unde vroiai și unde nu vroiai a reușit să ajungă și el, cu aparatul său ușor, sistem Pathé și să filmeze o scenă : îl vedem pe Lev Nikolaevici mergînd pe drum, îmbrăcat într-o haină strînsă la mijloc cu o curea,

cu umărul stîng puţin ridicat, aşa cum îl ştim din sute de portrete. Lev Tolstoi este ca şi viu, parcă îl vezi astăzi, iar prin faţa lui gonesc automobile mici, caraghioase, scurte, cu volane drepte.

Zilele treceau, aducînd noi amărăciuni. Merii se scuturaseră de floare, acum înfloreau teii. Un cerchez venit din Daghestan, angajat de Sofia Andreevna să păzească domeniul de la Iasnaia Poliana, l-a adus în ziua de 5 iunie pe bătrînul Prokofi Vlasov legat. Lev Nikolaevici îl cunoştea pe Prokofi. Îi fusese elev şi unul din elevii dragi. Lui îi povestise Tolstoi despre războiul din 1812, despre evadarea ofiţerului rus Jilin din captivitatea cerkezilor, despre Hagi-Murad. În casa lui Prokofi adusese Tolstoi pe ziaristul francez Deroulette, care făcea o anchetă în legătură cu alianţa ruso-franceză. Prokofi nu se arătase împotriva francezilor, dar era nedumerit la ce bun să existe războaie, cînd pe lume este atîta muncă, cînd el, Prokofi, nu şi-a cosit încă fînul şi se apropie zilele de secerat.

Acum Prokofi stătea legat în faţa lui Tolstoi pentru că tăiase nişte copaci în pădure ; avusese nevoie de lemn să sprijine o şură, gata să se dărîme.

Citim în jurnalul lui Tolstoi „Mi-a fost îngrozitor de greu. M-am gîndit să plec".

În casă nu era linişte. Lev Nikolaevici îmbătrînea văzînd cu ochii. Sorocul vieţii părea să se apropie. Moştenitorii erau îngrijoraţi de ce se va întîmpla mai departe, lucru pe care-l arătau fără nici un menajament. Tolstoi era obosit între altele şi pentru că se simţea continuu supravegheat. Caietele cu însemnări zilnice erau înmînate lui Certkov. Dar Sofia Andreevna avea grijă să le controleze.

Şi atunci Tolstoi s-a apucat să scrie un jurnal numai pentru el, într-un caiet mic pe care îl purta în carîmbii cizmelor. În casa aceea atît de spaţioasă nu afla un loc unde să-l poată ascunde.

Într-o zi, Lev Nikolaevici a leşinat. Sofia Andreevna l-a îngrijit, l-a dezbrăcat, l-a plîns şi scoţîndu-i cizmele a dat peste acest caiet. Bineînţeles că l-a citit şi aşa toată casa a aflat că există un testament.

Între timp editorii continuau să facă oferte pentru *Operele complete,* ceea ce însemna un venit de aproape un milion, care ar fi putut aranja pentru moment lucrurile, ar fi putut îngădui ca viaţa să meargă mai departe, cum mersese pînă atunci. Şi iată că acest bătrîn care trăieşte atît de mult a pus la cale ceva nou...

Au început să-l descoase, să-l sîcîie. Băieţii îşi dădeau seama că dacă Lev Nikolaevici nu spune „nu", înseamnă „da", înseamnă că testamentul există. Tolstoi se gîndea să plece la fiica sa Tatiana, la Olsufiev sau la mănăstirea Şamordinski, unde se afla Maria Nikolaevna, să rămînă acolo cîtva timp, sau să se retragă undeva la ţară...

Tolstoi primea mereu scrisori, tot mai multe. Rusia se schimbase, poporul aflase că fusese tras pe sfoară.

Tot ceea ce camuflase altădată silniciile, — haina imperială, coroana, cupolele de aur ale bisericilor, actele de proprietate, zidurile îngrăditoare, poliţia — totul rămăsese la locul său, dar totul devenise parcă transparent.

Lev Nikolaevici îşi dădea seama că poporul era copt pentru schimbări şi le saluta. Era conştient că lumea în care trăieşte el este o lume greşit alcătuită şi că nu mai e timp de aşteptat pînă cînd ea se va schimba de la sine. Îşi dădea seama că nu se poate dezice de această lume transferînd averea în mîna altcuiva, pentru că în afară de proprietate mai există dreptul de folosinţă. Îşi dădea seama că, de fapt, el nu diferă prea mult de oamenii aceia, care, pur şi simplu, nu-şi fac nici un fel de probleme, continuă să trăiască după vechile deprinderi şi de aceea trăiesc liniştiţi.

TESTAMENTUL A FOST ÎNCHEIAT

După ce Lev Nikolaevici a semnat la Krekşino testamentul s-a discutat cu avocatul Muraviov şi s-a aflat că lucrurile fuseseră făcute altfel de cum se cerea. Drept care Certkov şi prietenii săi au hotărît să redacteze un nou testament.

La sfîrşitul lui octombrie 1909 F.A. Strahov i-a făcut o vizită lui Lev Nikolaevici, punîndu-l la curent cu toate greutăţile întîmpinate. I-a arătat totodată textul noului testament, alcătuit de avocat.

Întrucît Certkov refuza să devină moştenitor juridic, moştenitoare a fost declarată Aleksandra Lvovna. Ea urmă să decidă asupra proprietăţii literare după moartea scriitorului.

Revenind de la Iasnaia Poliana, Strahov i-a povestit lui Certkov că Tolstoi şi-a manifestat pe neaşteptate dorinţa de a transfera în folosinţă publică toate scrierile sale şi nu numai cele datînd de după 1881. Era un lucru nou şi neaşteptat.

Lev Nikolaevici avea obiceiul să spună în glumă că scrierile lui din tinereţe sînt simple discuţii în faţa unui teatru de bîlci şi servesc doar pentru a momi oamenii să intre undeva unde ar urma să li se arate cine ştie ce lucruri interesante. Oficial, Lev Nikolaevici declara că lucrul esenţial în activitatea sa sînt articolele şi broşurile de propagandă religioasă.

1881 fusese un an de cotitură, care marcase transformarea lui Tolstoi. Ceea ce fusese scris pînă la 1881 aparţinea familiei sale de viţă veche, ceea ce apăruse după această dată era al omenirii întregi pe care el vroia s-o reeduce în spirit religios.

Bineînţeles, lucrurile nu stăteau aşa. Viaţa şi creaţia lui Tolstoi reprezintă un lanţ neîntrerupt.

Manifestarea noii voințe era rezultatul unei noi conștiințe, conștiința întregului, deci recunoașterea creației literare în întregul ei.

Trebuie spus că la data respectivă Tolstoi simțea din nou dorința să scrie *lucruri artistice* și probabil că această dorință a făcut să reînvie vechea atitudine față de propria-i creație.

Din iarna anului 1909 Tolstoi cugeta la noi forme în literatură. Sperînd să scrie ceva nou, el notează cu puțin înainte de a muri „O, ce frumos ar putea fi ! Și cît de puternic mă simt atras de această idee ! Ar putea fi o lucrare măreață ! Mă gîndesc la ea fără a avea în vedere cît de cît consecințele, care trebuie să le aibă orice acțiune serioasă și orice operă cu adevărat literară".

Tolstoi scrie bruioane, proiectează opere noi și o face cu o mare claritate, maturitate, am spune chiar tinerețe.

Căutînd să se folosească de această nouă manifestare a voinței lui Tolstoi, Certkov a rugat pe A.B. Goldenweiser și F.A. Strahov să treacă pe la Lev Nikolaevici pe data de 1 noiembrie.

Lev Nikolaevici a închis ușile din camerele învecinate, a citit cu multă atenție textul testamentului, s-a mirat de limbajul cazon al documentului. Apoi a transcris textul cu mîna lui. În calitate de martori au semnat Goldenweiser și Strahov. Tot timpul au stat cu frică să nu apară Sofia Andreevna. În cele din urmă testamentul a fost semnat și Goldenweiser l-a ascuns în servietă.

Lucrurile nu s-au terminat însă. Lev Nikolaevici și-a exprimat dorința ca în testament să se prevadă că în cazul în care Aleksandra Lvovna ar muri, moștenitoare să fie Tatiana Lvovna Suhotina. În ziua de 17 iulie 1910 s-a mai făcut un nou testament.

În acest testament s-a strecurat însă o greşeală ; ultimele rînduri, privind martorii, n-au mai fost scrise de mîna lui Tolstoi.

Drept care s-a mai născut încă un testament.

Ni s-a păstrat descrierea condiţiilor în care s-a efectuat acest ultim testament şi ele sînt atît de dramatice, încît socotesc necesar să le redau, fie şi pe scurt.

În ziua de 22 iulie 1910, pianistul A.B. Goldenweiser a venit călare la Teliatino, conacul lui Certkov, şi a comunicat că Lev Nikolaevici a plecat să se plimbe, se află în pădure şi aşteaptă martorii pentru a semna noul text al testamentului. Lev Nikolaevici a rugat să vină Anatoli Radînski şi Alioşa Sergheenko, pe care îl cunoştea din copilărie.

Toţi trei au încălecat şi au pornit în galop.

L-au găsit pe Lev Nikolaevici călare pe Delir cu pălărie albă pe cap, cămaşă albă, cu barba albă fluturînd în adierea uşoară a vîntului. Se urcase pe o colină şi se vedea de departe, pe fundalul cerului de vară, de un albastru siniliu.

După ce şi-au strîns mîinile, au pornit înşiraţi, cu Lev Nikolaevici în frunte, spre bătrîna pădure.

În adîncul pădurii Lev Nikolaevici a descălecat lîngă un butuc mare. Au descălecat şi martorii. Lev Nikolaevici s-a aşezat pe buturugă, a scos un stilou englezesc şi a rugat să i se dea hîrtie.

Picior peste picior, stînd pe buturugă, cu cartonul şi hîrtia pe genunchi, Lev Nikolaevici s-a apucat să scrie : „1910, 22 iulie..."

La început a scris mai înghesuit, apoi văzînd că-i rămîne mult loc a scris mai lăbărţat. În afară de aceasta a mai completat şi o foaie de hîrtie cu unele dispoziţii suplimentare.

S-a ridicat apoi de pe buturugă, s-a apropiat de cal şi a încălecat cu o uşurinţă neobişnuită pentru un bătrîn de 82 de ani.

— Ei, adio, a zis el, strîngînd mîna lui Sergheenko.

În aceeaşi zi, în jurnalul său Lev Nikolaevici nota laconic : „Am scris în pădure".

Şi iată ce ne povesteşte despre seara aceleaşi zile, de 22 iulie, V. Bulgakov.

Din întîmplare în casă erau nişte musafiri, o finlandeză, Certkov : „Am coborît cu toţii să bem ceai pe terasă, inclusiv Sofia Andreevna.

Aceasta din urmă era într-o dispoziţie groaznică. Nervoasă, agitată. Faţă de musafiri şi de toţi cei prezenţi se purta arogant, parcă le căuta pricină. Bineînţeles, toţi se simţeau stînjeniţi. Era o atmosferă încordată, apăsătoare. Certkov parcă înghiţise un băţ. Şedea ţeapăn, faţa-i era încremenită. Pe masă, sfîrîia plăcut samovarul, o tavă cu zmeură roşie făcea un contrast frumos cu faţa de masă albă, dar cei aşezaţi în jurul mesei de-abia duceau ceştile la gură, de parcă erau condamnaţi la muncă forţată".

TOAMNA. IASNAIA POLIANA

I

Citind scrisorile Sofiei Andreevna către Lev Nikolaevici îţi dai seama că ea îl iubea şi în felul ei vroia să-l apere. Dar ceea ce se petrecea în casă era cu adevărat cumplit.

Citind scrisorile lui Certkov către Tolstoi îţi dai seama că el îl respecta, unica lui mîndrie şi unicul lui scop în viaţă era să se considere discipolul lui Tolstoi. Dar şi el îl

chinuia pe Tolstoi. Oamenii legaţi de Sofia Andreevna şi de Certkov contribuiau şi ei la aceste chinuri.

Testamentul fusese semnat. Lucrul s-a aflat destul de repede. Familia s-a împărţit în două tabere vrăjmaşe. Fiii îşi chinuiau părintele, fiecare în felul său.

Andrei Lvovici era un om brutal, nemilos, care nu cunoştea altă lege decît pasiunile sale.

În *Jurnal pentru mine însumi* Tolstoi nota la 28 iulie 1910 : „Andrei este unul din oamenii despre care e greu să-ţi imaginezi că ar avea suflet dăruit de Dumnezeu (dar acest suflet există, ţine minte)".

Andrei avea suflet şi încă unul pasionat, dar din 1910 se apucase de băutură.

La 27 iulie Lev Nikolaevici notează :

„Andrei a venit să mă întrebe dacă există documentul. I-am răspuns că nu vreau să-i dau nici un răspuns. Mi-e foarte greu. Nu vreau să cred că ei umblă numai după bani. E cumplit. Pentru mine însă e bine".

„E bine." Aceste cuvinte ale lui Tolstoi ne arată că se simţea rupt de familie, eliberat de ea şi aceasta îi făcea „bine".

Despre Sofia Andreevna în *Jurnal pentru mine însumi*, Lev Nikolaevici spunea : „O pot iubi cu deplină sinceritate ceea ce nu pot cu Lev".

Lev Lvovici era un caz aparte.

În însemnarea din 2 februarie 1907 Tolstoi se îngrozeşte vorbind despre fiul său : „Uimitor lucru şi demn de milă totodată. El mă invidiază şi invidia se transformă în ură".

Lev Lvovici, care era un scriitor fără talent, un sculptor fără talent, îl invidia de moarte pe părintele său şi mărturisea în jurnalul său cît îl urăşte.

Sofia Andreevna trimitea scrisori lui Lev Nikolaevici rugîndu-l să distrugă testamentul, îl ameninţa că se va

sinucide. Editorii ofereau mereu sume mari de bani. Mai erau apoi şi prietenii, ca V. M. Feokritova, o stenografă, amică a Aleksandrei Lvovna şi omul lui Certkov, sau pianistul A. Goldenweiser, şi el persoană de încredere a lui Certkov. Toţi se amestecau în treburile familiei şi înveninau relaţiile dintre soţi. E cumplit să citeşti stenogramele certurilor familiare. Lui Lev Nikolaevici i se relatau cuvintele demente rostite de Sofia Andreevna. Din 4 septembrie începînd, Goldenweiser nota tot ce spunea Sofia Andreevna şi-i transmitea lui Tolstoi. Sofia Andreevna ameninţa că împreună cu fiii are să-l declare pe Lev Nikolaevici ieşit din minţi şi are să-l pună sub tutelă. Discuţia despre tutelă nu era chiar întru totul o nebunie, deşi conţinea şi destule accente isterice. Goldenweiser, cu conştiinciozitatea unui admirator mărunt al unui om măreţ, transmitea toate aceste scene de isterie lui Tolstoi.

Iasnaia Poliana se împărţise în două fracţiuni. Una, în fruntea căreia se afla Certkov, număra printre acoliţii săi pe Aleksandra Lvovna, pe Varvara Mihailovna Feokritova şi pe Goldenweiser. Cealaltă era formată din Sofia Andreevna şi fiii săi.

Cu totul de partea Sofiei Andreevna era Andrei Lvovici. Ilia şi Mihail veneau rar la Iasnaia Poliana. Serghei Lvovici, om cinstit, căuta să aplaneze conflictul. De altfel nici nu era lacom din fire. Tatiana Lvovna, care venea rar pe la Iasnaia Poliana şi era oarecum în afara problemelor, ar fi putut fi un mediator bun în acest conflict. Dar lucrul era imposibil. Părţile nu vroiau să se asculte reciproc. Şi toate aceste scene se petreceau sub ochii unui om foarte bătrîn.

82 de ani este aproape de limita vieţii omeneşti. Pînă la această vîrstă Lev Nikolaevici publicase atîtea cărţi, scrisese atîtea bruioane pentru ele, muncise atît de mult şi în fiecare zi, încît dacă cineva ar fi fost pus să copieze

toate paginile scrise de Tolstoi s-ar fi îmbolnăvit cu siguranță de stenocardie.

Tolstoi era muncitor, plin de însufleţire şi la cei 82 de ani ai săi mai era încă un om puternic, ceea ce îl inducea în eroare. Credea că n-a îmbătrînit încă. La 27 octombrie, deci toamna tîrziu, s-a dus la vînătoare cu Duşan Makoviţki. Au făcut un drum de 16 verste. Au mers printr-o rîpă adîncă, cu malurile povîrnite. Tolstoi a trebuit să treacă peste un pîrîu îngheţat şi a urcat cu bine coasta abruptă. Era un om sănătos, plin de vigoare.

Era în acelaşi trup o mare personalitate, care nu se rupsese cîtuşi de puţin de lumea înconjurătoare, de univers, care continua să contribuie într-o măsură la modificarea rînduielilor societăţii. Şi totodată era un om bătrîn, care seara juca şah, sau cărţi, asculta muzică şi căuta să afle mîngîiere printre oameni străini, pentru că aceştia îl apărau în faţa certurilor din familie.

II

În ziua de 15 august 1910 Gandhi îi scrie lui Tolstoi : „Mult stimate domn, vă mulţumesc foarte mult pentru scrisoarea dvs. sinceră din 8 mai a.c. care m-a îmbărbătat. Preţuiesc foarte mult părerea dvs. despre broşura mea *Indian home rule* şi am să aştept clipa cînd veţi avea timp să vă spuneţi mai în amănunt părerea despre activitatea mea, aşa cum mi-aţi făgăduit-o cu atîta bunătate în scrisoarea dvs...“

Scrisoarea a ajuns la Iasnaia Poliana în septembrie. Într-un răspuns amplu către Gandhi, Lev Nikolaevici conchidea

„Guvernele ştiu în ce anume constă primejdia principală pentru ele şi-şi urmăresc cu atenţie nu numai interesele, dar însăşi problema «a fi sau a nu fi»“.

Acasă la el Tolstoi încerca să biruie, neîmpotrivindu-se la rău. Drept răspuns cei din jur căutau să-l sfîşie.

Sofia Andreevna făcea scene fățarnice, zgomotoase, fugea în grădină, se culca pe pămîntul umed, amenințînd că se va îmbolnăvi şi-l făcea de ruşine pe bătrîn în faţa slugilor şi a satului întreg. Îl chinuiau fiii, declarîndu-l pe omul genial un bătrîn ieşit din minţi.

Trăind mereu în preajma unui om mare te obişnuieşti cu el şi pierzi din vedere dimensiunile reale ale personalităţii sale. Celor din casă Lev Nikolaevici le părea un bătrîn care-şi trăieşte ultimele zile. Şi el însuşi se considera bătrîn, deşi la cei 82 de ani călărea, făcea gimnastică. Era plin de noi proiecte literare şi citind imputările pe care i le făceau unii cititori le socotea justificate ; considera că trebuie să dea răspuns la ele prin noi scrieri.

Nu vreau să povestesc aici toate peripeţiile conflictelor familiale, să descriu scene, ca aceea cînd Lev Lvovici ţipase la părintele său ca la un „băieţandru", sau cînd Sofia Andreevna dusese sticluţa cu opium la gură în faţa lui Tolstoi sau trăsese noaptea de două ori cu pistolul, simulînd o sinucidere.

Lev Nikolaevici se simţea vinovat. Spunea că ar fi trebuit să-i strîngă laolaltă pe toţi moştenitorii să le declare limpede voinţa sa. I se părea că Certkov l-a indus în eroare cu conspiraţia lui, lucru ce a fost transmis acestuia din urmă.

III

Certkov era prietenul cel mai apropiat al lui Tolstoi. Un discipol care vroia să stea alături de dascălul său.

Scrisorile lui Certkov către Tolstoi au un caracter de corespondenţă de afaceri. Una din scrisori, lungă, ocupă în cartea de amintiri a lui Goldenweiser 12 pagini tipărite.

Scrisoarea este împărțită în cîteva capitole, cuprinzînd dialogurile dintre Sofia Andreevna și Lev Nikolaevici.

Certkov caută să confrunte mărturiile, afirmînd că Lev Nikolaevici ar fi acționat tot timpul în mod independent.

Certkov îi cere lui Tolstoi chiar mai mult decît îi cerea Sofia Andreevna.

Certkov vroia ca scrierile lui Lev Nikolaevici, publicate după 1881, să nu intre în moștenirea familiei Tolstoi.

La început lupta s-a dat numai în jurul acestei chestiuni.

La începutul scrisorii sale atît de ample Certkov îi amintește lui Tolstoi despre interesele editurii „Posrednik" și despre îndatoririle scriitorului față de aceasta.

Trece apoi la necesitatea materială ca această editură să aibă la dispoziție toate operele lui Tolstoi din perioada tîrzie. Ele dau „venituri".

„Ulterior acest venit a servit pentru a acoperi o parte, dealtfel neînsemnată, din acele cheltuieli foarte mari legate de difuzarea scrierilor dvs. interzise în Rusia, în broșuri accesibile pentru oamenii nevoiași."

Cu acest prilej Certkov amintește că și el „și-a avut partea de cheltuieli".

Trece apoi la manuscrise ; posesiunea manuscriselor garanta dreptul de primă editare.

Certkov se arată în mod deosebit interesat de jurnal, căci acesta cuprinde nu numai elemente autobiografice, dar și aprecierile lui Tolstoi la adresa celor din jur și constituie și o sursă pentru cunoașterea concepțiilor de viață ale scriitorului.

Jurnalele fuseseră încredințate lui Certkov. Sofia Andreevna cerea restituirea lor. Lev Nikolaevici le-a luat și le-a depus la Banca din Tula, ca să nu le mai poată citi nimeni.

Pentru el încălcarea secretului acestor însemnări era o adevărată povară.

Trebuie spus că Lev Nikolaevici a cerut în cîteva rînduri să se șteargă din jurnal cuvintele nefavorabile la adresa Sofiei Andreevna și a fiilor săi. A și rupt cîteva pagini, dar ele au fost luate și păstrate de Boulanger, de Certkov. Deci au rămas. De altfel și pasajele tăiate sînt astăzi toate descifrate.

Unele însemnări din jurnal au fost dezmințite de scrisorile adresate Sofiei Andreevna. Lev Nikolaevici înțelegea mai mult decît ar fi putut să înțeleagă un om în asemenea conflicte, adică înțelegea logica nebuniei de care era cuprinsă Sofia Andreevna, și aceasta îl dezarma. În această luptă el se situa deasupra luptei.

Sofia Andreevna probabil că-l iubea pe Lev Nikolaevici. Fiii săi în orice caz se mîndreau că fac parte din familia Tolstoi. Nu erau niște conți oarecare, erau fiii contelui Lev Nikolaevici Tolstoi din Iasnaia Poliana. Dar mai presus de orice Sofia Andreevna vroia ca lumea să știe că și Lev Nikolaevici o iubește. La aniversarea a 48 de ani de la nuntă l-a obligat să se fotografieze cu ea. Îl vedem pe Lev Nikolaevici încruntat, privind drept înainte, spre aparat. Alături de el stă Sofia Andreevna în profil cu chipul îndreptat spre Tolstoi. Îl ține de braț. În jurnal Sofia Andreevna și-a exprimat bucuria că toată lumea va vedea această fotografie.

IV

Lev Nikolaevici vroia să plece de acasă. De 30 de ani vroia.

Nu știa însă unde să se ducă ; să se ascundă la țară sau să plece la Denisenko, care locuia undeva lîngă Novocerkassk, și i-ar fi putut obține un pașaport pentru străinătate. Ar fi putut să se ducă pe malul Mării Negre, unde era o colonie de tolstoiști. Nu știm pînă la urmă unde vroia să plece. Se simțea supravegheat din toate părțile.

În ziua de 21 octombrie citim următoarea însemnare : „Îmi suport foarte greu încercarea. Cuvintele lui Novikov «am bătut-o cu biciul şi s-a potolit» şi ale lui Ivan «Noi avem obiceiul să punem mîna pe hăţuri» mi s-au întipărit în minte. Sînt nemulţumit de mine. Noaptea m-am gîndit din nou la plecare. Sașa a stat mult de vorbă cu dînsa, eu cu greu mă abţin de la sentimente rele".

Novikov, un ţăran deştept şi cu carte, prieten cu Tolstoi, avea o rudă căreia îi plăcea să bea mult. Novikov i-a povestit odată lui Lev Nikolaevici că soţul acestei femei o bătea cu biciul să se potolească.

Într-o zi cînd Sofia Andreevna alerga prin livadă cuprinsă de istericale, bătrînul paznic Ivan i-a spus lui Tolstoi : „Noi avem obiceiul să punem mîna pe hăţuri".

Lev Nikolaevici se făcea de rîs în ochii ţăranilor. Logica lor îi era clară şi el se simţea ruşinat, nu pentru că nu-şi bătea nevasta, ci pentru că, bărbat fiind, nu-i putea veni de hac unei muieri, despre care el singur mărturisea că a „luat-o razna".

În ziua de 25 octombrie altă însemnare : „Acelaşi sentiment apăsător. Mă suspectează, mă spionează şi simt dorinţa păcătoasă să-mi ofere pretext să plec. Sînt un om rău. Iar cînd mă gîndesc să plec mă gîndesc şi la situaţia ei şi-mi pare rău de ea şi nu pot să plec".

După ce a plecat de acasă Lev Nikolaevici a notat : „M-am culcat la orele 11 şi jumătate seara. Am dormit pînă la două şi ceva. M-am trezit şi din nou, ca şi în nopţile trecute, am auzit deschizîndu-se uşile, apoi zgomot de paşi. În nopţile anterioare nu mă uitasem spre uşă, da astă dată am privit şi am văzut prin crăpătură lumină în birou şi foşnet de rochie. E Sofia Andreevna, probabil citeşte. În ajun m-a rugat şi apoi a cerut cu insistenţă să nu închid uşa. Cele două uşi care dau în camera ei sînt deschise, aşa că simte cea mai mică mişcare pe care o fac.

Zi şi noapte vrea să-mi ştie toate mişcările, vrea să-mi controleze toate cuvintele. Din nou paşi, cineva deschide uşurel uşa, o aud cum umblă. Nu ştiu de ce m-am simţit cuprins de o scîrbă nemărginită şi de indignare. Am vrut să aţipesc, n-am putut, m-am foit vreo oră, am aprins lumînarea şi m-am aşezat pe marginea patului. Se deschide uşa şi apare Sofia Andreevna întrebîndu-mă de sănătate. Se miră că vede lumină. Scîrba şi indignarea cresc. Simt că mă sufoc. Îmi iau pulsul : 97. Simt că nu mai pot sta în pat, iau hotărîrea definitivă să plec. Îi scriu o scrisoare, încep să-mi strîng lucrurile cele mai necesare cu singurul gînd să plec. Îl scol din somn pe Duşan, apoi pe Saşa, care mă ajută să-mi fac bagajele. Tremur la gîndul că mă va auzi, că va veni, va fi o scenă de isterie, deci nu voi putea pleca fără scandal. Pe la cinci şi ceva am împachetat totul, cît de cît. Plec spre grajd ca să poruncesc să se înhame caii. Duşan, Saşa, Varia rămîn să termine de strîns lucrurile. E o noapte neagră, să-ţi scoţi ochii, pierd drumul, intru în dumbravă, mă lovesc de copaci, cad, îmi pierd căciula şi o lanternă, mă întorc la grajd şi poruncesc să se înhame caii. Vin Saşa, Duşan, Varia. Tremur, aşteptînd să fiu urmărit. Dar iată-ne plecaţi. La Şciekino trebuie să aşteptăm trenul preţ de-o oră şi în fiece clipă aştept s-o văd apărînd. Dar iată-ne în vagon. Trenul porneşte. Teama îmi trece, simt milă în ce-o priveşte, dar nu îndoială, am făcut ceea ce trebuia să fac. Poate că greşesc căutînd să mă justific, dar cred că m-am salvat pe mine, nu pe mine ca Lev Nikolaevici, am salvat ceea ce, uneori şi măcar cît de cît, există în mine".

V

Lev Nikolaevici a plecat de acasă în noaptea de 28 octombrie la orele cinci dimineaţa.

Tolstoi avea în buzunar 39 de ruble, iar Makoviţki 300 pe care i le dăduse în grabă Saşa.

Lucrurile s-au petrecut întocmai cum le povesteşte Tolstoi. Sofia Andreevna i-a scris după aceea pentru a se dezvinovăţi, spunînd că nu căutase testamentul, ci doar umblase în servietă, unde credea că se află jurnalul lui Tolstoi, iar în odaie intrase pentru că vroise să dea afară o căţeluşă nouă, care se furişase în birou. Văzînd servieta, pusese mîna pe ea.

Cum a plecat Tolstoi ?

În ziua de 28 octombrie la orele trei dimineaţa, Lev Nikolaevici, doar în halat şi papuci, în picioarele goale, a venit la Makoviţki l-a trezit şi i-a spus

— M-am hotărît să plec. Pleci cu mine. Mă duc sus, vino şi dumneata, numai să n-o trezeşti pe Sofia Andreevna. Luăm cu noi doar cîteva lucruri.

Makoviţki a urcat la etaj şi l-a găsit pe Lev Nikolaevici îmbrăcat, iar pe masă o scrisoare către Sofia Andreevna :

„Plecarea mea te va amărî. Îmi pare rău, dar înţelege-mă şi crede-mă că nu puteam face altfel. Situaţia mea în casă devine şi a devenit insuportabilă. În afară de tot răul care există nu mai pot trăi în aceste condiţii de lux în care am trăit, de aceea procedez aşa cum fac de obicei bătrînii la vîrsta mea. Ei se retrag din viaţa lumească, pentru a-şi trăi ultimele zile în singurătate şi linişte.

Te rog, înţelege-mă şi nu veni după mine, chiar dacă ai să afli unde sînt. Venirea ta nu va face decît să înrăutăţească atît situaţia ta cît şi a mea, fără să-mi poată schimba hotărîrea. Îţi mulţumesc pentru cei 48 de ani de viaţă cinstită trăită alături de mine şi te rog să mă ierţi pentru toate relele ce le am faţă de tine după cum şi eu te iert din tot sufletul pentru tot cu ce te-ai făcut vinovată

față de mine. Te sfătuiesc să te împaci cu noua situație în care te pune plecarea mea și să nu-mi porți resentimente. Dacă vrei să-mi transmiți ceva spune-i Sașei, care va ști unde mă aflu și îmi va trimite ce am nevoie ; ea nu poate să-ți spună unde mă aflu, pentru că am pus-o să-mi făgăduiască că nu o va mărturisi nimănui.

Lev Tolstoi

28 octombrie
Am însărcinat-o pe Sașa să-mi strîngă și să-mi trimită lucrurile și manuscrisele"

Iar pe plic : „Către Sofia Andreevna".

PLECAREA LUI TOLSTOI

Pînă la plecarea trenului spre Tula rămăseseră douăzeci de minute, iar trenul spre Gorbaciovo urma să sosească de-abia după două ceasuri. Lev Nikolaevici s-a interesat la funcționarul de la mișcare dacă există vreo legătură de la Gorbaciovo la Kozelsk.

Vladimir Korolenko spune că Lev Nikolaevici se comportase ca un copil naiv. Nici el, nici Dușan Makoviți nu s-au gîndit să spună o minciună și anume să ia bilet pe un traseu mai lung decît locul unde aveau de gînd să coboare. De aceea tot timpul au lăsat o urmă foarte clară. La un moment dat, Lev Nikolaevici se gîndise să se ducă la Tula, întrucît trenul într-acolo pleca repede și în felul acesta ar fi putut să i se piardă urma. Dar din Tula ar fi trebuit să revină pe același drum. Tolstoi se gîndea probabil să meargă la mănăstirea Samordinski, unde se afla sora lui, Maria Nikolaevna.

Au stat în gară la Șciekino o oră și jumătate. Tolstoi se aștepta mereu s-o vadă apărînd pe Sofia Andreevna.

La orele 7,55 dimineaţa, Lev Nikolaevici a urcat în tren împreună cu Makoviţki. Acesta nu ştia încotro se îndreaptă şi nici nu-l întreba pe Tolstoi.

Tolstoi era tăcut, obosit, vorbea puţin. Makoviţki a ieşit pe coridor şi cînd a revenit peste o oră şi jumătate în compartiment Tolstoi aţipise. Doctorul i-a făcut o cafea la spirtieră, au băut împreună şi Tolstoi a spus :

— Ce-o fi făcînd acum Sofia Andreevna ? Mi-e milă de ea.

Au ajuns în gara Gorbaciovo.

Lev Nikolaevici a hotărît ca de la Gorbaciovo să călătorească cu clasa a treia. Era un tren mixt de marfă şi de pasageri cu un singur vagon de clasa treia, arhiplin. Mai mult de jumătate din pasageri fumau. Iată cum ne descrie Makoviţki vagonul :

„Vagonul nostru era cel mai prost şi cel mai înghesuit din cîte mi-a fost dat vreodată să văd în Rusia. Intrarea aşezată nesimetric faţă de coridorul vagonului. Cel ce intra în compartiment în timpul mersului risca să se lovească de spătarul băncii, care venea chiar pînă la mijlocul uşii. Despărţiturile în vagon erau înguste, între bănci loc puţin, bagajul nu încăpea. Aer închis şi miros îngrozitor de tutun".

Probabil că Tolstoi a nimerit într-un vagon din cele care în vremea aceea era socotit de „clasa a patra".

În vagon zăpuşeală. Tolstoi şi-a scos haina şi a rămas într-o cămaşă neagră, lungă pînă la genunchi. Era încălţat cu cizme înalte.

După cîtva timp şi-a pus haina de blană, o căciulă de iarnă şi a trecut pe platforma din spate unde erau cinci oameni care fumau. S-a dus atunci pe platforma din faţă. Vîntul sufla mai tare acolo, dar Lev Nikolaevici şi-a ridicat gulerul de la haină şi a luat loc pe un scăunel pliant.

Afară era un ger uşor, bătea vîntul, platforma era deschisă.

Tolstoi a rămas acolo trei sferturi de oră, după care s-a întors în vagon și s-a întins pe bancă.

Cînd trenul s-a oprit, au urcat o mulțime de pasageri noi. În fața lui Lev Nikolaevici s-a oprit o femeie cu niște copii. Lev Nikolaevici le-a făcut loc și nu s-a mai culcat. Restul celor patru ore ba a stat jos, ba a ieșit pe platformă.

În vagon era lume multă, se discuta despre represalii, despre pămînt.

Unul povestea despre niște țărani care au fost bătuți pentru că au tăiat copaci dintr-o pădure hotarnică cu pămîntul lor. Au fost bătuți pentru ca la tribunal să se vadă că nu erau vinovați.

Lev Nikolaevici s-a amestecat și el în vorbă. Treptat, în jurul lui s-a strîns o mulțime de oameni negustori, muncitori, intelectuali, o elevă de liceu.

Au ajuns în gara Belevo. Aici Lev Nikolaevici a fost recunoscut, cînd a ieșit să bea ceai.

Revenind în vagon, Tolstoi a reluat discuția cu țăranii. O elevă de liceu, Tamanskaia, la început își nota spusele lui, pentru ca după un timp să înceapă a polemiza apărînd importanța științei. În vagon unii cîntau la armonică, alții din gură. Trenul mergea încet. O sută cinci verste în șase ore și douăzeci și cinci de minute.

La ora patru după-amiază au ajuns la Kozelsk. Tolstoi a ieșit primul. Makoviţki și un hamal au scos bagajele.

Apoi Lev Nikolaevici a revenit anunțînd că a găsit o trăsură care să-i ducă la Optina Pustîni.

De la Kozelsk la Optina Pustîni sînt cinci kilometri.

De ce s-a dus Lev Nikolaevici la Optina Pustîni ? Vroia să treacă timpul, să-și schimbe reședințele, pentru ca Sofia Andreevna să nu-l găsească. Pe deasupra, Lev Nikolaevici nu avea asupra lui acte de identitate. La hotelul mănăstirii, după cîte știa, puteai să tragi fără să-ți ceară nimeni nici o legitimație.

De la Optina Pustîni pînă la mănăstirea Samordinski sînt 18 km. La această mănăstire era călugăriţă sora lui, la care ţinea mult.

Au intrat în curtea mănăstirii Optina Pustîni.

Vizitiul a tras în faţa hotelului mănăstirii. Părintele Mihail, roşcovan, bărbos, ospitalier le-a oferit o cameră spaţioasă cu două paturi şi canapele mari. Lev Nikolaevici a spus doar atît :

— Ce bine !

Şi s-a apucat deîndată de scris.

A scris o scrisoare lungă şi o telegramă, semnată Nikolaev, pe care le-a predat vizitiului Fiodor să le ducă la poştă şi s-a înţeles cu el să-l ducă a doua zi singur la sora sa.

Au băut ceai cu miere. Tolsfoi a luat un măr să-l aibă pentru dimineaţă. A întrebat unde să pună stiloul, ce dată e şi a făcut următoarea însemnare în jurnal : „În noaptea de 27 spre 28 a avut loc acel impuls care m-a hotărît să intru în acţiune. Şi iată-mă în seara de 28 la Optina. I-am trimis Saşei o scrisoare şi o telegramă".

După aceasta Tolstoi s-a culcat.

Ce se petrecea între timp la Iasnaia Poliana ?

SCRISORI DIN IASNAIA POLIANA

Dimineaţa Sofia Andreevna s-a sculat, s-a îmbrăcat, a intrat în odaia lui Lev Nikolaevici — şi nu l-a găsit.

A urcat la etaj, în camera denumită Remington (era încăperea în care se aflau maşinile de scris, la care se copiau manuscrilele lui Lev Nicolaevici şi unde el avea obiceiul să-şi dicteze scrisorile). Dar nici acolo nu l-a găsit.

Sofia Andreevna s-a dus la bibliotecă. Aici a aflat de plecarea lui Lev Nikolaevici și a primit scrisoarea.

A rupt plicul, a citit primele cuvinte : „Plecarea mea te va amărî"... a zvîrlit scrisoarea pe masă și a luat-o la fugă bolborosind :

— Ce să fac ?

— Citiți mai întîi scrisoarea, strigau din urmă Aleksandra Lvovna și Varvara Mihailova.

Sofia Andreevna alerga ; în urma ei alerga Valentin Bulgakov tînărul secretar al lui Tolstoi.

Rochia cenușie a Sofiei Andreevna se zărea printre copaci, pe aleea de tei care cobora în jos spre iaz. Bulgakov alerga după ea. Sofia Andreevna a luat-o mai tare la fugă.

În urma lor veneau bucătarul Semion Nikolaevici și un lacheu.

Sofia Andreevna coborî în vale și dispăru după tufișuri.

Bulgakov o văzu pe Aleksandra Lvovna trecînd în goană și luîndu-i-o înainte. Între timp Sofia Andreevna ajunsese pe malul iazului. Aici era un podeț de lemn pe care femeile aveau obiceiul să spele rufele. Iazul era adînc, cîțiva oameni se înecaseră în el. Alergînd pe podeț, Sofia Andreevna lunecă, se prăbuși pe spate, se răsturnă și nimeri în apă. Aleksandra Lvovna își scoase din mers jacheta de lînă și se aruncă după ea.

Bulgakov o văzu pe Sofia Andreevna înghițind apă și mișcîndu-și neputincioasă brațele.

Bulgakov era înalt, apa îi ajungea pînă la gît. Îl ajută și Aleksandra Lvovna. Între timp sosi și lacheul. Cu greu au reușit s-o scoată pe Sofia Andreevna. Era udă, grea, au așezat-o pe mal. Lăsîndu-se fără putere la pămînt, ea repeta întruna :

— Lăsați-mă să mă odihnesc... Vreau să stau puțin jos.

De cum au intrat în casă, Sofia Andreevna a poruncit lacheului Vania Suraev să se ducă la gară şi să afle spre ce direcţie a cumpărat biletele Lev Nikolaevici.

Toată viaţa mare maestră în a face încurcături, Sofia Andreevna a expediat de îndată o telegramă : „Întoarce-te repede. Saşa", adică a semnat-o cu numele fiicei sale. Vania a arătat această telegramă Aleksandrei Lvovna nu din slugărnicie, ci pentru că toţi ai casei îl iubeau pe Lev Nikolaevici şi n-o iubeau pe Sofia Andreevna. Între timp Aleksandra Lvovna primise telegrama expediată de tatăl său şi-i răspunsese, spunîndu-i să dea crezare numai telegramelor semnate cu numele „Aleksandra".

Telegraful gării funcţiona febril. Pe toate drumurile familia îl căuta pe Tolstoi. Revenind de la gară Vania anunţă că s-au dat patru bilete : două pînă la gara Blagodatnaia şi două pînă la gara Gorbacievo.

Aleksandra Lvovna a convocat telegrafic pe Andrei Lvovici, pe Serghei Lvocici şi pe Tatiana Lvovna.

Sofia Andreevna ameninţa întruna că se otrăveşte, că se sinucide.

În cursul zilei sosi Andrei Lvovici, care telegrafie guvernatorului din Tula şi făgădui Sofiei Andreevna că pînă a doua zi dimineaţa va afla unde se află Tolstoi.

Copiii se sfătuiau ce să facă. Se strînseseră toţi în afară de Lev Lvovcici.

Scrisoarea cea mai lungă adresată părintelui lor a scris-o Andrei Lvovici. Ea trebuia să-l convingă pe Lev Nikolaevici să revină acasă sub ameninţarea sinuciderii Sofiei Andreevna. Scrisoarea începea astfel

„Dragă tată, numai sentimentele cele mai bune despre care ţi-am vorbit la ultima noastră întîlnire mă determină să-ţi spun părerea mea despre situaţia în care se află

mama. Ne-am strîns aici, Tania, Serioja, Ilia, Mișa și eu și oricît am chibzuit am ajuns la concluzia că nu există decît o singură cale, anume de a o apăra pe mama de sinuciderea la care sînt convins că se va hotărî definitiv în cele din urmă. Unica posibilitate este de a o supraveghea permanent, recurgînd la persoane anume angajate pentru aceasta. Ea, bineînțeles, se împotrivește din răsputeri și sînt convins că nu va accepta niciodată. Noi frații nu putem face nimic în cazul de față, întrucît nu ne putem părăsi familiile și serviciile pentru a ne afla permanent alături de mama"

În continuare i se propune lui Lev Nikolaevici să se întoarcă acasă pentru ca Sofia Andreevna să se liniștească.

Scrisoarea se termina astfel

„În ce privește spusele tale cu privire la luxul și condițiile materiale de care ești înconjurat îmi zic că de vreme ce te-ai împăcat cu ele pînă astăzi, poți să-ți sacrifici ultimii ani de viață familiei, împăcîndu-te cu situația creată"

Urmau iar cîteva cuvinte despre situația Sofiei Andreevna, care trezea o profundă compătimire.

Scrisoarea lui Ilia Lvovici era mai caldă. Dar și el îi propunea lui Tolstoi să mai rabde pînă la moarte și încerca să facă presiuni asupra lui, povestindu-i cît suferă mama, care, după plecarea lui, „nu mai mănîncă nimic de două zile și numai aseară a băut un pic de apă. Ca întotdeauna e o doză bună de artificialitate, în parte sentimentalisme, dar este și multă sinceritate, încît nu încape îndoială că viața ei se află într-o mare primejdie. Ne e teamă și de sinucidere și de o moarte lentă în durere și tristețe. Eu așa cred și noi ne simțim datori să ți-o spunem ca să fim sinceri. Știu cît ți-a fost de grea viața aici. Grea din toate punctele de vedere, dar tu considerai această viață ca o cruce și așa o considerau și oamenii care te cunoșteau și te iubeau.

Îmi pare rău că nu ai vrut să duci această cruce pînă la capăt. Tu ai 82 de ani şi mama 67. Viaţa voastră a amîndurora a trecut. Dar se cuvine să muriţi cum trebuie".

Scrisoarea Tatianei Lvovna era scurtă. Ea scria că Sofia Andreevna „îi provoacă milă şi în acelaşi timp îi pare rău de ea".

„Ea nu ştie să trăiască altfel decît trăieşte. Şi probabil că niciodată nu se va putea schimba în mod radical. Ea trebuie să cunoască sau teamă sau autoritate. Noi vom căuta s-o ţinem în supunere şi cred că are să-i fie spre folos. Iartă-mă. Adio, dragul meu, a ta Tania."

Pe Lev Nikolaevici l-a emoţionat cel mai mult scrisoarea lui Serghei Lvovici.

Acesta era un om oarecare, avea idei vag liberale, era convins că darwinismul este legea fundamentală a vieţii, era mîndru de puţinul său talent muzical, de studiile sale universitare. Dar într-un moment greu în familia lui Tolstoi acest om mediocru s-a dovedit a fi cel mai bun. Iată scrisoarea lui Serghei

„29 octombrie 1910. Dragă Papa, îţi scriu pentru că ştiu că-ţi face plăcere să afli părerea noastră, a copiilor. Cred că mama este bolnavă de nervi şi în multe privinţe iresponsabilă şi că trebuia să vă despărţiţi (de mult) oricît ar fi fost de greu acest lucru pentru amîndoi. Cred de asemenea că de se va întîmpla ceva cu mama, ceea ce nu sînt sigur, tu în nici un caz nu trebuie să-ţi faci nici un fel de imputări. Situaţia era fără ieşire şi cred că ai ales soluţia adevărată. Iartă-mă că-ţi scriu atît de deschis, Serioja".

Lev Nikolaevici a fost profund mişcat de această scrisoare şi în răspunsul său i-a mulţumit lui Serghei Lvovici.

Poate că această scrisoare a însemnat pentru Tolstoi ultima clipă senină în zilele triste ce au urmat plecării sale.

Lev Nikolaevici a primit la Optina Pustîni scrisori de la Certkov și de la Aleksandra Lvovna, care aduceau veşti de la Iasnaia Poliana. La mănăstire a continuat să lucreze. I-a dictat lui Sergheenko cîteva modificări la scrisoarea adresată lui K. Ciukovski, privind pedeapsa cu moartea.

La ora şase seara a plecat împreună cu Makoviţki şi cu Sergheenko să-şi vadă sora la mănăstirea Samordinski. Despre această vizită ne-au rămas amintirile Elisavetei Valerianova Obolenskaia, fiica Mariei Nikolaevna, care se afla în vizită la mama ei.

„În ziua de 29 octombrie o călugăriţă venită de la Optina Pustîni ne-a spus că l-a văzut acolo pe Lev Nikolaevici, care se îndreaptă acum spre noi. Această ştire ne-a emoţionat profund. Ni se părea foarte ciudat că s-a gîndit să vină toamna, pe o vreme atît de rea, pe un drum atît de greu."

Ploua şi era frig. Era o vreme de toamnă rea, aspră, fără nici o speranţă de îndreptare. Pe la şase seara Lev Nikolaevici a apărut ; capul îi era înfăşurat într-un fel de glugă maro, din care i se vedea barba, părea foarte slăbit.

Maria Nikolaevna i-a spus :

— Liovocika mă bucur foarte mult să te văd, dar mi-e teamă că venirea ta înseamnă că acasă nu e bine.

Tolstoi i-a răspuns

— Acasă e cumplit.

I-a povestit cum s-a aruncat Sofia Andreevna în iaz, cum a trăit în ultima vreme la Iasnaia Poliana. Ascultîndu-l, sora şi nepoata plîngeau.

— Sînt bolnav, a adăugat Lev Nikolaevici.

Le-a povestit despre ultima sa criză şi a adăugat :

— Încă o criză ca aceasta și probabil va veni moartea. O să fie o moarte plăcută, pentru că e o stare de totală inconștiență, deși eu aș fi vrut să mor conștient.

Le-a povestit apoi cum venea noaptea Sofia Andreevna și scotocea prin birou, căutînd testamentul, iar dacă se trezea, ea îl întreba cum o mai duce cu sănătatea.

Lev Nikolaevici începu să plîngă.

— Se prefăcea. Trebuia să mă prefac și eu că îi dau crezare, iată lucrul cel mai cumplit.

— E o femeie bolnavă, a spus Maria Nikolaevna.

După o clipă de gîndire, Lev Nikolaevici i-a răspuns

— Da, bineînțeles, da ; dar eu ce era să fac ? Ar fi trebuit să folosesc violența și eu nu pot. De aceea am și plecat. Și vreau să mă folosesc acum de această plecare ca să-mi schimb complet viața.

A doua zi dimineața Elisabeta Valerianova l-a găsit pe Tolstoi întins pe divan, citind. Nu se plîngea că-l doare ceva, dar a mărturisit că e slăbit și nu poate să lucreze. Povestea că fusese prin sat și căutase o izbă de închiriat, deocamdată însă nu găsise nimic convenabil.

Apoi Elisaveta Valerianova i-a relatat ce scriau ziarele despre plecarea lui. Între altele spuneau că Sofia Andreevna îl rugase pe Andriușa să-l găsească și să-l aducă înapoi cu orice preț, deci Andrei Lvovici putea să apară la orizont.

Profund tulburat Lev Nikolaevici a spus

— Pentru mine întoarcerea înseamnă moarte. Încă o scenă și cu mine s-a zis.

La ora două Elisaveta Valerianova a revenit, au mai stat de vorbă și Lev Nikolaevici nu avea temperatură. A luat masa. Se gîndea să viziteze mănăstirea, azilul de bătrîni, tipografia.

Între timp sosiră Aleksandra Lvovna și Varvara Mihailovna aducînd noi vești proaste.

I-au povestit ce se petrece la Iasnaia Poliana.

Au început să facă planuri, unde să plece.

Lev Nikolaevici ascultă în tăcere, și apoi rosti :

— Mie unuia toate astea nu-mi plac.

S-au așezat să bea ceai. Aleksandra Lvovna căuta să-l consoleze :

— Nu fii îngrijorat tăticule, totul merge bine.

— Nu, răspunse Tolstoi, nu e bine. Și repetă : nu e bine.

Apoi se retrase cu Dușan.

Cînd s-au dus să-l caute la hotelul mănăstirii l-au găsit scriind o scrisoare Sofiei Andreevna. Iat-o

„Acum este cu totul imposibilă întîlnirea noastră și cu atît mai mult întoarcerea mea. Pentru tine ar fi, cum spun toți, un lucru în cel mai înalt grad dăunător, iar pentru mine ar fi cumplit, întrucît acum situația mea în urma iritării, a enervării, a stării tale bolnăvicioare ar fi și mai proastă, dacă lucrul este posibil. Te sfătuiesc să te împaci cu ceea ce s-a întîmplat, să te acomodezi cu situația ta nouă pentru un timp și mai ales să-ți vezi de sănătate.

Dacă tu nu mă urăști, căci nu-ți cer să mă iubești, trebuie să mă înțelegi cît de cît. Și dacă ai s-o faci nu numai că nu ai să mă condamni, dar ai să cauți să mă ajuți să-mi găsesc liniștea, posibilitatea unei vieți omenești, ai să mă ajuți stăpînindu-te și ai să ajungi să nu mai dorești întoarcerea mea acum. Dispoziția ta actuală, dorința și încercările tale de sinucidere, demonstrează mai mult decît orice altceva că ți-ai pierdut stăpînirea de sine și fac pentru mine de neconceput întoarcerea. Nimeni în afară de tine însuți nu poate elibera pe oamenii apropiați de tine, pe mine și mai ales pe tine însăți, de suferințele pe care le îndură. Caută și-ți îndreaptă energia ca să-ți împaci sufletul, și nu ca să realizezi ceea ce dorești, întoarcerea mea. Dacă vei face așa vei obține ceea ce dorești.

Am petrecut două zile la mănăstirea Samordinski şi la Optina Pustîni, acum plec. Scrisoarea ţi-o voi trimite de pe drum. Nu-ţi spun unde plec, pentru că socotesc că şi pentru tine şi pentru mine este necesară despărţirea. Să nu crezi că am plecat pentru că nu te iubesc. Te iubesc şi mi-e milă de tine din tot sufletul, dar nu pot proceda altfel decît am făcut-o. Ştiu că scrisoarea ta este sinceră, dar tu nu eşti în stare, nu ai puterea să realizezi ceea ce ai dori. Şi nu e vorba de îndeplinirea unor dorinţe şi cerinţe ale mele, e vorba numai de echilibrul tău, de o atitudine calmă, raţională în faţa vieţii. Şi cît timp acestea nu există eu nu pot concepe viaţa alături de tine. Să mă întorc la tine în situaţia în care te afli înseamnă să renunţ la viaţă. Nu mă socotesc îndreptăţit s-o fac. Adio, scumpă Sonia, Dumnezeu să te ajute. Viaţa nu este o glumă şi nu avem dreptul să renunţăm la ea din proprie voinţă, după cum nu este chibzuit s-o măsurăm prin lungimea timpului. Poate că lunile ce ne-au mai rămas să le trăim sînt mai importante decît toţi anii trăiţi şi se cuvine să le trăim cum trebuie.

L. T."

Obolenskaia şi Aleksandra Lvovna s-au dus în odaia lui Duşan, pe care l-au găsit studiind o hartă.

Curînd după aceea a venit şi Lev Nikolaevici şi văzînd harta a spus :

— Nu mă duc în nici o colonie, la nici un fel de cunoştinţe, vreau o izbă, la nişte ţărani.

La ora cinci dimineaţa Elisaveta Valerianovna a auzit soneria. A alergat să deschidă, speriat că Lev Nikolaevici ar putea fi bolnav. L-a găsit pe Duşan cu un felinar, care i-a spus :

— Plecăm chiar acum.

— Ce ? De ce ? Unde ?

— Lev Nikolaevici s-a trezit la ora trei, m-a trezit şi

pe mine și mi-a spus să mă grăbesc să prindem trenul de la ora opt dimineața care pleacă spre sud. Am venit să vă întreb unde pot afla un vizitiu.

Elisaveta Valerianova a trimis pe cineva să poruncească vizitiului mănăstirii să înhame trăsura.

Cînd Maria Nikolaevna și Elisaveta Valerianova au venit să-l caute pe Tolstoi la hotel, acesta plecase deja. Luase trăsura cu care venise Sașa.

Tolstoi a lăsat surorii și nepoatei sale un bilet emoționant, plin de dragoste : „Dragele mele prietene, Mașenka și Lizanka, nu vă mirați și nu mă condamnați că am plecat fără să-mi iau rămas bun cum se cuvenea de la voi. Nu aș putea să vă exprim și îndeosebi ție, scumpa mea Mașenka, toată recunoștința pentru dragostea și participarea ce ai arătat-o în încercările mele. Deși te-am iubit întotdeauna, nu țin minte să fi simțit față de tine acea gingășie pe care am simțit-o în aceste zile și cu care plec".

DIN NOU PE DRUM

Ce s-a întîmplat înainte de a pleca de la mănăstirea Samordinski ?

Au hotărît să meargă pînă la Novocerkassk, cu un popas la fiica Mariei Nikolaevna din a doua căsătorie, pentru a obține cu ajutorul soțului ei, Ivan Vasilievici Denisenko, un pașaport pentru străinătate. Dacă planul ar fi reușit, ar fi plecat în Bulgaria, dacă nu ar fi reușit, în Caucaz.

Dis-de-dimineață, mai bine-zis de cu noapte, Tolstoi i-a trezit pe toți :

— Să plecăm ! Să plecăm mai repede !

Se temea să nu vină Sofia Andreevna sau Andrei Lvovici.

Între timp în gări lucrau de zor aparatele telegrafice transmiţînd telegrame simple şi cifrate. Drumurile erau împînzite de jandarmi, de detectivi, de agenţi şi corespondenţi ai diferitelor ziare.

Corespondenţii ziarului *Russkoe Slovo* luau interviuri Sofiei Andreevna, adăugînd chinurilor ei un alt chin. Îmbătrînită, trasă la faţă, ea totuşi discuta bucuros cu corespondenţii pentru că ziarul publicase un foileton al lui Vlas Doroşevici foarte respectuos la adresa Sofiei Andreevna. Femeia aceasta bătrînă încerca acum să se justifice în faţa lumii întregi.

Între timp Tolstoi călătorea cu trenul.

Din ziare aflase cu amărăciune că este căutat.

Între orele patru şi cinci după-amiază Lev Nikolaevici simţi un frison. Temperatura se urcase la 38,1.

La orele cinci şi treizeci de minute, serviciul de jandarmerie primea raportul plutonierului major Dîkin de la gara Dankov, anunţînd că Tolstoi călătoreşte cu trenul nr. 12.

La orele 6,35 seara, trenul nr. 12 se oprise într-o gară : Astapovo. Duşan Makoviţki dispăru pentru cîteva clipe, trenul se opri mai mult decît era necesar, aşteptînd parcă ceva. Peste un timp Makoviţki apăru însoţit de şeful gării. Tolstoi fu îmbrăcat şi, sprijinit de Makoviţki şi de şeful gării, coborî din tren. Varvara Mihailovna Feokritova strînse bagajul.

Trenul plecă. Cînd Aleksandra Lvovna intră în gară îl găsi pe Lev Nikolaevici în sala de aşteptare destinată doamnelor. Şedea într-un colţ pe o canapea şi tremura din tot corpul.

Duşan Makoviţki, Varvara Mihailovna şi şeful gării plecară să pregătească o odaie pentru Tolstoi.

Reveniră curînd şi, luîndu-l de braţ, trecură prin sala mare a gării, înţesată de lume. Toţi îşi scoaseră pălăriile,

salutîndu-l. Lev Nikolaevici răspunse la salut, ducînd mîna la căciulă.

În salonul din apartamentul şefului gării era aşezat un pat cu arcuri şi geamantanele rînduite lîngă perete. Varvara Mihailovna făcea patul. Lev Nicolaevici şedea pe scaun şi tremura deşi îmbrăcat în haina de blană.

Tolstoi spuse :

— Puneţi măsuţa de noapte lîngă pat, un scaun şi pe măsuţă o lumînare, chibrituri, o lanternă.

Apăru şi medicul gării care-i prescrise să bea vin. Spre nouă seara Tolstoi se simţi mai bine. Respiraţia îi era regulată şi liniştită.

I-au luat temperatura febra scăzuse.

În timpul nopţii Tolstoi o strigă pe Aleksandra Lvovna.

— Crezi că putem pleca mîine ?

Aceasta îi răspunse că mai trebuie zăbovit o zi.

Tolstoi oftă din greu şi nu răspunse nimic.

A doua zi i-au luat iarăşi temperatura, nu avea decît 36,2.

Lev Nikolaevici se temea că ziarele vor publica ştiri despre boala lui. Trimise o telegramă lui Certkov „Ieri bolnav, pasageri văzut slăbiciunea, coborît din tren, frică de publicitate. Astăzi mai bine, mergem mai departe. Luaţi măsuri, anunţaţi Nikolaev". Semnătura Nikolaev era o măsură de conspiraţie naivă. O telegramă în acelaşi sens trimise şi Aleksandra Lvovna lui Certkov „Imposibilă călătoria mai departe. Doreşte să vă vadă".

La 1 noiembrie Lev Nikolaevici trimite o scrisoare din Astapovo la Iasnaia Poliana :

„Dragii mei copii, Serioja şi Tania,

Sper şi sînt convins că n-o să-mi luaţi în nume de rău că nu v-am chemat aici. Dacă v-aş fi chemat numai pe voi fără mama ar fi însemnat să-i provoc o puternică amărăciune şi ei şi celorlalţi fraţi ai voştri. Veţi înţelege amîndoi

că Certkov, pe care l-am chemat, se află într-o situație excepțională față de mine. El și-a închinat toată viața cauzei căreia și eu i-am slujit în ultimii patruzeci de ani. Trebuie să spun că această cauză nu-mi este atît de scumpă pe cît socotesc — nu știu dacă greșesc sau nu — că este importantă pentru toți oamenii, pentru voi inclusiv".

Frisoanele au început din nou. Lev Nikolaevici gemea, se agita. La patru dimineața termometrul arăta 39,8.

A doua zi sosi V.G. Certkov.

La ora 8 sosi Serghei Lvovici. Spuse că a aflat întîmplător la Gorbaciovo de la un conductor de tren că Lev Nikolaevici se află la Astapovo. Zicea că vine de la Moscova, că mama este la Iasnaia Poliana sub supravegherea unui doctor, a unei surori medicale și că acolo sînt și frații mai mici. Apoi sărută mîna tatălui său.

După ce Serghei Lvovici plecă, Tolstoi zise Saşei :

— Cum de ne-a putut găsi ? Îmi pare bine că a venit. Mi-a făcut plăcere să-l văd. Mi-a sărutat mîna !

Și Tolstoi începu să plîngă.

Viața fusese grea în relațiile cu lumea înconjurătoare și grea în relațiile de acasă, cu soția a cărei iubire era plină de angoasă, iar neînțelegerea calmă. Grea fusese viața în familie și faptul că fiul sărutase mîna lui Tolstoi, faptul că în ultimele clipe ale vieții nu se apucase să-i facă morală era o bucurie pentru omul care se știa în multe privințe îndrumătorul spiritual al omenirii. Viața se apropia de sfîrșit...

Se apropiau de sfîrșit chinurile și îndoielile. Lui Lev Nikolaevici i se părea că o femeie îl privea de după ușa închisă, bătută în scînduri.

În ziua de două noiembrie 1910 la orele cinci și jumătate dimineața, Sofia Andreevna nota :

„Înainte de a ne despărți, poate pentru totdeauna, aș vrea nu să mă justific, ci numai *să-ți explic* atitudinea

mea, de care m-ai învinuit în scrisoarea către Saşa". Scrisoarea se încheia cu aceste cuvinte : „Presimţeam că oricum vei pleca de acasă şi mă temeam foarte tare de acest lucru".

La Astapovo sosiră mulţi medici. Şeful gării, Ozolin, se mută cu familia într-o singură încăpere. Lumea întreagă discuta despre plecarea lui Tolstoi de acasă, despre boala lui. Corespondenţii ziarelor beau la bufetul gării, discutau, trimiteau telegrame, temîndu-se ca nu cumva să întîrzie cu ştirea morţii. Inventau cuvinte frumoase, pentru a anunţa moartea uneia din cele mai mari personalităţi din cîte a cunoscut omenirea... Lumea întreagă privea spre Astapovo, trenurile încetineau mersul în această gară şi potoleau şuieratul locomotivelor.

Veni şi Tatiana Lvovna.

În ziua de 3 noiembrie, Lev Nikolaevici face ultima însemnare în jurnalul său : „Uite aşa a rămas planul meu. Fais ce que doit adv... Totul e spre binele şi al altora şi mai ales al meu".

Medicii constatară că Lev Nikolaevici are pneumonie.

Cu un tren special sosi la Astapovo Sofia Andreevna. N-a fost lăsată să-şi vadă soţul. Locuia într-un vagon.

În ziua de 3 noiembrie, ziarul *Utro Rossii* scria : „Telegraful funcţionează fără încetare. Se adresează telegrame Ministerului comunicaţiilor, direcţiei căilor ferate, guvernatorilor din Kaluga, Riazan, Tambov, din Tula. Familia Tolstoi este bombardată de telegrame din toate colţurile Rusiei şi din toate colţurile lumii".

Starea sănătăţii se înrăutăţea. Tolstoi nu dormea, în schimb avea momente de inconştienţă, de leşin, aiura. În majoritatea timpului era însă pe deplin conştient.

În noaptea de 4 noiembrie Tolstoi se ridică din pat şi strigă cu voce tare.

— Maşa, Maşa !

Era fata lui preferată, care murise în 1906.

În ziua de 4 noiembrie plutonierul de jandarmi Filipov trimise o telegramă superiorilor săi „Dimineaţa sosit la Astapovo cu armè şi gloanţe".

Guvernatorul din Tambov, N. T. Muratov, telegrafie celui din Riazan : „Dacă aveţi nevoie de ajutor pentru menţinerea ordinii pòt trimite sergenţi şi poliţai din Lebedian, Kozlov".

La Astapovo sosi într-o misiune secretă N. P. Harlamov, vicedirector ad interim la departamentul poliţiei.

Se aşteptau tulburări.

Serghei Lvovici îşi aminteşte de seara zilei de 6 noiembrie

„Tata se zbuciuma, gemea profund şi zgomotos, încerca să se ridice în pat... Nu-mi amintesc exact în ce moment a rostit cuvintele : «am să plec undeva, unde să nu mă deranjeze nimeni. Lăsaţi-mă în pace». O impresie apăsătoare, ba chiar cumplită aş spune mi-au produs cuvintele rostite, tare, cu o voce fermă, ridicîndu-se puţin din pat «Să fug ! Trebuie să fug»".

Sofia Andreevna a fost lăsată să intre să-şi vadă şoţul foarte tîrziu. Lev Nikolaevici se sufoca. I s-a dat un balon de oxigen. Au vrut să-i facă injecţii cu morfină, dar el a spus :

— Nu trebuie.

I s-a făcut o injecţie cu camfor.

L-a chemat apoi pe Serghei şi i-a şoptit ceva. S-au putut desluşi numai cuvintele :

— Adevăr... iubesc mult... toţi ei...

Respiraţia se schimbase, semăna mai curînd cu zgomotul unui ferestrău.

Pe punctul de a adormi Lev Tolstoi mai spuse :

— Am să plec undeva unde să nu mă deranjeze nimeni. Lăsaţi-mă-n pace !

I s-a dat de băut. A luat paharul singur, cu mîna lui, şi a băut din el.

Pulsul a încetat. Respiraţia s-a întrerupt. Doctorul Usov a spus :

— Prima oprire.

Apoi :

— A doua oprire.

Agonie n-a fost.

Lev Nikolaevici a murit în ziua de 7 noiembrie (20 noiembrie stil nou) la orele şase şi 5 minute dimineaţa.

ÎNAPOI LA IASNAIA POLIANA

Duşan Petrovici Makoviţki a închis ochii lui Tolstoi. Între timp apăruse la Astapovo arhiereul Parfenie de la Tula. Anunţă pe căpitanul de jandarmi Saviţki că a venit din dorinţa personală a Majestăţii sale Imperiale şi la hotărîrea Sfîntului Sinod ca să afle dacă în timpul petrecut la Astapovo Tolstoi nu ar fi manifestat dorinţa de a se căi de erorile sale sau dacă nu au fost măcar aluzii la faptul că ar fi fost de acord cu înmormîntarea sa după obiceiul ortodox.

În aceeaşi zi de 7 noiembrie se trimise un raport către ministrul adjunct de la interne, arătîndu-se că misiunea preasfinţiei sale Parfenie nu a avut succes. Nici unul din membrii familiei nu a putut confirma că defunctul ar fi exprimat dorinţa împăcării cu biserica.

Drumul lung al vieţii lui Lev Nikolaevici Tolstoi se sfîrşise.

Telegrame, una mai elocventă decît alta, luîndu-se la întrecere una cu alta, alergau pe firele de telegraf anunţîndu-i moartea. Ziarele din lumea întreagă publicau ştirea tristă.

Aflîndu-se la Poltava, Korolenko ieşi în dimineaţa aceea pe stradă şi vînzătorul de la chioşcul din colţ îi întinse un ziar, rostind doar atît :

— A murit !

Doi trecători se opriră şi ei. Toţi îşi dădeau seama cine a murit.

Autorităţile se grăbeau să-l înmormînteze pe Tolstoi.

Tolstoi era întins în sicriu, străjuit de funcţionarii de la căile ferate. Unul din ei schiţă pe perete profilul defunctului după umbra lăsată de lampă. Au venit cîţiva sculptori de la Moscova şi au făcut masca mortuară

A venit pictorul Pasternak.

Dimineaţa, uşile casei lui Ozolin au fost deschise şi o mulţime imensă a venit să-şi ia rămas bun de la scriitor.

Apoi sicriul de stejar a fost transportat într-un vagon de marfă, împodobit cu ramuri de brad.

În ziua de 8 noiembrie la orele unu şi cincisprezece minute, vagonul cu sicriul şi un al doilea vagon cu 25 de corespondenţi de ziare au fost ataşate la un tren expres.

La Moscova s-a interzis afişarea doliului, s-a dat dispoziţie să fie supravegheate florăriile, controlîndu-se textul panglicilor destinate coroanelor mortuare. Gările erau şi ele sub supraveghere. Se interzisese plecarea expresurilor. Mii de oameni doritori să participe la înmormîntare au rămas prin gări. Cu toate acestea nu mai puţin de cinci mii de oameni, studenţi, ţărani, intelectuali au ajuns la Iasnaia Poliana.

Lev Lvovici a venit de la Paris la Iasnaia Poliana direct la înmormîntare.

Corespondentul ziarului *Birjevîe vedomosti* scria la 11 noiembrie 1910 „E întuneric. Mai e mult pînă să se lumineze de ziuă. În toate părţile puncte negre. Unele izolate, altele grupate. Unii păstrează tăcere, alţii discută,

toţi se îndreaptă spre pădure. Mii şi mii de puncte de acestea sînt răspîndite peste cîmp.

Am depăşit colina şi am lăsat în urmă luminiţele gării ...Ard focuri, multe focuri. În jurul focurilor ţărani în cojoace, studenţi, studente. Unele femei poartă pe umăr plase cu mîncare...

În gară o îmbulzează cumplită. Nu poţi ajunge la telegraf... Tineret cu duiumul. Mai tot timpul vezi chipie albastre studenţeşti. Din Moscova au venit cinci mii de tineri, dintre care 906 studenţi.

Drumul spre Iasnaia Poliana este pitoresc. Coline, dumbrăvi, podeţe. Fundalul este de un cenuşiu deschis şi pe acest fundal apare ca o pată neagră mulţimea. Este o înmormîntare lipsită de orice strălucire exterioară. Închipuiţi-vă o înmormîntare ţărănească, amplificată la dimensiuni uriaşe... Ziua apune, dar şirul celor ce aşteaptă să le vină rîndul creşte, creşte mereu şi pare să nu mai aibă sfîrşit. Poporul vine, vine mereu cu trenurile suplimentare".

Autorităţile au vrut să cheme la Iasnaia Poliana un detaşament de poliţie, dar Serghei Lvovici a insistat să nu o facă. În casă a rămas un singur funcţionar de la poliţie. S-a hotărît să nu se rostească discursuri. Oamenii intrau, rîndul trecea prin faţa sicriului apoi ieşeau pe uşa din partea opusă, care dădea în grădină.

La orele două şi 30 de minute sicriul a fost ridicat pe umeri de fiii şi prietenii scriitorului. Apoi l-au preluat ţăranii. Un grup de ţărani purta pe nişte beţe de mesteacăn o pancartă albă pe care stătea scris : „Lev Nikolaevici amintirea ta nu va muri printre ţăranii de la Iasnaia Poliana, rămaşi orfani".

Mormîntul lui Lev Nikolaevici se află în locul unde el ceruse întotdeauna să fie îngropat, în pădurea pe care interzisese să o taie, în apropiere de rîpa unde în copilărie

credea că ar fi fost îngropat beţişorul verde, beţişorul fermecat, cum spunea o legendă. Fokanîci, fost elev al şcolii din Iasnaia Poliana, săpă o groapă adîncă, cu pereţii abrupţi.

În jur era o mulţime imensă. Cînd au început să coboare sicriul în mormînt mulţimea a îngenuncheat.

Era o zi cu ninsoare, o zi tristă pentru lumea întreagă. Fabricile şi universităţile au hotărît să declare grevă. Partidul cadet a lansat însă un apel, îndemnînd oamenii să se abţină de la orice excese.

În ziua de 11 noiembrie primarul oraşului Moscova a publicat o ordonanţă, interzicînd populaţiei să circule în grupuri şi să se împotrivească acţiunilor poliţiei.

Aceleaşi ordonanţe au fost publicate la Petersburg, şi la Varşovia şi în cîteva oraşe mai puţin importante.

Aveam pe atunci 17 ani. Am ieşit pe Nevski Prospekt. Ştiam că muncitorii vin de la periferie spre Nevski cu steaguri, dar că poliţia îi împiedică. După cît îmi amintesc, la Petersburg nu căzuse încă zăpada. Lume pe Nevski Prospekt cu duiumul. Nu mai văzusem atîta aglomeraţie din 1905—1906. Nevski Prospekt era ca un stup de albine. Şi poliţie de tot felul : pe jos, călare, jandarmi, cazaci.

Era o zi însorită. Manifestanţii purtau pancarte cerînd abolirea pedepsei cu moartea. Mulţi muncitori printre manifestanţi. Jandarmii călare alergau de colo pînă colo încercînd să împingă mulţimea. Caii poliţiştilor înghesuiau oamenii spre trotuar. Nevski Prospekt era negru de oameni care strigau : „Jos pedeapsa cu moartea, jos autocraţia". Urcînd piedestalul de fontă al monumentului Ekaterinei a II-a, fugind parcă de mulţime, jandarmii se înghesuiau în jurul trenei imperiale...

Peste cîţiva ani am aflat că Lenin comentase această manifestaţie în articolul intitulat *Nu este oare începutul cotiturii ?*

Un om mare este un om ca oricare altul, dar care exprimă contradicțiile epocii sale, care caută să le rezolve cum crede el de cuviință. Un om care nu caută să împace, ci dimpotrivă, să accentueze aceste contradicții.

Omenirea se recunoaște pe sine însăși într-o mare personalitate, dar într-o imagine înnobilată și cristalizată. Omenirea creează o mare personalitate prin suferințele sale.

În Rusia viața veche părea să ia sfîrșit, contradicțiile se accentuau ; protestul era pregătit de mult și totuși nu se putea manifesta.

Tolstoi scria în 1910

„Revoluția l-a făcut pe poporul rus să vadă pe neașteptate cît este de nedreaptă situația în care se află. E întocmai ca în basmul cu împăratul gol. Copilul care a spus primul că împăratul este gol a fost revoluția. Poporul a căpătat conștiința nedreptății pe care o suferă poporul și a început să aibă o atitudine variată față de această nedreptate (în majoritatea cazurilor din păcate o atitudine de ură). Poporul întreg înțelege nedreptatea. Și această conștiință nu mai poate fi lichidată".

La bătrînețe Tolstoi se temea uneori de contradicțiile pe care le dezvăluia și atunci în cugetul său se adresa divinității, căuta să ia drept scut de apărare divinitatea.

Dar Tolstoi însuși dezmințea adesea propria sa credință în acest Dumnezeu.

În ziua de 2 septembrie 1909 Tolstoi notează „Noaptea și dimineața m-am simțit acaparat de o stare pe care n-am mai cunoscut-o de indiferență, de îndoială față de toți și de toate, mai ales față de Dumnezeu, față de justețea modului în care înțeleg viața. Nu am încredere în

mine-însumi și nu pot să mai trezesc acea conștiință cu care am trăit și trăiesc".

În ziua de 18 septembrie Tolstoi notează : „Tot mai mult și mai mult refuz să înțeleg demența vieții și tot mai mult mă simt neputincios să exprim cum înțeleg eu această demență".

La 24 decembrie același an scrie : „Am văzut în vis că îl neg pe Dumnezeu și am visat de asemenea că replic la concepția mea despre o rînduială mai bună a vieții în urma renunțării la luptă".

Gorki ne povestește : „Mi-a dat să citesc jurnalul său și am rămas uimit de un aforism ciudat «Dumnezeu este dorința mea».

Astăzi, restituindu-i caietul l-am întrebat ce înseamnă aceste cuvinte.

— O idee neterminată... Probabil că am vrut să spun : Dumezeu este dorința mea de a-l cunoaște. Sau poate că nu... rîse și băgă caietul în buzunarul mare al bluzei sale.

Relațiile lui Lev Nikolaevici cu Dumnezeu sînt neclare. Uneori ele îmi amintesc de relațiile «dintre doi urși care stau în același bîrlog».

Renunțarea la trecut, năzuința limpezimii, a limpezimii depline, ruptura totală cu trecutul, căutarea unui drum nou care să fie clar pentru întregul popor, iată izvoarele măreției lui Tolstoi, care l-au ridicat deasupra tuturor celorlalți ca un munte de zăpadă.

El ne-a făcut să înțelegem sufletul omului, a găsit izvoare noi în vechi izvoare care erau nu numai adevăr, dar și frumusețe.

A părăsit casa părinților săi, a prietenilor, și-a părăsit familia, a renunțat la credințele lor și a aflat o nouă înțelegere a lumii, deși nu a reușit să ajungă la transformarea acestei lumi, deoarece aceasta ar fi însemnat o luptă nouă.

Tolstoi s-a aflat la marginea unui teritoriu nou pe care-l descoperise, dar în care n-a putut intra.

Plecarea lui Tolstoi din Iasnaia Poliana nu a fost evadarea unui om bătrîn, într-o lume străină, rece și neprimitoare.

Era hotărîrea unui artist al cuvîntului care a vrut să rupă cu trecutul, înfrîngînd sentimentul de milă față de cei apropiați.

DUPĂ MOARTEA LUI TOLSTOI

A venit iarna. Rusiá s-a acoperit de zăpadă, zăpada s-a așternut și peste mormîntul lui Tolstoi. La Paris Jaurès a ținut o cuvîntare despre Tolstoi.

De la ecuator a venit o scrisoare întîrziată a lui Gandhi, care se adresa lui Tolstoi de parcă acesta ar fi fost în viață.

Casa de la Iasnaia Poliana era pustie.

Sofia Andreevna, într-o rochie neagră, cu broboadă neagră, îmbătrînită, trecea dintr-o cameră în alta, examinînd cu lorgnetă încăperile pustii. Cînd veneau rudele, Sofia Andreevna plîngea și întreba : „Ce-a fost ? Cum s-a putut întîmpla una ca asta ?"

Se ducea des la mormînt, fotografia moviliță de pămînt sau o desena. Soția lui Tolstoi era acum o femeie bătrînă a cărei unică grijă erau nepoții. Își scria amintirile fără încetare, căuta să se justifice sau să acuze, dar nu reușea să se elibereze de miopia bunului său simț. A adresat și o cerere împăratului : „Sfîrșitul soțului meu, contele Lev Nikolaevici Tolstoi și testamentul său au lăsat fără mijloace de întreținere numeroasa lui familie formată din șapte copii și 25 de nepoți. Astfel că, unii dintre copiii mei nu sînt în stare nici măcar să-și întrețină copiii fără să mai

vorbim de educaţia lor". De aceea ea ruga statul să cumpere Iasnaia Poliana leagănul şi mormîntul marelui scriitor.

Fiii lui Tolstoi au vrut să vîndă statului moşia de la Iasnaia Poliana. Consiliul de Miniştri a discutat problema în două şedinţe, din 26 mai şi 14 octombrie 1911.

Moştenitorii au cerut la început două milioane, apoi numai cinci sute de mii. O expertiză oficială a evaluat moşia la suma de 150 000, dar la prima şedinţă a Consiliului s-a hotărît să se ofere pentru Iasnaia Poliana suma de 500 000.

La cea de-a doua şedinţă a triumfat punctul de vedere al procurorului şef al Sinodului, V.K. Sabler, şi al ministrului Instrucţiunii publice care au socotit inadmisibil ca guvernul să-şi proslăvească adversarii şi să-i îmbogăţească pe copiii acestora cu banii statului.

În ziua de 20 decembrie 1911 ţarul Nikolai al II-lea a pus următoarea rezoluţie pe cerere „Socotesc inadmisibilă cumpărarea de către guvern a moşiei contelui Tolstoi. Consiliul de Miniştri să discute numai problema pensiei ce poate fi atribuită văduvei".

Atunci, bizuindu-se pe testamentul lui Lev Nikolaevici care fusese confirmat juridic, Alexandra Lvovna a vîndut lui Sîtin dreptul de a edita operele complete în schimbul sumei de 280 000 ; 120 000 de ruble s-au încasat din vînzarea a trei volume de opere literare postume ale lui Lev Nikolaevici, Alexandra Lvovna a cumpărat 475 de deseatine din Iasnaia Poliana contra 400 000 de ruble. Două sute de deseatine cu livada de meri şi parcul au rămas în proprietatea Sofiei Andreevna. În afară de aceasta casa din Hamovniki a fost vîndută primăriei cu 125 000.

Iată ce scrie în această privinţă Sofia Andreevna : „Trăiesc la Iasnaia Poliana, conservînd casa aşa cum a fost ea pe timpul lui Lev Nikolaevici şi îngrijindu-i mormîntul. Mi-am păstrat două sute de deseatine, inclusiv livada de

meri și o parte din plantațiile cu care am împodobit amîndoi cu atîta dragoste proprietatea noastră. Marea majoritate a pămîntului, 475 deseatine cu păduri excelente, bine conservate le-am vîndut fiicei mele Aleksandra Lvovna care le-a împărțit țăranilor.

Casa de la Moscova am vîndut-o primăriei. De asemenea am vîndut și ultima ediție din *Operele* contelui Lev Nikolaevici Tolstoi și toți banii i-am dat copiilor. Dar ei sînt mulți și mai ales nepoții sînt mulți. Dacă ar fi să mă socotesc pe mine și nurorile, toată familia numără 38 de persoane, de aceea tot ajutorul meu s-a dovedit departe de a fi satisfăcător.

Port în suflet pentru totdeauna o adîncă recunoștință majestății sale imperiale pentru pensia ce mi-a fost stabilită, cu ajutorul căreia pot trăi fără grijă și pot întreține conacul de la Iasnaia Poliana".

Așa scria contesa Andreevna Tolstaia la 28 octombrie 1913. Avea impresia că deși copiii nu căpătaseră decît jumătate din ceea ce ar fi putut obține dacă Tolstoi ar fi fost om cu judecată, ea, cea plină de judecată cum se considera, păstrase buna stare a familiei.

După patru ani a avut loc revoluția din octombrie. În amintirea lui Tolstoi țăranii au hotărît ca Sofia Andreevna să continue să stăpînească moșia și conacul. Un decret semnat de Lenin a întărit acest lucru.

Sofia Andreevna a mai trăit nouă ani după moartea soțului său.

Andrei Lvovici a murit înaintea ei. Lev Lvovici a plecat în emigrație și mai apoi a emigrat și Alexandra Lvovona.

În articolul său *Tolstoi și lupta proletară* Lenin scrisese la 18 decembrie 1910

„Tolstoi a biciuit cu nespusă vigoare și sinceritate clasele stăpînitoare, a demascat cît se poate de concret falsi-

tatea intrinsecă tuturor instituțiilor cu ajutorul cărora se menține societatea actuală : biserica, justiția, militarismul, căsătoria, «legitimă», știința burgheză. Dar doctrina lui s-a dovedit a fi în totală contradicție cu viața, cu munca și cu lupta proletariatului, groparul actualei orînduiri. Al cui punct de vedere l-a oglindit deci învățătura lui Lev Tolstoi ? Prin glasul lui a vorbit toată acea masă de multe milioane a poporului rus care urăște deja pe stăpînii vieții de azi, dar care nu a ajuns încă la o luptă conștientă, consecventă, intransigentă, care să meargă pînă la capăt, împotriva lor.

Istoria și deznodămîntul marii revoluții ruse au arătat că tocmai așa se prezenta această masă care se afla între proletariatul conștient, socialist și apărătorii hotărîți ai vechiului regim. Această masă — și în primul rînd țărănimea — a arătat în timpul revoluției cît de mare este ura ei față de vechile rînduieli, cît de viu simte ea toată povara regimului actual, cît de puternică e năzuința ei spontană de a se elibera de această povară și de a-și găsi o viață mai bună.

Și în același timp, această masă a arătat în cursul revoluției că nu e de ajuns de conștientă în ura ei, că e inconsecventă în lupta ei, că în căutarea unei vieți mai bune se limitează la un cadru strîmt.

Marele ocean popular răscolit pînă în adîncuri s-a reflectat, cu toate slăbiciunile și laturile lui pozitive, în doctrina lui Tolstoi".

Viguroasele creații ale lui Tolstoi au exprimat marea indignare și trezirea la o viață nouă a poporului rus. Oamenii îl îndemnau să fie precaut, dar el făcea parte dintre cei puși să dărîme templul trecutului.

CUPRINS

Partea I

Despre divanul cel verde, care a fost apoi tapițat cu mușama neagră 5
Despre acea aripă a casei pe care Sofia Andreevna a tot construit-o timp de cincizeci de ani 7
Despre parc, rămășiță a pădurii 10
Primele amintiri 12
Rădăcinile în trecut 16
Un prînz în casa cea mare 19
Fumul de la Ociakov 25
Muntele lui Fanfaron 27
Dormitorul bunicii 31
Versurile 32
Cum a fost cumpărată moșia Pirogovo 35
La Moscova 36
Orfanii 42
Moartea bătrînei Gorciakova 43
Biserica Mîntuitorului 46
Tutorii cei noi 49

Din nou despre Kazan şi despre Universitatea din Kazan 53
Ani de analiză şi stabilire de reguli 61
Tolstoi citeşte 71
La conac 74
Tolstoi se gîndeşte să se apuce de scris şi începe să scrie 78
Drumul spre Caucaz 87
Munţii 92
Staniţa Starogladkovskaia. Deziluzii, utopii, vînătoare 95
Starîi Iurt. Miserbiev. Prinţul Bariatînski 105
Drumul spre Tiflis şi primele impresii 110
Demersuri pentru a obţine o slujbă 112
Durerile şi bucuriile de la Starogladkovskaia 117
În ajunul succesului 121

Partea a II-a

Copilăria 130
Fugarul 140
Despre un tînăr ofiţer din armata operativă şi despre ţarul Nikolai I 144
Sevastopolul în decembrie 154
Sevastopolul în mai 158
Sevastopolul în august 1855 169
După ce bubuiturile de tun au încetat 176
Tolstoi vizitează locurile în care au trăit Rousseau şi eroii lui 189
Încercarea de a afla fericirea în viaţa de familie 201
Îndoielile în dragoste ale lui Tolstoi 205
În străinătate 208
În vizită la Herzen 215
Înflorirea şcolii de la Iasnaia Poliana 220
Cearta lui Turgheniev cu Tolstoi 230
Vara lui 1862 235
I. Plecarea la Samara 235
II. Stepele başkire 237

Lichidarea şcolii de la Iasnaia Poliana 238
Cazacii 248
Căsătoria cu o domnişoară din societate 255
Diavolul 266
Idila 271
Holstomer 278

Partea a III-a

Compoziţia romanului *Război şi pace*. Universul său uman 285
Despre prototipuri 292
Despre ideile şi căutările lui Tolstoi 297
Elevii şcolii de la Iasnaia Poliana, Platon Karataev şi Nikolai Rostov 304
Sora Sofiei Andreevna 311
Certuri, recunoaşterea meritelor, cumpărături şi groaza de la Arzamas 318
Abecedarul 326
Din nou în gubernia Samara 332
Încotro plutim ? 335
Anna Karenina 341
Portretul 352
Elaborarea romanului 363
Arhitectonica romanului 372
Cîteva cuvinte despre Tolstoi şi despre religie 379
De ce romanul *Anna Karenina* nu este un roman de familie 386
Familiile din jurul Annei Karenina şi a casei autorului ei 395
Desene pe geamuri 398
Drumurile de lîngă Iasnaia Poliana 403
O temă cu ramificaţii 406

Partea a IV-a

1881 — an de cotitură 415
Media 428
Căutarea unei case de locuit și căutarea sensului vieții 431
Tolstoi și Siutaev 435
Soții 441
Dragostea de muncă sau victoria plugarului 445
În Fundacul Hamovniki 450
V. G. Certkov 458
Povestirile populare 464
Despre iubire și moartea iubirii 469
Cum s-a născut o carte 472
Tolstoi caută sprijin la Herzen 477
Eseul *Ce e de făcut ?* și nuvela *Moartea lui Ivan Ilici* 479
Postfața 488
Povestea de dragoste a Sofiei Andreevna 490
Lupta împotriva banului 493
Sofia Andreevna în audiență la țarul Aleksandr al III-lea 498
Împărțirea pămîntului. Renunțarea la proprietatea literară 506
Foametea 514
I. Îndoielile lui Tolstoi 514
II. Hotărîrea Sofiei Andreevna. Faptele și munca lui Tolstoi 517
III. Îndoielile guvernului 520

Partea a V-a

Învierea 524
I. Planul romanului 524
II. Schimbarea planului inițial 527
III. Ce a văzut Tolstoi analizînd-o pe Katiușa 530
Despre duhobori și despre romanul *Învierea* 534

Început de veac 540
Hagi-Murad 561
Revoluția 570
I. Începutul timpurilor noi 570
II. Lev Nikolaevici trăia în trecut 573
III. Războiul 575
IV. Anul 1905 578
V. Tolstoiștii 580
Țăranii ruși și *Nu mai pot tăcea !* 581
Lev Tolstoi, oglindă a revoluției ruse 586
Despre jurnalul de însemnări și despre scrisori. Un fel de preambul la ultimele capitole ale cărții 590
Toamna lui 1909. Moscova — Krekșino — Moscova 599
Iarna, primăvara și vara anului 1910 606
Testamentul a fost încheiat 610
Toamna. Iasnaia Poliana 613
Plecarea lui Tolstoi 623
Scrisori din Iasnaia Poliana 626
Tostoi își continuă drumul 631
Din nou pe drum 635
Înapoi la Iasnaia Poliana 641
Privire retrospectivă 645
După moartea lui Tolstoi 647

LECTOR MARIA CORDONEANU
TEHNOREDACTOR ELENA PREDA

APĂRUT 1986. BUN DE TIPAR 23.01.1986
COLI TIPAR 20,50.

COMANDA Nr. 32 079
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii"
Piața Scînteii nr. 1 — București,
Republica Socialistă România

Colecția Clepsidra

LEV TOLSTOI

VIKTOR ȘKLOVSKI

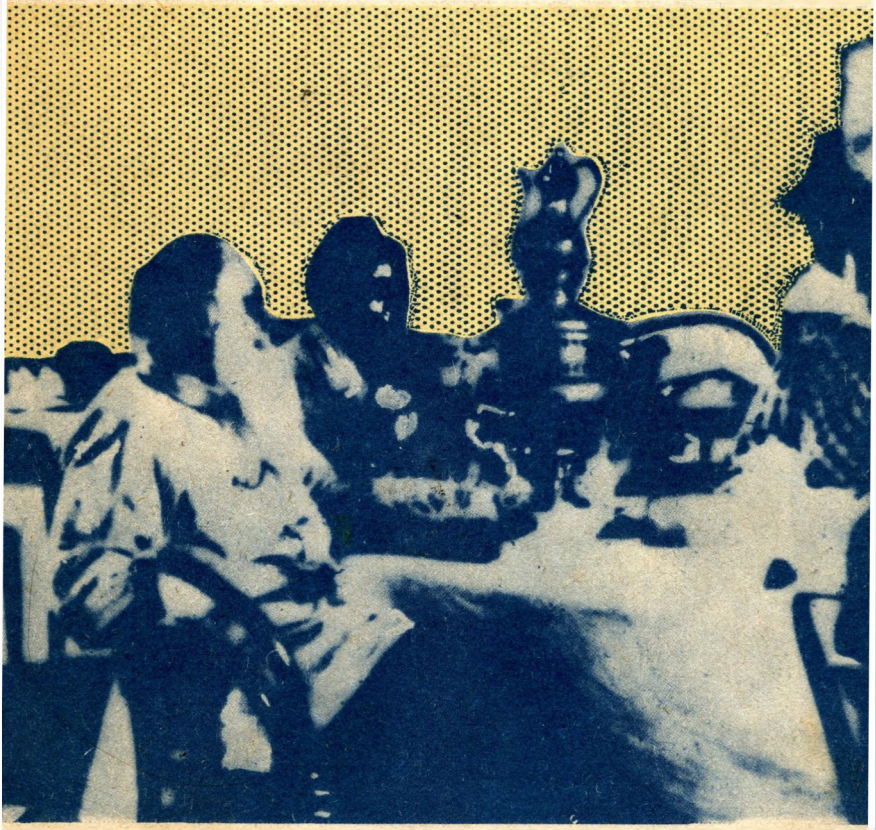

EDITURA EMINESCU

Lei 27

LEV TOLSTOI

32
Colecția Clepsidra

VIKTOR ȘKLOVSKI